

POLITIEK EN CULTUUR

31STE JAARGANG 1/1971 PRIJS 0.95

UIT DE INHOUD:

VERKIEZINGEN VOOR EEN *ANDERE* POLITIEK

KINDERBIJSLAG EN KINDERAFTREK

ABORTUS - EEN NOODZAKELIJK KWAAD

Verkiezingen voor een andere politiek	M. Bakker	1
Technisch-wetenschappelijke ontwikkeling en beroepsbevolking	J. Visser	12
Bevoorrechtiging bij toekenning van kinderbijslag en kinderaftrek	C. de Rover	22
Abortus — een noodzakelijk kwaad	G. Boekman-Blees	28

BOEKBESPREKINGEN

My Lai — verslag van een massamoord	J. de Boo	34
Verkeerde uitgangspunten bij emancipatie	H. Molin-Gerritze	36

PARTIJDOCUMENTEN

Telegram van de CPN aan het Bevrijdingsfront van Zuid-Vietnam		38
Telegram van het Zuidvietnamese Bevrijdingsfront aan de CPN		38
Communiqué van het partijbestuur van de CPN		39
Kandidatenlijsten		39

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt maandelijks bij uitgeverij Pegasus
 Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
 De abonnementsprijs is *f* 8,50 per jaar,
f 4,25 per halfjaar, losse nummers *f* 0,95
 Studentenabonnement *f* 4,25 per jaar

Ons gironummer is 173127, Gem.giro: P 1527
 Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
 zenden aan de administratie p/a Pegasus.
 Alle correspondentie over de inhoud aan de
 redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
 Amsterdam-C., tel. 62565

Inhoudsopgave

Politiek en Cultuur 1971

Binnenlandse vraagstukken

		nr.	pag.
Verkiezingen voor een <i>andere</i> politiek	<i>M. Bakker</i>	1	1
De verkiezingsuitslag — enkele aantekeningen	<i>M. Bakker</i>	5	193
Biesheuvels wereld — een NAVO dansfeest	<i>M. Bakker</i>	11	433
Abortus — een noodzakelijk kwaad	<i>G. Bockman—Blees</i>	1	28
Biesheuvel draait abortusklok terug	<i>G. Bockman—Blees</i>	8	313
De afkoelingsperiode nieuw antistakingswapen	<i>T. Bockman</i>	4	156
Het nieuwe echtscheidingsrecht	<i>T. Bockman</i>	10	409
Onderwijsactie — een stuk klassenstrijd	<i>O. Bosma</i>	6/7	263
Biesheuvel wil met onderwijs tachtig jaar terug	<i>O. Bosma</i>	10	404
Problemen van de gastarbeider — deel van de klassenstrijd	<i>W. Hartog</i>	2	46
Verdere gelijkshakeling burgerlijke pers — regering bevoordeelt grote concerns	<i>J. Knukkel</i>	11	444
Oostelijk Groningen — midden in de branding	<i>W. Kremer</i>	4	162
Psychische welzijnszorg in het politieke krachtenveld	<i>A. de Leeuw</i>	9	347
De Nederlandse Antillen, stapsteen naar Zuid-Amerika	<i>L. Macamba</i>	10	415
Schermerhorns dagboek — demasqué van een koloniale politiek	<i>J. Morriën</i>	2	53
J. M. A. J. Luns — NAVO verleden, NAVO-heden	<i>J. Morriën</i>	6/7	241
De imperialistische trek naar Djakarta			
Investeringsparadijs niet stabiel	<i>J. Morriën</i>	8	289
Om eenheid in de loonstrijd			
Ervaringen uit de bouwvakstaking	<i>W. Nieuwenbuysse</i>	6/7	253
Bevoorrecht bij toekenning van kinderbijslag en kinderaftek	<i>C. de Rover</i>	1	22
Voor een nieuw doeltreffend woningbeleid	<i>W. van het Schip</i>	2	41
Woningbouw kan goedkoper en sneller	<i>W. van het Schip</i>	12	481
Afbraakpolitiek en studentenbeweging	<i>Sylvia Schreuders</i>	12	488
De betekenis van ledenwerving voor de CPN	<i>R. Walraven</i>	8	299
„De arbeiders” als studie object van ondernemerssociologie	<i>J. Wildbret</i>	11	454
De monetaire crisis	<i>Jaap Wolff</i>	9	337
De gevaren van het ultra-centrifugeproject	<i>Joop Wolff</i>	4	145
Gewestvorming — aanslag op gemeentelijke autonomie	<i>C. Ijmkers</i>	8	309

Internationale politiek

Midden Oosten blijft brandhaard	<i>J. de Boo</i>	10	385
Communisten en katholieken in de strijd tegen Franco I	<i>Santiago Carillo</i>	5	224

Communisten en katholieken in de strijd tegen Franco II	<i>Santiago Carillo</i>	6/7	274
De Nederlandse Antillen, stapsteen naar Zuid-Amerika	<i>L. Macamba</i>	10	415
De imperialistische trek naar Djakarta	<i>J. Morriën</i>	8	289
Investeringsparadijs niet stabiel	<i>Catrien Wolff</i>	11	463
Japan geen wereldwonder			

UIT DE TIJDSCHRIFTEN

Frans neo-kolonialisme en de EEG		4	179
Papoea Nieuw Guinea een Australische kolonie		8	323
Het neokolonialisme van Bonn		12	312

Theorie en geschiedenis

De oorsprong van het gezin en de staat			
Ontwikkeling van de maatschappij	<i>T. Divendal—Klok</i>	5	202
De betekenis van de communistische partij	<i>Le Duan</i>	9	361
De proletarische revolutie en de renegaat Kautsky	<i>G. Maas</i>	9	353
De theoretische bronnen van het dialectisch materialisme	<i>F. Schoonenberg</i>	2	67
De kluisters van de produktiekrachten	<i>F. Schoonenberg</i>	10	394
De Commune van Parijs			
Knooppunt der historie	<i>Eva Tas</i>	3	91
		t/m	144
Technisch-wetenschappelijke ontwikkeling en beroepsbevolking	<i>J. Visser</i>	1	12
De betekenis van ledenwerving voor de CPN	<i>R. Walraven</i>	8	299
Het ontstaan van het Communistisch Manifest			
Ontwerp van de communistische geloofsbelijdenis	<i>Jaap Wolff</i>	2	73
Het belang van de literatuur en de marxistische literatuurwetenschap	<i>A. Wouters</i>	12	497

Cultuur

Toneel en het publiek dat thuis bleef	<i>Y. Gnivrep</i>	2	62
Bij de vijfhonderdste geboortedag van Albrecht Dürer	<i>Niek J. Molenaar</i>	5	209
Alphons Diepenbroek en de nationale wedergeboorte	<i>C. Porcelijn</i>	4	174
Max Havelaar: eenheid van daad, gedachte en poëzie	<i>J. G. Stuve</i>	8	318
Picasso en zijn tijd	<i>Georges Tabaraud</i>	12	507
Moorden mag niet meer			
Kort verhaal van	<i>G. Verrips</i>	10	423
Het belang van de literatuur en de marxistische literatuurwetenschap	<i>A. Wouters</i>	12	497

Boekbesprekingen

Een liberale visie op de EEG (Prof. dr. F. Hartog: Nederland en de Euromarkt)	<i>M. Bakker</i>	9	375
Spinoza-biografie van Theun de Vries (Theun de Vries: Spinoza)	<i>T. Boekman</i>	6/7	286

My Lai — verslag van een massamoord (Seymour M. Hersh: My Lai — verslag van een massamoord)	<i>J. de Boo</i>	1	34
Nog een afgezaagde „socialisten-beschouwer” (P. Hoogenboom: Heilsverwachting, evolutie en vooruitgang)	<i>O. Bosma</i>	5	236
Arbeiderskinderen en middelbaar onderwijs (R. Kroes: Arbeiderskinderen en het middelbaar onderwijs)	<i>O. Bosma</i>	8	335
De oorsprong van het gezin en de staat Ontwikkeling van de maatschappij (Friedrich Engels: De oorsprong van het gezin, van de particuliere eigendom en van de staat)	<i>T. Divendal—Klok</i>	5	202
Gepolariseerde geschiedenis (Prof. dr. Brugmans: Stapsvoets voorwaarts — Sociale geschiedenis van Nederland in de negentiende eeuw)	<i>S. van Dongen</i>	2	81
Een vervalsing van het marxisme (Daniël Guérin: Voor een literair marxisme R. Kedward: De anarchisten — De onmacht van het geweld)	<i>S. van Dongen</i>	5	234
Honderd jaar wereldgeschiedenis (Dr. A. Stam: Honderd jaar wereldgeschiedenis van 1870—1970)	<i>S. van Dongen</i>	11	477
Knoeien in het land van Rembrand (Uitg. Kruseman: Heruitgave van C. Busken Huët: Het Land van Rembrand)	<i>S. Geugjes</i>	4	186
De politicologie van Hoogendijk — devaluatie van de wetenschap (Dr. Ferry Hoogendijk: Politieke propaganda in Nederland)	<i>M. Milikowski</i>	4	183
Verkeerde uitgangspunten bij emancipatie (H. Balner, Andreas Burnier, Joke Kool—Smit, Mary Zeldenrust—Noordanus: De rechten van de vrouw)	<i>H. Molin—Gerritze</i>	1	36
Schermerhorns dagboek — demasqué van een koloniale politiek (Nederlands Historisch Genootschap: Dagboek van Schermerhorn)	<i>J. Morriën</i>	2	53
Snow, de Verenigde Staten en China (Edgar Snow: Red China To-day — The other side of the River)	<i>J. Morriën</i>	9	380
Multi-nationale ondernemingen — moderne roofburchten in Europa (Stichting IPSO: Multi-nationale ondernemingen — moderne roofburchten in Europa)	<i>W. Nieuwenhuysse</i>	9	371
Terdoodveroordeeld (G. Maas: Terdoodveroordeeld)	<i>A. van Ommeren—Averink</i>	12	521
Kernpunten van de sociale politiek (Mr. J. Mannoury: Kernpunten van het sociale recht Kernpunten van de sociale politiek)	<i>C. de Rover</i>	6/7	285
Vrijbuiters van de geest rond 1600 (Dr. S. B. J. Zilverberg: Geloof en geweten in de zeventiende eeuw)	<i>Eva Tas</i>	8	333
De computermaatschappij en de wezenlijke politieke vragen (Warner & Stone: De computermaatschappij)	<i>J. Visser</i>	10	428
Stalin contra Hitler (Stichting IPSO: Stalin contra Hitler)	<i>J. Ijlsberg</i>	9	369

Partijdocumenten

Telegram van de CPN aan het Bevrijdingsfront van Zuid-Vietnam	1	38
Telegram van het Zuidvietnamese Bevrijdingsfront aan de CPN	1	38
Communiqué van het partijbestuur van de CPN	1	39

Kandidatenlijsten Tweede Kamer	1	39
Verkiezingsprogram van de CPN voor de Tweede Kamerverkiezingen van 28 april 1971	2	84
Ontmoeting delegaties Communistische Partijen van Spanje en Nederland	4	190
Verklaring van het dagelijks bestuur van de CPN		
Communistische partij roept op tot vastberaden linkse politiek	4	190
Begroetingschrijven van de CPN aan de CPSU	4	192
Oproep van het partijbestuur van de CPN De strijd gaat verder!	5	238
Kandidatenlijst Eerste Kamer	5	240
Verklaring van het dagelijks bestuur van de CPN	6/7	287
Steunt partij en krant		
Oproep van dagelijks bestuur van de CPN	9	383
Boodschap van de CPN aan het PNR-congres	9	384
Partijbestuur CPN bijeen	9	384
Maak De Waarheid sterk in de strijd		
Oproep van het dagelijks bestuur van de CPN	10	432
Verklaring van het dagelijks bestuur van de CPN	11	479
Begroeting van de CPN aan het congres van de Communistische Partij van Groot-Brittannië	11	480
Partijbestuur CPN bijeen 24ste congres op 26, 27 en 28 mei 1972	12	523

POLITIEK EN CULTUUR

maandblad, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

Verkiezingen voor een andere politiek

De parlamentsverkiezingen, die op 28 april aanstaande zullen plaatsvinden, hebben hun schaduwen wel uitzonderlijk ver vooruitgeworpen.

Opstelling van programs en vooral samenstelling van lijsten begon vroegtijdig, bij de confessionele partijen en de PvdA zelfs zeer vroeg; maar feitelijk was de campagne ook voordien al lang aan de gang. Het gepraat over de in 1971 te vormen regeringscombinatie is eigenlijk niet van de lucht geweest, sinds in februari 1967 het huidige parlement gekozen werd en ruim een maand later de regering-De Jong tot stand kwam.

Een van de voor de hand liggende oorzaken van deze nogal opmerkelijke gang van zaken is gelegen in het labiele karakter, dat de partijpolitieke verhoudingen hebben gekregen, en in de grote ontevredenheid over het regeringsbeleid.

Tussen de twee wereldoorlogen werd het parlementair-politieke terrein in sterke mate gedomineerd door de confessionele partijen. Samen met de liberalen deelden zij alle lakens uit en pas op het ogenblik dat de tweede wereldoorlog op uitbreken stond (augustus 1939) werden voor het eerst sociaal-democraten op enkele ondergeschikte ministersplaatsen benoemd.

Na de tweede wereldoorlog overheerste aanvankelijk de combinatie van KVP en PvdA. Ze was altijd goed voor minstens 60 procent van de kamerzetels en werd, naar behoefte, aangevuld met liberalen of protestanten, om een forse regeringsmeerderheid te verzekeren.

In 1958 wijzigde zich het beeld; van toen af waren het in hoofdzaak weer confessioneel-liberale kabinetten, die het land bestuurden. Ook zij steunden op een comfortabele zetelmeerderheid; aanvankelijk meer dan 50 procent van het totaal was bezet door de confessionele partijen, met daarbij nog eens een procent of tien voor de VVD.

Gezien door de bril der zetelverhoudingen (die uiteraard slechts een beperkte kijk bieden) waren er tot voor kort altijd vrij secure combinaties mogelijk om aan een fikse meerderheid in de Tweede Kamer te komen.

KVP—PvdA hadden die meerderheid, confessionelen en VVD hadden haar samen eveneens.

Die zekerheid is nu aan het verdwijnen.

In het huidige parlement heeft de KVP 39 zetels, de PvdA 34; geen meerderheid dus.

In 1963 hadden zij er samen nog 93!

De gezamenlijke confessionele partijen, die in 1963 met 76 zetels nog net een meerderheid hadden, hebben er nu met elkaar 66.

Met de VVD mee komen zij op 83, tegen 92 in 1963.

Het is duidelijk, dat mede op grond van deze cijfers bij de verschillende partijen grote onzekerheid bestaat over de verdere ontwikkelingen en over de mogelijkheid van een kabinetsformatie na de verkiezingen van 1971.

Dat is een van de redenen waarom speculaties en touwtrekkerij over de samenstelling van een nieuw kabinet zo vroegtijdig zijn aangevat. Waar kracht en zekerheid mankeren, hebben bluf en intimidatie altijd extra kansen.

Pokerspel

Het verloop van dit pokerspel is ruwweg als volgt geweest.

Een jaar na de Kamerverkiezingen trad een driemansgroep uit de KVP-fractie, die later de kern zou vormen van de Politieke Partij Radicale (PPR). De directe aanleiding tot de breuk was een gezamenlijk optreden van Schmelzer, Biesheuvel en Mellema in Drachten, waar zij de toekomstige eenheid van hun partijen (KVP, AR en CHU) aankondigden.

Vanuit de PvdA werd de uittreding van de PPR luide toegejuicht; de CPN was sceptischer en opperde, dat men hier mogelijk met een abortus provocatus te doen had, met het doel linkse ontwikkelingen binnen de KVP vroegtijdig te wurgen. Geheel in overeenstemming met haar optimistische beoordeling van de PPR, nam de PvdA op het congres van maart 1969 een resolutie aan, waarin werd vastgesteld dat zij in 1971 niet met de KVP in één regering zitting zou nemen. Zulks was al eerder verklaard ten opzichte van de VVD.

Uit het politieke gedrag van de PvdA-leiding viel op te maken dat men koerste op een regeringsmeerderheid, gebaseerd op een groot zetelaantal voor PvdA, D'66, PPR en PSP, plus de Anti-Revolutionaire Partij en/of mogelijk de Christelijk-Historische Unie.

In deze beoordeling speelden verkiezingsenquêtes een belangrijke rol. Die gaven aan, dat de PvdA bij verkiezingen ongeveer gelijk zou blijven, dat D'66 20 tot 24 zetels zou krijgen, dat de PSP gelijk zou blijven en dat de KVP enorme verliezen zou lijden.

De PvdA zelf heeft grote bedragen uitgegeven aan het NIPO om regelmatig zulke politieke opiniepeilingen te verrichten. Dat NIPO sprak daarop het woord van degenen wier brood men at; het liet voor de laatste provinciale statenverkiezingen zelfs de regeringspartijen hun meerderheid verliezen, terwijl het aan PvdA, D'66, PPR en PSP gezamenlijk maar liefst 63 zetels toewees.

De werkelijkheid was anders. Zouden die verkiezingen voor de Kamer zijn gehouden, dan zouden ze aan de betrokken partijen 53 zetels hebben opgeleverd.

De uitslag van de Statenverkiezingen veranderde dus het beeld. De drie confessionele partijen waren door een gezamenlijke teruggang van 3 procent tegenover de laatste Kamerverkiezingen meer dan ooit afhankelijk geworden van de VVD, die dit onmiddellijk nadrukkelijk begon te demonstreren.

De PvdA op haar beurt bleek van PSP en PPR niets te verwachten te hebben (beide partijen zouden maximaal twee zetels in het parlement hebben gehaald), terwijl ook D'66, dat niet hoger dan 11 zetels zou zijn gekomen, geen uitkomst kon bieden.

De uitslag gaf bovendien voor de NAVO-ultra Goedhart de doorslag bij zijn besluit om uit de PvdA te stappen en met een eigen driemansfractie te gaan optreden, namens de kort tevoren door rechtse ex-PvdA-ers gevormde partij DS'70.

Door deze ontwikkelingen waren de voorwaarden geschapen voor weer een nieuwe fase in het pokerspel der toekomstige kabinetsformatie.

Het initiatief werd daarbij genomen door de KVP.

Haar eerste zet was het aanwijzen van het Eerste Kamerlid Steenkamp voor het opstellen van een nieuw program.

Steenkamp heeft, net als Cals, bij de PvdA-top de naam van progressief te zijn. Hoewel hij nooit afwijkt van de politiek van Schmelzer, verstaat hij beter de kunst om die met sociale franje op te dirken en ten eeuwigden dage de indruk te wekken „het gesprek” met de PvdA te willen voeren.

Steenkamp ging het klooster in en kwam er met een program uit; een geschrift vol woningbouw en luchtverversing. Maar ook een program om de kiesdrempel op vijf zetels te zetten en de NAVO-uitgaven intact te houden. Het enige nieuwe in het stuk was, dat het in alle openlijkheid pleitte voor belastingverhoging.

De PvdA-leiding was er nogal verlekkerd mee.

De volgende KVP-zet was het aanwijzen van Veringa als lijst-aanvoerder. Veringa is in vele opzichten met Steenkamp te vergelijken. Hij schreef de „begrips”-opening in de laatste

troonrede, waarop Udink die mocht aanvullen met zijn „rust-en-orde“-paragraaf.

Ook voor Veringa heeft de PvdA een zwak plekje wegens diens progressieve schijngestalten.

De KVP-keus van het lijstaanvoorderschap had natuurlijk ook nog een andere betekenis.

Ze betekende het officiële afscheid van Schmelzer, de man die in het bijzonder het mikpunt was van de anti-KVP-resolutie van het PvdA-congres van 1969.

Ze betekende tevens, dat de KVP een gebaar maakte tegen het kabinet-De Jong, doordat de huidige premier niet boven aan de lijst werd geplaatst.

Op ongeveer dezelfde toer ging de AR.

Biesheuvel leverde het ene schijngevecht tegen het kabinet na het andere — vooral tegen de VVD-ministers — en de huidige minister van sociale zaken, Roolvink, moest met een lagere plaats op de verkiezingslijst genoegen nemen.

De CHU tenslotte zette dan wel de stoer-doende Udink nummer één, maar Mellema, de man die samen met Biesheuvel en Schmelzer de toekomstige Christen-Democratische Unie had aangekondigd, werd naar ver onder aan de lijst gedegradeerd — een gedragslijn die op nogal hevige conflicten wijst.

Op een kier?

De manoeuvres van de confessionele partijen, gevolgd als ze waren op de voor het PAK van PvdA, PSP en PPR ont-nuchterende verkiezingsresultaten, lieten de leiding van de PvdA bepaald niet onberoerd.

Al spoedig bleken daar nieuwe illusies over een combinatie met KVP en AR, volgens het model van de regering-Cals/Vondeling, te zijn ontstaan.

In een uiterst verwarde en verwarrende bijeenkomst van de partijraad werd de deur naar de KVP, die door de resolutie van 1969 gesloten scheen, „op een kier gezet“. (De uitdrukking is van partijvoorzitter Vondeling.)

Vondeling zelf sloeg daarna flink aan het duwen om de kier te verwijden. In de ene redevoering na de andere betoogde hij, dat de KVP aan het veranderen was, totdat tenslotte de anti-KVP-resolutie geheel van de baan leek.

Leek.

Want juist toen het proces aan voltooiing toe was kwam Roolvinks loondictaat af, en de ondersteuning daarvan door alle regeringspartijen noopte de PvdA-leiding om de kierende, vervolgens steeds verder opengaande deur weer (voorlopig) dicht te doen.

Gedurende al die tijd manoeuvreerde de VVD uiterst omzichtig. Enerzijds liet men niet na het eigen, relatief toegenomen gewicht tot uiting te brengen, anderzijds werd zorgvuldig verhinderd, dat daardoor breuksituaties zouden kunnen ontstaan.

Uiteraard blies, in dit politiek slofje-onder, ook D'66 braaf zijn partijtje mee.

De verkiezingsuitslag had voor deze partij, die gelanceerd was als Neerlands hoop in droeve dagen, uiteraard in vele opzichten een desastreus effect gehad.

Voor de grote politieke en financiële machten, die in ons wereldje aan de touwtjes trekken, was ze vooral interessant geweest vanwege de 18 tot 24 zetels die haar in een toekomstige Tweede Kamer voorspeld en toegedacht waren en die een interessante positie met betrekking tot de kabinetsformatie leken te garanderen. Die belangstelling moest wel tanen, toen men niet meer dan de helft bleek te halen, en vooral toen naderhand de gemeenteraadsverkiezingen een duidelijk dalende tendens aangaven.

Bovendien was de voornaamste interne drijfkracht van D'66 geweest de verwachting van een aantal lieden dat zij, na een korte politieke inspanning, de nodige gestoeltes der ere zouden kunnen bezetten — in parlement en zelfs in de regering.

Die vooruitzichten slonken eveneens — en dus de animo tot activiteit.

De politieke kater, die op de verkiezingsuitslagen volgde, uitte zich in de vreemdste capriolen.

Had D'66 eerst de ontploffing aller partijen verkondigd, plotsklaps draaide ze volledig om en begon ze te praten over een samenwerking tussen PvdA, KVP en D'66.

En toen niemand dat meer ernstig nam werd nog weer iets nieuws bedacht en werd een briefencampagne over samenwerking op touw gezet, die reikte van VVD tot PSP. Waarmee dan tenminste nog eens voor een vrolijke noot werd gezorgd in het plechtstatige gedoe.

Volgens de meer en meer in zwang komende methoden, die hier te lande uit Amerika en West-Duitsland zijn overgewaaid, werd een groot deel van deze eerste fase van de verkiezingscampagne „over de man” gespeeld. Steeds meer wordt door de burgerlijke partijen getracht zichzelf te identificeren met het een of andere rad en glad sprekende hoofd, dat de kiezer via de tv wordt opgedrongen.

De vroegtijdige aanwijzing van de lijstaanvoerders had, evenals het eindeloze geklets over de vraag, wie met wie samen de toekomstige regering zou vormen, in belangrijke mate ten doel de aandacht af te leiden van de strijdvragen die bij de verkiezingen hun rol zullen spelen en van de stembusstrijd een soort voetbalwedstrijd met een heleboel Cruyffs en Van Hane-gems te maken.

De grote kwesties

Het is opvallend, maar zeker niet verbazingwekkend, hoe in de politieke discussies zoals die tot nu toe tussen de verschillende hiervoor genoemde partijen zijn gevoerd, alle grote vraagstukken worden weggemoffeld.

Er wordt veel over Luns gepraat. Gaat hij weg of niet, gaat hij naar de NAVO of niet?

Maar over de *politiek* van Luns, de Nederlandse buitenlandse politiek van de laatste 20 à 25 jaar en vooral over de regering-De Jong wordt geen discussie gevoerd.

Iedere partij, die kansen meent te hebben om in de regering te worden opgenomen, heeft een eigen kandidaat voor het ministerschap van buitenlandse zaken. Daarvoor schuift de CHU Udink naar voren, de VVD De Koster, de ARP Biesheuvel, de KVP Schmelzer en de PvdA Van der Stoel.

Maar om wat te doen?

Er zijn ongetwijfeld verschillen tussen de kroonpretendenten. Luns is altijd de Amerikaan bij uitstek geweest, de man die met name ook bij alle moeilijkheden binnen de EEG optrad in de geest van het Witte Huis.

Het ziet er naar uit dat De Koster, en trouwens de VVD in het algemeen, die politiek uiterst trouw zal willen blijven. Maar bij Biesheuvel en Schmelzer mag men waarschijnlijk een zekere accentverlegging verwachten; het lijkt er op dat hun oriëntatie meer in de richting gaat van Duitsland en Frankrijk, van de EEG dus.

Over dit alles hoort men echter niets in de discussies — laat staan over de verdergaande vraagstukken.

De Nederlandse politiek tegenover Vietnam heeft tot nu toe uitgemaakt door een schandelijk pro-Amerikanisme. Iedere nieuwe misdaad van de Amerikanen, of het nu de overval op Cambodja dan wel de hervatting der bombardementen op Noord-Vietnam betreft, werd door Luns met verve verdedigd. Hij kon dat doen, doordat noch door de regeringspartijen, noch door de PvdA wezenlijke kritiek op dit beleid werd uitgeoefend, althans niet duurzaam.

Bij de laatste behandeling van de begroting van buitenlandse zaken trok de PvdA-er Dankert fel van leer tegen Luns. Maar zijn voornaamste grief bleek te zijn, dat de minister een bepaalde groep van departementsambtenaren niet genoeg gelegenheid bood om carrière te maken in de buitenlandse dienst.

Met name de NAVO-politiek van Luns, die in de praktijk de hoeksteen vormt van zijn hele optreden, werd alleen door de CPN serieus ter discussie gesteld.

We noemen het voorbeeld van de buitenlandse politiek, omdat het uiteindelijk van essentiële betekenis is voor de beoordeling van een beleid in het huidige tijdsgewricht.

Nederland en de atoomwedloop

Er wordt op dit ogenblik heel wat afgepraat op internationaal vlak; over ontwikkelingshulp, over het niet doorvoeren van atoomproeven op de oceanbodem, over internationale maatregelen tegen de vliegtuigkaperij, over het Midden-Oosten, over Europese veiligheid, Berlijn, Zuid-Afrika.

Het zijn allemaal belangrijke vraagstukken.

Maar de belangrijkste vraagstukken zijn aan de orde in de Sowjet-Amerikaanse zogenaamde Salt-besprekingen.

Die gaan over de atoombewapening en de steeds verdere uitbreiding daarvan. Uit het praten en schrijven dat die besprekingen begeleidt, kan men opmaken dat er weliswaar mogelijkheden tot het afremmen van bepaalde ontwikkelingen ter tafel liggen — méér dan ter tafel liggen is het nog altijd niet — maar dat van een wezenlijke aanpak van het vraagstuk nog geen sprake is.

De harde feiten spreken hierover duidelijke taal.

In Amerika zijn de laatste jaren, na de totstandkoming van het kernstopverdrag, vele honderden atoomexplosies onder de grond ontketend. Er wordt koortsachtig gewerkt aan steeds maar weer nieuwe wapens. Kort geleden heeft de Amerikaanse minister van oorlog, Laird — tussen zijn bevelen door om de oorlog in Vietnam op te voeren — duidelijk gemaakt dat zijn regering bezig is over te gaan van de ontwikkeling van „afschrikingswapens” naar die van „eerste slag”-wapens, welke ten doel zouden hebben, door een verrassingsaanval de Sowjet-opslagplaatsen van atoomwapens te vernietigen.

Zo gaat, alle besprekingen ten spijt, de atoomwedloop door. En die raakt een wezenlijk element in de politiek van Nederland, doordat ons land er via de NAVO-politiek en de NAVO-politici mee verknoot is, ja zelfs tot een actief deelnemer wordt gemaakt.

De directe verbindingsschakels van ons land met de imperialistische atoompolitiek vormen een indrukwekkend aantal.

1) Nederland is lid van de NAVO, welke strategie de Amerikaanse atoombewapening tot spil heeft.

2) In het kader van de EEG neemt de Nederlandse regering deel aan besprekingen over een „Politieke Unie”, waarvan met name West-Duitsland wenst dat die een Europese kernmacht ten gevolge zal hebben.

3) Nederland treedt actief op voor toelating van Engeland, een van de weinige atoommogendheden, tot de EEG. De EEG zou daarmee twee atoommachten — Frankrijk en Engeland — binnen haar rijen hebben, hetgeen de bevordering van West-Duitsland tot een zelfde status onvermijdelijk zou versnellen.

4) Nederland bergt op zijn grondgebied een niet officieel bekend, maar aanzienlijk aantal opslagplaatsen van Amerikaanse atoomwapens. Tot voor kort werd hierbij aan Soesterberg en Volkel, mogelijk aan Leeuwarden gedacht. Uit het incident van Steenwijkerwold bleek dat er meer zijn.

5) Delen van de Nederlandse strijdmacht — met name de lucht- en raketstrijdkrachten — worden opgeleid in oorlogvoering met behulp van Amerikaanse atoomwapens.

6) Nederland neemt deel aan het ultra-centrifugeproject dat grondstof voor atoomcentrales, maar ook voor atoomwapens kan leveren. Van de beide partners West-Duitsland en Engeland is de laatste in alle openlijkheid voornemens, de produktie hierop te richten.

7) In het kader van bovengenoemd project worden twee fabrieken op ons grondgebied gebouwd, een Nederlandse en een

Duitse. Het officieel bouwen van een Duitse fabriek hier te lande toont aan op welke wijze West-Duitsland in staat is de internationale verplichtingen te ontgaan, die het land beperkingen opleggen met betrekking tot de produktie van kernmateriaal.

8) In alle internationale overzichten wordt Nederland onmiddellijk na de grote atoommogendheden genoemd als een land dat tot het maken van kernwapens in staat zou zijn.

Het non-proliferatieverdrag, waarin besloten ligt dat Nederland van die aanmaak zou afzien, is nog steeds niet aan het parlement ter ratificatie voorgelegd, ofschoon het reeds drie jaar geleden tot stand gekomen is.

Natuurlijk is het vraagstuk van de luchtverontreiniging, waar wèl alle partijen over praten, ongelooflijk belangrijk.

Natuurlijk houden de drugs velen bezig.

Maar het is absurd en weezinwekkend om het te doen voorkomen alsof de scheidingslijnen in de politiek zouden lopen via het al dan niet willen legaliseren van soft drugs of zelfs de beoordeling van de pornografie, als er zulke waarlijk essentiële kwesties als Nederlands rol in de atoombewapeningswedloop bestaan — die zorgvuldig verzwegen en ontlopen worden.

Verzet tegen regeringspolitiek

Wij hebben hier uitvoerig de NAVO-politiek en haar mogelijke consequenties genoemd; er zijn nog meer vraagstukken die belangrijker zijn dan bijvoorbeeld de volkstelling.

Daar is de positie van de arbeidersklasse, onder meer in verband met de loonpolitiek; daar is het aardgas, en de achterstand van hen die er boven wonen. Er is de inflatie, de ondergang van grote delen van de landbouw, de EEG.

Het zijn al deze punten waarover in de verkiezingsstrijd duidelijke taal moet worden gesproken en die dreigen te verdrinken in het politieke schoolkinderen-gedoe van „Jopie wil met Doortje, maar die wil met Henkie die met Truitje is”.

Bij enquêtes, die toch waarlijk niet worden opgezet om aan te tonen hoe antimilitaristisch de Nederlanders zijn, is uit geproduceerde cijfers overduidelijk gebleken, dat de weerstand tegen de tot nu toe gevoerde bewapeningspolitiek snel om zich heen grijpt.

In Anti-Revolutionaire rijen is, hoezeer ook getracht is het te verdoezelen, ten tijde van de programopstelling een diepe tegenstelling over de atoombewapening aan het licht getreden.

De bewegingen binnen de arbeidersklasse, zoals die er de laatste anderhalf jaar zijn geweest, zijn ongekend in onze geschiedenis. Het begon met de strokartonacties, maar èn de 400 guldenbeweging, èn de urstaking van december 1970 hebben in onze historie geen enkel precedent.

De beweging onder het volk bestrijkt alle terreinen. Ze beroert boeren en middenstanders, zowel als allen die met het onderwijs te maken hebben. Huurdersacties ontstaan in steeds grotere

omvang bij de jaarlijkse huurverhogingen, vrouwen demonstren voor crèches, antifascisten tegen Burgos-processen. Terwijl dus sommigen het politieke beeld willen aftekenen als een gevecht (of schijngevecht) om ministerszetels, is de werkelijkheid dat het volk bijna alle aspecten van het onder leiding van De Jong gevoerde regeringsbeleid verwerpt en in zijn optreden de vereisten voor een andere, een nieuwe politiek aan de orde stelt.

Voor verandering

Het is hierom geweest, dat het partijbestuur van de Communistische Partij, in een verklaring van begin oktober 1970, stelling heeft genomen in de toen reeds volop woedende zetel- en personendiscussies.

Het standpunt van de CPN kwam hier op neer: „Het gaat niet om *wie*, het gaat om *wat*”.

Het partijbestuur signaleerde de zich ontwikkelende beweging als het belangrijkste politieke feit en het noemde daarvan de belangrijkste punten, zoals die ook hierboven al even gememoreerd zijn.

Vervolgens stelde het de centrale eisen aan de orde, die bij al deze strijdpunten ter sprake komen. Eisen op het gebied van de loon- en sociale politiek, van de woningbouwpolitiek, de democratie en de vrede. Men kan ze afgedrukt vinden in het oktobernummer van P. en C., nr. 10 van 1970.

Aan die eisen werd de belangrijke conclusie vastgeknoopt, dat het er onze partij niet in de eerste plaats om gaat, welke personen en welke partijen in de regering zitting zullen nemen, maar of die regering de in de eisen geformuleerde en door het volk in zijn algemeenheid verlangde politiek zou doorvoeren. Als een regering, uit wie dan ook bestaande, dat zou doen, dan zou zij op de parlementaire steun van de Communistische Partij kunnen rekenen — aldus de partijresolutie.

Met een paar opmerkingen kan deze stellingname wellicht nog wat worden geaccentueerd.

Het geven van parlementaire steun aan een regering betekent in wezen, dat men zich bereid verklaart iets *niet* te doen.

Datgene wat men *niet* doet is: helpen de regering ten val te brengen.

Al eerder, bijvoorbeeld in de nacht van Schmelzer, heeft de CPN geen steun gegeven aan het ten val brengen van een kabinet. Maar dan was de reden een actuele. In het geval-Cals ging het om een duidelijke rechtse aanval, met rechtse politieke oogmerken waaronder de verdeling van de olie- en gasbuit uit de Noordzeebodem een zeer belangrijke was.

Het lag voor de hand dat de CPN *die* aanval op het zittende kabinet niet wilde delen. Maar dat hield allesbehalve in, dat ze steeds zo zou handelen.

Wanneer wij nu zeggen, dat wij een regering, die zou optreden in de geest van de door ons geformuleerde en onder grote delen van het volk levende verlangens, parlementair zouden steunen

dan betekent dat, dat wij de uitvoering van die politiek mogelijk willen maken door in geen geval mee te werken aan de val van zo'n kabinet — uiteraard, zolang het zich aan de gedane beloften zou houden.

Het geven van parlementaire steun aan een kabinet betekent natuurlijk niet, dat men zich met dat kabinet vereenzelvigd.

De Communistische Partij heeft haar eigen dichtbijliggende en verderstreckende eisen.

De hoofdpunten van haar program zijn op het laatste congres nog eens nadrukkelijk vastgelegd, terwijl ook kort geleden een program voor de Tweede Kamerverkiezingen door het partijbestuur is aangenomen.

Bij de eerste oogopslag ziet men dat dit verkiezings- en actieprogram verder gaat dan de eisen die wij stellen aan een regering, willen wij haar onze parlementaire steun geven. Wij praten namelijk niet over *onze* regering, een regering waarvan de communistische partij deel zou uitmaken.

Dat zou op dit ogenblik niet realistisch zijn.

Het moet sommigen misschien merkwaardig zijn voorgekomen dat de pers, zij het summier, van de communistische stellingname kennis heeft gegeven zonder dat daarbij honende commentaren van het overbekende soort werden geplaatst.

Ook toen door onze Tweede Kamerfractie het punt verder uitgewerkt werd, bij de algemene beschouwingen en bij debatten over de loonpolitiek, was daarvan geen sprake.

Dat heeft zo zijn redenen.

In de eerste plaats zijn de door de CPN geformuleerde verlangens, hoe diep die ook zouden ingrijpen in de gevoerde politiek, gebaseerd op wat werkelijk op grote schaal leeft.

Vrije onderhandelingsposities voor de arbeiders tegenover de ondernemers; aantasting van de grote vermogens en winsten; het beschermen van de democratische rechten van de burgers; het voeren van een buitenlandse politiek die ons onttrekt aan de atoombewapeningswedloop en die de zware bewapeningslasten verlicht — het zijn bepaald geen verlangens die een communistisch monopolie vormen.

Er is nu wel niemand meer, die het gewicht van de communistische partij in dit land zal ontkennen.

Van Mierlo, sprekend over de door hem voorziene verdere winst voor de CPN, springt daarbij volgens een interviewer op en roept uit: „Dat is beestachtig gevaarlijk”.

Andere kranten en tijdschriften signaleren, elk op eigen wijze, in interviews of reportages de presentie van de CPN in de Nederlandse politiek.

Hoe kan het ook anders?

De onder communistische leiding gevoerde loonacties, in de strokarton, bij Honig, in de bouw en in de Rotterdamse haven, hebben diepe indruk gemaakt.

Een politieke actie als die tegen het Soeharto-bewind is door het hele land in grote spanning gevolgd en heeft, al dan niet instemmend, respect gewekt.

De grote demonstraties tegen de 225 NAVO-miljoenen en tegen

de politiek van de regering-De Jong (op 4 oktober 1969) zijn bepaald niet onopgemerkt voorbijgegaan.

Twee verkiezingsoverwinningen hebben bevestigd, dat de CPN in een drietal centra van het land: Amsterdam, Groningen en de Zaanstreek een *grote* partij is, terwijl er groei in die richting te zien valt in Rotterdam, Twente en elders.

Communisten nemen deel aan het dagelijks bestuur van provincies en gemeenten; daar en onder de massa vervullen zij op velerlei wijze posities die gebaseerd zijn op het vertrouwen van velen.

Het gewicht van de Communistische Partij is van dien aard geworden, dat het eenvoudigweg een onmogelijkheid is daarover in honende zin te spreken.

Bij dat alles komt nog iets wat men zich niet elke dag realiseert, maar wat zijn eigen gewichtige rol speelt.

Aan de lopende band sneuvelen in Nederland dagbladen, doordat ze in combinaties opgaan en hun eigen gezicht verliezen.

In de kapitalistische wereld is het aantal communistische dagbladen tot een zeer gering aantal teruggevallen; anticommunisme en kostenstijgingen hebben op dat punt in de loop der jaren een forse tol geëist. Maar *De Waarheid* heeft zich weten te handhaven, voornamelijk dank zij de offerzin en de werkkracht van de CPN en haar aanhang.

Dat heeft niet slechts betekenis voor een voortdurende klassebewuste en oppositionele voorlichting; dat is ook van onmetelijk belang bij de betekenis die men aan de communistische partij moet toekennen.

Daarom dus dat het standpunt van de CPN met betrekking tot de verkiezingen en de regeringsformatie gewicht heeft en dat het in de verkiezingsstrijd zal tellen.

Daarom ook, dat die verkiezingen zelf van groot gewicht zullen zijn. Er is veel en grote beweging onder het volk. Er is een brede stroming die een nieuwe politiek eist, die wil breken met wat De Jong en de zijnen willen en doen.

Versterking van de communistische posities zal de duidelijkste aanwijzing geven van de kracht van die beweging.

M. BAKKER

Technisch-wetenschappelijke ontwikkeling en beroepsbevolking

In de beginperiode van de verder doorgevoerde mechanisering en vooral van de automatisering, zo ongeveer in het begin van de vijftiger jaren, hebben deskundigen de opvatting gehuldigd, dat het met de praktische toepassing daarvan wel los zou lopen. De remmende factoren, van technische en economische aard, zouden zo groot worden, dat van invoering op grote schaal geen sprake zou kunnen zijn.

Enerzijds zouden een verder doorgevoerde mechanisering en de aanschaffing van automatische apparatuur zulke ontzagwekkende bedragen vergen, dat — zo ze dan voorhanden zouden zijn — deze nauwelijks rendabel gemaakt konden worden; anderzijds zou, technisch gezien, slechts een klein deel van de produktie — men schatte dit percentage tussen de 5 en 10 procent — te automatiseren zijn.

Het ontwikkelingstempo, zo luidde toen één van de opvattingen, moest dus wel laag blijven en van een stormachtige ontwikkeling, die anderen meenden te voorzien, zou al helemaal geen sprake kunnen zijn.

Beide opvattingen waren uiteraard gebaseerd op de toenmalige stand van de techniek en de ontwikkelingen waren toen nog moeilijk te overzien. Aan het begin van de vijftiger jaren was de elektronische apparatuur, die immers de ziel van alle automatische processen uitmaakt, nog verre van volmaakt. In een vorig artikel (Politiek en Cultuur december 1970) hebben we al uiteengezet, dat computers toen nog groot waren, met beperkte mogelijkheden, onbetrouwbaar, en ondanks de zeer hoge kosten bleken storingen aan de orde van de dag. Daarin is echter een snelle verandering opgetreden en wetenschappelijke ontdekkingen en technische vindingen hebben de elektronische apparatuur betrouwbaarder, sneller en veelzijdiger gemaakt.

Volgens de huidige stand van ontwikkeling zijn er weliswaar in Nederland nog geen volledig geautomatiseerde produktiebedrijven, maar wel een reeks van bedrijven, waar een half-automatische produktie is ingevoerd, die tot een ongekennde verhoging van de produktie en een verscherping van de uitbuiting heeft geleid.

De verdergaande mechanisatie en automatisering is echter niet alleen van invloed op de industriële produktie, maar vindt ook zijn weerslag in de agrarische sector. Ook in deze sector zullen automatische processen van toenemende betekenis worden en zij zijn dat reeds voor een deel; de sterk vergrote opbrengst van landbouw en veeteelt is mede het resultaat van mechanisering en van wetenschappelijk onderzoek.

Automatische technieken bij de landbouw en de veeteelt worden reeds toegepast voor het regelen van het klimaat in kassen en ook zijn er automatische voeder- en drinkinstallaties. Verder lijken radiografisch bestuurde landbouwmachines heel goed binnen de mogelijkheden te liggen.

Verandering beroepsbevolking

Het steeds meer gebruiken van ingewikkelde landbouwmachines en trekkers met vele soorten hulpapparatuur hebben tot een ware ontvolking in de agrarische sector geleid.

In 1889 werkte iets minder dan een derde (31,8 procent) van de beroepsbevolking in de landbouw, vrijwel precies evenveel in de industrie en iets meer dan een derde in de gezamenlijke overige beroepen, die men wel als „diensten” in de ruime zin pleegt aan te duiden.

In 1960 werkte nog 10,8 procent in de landbouw, maar in de industrie werkte 42,2 procent, terwijl de diensten 47,1 procent vroegen. Blijkens de volkstellingen van 1889—1960 is wel het meest opvallende de daling van het aantal in de landbouw werkzaam en de toenemende betekenis van de dienstverlenende sector.

De daling in de landbouw wordt nog opvallender, wanneer men haar beschouwt uit een oogpunt van de „arbeid” in de zin van de in een afhankelijke positie werkzaam. Het aantal zelfstandigen in de landbouw steeg van 1889 tot 1947 geleidelijk van 147.000 tot 234.000 en toonde daarna een relatief geringe daling tot 217.000 in 1960. Het aantal medewerkende zoons daalde van 110.000 in 1947 tot 61.000 in 1960, het aantal landarbeiders van 209.000 tot 113.000. Uit later gepubliceerde cijfers, gebaseerd op steekproeven, valt af te leiden, dat sinds 1960 het aantal landarbeiders opnieuw snel is teruggelopen en een eind beneden de 100.000 is gekomen.

Ook de daling van het aantal medewerkende zoons zet zich krachtig voort en er is — zeker als gevolg van mechanisering en automatisatie, die „minder handen nodig maken” — een verschuiving gaande van de arbeid in de landbouw van de afhankelijken (landarbeiders en medewerkende zoons) naar de zelfstandigen — uiteraard zelfstandig in de zin van de te verrichten arbeid, want vele boeren zijn door leningen en kredieten volledig afhankelijk van banken e.d. en staan als gevolg van de Mansholt-plannen op de nominatie om te verdwijnen.

Om het met andere woorden en met totaalcijfers te zeggen: in de dertiger jaren werkte nog ongeveer een vijfde gedeelte van onze bevolking in de landbouw. Vorig jaar was nog maar een tiende deel werkzaam in de agrarische produktie en de verwachting is, dat dit zeer binnenkort zelfs nog beneden de tien procent zal dalen.

Door de optelsom van verdergaande mechanisering, automatisering en kapitalistische rationalisatie wordt de menselijke arbeid in het produktieproces steeds verder teruggedrongen en zowel in de agrarische sector als in de industrie zullen nog belangrijke verschuivingen in de samenstelling van de beroepsbevolking optreden.

Onverbiddelijke onteigening

Datgene wat in het kapitalistische jargon in het algemeen als verschuivingen in de beroepsbevolking wordt omschreven, is

eigenlijk te beperkt om ten volle de betekenis van de hiermee samenhangende ontwikkelingen te doorgronden. Er gaat meer achter schuil, want het betreft hier voor een belangrijk deel niet alleen „simpele” beroepsveranderingen, maar, wat voor veel nog belangrijker is, een principiële wijziging van hun klas-sepositie: het gaat om de proletarisering van nieuwe lagen van de bevolking.

Kenmerkend voor de positieverandering van veel mensen in de huidige maatschappij is, naast de andere werkomstandigheden, die samenhangen met het andere beroep, tevens het verlies van economische zelfstandigheid door verlies van het bezit van eigen produktiemiddelen.

In plaats van hun vroegere zelfstandigheid (als „klein baasje”) komt de onafwendbare noodzaak tot verkoop van arbeidskracht tegen loon om in het onderhoud te kunnen voorzien. Dat de onverbiddelijke onteigening van deze nieuwe lagen voorheen zelfstandigen en hun toevoeging aan de arbeidersklasse gepaard gaat met grote sociale ellende is in de geschiedenis van het kapitalisme wel aangetoond. De maatschappelijke ontreddering door verlies van tradities, sociale zekerheid en de onderwerping aan de loondienst en alles wat daar aan verdere veranderingen mee samenhangt, leidt bij deze groepen vaak tot verbittering.

In de loop van de verdere ontwikkeling verscherpt de klassenstructuur in onze maatschappij zich nog naar een polarisatie van bezitters en niet-bezitters, naar een overheersende tweedeling, die nu bijna het gehele volk omvat.

Dat aan deze beweging inderdaad nog steeds geen eind gekomen is blijkt uit de cijfers, die aantonen dat het percentage loon- en salaristekkenden nog voortdurend groeit. Het blijkt voorts ook — en zelfs op indringende wijze — uit het groeiend aantal faillissementen van kleine zelfstandigen en uit de koers van de EEG-landbouwpolitiek, die erop is gericht de helft van de kleinere boeren in de aangesloten landen van hun bedrijven te stoten.

De veranderingen, die in de samenstelling van de beroepsbevolking optreden, zijn dus voor een deel van invloed op de klassenverhoudingen en in de eerste plaats daarom dus van belang. Zij zal — waar het bijvoorbeeld de ontvolking van de agrarische sector betreft, de situatie in bepaalde delen van ons land wijzigen en de zogenaamde structuurproblemen een nog sterker accent kunnen geven, zoals bijvoorbeeld in Groningen.

Psychische spanningen

Een van de argumenten, die promotors van kapitalistische rationalisatie bij herhaling hanteren om de veranderingen die deze voor de mensen meebrengen te doen aanvaarden, is dat de techniek veel zwaar, routinematig en vervelend werk uit handen zal nemen.

Nu zit inderdaad niemand te springen om dit soort vervelende

banen, als er iets beters voor in de plaats zou komen, en zo op het oog lijkt het inschakelen van machines in plaats van menselijke arbeid een prachtige oplossing. Maar het is duidelijk, dat alles niet zo fraai is!

De technische vooruitgang gaat ook gepaard met grote belasting van de psychische en fysieke toestand van de mens. Op enkele internationale conferenties van de ILO (internationale arbeidsorganisatie — een UNO-organisatie in Genève) is dat al aan de orde gekomen.

Door de uitvindingen van nieuwe materialen, het invoeren van moderne produktiemethoden, het toenemende gebruik van chemische produkten in de landbouw en uiteindelijk ook door gebruik van atoomenergie, zijn voor arbeiders in alle landen van de wereld nieuwe gevarenbronnen ontstaan, waarvoor veiligheidsinspectie en wetgeving nog geen bescherming bieden.

De lichamelijke arbeid is inderdaad door de inzet van machines overal sterk verminderd. Maar daarvoor in de plaats kwamen enorme nerveuze spanningen, onder meer als gevolg van de grote verantwoordelijkheid bij de bediening van hoogontwikkelde machines.

Onderzoekingen in de Westduitse Bondsrepubliek hebben aangetoond, dat in een bedrijf de door zware arbeid optredende liesbreuken met 85 procent terugliepen, maar dat door de invoering van de automatisering bij de arbeiders slapeloosheid, storingen van de bloedsomloop en hartziekten toenamen, — ziekten dus, die men vroeger niet zonder meer als „beroepsziekten” erkende. Er is sprake van, dat zich met de voortschrijdende techniek een verandering in de beroepsziekten voordoet.

In West-Duitsland wordt thans overwogen om in de toekomst op de 132 scholen voor ingenieursopleiding het onderwerp arbeidsbescherming in het leerplan op te nemen om aan de groeiende problemen op dit gebied het hoofd te bieden!

Ook de kapitalisten in de Verenigde Staten zijn tot de erkenning moeten komen, dat het werken in geautomatiseerde bedrijven vele niet voorziene complicaties met zich meebrengt. Een daarvan is de vereenzaming, omdat het toezicht op een automatisch werkende machine maar weinig personeel vereist, dat zo nodig kan ingrijpen. Deze personen hebben normaal feitelijk niets te doen, maar mogen hun arbeidsplaats toch geen moment verlaten, omdat de kans bestaat, dat juist dan iets gebeurt. Onderzoekingen in Amerika wezen uit, dat een aantal personen hierdoor psychische moeilijkheden krijgt, zij gingen lijden aan een vorm van dwangneurose.

Een ander probleem hangt samen met het feit, dat bij steeds verbeterde constructies van de machines de kans op storingen kleiner wordt. In 1962 al werd tijdens een congres in New York geponoerd, dat binnen afzienbare tijd de totale tijd, verloren door storingen, bij een door een computer gecommandeerde petrochemische industrie minder dan een uur per jaar zou zijn. Toch moet dan onmiddellijk op handbediening kunnen worden overgegaan, stoppen van de produktie zou één à

twee weken produktieverlies veroorzaken vanwege het weer moeten starten van de processen. Er moet dus steeds personeel zijn, dat op ieder moment het werk van de automaat kan overnemen. Aangetoond is echter, dat iemand, die een gecompliceerde taak slechts enkele keren per jaar hoeft uit te voeren, zijn ervaring en beoordelingsvermogen verliest, zodat de kansen op foutief ingrijpen steeds groter worden.

Ditzelfde probleem is bekend in de luchtvaart en de vluchtna- bootsers vormen daar een hulpmiddel om de piloten te laten oefenen onder abnormale omstandigheden. Er bestaan tegenwoordig ook nabootsers voor geautomatiseerde installaties, waarmee door regelmatig oefenen de kundigheden van het bedienend personeel op peil moeten worden gehouden en zelfs kunnen worden uitgebreid, in ons land onder meer bij de Staats- mijnen en enkele oliemaatschappijen.

Wijzigingen binnen arbeidersklasse

Het gaat bij de nieuwe technisch-wetenschappelijke ontwikke- ling niet alleen om veranderingen, die tevens de klassepositie van de daarbij betrokkenen beïnvloeden. Van massaler omvang zijn de wijzigingen, die zich voltrekken *binnen* de arbeiders- klasse, waarbij twee bewegingen zijn te signaleren.

De ene is de relatieve daling van het industriële aandeel in de beroepsbevolking nu, en de onvermijdelijke absolute daling la- ter. De andere kunnen we het best omschrijven als de gelijk- schakeling, de toenemende uniformiteit van de diverse sociale lagen binnen de arbeidersklasse. Beide zijn niet geheel te schei- den en houden direct verband met de technische ontwikkeling, maar in dit artikel lijkt het nuttig toch een zeker onderscheid te maken.

In de gehele industriële sector zien we, dat het aantal arbeiders geen gelijke tred houdt met de toeneming van de produktie. Dit komt er eenvoudig gezegd op neer, dat men globaal geno- men met hetzelfde aantal mensen steeds meer produceert.

Nu kan het effect van dit gegeven per bedrijf natuurlijk ver- schillen, d.w.z. dat in een bepaald bedrijf de produktie nog kan stijgen met minder mensen en in weer een ander bedrijf een geringere stijging van het aantal arbeiders te zien zal geven, maar met een veel grotere stijging van de produktie.

Het is alles om het even, want de tendens, die we willen signa- leren is: in alle hooggeïndustrialiseerde landen is het percenta- ge van de beroepsbevolking, dat zijn brood verdient in de in- dustrie, op een maximum gekomen of is dit maximum reeds gepasseerd. Statistische cijfers tonen dit aan en we wezen er in het voorgaande artikel reeds op; in de Verenigde Staten is dit percentage, na vanaf 1920 rond de 33 à 35 procent te hebben geschommeld, sinds 1950 aan het dalen en bedraagt tegenwoor- dig circa dertig procent. Voor ons land geldt dezelfde tendens en de veranderingen, die optreden in de samenstelling van de beroepsbevolking zijn niet alleen van belang met het oog op de

toekomstige werkgelegenheid, maar ook voor andere problemen. We bedoelen hiermee kwesties als de verdwijnende beroepen en nieuwe beroepen; de omscholing; de zogenaamde (om een Amerikaanse uitdrukking te gebruiken) up- of downgrading, de mobiliteit, enz. Het behoeft geen betoog, dat met deze kwesties tevens de arbeidsvoorwaarden op de helling komen, alsook de vakopleiding.

Men treft nog al eens als gangbare mening aan, dat de automatisering hogere eisen stelt aan de mensen en dus de algemene geschooldheid noodzakelijk groter zou moeten worden. In zijn algemeenheid en op den duur kan dit zeker wel juist worden geacht. Vooral ook de nieuwe beroepen als programmeur, systeemanalist, etc. vereisen zeker een hoge mate van bekwaamheid. Ook zal de technische ontwikkeling de toplaag van technische en wetenschapsmensen op elk gebied doen toenemen.

Maar ook deze medaille heeft een keerzijde en het is maar net hoe je het bekijkt. Het is namelijk zo, dat niet alleen de aard van het werk belangrijk verschuift, maar ook de *inhoud* ondergaat veranderingen. Wij doelen hier op de tendens tot versmalling van de taken en de minder praktische ervaring, die nodig is om vele soorten nieuwe werkzaamheden te verrichten. De kortere vooropleidingen die voor de praktische uitvoering nodig zijn, maken tevens de vervangbaarheid van deze taken voor de ondernemers gemakkelijker. Daar we uit ervaring de ondernemersmentaliteit kennen en weten, dat zij op elke cent arbeidsloon knijpen, zou dit van invloed kunnen zijn op de loonhoogte.

Teken- en ontwerpmachines

Er zijn, naast de in ons vorig artikel aangevoerde voorbeelden, nog andere, die eveneens aantonen dat vakarbeid, waarvoor een jarenlange opleiding en ervaring nodig was, plaats moet maken voor nieuwe werkmethoden en technieken, waarvoor met enige oefening kan worden volstaan. In de grafische industrie worden niet alleen zettters, maar ook andere beroepen als de lithografie etc. door nieuwe machines en procédés vervangen.

Maar niet alleen de sinds lang bekende beroepen komen onder druk te staan door de technische vooruitgang; zelfs de nieuwste beroepen worden daar alweer door aangetast. Zo menen sommige deskundigen, dat binnen afzienbare tijd middelen zullen worden gevonden om ook de programmeurfuncties te laten verrichten door machines. Zo kan de automatisering nieuw werk scheppen, dat terzelfder tijd door dezelfde ontwikkeling alweer gedoemd is te verdwijnen.

In het produktieproces en zeker waar directe produktieve arbeid wordt verricht, moeten we ook rekening gaan houden met een algemene vereenvoudiging van de werkzaamheden waar nieuwe technieken en werkmethoden worden ingevoerd. Maar ook de andere, nu nog in aantal toenemende taken, zoals bij

het ontwerpen, voorbereiden en het plannen etc. zullen machines mensen gaan vervangen en vandaag de dag doen reeds teken- en ontwerp machines zulk werk.

Het valt daarbij op, dat de nieuwe geschoolde taken breed uitgemeten worden als „upgrading” (een hogere, nieuwe functie verkrijgen), maar dat de „downgrading” (het verlies van beroep of achteruitstelling) stelselmatig wordt verzwegen of verdonkeremaand.

Veel routinewerkzaamheden worden wel door machines overgenomen, maar voor de arbeiders komen er nieuwe en meestal hoogopgevoerde, nog geestdodender werkzaamheden voor in de plaats.

We willen hier melding maken van een onderzoek in Oostenrijk. In een bepaald bedrijf werd daar in handenarbeid enkele jaren geleden per man en per schicht 36 tot 40 stuks van een bepaald produkt vervaardigd, maar thans produceert één man reeds 500 stuks! Vroeger had de arbeider ongeveer elf minuten nodig om zo een stuk te produceren. Zijn werk was lichamenteel zwaar, maar er waren talrijke handgrepen noodzakelijk, die afwisseling brachten. Bovendien was er door jarenlange ervaring een zekere arbeidspauze, oftewel tijd voor een sigaretje tussendoor, ontstaan.

Nu bij de produktie van 500 stuks staat het echter geheel anders! In minder dan een minuut moet één stuk gereed zijn; de handgrepen, nog twee soms drie, zijn niet alleen monotoon, maar de arbeider heeft ook zijn mogelijkheid voor een sigaretje verloren.

Het verlaten van de werkruimte wordt door de ondernemer als een kostbare aangelegenheid beschouwd en daarom verboden. Want gaat de arbeider drie keer per dag tien minuten weg voor een sigaretje, dan betekent dit voor de ondernemer een verlies van dertig stuks, dat wil zeggen bijna zoveel als vroeger de gehele dagproduktie! Het werk van de arbeider is lichamenteel weliswaar lichter geworden, maar de nerveuze spanning enorm gegroeid. Valt er een stuk uit, dan gaat een rood licht in de werkplaats branden, wat de bazen onmiddellijk signaleren. In een ander bedrijf werden 36.000 strekkende meter van een produkt gefabriceerd, nu — met hetzelfde personeelsbestand — is dat 400.000 strekkende meter.

Het grootste deel van de arbeiders moet zich onverbiddelijk aan de veranderende produktiemethoden aanpassen.

De Westduitse schrijver Günter Wallraff schildert in zijn boek „Reportages uit de industrie” (hij werkte incognito in een bedrijf) de gang van zaken aldus: „Het fnuikende aan de band is het eeuwig eentonige, het niet-kunnen-bijhouden, het uitgeleverd zijn. De tijd verglijdt kwellend langzaam, zij is leeg, omdat niets gebeurt dat met het werkelijke leven verband houdt . . .” En verder heet het: „thuis heb ik uren nodig, om mij van het werk op mijn vrije tijd in te stellen”.

In Amerika moest het weekblad *Time* over de arbeiders van General Motors schrijven: „De meeste mannen aan de montageband haten hun baan met een verbittering, die men zich nau-

welijks kan voorstellen". Het blad laat een 40-jarige elektrotechnische lasser aan het woord, die verklaarde: „Ik ben net als een motorpers of een booraggregaat, ik ben alleen maar een machine”.

Bij de staking eind vorig jaar bij General Motors, waaraan honderdduizenden arbeiders deelnamen, waren niet alleen looneisen gesteld, maar was één van de voornaamste eisen „vermenselijking van de arbeidsvoorwaarden”.

Beambten

De technisch-wetenschappelijke ontwikkelingen hebben ook de gehele specifieke sociale positie van de beambten in het bedrijf aangetast. De vroegere bevoorrechte sociale condities, tot uiting komend in o.m. langere vakanties, kortere werkdagen en doorbetaling bij ziekte e.d. zijn achterhaald door de resultaten van de strijd van de handarbeiders, of door integratie zonder meer verloren gegaan.

Ook de uitsluiting van de groep beambten van de bedrijfsregels en controle met bijbehorende disciplinaire straffen, waaraan deze groep een belangrijk deel van zijn status ontleende, gaat meer en meer tot het verleden behoren. Men hoeft deze laatste kwestie niet te overschatten om toch ook hier belangrijke veranderingen te zien.

Bij aanvallen van de ondernemers op de posities van de arbeidersklasse zijn de beambten niet meer bij voorbaat de gespaarde groep. Vaak zelfs zijn ze bij rationalisaties, reorganisaties en concentraties de eerste slachtoffers. Vooral ook bij de modernste rationalisatiecampagnes, zoals deze momenteel op de bedrijven en kantoren plaatsvinden, zijn de beambtenfuncties mede een object van mechanisering en automatisering. De redenen daarvan zijn, dat deze groep door zijn groeiend aantal een belangrijke kostenfactor is geworden en het feit, dat de rationalisatie in het verleden voornamelijk op de handarbeidersfuncties gericht was, waardoor de andere functies in deze zin eigenlijk een soort achtergebleven gebied geworden waren.

Intussen heeft de technologie de middelen gevonden om ook deze functies te mechaniseren en zelfs te automatiseren. Voornamelijk in de bedrijven zelf is de positie van de beambten dus ook belangrijk en beslissend aan het veranderen.

Terwijl het eigenlijk nooit zo eenvoudig is geweest om aan te geven wat nu precies onder beambten moest worden verstaan, wordt dit thans met de dag moeilijker. De laatste jaren wordt in de literatuur veel aandacht besteed aan het beambtenvraagstuk, waarbij vele omschrijvingen van deze groep opgang doen. Men beijvert zich vooral om de in wezen oppervlakkige verschillen met de handarbeiders aan te dikken. Rondom de beambten, employés of middengroepen worden dan theorieën opgezet, die moeten aantonen, dat we bezig zouden zijn de klassenmaatschappij te ontgroeien en rustig een zogenaamde groepenmaatschappij zouden inwandelen.

Sommige sociologen gaan zelfs zover, dat zij bijzondere culturele kenmerken, als religie, leefwijze en vrijetijdsbesteding, van groter gewicht achten dan de positie in het produktieproces en van daaruit allerlei kunstmatige maatschappelijke constructies bedenken.

Verscherping sociale tegenstellingen

De meeste sociologen schermen met een ratjetoc van bedenksels, ontleend aan uiterlijke verschillen, waaraan elke helderheid ontbreekt. Maar ook als men zich bepaalt tot de wel relevante verschillen tussen diverse groepen in de economische sector, ook dan is nauwelijks aan te geven waar een grens tussen handarbeiders en beambten precies loopt.

Welk onderscheid men ook wil maken, steeds blijkt dat er van een homogene sociale groep geen sprake is en door de snelle veranderingen in maatschappij en bedrijf onder invloed van de techniek ook steeds minder sprake zal zijn.

Het niveau van de functie gaat steeds minder een rol spelen en zeer vele handarbeidersfuncties hebben een duidelijk hoger functieniveau dan die van vele groepen, die tot beambten gerekend worden. Het is duidelijk, dat dit tevens het geval is met de scholing en de opleiding.

Natuurlijk zijn er vele handarbeidersfuncties die slechts enige oefening vereisen, maar dit geldt eveneens in toenemende mate voor veel taken in de administratieve sector. Zo zien we dat het minder mogelijk wordt een grenslijn tussen handarbeiders en beambten aan te geven. Dat ook de loonhoogte aangepast is, of nog verder zal worden, behoeft geen uitvoerig betoog. Het is vandaag de dag al zo, dat vele zgn. niet-handarbeidersfuncties lager gewaardeerd en gehonoreerd worden dan vele handarbeidersfuncties. We willen hierbij opmerken, dat geschoolde arbeiders, technische kaders en beambten *als geheel* een hoger loonniveau houden en dat dit voor geoefende en geschoolde arbeiders van betekenis is, omdat zij geprikkeld worden hun looneisen daarop te richten. Er is dan ook alle aanleiding te voorkomen, dat het loonpeil van hoger gekwalificeerden kunstmatig beneden het bereikbare wordt gedrukt — een poging, die bij de kapitalistische ondernemers duidelijk aanwijsbaar aanwezig is.

Natuurlijk moeten we de problemen, die ondanks het wegvalen van vele verschillen nog blijven bestaan, zeker niet onderschatten. Ondanks alle wijzigingen in de positie van de beambten, employés en kantoorbedienden zou het zinloos en onjuist zijn toe te geven aan primitieve gelijkmakerij en het niet meer willen zien van verschillen, die nog blijven bestaan. Deze wortelen vooral in de traditionele geaardheid, zij het van verminderde en voorbijgaande aard, maar daarom zeker niet minder werkelijk; bepaald door de sociale historie en traditie van dit deel van de arbeidersklasse.

In de praktijk blijkt, dat er een ontwikkeling aan de gang is,

die de laatste jaren steeds duidelijker aantoonde, dat het klassebewustzijn onder beambten en technische kaders toeneemt. In de loonstrijd op de bedrijven en in de strijd tegen massaoetslagen zijn zij gemeenschappelijk met de overige arbeiders opgetreden en worden de fundamentele belangen van beide groepen steeds meer als één beschouwd, al blijven remmende factoren optreden, waardoor de nieuwe situatie onvoldoende wordt opgevangen.

Tijdens de mei-junibeweging van 1968 in Frankrijk traden de nieuwe categorieën werkers op de voorgrond en groeide de totale eenheid, die elf miljoen stakers omvatte, aangevoerd door stakingscomités waarin ook beambten, ingenieurs en technisch personeel een plaats hadden en soms zelfs de leiding gaven. Dit tot ontgoocheling van de theoretici van de „groepenmaatschappij”, die het tegendeel van een dergelijke ontwikkeling hadden vastgesteld.

De wetenschappelijk-technische revolutie verzacht de sociale tegenstelling tussen arbeid en kapitaal niet, maar versterkt haar. Er treedt een verandering op, die zijn invloed op de politieke verhoudingen zal doen gelden. Zolang het kapitalisme heerst kan en zal de technisch-wetenschappelijke vooruitgang met schokken gepaard gaan en het is daarom een noodzaak de ontwikkelingen nauwgezet te volgen en de belangen van alle werkers te verdedigen.

J. VISSER

Bevoorrechtting bij toekenning van kinderbijslag en kinderaftrek

Er heeft zich in de afgelopen jaren een jurisprudentie op het gebied van de kinderbijslagwet ontwikkeld, die welgestelde ouders met studerende kinderen bevoorrecht boven ouders, die zich financieel niet kunnen veroorloven de kosten voor levensonderhoud en studie voor hun kinderen geheel of grotendeels op te brengen. Dergelijke ouders ontvangen doorgaans geen of een gering bedrag aan kinderbijslag, terwijl de meer gegoede ouders vaak recht kunnen laten gelden op tweevoudige of driedvoudige kinderbijslag.

Daarnaast worden kinderen, die over een eigen inkomen beschikken, in staat gesteld royaal te leven, daar volgens de jurisprudentie dit inkomen niet hoeft te worden besteed aan levensonderhoud en studiekosten. Als deze totale kosten door de ouders worden betaald loopt de kinderbijslag van dezen geen gevaar.

Hoofdzaken der kinderbijslagwetten

Het lijkt ons nuttig eerst een overzicht te geven van de hoofdzaken der kinderbijslagwetten en de wettelijke voorwaarden, waaraan moet worden voldaan om voor kinderbijslag in aanmerking te komen.

Ons land telt niet minder dan drie kinderbijslagvoorzieningen: te weten de Algemene Kinderbijslagwet (AKW), een zogenaamde volksverzekering voor alle ingezetenen, die in beginsel recht geeft op kinderbijslag van het derde kind af.

Verder is er de Kinderbijslagwet voor Loontrekkenden (KWL), die voor uitsluitend loontrekkenden en daarmee gelijkgestelden aanspraak geeft op kinderbijslag voor de eerste twee kinderen.

Tenslotte moet de Kinderbijslagwet voor Kleine Zelfstandigen (KKZ) worden genoemd. Deze wet voorziet in kinderbijslag voor het eerste en/of tweede kind van zelfstandigen, wier inkomen niet meer bedraagt dan 7450 gulden per jaar. Bij een inkomen tussen 7450 en 7950 gulden heeft de zelfstandige alleen recht op bijslag voor het tweede kind. De KKZ is overigens geen verzekering waarvoor, zoals bij de AKW en de KWL, premie wordt geheven, doch wordt bekostigd uit de algemene middelen.

Op het punt van de wettelijke voorwaarden, waaraan moet worden voldaan om recht op kinderbijslag te laten gelden, bevatten de drie kinderbijslagwetten gelijkkluidende bepalingen. Er bestaat aanspraak op kinderbijslag voor eigen, aangehuwde en pleegkinderen, die tot het huishouden van de verzekerde behoren.¹⁾

¹⁾ Inmiddels is enige jaren geleden in de jurisprudentie uitgemaakt, dat onder aangehuwde kinderen niet alleen stiefkinderen, doch ook schoonkinderen moeten worden verstaan. Deze uitspraak heeft (voordelige) consequenties voor ouders, wier gehuwde kinderen studeren en dan bijdragen in de kosten van het levensonderhoud.

De kinderbijslagwetten strekken zich voorts uit over kinderen, die niet tot het huishouden van de verzekerde behoren, doch tot het huishouden van de gewezen echtgenoot, over inrichtingskinderen, invalide kinderen en zogenaamde huishoudkinderen.

Toekenning van kinderbijslag is aan het onderhoudsbeginsel onderworpen. Men moet kunnen aantonen, dat een bepaald bedrag aan het levensonderhoud van het kind ten koste wordt gelegd. Dit geldt met name niet voor kinderen beneden de 16 jaar, die tot het huishouden van de verzekerden behoren. Voor deze kinderen wordt aangenomen, dat zij metterdaad door hun ouders of verzorgers geheel worden onderhouden.

Wij beperken ons verder tot de groepen studerende kinderen van 16 tot 27 jaar.

Voor deze kinderen wordt bijslag verleend als zij voor meer dan 50 procent in beslag worden genomen door het volgen van onderwijs of door de opleiding voor een beroep.

Ouders of verzorgers van deze kinderen ontvangen enkelvoudige kinderbijslag als zij „in belangrijke mate” deze kinderen onderhouden.

„In belangrijke mate” betekent, dat tenminste 18 gulden per week (936 gulden per jaar) door de ouders wordt bijgedragen. Voor studerende kinderen wordt tweevoudige kinderbijslag verstrekt als zij „grotendeels” (voor meer dan de helft) op kosten van de ouders worden onderhouden.

Drievoudige kinderbijslag ontvangen de ouders van studerende kinderen, die buitenshuis wonen en dan „nagenoeg geheel” (voor meer dan 90 procent) in de kosten bijdragen.

Bij het bovenstaande dient te worden aangetekend, dat de wet niet aangeeft wat onder kosten van levensonderhoud moet worden verstaan. Wel is de minister bevoegd bij beschikking regelen te geven inzake het „in belangrijke mate” onderhouden van een kind. In 1970 is hiervoor een bedrag van 18 gulden per week vastgesteld, zoals hierboven reeds is aangegeven. Een dergelijke bevoegdheid heeft de minister niet ten opzichte van het onderhoudsbegrip „grotendeels”.

Noodzakelijke of werkelijke kosten

Opmerkelijk is de ontwikkeling van de jurisprudentie met betrekking tot de vraag, of de kosten van het levensonderhoud en studie dienen te worden afgestemd op de „noodzakelijke” of de „werkelijk” gemaakte kosten.

Op dat punt is de datum van 7 oktober 1966, zoals wij nog zullen zien, van grote betekenis.

Vóór die datum gingen de Raden van Arbeid, die in eerste instantie de kinderbijslag toekennen (of afwijzen), uit van de noodzakelijke kosten van het levensonderhoud en de feitelijke studiekosten. De eigen inkomsten van het kind werden in het algemeen in mindering van deze kosten gebracht. Uitgaven van de ouders in de vorm van spaargeld voor hun studerende kinderen, werden niet als kosten van levensonderhoud aange-

merkt. Als maatstaf voor toekenning van kinderbijslag werd in het algemeen het behoefte-element gehanteerd.

Andere maatstaf

Op 7 oktober 1966 deed de Centrale Raad van Beroep (CRvB) een drietal uitspraken, die het tot nu toe gevoerde beoordelingsbeleid omverwierpen. In deze uitspraken werd het behoefte-element als onaanvaardbaar beschouwd. Hierbij overwoog de Raad, dat in de wet niet is aangegeven wat onder onderhoud moet worden verstaan. Het is kennelijk in overeenstemming met de bedoeling van de kinderbijslagwetten, dat „levensonderhoud” in ruime zin moet worden verstaan en dat aan studiekosten ook geenszins een beperkte uitleg mag worden gegeven, aldus betoogde de Raad.

Een verdere overweging was, dat alleen rekening diende te worden gehouden met de kosten, die de kinderbijslaggerechtigde zelf heeft betaald en dat de uitgaven, die door het kind zelf zijn betaald, buiten beschouwing dienen te blijven bij de beoordeling van de vraag, of al dan niet recht op kinderbijslag bestaat.

De uitspraken werden tenslotte gestaafd met de redenering, dat het uitgavenpatroon in belangrijke mate wordt bepaald door de financiële mogelijkheden van ouder of verzorger. Ook diens opvattingen over datgene wat voor het welzijn van het kind en zijn studie gedaan en uitgegeven moet worden, achtte de Raad van belang . . . m.a.w. uitgaven voor het kind, die overdreven lijken moeten worden gezien tegen de achtergrond van het sociale milieu, waartoe het kind behoort.

Wij bepalen ons tot het weergeven van één van de drie in 1966 gedane uitspraken op grondslag van bovengenoemde overwegingen.

De uitspraak had betrekking op een kinderbijslaggerechtigde, wiens dochter onderwijs aan het lyceum volgde. Zij beschikte over een inkomen uit vermogen van 4500 gulden per jaar. De vader had van zijn recht op ouderlijk vruchtgenot afstand gedaan. Hij verklaarde te kunnen aantonen, dat de 4500 gulden opbrengst uit vermogen ten name van zijn dochter werd belegd. De kosten van haar levensonderhoud en studie stelde de vader op 10.000 gulden per jaar. De Raad van Arbeid weigerde kinderbijslag te verlenen, zich daarbij op het standpunt stellende, dat het niet de bedoeling van de kinderbijslagwetten is kinderbijslag te verlenen, wanneer het kind uit eigen inkomsten de kosten voor studie en levensonderhoud kan betalen.

De CRvB oordeelde echter, dat de vader van het kind recht had op tweevoudige kinderbijslag, waarbij werd overwogen, dat de kosten voor het kind tenminste 10.000 gulden bedroegen.

maken kosten op grond van objectieve maatstaven, doch van de werkelijke kosten voor het levensonderhoud en de studie.

Aan de hand hiervan becijferde de Raad, dat de werkelijke kosten een bedrag van meer dan twee maal 4500 gulden uitmaakten, zodat de vader zijn dochter grotendeels onderhield en derhalve aanspraak op tweevoudige kinderbijslag kon maken . . . Dit voor een kind met een inkomen van 4500 per jaar.

Kinderaftrek

Behalve voor dubbele kinderbijslag kwam de bovenbedoelde vader in aanmerking voor dubbele (fiscale) kinderaftrek.

Het recht op kinderbijslag is met name gecoördineerd met het recht op kinderaftrek ingevolge de loon- en inkomstenbelasting. Deze maatregel werd in de loop van 1965 ingevoerd onder de benaming „Coördinatie tot onderlinge aanpassing van sociale verzekeringswetten en belastingwetten”.

De vrijwel gelijklopende bepalingen in de kinderbijslagwetten en de regeling voor de kinderaftrek ten aanzien van de onderhoudskosten hebben de gang van zaken op het gebied van de jurisprudentie sterk beïnvloed. Het beginpunt hiervan ligt bij diverse arresten inzake kinderaftrek van de Hoge Raad, waarbij de werkelijke onderhoudsuitgaven als uitgangspunt dienden. Het eerste arrest met een dergelijke strekking dateert van 3 maart 1965.

Gebonden aan dit arrest volgt hier een kenschetsende uitspraak van het Haagse Gerechtshof. Het ging hier om een vader met een inkomen van meer dan 100.000 gulden per jaar.

Hij had twee zoons, die elders studeerden en die ieder over een vermogen van ruim 30.000 gulden beschikten. De inkomsten hiervan — ongeveer 1100 gulden per persoon — werden steeds bij het vermogen gevoegd, zodat daarover de vader, nòch de zoons beschikten.

Hieruit vloeide voort, dat de vader alle kosten van levensonderhoud en studie voor zijn rekening nam. Hij betaalde aldus het gehele levensonderhoud op grond waarvan hij voor zijn beide zoons drievoudige kinderaftrek vroeg.

De inspecteur der belastingen was het daarmee niet eens en kende aftrek voor vier kinderen (tweemaal dubbele kinderaftrek) toe.

Gezien de inkomsten uit het vermogen van de kinderen hoefden de kosten voor de kinderen niet geheel of nagenoeg geheel ten laste van de vader te komen. De zoons werden slechts grotendeels onderhouden, zodat dubbele kinderaftrek gewettigd was, aldus de inspecteur.

De vader ging hiertegen in beroep bij het Haagse Gerechtshof, dat voor de vader in gunstige zin besliste en hem drievoudige kinderaftrek toekende.

Het Hof ging er daarbij overigens in moeilijk te verteren taal van uit, dat de woorden „geheel of nagenoeg geheel op diens kosten onderhouden” betrekking hebben op het werkelijke on-

derhoud van het kind. Als de vader dit onderhoud geheel voor zijn rekening neemt en overigens aan de vereisten voor drievoudige kinderaftrek heeft voldaan, dient deze te worden verleend. Het is daarbij niet van belang of het kind zelf de beschikking heeft over inkomsten, die voor de bekostiging van zijn levensonderhoud zouden kunnen worden aangewend, als dit in feite niet is geschied.

Van gelijke aard was o.a. een uitspraak van het Gerechtshof te Leeuwarden. Het geschil ging om een studente van 25 jaar, die als assistente tegen een verlaagd salaris van 3595 gulden bij de Rijksuniversiteit in dienst was. Op verzoek van de studente werd dit door de universiteit op een spaarbankboekje gestort, waar het geld vermeerderd met rente ook op bleef staan.

De vader nam volledig de kosten van het levensonderhoud en de studie voor zijn rekening en vorderde op grond daarvan drievoudige kinderaftrek, wat de inspecteur der belastingen afwees. Volgens hem kon worden volstaan met aftrek voor één kind.

Het hof stelde de inspecteur in het ongelijk en besliste, dat de vader in aanmerking kwam voor drievoudige kinderaftrek.

Bij de staatssecretaris vond de inspecteur evenmin gehoor toen deze voorstelde de uitspraak voor cassatie voor te dragen. De staatssecretaris oordeelde, dat er geen onderscheid valt te maken tussen het behandelde geval waarbij de arbeidsinkomsten op een spaarbankboekje werden geplaatst of dat deze inkomsten worden aangewend voor extra uitgaven. Alleen dat de vader evenveel heeft besteed als hij zonder de inkomsten van het kind zou hebben gedaan, is beslissend.

Zo zijn er meer voorbeelden aan te halen, die inhouden, dat ouders, die alle kosten voor levensonderhoud en studie (kunnen) betalen aanspraak maken op tweevoudige of drievoudige kinderaftrek en kinderbijslag, ongeacht de inkomsten van de studerende kinderen. Met de eigen middelen van de kinderen behoeft geen rekening te worden gehouden als die middelen niet worden besteed voor levensonderhoud, doch er uitgaven mee worden gedaan voor het aanschaffen van b.v. auto's, filmapparaten, bandrecorders, buitenlandse reizen, voor spaarrekeningen op naam van de student, etc.

De hierboven gememoreerde uitspraken in 1966 van de CRvB inzake het verlenen van kinderbijslag aan bemiddelde ouders moeten tegen de achtergrond worden gezien van de fiscale jurisprudentie betreffende de kinderaftrek. In deze uitspraken heeft de CRvB er bij herhaling op gewezen, dat deze in overeenstemming waren met de arresten van de Hoge Raad op het punt van de kinderaftrek.

Het is al met al duidelijk, dat bij de toepassing van de kinderbijslagwetten en de kinderaftrek kapitaalcrachtige ouders worden bevoordeeld boven ouders met een beperkt inkomen.

De kinderen van de eersten kunnen ongelimiteerd over eigen inkomsten beschikken, er een goed leventje van leiden, terwijl hun vaders twee- of drievoudige kinderbijslag incasseren en een even zo grote kinderaftrek genieten.

De kinderen daarentegen van minder goed gesitueerde ouders worden gedwongen eigen inkomsten voor levensonderhoud en studie aan te wenden, omdat hun ouders die niet of niet geheel kunnen bekostigen. Deze ouders hebben in de regel geen of slechts een geringe aanspraak op kinderbijslag en kinderaftrek, omdat zij financieel onmachtig zijn hun studerende kinderen „grotendeels” of nagenoeg geheel te onderhouden.

Op vragen uit de Tweede Kamer om aan deze ongewenste toestand een einde te maken, heeft minister Roolvink van Sociale Zaken en de staatssecretaris van Financiën in september 1969 gezegd, dat daaraan gewerkt wordt. Er zou een spoedig advies te verwachten zijn van de Sociale Verzekeringsraad, uit wiens midden een speciale commissie in het leven is geroepen om het vraagstuk te bestuderen.

Sedertdien zijn zeventien maanden verstreken, doch is er nog geen enkele maatregel in het vooruitzicht gesteld om aan de gewraakte bevoordeling van welgestelde ouders een einde te maken.

C. DE ROVER

Mededeling aan de lezers

Met ingang van 1 januari 1971 is de prijs van **Politiek en Cultuur** hoger geworden. Deze prijsstijging is noodzakelijk geworden door de verhoging van de papier- en drukkosten.

De prijs is thans geworden:

Jaarabonnement f 8,50 (studentenabonn. f 4,25)

Losse nummers f 0,95

We verzoeken U vriendelijk Uw abonnementsgeld te willen overmaken op:

postrekening 173127	ten name van
of	Boekhandel
gem.girorekening P 1527	Pegasus,
of	Leidsestraat 25 te
per postwissel	Amsterdam
met vermelding van bestemd voor P. en C. 1971.	

Adm. „Politiek en Cultuur”
Leidsestraat 25 te
Amsterdam

Abortus — een noodzakelijk kwaad

Het is niet overdreven te stellen, dat het vraagstuk van de abortus op het ogenblik een zeer ruime belangstelling geniet. Publikaties, rapporten, enquêtes, studietoelagen en congressen over dit omstreden onderwerp zijn aan de orde van de dag, en zowel binnen de medische wereld als daarbuiten is de discussie in volle gang.

Om een greep te doen: het weekblad *Medisch Contact* plaatste van week tot week een langdurige discussie, de Medische Faculteit van Amsterdamse Studenten (MFAS) en de Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst hebben rapporten uitgebracht, politieke partijen trokken voorzichtige conclusies na uitgebreide studiegroepen en discussies, Dolle Mina's ageerden voor „baas in eigen buik”. Staatssecretaris Kruisinga reageerde ad rem door het instellen van een nieuwe studietoelagencommissie, die de hele zaak weer helpt op de lange baan te schuiven.

Praktischer stappen werden gezet in Rotterdam en Arnhem, waar werd besloten tot de oprichting van abortusklinieken, die al in een vergevorderd stadium zijn gekomen. Een groot aantal vrouwenorganisaties, waaronder de Nederlandse Vrouwenbeweging (NVB), hebben zitting genomen in de Stichting ter bevordering van Hulpverlening bij Ongewenste Zwangerschap.

Strafwet

Dit alles speelt zich intussen af in de schaduw van de strafwet, die abortus beschouwt als een misdrijf tegen het leven gericht, en daarom de arts die een abortus pleegt bedreigt met een gevangenisstraf van zes jaar en ontzetting uit zijn beroep, terwijl de vrouw die zich laat aborteren de kans loopt tot drie jaar gevangenis te worden veroordeeld.

Natuurlijk hangen de gevolgen bij zo'n wetsregel af van de uitleg die het machtsapparaat er aan geeft en de praktijk is dan ook dat een medicus, die volgens de regels van de kunst een medisch wenselijke abortus uitvoert, niet vervolgd wordt. Een feit blijft echter, dat alleen al het bestaan van een dergelijke onacceptabele regeling een ernstige rem betekent voor het verantwoording en behoorlijk regelen van een zo belangrijk en uitermate klemmend vraagstuk als dat van de abortus.

Religie

Zowel de heden ten dage nog bestaande emotionele weerstanden tegen abortus als de strenge wetgeving vinden hun wortels in de religieuze opvattingen die lange tijd geheerst hebben en voor een deel nog heersen.

Kenmerkend is bijvoorbeeld, dat het abortusverbod het sterkst is in landen waar een overheersend katholieke invloed is, dat dit verbod minder streng is in landen waar gemengde invloeden zijn, en dat het juist de landen zijn waar geen of weinig katholieke invloed is, waar de abortus min of meer is gelegaliseerd. Dat dit meer te maken heeft met de invloed van de kerk op het staatsapparaat dan met de mening van de katholieke bevolkingsdelen behoeft uiteraard geen betoog.

De katholieke kerk heeft zich trouwens niet altijd tegen de abortus gekeerd. Tot ver in de zestiende eeuw aanvaardde ook zij de zwangerschapsonderbreking in het begin van de zwangerschap. Abortus was in die tijd algemeen aanvaard, en de kerk paste zich daarbij aan door aan te nemen dat er een bepaalde periode was, dat de vrucht nog niet bezielde was.

In 1588 maakte Paus Sixtus V daar een einde aan, door af te kondigen dat de vrucht vanaf haar ontstaan bezielde was. Van toen af was abortus naar de katholieke moraal, die zelf de inquisitie en de brandstapel toch niet schuwde, gelijk aan moord.

Deze opvatting heeft pas in 1886 zijn doorwerking gehad in onze strafwet. Toen werd abortus onder de rubriek „misdrijven tegen het leven” gebracht, met als voorwaarde dat de vrucht geleefd moest hebben, iets wat in de praktijk praktisch nooit te bewijzen viel.

In 1911 volgde daarom nogmaals een strafbaarstelling in de wet, nu als „misdrijf tegen de zeden”, in een ruimere en effectievere redigering.

Medici

Een zaak die trouwens niet uit het oog mag worden verloren is, dat de abortus als probleem van de medicus nog niet zo lang bestaat. Tot ver in de vorige eeuw waren geboorten, en ook de daarmee samenhangende abortus, een gebied waar artsen geen bemoeienis mee hadden: daarvoor bestonden speciale vroedmeesters of vroedvrouwen, die geen algemene medische opleiding hadden genoten, maar in de praktijk hun specialistische vak geleerd hadden. Pas na de Franse revolutie viel ook dit gebied aan de medici toe, een groep die als belangrijkste streefregel een heilige eerbied voor het leven had meegekregen, en daarom nogal tweeslachtig tegenover de abortus stond. Ook die invloed heeft een tijd lang zijn stempel op de opvattingen over het abortusvraagstuk gedrukt.

Kwakzalvers

Intussen is natuurlijk de ervaring, als in al dergelijke gevallen, dat een wettelijke regeling door strafbedreiging geen enkele oplossing biedt, maar integendeel de weg opent voor gewetenloze kwakzalvers, die tegen ruime betaling de taak, waarvan de des-

kundige arts door de strafbedreiging is afgesneden, overnemen. Gegevens hierover zijn uiteraard nauwelijks bekend, maar als vaststaand mag worden aangenomen, dat het aantal illegale abortussen, verricht door ondeskundigen, in de tienduizenden per jaar loopt. De gevaren die een dergelijke gang van zaken schept voor de volksgezondheid moeten bepaald niet onderschat worden. Een operatieve ingreep als de abortus, verricht door een ondeskundige, met veelal gebrekkige uitrusting (men denke aan de noodzakelijke steriliteit van de instrumenten en de mogelijke noodzaak van een bloedtransfusie) kan noodlottige of blijvend schadelijke gevolgen hebben.

Gevaren

Dit spreekt des te meer, omdat een ingreep als de abortus — zelfs wanneer zij wordt verricht door een deskundige — nooit geheel van gevaren ontbloot is. Abortus is nooit toe te juichen, het is op zijn hoogst een noodzakelijk kwaad, dat genomen moet worden om een ernstiger kwaad, hetzij medisch, hetzij sociaal, te voorkomen. Daarom is het zo ongelukkig en zo onjuist, dat er in het uitgebreide discussiekoor van dit ogenblik ook stromingen voorkomen, die de abortus gebruiken als nieuw politiek modewoord, toetssteen voor quasi-progressiviteit.

De ernst van het probleem gedooft net zo min deze emotionele benadering als het de wettelijke strafbedreiging gedooft. Zonder al te diep op de medische kant van deze gevaren in te gaan, moet toch benadrukt worden, dat abortus een operatieve ingreep is, die zoals alle operatieve ingrepen altijd een risico met zich meebrengt, met onder andere in dit geval een groot gevaar voor bloedingen.

Abortus zal daarom nooit gezien mogen worden als een vorm van anticonceptie, of zelfs een aanvulling daarop.

Ten nauwste verweven met de abortusproblematiek is dan ook de noodzaak om door een brede voorlichting en een goede bekendheid met de voorbehoedsmiddelen de noodzaak tot abortus tot het minimum te beperken.

Abortuscommissies

In de praktijk is het in ons land op het ogenblik zo, dat wanneer twee of drie artsen de noodzaak van een abortus onderschrijven, deze uitgevoerd zou kunnen worden. De moeilijkheid is echter, dat tot op heden, onder invloed van de van kracht zijnde wetgeving, verreweg de meeste ziekenhuizen de gelegenheid tot het uitvoeren van een abortus niet openstellen. Een uitzondering vormen enkele academische ziekenhuizen, zoals in Amsterdam, Rotterdam en Leiden, waar zogenaamde abortuscommissies zich met deze problematiek bezighouden. Deze commissies verwerken echter slechts zeer geringe aantallen gevallen, en zo bestaat in feite de situatie, dat zelfs wanneer een

huisarts en een door hem geconsulteerde psychiater en vrouwenarts een abortus beslist wenselijk achten, deze maar zelden ook kan worden uitgevoerd.

De methode van het werken met deze commissies heeft trouwens ook in grote kring kritiek gewekt. Met name richt deze kritiek zich op de omslachtige procedure en op het feit, dat de patiënt op deze manier wordt gedwongen meermalen haar problemen op tafel te leggen, eerst tegenover de huisarts en eventueel een psychiater of vrouwenarts, in een aantal gevallen tegenover speciale bureaus als bijvoorbeeld die voor ongehuwdenzorg, en vervolgens nog eens voor de leden van de abortuscommissie. Waar snelle beslissingen geboden zijn (de uiterste termijn voor abortus wordt algemeen op twaalf weken gesteld) betekent dit voor de aanvraagster een bijzondere belasting, die volgens velen schadelijk en overbodig is.

De laatste tijd zijn er dan ook duidelijke aanwijzingen dat men wil gaan afstappen van het stelsel van de abortuscommissies. In Rotterdam heeft professor Ladee, hoofd van het abortusteam van het Dijkzigtziekenhuis, te kennen gegeven abortusaanvragen voortaan niet meer vergezeld te willen doen gaan van een onderzoek door de commissie, maar de beslissing te willen leggen bij de huisarts, in overleg met een vrouwenarts. In Haarlem hebben de ziekenhuizen zich bereid verklaard ongewenste zwangerschappen te onderbreken, indien medische, sociale, psychische of andere overwegingen dat nodig maken, waarbij slechts in enkele gevallen van abortuscommissies gebruik zal worden gemaakt.

Engeland

Naast deze ongetwijfeld positieve vernieuwingen is de laatste tijd als nieuwe factor het feit gekomen, dat de abortuswetgeving in Engeland dusdanig is gewijzigd, dat daar — al is de situatie bepaald niet ideaal te noemen — de mogelijkheid de zwangerschap van vrouwen die dit wensen te onderbreken, vrij ruim is geworden.

Het gevolg voor ons land is natuurlijk, dat degenen die over voldoende geld beschikken (een paar duizend gulden is met de reiskosten mee wel nodig) nu door een tochtje over Het Kanaal de volkomen legale weg kunnen bewandelen om te bereiken, wat in ons land nog altijd nominaal door de wet wordt bedreigd met langdurige gevangenisstraf.

Wie niet over voldoende geld beschikt zal uiteraard door het bestaan van deze wetsregeling vergeefs aankloppen bij ziekenfonds of bijstand, en ziet deze weg dus afgesneden. Dit betekent, dat er nu een praktijk is ontstaan, waarin geld een beslissende rol speelt in een zuiver medische kwestie, en dat is de meest ongezonde situatie die denkbaar is.

Ziekenfonds

Hiermee snijden we trouwens een ander punt aan, dat ten nauwste verweven is met de gehele abortusproblematiek, al

raakt dat in de discussies nogal op de achtergrond: het vraagstuk van de kostendekking bij deze ingreep.

Abortus immers kan niet anders beschouwd worden dan als een onderdeel van de normale gezondheidszorg, en de enige juiste conclusie zal dan ook moeten zijn, dat de abortus — naar welke indicatie dan ook — deel zal moeten gaan uitmaken van het pakket van zowel de ziekenfonds- als de particuliere verzekeringen.

In dit verband is men in de medische wereld niet onverdeeld gelukkig met de oprichting van de speciale abortusklinieken, zoals die nu op stapel staan in Rotterdam en Arnhem. Ervaringen in het buitenland zijn namelijk, dat de ziekenfondsen en verzekeringen in het onttrekken van de abortus aan de gewone ziekenhuizen een voorwendsel vinden om een behandeling in een speciale kliniek niet te vergoeden.

Daarnaast zijn ook andere bezwaren verbonden aan de speciale abortusklinieken: het is voor een patiënt die in een dergelijke kliniek wordt behandeld haast onmogelijk om het medisch geheim te bewaren tegenover anderen, een bezwaar dat bij behandeling in een gewoon ziekenhuis veel minder zou spelen; de klinieken krijgen haast automatisch een bepaald odium; de ontwikkelingen op het gebied van de abortus in de gewone ziekenhuizen worden tegengehouden.

Dat de oprichting van abortusklinieken, zoals dat in de huidige situatie geschiedt, desalniettemin moet worden toegejuicht, is zeker; betreurenswaardig is slechts, dat door de huidige wetgeving, en door de als gevolg daarvan bestaande houding tegenover de abortus in de meeste ziekenhuizen, een dergelijke oprichting nódig is.

Conclusies

De huidige stand van zaken, ontwikkelingen en wenselijkheden overziende, kunnen een aantal conclusies getrokken worden.

Zo moet zonder meer gesteld worden, dat de verbodsbepalingen in de wet moeten verdwijnen, voor zover zij zich richten tegen de abortus uitgevoerd door een terzake kundig en bevoegd arts. De strafbedreiging tegen onbevoegden en kwakzalvers kan gehandhaafd blijven, al zal deze hele problematiek vanzelf verdwijnen bij een normalisering van de abortus.

De vraag, of de verbodsbepaling zal moeten worden vervangen door een nieuwe wettelijke regeling van de abortus, zal kritisch moeten worden beschouwd; staatssecretaris Krusinga schijnt in die richting te willen werken, maar zowel juridisch als medisch lijkt daar weinig aanleiding toe.

Wanneer immers de abortus wordt gezien als een onderdeel van de normale gezondheidszorg (en er is geen reden om dat niet te doen), dan zou er een vreemd precedent geschapen worden als er nu juist voor dit gebied een afzonderlijke wettelijke regeling zou komen. Een dergelijke regeling, die immers op geen ander medisch gebied bestaat, zou de abortus in een uitzonderings-

positie houden, en ook de vrije ontwikkeling binnen de medische wereld blijven belemmeren.

Het gevolg van de opheffing van het abortusverbod zal ongetwijfeld een versnelling van de huidige ontwikkeling tot gevolg hebben, met name wat betreft het aantal ziekenhuizen dat de abortus zal gaan aanvaarden als een normale medische handeling, die naast de andere medische handelingen gewoon zal worden toegelaten. Wanneer deze ontwikkeling goed doorzet zal het oprichten van aparte abortusklinieken overbodig kunnen worden.

De normalisering van de abortus zal ook in de medische opleiding moeten worden voorbereid. Meer dan nu het geval is zal de abortusproblematiek tot de studiestof moeten gaan behoren, opdat zowel huisartsen als specialisten ook op dit gebied goed zijn ingewerkt.

Door de opheffing van het verbod zal de voorlichting over de abortus aan het publiek effectief en op grote schaal ter hand kunnen worden genomen. Dit zal moeten geschieden zowel wat betreft de medische en sociale kant van de zaak, als wat betreft het wijzen van de wegen, die voor het verkrijgen van een abortus kunnen worden bewandeld.

De abortus zal moeten worden opgenomen in de ziekenfonds- en particuliere verzekeringsdekking.

G. BOEKMAN—BLEES

My Lai — verslag van een massamoord

In de Verenigde Staten slepen zich al ruim een jaar enkele processen voort, die tegen officieren van de „Charlie Compagnie” werden aangespannen na de schokkende onthullingen van de ex-GI Meadlo over de moordpartij in het Zuidvietnamese dorpje My Lai.

Een dozijn generaals en andere tofficiëren van de „Americal Divisie”, waarvan de „C-Compagnie” deel uitmaakte, en onder wier supervisie My Lai werd uitgemoord en platgebrand, zijn vrijgesproken van elke justitiële vervolging. De commandant van deze divisie, generaal-majoor Koster, die de 16de maart 1968 — de dag, waarop My Lai werd overvallen — in een heliöpter boven het „gevechtsterrein” vloog, maakt zich evenmin veel zorgen. Het „vooronderzoek” tegen hem is volgens het Pentagon nog steeds niet voltooid en dat betekent zoveel als nieuw uitstel tot het moment waarop afstel kan worden verordonneerd.

Intussen krijgen figuren als luitenant Calley en kapitein Medina volop de gelegenheid hún „visie” op het gebeuren in My Lai te spuien: in vraaggesprekken voor de televisie, met speciale boekwerken en op bijeenkomsten in de Zuidelijke staten, beled door allerlei organisaties van extremisten. Zoals de afdelingen van de Bond van Oorlogsveteranen, die Calley als „held” bewieroken en geldcampagnes voor hem en zijn advocaat Latimer (indertijd betrokken bij de affaire van een groep „Groene baretten” in Vietnam, die „vrijgesproken” werd van moord op Zuidvietnamezen . . .) organiseren.

Dat is één kant van de nasleep van de zaak-My Lai: pogingen om de gebeurtenissen in My Lai te bagatelliseren en als een „betreurenswaardig incident” (Nixon) af te doen en uiteindelijk in de doofpot te stoppen.

Seymour M. Hersh komt de verdienste toe als een der eerste Amerikaanse schrijvers de afschuwelijke werkelijkheid van My Lai te hebben opgetekend. In zijn „MY LAI — verslag van een massamoord”*) ontbreekt geen enkel detail van de moord op de 500 weerloze vrouwen, kinderen en grijsaards, alle feiten zijn chronologisch gerangschikt en gebaseerd op uitvoerige gesprekken, die de schrijver met vijftig militairen van de „Charlie Compagnie” voerde. Het grootste deel van zijn boek wordt hierdoor in beslag genomen. Dat neemt niet weg, dat ook Hersh gewag maakt van tal van manipulaties van het Pentagon, de legerleiding en Nixons medewerkers om My Lai tot

*) Seymour M. Hersh, „MY LAI — verslag van een massamoord”. In Nederlandse vertaling uitgegeven door Uitgeverij In den Toren, Baarn. 184 bladzijden, prijs f 8,90.

een „incident” terug te brengen en de publieke opinie — in toenemende mate verontwaardigd over de Amerikaanse agressie in Indo-China — te bewerken. Hersh laat zien hoe het kon gebeuren, dat eerst op 1 december 1969 — toen Meadlo op het Amerikaanse beeldscherm verscheen — de hele affaire in de publiciteit kwam en het Pentagon aankondigde, dat luitenant-generaal Peers — een voormalig agent van de CIA — een „diepgaand onderzoek” was begonnen. Dit deel van zijn boek werpt een onthullend licht op de houding en de rol van tal van hooggeplaatste Amerikaanse autoriteiten, ook van Westmoreland, die de „C-Compagnie” na de „geslaagde operatie” in My Lai een felicitatietelegram had gestuurd... Ook voor de wijze, waarop de rechter van instructie, overste Kennedy, de daden van Calley en zijn meerderen binnenskamers trachtte te houden. Bijzonder grof was wel diens order aan alle ooggetuigen om „nergens over te praten en niemand enige inlichting of bewijs te verschaffen over de gebeurtenissen die op of omstreeks 16 maart 1969 plaatsvonden”. Dat zou volgens Kennedy een „eerlijke berechting” en een „nauwkeurige analyse” van wat zich in My Lai had afgespeeld schaden. De schrijver wijst er terecht op, dat Kennedy’s verklaring slechts een manoeuvre was, want het zwijgverbod aan de ex-GI’s en de dreigementen aan het adres van verslaggevers strekten zich niet uit tot het Pentagon en Nixon zelf. Zo kwam de onderminister van defensie, Packard, doodleuk beweren dat een opiniepeiling in het gebied van Quang Ngai (waartoe My Lai behoorde) had uitgewezen, dat slechts 2,8 procent van de ondervraagden afkerig stond tegenover de gedragingen van de USA-troepen. Nixon spande de kroon met zijn verklaring, dat My Lai als een „op zichzelf staand incident” moest worden beschouwd en niet symptomatisch was voor de oorlogvoering in Vietnam.

Seymour M. Hersh beperkt zich tot het registreren van een aantal uitspraken van Nixon en andere figuren van de USA-regering, die direkt verantwoordelijk zijn voor de agressie in Vietnam en die de chemicaliën, de biologische vernietigingsmiddelen, de ultra-moderne wapens en de tijgerkooien, de opsluiting van duizenden Vietnamezen in „strategische dorpen” en andere schanddaden maar het liefst stuk voor stuk als „op zichzelf staande incidenten” zouden willen afschilderen. Dat My Lai juist de misdadigheid en de wreedheid van de Amerikaanse imperialisten in alle scherpste ontrafelde en in de Verenigde Staten velen deed beseffen, dat er een eind aan deze agressie moet komen, mag in „My Lai — verslag van een massamoord” dan niet zo naar voren komen, aan deze conclusie is echter niet te ontkomen.

Daarvan getuigen ook de in omvang groeiende protesten in de USA zelf, van wetenschapsmensen, van voormalige officieren en vele anderen, die hun walging over de Amerikaanse misdaden in Vietnam omzetten in concrete daden tegen de agressie en terugtrekking van alle USA-troepen uit Vietnam eisen.

Verkeerde uitgangspunten bij emancipatie

De betekenis en de positie van de vrouw in het maatschappelijke leven genieten grotere belangstelling dan ooit tevoren. Daar zijn een aantal redenen voor aan te voeren, waarbij de groeiende behoefte aan vrouwelijke arbeidskrachten bij de ondernemers een belangrijke rol speelt. Ook het feit dat de vrouwen zich van hun situatie bewust worden en daarin veranderingen verlangen, draagt hiertoe in sterke mate bij.

Er zijn vele acties en activiteiten van vrouwen geweest in de laatste jaren en in de toekomst zal men er stellig meer kunnen verwachten.

Met de groeiende bewustwording van de vrouwen neemt ook het aantal publikaties toe, waarin over de vrouw en haar positie wordt geschreven, en gezien de oplagen blijkt er wel behoefte aan te bestaan.

Helaas kan niet van al die publikaties worden gezegd, dat zij een bijdrage vormen om de vrouwen in de vaak toch wel ingewikkelde en voor hen veelal nieuwe problematiek een juist spoor te wijzen en haar tezamen met de man tot doelbewuste strijd en activiteit te brengen.

Nog onlangs beleefde het boekje „De rechten van de vrouw”¹⁾ een herdruk. Het bevat vier lezingen, gehouden in het kader van het Studium Generale voor de Rotterdamse academische gemeenschap (Nederlandse Economische School), dat een jaar geleden plaatsvond.

De lezingen werpen stuk voor stuk geen nieuw licht op de problematiek en komen vaak zelfs niet uit boven de inzichten van de feministen, al is het geheel dan ook overgoten met een kwasi modern sausje.

Het gepraat over „rollenspel” (de „rolverdeling” tussen man en vrouw), klinkt misschien wel heel aardig, juister zou het zijn geweest uit te gaan van het feit, dat *we leven in een klassenmaatschappij, waarin de plaats van alle mannen en vrouwen niet dezelfde is.*

De drie inleidsters behandelen de achtergestelde positie van de vrouw door die te vergelijken met *de* mannen, die in onze maatschappij de grote bevoorrechte ploeg zouden vormen, waarbij alle mannen op één hoop worden gegooid als de groep, die alles mag en alles heeft.

De enige mannelijke inleider, H. Balner, daarentegen zegt de vrouwen te beschouwen als de bevoorrechte groep en vooral de gehuwde vrouwen, die zich lekker luiierend in hun veilige huisje koesteren, terwijl de mannen zich moeten afsloven. Er zullen wel zulke gevallen zijn, maar het is niet algemeen geldend en zo'n benadering mag de naam wetenschappelijk niet dragen.

Balner zegt een schema voor „de westerse vrouw” te geven, en

¹⁾ H. Balner, Andreas Burnier, Joke Kool—Smit, Mary Zeldenrust—Noordanus — De rechten van de Vrouw. Uitg. Universitaire Pers Rotterdam, 94 pag. Prijs f 5.90.

meent de gedachtengang van de „meeste meisjes” weer te geven en merkt op, dat een grote groep toch trouwt en „dus” weinig moeite behoeft te doen om iets te leren. „Goede getuigschriften zijn voor haar economische toekomst immers minder van belang dan een goed figuur en een zekere virtuositeit op de dansvloer en in de slaapkamer. In de meeste gevallen slaagt zij erin, mede dank zij bepaalde eeuwenoude technieken een waterdichte levensverzekering te sluiten, dat wil zeggen ze vindt de ware Jacob, die haar van de harde bureaukruk verlost”, aldus zijn woorden (pag. 60—61). Onwetenschappelijker en banaler kan het al niet.

Interessanter en belangrijker zou het zijn geweest een analyse te geven hoe de achtergestelde positie van de vrouw is ontstaan en hoe er werkelijk een einde aan gemaakt kan worden. Als bijkomstigheid worden deze problemen wel even aangetipt in de inleidingen van Joke Kool—Smit en Andreas Burnier, maar ook bij hen worden deze gedachten niet uitgewerkt.

Zo had er zeker meer aandacht mogen zijn voor het feit, dat in onze kapitalistische maatschappij bijvoorbeeld de gehuwde vrouw sinds een tiental jaren is herontdekt als gehuwde arbeidskracht, als gevolg van een opleving van het kapitalisme, die niet blijvend zal zijn.

Wie de positie van de vrouw losmaakt van de maatschappelijke verhoudingen vervalt in het luchtledige. Neem bijvoorbeeld het langdurige gevecht voor gelijke beloning van mannen en vrouwen voor gelijkwaardige arbeid. Duidelijk zijn de ondernemers erop uit, de vrouwen als goedkope arbeidskracht te laten voortbestaan, want dit betekent een vergroting van de winst.

Men kan het de vrouwen, die nu 45 tot 50 jaar zijn, niet kwalijk nemen, dat ze niet staan te dringen om hun ongeschoolde arbeid weer op te pakken, die zij in hun meisjestijd al moesten verrichten, al kunnen ze een vermeerdering van hun inkomsten best gebruiken.

Toen zijn jong waren kregen zij geen kans een vak te leren, de economische crisis noopte hen zo snel mogelijk te gaan verdienen.

Ook aan het feit van de huidige beroepsopleiding en studiemogelijkheden voor meisjes en vrouwen wordt vrijwel voorbijgegaan, een tekort, dat met spreken over structuurverandering niet goed wordt gemaakt.

De lezingen gaan in feite uit van een statische toestand van de maatschappij, terwijl deze integendeel duidelijk aantoonbaar in beweging is. Het grootste euvel blijft echter, dat in de lezingen de strijd voor de rechten van de vrouw niet wordt gezien als een stuk klassenstrijd, waarin mannen en vrouwen zich gezamenlijk moeten inzetten.

H. MOLIN—GERRITZE

Telegram van de CPN aan het Bevrijdingsfront van Zuid-Vietnam

Het partijbestuur van de CPN heeft een telegram verzonden aan het Bevrijdingsfront van Zuid-Vietnam. Dit telegram heeft de volgende inhoud:

Waarde kameraden,

Namens de Communistische Partij van Nederland zenden wij u onze warme strijdgroeten ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Bevrijdingsfront van Zuid-Vietnam. Juist nu willen wij opnieuw onze gevoelens van solidariteit tot uiting brengen.

Wij weten ons ten nauwste verbonden met de strijders van uw land, die zich met zeer grote offers verzetten tegen het Amerikaanse imperialisme, dat ook in Europa en in ons land zijn heerschappij tracht op te leggen.

De successen die in uw land in de vrijheidsoorlog worden behaald, inspireren de massa's over de gehele wereld.

De Nederlandse communisten achten het hun plicht de praktische solidariteit met de nationale krachten uit uw land verder op te voeren.

Daartoe zal onze partij met alle kracht de Week van Solidariteit met de vrijheidsstrijders in Vietnam ondersteunen, welke van 9 tot 16 januari door het Comité Hulp aan Vietnam zal worden georganiseerd.

*Namens het partijbestuur van de
Communistische Partij van Nederland,
H. Hoekstra, voorzitter.*

(De Waarheid, 19 dec. 1970.)

Telegram van het Zuidvietnamese Bevrijdingsfront aan de CPN

De vertegenwoordiging van de voorlopige regering van Zuid-Vietnam heeft namens het Zuidvietnamese Bevrijdingsfront de Communistische Partij van Nederland het volgende antwoordtelegram gezonden:

Aan de Communistische Partij van Nederland.

De speciale vertegenwoordiging in Hanoi van de Zuidvietnamese voorlopige regering zendt u hierbij in naam van het volk en het Nationale Bevrijdingsfront van Zuid-Vietnam haar har-

telijke dank voor de warme groeten ter gelegenheid van de tiende verjaardag van het Bevrijdingsfront.

De solidariteitsweek beschouwen wij als een sterke aanmoediging voor het Zuidvietnamese volk om de strijd voort te zetten tot de volledige overwinning is bereikt.

Wij wensen dat het nieuwe jaar grote successen brengt voor uw edele zaak.

Zuid-Vietnam, 30 december 1970, Centraal Comité van het Nationale Bevrijdingsfront.

(De Waarheid, 7 januari 1971.)

Communiqué van het partijbestuur van de CPN

Het partijbestuur van de Communistische Partij van Nederland is bijeen geweest op zaterdag 16 januari 1971 ter bespreking van de campagne voor de komende Tweede Kamerverkiezingen. De inleiding werd gehouden door pgt Roel Walraven. Het Partijbestuur stelde de kandidatenlijst vast voor deze verkiezingen en besprak het verkiezingsprogram. Dit laatste zal binnenkort in De Waarheid worden gepubliceerd.

Besloten werd op 27 maart a.s. in Amsterdam een landelijke demonstratie te beleggen voor het program van de CPN.

Voorts keurde het Partijbestuur het optreden goed van de delegatie van de CPN naar de conferentie van de communistische partijen van de kapitalistische landen van Europa, die van 11 tot 13 januari j.l. in Londen werd gehouden.

(De Waarheid, 18 januari 1971.)

Kandidatenlijsten

De kandidatenlijsten voor de op 28 april a.s. te houden verkiezingen voor de Tweede Kamer zijn door het partijbestuur van de CPN als volgt samengesteld:

CENTRALE LIJST

1. M. Bakker	Zaandam
2. H. J. Hoekstra	Amsterdam
3. J. F. Wolff	Amsterdam
4. F. Meis	Groningen
5. W. v. h. Schip	Amsterdam
6. W. Kremer	Emmen
7. F. Dragstra	Heerlen
8. A. de Leeuw	Amsterdam
9. J. Boeder	Wognum

10. W. Hartog	Koog a. d. Zaan
11. J. Visser	Zoetermeer
12. H. de Vos—Krul	Rotterdam
13. J. Brasser	Krommenie
14. R. Walraven	Amsterdam
15. A. Reemer	Alkmaar
16. R. Jansen	Amsterdam
17. E. Collé	Schiedam
18. G. v. d. Laan—Woudenberg	Amsterdam
19. H. Clerx	Amsterdam
20. W. Heil	Tilburg
21. L. Bosch	Rotterdam
22. J. Dijkstra—Bethlehem	Leeuwarden
23. F. Aarts	Noord-Scharwoude
24. H. de Leeuw	Amsterdam
25. H. Niemeyer	Groningen
26. G. Out	Den Haag
27. T. Stuivenberg	Enschede
28. B. Schreuders	Utrecht
29. R. van Hezel	Hattem
30. R. Spakman—Wentink	Haarlem

AMSTERDAMSE LIJST

verbonden met de centrale lijst

1. H. J. Hoekstra	Amsterdam
2. J. F. Wolff	Amsterdam
3. M. Bakker	Zaandam
4. F. Meis	Groningen
5. W. v. h. Schip	Amsterdam

LIJST VOOR GRONINGEN, FRIESLAND, DRENTE

verbonden met de centrale lijst

1. F. Meis	Groningen
2. M. Bakker	Zaandam
3. H. J. Hoekstra	Amsterdam
4. J. F. Wolff	Amsterdam
5. W. v. h. Schip	Amsterdam

De overige kandidaten op deze beide lijsten zijn dezelfde als op de centrale lijst.

(*De Waarheid*, 18 januari 1971.)

Karl Marx

DE ACHTTIENDE BRUMAIRE VAN

LOUIS BONAPARTE

Een voorbeeld van historisch-materialistische geschiedschrijving. Marx zet aan de hand van de geschiedenis van Frankrijk na de revolutie van 1848 uiteen, dat de historische strijd, die op politiek en filosofisch terrein plaats heeft, de uitdrukking is van de botsing van maatschappelijke klassen. De klassenstrijd in het Frankrijk van de tweede helft van de vorige eeuw schiep de omstandigheden en voorwaarden, die het aan een middelmatig en grotesk personage als Louis Bonaparte mogelijk maakten zich tot keizer uit te roepen. Als Napoleon III regeerde hij Frankrijk tot de nederlaag in de Frans-Duitse oorlog van 1870—1871. Zijn val ging samen met het ontstaan van de Parijse Commune, waarin het proletariaat voor de eerste maal in de geschiedenis als heersende klasse optrad.

Tweede verbeterde druk, 170 blz., geïll., f 5,50

Friedrich Engels

LUDWIG FEUERBACH EN HET EINDE VAN DE

DUITSE KLASSIEKE FILOSOFIE

Het marxisme is ontstaan als de rechtstreekse voortzetting van de opvattingen van de grootste denkers op het gebied van de filosofie en het socialisme. Een van de bronnen van het wetenschappelijke socialisme van Marx en Engels was de Duitse filosofie, met name van de grote wijsgeren Hegel en Feuerbach. De kritische ontwikkeling van hun denkbeelden leidde tot de uitwerking van het dialectische en historische materialisme. In Engels' werk wordt de betekenis van de leer van Hegel en van Feuerbach geschetst en wordt een duidelijke uiteenzetting gegeven van de grondslagen van de marxistische filosofie. Lenin noemde dit werk "een handboek voor iedere klassebewuste arbeider".

96 blz., paperback, f 3,65

Verkrijgbaar bij boekhandel Pegasus,
Leidsestraat 25, Amsterdam - Hoogstraat 143, Rotterdam
en bij uw boekverkoper.

W. I. LENIN

WAT TE DOEN?

In het begin van deze eeuw schreef Lenin dit boek ter voorbereiding van de vorming van een revolutionaire partij. Het werd een meeslepende uiteenzetting over de rol, die zo'n partij moet vervullen, en over de wijze, waarop ze dient te worden opgebouwd. De ideologische en organisatorische grondslagen van de communistische partij zijn in "Wat te doen?" voor de eerste maal helder geformuleerd. In de gedachtenwisselingen in deze strijd neemt het boek daarom nog steeds een belangrijke plaats in.

220 blz., paperback, f 4,90.

OVER DE TAKEN VAN DE JEUGD

Lenins beroemde rede tot de jeugd, uitgesproken in 1920. Hij schetst daarin de taken van de jonge mensen bij het omverwerpen van de oude en de opbouw van een nieuwe maatschappij. Tevens wordt erin gewezen op de betekenis van de cultuur, die in voorafgaande eeuwen is gevormd, en op de noodzaak, zich deze cultuur door studie eigen te maken en haar verder te ontwikkelen.

36 blz., f 2,25.

DEZE BOEKEN VERSCHIJNEN IN FEBRUARI BIJ DE UITGEVERIJ PEGASUS

C

POLITIEK EN CULTUUR

31STE JAARGANG 2/1971 PRIJS 0.95

UIT DE INHOUD:

VOOR EEN DOELTREFFEND WONINGBOUWBELEID

**PROBLEMEN GASTARBEIDERS -
DEEL VAN KLASSENSTRIJD**

DEMASQUÉ VAN NEDERLANDS KOLONIALISME

NIEUW DOCUMENT OVER COMMUNISTISCH MANIFEST

Voor een nieuw, doeltreffend woningbeleid	W. van het Schip	41
Problemen van de gastarbeider — deel van de klassenstrijd	W. Hartog	46
Schermerhorn's dagboek — demasqué van een koloniale politiek	J. Morriën	53
Toneel en het publiek dat thuis blijft	Y. Gnirrep	62
De theoretische bronnen van het dialectisch materialisme	F. Schoonenberg	67
Het ontstaan van het Communistisch Manifest	Jaap Wolff	73
Ontwerp van de communistische geloofsbelijdenis		76

BOEKBESPREKING

Gepopulariseerde geschiedenis	S. van Dongen	81

PARTIJDOCUMENTEN

Verkiezingsprogram van de CPN voor de Tweede Kamerverkiezingen van 28 april 1971		84

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is f 8,50 per jaar,
f 4,25 per halfjaar, losse nummers f 0,95
Studentenabonnement f 4,25 per jaar

Ons gironummer is 173127, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

maandblad, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

Voor een nieuw, doeltreffend woningbeleid

„De Communistische Partij van Nederland zal optreden voor het afdwingen van een nieuwe regeringspolitiek, die door de meerderheid van de bevolking — arbeiders, employés, technische en wetenschappelijke kaders, studenten, boeren en tuinders, middenstanders — naar voren zijn gebracht.

Er moet een einde worden gemaakt aan de huidige regeringspolitiek, die het levenspeil aantast en de democratische rechten afbreekt. Er moet in plaats van deze politiek van onderhorigheid aan de NAVO en de monopolies een andere regeringspolitiek worden afgedwongen.

Deze zal gericht moeten zijn op de oplossing van een reeks dringende nationale problemen.”

(Uit het verkiezingsprogram van de CPN, onder de leuze:
Voor een nieuwe regering, voor een nieuwe politiek.)

Een van die dringende problemen is de woningnood. De communisten hebben altijd op de urgentie van dit probleem gewezen en de mogelijkheid voor een oplossing aangegeven. Ook enquêtes en opiniepeilingen, die er toch in de regel op gericht zijn een voor de regering gunstig beeld te scheppen, hebben de laatste maanden aangetoond, dat de overgrote meerderheid van ons volk de woningnood als het meest dringende vraagstuk beschouwt, waaraan een eind gemaakt moet worden. Thans, nu het verkiezingstijd is, hebben plotseling alle politieke partijen — inclusief die partijen, die de regering-De Jong door dik en dun verdedigen — op papier en met de mond aandacht

voor de woningnood. In een bloemrijke taal hebben zij er in hun verkiezingsprogramma's passages over opgenomen.

Het nuchtere feit is echter, dat het juist de regeringspartijen zijn, die de volle verantwoordelijkheid dragen voor de omvang en het karakter van de woningnood.

Als zij nu van tijd tot tijd met het oog op de publieke opinie eens een woordje rechtstreeks aan het adres van de huidige minister voor volkshuisvesting, Schut, richten, beperkt zich dat tot het feit, dat in zijn regeerperiode een achterstand van 10.000 woningen op het bouwprogramma van 125.000 woningen per jaar is ontstaan.

Die achterstand is namelijk een gegeven, dat niet kan worden weggepoetst. De regeringspartijen spreken echter niet over de nadelige gevolgen en het leed, dat er door ontstaat. Bovendien is de achterstand maar één aspect van het beleid van de afgelopen jaren.

De rechtse partijen, de ondernemers en de kapitaalverschaffers ondersteunen juist van harte het beleid van minister Schut in zijn totaliteit. Enkele publikaties van de laatste tijd geven duidelijk aan, dat de ondernemers best tevreden zijn over Schut en een verlenging van zijn loopbaan wensen.

In het *Financieel Dagblad* van 1 februari 1971 spreekt prof. dr. ir. Van Beusekom zijn bewondering over het beleid van de minister als volgt uit:

„... terwijl thans de kritiek nog wel niet geheel is verstomd, maar toch hier en daar heeft plaats gemaakt voor stille en zelfs duidelijk uitgesproken waardering”.

De prof. vervolgt dan:

„... maar ook uit de van verschillende zijden uitgesproken suggesties, dat deze minister in het nieuwe kabinet behoort terug te keren, teneinde zijn programma te kunnen afmaken, waarvoor een periode van vier jaar bepaald te kort is”.

Een ieder, die in het dagelijkse leven met de woningnood te maken heeft, weet dat deze waardering niet bestaat bij de woningzoekenden of bij de woningbouwverenigingen en gemeentebesturen. Veertien dagen later werd in datzelfde *Financieel Dagblad*, namelijk op 15 februari 1971, duidelijk van welke zijde die waardering dan wel komt.

Terwijl de massa van de huurders, de Nationale Woningraad, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de vakorganisaties, met kracht protest aantekenen tegen de jongste voorstellen van de minister om de huren van woningen ouder dan vijf jaar, op te trekken naar het huurpeil van de nieuwste nieuwbouw, laat het *Financieel Dagblad* weten, dat de Nederlandse Bond van Bouwondernemers en de organisatie van particuliere woningbouwers voor de markt, volledig achter deze nieuwe plannen staan en deze als een bescheiden stap (!) zien in de richting van de normale verhoudingen...

Falende Schut

minister verdedigd en er is voor hen alle aanleiding te zeggen, dat Schut moet blijven. De resultaten van zijn beleid zijn daar ook naar.

Laten we eens een opsomming geven.

1. In grote delen van ons land zijn op woninggebied de normale (kapitalistische) verhoudingen al bijna weer hersteld. De huren zijn vrijgemaakt en als eigenaar en huurder het niet eens zijn, staat de rechter klaar om de huurder uit zijn woning te zetten.

2. In deze geliberaliseerde gebieden, houdt na korte of langere tijd het recht tot distribueren van woningen op (beëindiging van de woonruimtwet 1947) en gaat de produktie van nieuwe woningen in hoofdzaak volgens de wet van vraag en aanbod. De noodzaak van woningproduktie naar de sociale behoeften, wordt geheel op de achtergrond gedrongen.

3. De produktie van de nieuwbouw is op een nieuwe financiële leest geschoeid. De volledige bouwkosten en de volle marktrente wordt in beginsel in de huren doorberekend. Nog worden de werkelijke kostprijs-huren gecamoufleerd met een aanvangssubsidie, die f 2000,— per woning per jaar kan bedragen. Binnen uiterlijk 10 jaar dient deze subsidie te zijn afgebroken met huurverhogingen en dan komt de werkelijke huur te voorschijn van 3000 tot 5000 gulden per jaar (op basis van de huidige prijzen).

4. Tot groot genoegen van de ondernemers en de geldschietters, zijn de bouwrijzen volledig vrij en vertonen de laatste jaren dan ook een stijging van 10 pct. per jaar.

5. Het huurbeleid in de nog niet vrijgegeven gebieden was er op gericht in snel tempo ook daar tot een vrije marktprijs te komen. De jaarlijkse huurverhogingen groeiden: in 1968 4 pct., 1969 6 pct., 1970 6 pct. en in 1971 met 7 pct.

Het schijnt echter allemaal niet snel genoeg te gaan, want nu ligt er een nieuw voorstel om met verhogingen van 20 pct. en meer per jaar, de huren van de oude woningen op te trekken naar die van de nieuwbouwwoningen van de laatste vijf jaren.

6. Al enige jaren is deze minister bezig om de betekenis van de woningwetwoningen in het totale bestand terug te dringen, omdat hij weet dat van deze woningen en van de woningen van de bouwverenigingen een remmende werking uitgaat op de vrijheid—blijheid van de ondernemers.

Minister Schut bracht het jaarlijks te bouwen aantal woningwetwoningen niet alleen omlaag, maar bevorderde bovendien de particuliere bouwsector.

Het nieuwste is nu, dat hij deze woningen als trekpaard wil laten dienen om het huurpeil drastisch omhoog te schroeven. Heel openhartig zegt hij daarbij, dat het goede voorbeeld van deze woningen, ruimte moet bieden aan de particuliere eigenaars.

Met deze opsomming van de euvele daden is het beeld nog niet eens volledig. Er komen nog bij de eisen tot gedwongen doorstroming; afbraak van de distributieregeling en de camouflage van de individuele huursubsidie.

Al met al is het wel genoeg om de voldoening van de onder-

nemers, geldverschaffers en grote huizenbezitters te kunnen grijpen. Bij een voortzetting van dit beleid staat voor hen nog een gouden tijd voor de deur. Immers zelfs bij de bouw van 125.000 woningen per jaar, zal de woningnood tot in lengte van jaren voortduren. Alleen al voor de groei van de bevolking zijn er jaarlijks 60.000 tot 80.000 woningen nodig.

Bovendien trouwen de mensen op jongere leeftijd, hetgeen een extra beroep op de woningmarkt betekent. Een extra beroep doen ook de alleenstaanden die over een eigen woning willen beschikken.

Binnen dit bouwprogram is praktisch geen ruimte voor de vervanging van oude woningen, en de sloop van de noodzakelijke stadswoningen ten behoeve van onmisbare verkeersdoorbraken. Volgens ministeriële gegevens zouden plm. 700.000 woningen moeten verdwijnen, omdat ze niet meer voldoen aan de eisen van deze tijd, of zonder meer krotten zijn.

Minister Schut wil dit proces van de woningproductie voor de toekomst praktisch geheel in handen spelen van het particuliere initiatief. De „bouw“- en „ontwikkelingsmaatschappijen“ die deze plannen willen uitvoeren, met als enig oogmerk winstbejag, schieten dan ook als paddestoelen uit de grond.

Het is bijna onvoorstelbaar met welke huren in de komende jaren gerekend zal worden.

In de grote steden zijn bouwprijzen van plm. 50.000 gulden per woning al geen uitzondering meer. Een huur van 5.000 gulden voor zo'n woning heet „kostendekkend en rente-opbrengend“.

Komt men in de grote steden op basis van deze kosten tot vernieuwing van woningen dan moet nog in het oog worden gehouden, dat de grondprijs in de 19de eeuwse wijken tot 100-120 gulden per vierkante meter is opgelopen, met alle gevolgen van dien op de bouwprijs en de huur.

Als men deze ontwikkeling in ogenschouw neemt en constateert in welke richting het huidige woningbouwbeleid gaat, kan men zich wel enigszins voorstellen, dat sommige mensen zich verzetten tegen de sloop van de oude woningen en krotten, temeer omdat deze in verhouding tot de nieuwbouwwoningen vaak weinig huur doen.

Van deze stemming proberen de zogeheten Kabouters en pseudo-anarchisten gebruik te maken en zich op te werpen als de verdedigers van het oude woningbezit. Zij omkleden dit zelfs met een soort van „ideologisch“ motief, dat de arbeiders door op te komen voor de oude woningen en krotten, optreden voor „betaalbare woningen“. Het is alsof men weer de anarchist Proudhon aan het woord hoort, die in het midden van de vorige eeuw handhaving van de oude krotten van die tijd als een oplossing zag voor het vraagstuk van de woningnood en het stilzwijgen bewaarde over het feit, dat de woningnood en woningsituatie een gevolg is van het kapitalisme als politiek en economisch stelsel.

Wij van onze kant volgen deze voor onze tijd opgepoetste gedachtengang beslist niet, omdat wij weten, dat we dan juist de

arbeiders zouden veroordelen tot levenslang verblijf in de oudste woningen en krotten.

Program te verwezenlijken

In de voorbereiding van de verkiezingen zegt de CPN te zullen optreden en in actie te gaan voor: Opvoering van het woningbouwprogram, vooral door de bouw van meer woningwoningen met rijksvoorschot tegen een lage rente en een betere subsidiëring.

Stopzetting van de jaarlijkse huurverhogingen; geen verdere huurliberalisatie.

Grotere financiële steun voor de bouw van eigen woningen voor particulieren met lage en midden-inkomens.

Meer geld voor krotopruijing; herstel en modernisering van oudere volkswoningen en vernieuwing van oudere woonwijken. Krachtige maatregelen tegen grondspeculatie.

Dit program gaat lijnrecht in tegen de opvattingen van Schut, de grote bouwondernemers en geldschietters.

De vaak opgeworpen vraag hoe zulk een ambitieus program kan worden uitgevoerd wat de financiën betreft, beantwoordt de CPN niet — zoals de PvdA dat doet — door het verhogen van de belastingen. Wij menen, dat de regering het geld kan halen bij de grote ondernemers in het algemeen en indien zij dit niet wil, dat dan het bouwprogram uit de Rijksuitgaven gefinancierd moet worden.

In vele van de huidige uitgaven, die vaak onnuttig geschieden en vaak tegen de belangen van de bevolking zijn, kan het mes worden gezet. Dat geldt bijvoorbeeld zeker ten aanzien van de lasten voor de NAVO en de bewapening, maar ook voor uitgaven ten behoeve van ambtelijke apparaten van de EEG en Europese „parlementen”, die jaarlijks vele miljoenen opslokken. Bezuinigingen kunnen ook worden doorgevoerd bij de publiekrechtelijke (PBO)-organen, bij de personeelsbezetting van het militaire apparaat en hoge ambtelijke kringen.

Het is op de keper beschouwd dus niet zó moeilijk om het geld te vinden voor de uitvoering van een woningbouwprogramma zoals wij dat voorstellen. Het zal wel botsen met de kapitaalsbelangen, die hierbij in het geding zijn en met hen, die van het voortduren van de woningnood profijt trekken.

Maar niet voor niets heet ons program: voor een nieuwe regering, voor een nieuwe politiek. Er zijn mogelijkheden om dit te verwezenlijken. Wat de woningsituatie betreft, zou voortgaan met de huidige koers van bouw- en huurbeleid de woningnood alleen maar verergeren en de mensen dwingen een steeds groter deel van hun inkomen aan huur te besteden.

Daarom moet het roer om!

De politiek, zoals wij die voorstaan, zal een eind maken aan de nood en de betrokkenen datgene brengen, waar zij recht op hebben: een goede en betaalbare woning.

Problemen van de gastarbeider — deel van de klassenstrijd

In Nederland zijn door de ondernemers thans reeds honderdduizenden buitenlandse arbeidskrachten aangetrokken. Soms via een officiële overeenkomst met hun land van herkomst (officiële contractkoelies), maar meestal aangeworven op de „vrije markt”. Italianen, Spanjaarden, Turken, Grieken, Marokkanen en Joegoslaven worden van hun gezin losgerukt om als goedkope arbeidskrachten de bedrijven van de Nederlandse ondernemers draaiende te houden.

In de meeste grote steden van ons land ziet men die buitenlandse arbeiders — in het begin nog wat onwennig — hun weg zoeken en proberen zich aan te passen aan levensomstandigheden, die zo heel anders zijn dan zij gewend waren. Maar meer nog is men de laatste tijd geconfronteerd met hun aanwezigheid door enkele rampzalige branden, waarbij een aantal van hen omkwam als gevolg van de armzalige huisvesting. Die huisvesting — of beter gezegd het ontbreken daarvan — is al vaker onderwerp van veel geschrijf en gepraat geweest.

Tot nu toe is het echter bij geschrijf en gepraat gebleven en bij de constatering, dat er „een probleem van buitenlandse arbeiders” bestaat. Vorig jaar verscheen er zelfs een regeringsnota, die ook al geen verbetering van de sociale omstandigheden en de rechtspositie van de buitenlandse arbeiders in het vooruitzicht stelde.

De nota was ondertekend door de ministers Roolvink, Polak, Nelissen en Klompé. In de inleiding staat zeer gevoelvol:

„De mogelijkheid tot het verrichten van zinvolle arbeid, overeenkomstig de eigen kwaliteiten, die tevens de gelegenheid schept het benodigde inkomen voor het gezin te verwerven, maakt in belangrijke mate het levensgeluk uit. A fortiori geldt dit alles in nog sterkere mate voor de buitenlandse werknemer.” In het bijzonder de loonmaatregel van de eerste ondertekenaar en het door de laatste uitgevaardigde bevel tot het verlagen van de bijstandsnormen, zal het overgrote deel van de werkers doen besluiten argwanend de schouders op te halen bij het lezen van deze ministeriële volzinnen.

Terecht, daar uit de nota direct al blijkt, dat de regering niet uit menselijke overwegingen buitenlandse arbeiders aanwerft of bij wijze van een soort ontwikkelingshulp aan het betreffende land, maar alleen ten behoeve van de grote, veelal Amerikaanse concerns.

Onmiddellijk na de „diep menselijke” volzin aan het adres van de buitenlandse arbeider volgt namelijk doodnuchter dat:

„De aanleiding tot zijn komst naar Nederland vooral economisch (is) bepaald”.

Door wie en door wat wordt economisch bepaald dat de buitenlandse arbeider van huis en haard gaat, zijn gezin moet verlaten om in Nederland te gaan werken?

Dat wordt economisch bepaald doordat de grote concerns om

arbeidskrachten zitten te springen en de wervingsbureaus van de regering in vele landen op volle toeren draaien.

Toch zouden deze geen enkel resultaat boeken, indien in het betreffende land of gebied zelf voldoende mogelijkheden waren voor het „verrichten van zinvolle arbeid, die tevens de gelegenheid schept het benodigde inkomen voor het gezin te verwerven.”

Ronduit gezegd: duizenden buitenlandse arbeiders worden door armoede en honger gedreven hun arbeidskracht ver van huis en hard te verkopen.

Het van huis en hard slepen van arbeiderskrachten is overigens geen verschijnsel van deze tijd. We denken niet alleen aan de bloeiende slavenhandel van weleer, toen zwarte arbeidskrachten van Afrika naar de Verenigde Staten werden gesleept, maar ook aan de jaren, waarin de industriële ontwikkeling zijn vorm begon te krijgen. In Engeland was er in die tijd eveneens sprake van een gebrek aan goedkope arbeidskrachten, die uit gekoloniseerd gebied werden aangevoerd.

In zijn tijd schreef Friedrich Engels daar al over:

„De snelle uitbreiding van de Engelse industrie zou niet mogelijk zijn geweest, wanneer Engeland niet had kunnen beschikken over een reserve in de vorm van de talrijke arme bevolking van Ierland. De Ieren hadden thuis niets te verliezen, in Engeland veel te winnen en vanaf het moment dat er ten oosten van het St. George's kanaal zekere arbeid en goed loon voor sterke knuisten te vinden was, trokken ieder jaar vanuit Ierland hele scharen naar de overzijde. Men neemt aan, dat er zodoende tot op heden ruim een miljoen Ieren zijn geëmigreerd en er nog elk jaar een vijftigduizend binnen komen, die zich allen op de industriegebieden en vooral op de grote steden storten om daar de laagste klasse van de bevolking te vormen.” Zo telt Londen 120.000, Manchester 40.000, Liverpool 34.000, Bristol 24.000, Glasgow 40.000 en Edinburg 29.000 arme Ieren.” (Friedrich Engels „De toestand van de arbeidersklasse in Engeland” van 1845).

De aantallen buitenlandse arbeiders die thans in ons land werkzaam zijn, zijn niet te vergelijken met de aantallen Ieren die destijds Engeland binnenkwamen.

Toch bedroeg volgens de regeringsnota het aantal, afkomstig uit de landen rond de Middellandse Zee, in 1969 reeds 58.000. Hieronder waren 10.000 Italiaanse, 1500 Griekse, 1850 Joegoslavische, 14.900 Marokkaanse, 2200 Portugese, 12.550 Spaanse en 15.400 Turkse arbeiders. Een groot deel van hen werkte in de metaalnijverheid, namelijk 17.714. Daarna volgde de levens- en genotmiddelenindustrie met 7.291, de textielnijverheid met 4.272, de bouwnijverheid met 2.843, de horeca met 2.237 en de leder- en rubberindustrie met 2.612. In de overige bedrijfstakken varieert het aantal van 500 tot 1500.

Het aantal buitenlandse arbeiders was destijds echter al veel groter, omdat arbeiders afkomstig uit de EEG-landen („EEG-onderdanen” staat fijntjes in de nota) buiten beschouwing werden gelaten. Bovendien wordt niet gerept over de aantallen arbeiders, die vanuit „onze Rijksdelen” naar Nederland trekken

om werk te vinden. Zij worden als „onze onderdanen” of landgenoten beschouwd. Hun arbeidskracht zou dus meer nog dan die van de anderen (Marokkanen, Turken enz.), aangemerkt kunnen worden als een soort „koloniale waar”.

Dat ook deze mensen aan de oversteek beginnen, bewijst eens te meer, dat ondanks alle fraaie woorden over hulp en bijstand aan „Suriname en de Antillen”, waarin minister Bakker zo goed is, geen economische ontwikkeling plaatsvindt. Bakker reist nogal frequent heen en weer, maar de regering is helemaal niet van plan in „onze Rijksdelen” de voorwaarde te scheppen „tot het verrichten van zinvolle arbeid” om „het benodigde inkomen voor het gezin te verwerven.”

Geschoold en ongeschoold

Volgens een bij de nota gevoegd kaartje waren er ten tijde van de publikatie in de volgende aantallen werkvergunningen aan buitenlandse arbeiders verstrekt: Rijnmond 10.000, Amsterdam e.o. 10.000, Utrecht 7.000, Den Haag 5.500, Gelderland 5.000, IJmond 2.500, Twente 3.000 en Limburg eveneens 3.000.

Deze gegevens zijn inmiddels al weer achterhaald en hoger geworden. Volgens uitlatingen van de voorzitter van de Nederlandse stichting „buitenlandse arbeiders” bedraagt het aantal buitenlandse arbeidskrachten thans reeds ruim 100.000 en komt er per jaar een nieuwe lichte (arbeidssoldaten, H.) van 15.000 à 20.000 Nederland binnen.

Wij halen bovenstaande cijfers aan, omdat ze interessant en ontmaskerend zijn ten aanzien van de vraag, welke werkzaamheden de buitenlandse arbeiders hier moeten verrichten. Volgens de regering komen zij hier om plaatsen te bezetten, die in het desbetreffende bedrijf open zijn gekomen door het tekort schietende aanbod van Nederlandse werknemers en moet de oorzaak daarvan gezocht worden in het feit, dat er werkzaamheden zijn waarvoor de Nederlandse arbeidskrachten zich niet meer beschikbaar stellen.

„Voor bepaalde minder in aanzien staande werkzaamheden, die toch voor een goede bedrijfsvoering essentieel zijn, (kunnen) Nederlandse werknemers nauwelijks meer gevonden worden,” zo keuvelen de ministers in de nota.

In een boekwerkje „Katernen 2000” nummer 9 van 1970,¹⁾ waarin Tom van der Grinten en Hetty Werker zich ook met het probleem bezig houden, wordt vastgesteld dat het Centraal Plan Bureau van mening is, dat een voortgezette werving van voornamelijk ongeschoolde arbeidskrachten waarschijnlijk wordt geacht, omdat weliswaar de ongeschoolde arbeid (door mechanisatie, H.) wel vermindert, maar het aantal ongeschoolde (Nederlandse) arbeiders nog sneller afneemt, zodat er per saldo een toenemend tekort blijft bestaan aan ongeschoolde arbeidskrachten.

¹⁾ Gastarbeiders — Uitgave Katernen 2000 — Wolters-Noordhoff, Groningen, / 2,10.

De schrijvers in „Katernen” blijken het hiermee eens te zijn en voeren ter ondersteuning van deze stelling het volgende voorbeeld aan.

DAF in Born (Limburg), aanvankelijk daar gevestigd om de dreigende werkloosheid als gevolg van de mijnsluiting op te vangen, heeft met een groot personeelsgebrek te kampen en reeds 500 man uit Belgisch Limburg aangetrokken, waar nog 250 Marokkanen bij moesten komen.

Verder vermelden zij, dat het aantal buitenlandse arbeiders in Limburg destijds reeds voortdurend steeg en volgens de toen bekende gegevens gerekend kon worden op een stijging tot 8.000 aan het einde van 1970.

Hieruit wordt dan door Katernen-schrijvers de conclusie getrokken dat: „De drempel van het werk, dat de Nederlanders beneden hun waardigheid vinden stijgende (is) hetgeen eensdeels komt door het steeds hogere opleidingspeil en nog wordt versneld doordat bepaalde banen, wanneer daar eenmaal buitenlanders worden te werk gesteld, in status dalen.”

Dat is een aanvechtbare uitspraak, omdat daarmee de indruk wordt gewekt, dat de buitenlandse arbeiders alléén maar komen voor het „vuile werk” en dat zij — hoewel de schrijvers dat wel niet zo zullen hebben bedoeld — alleen daarvoor geschikt zouden zijn, omdat zij niets anders kunnen.

Het is bovendien niet juist ten opzichte van de Nederlandse arbeiders. Want vrij vertaald zou de opvatting van de schrijvers betekenen: heeft eenmaal een buitenlandse arbeider de troffel gehanteerd, een trein aangeveegd, steen gehouwen, of andere soortgelijke werkzaamheden verricht, dan kijkt de Nederlandse arbeider wel uit om dit „besmette” werk aan te pakken. Zoiets van „liever naakt” (werkloos) dan nasmaak (statusloos werk). Want het is niet zo, dat werk, wat een buitenlander heeft verricht voor een Nederlander taboe zou zijn, of beneden zijn „waardigheid”.

Evenmin als de schrijvers van de regeringsnota, staan de schrijvers van „Katernen” stil bij het probleem van de bedrijfs-sluitingen, de massa-ontslagen en de te lage lonen, die de laatste jaren toch ruimschoots in het nieuws zijn geweest.

Laten we bij het voorbeeld van de DAF blijven in Limburg. Het bedrijf werd indertijd gevestigd met regeringssteun om de „structureel zo noodzakelijke” mijnsluiting aanvaardbaar te maken. DAF rekende veel en vooral goedkope arbeidskrachten te kunnen werven onder de op straat gezette mijnwerkers en de werkers van de toeleveringsbedrijven, die ook hun poorten moesten sluiten of moesten inkrimpen.

Waarom moest DAF echter toch zijn toevlucht nemen tot Belgische en Marokkaanse arbeiders? De „status” van de „banen”, die DAF te bieden had, konden onmogelijk gedaald zijn, omdat er buitenlandse arbeiders in werden geplaatst. Er werkte zelfs nog geen enkele arbeider voor hun komst om de eenvoudige reden, dat er in het fonkelnieuwe bedrijf nog niemand kon werken, zolang het niet gereed was arbeiders te ontvangen.

Niet de „status” van het werk was te laag, maar het loon dat

DAF bood was eenvoudig niet voldoende om „het benodigde inkomen voor het gezin te verwerven.”

De kompels trokken daarom naar West-Duitsland, waar een aantal gesloten mijnen weer in exploitatie werd gebracht. De andere werkers volgden hen, omdat de Westduitse concerns even hard om arbeidskrachten zitten te springen, maar door een eensgezinde en actieve vakbeweging gedwongen worden met veel meer „over de brug” te komen dan hun Nederlandse broeders. Dat ontgaat ook de voorzitter van de Christelijke Vereniging van mijnbeambten Huben niet meer. Volgens hem pendelen zo een 12.000 mannen en vrouwen naar Duitsland. „De veelal aanzienlijke daling van de inkomsten bij het verlaten van het mijnbedrijf wordt door de hoge lonen in Duitsland vaak meer dan voldoende gecompenseerd.” De heer Huben meent, dat „door de pendel veel bedrijven op de rand van de afgrond zweven, omdat ze in Limburg niet genoeg *geschoolde* arbeidskrachten kunnen vinden.” (Parool 9-2-'71).

Hieruit blijkt, dat het in Limburg in ieder geval niet gaat om ongeschoolden, evenmin als in Twente, waar reeds een paar duizend buitenlandse arbeiders in de textielnijverheid werkzaam zijn. Om het maar populair te zeggen: het gaat meer om een mooie rijksdaalder dan om mooi werk; men ontloopt de loonmatigings- en aanpassingspolitiek van de regering-De Jong/Roolvink, die zoetzappig zegt het „levensgeluk” van de werkers voorop te plaatsen.

Verlakkerij

Van dit standpunt uit bezien is ook de mededeling in de regeringsnota dat de buitenlandse arbeiders in de industrie een „additionele” (toegevoegde, H.) produktiefunctie vervullen, verlakkerij. Zij vervullen — in ieder geval in Limburg — een plaatsvervangende functie. Waar een Nederlander zou kunnen staan, staat bij de DAF thans een Belgische of Marokkaanse arbeider, niet omdat er in Limburg geen Nederlanders beschikbaar zouden zijn, maar omdat er 12.000 man naar Duitsland, waar de ondernemers meer moeten betalen, pendelen. „Niet bijzonder vaderlandslievend” zullen de bekende zemeelaars zeggen.

Inderdaad. Echter niet van de arbeiders, maar in de allereerste plaats van de in ons land gevestigde ondernemers, wier „vaderlandsliefde” even klein is als hun superwinsten groot.

Uit de situatie in Limburg en Twente blijkt dus duidelijk, dat het bij het werven van buitenlandse arbeiders niet uitsluitend gaat om ongeschoolde, maar vooral om geschoolde arbeidskrachten.

In de regeringsnota staat immers reeds, dat „de werkgever in werving de waarborg (vindt) dat hij goed geselecteerde en derhalve voor zijn bedrijf geschikte arbeidskrachten kan aantrekken, die zich bereid hebben verklaard gedurende de door de werkgever gewenste tijd in diens bedrijf werkzaam te zijn.” Hebben de schrijvers van „Katernen” niet vastgesteld, dat uit

een onderzoek is gebleken, dat bijna de helft van de „onderzochte Spaanse arbeiders in Nederland min of meer hetzelfde beroep uitoefenen als zij in Spanje deden”?

Natuurlijk, waarom zouden de regeringsswerfers uit het grote werklozenreservoir in die landen voor de ondernemers niet de beste waar voor de laagste prijs putten?

Het nuchtere feit, dat een ondernemer steeds tracht de beste krachten voor het laagste loon te krijgen, weerlegt tevens het smoesje dat nogal opgang doet, als zou het werven van arbeidskrachten een soort ontwikkelingshulp zijn aan het land waar deze arbeidskrachten worden weggehaald.

„Een nadere beschouwing leert anders” zeggen de schrijvers van „Katernen”, om te vervolgen: „Een eerste opvallend punt is dat vaak niet de volledig ongeschoolde arbeider vertrekt.” Dat is logisch, daar niet alleen de ondernemer belang heeft bij een bepaalde geschooldheid of geoefendheid, maar ook de arbeider.

Evenals na de oorlog in ons land een vakman, hetzij boer of arbeider gemakkelijker emigreerde dan de niet-vakman, zo is dat ook het geval met de buitenlandse arbeider. Tenslotte heeft de vakman meer kans de bezem te verwisselen voor een stuk gereedschap dan de ongeschoolde.

Vakmanschap - meesterschap is niet alleen een sprekende reclamezin om ons zoveel mogelijk een bepaald soort bier te laten drinken, maar het is voor de buitenlandse arbeider de slagzin, die de mogelijkheid biedt beter betaald werk te eisen.

De schrijvers van „Katernen” komen in hun betoog tot de conclusie, dat de bewering alsof het ontwikkelingsland voordeel zou hebben van het feit, dat vele ongeschoolden later als geschoolden naar hun land terug keren en dan mee kunnen gaan helpen in hun land de industrie op te bouwen en de achterlijkheid uit te bannen wel in een vreemd daglicht (komt) te staan. Zij stellen terecht vast, dat door het vertrek van de niet volledig ongeschoolden, dus van de geoefenden en geschoolden, de voor zo ver aanwezige bedrijvigheid in die landen helemaal te gronde wordt gericht.

Eigenlijk net als in Limburg, waar — zoals de eerdergenoemde heer Huben opmerkte — veel bedrijven op de rand van de afgrond zweven, omdat ze niet genoeg geschoolde arbeidskrachten kunnen vinden. Eigenlijk ook zoals de regering in Oost-Groningen de Amerikaanse concerns van dienst wil zijn en een geheel gebied compleet met „boeren, burgers en buitenlui” ten onder wil laten gaan, omdat het door de EEG- en NAVO-planologen voor militair oefenterrein en/of basis is bestemd en werkelijke industriële ontwikkeling er dan niet op aankomt.

Solidariteit!

Het vraagstuk van de buitenlandse arbeiders houdt dus zowel verband met de keiharde winstpolitiek van de ondernemers in de industrieel ontwikkelde landen, als met de onderontwikke-

ling in tal van landen in Europa. Het is vooral een zaak van de arbeidersklasse in die achtergebleven landen zelve, om tezamen met andere in nood verkerende bevolkingsgroepen, aan de achterlijkheid in hun land een eind te maken, waarbij zij internationaal moeten kunnen rekenen op de solidariteit van de arbeiders.

Hiervan uitgaande moet van de zijde van de Nederlandse arbeiders elke discriminatie tegenover hun klassegenoten, de buitenlandse gastarbeiders, worden bestreden, waar die discriminatie ook vandaan mocht komen en hoe die arbeiders ook mogen denken of geloven.

Het is ook een taak van vakbondskaders en leden om voortdurend op te treden voor de wensen, verlangens en noden van de buitenlandse arbeiders. Alleen op die wijze zullen en kunnen de ondernemers er niet in slagen verdeeldheid te zaaien tussen hen en de Nederlandse werkers.

Tot nu toe is in acties en stakingen bewezen, dat het merendeel van de buitenlandse arbeiders weet, waar zij moeten staan, namelijk aan de zijde van de strijdende arbeidersklasse. De bijstand en steun, die de buitenlandse arbeiders bij hun verblijf in ons land wordt verleend, laat nog veel te wensen over en de regering blijft ook ten aanzien hiervan schromelijk in gebreke. De regering gaat uit van de cijfers, die nog ten tijde van haar nota bestonden; de situatie is sindsdien echter alweer gewijzigd en de cijfers zijn achterhaald.

Minister Klompé overlegt — zoals dat in de Haagse terminologie heet — met haar ambtgenoot Witteveen, of het niet mogelijk is de stichtingen, die de hulp en bijstand verzorgen, meer armslag te geven.

Zelfs De Volkskrant moest echter constateren, dat zij daarbij vanuit oude uitgangspunten redeneren. „Een probleem is echter,” aldus dit blad, „dat de begrotingen voor het lopende jaar gebaseerd zijn op de cijfers uit 1969, terwijl ook het aantal buitenlandse werknemers nog sterker steeg dan werd verwacht.” De landelijke stichting buitenlandse werknemers heeft maar een bedrag van 4,5 miljoen gulden ter beschikking voor haar werkzaamheden, terwijl er volgens een voorzichtige raming 7,9 miljoen gulden nodig is. Zij kijkt dus nu al op tegen een tekort van 3,5 miljoen!

De ministeries maken zich er dus met een koopje van af en zowel Nederlandse als buitenlandse arbeiders zullen — a fortiori! — alleen maar nijdig de schouders ophalen over de gevoelvolle woorden in nota's en dergelijke.

Om het verblijf van de buitenlandse arbeiders, ver van huis en hard, zo aangenaam mogelijk te maken is meer nodig dan een regeringsnota met cijfertjes en woorden. De regering, en de ondernemers, die van de arbeid van de gastwerkers profiteren, moeten gedwongen worden méér te doen. Eensgezind optreden, waarin ook voor de vakbeweging een taak ligt, kan dat voor elkaar krijgen!

W. HARTOG

Schermerhorn's dagboek — demasqué van een koloniale politiek

Gezien het gekrakeel en gekift, dat jarenlang heeft gewoed rond het voornemen van prof. dr. W. Schermerhorn om een door hem bijgehouden dagboek over een bepaalde periode van de naoorlogse Indonesië-politiek aan de openbaarheid prijs te geven, is het vele maanden, nadat het in twee dikke pillen van 1000 bladzijden eindelijk in druk is verschenen, naar verhouding opvallend rustig gebleven.

Oh jawel, dag- en weekbladen hebben er de obligate stukken omheen geschreven en in enkele gevallen kwam een wat opgewonden standje (Hiltermann in *Elsevier* en een scribent in *De Telegraaf*) in het geweer ten gunste van hoofdpersonen, wier notoïre kolonialisme nog eens breed in het dagboek staat uitgemeten.

Maar zelf hebben deze hoofdpersonen, als de KVP-ers Romme en Beel, die veelvuldig in het dagboek figureren omdat zij zich als kikkers opbliezen en de Indonesië-politiek bestierden, of als de PvdA-ers Drees en Logemann, met zuurzoete uitvluchten of botte weigeringen, zich niet tot reacties laten verleiden.¹⁾ Ze worden natuurlijk niet graag geconfronteerd met het fiasco van hun Indonesië-beleid, dat zich niet alleen nog eens scherp aftekent in deze dagboekbladen, maar door de geschiedenis al onbarmhartig vastgenageld is. Een fiasco overigens, dat ook voor Schermerhorn geldt, want hij heeft na de tweede wereldoorlog tal van jaren gegolden als de verpersoonlijking van het Indonesië-beleid der PvdA.

Schermerhorn, die later meer dan eens rechtvaardiging zocht voor zijn houding toen en haar achteraf als onjuist karakteriseerde, heeft erbij gezegd, dat de publikatie van het dagboek „niet als rechtvaardiging is bedoeld”. Nu had hij moeilijk anders gekund, want veel rechtvaardiging zal men er niet in kunnen vinden; het dagboek geeft weliswaar een beeld van het gekonkel en geïntreger van de koloniale reactie in Den Haag en Batavia (zoals Djakarta toen nog heette), maar weerspiegelt even ontluisterend datgene, waaraan de PvdA-leiding in haar schakeringen van Drees en Lieftinck tot Schermerhorn is mank gegaan: dienstbaarheid aan de reactie, sommigen tegenstribbe-

¹⁾ Er was al eerder sprake van publikatie van het dagboek. In 1955 keerde Beel zich daar echter tegen en verbood het. Sindsdien ontstond er een touwtrekken, totdat het bestuur van het Nederlands Historisch Genootschap in 1969 de uitgave op zich nam. Wel heeft de huidige regering — in de persoon van premier De Jong — kennis genomen van het manuscript.

Ook eerder was premier De Jong betrokken bij een aspect van de naoorlogse Indonesië-politiek, toen hij met een rapport de oorlogsmisdaden in Indonesië liet bedekken. Op het eerste gezicht lijken diens Indonesië-bemoeienissen niet voor de hand liggend. Maar De Jong voerde tijdens de tweede wereldoorlog als onderzeebootkapitein bijzondere opdrachten uit voor de NEFIS (Nederlands-Indische inlichtingendienst) en verbleef in 1945 geruime tijd in Djakarta.

lend, maar tenslotte voor allen uitmondend in het uitvoeren van de door Rommes KVP gedicteerde koloniale politiek.

Het leeuwendeel van de 1000 pagina's is gewijd aan de verhouding met Indonesië, maar zeker zo veelzeggend zijn de passages over de verhoudingen binnen de „rooms-rode coalitie” — de regeringscoalitie KVP-PvdA — die kort na de tweede wereldoorlog de koloniale acties voerde.

Het door Schermerhorn bijgehouden dagboek levert geen echte onthullingen meer (al zullen tal van nog levende politici zich in hun hemd, om niet te zeggen naakte lijf gezet voelen), maar het is wel een nieuwe bevestiging van de koloniale pan in die jaren en — onbedoeld uiteraard — van de juiste politiek van de communistische partij, die als enige handelde in overeenstemming met de werkelijke Nederlandse en Indonesische belangen en met het historische proces in Azië.

Publikatie van het dagboek is geschied op initiatief van het Nederlands Historisch Genootschap in Utrecht, dat zich tot taak acht historisch materiaal toegankelijk te maken en voor bronnenstudie open te stellen, maar dat zich in dit geval in toelichtingen van zijn medewerkers niet objectief geschiedkundig gedraagt. Zo werden de aantekeningen in Schermerhorns dagboek verzorgd door mr. dr. Smit, die niet alleen daarbij enkele keren lelijk uitglijdt, maar ook in zijn inleiding de historie geweld aandoet. Hij zegt, dat in het dagboek kan worden nagegaan hoe „men” nolens volens (tegen wil en dank) in een oorlog glijdt en hoe „men” zich na de uitroeping van de Indonesische Republiek op 17 augustus 1945 niet bewust was van het historische proces. Maar die „men” waren partijen en politici — de KVP, de AR en ook de PvdA, die tegen de Indonesische vrijheidsbeweging optrokken en naar oorlog dreven, en tegen de CPN, die daadwerkelijk solidair was en bijvoorbeeld onder meer tegen de troepenuitzendingen een brede protestbeweging organiseerde.

De secretaris van het genootschap, drs. C. B. Wels, voelt, dat om het bestaan van die partijen niet kan worden heengegaan en doet het daarom anders. Hij meent, dat men na lezing van het boek beseft, dat de vraag van gelijk of ongelijk in het Indonesisch—Nederlandse conflict weinig relevant is (!) en dat men verbijsterd zal zijn over de onmacht en het onbegrip zowel aan Nederlandse als aan Indonesische kant... „Juist omdat alle partijen (zowel in Indonesië als in Nederland) faalden en zich van hun machteloosheid bewust waren, werd het gemakkelijk schuldigen aan te wijzen, die — afhankelijk van hun politieke oriëntatie — Indië verkwanselden dan wel de oude koloniale overheersing wilden bestendigen”, aldus diens woorden. Ook hier is sprake van regelrechte misleiding. Want wat in het Indonesische conflict vaststaat is een juiste beoordeling bij de CPN en die democratische Nederlanders, die met haar de Nederlandse koloniale politiek bestreden. Angstvallig wordt echter vermeden melding te maken van de houding van de CPN en van haar standpunten.

machinerie in werking was gesteld tegen de Indonesische Republiek, werd verklaard: „De zelfstandigheid van Indonesië is thans niet meer een wens, doch een feit geworden. Zij is niet meer weg te redeneren en niet meer weg te bombarderen . . . Het plan om dit vastbesloten broedervolk door een nieuwe Atjeh-oorlog te onderwerpen, is niet alleen misdadig, het is ook tot mislukking gedoemd. De uitslag voor Nederland kan niet anders zijn dan een zekere nederlaag! Want ons volk wil geen oorlog tegen Indonesië. De arbeidersklasse en brede lagen van onze democratische bevolking hebben zich scherp tegen het gebruik van geweld uitgesproken” (P. de Groot in zijn congresinleiding).

De vrijheidsstrijd van het Indonesische volk, die met ups en downs gepaard is gegaan en nog gaat, kon inderdaad nooit weggeredeneerd noch weggebombardeerd worden.

Nederland erkend soeverein

Schermerhorn begint zijn dagboek op 20 september 1946, als hij net in Indonesië is aangekomen als voorzitter van de Commissie-Generaal en houdt dit vol tot 7 oktober 1947, enkele maanden na de eerste koloniale oorlog, als de Commissie-Generaal wordt opgeheven.

Vrijwel dagelijks worden belevenissen en gedachten in een dictefoontje verteld, zeer gedetailleerd soms, en men moet wel eens even diep ademhalen om al die vellen vol vaak niet ter zake doende bijzonderheden nu achteraf door te nemen.

De Commissie-Generaal — Schermerhorn, de KVP-er Van Pol en Amsterdams oud-burgemeester F. de Boer — was ingesteld bij regeringsbesluit en werd met een zeer rekbaar omschreven bevoegdheid naar Indonesië gezonden voor besprekingen met vertegenwoordigers van de Indonesische Republiek. Het Nederlandse kolonialisme was er op uit tijd te winnen, omdat het — verrast door een vervroegde capitulatie van Japan in 1945 — geen opgeleide Nederlandse troepen gereed had en Indonesische vrijheidsstrijders van het gezagsvacuüm gebruik hadden gemaakt om de Republiek uit te roepen.

Het onbegrip van de eerste Nederlandse naoorlogse regering, de regering-Drees-Schermerhorn, vond zijn uitdrukking in de houding, volgens welke de Indonesische Republiek van Japanse makelij zou zijn en spoedig ineen zou storten. Dit was echter een illusie en al spoedig bleek, dat Indonesische vrijheidsstrijders gewapenderhand hun onafhankelijkheid verdedigden (onder meer tegen de snel ingezette Britse troepen in Surabaya). De verdachtmakingen tegen de Indonesische Republiek gingen echter door, er werd onrust gestookt om een consolidatie te bemoeilijken, onder meer door afsluiting van de Republiek van de buitenwereld, blokkade enz. Vooral het contact tussen de op Java geconcentreerde Republiek en de buitengewesten moest worden voorkomen, omdat anders met grote zekerheid de republikeinse beweging ook daar om zich heen zou grijpen.

De eerste dag dicteert Schermerhorn onder meer: „Het is (uit

dit rapport) duidelijk, dat de republiek in het gevoel van het Javaanse volk leeft en niet meer doodgemaakt kan worden zonder enorme terugslag, die waarschijnlijk noch Indonesië, noch Nederland behoorlijk kan doorstaan, zonder levensgevaarlijke schade op te lopen.”²⁾)

In deze gedachtengang wordt de Indonesische Republiek ook ten onrechte beperkt tot het „Javaanse volk” — en Schermerhorn zal later duidelijk meedoen met de verdeel-en-heers pogingen van Van Mook; maar wat zwaarder weegt: zijn woorden over de Republiek betekenden niet, dat hij haar wil tot onafhankelijkheid steunde. Schermerhorn ging er van uit, dat bij *Nederland* de verantwoording voor de gang van zaken zou blijven berusten, wel wat rekening houdend met de gevoelens en verlangens aan Indonesische kant naar zelfstandigheid, maar uitgaande van Nederlands gezag.

²⁾ Om een indruk van sommige politieke implicaties te geven is het niet te vermijden, in het kader van dit artikel enkele uitspraken nogal uitgebreid te citeren. De verleiding is zelfs groot dit niet tot politieke uitspraken te beperken, maar ook zulke te vermelden, die een stemmingsbeeld schilderen of het intrigege DOE weergeven. Zo gaat Schermerhorn naar het paleis van Van Mook, als de situatie zich heeft toegespitst: „Tot mijn stomme verbazing vond ik daar een grote vergadering, die kennelijk al geruime tijd bij elkaar was en waar men zich de tijd van het wachten blijkbaar had gekort met gezellige kout rondom een zekere hoeveelheid alcohol. Er zaten natuurlijk Idenburg, Koets, Verboeket, Ozinga, Soekawati, Max, Van Hoogstraten, Ursone, Abdulkadir, Enthoven, De Villeneuve. Het was mij al spoedig duidelijk dat het gezelschap voor een deel bestond uit heren, die luidruchtiger waren dan normaal het geval is. De Villeneuve was kennelijk onder invloed en ook Idenburg was lang niet vrij. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik op dat ogenblik eenvoudig walde van deze vergadering. Te bedenken, dat men hier voor de ernstigste beslissing stond, die sedert een eeuw in de geschiedenis van Nederland is genomen, in een vergadering waarin de landvoogd de macht had te beslissen over oorlog en vrede”.

Alcohol speelde blijkbaar toch nog al eens een rol in die jaren. „s Avonds aten Sjahriir en ik bij Lord Killearn met Wright. Dat wij dien avond met ons vieren vier flessen champagne hebben leeggedronken, was dan ook niet zulk een enorm wonder, vooral omdat wij er al eerder ervaring mee hadden opgedaan, dat de oude heer het zelf uitermate graag lust.”

Over de sfeer: „Merkwaardig was dat hij (Van Mook) daarover te voren met geen woord tegenover mij had gerept. Dat feit is slechts een symptoom van een heel stel verschijnselen, die alle in dezelfde richting wijzen. Het feit, dat Anneke Vos, zijn secretaresse, aan juffrouw Lenderink (Sch.'s secretaresse) zegt, dat het eigenlijk gek is, dat Van Mook geen hoofd is van de delegatie, gepaard aan dit verschijnsel en aan nog een aantal andere, grotere en kleinere dingen, laat duidelijk zien, dat in deze eerste week van volledige aanwezigheid van Van Mook in de Commissie-Generaal, zich de moeilijkheden, die in zijn persoon verscholen liggen, duidelijk beginnen te manifesteren.” Of verder: „Langs een omweg hoorde ik, dat Posthuma niet alleen persoonlijke brieven schrijft aan Lieftinck, maar waarschijnlijk ook aan Beel en Jonkman, waarvan de inhoud ons onbekend blijft. Of dit alles een bijdrage kan leveren tot verheldering van het oordeel in Den Haag lijkt mij twijfelachtig.”

Overigens ziet Schermerhorn er zelf geen been in om hele bladen van zijn dagboek als informatie te zenden aan Lieftinck, Vorrink (voorzitter van de Partij van de Arbeid), oud-minister Logemann en anderen, die hem van hun kant informeren over het besprokene op kabinetszittingen, zoals Mansholt doet of diens „vertrouwing” Van Dam.

Hij zegt dan ook in die eerste dagen: „Nederland is de internationaal erkende soeverein” en probeert onder directe erkenning van de Republiek uit te komen.³⁾ Zo wil hij spreken over een „vrije staat” Indonesië en niet over een „soevereine staat”, en maakt met dit soort gegoochel steeds meer baan voor druk en pressie van uiterst rechts, dat voorbereidingen voor het herstel van het kolonialisme treft.

Frappant is hoe Schermerhorn op tal van plaatsen in het dagboek uitvalt tegen de Republiek en tegen wat hij noemt de „extremisten” — dat wil zeggen diegenen, die niet zonder meer op alle Nederlandse voorstellen wilden ingaan en zich tegen de machinaties verzetten.

De situatie in de Indonesische Republiek was uiteraard ook zeer gecompliceerd — een schets van die situatie valt echter buiten het kader van dit artikel —, en ook Schermerhorn houdt zich er in zijn dagboekbladen, uitgezonderd zijn uitvallen, nauwelijks mee bezig. De complicaties echter kwamen niet van de „extremisten”, maar van oude feodale elementen binnen de Republiek en vooral in de buitengewesten, waarop de Nederlandse imperialisten speelden. In een artikel (februari 1947) van de vice-voorzitter van de PKI uit die jaren, Maroeto Daroesman, werd er op gewezen, dat de adellijke klassen in de koloniën opnieuw werden versterkt als steunpunt van het imperialisme. Bovendien was hetgeen de Indonesische revolutie in 1945 aan staatsinstellingen vond, grotendeels koloniaal en een erfenis van het koloniale verleden. De regenten waren er nog steeds en de oude administratieve indeling van het bestuur van het Nederlands-Indische systeem was gehandhaafd; ook het *dessabestuur* had zijn oude structuur nog. De oude elementen, zo schreef Daroesman, werden door de rechtse groepen in de Republiek naar voren geschoven. Zij werden aangemoedigd door de Nederlandse imperialisten, zoals bij de onderhandelingen van Linggadjati bleek, toen Sjahrir (PSI) steeds verder terugweek.

Aangekleed Linggadjati

De rol van het Nederlandse koloniale gezag was steeds: afwachten, onderhandelen met vertegenwoordigers van de Republiek en terzelfdertijd bewapenen en vechten. Er werd gesteld: men moet een vriendschappelijke relatie opbouwen met Indo-

³⁾ Schermerhorn verklaarde ook tegenover de parlementaire enquêtecommissie in 1951, dat alles in het werk is gesteld om Java eerst door Britse troepen en later door Nederlandse troepen te laten bezetten. „Het Eerste Kabinet na de bevrijding heeft zoveel pogingen gedaan om een militaire macht te organiseren, dat ik ook nu weer bij het doorlezen van de stukken, bevestigd werd in de overtuiging, dat het goed zou zijn, indien die ambtelijke stukken eens zonder commentaar zouden worden gepubliceerd. Dan zouden velen niet meer zo ongeremd raak redeneren kunnen. Aan de andere kant denk ik dan weleens welk gezicht een deel van de Indonesische vrienden zou trekken, tegenover allerlei personen, waarop zij later weliswaar geen huizen, maar toch wel iets gebouwd hebben.”

nesië, maar dan wel op Nederlandse voorwaarden, dat wil zeggen, achter een façade van fraaie woorden verborg zich het Nederlandse kolonialisme.

Dat kwam vooral tot uitdrukking bij de onderhandelingen van Linggadjati, een klein plaatsje op West-Java, waar de Commissie-Generaal en een officiële vertegenwoordiging van de Indonesische Republiek onder leiding van premier Sjahrir elkaar in het najaar van 1946 ontmoetten.

Er was hier sprake van onderhandelingen tussen delegaties van regeringen; het Nederlandse koloniale gezag kon dus niet meer om het bestaan van de Republiek heen. Maar de wijze waarop deze onderhandelingen door Nederland slepende werden gehouden — en de dagboekbladen die voornamelijk aan die onderhandelingen zijn gewijd weerspiegelen in dat opzicht treffend het gechicaneer — maakten duidelijk, dat het doel vooral was tijd te winnen.

De troepenuitzendingen gingen door, ondanks de bezwaren en protesten van de Indonesische delegatie, en het Nederlandse militaire commando breidde zijn stellingen rondom steden als Djakarta, Surabaya, Medan en Bandung geregeld verder uit.

Na moeizame onderhandelingen kwam op 15 november 1946 een ontwerp-overeenkomst van Linggadjati tot stand, die aan de parlementen in beide landen moest worden voorgelegd. Van Indonesische zijde waren als gevolg van de compromissenpolitiek van Sjahrir, die zijn kaart alleen op onderhandelingen had gezet en die verhinderde de strijdwil van het Indonesische volk tot ontplooiing te brengen, al tal van concessies gedaan. Het was de Nederlandse kolonialsen echter niet genoeg, en onder leiding van Romme begon het uithollen van de Linggadjati-overeenkomst, waarin als artikel 1 was vermeld:

„De Nederlandse regering erkent de regering van de Republiek Indonesië als de-facto uitoefenend het gezag over Java, Madoera en Sumatra”.

Romme verzette zich niet tegen ondertekening van de overeenkomst, maar diende een motie in, die deze de-facto-erkenning op losse schroeven zette. Zijn „aankleding” van Linggadjati was de tijdbom, die tenslotte de eerste koloniale oorlog deed ontbranden. De PvdA stemde voor die motie van Romme (fractievoorzitter Van der Goes ondertekende hem zelfs) en de CPN stemde tegen.

Bij de behandeling van het accoord van Linggadjati had de CPN-fractie bij monde van P. de Groot verklaard: „De zaak is zo, dat niet Nederland Indonesië de vrijheid of zelfstandigheid geeft. Het Indonesische volk heeft zijn vrijheid en zelfstandigheid zelf genomen. Het heeft er offers voor gebracht en het is ongetwijfeld bereid er verder offers voor te brengen. Daarom is het schadelijk en gevaarlijk om fanfares te doen klinken als de heer Romme gisteren gedaan heeft, die heeft gezegd, wij hebben thans macht genoeg, wij zouden het ook anders kunnen doen.” Voor de CPN gold, dat zij alleen kon uitgaan van het Linggadjati-document en niet van de interpretaties van Romme.

De motie-Romme betekende in feite eveneens een aanval op de Commissie-Generaal van Schermerhorn, want zij had de ontwerp-overeenkomst in Djakarta getekend. Merkwaaardig is nu echter te zien hoe Schermerhorn op het Kamerdebat reageerde en hoe in de loop van enkele dagen zijn opvattingen en stemmingen wisselden — voortdurend is er sprake van een mengeling van bereidheid tot onderhandelen met de Republiek en van de wens er maar eens op los te slaan. Zo zegt Schermerhorn eerst, dat de Indonesië-politiek niet mag stranden: „In de eerste plaats in duidelijk, dat (dan) de communisten op onge-looflijke wijze de wind in de zeilen krijgen bij het overgrote deel van de arbeidersbevolking in Nederland.

Immers zij hebben bij de stemming over de motie-Romme hun houding precies bepaald overeenkomstig hetgeen de Indonesische delegatie zegt . . . de Partij van de Arbeid heeft zich echter zonder reserve helaas achter de motie-Romme geschaard; zij kan daar thans moeilijk neen tegen zeggen, tenzij het ons gelukt een andere weg te wijzen, die ook voor katholieken, d.w.z. voor de heer Romme aanvaardbaar is.”

Maar enkele dagen later, na een bespreking met legercommandant Spoor, komen ook zijn bijbedoelingen rond Linggadjati om de hoek kijken: „Het standpunt van Spoor en mij is eigenlijk praktisch hetzelfde.

Ook Spoor zegt in deze vergadering ronduit, dat Linggadjati moet worden getekend. Pas dan zullen wij behoorlijk grond onder onze voeten krijgen. Er zal heus genoeg aanleiding voor militaire actie in dit land ontstaan. Laat men dat liever doen met een ondertekend Linggadjati aan de hand van allerlei wandaden, die per se komen, dan nu naar aanleiding van een theoretische discussie over papieren waarborgen.”⁴⁾

Onder het KVP-juk door

Het gehannes rond de motie-Romme raakt een van de wezenlijke aspecten van de eerste Nederlandse naoorlogse regerings-coalities, die van de KVP en PvdA. Dit was een onderdeel van het streven van de KVP om de PvdA voor haar reactionaire karretje te spannen en een eensgezind optreden van de arbeidersklasse, dat wil zeggen van communisten en socialisten, te verhinderen. Romme dicteerde daarbij de gang van zaken en genoot de onvoorwaardelijke steun van Drees.

Dit alles vond zijn weerslag op tal van terreinen van de politiek: de bevoordeling van het kapitaal ten koste van de arbeiders.

⁴⁾ Verder had Schermerhorn nog geschreven: . . . „laten onze partijgenoten weten, dat Romme tijdens zijn bezoek aan Indonesië niet voor niets vrijwel uitsluitend gecoached is door de legervoortlichtingsdienst dat de afgezanten van Spoor hem van het vliegveld hebben gehaald en dat hij op de laatste avond in Des Indes niet heeft gedineerd met civiele personen, om over de republikeinen maar te zwijgen, doch met de heren van het leger.”

ders, de toetreding tot de NAVO, de koude-oorlogspolitiek en een verwoed en verblind anti-communisme.

En het vond vooral zijn weerslag op het Indonesië-beleid!

Schermerhorn toont zich op tal van plaatsen in het dagboek meer dan geïrriteerd over de houding van Drees en consorten binnen de Partij van de Arbeid. Zo een keer: „Drees schrijft toch wel een eigenaardige opmerking. Wanneer hij zegt, dat de benoeming van Posthuma (een AR-sympathisant) tot medelid van de Commissie-Generaal een volstrekt a-politieke is, dan moet ik toch eerlijk zeggen dat ik van een ervaren politieke rot als Drees dit niet begrijp.” En ook: „De onbegrijpelijkste van allemaal is eigenlijk Drees, . . . Hoe gek het ook is, ook achter Drees staat iets der schemering van de gezagstheorie.”

„Drees en ik vonden elkaar op deze besprekingen blijkbaar niet al te best en ik voelde mij duidelijk geprikkeld door het feit, dat Drees inderdaad probeerde zijn handen compleet vrij te houden. Er achter zit natuurlijk in wezen, dat hij aan de Republiek niet gelooft en de verhalen van Van Mook hebben hem daarin natuurlijk gesterkt.”

Drees komt voortdurend met verwijten aan het adres van de Indonesische Republiek en speelt zo het spel met Romme-Beel mee. Romme wilde voor alles vasthouden aan de rooms-rode coalitie (in een boekje heeft hij later gezegd, dat dit vooral was om de communisten en de socialisten gescheiden te houden) en aanvaardde daarom het door Schermerhorn gesloten Linggad-jati-accoord slechts in naam.

Schermerhorn heeft dit op een gegeven moment kennelijk doorzien, als hij in zijn dagboek opmerkt: „Romme heeft uitstekend geweten, dat verwerping van Linggadjati door de katholieke fractie, althans door een meerderheid daarvan, het einde van dit kabinet betekenen zou,” met daarmede voor de naaste toekomst het feit „dat een combinatie van KVP en PvdA onmogelijk zou zijn.” „Dit bewijst voor mij maar één ding: in de eerste plaats, dat Romme om katholieke politieke redenen bijna tot iedere prijs aan deze coalitie wil vasthouden.”

Maar Rommes uitholling van het Linggadjati-accoord ging door en de verhoudingen met de Indonesische Republiek verscherpten zich. Vooral toen bleek, dat Nederland aan de Republiek het recht tot vestiging van eigen buitenlandse betrekkingen ontzegde en een „gemeenschappelijke gendarmerie” op republikeins grondgebied wilde laten patrouilleren. Er traden verschillen in uitleg van de economische paragraaf aan de dag en van ondernemers- en militaire zijde werd het drijven naar een oorlog steeds duidelijker.

De PvdA heeft in die situatie geen gebruik gemaakt van haar positie om het getij te keren — haar ministers bleven in het kabinet en gaven hun fiat aan de koloniale oorlog.

Ook Schermerhorn, die zelfs over de dag van de oorlog (zondag de 20ste juli 1947) opmerkt: „Zo gingen wij zondagavond naar bed op de tijd, dat de actie zou beginnen. Nederland stelde zich op dat ogenblik voor op het gebied der samenwerking door middel van macht te bereiken, hetgeen het in vrijwilligheid niet verkreeg.”

Een paar dagen later kijkt de voorzitter van de Commissie-Generaal er weer iets anders tegenaan. Hij voorvoelt, dat de zol van zijn Commissie-Generaal is uitgespeeld. Er is grote beroering binnen de PvdA ontstaan, die met een resolutie van het partijbestuur — „om de spanningen te elimineren” — zoals fijntjes wordt opgemerkt — moet worden bezworen. Het is een halfzachte resolutie, omdat Drees en Vos niet wensen, dat de regering-Beel een stok tussen de benen wordt gestoken.

Schermerhorn stelt vast dat „Van Mook kennelijk het conflict met de Republiek verkoos boven dat met de militairen. Dat heeft ook de PvdA gedaan. Ook die heeft op het kritieke ogenblik het conflict met de Republiek verkozen boven het conflict met de KVP. Dat een dergelijke keuze nooit plotseling en acuut voor de regering ontstaat, maar zich geleidelijk ontwikkelt, maakte de situatie nog zoveel moeilijker en de misstap, die tenslotte is gedaan, zoveel begrijpelijker.”

Schermerhorn deed een door de PvdA-leiding gesanctioneerde koloniale politiek dus af als een „misstap”, die voor hem nog begrijpelijk was ook. Ruim een jaar later — december 1948 — zwichtte de PvdA-leiding nogmaals voor de KVP-druk; toen werd — met Drees als premier — ondanks het échec van de eerste koloniale actie een tweede oorlog ontketend, die eveneens op een mislukking uitdraaide.

Schermerhorns dagboek is niet alleen een demasqué van een Nederlandse koloniale politiek, er valt ook uit af te leiden, dat deze politiek mogelijk was door een principeloze houding van de rechtse PvdA-leiders in die tijd.

J. MORRIËN

Toneel en het publiek dat thuis blijft

Toneel, theater en schouwburg staan op het ogenblik danig in discussie. Wie speelt, waarom, wat, voor wie? Vele onderzoeken zijn verricht, doch een sluitend antwoord is nog niet gevonden. Vage vermoedens zijn er des te meer. Een brandende vraag in de hele theaterdiscussie vormt de kwestie van het publiek: het kleine groepje van de Nederlandse bevolking dat de schouwburgen bezoekt en dat steeds kleiner lijkt te worden. Men doet alle(?) mogelijke moeite dit kleine groepje op peil te houden en vooral uit te breiden. Er wordt veel over „publiek” gesproken, maar minder aan gedaan. Nu is in ons land het publieksonderzoek tot nu toe nogal willekeurig gepleegd. Vele onderzoeken hebben plaats gevonden, vooral onder schouwburgpubliek, maar tot op heden was er geen duidelijk overzicht van de resultaten van die verrichtingen en dus ook geen globale conclusies, die konden leiden tot een beter theaterbeleid. Enige tijd geleden is bij de Universitaire Pers Rotterdam als publikatie no. 7 van de dr. E. Boekman-stichting een boek verschenen *) waarin 53 onderzoeken, oude en meer recente, naast elkaar zijn gezet.

De samenstellers van *Toneel en Publiek in Nederland*, W. Zweers en L. Welters, hebben zich bij hun werk door twee overwegingen laten inspireren. In de eerste plaats wordt de laatste jaren een toenemend aantal onderzoeken verricht naar het Nederlandse toneelpubliek, voornamelijk in bepaalde steden of ten behoeve van bepaalde schouwburgen. Zij achten het gewenst om deze afzonderlijke brokken informatie naast elkaar te zetten om in meer algemene zin kennis te verzamelen over de landelijke situatie. Het moet op het ogenblik mogelijk zijn een globaal overzicht te krijgen aangaande het Nederlandse toneelpubliek. Juist dit laatste achten de schrijvers hard nodig in verband met de ontwikkeling in het Nederlandse toneellevens. Men krijgt volgens de schrijvers bij de diverse plannen, voorstellen tot verbetering en punten van kritiek ten aanzien van de toneelsituatie de indruk, dat aan de factor publiek nogal eens minder aandacht wordt besteed dan feitelijk gerechtvaardigd is.

De schrijvers hebben zeer gevarieerd materiaal gebruikt: enquêtes onder schouwburgpubliek, een onderzoek naar de vervoersbehoeften langs de Maas- en Nieuwe Waterwegoever, tabellen over kaartverkoop en zaalbezetting.

Nu heeft een boek, dat een analyse probeert te geven over de manier waarop de mensen hun vrije tijd doorbrengen, zeker waarde. Immers de werktijd is in de loop der jaren duidelijk korter geworden en meer vrije tijd bleef over. Vrije tijd, waar-

*) W. Zweers en L. Welters, *Toneel en publiek in Nederland*; dr. E. Boekman-stichting publ. nr. 7. Uitg. Universitaire Pers Rotterdam, 1970. Prijs f 12.50.

in de mensen hun hobby's kunnen uitleven, kunnen sporten, kunnen uitgaan. Het blijkt echter, dat lang niet iedereen van die vrije tijd gebruik maakt om uit te gaan, en nog minder mensen blijken de schouwburg te bezoeken. Als grote concurrent voor het uitgaansleven wordt meestal de televisie genoemd. De vraag blijft, of dit wel zo is en hoe dat dan komt! Vrije tijd is er inderdaad meer dan een paar jaar geleden, maar binnen de arbeidstijd daarentegen wordt veel intensiever gewerkt. De werkende mensen leven onder zware spanning, het werk eist veel van hun fysieke en psychische krachten. Velen, die de hele dag hebben gewerkt, komen 's avonds doodmoe thuis, vaak na een evenmin rustige „thuisreis”. De televisie is dan een verleidelijk ontspanningsmiddel, de energie om er een avondje tussen uit te gaan is opgegaan in het dagelijkse werk. Overigens blijkt uit het boek van Zweers en Welters, dat de kleine groep mensen die wél uitgaat niet zo verschrikkelijk gering is als in de felle discussies vorig jaar nogal eens verondersteld werd. Zij menen dat het percentage van 5 zeker op 10 gebracht moet worden. Tien procent van de volwassen bevolking kan — volgens de schrijvers — als regelmatige toneelbezoekers beschouwd worden. Verder is er zeker een even groot deel dat tot potentiële bezoekers gerekend kan worden: geïnteresseerden die over bepaalde drempels geholpen moeten worden.

Die drempels kunnen van verschillende aard zijn. Er zijn financiële belemmeringen: een avondje schouwburg doe je meestal niet alleen, je gaat minstens met zijn tweeën. Juist omdat schouwburgbezoek geen dagelijkse bezigheid is, wil men er iets feestelijks van maken en probeert men een beetje behoorlijke plaatsen te krijgen. De prijs voor een uitgaansavond kan dan vrij hoog zijn. Gemakkelijk betaalbare toegangsprijzen zouden veel tot een beter bezoek kunnen bijdragen.

Vervoersmoeilijkheden kunnen ook het bezoek aan een theater tegenhouden. In de grote steden zijn de schouwburgen meestal in de binnensteden; er zijn dus grote parkeerproblemen. Het openbaar vervoer is echter dermate tijdrovend door slechte verbindingen en lange wachttijden, dat men er maar van afziet. Voor de theaters in kleinere steden geldt, dat een deel van de bezoekers van buiten de stad zal komen. Ook hier weer vervoersproblemen, zeker voor diegenen die niet over een eigen vervoermiddel beschikken. De toneelgroep Centrum doet overigens een aardige poging aan deze bezwaren tegemoet te komen: voor de voorstellingen van het stuk „Kees de Jongen” die in Haarlem worden gegeven, is het mogelijk bij busstations in Amsterdam en op andere adressen in Hillegom en Lisse toegangskarten te krijgen, gecombineerd met buskaartjes.

Voor jonge mensen komt weer een ander probleem naar voren. Zij, die nog kleine kinderen hebben, zijn voor een avondje uit afhankelijk van een „oppas”, en een goedwillende buurvrouw of een helpend familielid zijn nu eenmaal niet altijd bij de hand.

Tenslotte nog een hindernis en waarschijnlijk niet de minst belangrijke: de drempelvrees voor instituten als de grote schouwburgen. Er zijn nog altijd mensen, die deze schouwburgen er-

varen als niet voor hen bestemd, maar voor "andere" mensen. De schouwburgen zijn daar zeker medeschuldig aan. Ze zijn naar buiten toe gesloten en niet gemakkelijk te betreden. Schouwburgdirecties zouden hun huizen meer moeten openstellen, ook voor andere activiteiten dan alleen toneelvoorstellingen. Op de gratis open dagen in de Rotterdamse Schouwburg bleek een groot deel van de bezoekers nooit eerder in die schouwburg geweest te zijn. De mensen zijn heus wel geïnteresseerd, maar soms moet eerst op een vrije wijze zonder directe consequenties kennis gemaakt kunnen worden.

Geen marktonderzoek

Opvallend in het geheel van de talrijke onderzoeken die zijn verricht is, dat de meeste zijn gehouden onder schouwburgbezoekers: mensen die misschien niet tevreden zijn met de bestaande situatie, maar toch komen. Voor de schouwburgdirecteur lijkt een dergelijk onderzoek van nut, hij wil zijn bezoekers kennen. Wil men echter werkelijk weten waar men aan toe is, waarom de zalen niet zo goed bezet zijn als men wel zou willen, dan moet allereerst een onderzoek gehouden worden onder de thuisblijvers. Wanneer fabrikanten een nieuw produkt op de markt brengen, gaat daar een intensief marktonderzoek aan vooraf. Daarom moet ook met de niet-bezoekers gepraat worden. Theaterbezoek is voor hen immers een nieuw produkt, dat ze nog moeten leren kennen of dat ze wel kennen, maar dat hen niet bevredigt.

Wat weerhoudt juist de thuisblijvers van toneelbezoek? Roel Walraven, lid van de Amsterdamse gemeenteraad voor de CPN en lid van de gemeentelijke Commissie van Bijstand voor Kunstzaken, zei naar aanleiding van de Stadsschouwburg-affaire, dat het opmerkelijk is, dat de kennis over de opvattingen en wensen die bij het publiek leven zo gebrekkig blijkt, het publiek dat nodig is om de theaters te vullen. Het aantal stoelen per seizoen dat leeg blijft is nog altijd respectabel groot. Het CPN-raadslid merkte op, dat dit in feite veroorzaakt wordt door het ontbreken van werkelijk contact vanuit de toneelwereld met de bevolking, een contact dat ook niet wordt gezocht. Juist het publiek — schouwburgbezoekers én thuisblijvers — wordt buiten de discussies gehouden.

Bij gebrek aan gegevens en feiten over wat de mensen weerhoudt van theaterbezoek, moet van veel veronderstellingen worden uitgegaan. Toch lijken een paar dingen achterwege te blijven die werkelijke belangstelling voor het theater zouden kunnen bevorderen.

In de eerste plaats de jeugd, het toekomstige publiek. De overheid subsidieert het grote toneel, maar voor jeugdtheaterwerk is nauwelijks of geen geld. Er zijn grote gezelschappen die speciale introductieprogramma's hebben, sommige met veel succes zoals de S(peciale) P(rogramma's) van toneelgroep Theater. Maar deze programma's zijn bedoeld voor kinderen van veertien jaar of ouder. De lagere school komt er zeer bekaaid

af. In de Mammoetwet is de zogenaamde muzische vorming opgenomen, een mogelijkheid om meer expressievakken in het leerprogramma op te nemen. Geschoolde krachten hiervoor zijn echter niet beschikbaar. Leerlingen van de basisschool bezoeken misschien eens per jaar een toneelvoorstelling, maar een vervolg is nauwelijks mogelijk. Theater voor de jeugd is er hooguit in de grote steden in de schoolvakanties. Wanneer kinderen het medium theater, toneel, niet hebben leren kennen, zullen ze daar ook niet in hun vrije tijd naar toe willen en dus ook later als volwassenen niet ... een vicieuze cirkel. Met geld vooral, en moeite is voor kinderen echt wel theater te maken: zie het succes van een groep als Scapino en het grote plezier waarmee al kleine kinderen ruim een jaar geleden *Gupia de Indiaan* speelden, een spel van Manuel de Morais, waaraan kinderen zelf konden meedoen.

Voor volwassenen is een reden om niet te gaan het aanbod, de stukken die gespeeld worden. Er is een grote vraag naar lichtere stukken, waarbij het in de eerste plaats om ontspanning gaat. Dit seizoen, en het komende seizoen in nog grotere mate, zijn acteurs in zogenaamde vrije produkties dit toneel gaan brengen, buiten de bestaande gezelschappen dus. Voor de acteurs is het optreden in vrije produkties aantrekkelijk, omdat zij dan buiten de dwingende band van een gezelschap rollen kunnen spelen die hen liggen, die zij zelf kiezen.

Een ander soort stukken, die weinig gespeeld worden, maar het toch erg goed doen, zijn stukken van Nederlandstalige auteurs. Het vorige seizoen is *Vrijdag* van Hugo Claus een geweldig succes geworden en dit seizoen is *Kees de Jongen* van Gerben Hellinga naar het boek van Theo Thijssen een regelrechte topper. In die stukken spreken de mensen herkenbare taal, zijn de situaties de onze.

Buitenlandse stukken, hoe goed ook vertaald en bewerkt, blijven toch meestal geïmporteerd, er ontbreken dan eigen, bekende karaktertrekken aan. Dat hier wel uitzonderingen voorkomen bewijzen onder meer twee stukken onlangs uitgebracht door Centrum en de Haagse Comedie. Centrum speelde *Tebuïs*, een Zweeds stuk over het bejaardenprobleem, dat als het ware opnieuw is geschreven door Jaap van der Merwe en eigenlijk een Hollands stuk is geworden. Dit geldt eveneens voor het stuk *Mooi weer vandaag* (uit het Engels vertaald en bewerkt door Bert Voeten), dat door de tekst overgebracht was in een Nederlandse situatie. Deze twee stukken doen het erg goed, maar dat geldt helaas niet voor alle buitenlandse stukken: de meeste blijven vreemd, houden het publiek op een afstand.

De noodzaak om meer stukken van vaderlandse bodem te brengen wordt ook steeds meer in de toneelwereld erkend. Het volgende seizoen zal de groep die de Stadsschouwburg in Amsterdam gaat bespelen dan ook een paar Nederlandse stukken op het repertoire nemen.

Herkenbaarheid

Het repertoire, zoals dat door de gezelschappen gebracht

wordt, is van groot belang. Niet ieder gezelschap kan en moet de hele scala van zwaar klassiek tot klucht of experiment op de planken brengen. De mensen moeten weten wat ze van een bepaald gezelschap kunnen verwachten. Deze opvatting is overigens in tegenstelling tot de mening van de schrijvers van *Toneel en Publiek in Nederland*, die menen, dat het aanbod per gezelschap gevarieerder moet zijn. In de toneelwereld is men daarentegen van mening, dat herkenbaarheid van een gezelschap grotere binding met het publiek tot stand zal brengen.

In dit verband geldt ook de plaats waar gespeeld moet worden. De schrijvers Zweers en Welters pleiten voor een horizontale spreiding (reizen!) terwijl van de kant van de acteurs steeds meer gepleit wordt voor vaste bespeling in een eigen gebied, in een eigen huis. Zowel Centrum als Theater bouwt op het ogenblik op deze wijze — eigen gebied en duidelijk repertoire — een vast, en ook jeugdig, publiek op.

Herkenbaarheid, waarbij de mensen weten wat ze in een bepaald theater van een bepaald gezelschap kunnen verwachten, lijkt op het moment juist het bezoekerstal te vergroten. Dit betekent aan de andere kant niet, dat de provincie in de kou zou blijven. Die gebieden, waar alleen voorstellingen door gezelschappen uit de Randstad worden gegeven, blijken toch voor acteurs hun aantrekkingskracht te bezitten, misschien in de vorm van een uitdaging. Een paar jaar geleden gingen vrijwel tegelijkertijd in het Noorden de Noorder Compagnie en in het Zuiden het Groot Limburgs Toneel van start. Er blijven bovendien altijd acteursgroepen, voor wie het reizen geen bezwaar is, zie de groep van Wim Zomer (vooral jeugdtonaal) en de mensen die in vrije produkties spelen.

Herkenbaarheid echter niet alleen van gezelschappen en theaters, maar ook van de stukken zelf.

In het verleden is bewezen, dat schrijvers als Heijermans en Boubier wel de mensen wisten te boeien: zij schreven toneel dat een functie had voor de mensen, een sociale functie. Zij wisten de mensen op kwalijke plekken in de maatschappij, waren de mensen een stap voor en brachten ze aan het denken. Toneel is tenslotte meer dan louter illustratie van het leven, het moet vooruit lopen op maatschappelijke ontwikkelingen, de dingen ter discussie stellen.

Een ding is wel duidelijk: wil men meer mensen in de zaal, meer belangstelling voor toneel, dan zal men zich moeten richten op hen die nu wegblijven. Wat willen zij? Wat zijn voor hen de redenen om weg te blijven? Meer tijd en aandacht (en geld!) voor de jeugd, immers het toekomstige publiek, zou een goede stap zijn. Praten met de grote onbekenden van dit moment, het publiek en vooral de thuisblijvers, zal een eerste poging moeten worden om vele vragen beantwoord te krijgen en de zalen van de schouwburgen weer vol.

Y. GNIRREP

De theoretische bronnen van het dialectisch materialisme

Het dialectisch materialisme ofwel de filosofie van het marxisme is een wereldbeschouwing van een nieuwe kwaliteit. Maar niets in onze wereld, niet in de natuur, in de maatschappij of in het menselijke denken, bestaat zonder verleden. Er is niets zonder geschiedenis. Het nieuwe wil zeggen, dat in het eeuwige proces dat de geschiedenis uitmaakt altijd weer voorwaarden ontwikkeld worden, die tot kwaliteiten leiden welke niet eerder bestonden. Te ontdekken hoe de processen verlopen en vooral hoe de wetmatigheden daarvan dienstbaar gemaakt kunnen worden voor de mensheid, dat is de taak van de wetenschappen.

Zo heeft ook het dialectisch materialisme een geschiedenis, waartoe zijn theoretische bronnen behoren. De twee voornaamste daarvan zijn de dialectiek in de filosofie van Hegel (1770—1831) en het materialisme in die van Feuerbach (1804—1872). De nieuwe kwaliteit van het dialectisch materialisme bestaat evenwel niet daaruit, dat Marx en Engels deze dialectiek en dit materialisme zonder meer overnamen, maar ze kritisch verwerkten tot een geheel nieuwe waarde, waardoor de moderne arbeidersklasse voor de eerste maal een wapen in handen kreeg om zich eens en vooral van uitbuiting en onderdrukking te bevrijden.

Deze kritische verwerking van Hegels en Feuerbachs filosofie vormt onder meer de inhoud van het bekende werk van Friedrich Engels *Ludwig Feuerbach en het einde van de Duitse klassieke filosofie*, dat met Engels' andere werk, de *Anti-Dühring*, door Lenin als handboeken voor iedere klassebewuste arbeider werd gekarakteriseerd. *Ludwig Feuerbach en het einde van de Duitse klassieke filosofie* is thans door Pegasus opnieuw uitgegeven.¹⁾

Wij schrijven onder meer, want de kleine honderd pagina's bevatten niet alleen een kritische waardering van de filosofieën van Hegel en Feuerbach, alsmede de verhouding van het dialectisch materialisme tot beide filosofieën, maar tevens een uiteenzetting, waaruit de nieuwe kwaliteit van de marxistische wereldbeschouwing bestaat. En dan is de inhoud van het boek nog niet uitgeput, want Engels behandelt voorts het fundamentele vraagstuk van iedere filosofie en dat van de marxistische in het bijzonder, namelijk het vraagstuk van de verhouding tussen het denken en het zijn en tenslotte nog een reeks belangrijke problemen van het historisch materialisme, als de rol van de geestelijke bovenbouw, de bronnen van de religie. Hij gaat ook nog in op vraagstukken van de moraal en het menselijke geluk. Ofschoon het boek Friedrich Engels als auteur heeft, zou Engels niet Engels zijn geweest, als hij niet nadrukkelijk beklemtoond had dat aan dit werk de gemeenschappelijke inspanning van

¹⁾ Ludwig Feuerbach en het einde van de Duitse klassieke filosofie. Pegasus f 3.65.

beide grondleggers van het wetenschappelijke socialisme, Marx en Engels, ten grondslag heeft gelegen. Door omstandigheden, zo vertelt Engels in een voorwoord, is het oorspronkelijke manuscript van beider hand veertig jaar blijven liggen. Toen, enkele jaren na de dood van Marx in 1881, zette Engels zich aan het herschrijven, omdat het eerste manuscript onvolledig en als zodanig onbruikbaar was, maar hij voegt er aan toe, een oud schrift van Marx te hebben gevonden met aantekeningen over de filosofie van Feuerbach, waarin de geniale kiem van de marxistische wereldbeschouwing al was vastgelegd. Deze aantekeningen zijn achterin het boek opgenomen.

Hegels dialectiek

Het was de Duitse filosofie in de 18de eeuw, die de draad van de dialectiek als hoogste denkvorm weer opnam. Het dialectische denken is zo oud als de filosofie zelf en vormde in de wereldbeschouwingen van de oude cultuurvolken een wezenlijk element. Het had zich het verst ontwikkeld in de Griekse filosofie. Voor Heraclitus, zes eeuwen voor onze jaartelling, was de wereld al een eeuwig wetmatig proces en was de strijd van de tegenstellingen de drijvende kracht van alle ontwikkeling. Maar dit dialectische denken raakte door de toenmalige lage stand van de natuurwetenschappen niet dieper dan de buitenkant van de wereld of natuur, slechts de algemene verschijnselen zoals stromend water, koude en hitte, de opeenvolging der seizoenen, enz. Pas later werd het met de ontwikkeling van de natuurwetenschappen mogelijk door de buitenkant heen te stoten en afzonderlijke delen van de natuur te zien en te bestuderen. Het gevolg hiervan was echter, dat eeuwenlang deze afzonderlijke delen verabsoluteerd en alleen op zichzelf beschouwd werden. Volgens dit niet-dialectische denken waren de onderdelen van de natuur niet aan verandering en beweging onderhevig. Daardoor werd evenmin begrepen dat ze, op elkaar inwerkend het geheel van de wereld vormend, deze wereld tevens zich doen ontwikkelen of anders gezegd: geschiedenis laten maken, waaronder ook die van de mensheid valt. De filosofie stemde zich in het algemeen af op deze vals veronderstelde, in laatste instantie onveranderlijkheid van de natuur en verschraalde zo tot een bovennatuurlijke of metafysische denkwijze.

Het was natuurlijk niet toevallig dat in de 18de eeuw de dialectiek in ere werd hersteld. Het was de tijd van grote natuurwetenschappelijke ontdekkingen, waarbij bleek dat de natuur niet uit onveranderlijke onderdelen is opgebouwd, maar uit een ontzaglijk proces van tegenstrijdigheden bestaat, die tegelijkertijd hun innerlijke verband uitmaken. Dit proces was alleen dialectisch verklaarbaar. En het was de tijd waarin de bourgeoisie bezig was de burgerlijke revolutie over de feodale middeleeuwen te voltrekken en derhalve over het algemeen nog revolutionair dacht. Het dialectische denken beantwoordde aan haar behoeften, zoals het thans beantwoordt aan de be-

hoeften van de arbeidersklasse, die de sociale revolutie voltrekt.

Van de Duitse filosofen nu was het Hegel bij wie de dialectiek zulk een diepe zin kreeg, dat zij van betekenis en waarde kon worden voor haar bestemming in het dialectisch en historisch materialisme. Voor Hegels filosofie was, zoals Engels uiteenzet, niets definitiefs, niets absoluuts, niets heiligs, maar alles vergankelijk als een ononderbroken proces van worden en vergaan; dit proces is tevens een oneindig opstijgen van lager naar hoger en deze werkelijkheid wordt in de denkende hersenen weerspiegeld. De waarheid, die de filosofie tot taak had te ontdekken, was bij Hegel niet meer een verzameling van afgeronde dogmatische stellingen, die je maar uit het hoofd hoefde te leren, maar lag in het proces van het kennen zelf, in de lange historische ontwikkeling van de wetenschap, die van lagere naar steeds hogere trappen opklimt.

Maar de grote betekenis hiervan — zo zet Engels uiteen — was, dat een soortgelijk proces de menselijke geschiedenis bepaalt, namelijk dat elke maatschappij in haar schoot voorwaarden ontwikkelt voor een hogere maatschappij, waarvoor de lagere tenslotte plaats moet maken.

Desondanks bleef Hegel een idealistische filosoof. Want terwijl hij de verandering van en bij alles als het enige absolute zag — en dat noemt Engels de ware betekenis en het revolutionaire karakter van Hegels filosofie — en derhalve de oneindigheid van het historische proces vooropstelde, gaf hij niettemin aan dit oneindige proces een einde door zijn filosofie tot een systeem op te bouwen en af te ronden met een bedachte constructie, een zgn. „absolute Idee”, die er al geweest zou zijn voordat de wereld bestond. Systeem en afronding behoorden tot de gebruikelijke eisen van de filosofie, waaraan ook Hegel niet heeft kunnen ontkomen, hoe inconsequent en in strijd met zijn dialectische denkwijze dit ook was.

Feuerbachs materialisme

Met zijn „absolute Idee” bleef Hegel tenslotte dan ook in het kamp van de filosofen, die vasthielden aan de oorspronkelijkheid van de geest in tegenstelling tot de materialistische opvatting, waarvoor de natuur (of de materie) zelf als de bron van alle ontwikkeling, ook die van de geest, geldt. Onder hen was het Feuerbach, die — zoals Hegel de dialectiek — het materialisme weer op de troon verhief. Hij toonde aan, dat er buiten de natuur en de mensen — die zelf natuurprodukten zijn — niets bestaat en dat de hogere wezens, die de religieuze fantasie schiep, slechts de fantastische weerspiegeling zijn van ons eigen wezen. Dat gold ook voor Hegels „absolute Idee”, die tenslotte niets anders was dan een fantastisch overblijfsel van het geloof aan een schepper.

Voor Feuerbach is de stoffelijke, zintuigelijk waarneembare wereld, waartoe ook de mensen behoren, het enig werkelijke, en het bewustzijn en het denken, hoe bovennatuurlijk het ook

schijnt, het produkt van een stoffelijk lichamen orgaan: de hersenen. De materie is geen produkt van de geest, maar de geest is zelf slechts het hoogste produkt van de materie. „Dit is natuurlijk zuiver materialisme”, concludeert Engels, maar hier aangekomen deinst Feuerbach terug. Want zoals Hegel idealist bleef door uiteindelijk de oorspronkelijkheid van de geest voorop te stellen, zo bleef Feuerbach een idealistische filosoof door de materialistische opvatting alleen voor de natuur, maar niet voor de maatschappij aan te nemen. Hij zag niet, dat de mensenmaatschappij, evenals de natuur, een eigen ontwikkelingsgeschiedenis en wetenschap heeft. Voor Feuerbach werden de tijdperken van de mensheid slechts onderscheiden door religieuze veranderingen, door welke opvatting hij tenslotte zo gedreven werd, dat hij alleen nog heil zag in de vervolmaking van de godsdienst, en zelfs zover ging elke verbinding tussen twee mensen, ook de geslachtelijke, dan pas waarde toe te kennen als men haar als een religie beleefde. Engels stelt dan ook over Feuerbach vast, dat hij Hegel kritisch niet kon verwerken, maar hem eenvoudig als onbruikbaar terzijde schoof en daardoor zelf niets tot stand bracht dan een bombastische liefdesreligie en een schrale, machteloze moraal.

Van de kop weer op haar voeten

Maar, vervolgt Engels, men kan zich niet van een filosofie afmaken door haar eenvoudig voor onjuist te verklaren. Hegels filosofie moest, in haar eigen (dialectische) geest, worden „opgeheven”, dat wil zeggen in die zin, dat haar vorm kritisch werd vernietigd, de door haar verkregen nieuwe inhoud echter werd gered.

Marx en Engels zetten Hegel dus niet eenvoudig aan de kant, maar knoopen integendeel aan bij diens dialectische methode, die de revolutionaire inhoud van zijn filosofie was. Zo ook was, schrijft Engels, het breken met de hegeliaanse filosofie in bovengenoemde zin van hem en Marx, eveneens het gevolg van het terugkeren tot het materialistische standpunt (Feuerbach), maar dan in die zin, dat de werkelijke wereld — de natuur en de geschiedenis — werd opgevat zoals deze zich zelf aan ieder voordoet, die haar zonder idealistische verzinsels tegemoet-treedt.

Wij vatten, aldus Engels, de begrippen van de hersenen weer materialistisch op als de afbeeldingen van de werkelijke dingen, in plaats van de werkelijke dingen als de afbeeldingen van de een of andere ontwikkelingsfase van de absolute Idee. Zo werd de dialectiek van Hegel zowel „beperkt” tot de wetenschap van de algemene wetten van de beweging van de natuur en het menselijke denken, als volgens de beroemde formulering van Engels „op haar kop, of beter van de kop weer op haar voeten gezet”. En deze voeten — de vaste grond van de werkelijkheid — maakten Hegels dialectiek tot de materialistische dialectiek van Marx en Engels.

Waar het bij de klassenstrijd natuurlijk op aankomt is haar

toepassing op de maatschappij, die eveneens beheerst wordt door innerlijke, algemene wetten en die de loop van de geschiedenis van de mensheid bepalen. Maar niet in een mechanische zin, zoals tegenstanders het nog al eens graag willen doen voorkomen, maar dialectisch door de inwerking op de maatschappij van de menselijke activiteit om tot veranderingen te komen. De toeëigening door enkelen van de resultaten van de produktie, die door allen wordt voortgebracht, als gevolg van het in eigendom hebben van de produktiemiddelen door die enkelen, is de grote tegenstelling in de kapitalistische maatschappij. Maar het is juist deze tegenstrijdigheid, die de mensen altijd weer tot handelen dwingt. En naarmate deze tegenstrijdigheid groter wordt en dieper gaat door de huidige snelle concentratie van de produktiemiddelen bij een steeds kleinere groep grote kapitalisten, worden niet alleen steeds meer mensen, maar gehele nieuwe lagen van de bevolking tot handelen gebracht. In dit verband behoren de bladzijden, waarin Engels ingaat op de werkelijke beweegredenen voor de motieven en het handelen van de mensen, tot de belangrijkste delen van het boek. Engels stelt dit in een groot en historisch verband, waarbij het niet gaat om de motieven van afzonderlijke personen, maar die van grote massa's, van gehele volkeren en in ieder volk weer gehele klassen, die in beweging worden gebracht, en, zo zegt Engels, ook dit niet voor een ogenblik, voor een even opblaaiend en snel uitdovend stromvuur, maar voor een blijvende, tot een grote historische verandering leidende actie.

Wij achten ons echt ontslagen van de plicht, hiervoor bewijzen aan te voeren; de hele geschiedenis van de mensheid is er het levende voorbeeld van en in onze tijd is er geen kapitalistisch of door het imperialisme beheerst land te noemen, waarin de massa's niet aan de deur van de tijd kloppen.

Engels schrijft dat de enige weg, die ons op het spoor kan brengen van de wetten die de geschiedenis zowel in het algemeen als ook in de afzonderlijke perioden en landen beheersen, die is van het doorgronden van de beweegredenen die in de hoofden van de handelende massa's en van hun leiders — in welke vorm ook — weerspiegeld worden. Wie hier nog van een mechanisch opstellen tegenover de algemene ontwikkelingswetten van de maatschappij meent te kunnen spreken, weet niet waar hij het over heeft, of is een onverbeterlijke vervalser van het marxisme.

Klassen en staat

Engels gaat verder nog in op het ontstaan van de klassen en de staat. Naarmate de staat meer het orgaan van een bepaalde klasse wordt, naarmate hij de heerschappij van deze klasse steeds directer doet gelden, wordt de strijd van de onderdrukte tegen de heersende klasse noodzakelijkerwijze een politieke strijd. Maar, zo stelt hij ook, de ideologen van de bestaande orde hebben er belang bij het verband van deze politieke strijd met zijn economische ondergrond te verzwakken en zelfs geheel te vervagen.

Dit hebben we nog onlangs ervaren, toen de paniekerige commentaren in de vaderlandse pers verschenen over de machtige stakingsbeweging in december van het afgelopen jaar. Maar ook de sterke en voortdurend groeiende beweging in het noorden van ons land om een eind te maken aan de economische en sociale discriminatie maakt het nieuwe massa's duidelijk, dat de economische motieven van de grote concerns de regering dwingen tot haar politiek van het onthouden aan de Groningers, Friezen en Drentenaren van dat waarop ze recht hebben, terwijl hun natuurlijke rijkdommen als aardgas en zout elders worden gebruikt om de winsten op te voeren. Daarom laat de beweging van schier heel de bevolking in het noorden zo duidelijk de samenhang zien van de economische en politieke strijd tegen het grote ondernemersdom en zijn openlijke klasseorgaan, de staat. Zij is daarmee uitgegroeid tot een nationale zaak.

Engels eindigt zijn boek met de opmerking, dat de Duitse arbeidersbeweging de erfgename van de Duitse klassieke filosofie is. Hij bedoelde dit in de zin, dat wat vóór de burgerlijke revolutie van 1848 de trots der Duitse wetenschappen en filosofie was, nl. een „niets ontziende theoretische geest”, na die revolutie langzaam maar zeker een geest werd, die zich dienstbaar maakte aan de belangen van de bourgeoisie en zich mét haar tegen de arbeidersklasse keerde. Maar dat die niets ontziende theoretische geest juist bij de arbeidersklasse bleef bestaan, omdat dit in overeenstemming was met de belangen en het streven van de arbeiders. En dat de nieuwe richting — de marxistische — die in de ontwikkelingsgeschiedenis van de arbeid de sleutel zag voor het begrip van de gehele geschiedenis van de maatschappij — dat is het historisch materialisme — zich van de aanvang af bij voorkeur tot de arbeidersklasse heeft gewend en daar ook de ontvankelijkheid vond, die zij bij de officiële wetenschap gezocht, noch verwacht had.

F. SCHOONENBERG

Het ontstaan van het Communistisch Manifest

Het *Communistische Manifest*, dat in februari 1848 verscheen, heeft zijn levenskracht en frisheid steeds behouden. Het is niet alleen het meest verbreide en gelezen pamflet uit de negentiende eeuw, maar is ook in onze tijd voor velen de eerste inleiding tot de communistische ideeën. Het toont op een overtuigende wijze, meeslepend zowel door de logische onontkoombaarheid van zijn uiteenzetting als door de hartstocht van de taal waarin het geschreven is, de stand van zaken in de kapitalistische maatschappij en de perspectieven voor het ontstaan van een nieuwe maatschappij.

Het *Manifest* bracht de versmelting tot stand tussen de jonge arbeidersbeweging en het wetenschappelijke socialisme, dat gevormd was op grondslag van inzicht in de maatschappelijke ontwikkeling en kennis van geschiedenis, economie en filosofie. Het was niet alleen een uiting van de genialiteit van de schrijvers, maar vooral ook een produkt van een langdurige en moeilijke strijd van de meest vooraanstaande vertegenwoordigers van de toenmalige arbeidersklasse om tot bewustwording te geraken en antwoorden te vinden op de vragen die zich aan hen opdrongen.

Sinds in 1836 door het strijdbaarste deel van de Duitse arbeiders en handwerkers in Parijs de voorloper van de Bond der Communisten gevormd was onder de naam Bond der Rechtvaardigen — eerst lag het zwaartepunt in Parijs en in de veertiger jaren in Londen — werd er veel aandacht besteed aan pogingen om tot een program te komen. Dit program zou in de vorm van een communistische „katechismus” uitgewerkt moeten worden. Deze vorm om tot programmatische verklaringen te komen was in die tijd wijd verbreid en werd ook gebruikt door de Franse geheime socialistische en communistische verenigingen. De vorm van vragen en antwoorden had het voordeel, dat er makkelijk discussies op gang kwamen en dat er naar korte, begrijpelijke definities gezocht werd. Een uitvoeriger en geargumenteerde uiteenzetting werd evenwel door deze methode belemmerd.

Uit de documenten, die over deze pogingen om tot een program te komen bewaard zijn gebleven, blijkt dat het gebrek aan wetenschappelijke kennis zich deed gevoelen en dat vage verklaringen vol goede bedoelingen en utopische fantasieën steeds de plaats innamen van programmatische helderheid.

In de loop van 1846 begon zich een verandering af te tekenen. Marx en Engels hadden toen de theorie van het wetenschappelijke socialisme in hoofdtrekken uitgewerkt en wilden het proletariaat voor hun opvattingen winnen. Zij vormden Communistische Correspondentiecomités, die zich ook gingen mengen in de discussie in de Bond der Rechtvaardigen. Anderzijds begon er ook in deze Bond een streven te ontstaan, zich definitief los te maken van krachteloze en utopische theorieën en de

organisatie te bevrijden van de oude conspiratieve tradities. Marx en Engels hebben beiden in artikelen uiteengezet, dat het beslissende moment in de toenadering in de lente van 1847 viel. Namens het bestuur van de Bond in Londen kwam Joseph Moll naar Brussel; hij verzocht Marx en Engels tot de Bond toe te treden en verklaarde, dat ze de gelegenheid zouden krijgen op een congres van de Bond hun theoretische opvattingen in een program neer te leggen. Ook zouden ze ertoe kunnen bijdragen, dat de verouderde organisatie van de Bond door een nieuwe doelmatige organisatievorm zou worden vervangen. „Dat wat wij in deze Bond kritiseerden, werd nu door de vertegenwoordigers van de Bond zelf als foutief overboord gegooid; van ons werd verlangd mee te werken aan de reorganisatie. Konden wij nee zeggen? Zeker niet. Wij traden dus tot de Bond toe...” Zo beschrijft Engels wat er gebeurde.

Twee congressen

Er waren twee congressen en een uitgebreide discussie in de afdelingen in de verschillende plaatsen en landen nodig om tot nieuwe statuten en een program te komen. Het eerste congres had in Londen plaats van 2 tot 9 juni 1847. Op dit congres bleek, dat de Bond de verschillende varianten van het utopische socialisme nog niet geheel overwonnen had en dat er nog veel opheldering moest worden gebracht.

Op dit congres kon evenwel een *Ontwerp van de communistische geloofsbelijdenis* worden opgesteld. Pas onlangs gevonden documenten hebben laten zien, dat dit ontwerp door Friedrich Engels is opgetekend. Het is door hem later benut als uitgangspunt voor zijn voorstudie van het Manifest, nl. voor de *Beginnelsen van het communisme* (in 1914 voor het eerst gepubliceerd; voor de oorlog verscheen het in Nederlandse vertaling bij Pegasus).

Dat nieuwe document, een „missing link” in de geschiedenis van het Communistisch Manifest, is aangetroffen in de nalatenschap van Joachim Friedrich Martens, die lid was van de Bond der Rechtvaardigen en van de Bond der Communisten en die de leidende figuur was in de Hamburgse organisatie. Deze nalatenschap is na de dood van Martens in handen gekomen van de met Martens bevriende familie Wohlwill. Deze familie gaf de papieren in 1912 aan de staats- en universiteitsbibliotheek van Hamburg, waar ze meer dan een halve eeuw lang hebben gelegen zonder nader onderzocht te worden. Toen na de tweede wereldoorlog de archieven van de bibliotheek weer werden geordend, bleek dat de nalatenschap van Martens belangrijke documenten bevatte. In de loop van 1969 werden ze in West-Duitsland gepubliceerd en ze zijn thans ook opgenomen in een verzamelwerk met documenten over de Bond der Communisten, waarvan het eerste deel eind vorig jaar in Berlijn is verschenen. *)

*) Der Bund der Kommunisten. Dokumente und Materialien. Band I: 1836—1849. Dietz Verlag, Berlijn 1970.

Op het juni-congres van de Bond hadden Engels en met hem Wilhelm Wolff, die als secretaris van het congres optrad, de ideeën van het wetenschappelijke socialisme verdedigd. Uit het *Ontwerp* blijkt, dat de nieuwe opvattingen reeds in aanzienlijke mate werden aanvaard, ofschoon de invloed van de utopische opvattingen nog zichtbaar is. Ook de verandering van de naam van de Bond in Bond der Communisten en de aanvaarding van de nieuwe leuze „Proletariërs aller landen, verenigt U” toont, dat het congres van juni 1847 reeds een belangrijke stap voorwaarts had gedaan.

Het *Ontwerp van de communistische geloofsbelijdenis* is in de afdelingen van de Bond druk besproken. Het is nu duidelijk, dat een eind 1847 in Zweden verschenen brochure van Per Görtlek, die verwantschap vertoont met Engels' *Beginselen van het communisme*, op het *Ontwerp* gebaseerd is. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de na de discussie in Luik door Viktor Tedesco opgestelde *Catéchisme du Prolétaire* en de eind 1847 in Amsterdam verschenen brochure van het bondslid Gödecke *Beknopte schets van den inwendigen toestand des arbeiders*.

Engels' *Beginselen* zijn uitgewerkt op grondslag van de discussie, die over het *Ontwerp* gevoerd werd in de Parijse afdeling van de Bond.

In de loop van deze discussies rijpte ook de gedachte, dat het beter was af te stappen van de katechismusvorm. Vlak voor het tweede congres schreef Engels aan Marx: „Ik geloof, dat we het beste doen de katechismusvorm weg te laten en het ding: Communistisch *Manifest* te noemen. Omdat er meer of minder geschiedenis in verteld moet worden, past de huidige vorm in het geheel niet.”

In de discussies na het juni-congres en door het optreden van Engels en Marx daarbij (uit Brussel, waar Marx optrad, kwamen talrijke veranderingsvoorstellen!) zijn de eerste zes punten uit het ontwerp vrijwel verdwenen. Niet toevallig, want in deze punten kwamen nog het sterkst de overblijfselen van de utopische opvattingen tot uiting. In het bijzonder in het vage antwoord op vraag 2 en in het tweede deel van het antwoord op vraag 4 is dit zeer duidelijk, alsook in de vaak gebruikte term „goederengemeenschap”. Dit begrip, waarmee het communisme werd aangeduid, wordt in Engels' later geschreven *Beginselen van het communisme* slechts één maal gebruikt. De antwoorden 7 tot 13, het belangrijkste deel van het *Ontwerp*, vormen echter reeds een duidelijke historisch-materialistische uiteenzetting, die in grote trekken ook in Engels' *Beginselen* wordt gevolgd, ofschoon daarin meer aandacht wordt besteed aan de economische grondslagen van de maatschappelijke ontwikkeling.

Het document, dat hieronder wordt afgedrukt, is ongetwijfeld het eerste programontwerp, waarin de ideeën van het wetenschappelijke socialisme hun neerslag hebben gevonden. Door de ontdekking van dit document is er nieuw licht geworpen op het ontstaan van Engels' *Beginselen van het communisme* en van het *Communistisch Manifest* van Marx en Engels.

Na de vele besprekingen in de afdelingen van de Bond en na de

veranderingsvoorstellen, die vooral door Marx en Engels zijn gedaan, konden op het congres van de Bond, dat in Londen werd gehouden van 29 november tot waarschijnlijk 8 december 1847, definitieve besluiten over het program worden genomen. Na debatten die enkele dagen duurden, werden de voorstellen van Marx aanvaard, die de principes van het wetenschappelijke communisme op het congres uiteenzette. Engels schrijft daarover: „Achter alle tegenwerpingen en twijfels werd eindelijk een punt gezet, de nieuwe principes werden eenstemmig aangenomen en Marx en Engels kregen de opdracht het manifest uit te werken.

Dit gebeurde onmiddellijk daarna. Weinige weken voor de Februari-revolutie werd het naar Londen gestuurd om gedrukt te worden. Sindsdien heeft het de reis om de wereld gemaakt, is het in bijna alle talen vertaald en dient het nog heden in de meest verschillende landen als leidraad van de proletarische beweging.”

Juist omdat dit thans nog het geval is, zal er ongetwijfeld belangstelling bestaan voor de ontstaansgeschiedenis van het Manifest en daarmee voor het Ontwerp, dat pas geleden in de archieven is gevonden.

JAAP WOLFF

Ontwerp van de communistiche geloofsbelijdenis

Vraag 1. *Ben je communist?*

Antwoord. — Ja.

Vraag 2. *Wat is het doel van de communisten?*

Antwoord. — De maatschappij zo in te richten, dat ieder lid ervan al zijn bekwaamheden en krachten in volledige vrijheid kan ontwikkelen en toepassen, zonder daardoor de hoofdwwaarden van deze maatschappij aan te tasten.

Vraag 3. *Hoe willen jullie dit doel bereiken?*

Antwoord. — Door het opheffen van de privé-eigendom, in plaats waarvan de goederengemeenschap treedt.

Vraag 4. *Waarop baseren jullie je goederengemeenschap?*

Antwoord. — In de eerste plaats op de door de ontwikkeling van de industrie, de landbouw, de handel en de kolonisatie voortgebrachte massa van produktiekrachten en levensmiddelen en op de in de machines, de chemische en andere hulpmiddelen liggende mogelijkheid om die tot in het oneindige te vermeerderen.

In de tweede plaats daarop, dat in het bewustzijn of gevoel van iedere mens zekere stellingen als onomstotelijke principes bestaan, stellingen die als resultaat van de gehele historische ontwikkeling geen bewijs nodig hebben.

Vraag 5. *Noem eens zulke stellingen.*

Antwoord. — Bijvoorbeeld. Iedere mens streeft ernaar gelukkig te zijn. Het geluk van de enkeling is niet te scheiden van het geluk van allen, enz.

Vraag 6. *Op welke wijze willen jullie je goederengemeenschap voorbereiden?*

Antwoord. — Door voorlichting en vereniging van het proletariaat.

Vraag 7. *Wat is het proletariaat?*

Antwoord. — Het proletariaat is die klasse van de maatschappij, die uitsluitend van haar arbeid leeft en niet van de winst van een of ander kapitaal; die klasse, waarvan het wel en wee, waarvan leven en dood daardoor afhankelijk zijn van de goede en slechte tijden in het bedrijfsleven, met één woord, van de schommelingen van de concurrentie.

Vraag 8. *Er zijn dus niet altijd proletariërs geweest?*

Antwoord. — Nee. *Armen en werkende klassen* zijn er altijd geweest; ook waren de werkenden bijna altijd de armen. Proletariërs zijn er echter niet altijd geweest, evenmin als de concurrentie altijd vrij is geweest.

Vraag 9. *Hoe is het proletariaat ontstaan?*

Antwoord. — Het proletariaat is voortgekomen uit de invoering van de machines, die sinds het midden van de vorige eeuw werden uitgevonden en waarvan de belangrijkste zijn: de stoommachine, de spinmachine en het mechanische weefgetouw. Deze machines, die zeer duur waren en dus alleen door rijke mensen konden worden aangeschaft, verdrongen de toenmalige arbeiders, daar men door middel van de machines de waren goedkoper en sneller kon leveren dan dit voor de arbeiders die er tot dan waren met hun onvolmaakte spinnewielen en weefgetouwen mogelijk was. De machines brachten daardoor de industrie geheel in handen van de grote kapitalisten en maakten het weinige, dat de arbeiders hun eigendom konden noemen en dat hoofdzakelijk bestond uit hun werktuigen, weefstoelen e.d., volledig waardeloos, zodat de kapitalist alles, de arbeider niets overhield. Daarmee was het fabriekssysteem ingevoerd. Toen de kapitalisten inzagen hoe voordelig dit voor hen was, trachtten ze het tot steeds meer bedrijfstakken uit te breiden. Ze verdeelden de arbeid steeds meer onder de arbeiders, zodat dezen, die vroeger ieder een geheel werkstuk gemaakt hadden, nu ieder slechts een deel daarvan maakten. De aldus vereenvoudigde arbeid leverde de produkten sneller en daardoor goedkoper, en pas nu ontdekte men in bijna elke bedrijfstak, dat ook hier machines konden worden toegepast. Zodra nu een bedrijfstak op fabriekmatige wijze werd gedreven, geraakte hij, juist als de spinnerij en de weverij, in handen van de grote kapitalisten, en de laatste rest van zelfstandigheid werd de arbeiders ontnomen.

Langzamerhand zijn we zover gekomen, dat bijna *alle* bedrijfstakken op fabriekmatige wijze worden gedreven. Daardoor is de tot nu toe bestaande middenstand, in het bijzonder de kleine zelfstandige handwerkers, meer en meer geruïneerd, is de vroegere toestand van de arbeiders geheel veranderd en zijn twee nieuwe, geleidelijk aan alle overige klassen opslokkende klassen geschapen. Namelijk:

I. De klasse van de grote kapitalisten, die in alle vooraanstaande landen bijna uitsluitend in het bezit zijn van de levens-

middelen en van die middelen (machines, fabrieken, werkplaatsen e.d.) waarmee deze levensmiddelen worden voortgebracht. Dit is de klasse van de *bourgeois* of de *bourgeoisie*.

II. De klasse van de geheel bezitlozen, die erop zijn aangewezen aan de eerste klasse, de bourgeois, hun arbeid te verkopen en slechts daarvoor de levensmiddelen van hen te verkrijgen. Omdat bij deze handel in arbeid de partijen niet *aan elkaar gelijk zijn*, maar de bourgeois in het voordeel zijn, moeten de bezitlozen zich voegen naar de door de bourgeois gestelde slechte voorwaarden. Deze van de bourgeois afhankelijke klasse heet de klasse der *proletariërs* of het *proletariaat*.

Vraag 10. *Waardoor onderscheidt de proletariër zich van de slaaf?*

Antwoord. — De slaaf is *eens* en voor altijd verkocht. De proletariër moet zich zelf elke dag en elk uur verkopen. De slaaf is eigendom van *één* heer en heeft juist daardoor een verzekerd bestaan, hoe ellendig dit ook moge zijn. De proletariër is om zo te zeggen slaaf van de gehele bourgeoisieklasse, niet van *één* heer, en heeft daardoor geen verzekerd bestaan, daar niemand zijn arbeid koopt als men deze niet nodig heeft. De slaaf wordt beschouwd als een *ding*, niet als een lid van de burgerlijke maatschappij. De proletariër wordt erkend als een *persoon*, als een lid van de burgerlijke maatschappij. De slaaf *kan* dus een beter bestaan hebben dan de proletariër, maar deze staat op een hogere trap van ontwikkeling. De slaaf bevrijdt zich doordat hij *proletariër wordt* en van alle eigendomsverhoudingen *alleen* de verhouding van de slavernij *afschafft*. De proletariër kan zich alleen bevrijden doordat hij *de eigendom in het algemeen afschaft*.

Vraag 11. *Waardoor onderscheidt de proletariër zich van de lijfeigene?*

Antwoord. — De lijfeigene kan een stuk grond, dus een produktie-instrument, benutten tegen afgifte van een groter of geringer deel van de opbrengst. De proletariër werkt met produktie-instrumenten, die eigendom van een ander zijn, die hem voor zijn arbeid een door de concurrentie bepaald deel van de produkten afstaat. Het aandeel van de arbeider wordt door zijn eigen arbeid bepaald, bij de lijfeigene dus door hem zelf. Bij de proletariër wordt het bepaald door de concurrentie, dus in de eerste plaats door de bourgeois. De lijfeigene heeft een verzekerd bestaan, de proletariër heeft dit niet. De lijfeigene bevrijdt zich doordat hij zijn feodale heer verjaagt en zelf eigenaar wordt, dus aan de concurrentie gaat deelnemen en zich voorlopig bij de bezittende klasse, bij de bevoorrechte klasse aansluit. De proletariër bevrijdt zich, doordat hij de eigendom, de concurrentie en alle klassenverschillen opheft.

Vraag 12. *Waardoor onderscheidt de proletariër zich van de handwerker?*

Antwoord. — De in onderscheid met de proletariër zogenoemde handwerker, zoals hij nog in de vorige eeuw bijna overal en thans nog hier en daar bestaat, is hoogstens *een tijdlang* proletariër. Het is zijn doel zelf kapitaal te verwerven en daarmee andere arbeiders uit te buiten. Dit doel kan hij vaak bereiken,

waar nog gilden bestaan of waar de bedrijfsvrijheid nog niet geleid heeft tot een fabriekmatige uitoefening van het handwerk, tot een felle concurrentie. Zodra echter het fabriekswezen in het handwerk is ingevoerd en de concurrentie in volle bloei staat, valt dit perspectief weg en wordt de handwerker meer en meer proletariër. De handwerker bevrijdt zich dus, doordat hij of bourgeois wordt of geheel in de middenstand overgaat, of doordat hij door de concurrentie proletariër wordt (zoals dit thans meestal gebeurt) en zich dan aansluit bij de beweging van het proletariaat, d.w.z. bij de meer of minder bewuste communistische beweging.

Vraag 13. *Jullie geloven dus niet, dat de goederengemeenschap op ieder tijdstip mogelijk is geweest?*

Antwoord. — Nee. Het communisme is pas ontstaan, nadat de machines en andere uitvindingen het mogelijk maakten alle leden van de maatschappij een alzijdige vorming, een gelukkig bestaan in het vooruitzicht te stellen. Het communisme is de leer van een bevrijding, die niet mogelijk was voor de slaven, de lijfeigenen of de handwerkers, maar pas voor de proletariërs, en daarom behoort het noodzakelijkerwijs tot de negentiende eeuw en is het in geen vroegere tijd mogelijk geweest.

Vraag 14. *Laten we op de zesde vraag terugkomen. Als jullie de gemeenschap willen voorbereiden door voorlichting en vereniging van het proletariaat, verwerpen jullie dus de revolutie?*

Antwoord. — Wij zijn niet alleen overtuigd van de nutteloosheid, maar zelfs van de schadelijkheid van alle samenzweringen. Wij weten eveneens, dat revoluties niet opzettelijk en naar willekeur worden gemaakt, maar dat ze overal en altijd het noodzakelijke gevolg zijn van omstandigheden, die in het geheel niet afhankelijk zijn van de wil en de leiding van afzonderlijke partijen en van gehele klassen. Wij zien echter ook, dat de ontwikkeling van het proletariaat in bijna alle landen ter wereld door de bezittende klassen op gewelddadige wijze wordt onderdrukt en dat daardoor door de tegenstanders van de communisten met geweld op een revolutie wordt aangestuurd. Mocht hierdoor het onderdrukte proletariaat uiteindelijk in een revolutie gejaagd worden, dan zullen wij evenzoeer met de daad als nu met het woord de zaak van het proletariaat verdedigen.

Vraag 15. *Willen jullie in plaats van de huidige maatschappelijke ordening met één slag de goederengemeenschap invoeren?*

Antwoord. — Wij denken er niet aan. De ontwikkeling van de massa's kan niet bij decreet tot stand gebracht worden. Ze wordt bepaald door de ontwikkeling van de verhoudingen, waarin deze massa's leven, en voltrekt zich daarom geleidelijk.

Vraag 16. *Op welke wijze denken jullie, dat de overgang uit de huidige toestand naar de goederengemeenschap tot stand gebracht kan worden?*

Antwoord. — De eerste grondvoorwaarde voor de invoering van de goederengemeenschap is de politieke bevrijding van het proletariaat door een democratische staatsregeling.

Vraag 17. *Wat zal jullie eerste maatregel zijn, zodra jullie de democratie hebben tot stand gebracht?*

Antwoord. — Het verzekeren van het bestaan van het proletariaat.

Vraag 18. *Hoe willen jullie dit verwezenlijken?*

Antwoord. — I. Door een zodanige beperking van de privé-eigendom, dat daardoor de geleidelijke verandering ervan in maatschappelijke eigendom wordt voorbereid, bijv. door progressieve belastingen, beperking van het erfrecht ten gunste van de staat enz.

II. Door tewerkstelling van de arbeiders in nationale werkplaatsen en fabrieken, alsook op de nationale landgoederen.

III. Door opvoeding van alle kinderen op staatskosten.

Vraag 19. *Hoe zullen jullie in de overgangperiode deze opvoeding organiseren?*

Antwoord. — Alle kinderen zullen van het tijdstip af, waarop ze de eerste moederlijke zorg kunnen missen, in staatsinrichtingen worden opgevoed en onderwezen.

Vraag 20. *Wordt met invoering van de goedereengemeenschap niet tegelijkertijd de vrouwengemeenschap geproclameerd?*

Antwoord. — Volstrekt niet. Wij zullen ons in de privéverhouding tussen man en vrouw en in het algemeen gesproken in het gezin slechts innemen voorzover door het behoud van de bestaande instelling de nieuwe maatschappelijke orde zou worden gestoord. Overigens weten wij zeer goed, dat de gezinsverhoudingen in de loop van de tijd wijzigingen hebben ondergaan in verband met de eigendomsverhoudingen en ontwikkelingsperioden, en dat daarom ook de opheffing van de privé-eigendom de belangrijkste invloed zal uitoefenen.

Vraag 21. *Zullen in het communisme de nationaliteiten voortbestaan?*

Antwoord. — De nationaliteiten van de zich volgens het principe van de gemeenschap verbindende volken zullen door deze vereniging evenzeer genoodzaakt zijn zich te vermengen en zich daardoor op te heffen, als de verschillende stands- en klassenverschillen door de opheffing van hun grondslag, de privé-eigendom, wegvallen.

Vraag 22. *Verwerpen de communisten de bestaande godsdiensten?*

Antwoord. — Alle tot nu toe bestaande godsdiensten waren de uitdrukking van historische ontwikkelingsstappen van afzonderlijke volken of volksmassa's. Het communisme echter is die historische ontwikkelingsstap, die alle bestaande godsdiensten overbodig maakt en opheft.

Namens en in opdracht van het congres,
secretaris
Heide ¹⁾ voorzitter
Carl Schill²⁾

Londen, 9 juni 1847

¹⁾ De naam die Wilhelm Wolff in de Bond droeg.

²⁾ De naam die Karl Schapper in de Bond droeg.

Gepopulariseerde geschiedenis

De laatste jaren is er in de Fibula-reeks (onder auspiciën van de Nederlandse Jeugdbond ter bestudering van geschiedenis) een serie monograficën verschenen, waarvan het doel is de belangstelling voor de geschiedenis te stimuleren en de geschiedenis als wetenschap te populariseren. Op zich zelf kan men dit uiteraard als een nuttige activiteit beschouwen, al moet men ten aanzien van de inhoud van de boekjes — die door Fibula-Van Dishoeck uitstekend verzorgd worden uitgegeven — de nodige, en noodzakelijke, kritische opmerkingen maken. Zo verscheen onlangs van prof. dr. L. Brugmans *Stapvoets voorwaarts*¹⁾ over de sociale geschiedenis van Nederland in de negentiende eeuw. In het boekje treft men tal van interessante gegevens en bijzonderheden aan (gezien de uitgebrachte literatuurlijst voor een groot deel ook ontleend aan vroegere studies en publikaties), doorspekt met aardige citaten, die smaakvol worden opgedist en met foto's en tekeningen uit die tijd zijn voorzien. Bijzonderheden over de ontwikkeling van het verkeer (de trekschuit en het omvangrijke vervoer te water, de eerste trein, de op gang komende doorbreking van het isolement van het platteland), bijzonderheden over cultuur en onderwijs, maar ook over de industriële ontwikkeling, de toestand van de arbeiders en de opkomst van de arbeidersbeweging.

Prof. dr. Brugmans heeft zich blijkens een voorwoord vooral laten leiden door de opvatting, dat „de wezenlijke kern voor de sociale geschiedenis blijft de geschiedenis der maatschappelijke groepen en hun onderlinge verhouding”, doch hij gaat op de vraag wát bepalend is voor die onderlinge verhoudingen niet in. Dan immers stuit men op de eigendom van de produktiemiddelen en die geldt „in de onderlinge verhoudingen” voor de ondernemer als heilig.

Het is dan ook vooral op dit punt, dat de schrijver door de mand valt. Er kan bij een terugblik op de negentiende eeuw, en dan nog wel een sociale, niet meer aan voorbij worden gegaan, dat de levensomstandigheden erbarmelijk waren en de uitbuiting gruwelijk. Iets daarvan klinkt ook wel door, maar de oorzaken blijven in het duister en zelfs bij het signaleren van de misstanden wordt een eierdans uitgevoerd. Zo heet het: „Het sociale vraagstuk bij uitstek was de armoede of, zoals men toentertijd zeide, het pauperisme. De leden van de deftige stand waren zich ervan bewust, dat de grote massa onvoldoende middelen bezat om zich behoorlijk te voeden, te kleden, te huisvesten; mer besepte echter niet(!), dat de talrijke loonarbeiders te lage lonen ontvingen, overmatig lange werktijden

¹⁾ Prof. dr. Brugmans: *Stapvoets voorwaarts* — Sociale geschiedenis van Nederland in de negentiende eeuw. Fibula-Van Dishoeck N.V. Bussum f 7.90.

hadden, in dikwijls ongezonde fabrieken en werkplaatsen hun arbeid moesten verrichten, in erbarmelijke woningen leefden en niet zelden ter verhoging van de gezinsinkomsten genoodzaakt waren — soms zeer jonge — kinderen in loondienst te laten gaan." En verder nog: „Men hoede zich voor de gedachte, dat de kinderarbeid een kras voorbeeld is geweest van uitbuiting der arbeiders door winzuchtige kapitalisten. De ernstige misstanden deden zich niet voor in de grote fabrieken, maar in de huisindustrie en in de kleine ambachtsbedrijven; het gemiddelde aantal kinderen per lijnbaan bedroeg in 1819 slechts 1,8. En dan: men zag in de kinderarbeid toenmaals geen euvel; integendeel, de patroon, die kinderen in dienst nam werd beschouwd als een filantroop, die de rondzwerfende jeugd — er was geen leerplicht — aan de orde en discipline wende en een welkome vermeerdering van de gezinsinkomsten bewerkstelligde. De arbesturen en diaconieën waren dan ook gaarne bereid, de aan hun zorg toevertrouwde kinderen beschikbaar te stellen voor fabrieksarbeid."

Bij de lange literatuurlijst onbreekt dan ook waarschijnlijk niet toevallig een boek als *Kapitaal en arbeid in Nederland* van H. Roland Holst, waarin de uitbuiting is geschilderd en naar de werkelijke oorzaken wordt gezocht. Bij prof. dr. Brugmans treft men ronduit stupide opmerkingen over de 19de eeuw als: „Van atheïsme of godsdienstloosheid was geen sprake; van revolutionaire wandaden evenmin”.

Opvallend is nog, dat in het boekje geen aandacht wordt geschonken aan de invloed van de koloniale politiek op de ontwikkeling in Nederland.

In het kader van de geschiedenispopularisering verscheen bij dezelfde uitgeverij het eerste deel van een groots opgezette vaderlandse *Geschiedenis van de lage landen* door Jaap ter Haar, geïllustreerd door Rein Poortvliet, dat betrekking heeft op de prehistorie, de Romeinse tijd en de Middeleeuwen.²⁾ De geschiedschrijving is gericht op wat wordt genoemd een „groter publiek”, hetgeen vooral zijn uitdrukking vindt in de verhalende verteltrant, de vlotte presentatie en de vele vaak prachtige illustraties. Eigenlijk is er sprake van een in hoofdzaak romantische opzet, waarin ook historische figuren sprekend worden ingevoerd. Ter Haar geeft niet duidelijk te kennen, vanuit welke opvattingen hij zijn geschiedschrijving heeft opgetekend. Hij beperkt zich in een voorwoord tot de formulering van een soort motto, dat luidt: „Wie in het heden leeft en het verleden niet kent, zweeft vervaarlijk doelloos naar de toekomst”. Nogal vrijblijvend, want weliswaar kan kennis van het verleden niet kent, zweeft vervaarlijk doelloos naar de toekomst wordt toch anders bepaald dan door kennis van het verleden. Het gaat er vooral om, hoe men ontwikkelingen in het verleden beoordeelt en wat men als motor beschouwt.

²⁾ Jaap ter Haar: *Geschiedenis van de lage landen*. Illustraties en reconstitutietekeningen van Rein Poortvliet. Met medewerking van veertig historici. Uitgave Fibula-Van Dishoeck Bussum. Prijs per deel f 39.50.

Het eerste hoofdstuk van het eerste deel biedt het beeld van een wat religieus-mystiek aandoende benadering, die overigens niet voor het gehele boek geldt. In dit eerste hoofdstuk „In den beginne” worden citaten van het scheppingsverhaal uit Genesis afgewisseld met uitgebreide passages over de oudste geschiedenis van het ontstaan van de mens, zoals die uit wetenschappelijke onderzoeken is afgeleid en bekend geworden. De op vlotheid en popularisering gerichte stijl, die een jeugdiger publiek het boek in „één adem” kan doen uitlezen, leidt tot exclamaties als: „10.000.000 jaar geleden weerklinkt in Afrika het gegrom van mensapen, die voortgekomen zijn uit de stam van de Proconsul. „Ggggrrr . . .!” Zij slingeren zich door bomen op zoek naar voedsel, op zoek naar beschutting van hun kroost. Zij eten, paren, vechten en sterven, terwijl de stam in duizenden eeuwen geleidelijk verandering ondergaat.” De menswording is echter nauwkeuriger te beschrijven, waarbij aandacht nodig is voor het feit, dat het dier de natuur benut, maar de mens erin slaagde er zijn stempel op te drukken en de natuur voor zijn doeleinden te gaan *beheersen*. Hetgeen iets anders is dan Ter Haars opmerking: „Geweldige ontwikkelingsprocessen hebben zich in de vroege en midden steentijd voltrokken. De mens is niet langer onderdeel van de natuur; hij is er gedeeltelijk bovenuit geklommen.”

Dit eerste deel, dat enkele bekende misvattingen uit de weg ruimt, bijvoorbeeld als zouden Batavieren met vloten zijn gekomen, zal worden gevolgd door nog drie delen, blijkens de aankondiging even groots van opzet. De bedoeling is te gaan tot in de huidige tijd — en vooral die delen over het meer recente verleden zullen met veel belangstelling en kritische instelling tegemoet mogen worden gezien.

Voor de moderne geschiedenis is een groter feitenmateriaal voorhanden, en dan gaat het erom, hoe dit wordt geïnterpreteerd en verwerkt, zonder een of ander fantasiebeeld.

Ter Haar wordt bijgestaan door een uitgebreid team van historici en archeologen, die zijn geromantiseerde geschiedschrijving wetenschappelijk begeleiden. Toch zegt hij in zijn voorwoord bij het eerste deel, dat hij „eventuele ontsporingen — maar wie kan het weten? — ruimschoots gecompenseerd acht” als door het gedramatiseerde verhaal in dit deel de fantasie van de lezer wordt wakker geroepen. De fantasie kan zeker worden wakker geroepen — en stimuleren tot verder onderzoek en willen weten — maar het is een uitgangspunt, dat voor latere delen zeker niet kan gelden.

S. VAN DONGEN

Grotere financiële steun voor bouw van eigen woningen voor particulieren met lage en midden-inkomens.

Meer geld voor krotopruiming; herstel en modernisering van oudere volkswoningen en vernieuwing van oudere woonwijken.

Krachtige maatregelen tegen grondspeculatie.

Geen gebruik van land in Groningen voor militaire doeleinden.

Daadwerkelijke opheffing van de achterstelling door industrievestiging met behulp van kredietverlening, belastingverlichting, oprichting van staatsbedrijven naar het voorbeeld van Limburg, buitenwerkingstelling van EEG-voorschriften vooral voor de landbouw.

Inwilliging van andere door de Groningse werkers gestelde eisen, zoals o.a. het voor Groningen zelf bestemmen van rijksinkomsten voortvloeiende uit het aardgas.

Onmiddellijke stopzetting van gedwongen liquidatie van landbouwondernemingen.

Geen uitvoering van EEG-voorschriften die in strijd zijn met de Nederlandse belangen.

Maatregelen voor bestaanszekerheid in akkerbouw, veeteelt, tuinbouw, fruitteelt en visserij.

Afwijzing van het Mansholt-plan voor de land- en tuinbouw.

Steun aan het midden- en kleinbedrijf door leningen tegen lage rente.

Geen gedwongen sanering van het midden- en kleinbedrijf.

Nationalisatie van het aardgas.

Hogere belasting voor grotere vennootschappen, hoge inkomens en grote vermogens.

Belastingverlaging voor lage en midden-inkomens.

Vermindering van de BTW.

Opheffing van de schandaalbelasting.

Verlaging van de belastingdruk voor de gehuwde werkende vrouw.

Geen faciliteiten voor de Amerikaanse en andere buitenlandse investeringen in Nederland, maar extra heffingen op de winsten.

Ruimere en voordelige investeringskredieten voor zwakke Nederlandse ondernemingen en middenstandsbedrijven.

Meer geld voor de gemeenten, uitkering naar behoefte.

Verruiming van de gemeentelijke kapitaalvoorziening.

Stopzetting van de gemeentelijke uitgaven voor de BB.

Hogere gemeentelijke lasten op moderne grootbedrijven, banken en verzekeringsbedrijven.

Rijksleningen voor de bouw van parkeergarages in de grotere steden.

Verhoging van de AOW tot het minimumloon.

Geen aantasting, maar verbetering van de bijstandsuitkeringen.

Meer verzorgingstehuizen en woningen, en betere huisverzorging voor bejaarden.

Verhoging van de uitkeringen van de oud-IWI-rentetrekking tot aan het peil van de overige WAO-uitkeringen.

Een WAO-regeling voor zelfstandigen.

Verbetering van de pensioenaftrekregeling voor het pensioengerechtigde overheidspersoneel.

Verbetering van de lonen van de werknemers in de WSW-bedrijven.

Grondige vernieuwing van het onderwijssysteem, gelijke rechten op ontplooiing voor alle jonge mensen.

Verlenging van de leerplichtige leeftijd.

Meer geld voor verlaging van de leerlingenschaal, voor snelle verbetering van het gehele voortgezette onderwijs, uitbreiding van het universitaire en hoger beroepsonderwijs.

Democratisering van het onderwijs op alle niveaus.

Voor vernieuwing en democratisering van het cultuurbeleid.

Meer geld voor de scheppende en uitvoerende kunst.

Opbouw van een democratisch stelsel van jaargelden en subsidies voor kunstenaars.

Vernieuwing van het kunstonderwijs.

Meer geld voor sport en recreatie.

Voor een nationaal sportbeleid, voor een program voor de bouw van sportaccommodaties.

Afdoende maatregelen tegen milieuverontreiniging, zowel bij bestaande industriële bedrijven als bij de vestiging van nieuwe industrieën.

Openbaarheid van gegevens over lucht- en waterverontreiniging door grote bedrijven.

Verdediging van de parlementaire democratie en de democratische volksrechten.

Geen wijziging in het bestaande kiesstelsel.

Bescherming van de rechten van de burgers tegen aantasting door de activiteiten van rechtse extremisten in het militaire en politie-apparaat.

Bestrijding van anti-semitisme.

Bestrijding van alle vormen van rassendiscriminatie.

Omzetting van ondernemingsraden in zelfstandige personeelsorganen (bedrijfsraden).

Verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd tot 18 jaar.

Ingrijpende verlaging van de bijdrage aan de NAVO-bewapening.

Drastische verkorting van de dienstdtijd.

Democratisering van de krijgsmacht.

Verhoging van de soldij.

Geen nieuwe militaire oefenterreinen.

Voor een neutraal, atoomvrij Nederland.

Verwijdering van alle atoomwapens van ons grondgebied.
Absolute garantie tegen de vervaardiging of voorbereiding daarvan in welke vorm ook, van atoomwapens op Nederlands grondgebied. Daartoe stopzetting van de bouw van de ultracentrifugefabriek in Almelo, schorsing van de Duits-Brits-Nederlandse overeenkomst betreffende deze fabriek.
Volstreekte afwijzing van een „Europese kernmacht”.
Optreden door Nederland voor een totaal verbod van het gebruik van kernwapens, van militaire kernproeven en tegen spreiding van kernwapens naar landen die deze niet bezitten.
Onvoorwaardelijke ratificering van het non-proliferatieverdrag, hoe onvolkomen dit ook is.
Geen atoomwapens voor West-Duitsland.
Voor collectieve veiligheid in Europa.
Herstel van de vrede in het Midden-Oosten op basis van de UNO-resolutie.
Geen steun aan het generaalsbewind in Indonesië.
Geen steun aan de fascistische regimens in Spanje, Portugal, Griekenland en Zuid-Afrika.
Opheffing van het koloniaal statuut voor Suriname en de Antillen, geen enkele militaire inmenging in deze landen.
De facto-erkenning van de DDR als eerste stap naar volledige erkenning.
Verbreking van de betrekkingen met het Zuidvietnamese marionettenbewind; stopzetting van de steunverlening daaraan.
De facto-erkenning van de Democratische Republiek Noord-Vietnam als voorbereiding tot volledige diplomatieke erkenning.
Onvoorwaardelijke toelating van de Chinese Volksrepubliek tot de UNO.

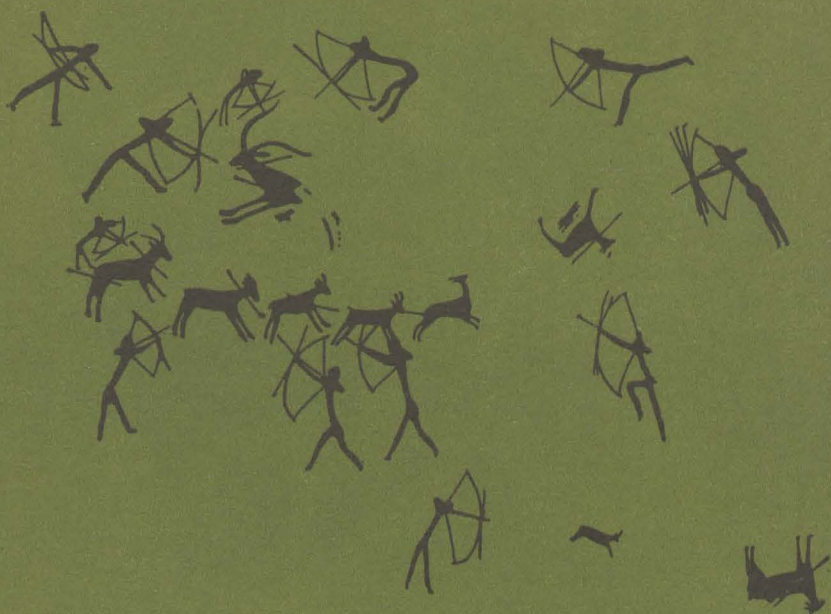

WAT TE DOEN?

In het begin van deze eeuw schreef Lenin dit boek ter voorbereiding van de vorming van een revolutionaire partij. Het werd een meeslepende uiteenzetting over de rol, die zo'n partij moet vervullen, en over de wijze, waarop ze dient te worden opgebouwd. De ideologische en organisatorische grondslagen van de communistische partij zijn in "Wat te doen?" voor de eerste maal helder geformuleerd. In de gedachtenwisselingen in deze strijd neemt het boek daarom nog steeds een belangrijke plaats in.
220 blz., paperback, f 4,90.

OVER DE TAKEN VAN DE JEUGD

Lenins beroemde rede tot de jeugd, uitgesproken in 1920. Hij schetst daarin de taken van de jonge mensen bij het omverwerpen van de oude en de opbouw van een nieuwe maatschappij. Tevens wordt erin gewezen op de betekenis van de cultuur, die in voorafgaande eeuwen is gevormd, en op de noodzaak, zich deze cultuur door studie eigen te maken en haar verder te ontwikkelen.
36 blz., f 2,25.

ZOJUIST BIJ PEGASUS VERSCHENEN

Friedrich Engels

De oorsprong van het gezin, van de particuliere eigendom en van de staat

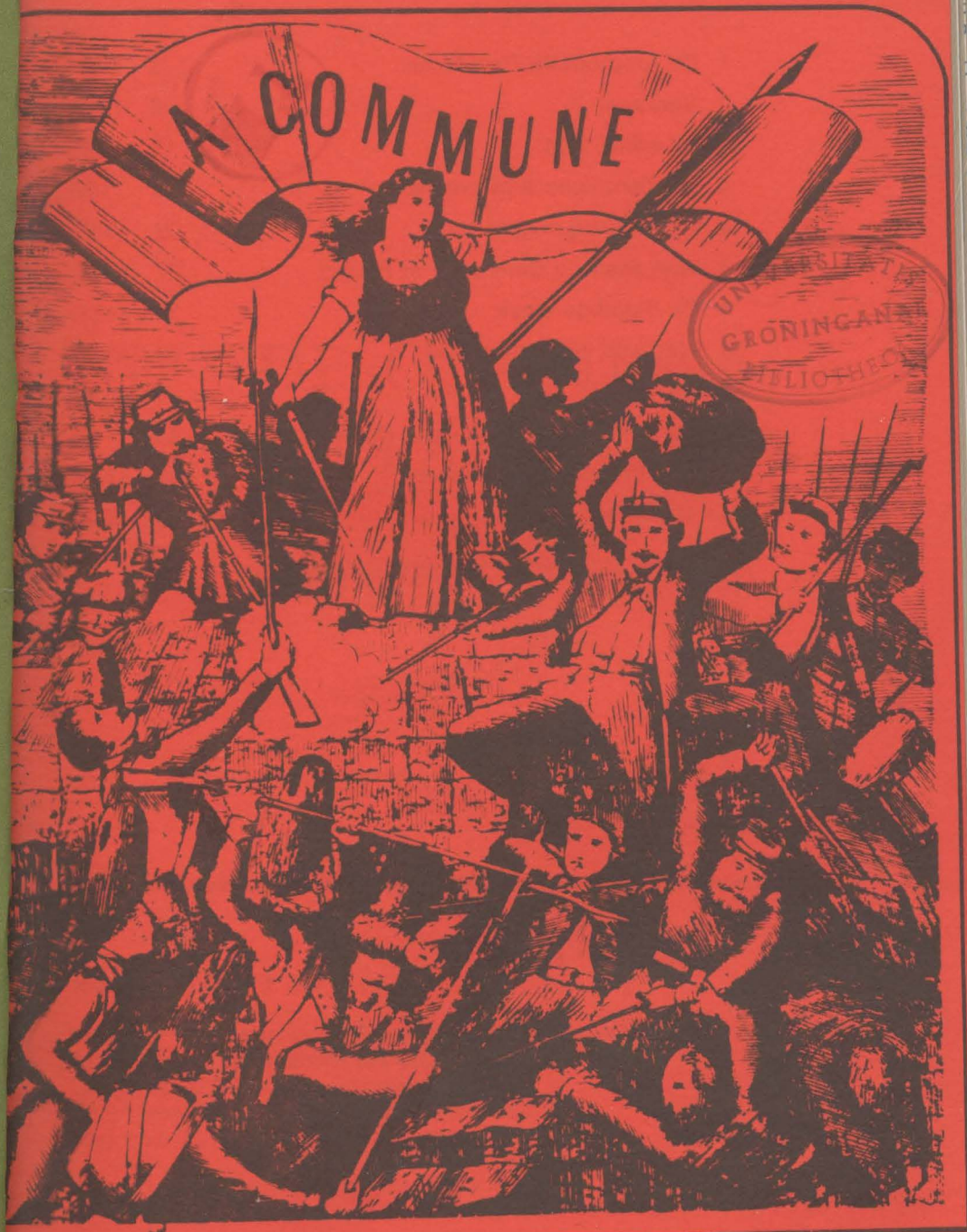
Engels, die dit werk schreef in de tijd tussen eind maart en eind mei 1884, geeft in dit werk een analyse van de geschiedenis van de mensheid in de vroegste etappes van haar ontwikkeling. Uitvoerig wordt het proces behandeld van het uiteenvallen van de oergemeenschap en de vorming van de op uitbuiting berustende klassenmaatschappij. Speciale aandacht wordt besteed aan de bijzonderheden van de ontwikkeling van de familieverhoudingen binnen de verschillende sociaal-economische formaties, waarbij ook het ontstaan en het klassenkarakter van de staat worden onthuld.

230 blz., paperback f 8,50

Verkrijgbaar bij uw boekverkoper en bij Pegasus
Leidsestraat 25 - Amsterdam Hoogstraat 143 - Rotterdam

Wa ¹⁸⁷¹ VIII
De Commune van Parijs

Knooppunt der historie

INHOUD

1. De roep om de Commune	3 (91)
2. Voorspel	9 (97)
3. 18 maart 1871	13 (101)
4. De Commune uitgeroepen	18 (106)
5. De volksbeweging	22 (110)
6. Wat deed de Commune in Parijs?	27 (115)
7. De Bloedige week	33 (121)
8. Wat was de Commune?	38 (126)
9. De beurs	41 (129)
10. Hoe internationaal was de Commune?	44 (132)
11. Vive la Commune! Waarom?	47 (135)
Literatuurlijst	56 (144)

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is *f* 8,50 per jaar,
f 4,25 per halfjaar, losse nummers *f* 0,95
Studentenabonnement *f* 4,25 per jaar

Ons gironummer is 173127, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

DE COMMUNE
VAN PARIJS

KNOOPPUNT DER HISTORIE

Drs. EVA TAS

UITGEVERIJ PEGASUS AMSTERDAM

Bijna twee eeuwen zijn verlopen sinds de Franse revolutie de Europese samenleving overhoop gooide, een halve eeuw sinds de Russische revolutie een nieuwe fase opende, na nog een kwart eeuw door o.m. de Chinese gevolgd. Daartussen staat, nu honderd jaar geleden, de Commune van Parijs, zichzelf voelend (te sterk, zeggen velen), de voortzetter van het jaar 1793, het toonbeeld van historisch initiatief voor Marx, het lichtend en waarschuwend voorbeeld van Lenin en van alle revolutionairen sindsdien.

Niet alleen vanwege de voorbeelden die zij koos en gaf, ook om de oorzakenketens die erheen lopen en om de veelvuldige en tegenstrijdige gevolgen mogen wij de Commune een historisch knooppunt en zelfs brandpunt noemen.

Overduidelijk zijn heel wat „Communards” geïnspireerd door de eerste revolutionaire Parijse gemeenteraad: sommige proclamaties dragen als jaartal „het jaar 79”, volgens de revolutiekalender van 1792. Een geringere rol, zegt men, speelde het dubbele revolutiejaar 1848. Toch lag dat de volwassenen zo vers in het geheugen, dat het in 1871 generaal Clément Thomas noodlottig werd dat hij op de 48er juni-opstandelingen had laten schieten.

Zijn de oorzaken, de wortels van de Commune al zeer verscheiden, de aanlooptijd gaat terug tot diep in de middeleeuwen, toen Parijs zijn eigen gemenebest heeft bevochten. Dichter achter het hoogtepunt van 1871 lagen de economische en sociale grieven en aspiraties van de laatste tien jaar en het gekwetste patriotisme: het autoritaire, reactionaire en demagogische bewind van Napoleon III had in 1870 wel lichtvaardig een oorlog uitgelokt, maar die glad verloren. Socialistische stromingen waren in opkomst, revolutionairen en enkele organisaties voerden sociale strijd. Onder de revolutionairen was de voornaamste Blanqui, de „Opgeslotene”: al een mensleven zat hij tussen vier kale muren. Onder de organisaties valt de eerste plaats toe aan de Internationale; de Franse tak werd gevormd door socialisten van allerlei signatuur, maar meest aanhangers van Proudhon.

Parijs wemelde van de „rode clubs”, teleurgestelde officieren en werklozen. Een veteraan voorspelde in 1870 dat hij op een

barricade zou sterven, terwijl een „links” republikein minister zou zijn. Aldus Delescluze. Niemand minder dan Karl Marx hield in september 1870 een opstand voor een „wanhopige dwaasheid”. De roep om een commune werd toen al gehoord en zou niet meer verstommen.

Het woord „commune”

Communis betekent in het latijn „algemeen”. *Mun* zal verwant zijn met het Nederlandse *meen*, een samenhang tussen het Franse commune en het Nederlandse woord gemeente. Van hetzelfde „communis” stamt het woord communisme, dat in de 19de eeuw in zwang kwam.

Een middeleeuwse Franse commune was een stadsgemeenschap die bij handvest van de landherenvoogdij was bevrijd. De commune of stad Parijs zag al midden 14de eeuw barricaden op zijn grondgebied, maar bleef ondergeschikt aan de centrale macht.

Al bij de val van de Bastille op 14 juli 1789 schonk de Parijse burgerij zich een gemeenteraad; ook die heet commune. Ruim drie jaar later, op 10 augustus 1792, werd deze vervangen door een nieuwe, nu opstandige Commune, die bijna een vol jaar grote invloed op het lot niet alleen van de hoofdstad, maar ook van Frankrijk, van de Revolutie en daarmee van de geschiedenis heeft uitgeoefend. Die 10de augustus was een nationale opstand tegen de monarchie met toebehoren en werd gevoed door de Parijse secties, bijeenkomsten in de volksbuurten. Deze Commune van 10 augustus heeft de achterban en de stuwkracht geleverd voor de jacobijnen, die de contrarevolutionaire invallers van het Franse grondgebied hebben verdreven en de revolutie zelf beveiligd.

De Commune tenslotte waar in de winter 1870-'71 om werd gevraagd was ongetwijfeld een gemeenteraad, maar wel van een speciaal karakter. Ook in maart 1871 verlangden de mensen zulk een commune. De 18de van die maand begon de opstand, de 26ste werd een gemeenteraad gekozen, die op 16 april is aangevuld. Zowel die raad als het revolutionaire bewind, dat twee en een halve maand stand hield, plus de bijbehorende beweging heten in het Frans Commune en zo zijn die namen in alle talen overgegaan. Zo zegt men dat Pottier, die tijdens de Bloedige week, in Parijs ondergedoken, de Internationale schreef, een lid was van de Commune, de raad. De jeugdige dichter Rimbaud bezong de vrouwen van de Commune en de Commune was het uitgangspunt voor Lenins theorie van de staat.

Een tip voor Nederlandse gebruikers van een woordenboek: de commune van 1871 was niet het „bewind der communisten”, zoals men in het Handwoordenboek der Nederlandse taal van Koenen-Endepols-Bezoen van 1951 leest.

Het huidige modewoord commune heeft dezelfde afkomst als het genoemde en sluit naar het begrip aan bij dat van de utopische socialisten. In Quacks „Socialisten” komt het niet voor.

Hoe is het zover gekomen?

De wortels van de opstand van 1871 liggen deels in een ver, de oorzaken in een meer nabij verleden.

Het „verschrikkelijke jaar” (zoals Victor Hugo zei) had in juli 1870 de Frans-Duitse oorlog gebracht en op 4 september de val van het Tweede keizerrijk van Napoleon III. Het keizerrijk had kunnen ontstaan door bedrog, manipulaties en bedreigingen na 1848, toen de Parijse arbeiders binnen een half jaar tweemaal op de barricaden hadden gevochten. Het was ingesteld „om het socialisme dat in 1848 in Frankrijk zijn eerste uitbreiding had beleefd” te smoren, zoals een adellijk parlementariër een paar weken na de Commune ruiterslijk toegaf.¹⁾ Bonaparte's rijk schiep een dorado voor de eerste kapitalistische ondernemers (in mijnen, spoorwegen, etc.) en speculanten. Tegenover 183 „meesters van Frankrijk”, de voorlopers van de 200 families, stond een derde van de werkende bevolking, dat aan de kost kwam in industrie en transport en huisde in de groeiende armoewijken. Uit voorzorg liet de Parijse prefect Hausmann er een aantal slopen en vervangen door brede boulevards en grote pleinen-met-kazernes: dat was goed als bewaking tegen barricades. (De deskundige opstandeling Blanqui vond Hausmanns doorbraakwoede nog niet eens zo kwaad.)²⁾ Opstandigen? Een arbeider verdiende tussen 3 en 6 francs per 12-urige werkdag: daar kon hij 6 à 12 kilo brood voor kopen. De talrijke vrouwen die zelf dat brood moesten verdienen beurden amper de helft, het meeste nog zij die de fameuze kunstbloemen fabriceerden die toen mode waren. De kinderen — en ook die moesten werken — kregen nog eens de helft minder! Bovendien waren arbeiders in de zestiger jaren van de vorige eeuw ook zonder oorlogstoestand geregeld drie à vier maanden per jaar werkloos. Het meest trof dit lot de nog zeer talrijke handwerkers en knechts op kleine werkplaatsen. Verder zijn de voedselprijzen tijdens het keizerrijk, dus tussen 1852 en 1870, met de helft gestegen, de huren vaak verdubbeld.

Weldadigheid en verenigingen voor onderling hulpbetoon liepen soms dooreen, paternalisme was troef. De overheid liet toezicht houden, vooral in de cafés en kroegjes. Men kwam daar werk zoeken — en ook de koppen bij elkaar steken.

Vakverenigingen waren en bleven verboden sinds 1791. Dit „coalitieverbod” verdween pas in 1864 onder druk van een reeks stakingen, die voortaan niet meer strafbaar zouden zijn. Dit 1864 was ook het geboortjaar van de (Eerste) Internationale, die de emancipatie der arbeiders tot het werk van de arbeiders zelf uitriep. De „anti-autoritaire communist” Varlin wees in een proces tegen de Internationale in zijn verdediging — of liever aanklacht — erop dat „een arbeider in bittere ellende geboren ... bij zijn dood in een armenhuis vier maal meer geproduceerd dan geconsumeerd” had.³⁾

Tot de demagogie van Napoleon III en het bonapartisme had van meet af aan het koketteren met de werkers en met het socialisme gehoord. Had hij niet een boekje over „De uitroeiing van het pauperdom” geschreven? Niet zo vreemd dat hij

Proudhon, de voornaamste Franse utopist, ontving. In 1868 moest het regiem enige pers-, vergaderings- en vakbondsvrijheid toelaten.

Intussen tekende zich bij enkele verkiezingen een republikeinse stroming af. Toen een neef van de keizer in januari 1870 een jong journalist provokeerde en doodschoot, werd de begrafenis van deze Victor Noir een massademonstratie voor de republiek. Als republikein deed toen Gambetta van zich spreken.

De aanhangers van de Internationale, in de eerste vijf jaar naar schatting in tal gegroeid tot enige honderdduizenden en tot driemaal toe in processen betrokken, waren natuurlijk tegen Napoleon III en voor een republiek. Tegenover de keizerlijke buitenlandse avonturen stelde de Franse sectie van de Internationale in 1867 haar solidariteit met de arbeiders van Berlijn. Napoleons regering snelde met misdadige lichtzinnigheid de oorlog in en kreeg een groot deel van de bovenlaag mee. Niet alle notabelen waren blij; „Voor uwe majesteit betekent een nederlaag revolutie,” waarschuwde een koningsgezind minister. ⁴⁾ De republikeinse politici beperkten zich tot parlementair verzet. Zij vreesden dat militair succes het keizerschap weer zou sterken.

De Parijse secties van de Internationale riepen op 12 juli 1870 de „werkers van alle landen op niet naar de omgekochte slaafse stemmen” te luisteren en kalm te blijven. Oorlog zou broedermoord zijn en aan beide Rijn oevers slechts het despotisme doen zegevieren. De oorlog is noch rechtvaardig, noch nationaal, maar zuiver dynastiek, aldus tachtig arbeiders in Neuilly-sur-Seine. Drie weken later moest Marx aan een vriend schrijven dat de Franse secties van de organisaties kapotgemaakt waren. ⁵⁾ De slag bij Sedan bracht na twee dagen de keizer ten val, op 4 september 1870, een zondag. Er werd een republiek gevormd „zonder republikeinen”. De bonapartistische wetten bleven van kracht. Maar het woord republiek was voor velen een heilig huisje.

„Oorlog tot het uiterste” werd nu het wachtwoord van het actieve Parijs. Voormannen van de Internationale werden officieren van de Nationale Garde, de burgerwacht, als het ware de stadstroepen, 384.000 man sterk. Over de grote bourgeoisie zeiden haar pennevoerders al dat zij meer dan vreemden de bewoners van de Parijse volkswijk Belleville vreesden. „De reactie maalt niet om de Duitsers. Die heeft maar één angst: de democratie,” schreef Blanqui. ^{5*)}

Op 5 september 1870 namen enige internationalisten een revolutionair initiatief en richtten een Centraal Comité op. Daar kwam het idee ter sprake van een commune, zoals in 1792. De roemruchte Commune van toen was bij de mensen goed bekend, al was het maar uit grootvaders verhalen, die velen wat al te letterlijk op het heden betrokken.

Gelijk met de republiek en voor Parijs werd belegerd, is de eis van een Commune al op schrift gesteld door arbeiders, want zij zaten in het Centraal Comité. Twee weken later werd de eis verbreid door de journalist Félix Pyat.

6 (94) Nog een element dient hierbij genoemd: het communale of

federale, de wens een eigen plaatselijk bestuur te bezitten om zich dan met andere steden, gemeenten of communes aaneen te sluiten. Ten dele berust dit op oude gebruiken of herinneringen. De oudste groepering van burgers ten aanzien van de regering was de stad geweest; de beroemde revolutionaire Commune van 1792 was nu eenmaal die van Parijs en van Parijs alleen. Voor teleurgesteld patriottisme en verdedigingswil bood na het teloorgaan van het halve land aan de Pruisen juist Parijs nog een kans.⁶⁾ Men wilde de hoofdstad verdedigen en effectief besturen. Ook sociale verlangens gaf men op stadsschaal de beste kans. „En voor de wereld is, wat Parijs vond, gevonden,” zong Victor Hugo.⁷⁾

Wat dachten zij?

De Commune-beweging is gemaakt door mensen die onder het keizerrijk waren opgegroeid of ouder geworden. In de Commune-raad zaten mensen met opvattingen die in deze 18 jaar waren gevormd. Conservatieven en rechtse republikeinen werden er wel in gekozen, maar zij bleven van de zittingen weg. Van belang voor ons zijn de linkse republikeinen, vaak belast met de vrucht en de vloek van een rijk revolutionair verleden. Een Delescluze achtte zich een jacobijn van de grote revolutie en wilde een democratisch, verenigd en gecentraliseerd Frankrijk, dat de vijanden van republiek en revolutie kon verslaan. Ook radicaler revolutionairen uit het „jaar II” (1793-'94) hadden volgelingen in 1870-'71.

De „volbloed-revolutionair” Auguste Blanqui schreef in 1870, na 25 jaar gevangenis: „Ik heb mijn hele leven gestreden voor het recht, tegen on- en voorrecht, voor een onderdrukte meerderheid tegen een onderdrukkende minderheid. Geen druppel bloed kleeft aan mijn handen.”

Blanqui noemde zijn blad „Het vaderland in gevaar”, naar de beroemde strijdleuze van 1792. „Verraders zullen zij zijn die uit het proletariaat zijn voortgekomen en niet terstond de (door de bourgeoisie gevormde — schr.) burgerwachten ontwapenen en alle arbeiders en hun organisaties als militie bewapenen.” De republiek zou doorvechten tot het uiterste, mits zij steeds naar het kanon van Parijs luisterde. Het mensdom was begonnen met het individualisme en zou, meende Blanqui, met de Commune eindigen.

Aan de Commune, die met het vasthouden van de Parijse kanonnen begon, kon Blanqui niet deelnemen: hij was in Zuid-Frankrijk gevangen genomen. De regering weigerde „de Oude” tegen enig aantal gijzelaars uit te leveren, om de opstand niet, zoals Engels zei, zijn eigenlijke hoofd te leveren. De blanquisten zonder Blanqui zouden de val der Commune bespoedigen, dacht Thiers.⁸⁾

De Internationale is nooit vergeten, als het om de Commune ging. Maar zomin als het aantal leden — tussen 10.000 en twee, zelfs acht miljoen opgegeven! — staan hun opvattingen vast. Franse internationalisten waren dikwijls aanhangers van

Proudhon. Hij keerde zich tegen het gezag, in de eerste plaats het staatsgezag. Bekend is zijn uitspraak: eigendom is diefstal. Alle maatschappelijke relaties en diensten zouden op basis van wederkerigheid moeten staan, losse bindingen zouden tot federaties van gemeenten e.d. leiden. Proudhons aanhangers voerden in de praktijk wel degelijk de door hun meester afgewezen massa-actie, zoals die uit de klassenstrijd voortvloeit en deden dus politieke ervaring op.

Proudhons laatste werk „De politieke bekwaamheid van de arbeidersklasse”, heeft op verscheidene latere Commune-leiders indruk gemaakt.

Op het Bazeler congres van de Internationale (1869) waren de meeste Franse afgevaardigden handwerkers, die van Proudhons weerstandskassen en beroepsraden alle heil verwachtten.⁹⁾ Enkelens schaarden zich achter de Russische anarchist Bakoenin. Marx had onder de Fransen praktisch geen aanhang.

Toch schreef in augustus 1869 een Parijse boekbinder: „Voor ons zijn de politieke en sociale revolutie met elkaar vervlochten en kunnen zij niet zonder elkaar doorgaan.” Het was Eugène Varlin, toen al een strijdbare socialistische arbeider, die een van de bekwaamste leden van de Commune zou worden.

Engels over de Commune

Op 25 september 1871 schreef Engels:

De laatste beweging, de Commune, de grootste tot nu toe, was de verovering van de politieke macht door de arbeidersklasse. Als de bestaande verhoudingen zijn omvergeworpen door de overgave van de produktiemiddelen aan de producerende arbeiders, is de basis van de klassenheerschappen en onderdrukking weg. Om dit te voltrekken is de dictatuur van het proletariaat nodig; voorwaar: de daarvoor is een leger van het proletariaat.

1) Vicomte de Meaux op 17 juni 1871 in de Assemblée, geciteerd door J. Bruhat, La Commune de 1871, Paris 1970, pag. 37.

2) Geciteerd Paris-Panorama, Paris 1964, pag. 117.

3) Geciteerd naar La Commune de 1871, Paris 1970, pag. 46.

4) E. Tersen in La Commune de 1871, Paris 1970, pag. 65.

5) Zie H. Lefebvre, La proclamation de la Commune, Paris 1965, pag. 159.

5^a) Idem pag. 65.

6) Zie A. Decoufflé, La Commune de Paris (1871), Paris 1969; pag. 40 e.v.

7) Geciteerd naar Paris-Panorama, Paris 1964, pag. 177.

8) G. Lefrançais, Histoire du mouvement communaliste, pag. 276.

Over Blanqui: Mr. H. P. G. Quack, De socialisten, deel III, pag. 231.

9) Over Proudhon: zie Mr. H. P. G. Quack, De socialisten, deel III, pag. 512 e.v.

Eén dag al na het aarzelend begin van de Derde Republiek kwam er een voorlopig „Comité Central Républicain des 20 arrondissements de Paris”, een republikeins Centraal Comité van de 20 Parijse arrondissementen, en werd er besloten om verzetscomités in de wijken op te richten voor een gemeente-bestuur.¹⁰⁾ De meeste initiatiefnemers waren leden van de Internationale; dit gold ook voor de „comités van waakzaamheid” in de arrondissementen. Dezen wilden daar zelf of via de bevoegde autoriteiten optreden voor „dringende maatregelen, nodig voor de verdediging van Parijs en rechtvaardige verdeling van levensmiddelen om de vorming van de Commune van Parijs voor te bereiden door verkiezingen voor de gemeenteraad en tenslotte om de democratische en sociale republiek onverzettelijk te handhaven.”

Op 19 september 1869 was Parijs geheel omsingeld en de belegering begon. De 20ste sprak het Centraal Comité der 20 arrondissementen zich eenstemmig uit voor een Commune, een gemeenteraad voor geheel Parijs, die snel moest worden gekozen en ook de politie moest leiden, zodat de bonapartistische politieprefect kon verdwijnen.

Algemene dienstplicht voor de duur van de oorlog stond op het programma en er werd overleg met de bataljonscommandanten van de Nationale Garde voorgesteld. De commune is *de* politieke eenheid, de regering moet deze autonomie volstrekt respecteren.

De jonge, vurig revolutionaire geleerde Flourens trok op 5 oktober met zijn vijf bataljons van Belleville naar het stadhuis, tevergeefs. Half oktober verklaarde het Centraal Comité de democratische socialistische krachten te willen bundelen. Men discussieerde over de onteigening van de verdedigingsbedrijven verder in het gebouwtje van de Internationale, die behalve aan het Centraal Comité der 20 arrondissementen ook onderdak bood aan Parijs' eerste vakbonden. Alles onder het devies der Internationale: vrijmaking van de werkers door henzelf.

Eind oktober bracht zware militaire tegenslagen. Na het bericht van de overgave van Metz door Maarschalk Bazaine

drong de volksmassa op 31 oktober 1870 onder de kreet „leve de Commune!” het stadhuis binnen en bracht daar de voorlopige regering in het nauw. De oude Blanqui, de jonge Flourens e.a. disputeerden al over een „Comité voor Openbaar welzijn”. Minister Favre en de stadscommandant Trochu werden gered door de komst van de burgerwachts-bataljons uit de deftige buurten. Trochu werd in veiligheid gebracht door een „herkulische soldaat”, een Nederlandse schilder, Martinus Kuytenbrouwer. Bij het plebisciet — een erfstuk van de Napoleons — een dag of wat later haalde de regering 85 pct., maar 70.000 Parijzenaars stemden neen. Zij werden de kern van de Commune-aanhang.

Nu al noemde het Centraal Comité het recht op de Commune onaantastbaar en wekte het in het 20ste arrondissement (Belleville), de haard van de socialistische partij, op om Blanqui te kiezen.

Deze Parijzenaars waren in eerste instantie gekant tegen de wapenstilstand en wilden uitvallen ondernemen tegen de Duitse legers. De ministerraad oordeelde dat de Nationale Garde maar 10.000 doden moest incasseren om zijn gemak te houden. In een fel manifest „Wij zijn met 500.000 strijders en 200.000 Pruisen omklemmen ons” eiste het Centraal Comité op 6 januari 1871 „Plaats voor het volk! Plaats voor de Commune!”¹¹⁾

Tegen capitulatie en voor de beloofde gemeenteraad hield een bataljon uit oostelijk, dat is werkend Parijs, op 22 januari een mars naar het stadhuis. Daar werd op de Nationale Garde gevraagd door de Bretonse troepen, die zelfs geen Frans verstonden. Een honderdtal patriotten, onder wie Delescluze, werd gevangen gezet in de donjon van Vincennes.

Zes dagen later kon de regering van Nationale Verdediging haar wapenstilstand sluiten en tegen 8 februari verkiezingen uitschrijven. Dit op last van Bismarck, die een soort Franse republiek eiste alleen om met het door hem op 18 jan. te Versailles gestichte Duitse keizerrijk vrede te sluiten. Het voor twee derden royalistische parlement van „landjonkers” en de weinig minder reactionaire regering koesterden een heftige afkeer van en wantrouwen tegen de hoofdstad, waaruit overigens tussen de 60.000 en 150.000 personen, die zich dat konden permitteren, waren ontsnapt aan beleg en ongerief. De rijke stadsdelen werden zo leger; Oost-Parijs, dat van de arbeiders, legde nu relatief meer gewicht in de schaal. De grootste toevloed in de stembus kregen de links-republikeinen; zelfs Blanqui, de bekendste oproerling, werd niet gekozen, al was hij met zijn voornaamste aanhangers en de kopstukken van de Internationale aanbevolen door het Centraal Comité. De meeste stemmen kregen in Parijs de 48er Louis Blanc, de dichter Victor Hugo en Garibaldi, de democratische voorvechter van de Italiaanse eenheid.

Extra woede wekte de regering door overeen te komen, dat Kaiser Wilhelms soldaten Parijs mochten binnenmarcheren. Ondertussen besloot de „jonkerkamer” in zijn zitting in Bordeaux zich niet in de hoofdstad, maar in Versailles te vestigen. Van daaruit joegen zij door hun economische decreten de wer-

kende en neringdoende bevolking nog meer tegen zich in het harnas. Waarschijnlijk zijn aanzienlijke delen van de kleine burgerij door die bekrompen reactionaire handelwijze opstandig gemaakt of minstens bereid de opstand enige weken te laten betijen.

In incarnatie van dit bewind was Thiers (bijgenaamd Foutriquet, het loedertje). Zijn vijand zag hij in het volk van Parijs: dat wilde hij onderwerpen en dus ontwapenen. Daartoe ging hij met Bismarck over vrede onderhandelen. Op 1 maart ratificeerde de kamer met de stemmen van de Parijse afgevaardigden tegen de vredesvoorwaarden.

In de hoofdstad had zich intussen een „tweede macht” gevormd — zelfs dubbel op! Al eind februari hadden de 20 comités van waakzaamheid zichzelf als behorend tot de revolutionaire socialistische partij verklaard en sociale gelijkheid geëist. De republiek, vonden zij, stond boven het recht van de meerderheid, was dus onaantastbaar. Alvorens een politiek-sociale revolutie zich had voltrokken, wilde men als stadsregering alleen de revolutionaire commune erkennen en als landsregering alleen gedelegeerden van revolutionaire communes in het land en van de voornaamste arbeiderscentra. Tenslotte zouden de comités alle middelen ten dienste van de propaganda van de Internationale stellen. Aldus de even patriotistische als republikeinse en even republikeinse als socialistische organisatie, die in alle arrondissementen werkte.

In februari 1871 vormde zich nog een massa-organisatie, een gewapende. Sinds de eerste februaridagen kwamen er afgevaardigden van de verschillende bataljons van de Nationale Garde bijeen, halverwege de maand ging men zich organiseren in een federatie van bataljons. Begin maart waren het er 200. Er werd een eigen leiding gekozen, die ook alweer Comité Central kwam te heten. Het Centraal Comité van de Nationale Garde, zoals wij de democratische burgerwacht verder zullen noemen, vierde op 24 februari bij de Bastille-zuil de verjaardag van de revolutie van 1848, betuigde adhesie aan de republiek en protesteerde tegen de aangekondigde, tot de Champs-Élysées beperkte Duitse mars door de stad. Daarop liet het Centraal Comité de door de bevolking zelf bekostigde kanonnen en mitrailleurs hoog op Montmartre en Belleville opstellen, uit voorzorg tegen de Pruisen. Tegelijk waarschuwde het tegen het molesteren van Duitse militairen: elke aanval zou de Republiek omverwerpen. Het wil immers tegen zulke pogingen een „onverbiddelijke hinderpaal” zijn.

Blijkens zijn statuten diende de Garde voortaan „de staande legers, die nooit anders dan werktuigen van het despotisme” waren geweest te vervangen en ervoor te zorgen dat „de man van de arbeid, de producent, ook wordt geroepen de natie te vertegenwoordigen.”¹⁾ Zelf zou de Garde nog alleen een gekozen leiding erkennen.

De Garde legde op 1 maart een cordon tussen de 20.000 man Duitse troepen en de bevolking, de zwarte vlaggen, gesloten luiken en omfloerste stadsbeelden van Parijs. Daarna vernamen de zware Duitse eisen.

In de eerste maartdagen nam de eigen Gardeleiding vaste vorm aan; drie gedelegeerden per arrondissement onderhielden het verband, 215 bataljons waren vertegenwoordigd met samen 300.000 man. Op 10 maart richtte die leiding, het Centraal Comité der Nationale Garde — nu definitief gevormd — zich tot de geregelde troepen, die de regering steeds naar Parijs stuurde. Men verwachtte kennelijk een machtsgreep, zo niet een poging tot burgeroorlog van Thiers. „Soldaten-burgers, zult u het goddeloze bevel opvolgen om hetzelfde bloed als door uw aderen stroomt te vergieten? Neen, u zult geen vader- en broedermoordenaars worden... Leve de Republiek voor altijd!”¹²⁾ Begin maart kreeg de steeds vrijwillige Garde grote toeloop; meer dan 20.000 waren er naar schatting nooit in actie.

Nu stelde de regering aan het hoofd van de Garde de door Gambetta afgezette generaal d'Aurelle de Paladine, trof de middenstand door wissels etc. invorderbaar te verklaren en de werkende, dus nu werkloze bevolking door de „dertig stuiver”, d.w.z. de soldij van fr. 1,50 per dag voor de Gardisten af te schaffen, tenzij voor „behoeftegen”. Als klap op de vuurpijl verkoos de kamer Versailles tot zetel: Parijs was hoofdstad-af.¹³⁾ Die 11de maart werden ook nog zes volksbladen verboden en twee volksleiders, Blanqui en Flourens, ter dood veroordeeld. De 15de kwam het nu vaste Centraal Comité in de Vauxhall-zaal bijeen.

¹⁰⁾ Zie over het Centraal Comité: C. Dautry et L. Scheler: *Le Comité Central des 20 arrondissements de Paris*, Paris 1960.

¹¹⁾ Uit het beroemde „rode affiche”; foto in *La Commune de 1871*, Paris 1970, pag. 83.

¹²⁾ H. Lefebvre, *La proclamation de la Commune*, Paris 1965, pag. 196.

^{12^b)} Idem, pag. 202-203.

¹³⁾ A. Soboul in *Europe*, avril-mai 1951, pag. 21.

In de vroege ochtenduren van 18 maart, oftewel in het holst van de nacht, wilde Thiers zijn voornemen het Parijs van het volk te ontwapenen laten uitvoeren. De Montmartre-heuvel werd beslopen door drie brigades tot bij de kanonnen. Er mankeerde maar een kleinigheid: paarden om de affuiten te trekken had het opperbevel niet meegestuurd. Een enkel schot had de bevolking van Montmartre (het 18de arrondissement) het bed uit gedreven. De noodklok luidde. „Als bij een decorwisseling op het toneel,” schrijft een ooggetuige, liepen de straten vol, hoofdzakelijk met vrouwen. „Verraad!” riep een van haar, Louise Michel, en zij ging haar medeleden van het wijkcomité van waakzaamheid halen.

De soldaten van het geregelde leger weigerden te schieten ondanks het bevel van generaal Lecomte, ook na diens uitroep „Uitschot, er zwaait wat voor jullie!” „De wapens neer!” was het weerwoord van een sergeant. De soldaten van het 88ste regiment linietroepen verbroederden zich met de schutters en arresteerden de generaal.

Een aantal kanonnen, dat al naar beneden was gehaald, werd ter hoogte van de buitenboulevards tegengehouden, o.m. door Bergeret. Kort na 9 uur moest de legerleiding zich op het Marsveld, diep in het zuiden op de linker Seine-oever terugtrekken. Op het Bastilleplein openden de Nationale Gardisten zwijgend hun rijen om de grijze dichter Victor Hugo met de lijkist van zijn zoon te laten passeren, „de roem en de dood”.

Het enige geweld dat zich op de 18de maart voordeed was dat tegen de twee generaals, Lecomte, die in een wachtlokaal werd vastgehouden en zijn collega Clément Thomas. Deze was een kijke komen nemen op Montmartre en werd herkend als een man, die in juni 1848 tijdens de opstand op de arbeiders had laten schieten. Moedige pogingen van enkele burgerwachts-officieren, noch de arrondissements-burgemeester Clemenceau konden verhinderen dat de generaals door hun eigen soldaten werden gefusilleerd. Onafgebroken is deze — uiteraard nutteloze — uitbarsting gehanteerd tegen het Centraal Comité van

de Nationale Garde, dat er part noch deel aan had en tegen de Commune, die toen nog niet eens bestond.

Dit gebeurde 's middags. Tot ongeveer 10 uur 's ochtends wist het Centraal Comité nog van niets: pas om een uur of 11 gingen de eerste bevelen uit: niet aanvallen, barricades optrekken. In het noorden en zuiden van de stad verboederden soldaten en Gardisten zich, een rode vlag wapperde van de Bastille-zuil. Het was een Franse opstand: tussen 12 en 2 lag alles stil om te eten. 's Middags rukten Varlin, Bergeret en anderen met bataljons Nationale Garde op naar de Place Vendôme om daar het hoofdkwartier van de Garde te bezetten.

Geleidelijk maakte dit volksleger zich meester van een zevental arrondissements-raadhuisen, het eerst in de dichtstbevolkte wijken. Pas om een uur of 11 's avonds had de patriottische officier Brunel met zijn mannetjes het stadhuis van heel Parijs omsingeld. Het Centraal Comité van de Nationale Garde had Parijs in handen, maar het wist het nog steeds niet.

De regering was toen al uitgeknepen, het laatst Jules Ferry, die als algemeen burgemeester van Parijs fungeerde, maar geen steun kon vinden, ook niet na een reeks wanhopige telegrammen. Thiers ging voorop, richting Versailles, indachtig een Oostenrijks generaal, die in 1848 het opstandige Wenen had verlaten om er als overwinnaar terug te keren. Men zou, liet zijn militaire woordvoerder weten, een eind maken aan een „oproercomité, welks leden alleen maar de communistische leer vertegenwoordigden, dat Parijs zou uitplunderen en Frankrijk in het graf werken”.

Om middernacht liepen de mannen van het Centraal Comité door het stadhuis, op de toren was de rode vlag gehesen. Boven wiens hoofd?

Parijs had noch een regering, noch een bestuur, zelfs geen zaakwaarnemer van een van dezen. Er was in feite al overdag en die nacht een volstrekt gezagsvacuüm. De enige bestaande instantie was het Centraal Comité, dat wil zeggen het gewapende volk. Maar dit had geen organisatie, geen plan, overzicht noch analyse van de toestand en zijn aangewezen leider, die Auguste Blanqui had moeten zijn, zat ver weg in een cel.

Edouard Moreau, lid van het Centraal Comité, hakte de knoop door: de Nationale Garde zou (als „wachtpost van het volk”) de macht in handen houden tot het die aan een gekozen Commune kon overdragen.

Toen de delegatie van de maires, de (deel)burgemeesters van de twintig Parijse arrondissementen, bemiddelingsvoorstellen kwamen doen, wees men hun de deur. Evenzo verging het de door de ministers nieuw aangewezen commandant voor de Garde: die zou de revolutionaire burgerwacht, nu volksmilitie geworden, voortaan wel zelf kiezen. De generaal droop maar af. Zo bleef het Centraal Comité als vanzelf de enige macht in Parijs met het ene doel: verkiezingen te houden. Een koor van schrijvers, te beginnen met Karl Marx, heeft de aanvoerders van de arbeiders-schutters hun grote verzuim voorgehouden: dat zij niet meteen naar Versailles zijn gemarcheerd. Thiers zelf

had hierop gerekend, het leger van Versailles was zwak en in verwarring. Nog ernstiger was, dat alle ministers ongemoeid Parijs konden verlaten. En het allerergste: de uitgangen van de stad werden niet eens gesloten. Een 20.000 soldaten van het geregelde leger konden zich op en zelfs na 18 maart bij hun onderdeel buiten Parijs voegen.

Anders gezegd: het gewapende proletariaat met sympathisanten had wel de macht overgenomen, maar niets gedaan om zijn machtsmiddelen te beveiligen. Het had de gevallen machthebbers niet in hun wijkplaats Versailles opgezocht, zoals de Blanquisten en het comité van Montmartre, de gangmaker van de beweging, wilden. Dat niet alleen: men had machteloze regeerders het slagwapen zelf in handen gespeeld. Dit is veel krasser dan de redelijke tegenwerping van Lissagaray, dat de Nationale Garde niet sterk en georganiseerd genoeg was om en Versailles te nemen en Parijs te houden. „Nooit aanvallen en alleen in het uiterste geval van u afslaan,” raadde het Centraal Comité in een proclamatie.

Men had zelfs twee vitale punten „buiten schot” gelaten: het hoofdstadskantoor en de staatsbank, de Banque de France.

Wat bracht de 18de maart nog meer?

„Wij stonden verbaasd; nooit had het Centraal Comité vermoed dat wij Parijs in zo korte tijd konden krijgen,” verklaarde Jourde, een van de activisten, nadien. Toch heeft het wijkcomité van Montmartre onmiddellijk gedaan wat nodig was en genomen het Centraal Comité, al had het niet het initiatief genomen tot de opstand, zijn verantwoordelijkheid dadelijk aanvaard.

Een burgerwachter, de beroemde geograaf Elysée Reclus, kon al op 27 maart met recht schrijven: „De 18de maart lijkt mij de grootste dag van Frankrijks geschiedenis sinds 10 augustus 1792. Het is tegelijk de overwinning van de Republiek van de werkers en de inwijding van de Federatie van gemeenten.” De ommekeer had bijna vreedzaam plaatsgevonden, zette hij erbij.¹⁴⁾

Eenmaal gevestigd in het stadhuis verklaarde het Centraal Comité zich tot de „nieuwe regering van de Republiek” en schreef verkiezingen uit — niet met aller instemming — definitief tegen 26 maart.

Iedere door de Nationale Garde aangewezen functionaris bleef werken voor de normale soldij van fr. 1,50. De „dertig stuivers” werden symbolisch, ook voor de zg. goedkope regering.

De staat van beleg, de krijgsraden werden opgeheven, politieke gevangenen bevrijd, vrijheid van drukpers ingesteld; de vervalddag van wissels werd een maand opgeschort, de verkoop van panden in de bank van lening werd geschorst (tot 20 francs) en huuropzegging verboden.

De ministeries werden bemand, het eerst dat van financiën en natuurlijk ook het hoofdbureau van politie e.d. Het stadhuis

kreeg een militair commando. Al de 19de verscheen de staatscourant, het Journal Officiel.

Men moest zich ook met de Banque de France bezig houden, al was het maar wegens de uit te betalen soldij aan de Garde. Na een voorschot van een half miljoen bij Rothschild nam men bij de staatsbank tweemaal een miljoen francs op van het tegoed van de stad Parijs.

Het Centraal Comité gedroeg zich als een voorlopige, maar geregelde regering. Het verdachte voor haar rivalen in Versailles school in het arbeidersselement, het sterkste dat ooit ergens was opgetreden. Het Comité was thuis in zijn bataljons en zijn buurten; in de „betere kringen” heetten zij onbekenden. En dan de hoogstnodige verdediging! Aan het hoofd van de Garde werd de zeer dubieuze, dronken Lullier gesteld, die ook nog een verrader bleek. De vier forten aan de zuidrand van Parijs werden bezet, — in het oosten en noordoosten lagen de Duitsers — maar de Mont Valérien, het strategische punt bij uitstek, liet men onbemand en dus als potentieel gevaar voor Parijs liggen. Er kwam meteen een commandant uit Versailles heen.

De mannen van het Centraal Comité kennen de geschiedenis te goed, klaagde menige aanhanger, onder wie Marx. Eenmaal door een opstand in het stadhuis beland, wensten zij een gekozen gemeenteraad, zoals hun voorouders die in 1792 hadden gevormd. Gebrek aan ideologische voorbereiding, invloed van Proudhon in verzoenende geest werkten hier.

„Verzoeners” waren door hun middenpositie ook de republikeinse afgevaardigden van Parijs ter Nationale Vergadering en de burgemeesters van de arrondissementen, die door minister Picard met het administratief besturen van de stad waren belast. Zij probeerden in Versailles een gemeenteraad voor de hoofdstad te bepleiten, zonder succes.

Reactionaire kranten als de Figaro (toen al!) stookten tegen het stadhuis. De 21ste betoogden „ordelievenden” op het Beursplein, de 22ste op de Place Vendôme, waar de nu revolutionaire leiding van de burgerwacht zetelde. De „orde” loste schoten en liet twee gefedereerde, dat is opstandige en 15 eigen doden achter.

Toen Versailles weer gemeenteraadsverkiezingen weigerde, bedankten de links-republikeinse kamerleden en wethouders. De maires lieten wat later blijken dat zij alleen hadden beoogd een mogelijke mars op Versailles te voorkomen.

Tot opperbevelhebber benoemde het Centraal Comité nu Garibaldi, die bedankte, al erkende hij „de plicht het revolutionaire Frankrijk te dienen”. De drie vervolgens gekozen commandanten riepen wel op om eerst de vijanden van de republiek streng te straffen, maar voorrang hielden de raadsverkiezingen op een niet-socialistisch program voor stedelijk zelfbestuur.

Het Centraal Comité is meteen aan de slag gegaan. Zo betrok Jules Vallès, populair schrijver, revolutionair en bohémien, het ministerie van onderwijs. Het Comité beschouwde zich als plaatsvervangend en wilde burgeroorlog vermijden. Maar het was al moeilijk de dagelijkse zaken af te doen, aangezien de

regering alle ambtenaren naar Versailles had ontboden. De verschillende bureaus waren leeg, wat de nieuwe meesters tot een nieuwe, directe democratie dwong.

De „gedelegeerde voor buitenlandse zaken” vernam dat het Duitse leger zich „vriendschappelijk-passief” zou gedragen, zolang het niet in gevaar werd gebracht. Van hun kant achtten de Gardes zich wegens de „feitelijk gemeentelijke aard van de revolutie” niet bevoegd de vredesvoorwaarden te bespreken, die door de Vergadering in Bordeaux waren aanvaard.

De binnenlandse veiligheid wilde het Centraal Comité al verzekeren door de prefectuur, het hoofdbureau van politie te Parijs, evenals de van het keizerrijk geërfde staatspolitie, op te heffen. Politiecommissarissen zouden, net als bijvoorbeeld dienaren van de justitie, moeten worden gekozen.

„Wij vereenvoudigen de formaliteiten,” zei de gedelegeerde ter politieprefectuur, toen hij de politieke gevangenen kwam bevrijden. Wel vermeldt een patrouillerapport dat op Montmartre in de nacht van 20 maart twee politiemannen zijn gefusilleerd.

De verkiezing en uitroeping van de Commune, het tweede bedrijf van het lentedrama van 1871, is een feest. Men ging stemmen voor één raadslid op 20.000 kiezers volgens de kiezerslijsten van febr. '71. In de arbeiderswijken, zoals de Faubourg Saint-Antoine trok men in optocht naar de stembussen. Daaruit werden 229.167 geldige stemmen gehaald op 485.569 ingeschrevenen; het laatste getal nog van een plebisciet van het keizerrijk. Heel groot was de opkomst dus niet.

„Burgers”, had het Centraal Comité die ochtend per plakkaat gewaarschuwd, „verliest niet uit het oog dat de mannen die u het best zullen dienen diegenen zijn die u uit uw midden kiest, die leven zoals uzelf en lijden onder dezelfde kwalen — te zelden is de vermogende bereid de werker als een broeder te beschouwen . . .”

Van de 90 gekozenen waren er 25 arbeiders en 13 al leden van het Centraal Comité. Er waren 16 leden van de Internationale, 12 volgelingen van Blanqui, een stuk of 25 noemden zich onafhankelijke revolutionairen, vaak jacobijns gezind of romantisch ingesteld. Er werden 14 maires en wethouders gekozen, van wie de meesten in de nieuwe raad verstek lieten gaan, het rechtse tental; er was ook een middengroep van een stuk of tien man.

Vermelding verdient dat de 25 arbeiders, die wel 40 procent vormden van hen die werkelijk in de Commune zitting namen, allen werkten in het kleinbedrijf, heel vaak in de kleinmetaal: er waren bronsgieters, vormers en ook edelsmeden, zoals Frankel.

„Stellig behoren de leden van de raad der Commune tot heel verschillende richtingen,” schrijft Jean Bruhat, een vooraanstaand specialist in deze. „Toch moet het woord richting niet al te nauw worden genomen. Het gaat om weinig omlinnde stromingen, die naar gelang van de omstandigheden op drift raken. Het is dus heel riskant om de Communards „in te delen”. Met elk etiket moet men voorzichtig zijn.”

Over de invloed van Proudhon, waaraan vrijwel al deze arbeiders, ook de Internationalisten, hebben blootgestaan tekent

Bruhat aan: „Geen schematisme. Deze mannen hebben ervaring in de arbeidersstrijd en als gevolg van die ervaring heel veel proudhonistische stellingen verworpen. Proudhons leringen ten spijt hebben zij de stakingen ondersteund, een direct aandeel genomen in de oprichting van vakorganisaties en politieke strijd tegen het keizerrijk op touw gezet. Op deze wijze voegen deze „geëmancipeerde” proudhoniëten zich in de actie vaak bij de heel weinig talrijke Communards, die toenadering hebben gevonden tot de marxistische denkwijze.”

De meeste leden van de Commune behoorden tot de kleine burgerij; er was een zevental publicisten, verder boekhouders, beambten, artsen, onderwijzers en een enkele jurist. Vijf kwamen uit de zakenwereld, twee uit het leger. Er ontstond ook een meerderheid in de raad, onder wie de „jacobijnen”, die bezeten waren van de grote revolutie en volgens Frankel „met de grondwet van 1793 opstonden en naar bed gingen”.

Ruwweg kan men zeggen dat voor de meerderheid, de navolgers van de oude revolutie, de politiek, voor de minderheid — vooral arbeiders en leden van de Internationale — de sociale revolutie op het eerste plan stond. Volgens Bruhat alweer mag men geen al te enge betekenis aan de woorden meerder- en minderheid hechten.

Wie waren nu de mannen van de Commune? Een Robespierre, een Lenin behoeft men onder hen niet te zoeken. Marx, die met enkelen van hen schriftelijk contact onderhield, zat in Londen. Blanqui en Garibaldi, de meest illusteren onder de gekozenen, waren buiten Parijs. Thiers weigerde elke uitwisseling van „de Oude”, omdat hij Blanqui voor de opstand de waarde van een heel legerkorps toekende. Leider van de jacobijnen was Delescluze, een beproefd revolutionair, zozeer van zijn roemruchte voorbeelden vervuld dat hij geen tijdgenoot van de 19de eeuwers meer was. Wel wat hij een integer man van actie, die recht zijn weg ging tot in de dood.

Een partij vormden de jacobijnen, tot wie ook Rigault, de procureur der Commune behoorde, eigenlijk niet, meer een geestesrichting. Zij bestreden wat toen „communisme” heette, nl. streven naar een sociale omwenteling. Deze zou volgens hen door invoering van de democratie wel worden beslist.

„Politiek voor alles!” gold ook voor de Blanquisten, waaronder de Commune-generaals Eudes en Duval, mensen die alle heil verwachtten van krachtig optreden door een gesloten, vastberaden groep.

Sociaaleconomische eisen staan voorop bij de socialisten van de Internationale, die dan ook in de sociale sector te vinden zijn. Eugène Varlin, een boekbinder, had in arbeiderscursussen kennis opgedaan, zat al in 1864-'65 in het vakbonds- en coöperatiewerk en organiseerde stakingen, dit alles ondanks de leer van Proudhon. Varlin reisde door Frankrijk om vakbonden op te richten, compleet met solidariteitskassen, die zowel de Pruisische looiers als de bouwvakkers in Genève konden steunen. Bovendien reorganiseerde hij de Franse sectie van de Internationale. Hij moest uitwijken en kon pas na 4 september 1870 terug naar Frankrijk, waar hij een bataljon commandeerde en

in protest tegen de regering die alleen zichzelf verdedigde, lid van het Centraal Comité der Nationale Garde werd. Varlin werd drievoudig tot Commune-lid gekozen en heeft achtereenvolgens de financiën en de bevoorrading beheerd. Hij heeft gezorgd dat Parijs te eten had. Hij was een organisator en sprak weinig. Tenslotte leidde hij de verdediging op de linkerover, waarna hij tot het einde toe meevocht op de laatste barricade. Hij werd aangegeven en onder het roepen van „Leve de Republiek! Leve de Commune!” door het leger gefusilleerd, 31 jaar oud. Hij was een echte arbeidersleider, een overtuigd socialist en wordt nog steeds geëerd als een sieraad van het Franse proletariaat.

Léo Frankel — een goudwerker noemt Domela Nieuwenhuis hem — werd als zoon van een Hongaars arts geboren en 25 jaar na de Commune in een rode vlag op Père Lachaise begraven. Hij heeft misschien Bebel, maar zeker Marx gekend voor hij in Lyon en Parijs voor de Internationale streed en veroordeeld werd, bewonderd om zijn grote kennis. In de Commune-raad gekozen werd hij met 27 jaar eigenlijk minister van arbeid in de eerste arbeidersstaat. Als zodanig was hij verantwoordelijk voor het volgens hemzelf enige „waarlijk socialistische besluit dat door de Commune is genomen”. Hij gaf door zijn gehele optreden blijk van zijn principiële inzicht, ook in de betekenis van de 18de maart en was de 26ste een van de weinige marxisten in de Commune-raad. Naar aanleiding van zijn verkiezing antwoordde de commissie voor de geloofsbrieven op de vraag of buitenlanders lid van de Commune konden worden: „Aangezien de vlag van de Commune die van de Wereldrepubliek is, . . . dat elke stad het recht heeft de titel van burger te geven aan de buitenlanders die haar dienen . . . is de commissie van mening dat buitenlanders kunnen worden toegelaten.” Frankel zat al in het Centraal Comité der 20 arrondissementen en vocht mee in de Nationale Garde, waarbij hij op 25 mei werd gewond, samen met Elisabeth Dmitrieff en zich kon verbergen. In september 1872 was hij in Den Haag op het congres van de Internationale namens Oostenrijk-Hongarije, waar hij een van de grondleggers van de arbeiderspartij is geworden. Teruggekeerd in Parijs heeft hij onder meer in 1889 deelgenomen aan de oprichting van de IIde Internationale. Frankel was metterdaad en naar overtuiging een internationalist, die een baanbrekende en duurzame activiteit heeft ontwikkeld in de arbeidersbeweging in West- en Midden-Europa, als wegbereider en als praktisch politicus.¹⁵⁾ Door de dubbele verkiezingen enerzijds en het weigeren van sommige leden anderzijds waren er aanvullende verkiezingen nodig; op 16 april werden 15 lege plaatsen bezet o.a. door Serrailleur, de „zendbode” en Longuet, de toekomstige schoonzoon van Marx en door de grote schilder Courbet, die allen de minderheid kwamen versterken.

Karakter van de Commune

Ongekend nieuw en revolutionair in de Parijse Commune was natuurlijk het ongekend en ongehoord hoge percentage werkkenden in de raad. Na de aanvulling hadden 81 man daadwerkelijk zitting. Van hen werkten er 33 voordien met hun handen, waarvan 27 in loondienst; de anderen meest in het te Parijs zo verbreide handwerk.

Nieuw is ook, dat de Commune als collectiviteit tegelijk uitvoerende en wetgevende macht uitoefende. Daartoe bestonden 9 speciale commissies en één executieve commissie, een soort ministeries, gevormd uit de raadsleden zelf. Delegaties, petitie's, ook kiezers alleen stroomden voortdurend toe. Elke handeling van de raad werd 's avonds in de clubs besproken. Er werd voor dat alles een vrij laag maximum-salaris ingesteld: fr. 6000 voor beambten, dus ook voor de Commune-leden.

Men kan zich indenken dat deze goedwillende, in bestuurszaken onervaren mensen haast bezweken onder hun niet altijd doeltreffende werk, de overbelasting en de rompslomp. Voeg daarbij de schreeuwers en mooipratere's, zoals Pyat, bijgenaamd de boze geest van de Commune. Geen wonder dat een arbeider onder de leden zei: „Ik ken de listen van de politiek niet: ik verbaas me over wat ik hier zie, ik had gedacht hier iets waardigers te vinden.”

Het valt te begrijpen dat het moeite heeft gekost iets als een program in elkaar te zetten. Toen het op 19 april in de vorm van een manifest verscheen, „ging het er al niet meer om wat of hoe, maar of de Commune zou zijn”. (Arnould.)

Een meerderheid van verlate jacobijnen zette, natuurlijk in navolging alweer van de grote revolutie begin mei de vorming van een „Comité voor Openbaar welzijn” door, al werd ook sommige aanhangers van die meerderheid het „geklets van 1793” soms te gortig.

Afgezien van oude krachttermen was de Commune zeer weinig gewelddadig. Doodvonnissen kwam niet voor. Er heerste een goedmoedige nonchalance, een luchtige vriendelijke stemming. Men had het grimmige beleg achter de rug; de tijdgenoten ondergingen de maanden van de Commune — het was ook mooi weer — als de bloementijd, de kersentijd, zoals een vermaard lied zingt.¹⁶⁾

De zittingen van de Commune-raad zelf bleven ondanks heftige aandrang tot openbaarheid besloten met een beroep op de oorlogstoestand. „Wij behoeven onze besluiten toch niet aan de vijand kenbaar te maken?” vond de raad, die na 12 april wel een verslag in de staatscourant liet publiceren, maar het publiek bleef weren. De verbinding van de buurtvergaderingen, clubs en bataljons met hun vertegenwoordigers was daarmee wel hachelijk.

¹⁵⁾ Zie over Frankel: E. Tersen in Europe, avril-mai 1951.

¹⁶⁾ J. B. Clement: Le temps des cerises; over hem J. Fréville in Europe, avril-mai 1951, pag. 80 e.v.

a) *De clubs*

Veel meer dan vroeger krijgt tegenwoordig weer de volksbeweging tijdens de Commune de aandacht. Het eerst noemen wij hier de clubs, ook deze geïnspireerd door de jaren 1789-'94. Zij vergaderden bv. in de Folies-Bergère, rechts en het Collège de France, links van de Seine. Zij propageerden al sinds oktober 1870 de commune, werden in januari '70 verboden en na 18 maart natuurlijk weer toegelaten. Even natuurlijk verdedigden de clubs de revolutie en ontplooiden zich, gelijk op met de bijval van het volk voor zijn eigen regering. Vanaf 30 maart maakten de clubs gebruik van enige kerken, die toen waren gevorderd. Ook dit herinnert aan de grote revolutie. Er is ook geprobeerd een federatie van de clubs te stichten. Vlak voor het dramatische slotbedrijf van de Commune kwam het eerder genoemde Republikeinse Centraal Comité der 20 arrondissementen bijeen dicht bij het stadhuis, kennelijk om invloed op de raadsleden-bestuurders uit te oefenen. „Ons behoort het initiatief van de revolutionaire maatregelen”, verklaarde de „Club der proletariërs” op 19 mei.¹⁷⁾ Men vond ook, dat noch Commune, noch Centraal Comité voldoende gecontroleerd werden.

Levensmiddelenprijzen, huren en gaarkeukens, maar vooral de verdediging hielden de gemoederen bezig. De meesten wilden dienstplicht voor de stad, een „levée en masse” (massalichting), ook dit naar het voorbeeld van 1792. De clubs wekten hun leden op saboteurs, verraders en deserteurs uit de Nationale Garde te achterhalen.

De club in het Quartier Latin kritiseerde de militaire leiding en het heersende gebrek aan discipline en vroeg meer aandacht voor de volkswil en snellere uitvoering van de besluiten. Men wenste daar dat de oorlogsschatting aan de Duitsers zou worden betaald uit het vermogen van de gevluchte bezitters en vooral dat „de arbeid de enige grondslag voor het maatschappelijke bestel moest zijn” en men eiste sociale wetten en arbeidsbescherming.

Uit de discussieverslagen van de clubs in uiteenlopende wijken weten wij, dat vrijwel alle decreten van de Commune: scheiding van kerk en staat, reorganisatie van de rechtspraak, verantwoording doen door de gekozenen aan hun kiezers het eerst aan de basis, onder de mensen zijn genoemd. De burgers tegenover het stadhuis stuurden hun verlang- en klachtenlijstjes naar hun afgevaardigden, die zij in handel en wandel op de voet volgden. Ook dit was een aspect van het nieuwe regeerapparaat. Deze vorm van politieke activiteit van de gewone burger kunnen wij zien als de aanzet tot partij-activiteit, die al wel degelijk aanwezig was, als natuurlijk vervolg op „een bepaald streven naar oprichting van een revolutionaire arbeiderspartij”, zoals door Bruhat geconstateerd.

b) De pers

De pers van de Commune is van oudsher in trek. Dat is best te begrijpen, de pers is een hoofdbron voor onze kennis van deze twee maanden. Verder had wel een tiental Commune-leden een eigen krant en schreven vele anderen geregeld artikelen; een stoet journalisten zorgde voor meer voorlichting en propaganda. Daarnaast kregen en publiceerden de bladen een vloed van brieven van lezers, vooral van arbeiders. Deze ingezonden stukken of losse bijdragen schenken ons unieke en onwaardeerbare informatie; de „arbeiders-correspondenten” na de Russische revolutie zijn ermee vergeleken. Zij hameren eigenlijk allemaal op hetzelfde: de Commune en haar commissies moeten krachtiger optreden. „Zij nemen wel besluiten, maar voeren ze niet uit,” klaagt burger Pêchard, één uit velen. De brieven ademen dezelfde geest als de discussies in de clubs. Een anonieme inzender: „Zou Parijs worden bedolven onder een berg van as, dan zouden we de ellendelingen van Versailles wel bewijzen, dat wij ons hart op de rechte plaats hebben en willen sterven voor een zaak die wij als heilig beschouwen.”¹⁸⁾

Niet alleen deze „Père Duchêne”, ook al een imitatie uit het grote opstandsverleden, (met de meeste brieven) en dergelijke Commune-bladen verschenen te Parijs. Er heerste persvrijheid. De „Tems” en tientallen andere reactionaire bladen kwamen binnen de stad uit. Bovendien bleven andere, naar Versailles geëmigreerde, kranten in Parijs te koop. Dit liberalisme is de Commune door haar vrienden verweten. Pas in mei werden er kranten verboden, de laatste nog op 18 mei, vlak voor de entree van de regeringstroepen. Krantenjongens op de boulevards verkochten vaak organen van vriend en vijand. Echte arbeiderskranten bestonden er in deze tijd niet. Het „Journal Officiel”, de staatscourant der Commune stond met zijn breedvoerige, voor ons hoogst leerrijke uiteenzettingen wat apart.

c) De vakbeweging

Ook de meest typische arbeidersorganisatie, de vakbond, stond nog in de kinderschoenen na geen zeven jaar min of meer legaal bestaan. In november 1869, in de nadagen van het keizerrijk

us, was er al een *Chambre fédérale des sociétés ouvrières*, dat is iets vergelijkbaars met een plaatselijke bestuurdersbond voor Parijs, opgericht. De zetel werd het gebouw waar ook de *Internationale* en het 20-*arrondissementen-comité* onderdak zouden vinden. In 1870 moeten er al voor een 50 vakken soortgelijke kamers in Parijs en omgeving zijn geweest, plus een stuk of 50 coöperaties. Het is aan te nemen dat vele hiervan op 18 maart van de partij waren: de vakorganisatie laat dan direct van zich horen, metselaars, steenhouwers en zadelmakers bijvoorbeeld. Op 23 april zegde de bond van machinisten en metaalbewerkers de *Commune* steun toe; het gaat om „onze economische emancipatie... het opheffen van de uitbuiting van de ene mens door de ander”.

Een schijnvakverbond dat regeringsagenten trachtten op te richten werd onmiddellijk aan de kaak gesteld door de arbeiders: „Er is geen verzoening mogelijk tussen ons, werkers, en de royalisten van Versailles... wij zullen overwinnen en uit onze overwinning zal de bevrijding van de loontrekkers en de onafhankelijkheid van de volken voortkomen.”

d) *De Internationale*

De belangrijkste van alle volksbewegingen was natuurlijk de Parijse sectie van de *Internationale*. Wij zagen dat zij het terrein heeft helpen voorbereiden, maar niet de opstand, waar zij zich pas na vijf dagen bij aansloot. Het gaat hier ook niet om de voorstelling die de tegenstanders van de *Internationale Arbeiders-Associatie* gaven: helse legers zouden uit de onderwereld zijn opgestaan om het rijk van de antichrist te stichten. Een hele literatuur in deze geest zag een eeuw geleden het licht. In het bijzonder munt uit de regeringsenquête naar aanleiding van de *Commune*, waarin honderden galspuwende pagina's aan de *I.A.A.* zijn gewijd.

Hier interesseert ons eenvoudig de activiteit van de leden der 1ste *Internationale*, niet alleen van hen die in de gemeenteraad zaten. Achter de opgegeven aantallen moeten wij om te beginnen al vraagtekens zetten. Zo schijnen minstens 30 raadsleden wel eens bij de *Internationale* aangesloten te zijn geweest, een op de drie. Jawel, maar enkelen van dezen kozen de kant van Versailles en ook zij die bleven lopen sterk uiteen. Twee derden van hen waren aanhangers van Proudhon; de linksen onder hen waren het meest consequent en steunden, anders dan hun meester, de vakactie.

De Federatie van Parijse secties bestond tijdens de *Commune* juist een jaar en besloot op 29 maart eenstemmig het komende congres van de *I.A.A.* tegen 15 mei naar Parijs uit te nodigen, een optimisme dat nu nog beklemmend aandoet. Bij diezelfde gelegenheid heeft Frankel de beginselen van de *Internationale* aldus geformuleerd: „Wij willen het recht van de werkers grondvesten en dat recht kan alleen worden gevestigd door morele kracht en overreding”. De communale verkiezingen, aldus de *Internationalisten*, zouden tot de politieke opkomst van

de arbeidersklasse leiden, die weer „het begin van het tijdvak van maatschappelijke reorganisaties zou betekenen.”¹⁹⁾ De onderzoekers beamen de uitlating die een van de besten onder hen een mensleeftijd geleden neerschreef: „Alleen de leden van de Internationale hadden een vrij goed omlijnde politieke en sociale leer, hoewel zij aarzelden tussen het muellisme van Proudhon en het collectivisme van Marx.”²⁰⁾

c) *Vrouwen*

De legende van de „pétroleuses” komt waarschijnlijk daar vandaan, dat aan geen enkele beweging in de geschiedenis zoveel vrouwen hebben deelgenomen als aan de Commune. Vrouwen beklommen in de vroege uren van 18 maart het eerst de heuvel van Montmartre om de kanonnen te behoeden en zij neutraliseerden de geregelde troepen.

In de ateliers en werkplaatsen sloofden zij 12, 14 uur per dag voor een hongerloon. Nathalie Lemel, een boekbindster, had in haar bedrijfstak samen met Varlin de vakbond opgericht. Bij elke patriottische, elke politieke beroering treedt de vurige onderwijzeres Louise Michel op, die met twee andere (schrijvende) vrouwen in augustus '70 de commandant Trochu een petitie aanbood ter verdediging van Parijs.

Tijdens de Commune functioneerden vrouwenclubs, die evenals de andere vonden dat de raad in revolutionair élan tekort schoot.

De Communards mochten dan nieuwlichters zijn, aan vrouwenrechten hadden zij geen boodschap, vermoedelijk als erfenis van Proudhon. Maar de sociale maatregelen van de Commune, brachten vooral de vrouwen verlichting, zoals huurstop en uitkeringen ook voor niet-wettige gezinnen — vele arbeiders leefden in een vrij huwelijk. De vrouwen hadden ook het meest te lijden gehad van het beleg en in de hongerwinter gedemonstreerd voor brood.

De vele werkloze naaisters werden nu aan het maken van militaire uitrusting voor de Garde gezet. In de geprojecteerde coöperatieve ateliers zouden zij voor gelijke arbeid het gelijke loon krijgen als de mannen, in plaats van de helft. „Niet te vroeg!” riep een oude arbeidster bij het horen van het program, „als het volk vakantie had, zoals de rijken, zou het niet zo klagen, burgers!”²¹⁾

De belangrijkste organisatie van vrouwen onder de Commune was de *Vrouwenbond voor de verdediging van Parijs en de verzorging van gewonden*, opgericht door bovengenoemde Nathalie Lemel en een legendarische schone Russin, die met een opdracht van Marx nog in maart 1871 van Londen naar Parijs was gekomen. Op een affiche heet zij Elizabeth Dmitrieff. Zij haalde vooral arbeidsters in de Bond, die blijkens de statuten „de zaak van het volk, de Revolutie en de Commune steunt . . . en de regeringscommissies helpt bij ambulances, gaarkeukens en barricades.”²²⁾ Daarboven organiseerde de Bond werk voor vrouwen, in nauw contact met de Commissie voor arbeid en

uitwisseling van de Commune. De Bond was druk bezig ook met vakorganisatie, toen de Commune ten einde liep. Het is niet overdreven in de Bond de vrouwensectie van de Internationale zowel als een vrouwenvakverbond te zien.²²⁷⁾ Toen er eenmaal in de stad werd gevochten, hebben de vrouwen ook meegedaan en niet alleen als verpleegsters. Louise Michel, die op alle punten in actie bleef, werd ook het symbool van de vrouwen der Commune.

Marx over de Commune

Karl Marx in oktober 1871 in een rede ter gelegenheid van het zevenjarig bestaan van de Internationale.

De Commune was, daar kan geen verschil van mening over bestaan, de verovering van de politieke macht door de arbeidersklasse.

In 1872 bij de eerste verjaardag van de Commune noemde Marx deze

de roemrijke beweging van 18 maart, het morgenrood van de grote socialistische revolutie, die de mens voor altijd van het klassenregiem zal bevrijden.

Een resolutie van de hand van Marx en aangenomen op het congres van de Eerste Internationale te Den Haag (van 2 tot 7 september 1872) bevat een conclusie uit de ervaring van de Commune:

Deze vorming van het proletariaat tot politieke partij kan niet worden losgemaakt van de overwinning van de socialistische revolutie en haar hoogste doel, de opheffing van de klassen te verzekeren.

¹⁷⁾ Zie voor de clubs vooral La Commune de 1871, Paris 1970, Paris-Panorama, Paris 1964, pag. 153.

¹⁸⁾ Lettres du Père Duchêne, Paris 1934, pag. 29 e.v.

¹⁹⁾ G. Bourgin, Histoire de la Commune, Paris 1907, pag. 82.

²⁰⁾ Idem pag. 83.

²¹⁾ E. Thomas, Les Pétroleuses, Paris 1963, pag. 121.

²²⁾ Geciteerd bij E. Thomas, Les Pétroleuses, Paris 1963, pag. 89.

^{22*)} Idem, pag. 79 e.v. J. Rougerie, Paris libre 1871, Paris 1971, pag. 181.

6 Wat deed de Commune in Parijs?

De Commune heeft nog geen week in vrede gewerkt. Toen kwam op Palmzondag, 2 april, het antwoord van Versailles op de uitgebleven aanval, juist nadat in Parijs de post van opperbevelhebber was afgeschikt. Het voorstadsje Courbevoie werd bezet en er vielen slachtoffers onder de pensionaatsmeisjes die uit de kerk van Neuilly kwamen. Het militaire driemanschap Eudes, Duval en Bergeret, dat nu het bevel voerde, besloot tot de aanval. De Parijse Garde werd beschoten vanaf de Mont Valérien, de hoogste heuvel ten zuidwesten van Parijs, die men onbezet en dus aan de regering had gelaten. De uitval mislukte, maar twee hoogst verdienstelijke Communards, de jonge geleerde en volksleider Flourens en de blanquist Duval, een van de drie aanvoerders, werden vermoord. Men stelde nu weer één, weinig geschikt man, Cluseret, aan het hoofd van het volksleger. De Commune kondigde aan dat voor elke gedode krijgsgevangene drie gijzelaars zouden boeten — gebeurd is dat nooit.

Gedurende de maand april naderden de legers van Thiers, die in contact stond met Bismarck, de vier zuidelijke forten; één ervan was zelfs een dag geëvacueerd.

Op 30 april werd kolonel Rossel, „gedelegeerde van oorlog”, dat is minister van defensie. Gegriefd door het verraad van de regering had deze vaderlandslievende genie-officier zijn diensten aan de Commune aangeboden, voor tien dagen, naar zou blijken. Juist de militaire kwestie — het ging immers om lijfsbehoud voor de Commune — heeft de voornaamste militaire tegenstelling, die tussen meerder- en minderheid, toegespitst. De meerderheid dreef de instelling van een „Comité voor Openbaar welzijn” door, weer eens naar het model van 1793. „Tegenwoordig hebben die woorden niet meer dezelfde betekenis”, klaagde de schilder Courbet, die ook in de politiek heldere lijnen trok. Op 10 mei, de dag waarop in Frankfort de vrede met het Duitse rijk werd getekend, moest dat Welzijnscomité ingrijpend worden gewijzigd en werd Delescluze civiel gedelegeerde van de militaire commissie. Deze nam enige praktische besluiten, maar kon niet verhinderen, dat het Bois de Boulogne

werd belaagd en Grenelle, Passy, Auteuil en La Muette gebombardeerd.

Bedreigd is de Commune vanaf haar geboorte; zo goed en zo kwaad als het ging bleef zij ook bedacht op verweer. „De grote sociale maatregel van de Commune was haar bestaan,” zei Marx en weinigen zullen dat bestrijden. Dit bestaan heeft de verwekkers overrompeld: een leefregel, een program, was er niet. Toch begreep men de noodzaak van economisch ingrijpen. Een Commissie van Arbeid, Nijverheid en Uitwisseling werd ingesteld met Léo Frankel en Benoît Malon o.a. als leden, later ook Longuet en Serrailier. Allen behoorden tot de Internationale en alle correspondenten van Marx zaten in deze commissie. „Wij moeten niet vergeten, dat de revolutie van 18 maart door de arbeidersklasse is gemaakt. Als wij voor deze klasse niets doen, kan ik niet inzien wat voor reden van bestaan de Commune heeft,” heeft Frankel verklaard. En Malon: „Men zegt dat wij ons niet met maatschappelijke vraagstukken kunnen bezighouden: ik moet zeggen dat de staat genoeg is opgetreden tegen de arbeiders. Het is wel het minste dat de staat nu voor de arbeiders optreedt.”²³⁾

Toch had de Commune nooit een meerderheid kunnen krijgen zonder een ruime aanhang uit de kleine burgerij en met deze diende rekening te worden gehouden. Het betalen van huur werd opgeschort met ingang van oktober 1870. Opnieuw en aarzelend werd nu de vervaldag voor wissels verschoven tot na 15 juli 1871.

Op 16 april gelastte de Commune een telling van de door de eigenaars verlaten werkplaatsen met het aanwezige materiaal in verband met de werkloosheid en de onderbreking van noodzakelijke werkzaamheden. Er moest worden uitgezocht hoe het werk snel kon worden hervat onder leiding van arbeiders-coöperaties. Bij eventuele terugkeer zouden de patroons worden schadeloos gesteld.

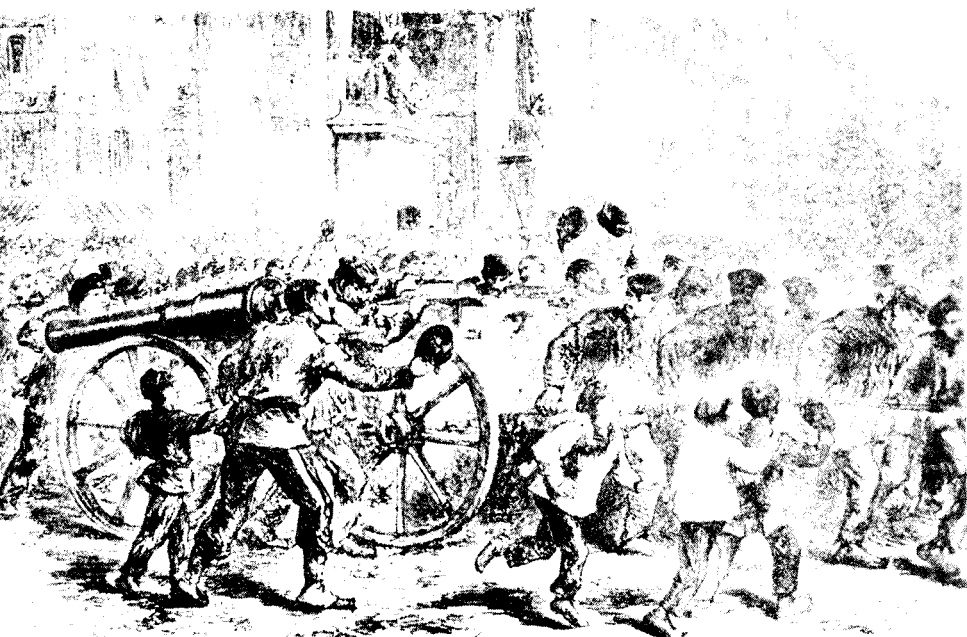
Boeten op lonen werden afgeschaft, evenals de nachtarbeid van bakkersgezellen, die in optocht kwamen bedanken. Ondanks de bezwaren nam men een aanloop tot verkorting van de arbeidsdag: tot tien uur in de reparatiewerkplaats van het Louvre.

Van wezenlijk belang is het besluit van de Commune om bij bestellingen en opdrachten altijd voorrang te verlenen aan de toen vrij talrijke produktie-coöperaties van arbeiders. De vakorganisatie in de betreffende bedrijfstak moest de leveringsvoorwaarden meebepalen en bij de prijsopgaven melden wat in dit geval „de minimumprijs voor de arbeid in dag- of stukloon was, dat met de arbeiders of arbeidsters moest worden overeengekomen” voor een bepaald contract.²⁴⁾

Anderzijds wilde men diegenen belasten die tijdens het beleg geen loonderving hadden geleden.

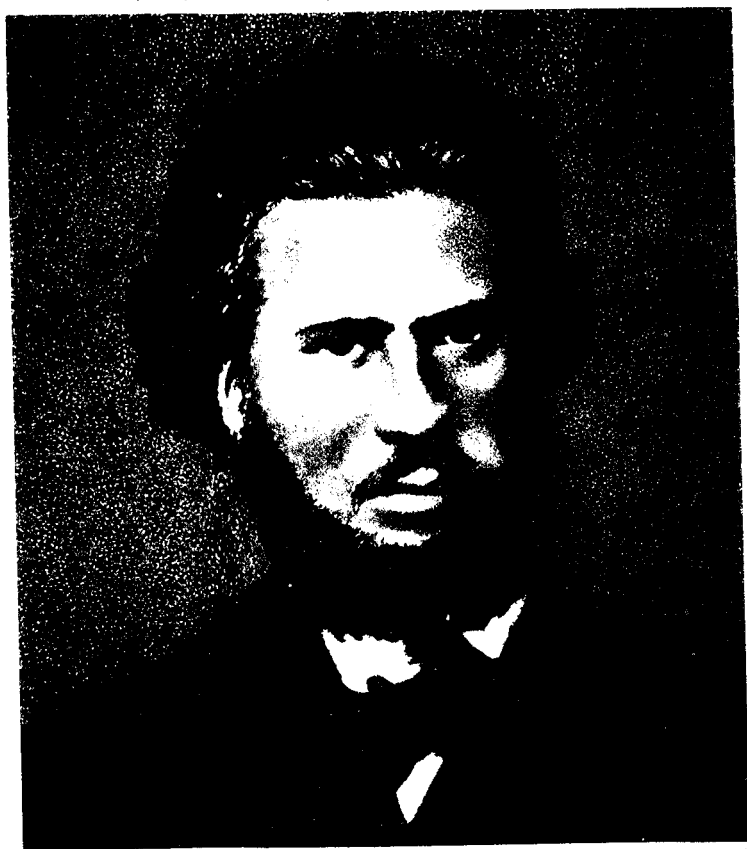
Al deze besluiten zijn belangrijker om de richting waarheen zij wijzen dan om hun feitelijke uitwerking: het spelde zich immers allemaal binnen twee maanden af.

De opstand kostte natuurlijk geld, al was het maar om het volksleger te betalen van gemiddeld 170.000 man, die fr. 1,50

De poging van Thiers, zich meester te maken van de kanonnen van de Nationale Garde, werd door de Parijse werkers verijdeld.

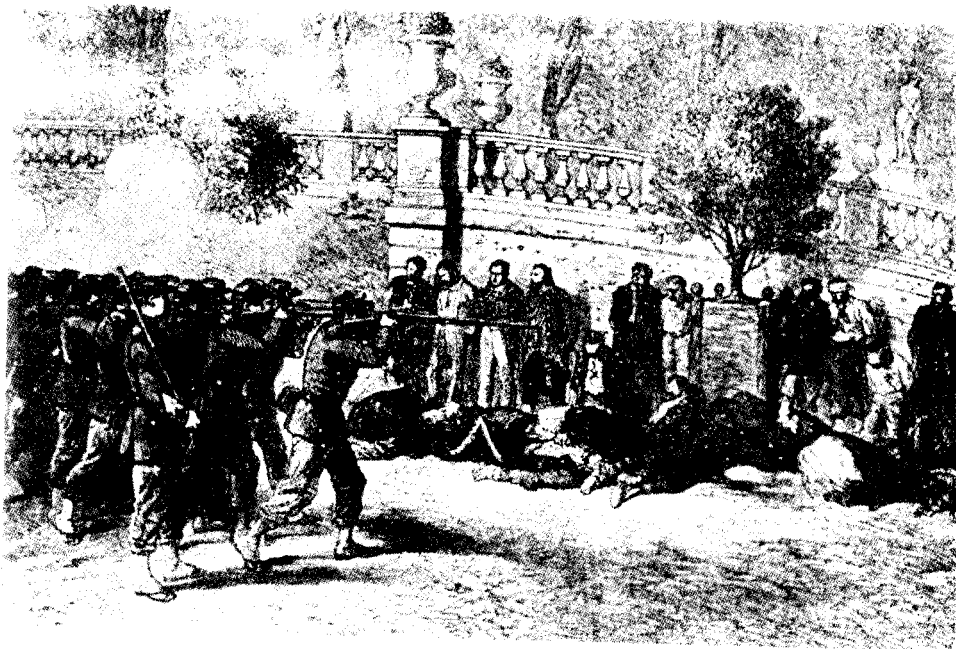
Louis Eugène Varlin, een van de vooraanstaande figuren in de Commune, boekbinder van beroep. Hij sneuvelde op een van de laatste barricaden.

g van de Commune.

Beelden uit de Bloedige Week. De gevangengenomen Communards werden bij duizenden neergeschoten.

per dag kregen. Geld was er te vinden in Parijs. De 2,5 miljoen francs die de eerste dagen bij de Banque de France werden opgenomen vormden nog geen tiende van wat op het ministerie van financiën werd aangetroffen — en niet aangeroerd. Meer dan honderd maal zoveel, ruim 257,6 miljoen francs accepteerde de staatsbank gedurende de Commune aan wissels op de Banque de France getrokken door... Versailles! De onderdirecteur verzekerde dat zonder de commissaris-gedelegeerde Beslay, het oudste lid der Commune en een proudhoniër, de bank niet meer zou bestaan; Beslay heeft dit later een vrijgeleide opgeleverd. Niemand heeft ooit kunnen vatten hoe het nieuwe bewind dit zenuwcentrum van de staat, van zijn vijand, intact heeft kunnen laten. Voor dit allerheiligste weken de hemelbestormers terug.

„Terwijl de Parijse regering op alle gebieden welbewust de vernietiging van de burgerlijke staat nastreeft, onthoudt zij zich in de belangrijkste sector, die van de financiën volkomen van elke beslissende daad.”²⁵⁾

Uiteraard had de Commune door gebruik te maken van de financiële hulpbronnen die zij voor het grijpen had, veel meer kunnen doen, zowel om van haar vijanden met wapens en propaganda te winnen als om eigen hervormingen door te voeren. Op 28 maart, terwijl de Commune werd uitgeroepen, lag er voor 2,4 miljard aan muntgeld in de bankkelders! Men liet ze liggen en behield zich met de opbrengst van wat lokale rechten, 30 miljoen, daaronder de stadsbelasting, die juist op de werkende mensen zwaar drukte.

Sommige Commune-kranten hebben wel op deze blanco plek gewezen en verlangd dat zou worden opgetreden tegen de Bank als haard van reactie.

Hoewel door de geringe tijdsruimte de activiteit van de Commune op ieder gebied werd ingeperkt, is deze voor het onderwijs bijzonder vruchtbaar geweest. Het gratis, verplichte, openbare, dat wil zeggen niet-kerkelijke onderwijs, het laatste als gevolg van de scheiding van kerk en staat, was in beginsel aanvaard. In enige arrondissementen werd het ook ingevoerd door de „délégué” Edouard Vaillant, een arts en verdienstelijk man van wetenschap. Vakscholen werden opgericht, waaronder een voor meisjes, alles overeenkomstig de wensen van de bevolking. Zelfs leerplicht trachtte men te bevorderen en gratis leermiddelen. Verbonden met de studie is het bibliotheekwezen; de vermaarde Nationale Bibliotheek kwam onder leiding te staan van Elie Reclus. De Commune bracht verder het toneel onder bij onderwijs, tot ongenoegen van haar lid Félix Pyat, de auteur van „De voddendraper van Parijs”.

Tussen de velen die de pen voerden in de Commune-raad zelf, zat een schrijver van formaat, Jules Vallès, actief in de onderwijscommissie, als redacteur en op de barricaden tot het laatste uur. Een van zijn autobiografische romans heeft hij aan deze periode gewijd. Ook twee schrijvers van chansons zetelden in het stadsuis: J. B. Clément en Eugène Pottier. Beider roem zou hen ver overleven.

Uit de geleerden van de strijders, wier talent ook uit hun ge-

denkschriften bleek, noemen wij alleen Louise Michel en Lissagaray, wiens geschiedschrijving klassiek werd.

De zuil

Een raadszetel werd bezet door een van de belangrijkste schilders van die tijd, Gustave Courbet. Het was te merken: dadelijk werd besloten de musea van Parijs te heropenen en zo het publiek toegang tot alle kunstschaten te geven. Er werd ook een kunstenaarsfederatie van Parijs opgericht, die een voorbeeld voor later werd.

Courbets naam is met een andere geruchtmakende zaak verbonden.

De Commune hechte veel, zo niet overdreven veel, aan symbolen. Op 13 april werd besloten om de colonne Vendôme, de zuil die de veroveringen van Napoleon verheerlijkte, omver te halen. Op 16 mei — Thiers, wiens woonhuis ook zou worden geslecht, stond onheilspellend dichtbij — viel de zuil. Op papier liet hij nog veel meer stof opwaaien dan op de Place Vendôme.²⁶⁾ Ook in Nederland.

Jan ten Brink schrijft: „Onvergeeflijk blijft de zonderlinge, kwajongensachtige dwaasheid, die (Courbet) dreef tot omverwerping der Vendôme-kolom. Het plan viel in den smaak der moderne Terroristen.” Men leest dan verder van „vandalistische omverwerping... redevoeeringen... met hare treurige holheid... Bij dat alles mag men zich verwonderen dat de krijgsraad te Versailles, toen Courbet als muiter terecht stond, geen strengere vonnis heeft geveld”.²⁷⁾

En dan te bedenken dat Ten Brink nog tot de redelijken heeft behoord.

Een andere Nederlander, Domela Nieuwenhuis, schreef heel wat nuchterder over de zuil. „Gesteld dat er een fraai uitgevoerd standbeeld voor Alva was opgericht in een der Nederlandsche steden, zou het er dan nog staan nadat Nederland bevrijd was van het Spaansche juk? Het is dwaas en onwaarschtig in die daad protest tegen kunst te zien, waar het een duidelijk uitgesproken protest tegen de oorlog was.”²⁸⁾

Domela stond op dit punt in Nederland trouwens niet alleen. Ook de liberaal mr. S. van Houten heeft het standpunt van de Commune inzake het huldeblijk voor Napoleon in de Tweede Kamer verdedigd.²⁹⁾

Buiten Parijs

De Commune van Parijs... en de rest van Frankrijk oftewel de provincie? Eigenlijk was die zeker ten zuiden van de Loire, al eerder in beweging. In januari 1870 leidde de dood van Victor Noir tot een demonstratie in Marseille. In augustus giste het er, op 5 september werd de prefectuur bezet voor haast twee maanden en op 1 november 1870 werd een Commune uitgeroepen, waarbij o.a. generaal Cluseret een korte rol

speelde. De radicale republikeinen werkten hier samen met de Internationale, die een 4500 leden telde, geleid door Bastelica. Ongeveer gelijk met de opstand in Parijs brak een staking in de haven van Marseille uit, gevolgd door een soort Commune, die zich tot 4 april staande hield.

De republikeinen werden intussen ter verdediging van Parijs en van zichzelf te wapen geroepen door Gaston Crémieux, die een half jaar later zou worden gefusilleerd.

Te Lyon is de 4de september 1870 nog vroeger dan te Parijs de republiek uitgeroepen en een „Comité voor Openbaar welzijn” opgezet voor de verdediging en ten gunste van bv. openbaar onderwijs en tegen de congregaties. Lyon werd het toneel van anarchistische activiteiten, bevorderd door zijn ligging nabij Zwitserland, het actiecentrum van de Russische anarchist Bakoenin, die nu de zijdestad had opgezocht. Naar aanleiding van een loonsverlaging voor de vestingwerkers werd op 28 september 1870 het stadhuis bezet — en snel hernomen door enige bataljons keurige burgers, hoewel Bakoenin had laten aanplakken dat „het staatsbestuursapparaat machteloos en afgeschapt was”. „Dit land is niet revolutionair meer”, verzuchtte hij.²⁵⁾

Toch kwam in datzelfde Lyon begin november, na de militaire nederlagen, beweging onder de tewerkgestelde arbeiders. Bankierskringen maakten zich al bezorgd hoe dat na de vrede moest gaan. Er kwam een oproer in maart, van de 22ste tot de 25ste (dus tussen de Parijse opstand en de verkiezingen), volgens een Internationale man „in het wilde weg”.²⁶⁾

Op 30 april ging het weer oproerig toe in enkele arbeidersvoorsteden, die de autoriteiten na enige moeite baas konden.

Het industriecentrum Le Creusot heeft die winter zeven maanden, het oude Narbonne een week stedelijke autonomie gekend; in Toulouse was vooral de middenstand actief, Saint-Etienne, Grenoble en nog wat plaatsen raakten in beroering. Overal bestaat sympathie voor Parijs, maar de eigen eisen beperken zich tot vestiging van de republiek en plaatselijk zelfbestuur. Thiers ging prut op de „onbewogenheid” van de provincie.²⁷⁾

Het platteland was in het geheel niet op de hoogte van wat

25) Benoît Malon gaf zijn nog in 1871 verschenen boek over de Commune als devies mee: „Dit was de arbeidersklasse voor het eerst aan de macht”.

26) J. Bruhat (zie litt.) acht dit besluit het belangrijkste.

27) E. Tessen in *La Commune de 1871*, Paris, Ed. Soc. 1960, pag. 224.

28) „De Place Vendôme heeft zijn droevige held zien vallen; het Internationale plein zal de Verenigde Staten van Europa zien verrijzen”, schreef een krant.

29) Dr. Jaa ten Brink, *De opstand der proletariërs*, Amsterdam, 1876, pag. 136.

30) E. Domela Nieuwenhuis, *De Fransche burgeroorlog van het jaar 1871*, Haarlem, (1881), pag. 63.

31) *Algemeen Handelsblad*, 30 april 1871.

32) *La Commune de 1871*, Paris 1970, pag. 311.

33) B. Malon, *La troisième défaite du prolétariat français*, Neuchâtel, 1871, pag. 349.

34) Geëit. in *La Commune de Paris de 1871*, Paris 1970, pag. 328.

35) E. Thomas, *Les Pétroleuses*, Paris 1963, pag. 143.

zich in Parijs afspeelde. De Commune heeft naar de grote steden vertegenwoordigers gestuurd en voor het platteland een manifest uitgegeven, dat bijna geheel is opgesteld door de journaliste André Léo: „Broeder, je wordt bedrogen. Onze belangen zijn dezelfde. Wat ik verlang, wil jij ook, de bevrijding die ik opeis is ook de jouwe . . .”³³) Met succes belette Versailles het doordringen van zulk een taal als ware het (zoals Marx zei) de „uitbreiding van de runderpest.”

Wie horen in de Commune?

Voorstel op de Algemene vergadering van 20 comités in de Rue d'Arras op 22 september 1870 gedaan door het lid Chuteau.

Waaruit moet de Commune van Parijs bestaan? Uit advocaten? neen, uit Burgers? neen, de Commune van Parijs moet hoofdzakelijk slechts bestaan uit werkers van allerlei slag die bekend staan als revolutionairen en socialisten. Laat men een lijst van ze opmaken en die voorleggen aan het volk van Parijs. Als dat werk niet wordt gedaan, bereiken we nooit iets goeds.

21 mei 1871 was een zonnige zondag. Honderden Pariijzenaars zaten 's middags in de Tuilerieën te luisteren naar een concert ten bate van weduwen en wezen van de Nationale Garde. Om drie uur slopen door de Porte de Saint-Cloud in het zuidwesten soldaten de stad binnen, geleid door een verrader. Om half vijf werd het publiek uitgenodigd tot een dergelijk concert, een week later. In die week, de bloedige, is het aantal van die weduwen en wezen verhonderdvoudigd.

Parijs lag open, maar pas 's avonds laat begreep men op het stadhuis wat er was gebeurd. De Commune, patriottisch, maar in het geheel niet militaristisch gezind, gedroeg zich onverschillig tegenover militaire actie, tegenover de eigen verdediging dus. Versailles' strijdmacht lag immers buiten en sommigen meenden dat de stad het graf van dat leger zou worden. De raad was juist bezig een voormalige „oorlogsgedelegeerde”, Cluseret, te berechten, toen de jobstijding binnenkwam; men liet de beschuldigde vertrekken.

De generaals, die pas door de Pruisen waren verslagen, bezetten omzichtig en zonder veel moeite de deftige buurten; zij volgden zogezegd een sociaal traject. Maandagavond hadden zij het XVde en XVIde arrondissement in het uiterste westen van de stad in bezit en steunpunten verder naar het noorden en oosten. Al die eerste dagen begonnen de troepen gevangenen te vermoorden.

Dinsdagavond had het leger half Parijs in handen, zelfs het zo strategisch gelegen, maar slecht verdedigde Montmartre. Beter hield zich de wijk Batignolles.

De verdediging werd geleid door de oude revolutionair Delescluze, met van noord naar zuid als commandanten Dombrowski, La Cécilia en Wroblewski, misschien de bekwaamste strateeg der Commune, twee Polen en een man van Italiaanse komaf. Wroblewski's idee om de linkeroever op te geven sloeg niet aan bij de Pariijzenaars, die toch per affiche de raad kregen hun arrondissement, hun wijk en tenslotte hun barricade te verdedigen, „want Parijs met zijn barricaden is onneembaar.” Enkel woorden, tekent Lissagaray hierbij aan.⁵⁴⁾

Inderdaad, de nieuwe barricaden mochten dan wat beter zijn dan de voorafgaande, wat was er zonder organisatie, zonder strategie, ja zonder discipline te bereiken voor een min of meer bewapende buurtbevolking?

De 23ste richtte het „Comité voor Openbaar welzijn” zich tot de binnendringende troepen: „Soldaten . . . proletariërs, zoals wij. Komt bij ons, broeders!”³⁵⁾

De Commune viel in onder-communes uiteen. Het aantal strijders nam af naarmate hun grondgebied inkromp en de voorraad ook. 's Avonds werden grote branden aangestoken om de nederlaag te vertragen. De Bank en de beurs waren tijdens de opmars al vroeg bezet. De 24ste werd het stadhuis door de zittende 15 Commune-leden verlaten en in brand gestoken, wat als een grote fout wordt beschouwd.³⁶⁾ Delescluze trok zich met zijn staf terug naar de mairie van het 11de arrondissement om daar de resten van het communale apparaat nog zien samen te voegen.

Hevig is er gevochten in de omgeving van de huidige Place de la République, ook nu het hart van werkend Parijs. Frankel en Elizabeth Dmitrieff werden daar gewond. Delescluze beklom niet ver vandaar de barricade om te worden weggemaaid door het mitrailleurvuur van Versailles. Dat vuur bleef voortaan gericht op overwonnenen, ook op artsen die gewonden behandeldden.

De 25ste was er op de linkeroever geen houden meer aan en konden alleen Ménilmontant en Belleville in het noordoosten van de stad nog worden verdedigd. De 26ste zaten alleen nog voor drie dagen in het fort van Vincennes, aan de oostkant, Nationale Garden. De Pruisische troepen die eromheen lagen hadden strikt bevel geen vluchtelingen door te laten, maar Engels deelde later mee dat „vele officieren een oogje dicht deden, wanneer soldaten gehoor gaven aan de stem van menselijkheid”.

Niet ver vandaar, in de rue Haxo werden die avond 54 gevangenen, meest gendarmes, wat jezuiteten en enige politieverklikkers, onder protest van Commune-leden doodgeschoten door opgewonden mensen, die allen door het militaire geweld verwanten en naasten hadden verloren. Het langst functioneerde nog het Centraal Comité, nadat dat voor Openbaar welzijn was weggesmolten.

De laatste dagen restte vrijwel alleen Belleville, dat door de veel verslagen Mac-Mahon nu als „vijandelijk gebied” werd behandeld. Een klein stukje bleef er aan de Commune, met o.a. Varlin, die even later werd aangegeven en afgemaakt.

Daar in Belleville, bij de Rue Ramponneau, bood de laatste barricade weerstand, daar ook, op het kerkhof Père Lachaise, vielen de laatste „gefedereerden”, onder het stenen oog van Balzac, wiens „Menselijke Comedie” nu door deze menselijke tragedie werd aangevuld.

Het bloedbad tegen allen die soldaten „kistjes” droegen (dus bij de Nationale Garde waren geweest), vuile handen hadden, brutal keken of hoe dan ook niet bevielen, was allang aan de gang en woedde voort. Schijnpogingen tot bemiddeling van de

Amerikaanse gezant Washburne en van de Duitse legerleiding richtten niets uit.

„De gematigdheid van de Commune gedurende een onbetwiste heerschappij van twee maanden wordt alleen geëvenaard door de heldhaftigheid van haar verdediging,” schreef Marx in zijn *Burgeroorlog*, die toen nog niet achter de rug was. „De regering van Versailles schreeuwt brandstichting!... De bourgeoisie van de gehele wereld kijkt met welgevallen toe bij de massaslachting *na* de slag, maar is ontzet over de ontwijding van woonruimte!... Toen Thiers zes weken lang Parijs bombardeerde onder het voorwendsel dat hij alleen die huizen in brand wilde steken waar mensen in zaten, was dat brandstichting?”

Marx heeft, terwijl het Tuilerieën-paleis nog smeulde, hiermee eens en vooral het gezammer beantwoord om stenen, terwijl een volk wordt afgeslacht. Hij lichtte dit nog toe:

„In de oorlog is vuur een volstrekt rechtmatig wapen. Gebouwen die door de vijand zijn bezet bombardeert men om ze in brand te steken. Moeten de verdedigers ze verlaten, dan steken die ze zelf in brand, opdat de aanvallers zich er niet in kunnen nestelen. Het was altijd het onvermijdelijke lot van alle binnen het gevechtsfront van alle geregelde legers ter wereld gelegen gebouwen om te worden in brand gestoken. Maar in de oorlog van de geknechten tegen hun onderdrukkers, de enige rechtmatige oorlog in de geschiedenis mag dit om de dood niet gelden! De Commune heeft het vuur in de strengste zin van het woord als verdedigingsmiddel gebruikt.”

„Het is zeer moeilijk, bijna onmogelijk te verklaren of dit barbarenhandwerk van brandstichting met voorbedachten rade door de leiders der Commune is bedreven,” meende Ten Brink in 1876.³⁷⁾

Dezelfde schrijver die het in brand steken van het eigen stadshuis onverklaarbaar achtte, wees op het belang dat bonapartisten bij het verdwijnen van compromitterende stukken (b.v. van de Rekenkamer) hadden.³⁸⁾ Ten Brink weerlegt ook o.m. aan de hand van persoonlijke verklaringen van ooggetuigen, dat „zoveel wandaden in koelen bloede op last der regering in Versailles”³⁹⁾ represailles zouden beduiden.

„De haat van de 'bourgeoisie' tegen de proletarische volksklassen”, schrijft hij, „en de woede over de euveldeeden der 'pétroleuses' zouden deze willekeurige slachting hebben te voorschijn geroepen, naar de bewering van sommigen, schoon reeds des Maandags en Dinsdags, toen er nog geen sprake was van brandstichting, honderden van gefedereerden en geheel onschuldige burgers werden afgemaakt zonder vorm van proces.”⁴⁰⁾

De pétroleuses, brandstichtsters van Parijs, die de legende bevolken, maar van wie er nooit een is gezien en ook niet in de processen aangewezen, noemt Domela Nieuwenhuis een fabeltje.⁴¹⁾

Gallifet, de generaal met witte handschoenen, die grijzende hoofden het eerst liet neerschieten („omdat zij 1848 hadden meegemaakt”) werd tot een symbool. Deze militaire wreker van de dodelijk verschrikte Franse bovenlaag en zijn bataljonschefs die de gevangenen naar links of rechts, kogel of kerker, verwezen kunnen een voorproef lijken van een ons maar al te bekende bedrijvigheid uit Wereldoorlog II. Toch bleef deze terreur tegen de eigen burgers in hun stad lang ongeëvenaard.

De Seine was wekenlang roodgekleurd — van bloed en niet van de weerspiegeling van vlaggen. „De grond is met hun lijken bezaaid”, schreef Thiers in zijn verslag. Inderdaad, de vijvers van het park de Buttes Chaumont waren er mee gedempt, om de St.-Jacques-toren lag een knekelveld, epidemieën dreigden. Mensen die voor Vaillant en Vallès werden aangezien, werden doodgeschoten. De gevangenen zaten tjokvol, velen werden gek.

Tot de ontelbaren die „per vergissing” aan de wraaknemingen offer vielen behoort het Nederlandse echtpaar Tribels, wier bezit aan juwelen en waardepapieren meteen spoorloos verdween.

De stad Parijs moest voor het opruimen van 17.000 lijken betalen; dit aantal doden geeft ook generaal Appert als oogst van de „repressie”. Ter vergelijking; de grote Terreur van 1792—’93 kostte 2600 levens.

Aan de woeste, moorddadige willekeur kwam een eind; nu tegen de 26 krijgsraden aan het werk. Tegen de 40.000 gevangenen (de helft) gingen naar Versailles om in hokken, kelders, schuilen en wat niet al te worden ondergebracht. Van drie kwart was het „misdrijf” lidmaatschap van de Nationale Garde. Er volgden een 10.000 vonnissen, 7500 daarvan luidden: deportatie. Er werden 270 doodvonnissen uitgesproken; de meeste slachtoffers hadden evenwel nooit een rechter, ook geen militaire, gezien. In de provincie werden 300 personen veroordeeld. De processen begonnen na september en betroffen meestal dingen die nooit waren gebeurd. Een aantal deelnemers aan de opstand had kunnen uitwijken: er werden er een kleine 4000 bij verstek veroordeeld.

Minister Jules Favre heeft pogingen gedaan om Communards, in het bijzonder Léo Frankel, uitgeleverd te krijgen, maar tevergeefs. Zwitserland, België en Engeland namen de meeste Commune-ballingen op. Mémoires, statistieken en de politiedossiers veroorloven ons een schatting van de gevolgen van de Commune voor de bevolking van de Franse hoofdstad. Het aantal zonder vorm van proces gedode mensen, onder wie zeer veel kinderen, is zeker hoger dan de opgegeven 17.000; de berekeningen lopen uiteen en gaan tot 40.000. Lissagaray die de lage schatting van 20.000 doden in de meiweek aanhoudt, telt daarbij de 3000 die in gevangenschap de dood vonden plus de uitgewekenen, waarschijnlijk een 30.000 met hun gezinnen en stelt dan, dat Parijs 107.000 mensen had verloren, meest be-

horend tot de beroepsbevolking,⁴²⁾ Hij blijft hiermee aan de lage kant.

Veel geschoolde handwerkers kwam men in de volgende jaren te kort, veel handwerksbedrijven werden in het buitenland door ballingen gesticht.

Pas de amnestie van 1879 bracht een menigte gedeporteerden en ballingen in hun vaderland terug.

³⁴⁾ Lissagaray, Histoire de la Commune de 1871, Paris, 1929, pag. 316.

³⁵⁾ Idem, pag. 328.

³⁶⁾ Zie hieronder.

³⁷⁾ Gambetta (minister voor en na de Commune) wees T. Br. op het afbranden van het afgelegen huis van Mérimée, toen stervende in Nice: „te Parijs berustten zijn papieren, die veel opheldering hadden kunnen geven...” M., de schrijver van 'Carmen', bleek later een keizerlijk spion te zijn geweest (schr).

³⁸⁾ Ten Brink, pag. 217.

³⁹⁾ Domela Nieuwenhuis, pag. 23.

⁴⁰⁾ Dr. J. ten Brink, De opstand der proletariërs, Amsterdam, 1876, pag. 221. Het Algemeen Handelsblad vond niet, zoals Thiers, dat „de vaderlands-lievende pogingen van het leger de eeuwige dank van Frankrijk en de bewondering van het buitenland had verdiend”. Het blad stelde de regering ook verantwoordelijk voor de dood van de gijzelaars (4 juni 1871).

⁴¹⁾ F. Domela Nieuwenhuis, De Fransche burgeroorlog van het jaar 1871, pag. 96.

⁴²⁾ Lissagaray, pag. 383, 394, 429.

*La Commune battue
ne s'avoue pas vaincue —
elle aura sa revanche ...*

De Commune, verslagen, maar niet overwonnen, zal worden gewroken ... Het anonieme couplet dat aan de Carmagnole, de oude revolutionaire strijdzang, werd vastgeknoopt, is in alle toonaarden herhaald. Door de activisten, de overlevende, gevluchte, verbannen en na de amnestie teruggekeerde Communards.

Het werd uitgesproken op 25 mei door August Bebel in de Rijksdag te Berlijn, terwijl stromen bloed in de Parijse straten vloeiden: dat het Europese proletariaat zijn blik vol hoop op Parijs richtte. De hoofdzaak staat ons nog te wachten, zei Bebel. „Voor wij eenige tientallen jaren verder zijn zal de strijdkreet van het Parijse proletariaat: oorlog aan de paleizen, vrede voor de hutten, dood en ellende aan de leeglopers! de strijdkreet van het gehele Europese proletariaat worden!” Wilhelm Liebknecht, de andere Duitse arbeidersleider, noemde de zege van Versailles een Pyrrhus-overwinning.

Tot een dergelijke conclusie komen zij die de Commune hebben bestudeerd om er lering uit te trekken.

De lijken lagen nog op stapels in de plantsoenen en kastanjelanen, toen in Londen op 30 mei het „Adres van de Generale Raad over de burgeroorlog in Frankrijk 1871” verscheen. „In het gehele stuk is de meesterhand van Marx duidelijk te herkennen”, vond Domela Nieuwenhuis en weinigen hebben dat bestreden.

„De proletariërs van Parijs hebben begrepen dat het hun hoogste plicht en hun absolute recht is zich tot meester van hun eigen geschiedenis te maken en de regeringsmacht te grijpen”, zegt het manifest van het Centraal Comité van 18 maart. Marx voegt hieraan toe: „Maar de arbeidersklasse kan de koninklijke staatsmachine niet eenvoudig in bezit nemen en deze voor haar eigen doeleinden in beweging zetten.” Deze zin was door Marx al in de Commune-periode toegelicht in een brief

aan Kugelmann van 12 april 1871: ... niet meer de bureau-
cratisch-militaire machinerie van de ene hand in de andere
overbrengen, maar die te breken is de voorwaarde voor iedere
werkelijke volksrevolutie op het vasteland ... ook van onze
heldhaftige Parijse partijgenoten." Op deze uitspraak bouwde
Lenin zijn „Staat en revolutie” op, het theoretische uitgangspunt
van de Oktober-revolutie.

Marx heeft ook de elementen van het „stukslaan van de staat”
ontleed: de opheffing van het staande leger dat zou worden
vervangen door het bewapende volk, de met algemeen kies-
recht gekozen, verantwoordelijke en te allen tijde afzetbare
gemeenteraad, een „niet parlementair, maar een werkend, te-
gelijk uitvoerend en wetgevend lichaam.” Deze raad bestond
uit „arbeiders en erkende vertegenwoordigers van de arbeiders-
klasse”. Allen werden als arbeiders bezoldigd en tevens met
staatsbevoegdheden toegerust. Specifiek waren onteigening van
de kerk, gratis onderwijs buiten bemoeienis van een kerk en
gekozen rechters en overige ambtenaren. „De Commune maak-
te de leuze van elke burgerlijke revolutie, goedkope regering,
tot waarheid. Zij verschaftte de republiek de grondslag voor
werkelijk democratische instellingen”, aldus Marx.

Het boekje over de burgeroorlog in Frankrijk is een hoeksteen
in Marx' theoretisch werk geworden; geen wonder dat, naar
het woord van Engels, „sinds Londen bestaat geen geschrift
er zoveel opzien heeft gebaard.”

Marx situeerde de opstand als volgt: „De Commune moest
dienen als hefboom om de economische grondslag waarop het
klassenbestel en daarmee de klassenheerschappij rust omver te
werpen. Als de arbeider eenmaal is geëmancipeerd, wordt ieder
mens een arbeider en is produktieve arbeid niet langer een
klasse-eigenschap.”

Het recht op emancipatie zou de arbeidersklasse op het slag-
veld moeten bevochten, schreef Engels een half jaar na de Pa-
rijse revolutie. Beiden bleven ook in het volgende jaar, dat van
het Haagse congres der Internationale, politieke activiteit aan-
bevelen. „Vlak na de Commune van Parijs, die politieke actie
op de agenda heeft geplaatst, kan van onthouding geen sprake
zijn.”

Weer een jaar later hadden zij het nog steeds aan de stok met
„anti-autoritair”, vooral door Proudhon geïnspireerde stro-
mingen, ook die van Bakoenin, die het afwezen „wanneer de
arbeiders in de plaats van de dictatuur van de bourgeoisie hun
revolutionaire dictatuur stellen”.

„Waarom beperken de anti-autoritaireren zich er niet toe tegen
de politieke autoriteiten, tegen de staat te schreeuwen?” vraagt
Engels. „En als de Parijse Commune zich niet van de autoriteit
van een gewapend volk tegen de bourgeoisie had bediend, zou
zij zich langer dan een dag staande hebben kunnen houden?
Zouden wij haar niet omgekeerd kunnen verwijten dat zij zich
te weinig van deze autoriteit heeft bediend?”

Zo zijn wij weer bij het beroemde vraagpunt beland dat al in
de onbeholpen briefjes van vrouwen uit Belleville is gesteld en

weer zal klinken in de herdenkingstoespraken na honderd jaar: had men niet meer moeten . . . kunnen . . . ? In elk geval schreef Lenin, die de Commune theoretisch en praktisch tot leidraad heeft genomen in zijn „Staat en revolutie”: „De Commune verstond het in enkele weken de bouw van een *nieuwe* proletarische staatsmachine te *beginnen* . . . Wij moeten dus van de Communards, de leden van de Commune, revolutionaire moed leren.” Dat werd geschreven enkele maanden voor de Oktober-revolutie. Toen Lenin 24 januari 1918 verslag uitbracht aan het Sowjetcongres, wees hij erop dat de Russische revolutie toen juist vijf dagen langer stand had gehouden dan de Commune, „het voorafgaande bewind der arbeiders.”

Lenin over de Commune in 1921

Uit een rede van Lenin te Petrograd ter herdenking van de 50ste verjaardag van de Parijse Commune.

Vandaag wordt een monument opgericht voor de strijders voor het communisme die vijftig jaar geleden in Parijs het vaandel van de opstand ophieven, de macht in handen namen en begonnen met de opbouw van een socialistische maatschappij . . . Hun zaak is niet gestorven. Wij zetten met succes de opbouw van de Sowjetrepubliek in Rusland voort.

Naast de documenten en de commentaren van de handelende personen en de toeschouwers kent de nieuwere tijd een historische thermometer: de beursberichten.

„Een revolutie die een goede koers doet, dat was voor het eerst te zien,” meldde de *Nouvelle République* op 22 maart. Het blad constateerde ook volkomen rust te Parijs, zodat de makelaars geen reden zagen de beurs naar Versailles te verplaatsen.⁴³⁾

Inderdaad blijkt dat de Parijse beurs een opmerkelijke stabiliteit vertoont gedurende het gehele voorjaar van 1871 en men moet daaruit opmaken, dat „de kapitalisten zich niet werkelijk bedreigd hebben gevoeld.”⁴⁴⁾ Ter illustratie: het fonds *Société générale*, ook nu welbekend, stond op 3 maart 1871 op 500, steeg de 12de tot 501.25, daalde de 17de tot 492.50 en deed de 18de weer 479.50! Het dieptepunt viel op 3 en 6 mei: 477.50. Een dag of wat na de bloedige week (31 mei) noteerde het fonds 480 en op 3 juni bleek het 10 punten gestegen op de stand van drie maanden geleden.

Voor de koersen van de Franse 3 procent-staatslening konden wij de koersen van de Parijse en de Amsterdamse beurs vergelijken.⁴⁵⁾ Dit fonds stond in Parijs op 3 maart op 51.10, in Amsterdam op 2 maart 47.50, wat na de 18de steeg, terwijl te Parijs het zich op 51 handhaafde, ook op 4 april, toen in Amsterdam de laagste waarde werd bereikt (na de eerste aanval van Versailles). Een volgend militair succes: in Amsterdam stijgt de koers op 8 mei boven de 50 uit, in Parijs de 11de mei tot 53.35. Blijkbaar is ook het toen pas ingestelde „Comité voor Openbaar welzijn” niet zeer ernstig genomen: in Parijs bleef de koers boven de 53. In Amsterdam is deze alleen nog onder de 50 gezakt bij het — loze — bericht dat Parijs zou worden verwoest. Eind augustus naderde de koers ook hier de 53.

Het ziet er naar uit dat de effectenhandelaars de gebeurtenissen van maart tot mei aanzienlijk nuchterder bekeken dan de metselaars en schoenmakers van de Franse hoofdstad. Misschien ook dachten zij net als Domela Nieuwenhuis: „Zolang de vesting van het kapitalisme niet in handen is genomen, betekenen de andere overwinningen niet veel.”⁴⁶⁾

„Nederland treurt, bewondert niet,” schreef het Amsterdamse Algemeen Handelsblad op 26 mei 1871 over het optreden van Thiers' regimenten. Een paar dagen later verscheen het weekblad *De Vrijheid*, dat als orgaan van de Internationale in ons land gold, wegens de val der Commune in een rouwrand. Maar in een brochure „De Internationale en haar beoordeelaars” uit 1871 vond H. Gerhard het beter elk verband met de Commune te ontkennen en meteen maar het algemeen kiesrecht „ongeraden” te achten.

Volgens I. J. Brugmans zouden de Nederlandse arbeiders de Internationale verantwoordelijk hebben gesteld voor „de gruwelen van de Parijse Commune” en de val van deze als die van de Internationale hebben beschouwd. Dezelfde schrijver meent dat het schamele kinderwetje van Van Houten onder de indruk van 1871 tot 1874 zou zijn uitgebleven. „Men keek vol afgrijzen naar de Parijse Commune en trok de handen van de arbeiders af.”⁴⁷⁾ Daarentegen zou het stakingsverbod om dezelfde reden juist sneller zijn verdwenen, nl. in 1872. In dat jaar moet de sociale dominee Van Koetsveld over de Commune hebben gepreekt en daarbij de Internationale „altijd een grootsch en geniaal denkbeeld” en Marx een „waarlijk edele figuur” hebben genoemd.⁴⁸⁾

„De opstand der proletariërs” noemde dr. Jan ten Brink in 1876 zijn geschiedenis van de omwenteling van 18 maart 1871. „De proletariërs zullen moeten begrijpen dat zij door geweld niets kunnen winnen, al werd ook in Duitsland de worsteling der Commune het voorpostengevecht van het proletariaat,” doceert de Nederlandse liberaal, die wel degelijk „de maatschappelijke belangen bij de worsteling tusschen Parijs en Versailles het meest op de voorgrond” zag staan.⁴⁹⁾

Verreweg de interessantste Nederlandse reactie op de Commune hebben wij evenwel (van nog eens vijf jaar later) te danken aan Domela Nieuwenhuis in het boekje dat deze ter inleiding van zijn vertaling van Marx' Burgeroorlog schreef. Volgens Nieuwenhuis had de beweging die de samenzweerders ook verraste zich pas langzamerhand als socialistisch ontpopt. Hij prijst het houden van verkiezingen en laakt de geheime zittingen.

„De zaak der Republiek is door de Commune behouden en door niets anders,” schrijft hij. De ook omstreeks 1880 voortdurend aangehaalde „misdaden van de Commune zijn in vergelijking van die van Versailles een druppel in een emmer water.”

„Het volk is altijd rechtvaardiger en zachter dan zijn overheersers,” meende Domela Nieuwenhuis en trok de slotsom: „Indien de regeringen niet bijtijds door verstandige hervormingen tegemoetkomen aan de wensen van het hongerende en onderdrukte volk, dan zal het waar blijken dat de strijd van 1871 slechts een voorpostengevecht is.”⁵⁰⁾

Matthijs Maris

Eén Nederlander tenminste is een „kleine Communard in de grote Commune” geworden. Een heel bijzondere Nederlander, de dromerige schilder Matthijs Maris, die bij zijn broer Jaap, ook schilder, op Montmartre woonde. Matthijs meldde zich vrijwillig aan voor de Nationale Garde en leefde de vier maanden van het beleg van de betaamde 30 stuivers. Daarvoor stond hij geregeld „op de luizenpost” ... te huilen van kou” onder de monnikspij, waarin deze burgerwachter de zware vorst trachtte te weren.

Op 18 maart hoorde Matthijs dat er iets aan de hand was. „Ik ging naar de Etat Major (het opperbevel) om te hooren wat te doen. Ons bataljon was al onder de wapens, ik gauw mijn geweer gehaald, drie nachten wacht gehouden bij de barricaden, een nacht op bed geslapen, de volgende vier dagen en suite (achtereen) aan de Mairie (raadhuis van Montmartre), toen aan de Butte (het hoogste deel van Montmartre), waar ze Clément Thomas en Le Comte doodgeschoten hebben in een tuin. Daar stond een kruis, geteekend op de muur „ici repose Clément Thomas” en een eindje verder weer een ijzeren plaat gespijkerd op de muur, daar stond op geschreven „place conservée pour Thiers et Jules Favre.”

Hoe deze Maris „de roes der werkelijkheid in de Commune onderging” vertelt zijn biograaf Arondeus. Ook het vervolg. „Elke Communard, elke Garde National wordt neergeschoten waar men hem vindt. Slechts op het randje ontsnapt Matthijs. Ontdekt en achtervolgd door de regeringssoldaten die in de straten naar mensenbuit jagen vlucht hij het huis van Jacob binnen, gooit zijn uniform uit het raam, slaat een schildersjas om — en als de soldaten binnenvallen op zoek naar de Communard staan Jaap en Matthijs voor hun ezels te schilderen ... des artistes, des peintres ... en verstaan de Fransen niet goed en begrijpen niet goed wat ze willen ... des Hollandais, oui, des Hollandais ...”

Matthijs bleef in Parijs wonen met de kans als lid van de Nationale Garde aangegeven te worden. Maar hij bleef vrij, „misschien omdat een vreemdeling in het grote Parijs gemakkelijk vergeten wordt”, naar Arondeus' (te optimistische) mening.⁴³⁾

⁴³⁾ Gecit. door H. Lefebvre, *La proclamation de la Commune*, Paris 1965, pag. 301.

⁴⁴⁾ Idem, pag. 302, 303, 304.

⁴⁵⁾ Algemeen Handelsblad van 1 januari tot 20 augustus 1871, vergeleken met de tabellen bij H. Lefebvre, *La proclamation ...* pag. 302-303.

⁴⁶⁾ F. Domela Nieuwenhuis, *De Fransche burgeroorlog van het jaar 1871*, pag. 49.

⁴⁷⁾ Prof. I. J. Brugmans, *De arbeidende klasse in Nederland in de 19de eeuw*, 4de druk 1959, o. 263 v., 242.

⁴⁸⁾ Idem, pag. 209.

⁴⁹⁾ Dr. Jan ten Brink, *De opstand der proletariërs*, Amsterdam, 1876, pag. 236.

⁵⁰⁾ *De Fransche burgeroorlog van het jaar 1871*, Haarlem z.j. (1881), pag. 82, 90, 117.

⁵¹⁾ Zie voor deze episode Willem Arondeus: *Matthijs Maris*, Amsterdam, 1939, pag. 85-95.

De Commune is in het geheel niet door de Internationale voorbereid. Wel is zij door talloze leden van de Parijse sectie gediend en had zij meteen de arbeiders aan haar kant, van New York tot Budapest en (naar het woord van Engels) „van de mijnwerkers in Californië en die in het zuidfranse departement Aveyron tot de dwangarbeiders van Siberië.”

Niet voor niets hees de Commune de rode vlag, het internationale symbool van de „République universelle”, de Wereldrepubliek, bij haar intrede op het stadhuis. Léo Frankel, vooreerst de enige bewuste marxist in de raad en de specialist voor sociale en economische zaken der Commune, was een Hongaar. Garibaldi, de Italiaanse voorvechter, werd tot raadslid gekozen en tot opperbevelhebber benoemd. Dombrowski en Wroblewski, twee opstandige Polen, waren de laatste bekwame en toegewijde commandanten van de Commune.

De Polen waren onder de door Versailles gearresteerde buitenlanders met 300 man (onder wie een vrouw, Paule Minck) nog niet eens het talrijkst. Dat waren de Belgen: 737. Garibaldi bleef wel op zijn eiland, maar enige honderden Italiaanse aanhangers, zoals Cipriani, vochten mee in Parijs; 168 zijn er gearresteerd. Twee Russinnen hebben zich bijzonder onderscheiden: Elizabeth Dmitrieff (Dmitriewa—Tomanowskaja) en Anna Jaclard—Korwina Kroekowskaja.

Vele honderden vreemdelingen „was de eer vergund te sterven voor een onsterfelijke zaak”, zoals Marx het uitdrukte.

De Commune huldigde een internationalistisch standpunt en bekrachtigde de verkiezing van Frankel, de Hongaar die vaak voor Duitser werd uitgemaakt.

Frankel vroeg overigens direct advies bij Marx. „Uw mening over de in te voeren maatschappelijke hervormingen zou voor onze commissie uiterst waardevol zijn.” Marx heeft in mei geantwoord in een brief aan Frankel en Varlin en ook de Commune ingelicht over de geheime overeenkomst tussen minister Jules Favre en Bismarck, waarbij de laatste door het loslaten van 13.000 krijgsgevangenen meehielp de Commune te wurgen.

Marx heeft verder de raad gewaarschuwd tegen een drietal spionnen onder haar leden en verder aanbevolen om voor enige ministers compromitterende stukken naar Londen te sturen „om zo de woestheid van de vijanden der Commune enigszins in toom te houden.”⁵³⁾

Er waren Duitsers die met de Commune meevochten of deze verdedigden. Zo namen August Bebel en Wilhelm Liebknecht, al dreigde hun ook meteen vestingstraf, het voor haar op in de kersverse Rijksdag. Uit Hannover stuurden 3000 arbeiders een adres naar Parijs: „Wij zien in u het proletariaat dat strijdt voor de rechten van de mens.”⁵⁴⁾ Tienmaal zoveel mensen in Londen Hyde Park betreurden Parijs' voorbeeld nog niet te kunnen volgen, Petersburgse studenten betuigden sympathie.

De redacteur van de Weense „Volkswille”, die na de bloedweek in een rouwrand zijn „Sociale revolutie in Frankrijk” liet afdrukken, bevestigde voor de rechter dat hij de Parijzenaars als helden, immers strijders voor hun overtuiging beschouwde.⁵⁵⁾ Hij werd midden juni⁵⁶⁾ in Boedapest gearresteerd als aanlegger van een vergadering tot steun aan de Parijse Commune. Drie jaar later voorspelde een Hongaars blad dat de Commune zou herrijken ondanks de „rovers die in naam van de ‚orde’ zogenaamd de samenleving hadden gered.”⁵⁷⁾ Een pendant hiervan was al uitgesproken te Genève: „De beschaving zou onder gaan, als de arbeidersklasse zich niet zou haasten om haar eigen belangen en die van de gehele maatschappij te behartigen.”⁵⁸⁾

Natuurlijk waren sinds mei 1871 sympathiebetuigingen van buitenaf niet meer voldoende: het woord was nu aan de internationale solidariteit. De Algemene Raad van de Internationale in Londen organiseerde door oproepen en directe verbindingen allereerst adressen, hulp en werk voor gevluchte en vervolgde Communards en hun gezinnen, vooral ook voor hun jonge kinderen. Illegale manifesten gaven aanwijzingen en maanden tot voorzichtigheid. Marx liet het, hoewel ziek, niet bij zijn vermaard „Adres . . .”, maar bezorgde bijvoorbeeld papieren, richtte een steunfonds op, Engels zocht werk voor Franse emigranten in Engeland.

„Hij moet niet alleen alle regeringen van de heersende klassen bestrijden, maar hij heeft het ook nog aan de stok met kamer-verhuursters, omdat de een of andere Communard zijn huur niet heeft betaald.” De opmerking van Marx' dochter Jenny aan de bevriende dr. Kugelmann is kenmerkend voor wie een eeuw geleden het socialisme waren toegedaan.

Weerklank op papier

De Figaro, dacht Jenny Marx, had een sappig stuk kunnen schrijven als de redactie van haar vaders beslommeringen in lente en zomer 1871 had geweten. De Figaro had het al druk genoeg. „Wat is een republikein?” schreef hij begin juni. „Een wild beest. Vooruit, futsaelijke mensen! Helpt een handje om af te rekenen met het democratische en sociale ongedierte . . .

zachtzinnig is waanzinnig." Een andere krant vond dat „het leger met een onschatbare overwinning zijn nederlaag had gewroken". Wel constateerde een journalist dat „de lafbekkenmoedig waren". Zo schreef de pers van Versailles.⁵³⁾

En hoe dacht het weldenkende Frankrijk? Gustave Flaubert, de grootste prozaschrijver van zijn tijd zag in de Commune de „hopelijk laatste uiting van de middeleeuwen". Hij hield „het volk voor eeuwig onmondig" en „het socialisme nu voor lange tijd dood".⁶⁰⁾

De populaire toneelschrijver Alexandre Dumas (fils) liet inplaats van camelia's een riool los.

Maar een geniale knaap, die Frankrijks nieuwe poëzie inluidde, Arthur Rimbaud, heeft onvergankelijke verzen gewijd aan „de handen van Jeanne—Marie, op de mitrailleuses in opstandig Parijs. Verlaine droeg een gedicht op „aan de overwonnenen". De oude bard Victor Hugo verklaarde zich eens met de beginselen en niet met de mensen van de Commune, maar stelde voor dezen wel zijn huis in Brussel open. Hij werd de eerste pleitbezorger voor amnestie.

Een gehele literatuurmeute schreeuwde of blafte met de bange slachters mee — of verviel in zwijgen.

Zwijgen moesten, althans in eigen land, de schrijvers en dichters van de Commune zelf. De romancier Jules Vallès heeft pas na een eeuw de waardering gekregen die hij verdient. J. B. Clément werd de arbeidersdichter die zijn lied verder „alleen voor de onzen" wilde zingen en zijn „Temps des cerises" (kersentijd) opdroeg aan Louise, het verpleegstertje bij de laatste barricade.

Een lied is er dat meer dan wat anders de Commune voor altijd vastsmeedt aan de arbeidersbeweging, het lied dat in mei en juni 1871 door een ander lid van de Commune-raad, Eugène Pottier, in een Parijse onderduik werd geschreven: de Internationale.

Behalve tot herinneringen, beschouwen en analyses heeft de „lente 71" ruimschoots stof geleverd voor literatuur, ook voor toneel. Hier zij alleen gewezen op twee vernieuwers, Arthur Adamov in Frankrijk en Bertolt Brecht, die „De dagen der Commune" tot enkele uren op de planken condenseerde en doorgrondde. Brechts stuk wordt in dit eeuwjaar in de rode gordel om Parijs door het Berliner Ensemble gespeeld.

⁵³⁾ Brief van Marx aan E. S. Beesly van 12 juni 1871, afgedrukt in Karl Marx, *Dokumente seines Lebens*, Leipzig 1970, pag. 433.

⁵⁴⁾ *La Commune de 1871*, Paris 1970, pag. 323.

⁵⁵⁾ Uit de 'Volkswille' van 23 sept. 1871, in *Kommoenist* (Moskou), 1971, nummer 2, pag. 16 e.v.

⁵⁶⁾ Uit 'Volksstaat', 21 juni 1871, pag. 15.

⁵⁷⁾ In *Kommoenist* (Moskou), 1971, nummer 2, pag. 23.

⁵⁸⁾ N. I. Oetin, oprichter van een sectie van Russische arbeiders van de I.A.A. te Genève bij de herdenking van de zevende verjaardag van de Internationale, 22 oktober 1871, idem, pag. 19.

⁵⁹⁾ Lissagaray, *Histoire de la Commune de 1871*, Paris 1929, pag. 379.

⁶⁰⁾ Geciteerd in *Europe*, avril-mai 1951, pag. 98-99.

„Geen Parijs, geen revolutie” ... is vaak gezegd. Het „Jeruzalem van de vooruitgang” heeft generaties, ja eeuwenlang de broedplaats van oproer en volksverzet gevormd. Heel lang is het doel daarvan geweest een eigen stadsbestuur, wat koninklijke en republikeinse landsbesturen trachtten te voorkomen. De Parijzenaars hebben door de eeuwen heen naar een eigen commune gestreefd, maar waren daarom nog geenszins separatisten. Eerder trachtte, zoals in 1871, de regering hen te isoleren.

Wie hebben er dan zo al een commune gewild? Dat waren telkens die groepen, die net onder de overheersers zaten. In de middeleeuwen waren dat de Parijse patriciërs. Het was de al opgekomen Derde stand tijdens de grote revolutie in 1789. Het was de bevolking van de Faubours, de Parijse voorsteden drie jaar later op 10 augustus, de „revolutie in de revolutie” en het waren de sans-culotten in het felbewogen „jaar II”. Voor de Commune was men in 1793 zogoed als in 1871 toch weer op sociale gronden. Een nieuwe maatschappelijke laag is in beide gevallen zelfstandig opgetreden; niet toevallig noemde het socialistische Commune lid Malon de Bloedige week meteen de derde nederlaag van het Franse proletariaat.

Van het overwegend proletarische karakter van de opstand was men zich ook op het moment zelf bewust. „De proletariërs van de hoofdstad hebben tussen het falen en het verraad van de regerende klassen begrepen, dat voor hen het uur had geslagen om de situatie te redden door de leiding van de openbare zaken in handen te nemen,” verklaarde het Centraal Comité al de 19de maart. Met een verwijzing naar eigen onbaatzuchtigheid en snelle machtsoverdracht (die hun door latere revolutionairen juist zo kwalijk is genomen) vervolgt de verklaring in het Journal Officiel:

„Zullen de werkers, zij die alles produceren en nergens van genieten nooit aan hun ontvoogding mogen werken zonder een koor van vervloekingen tegen zich te oantketenen? Hun voor-gangster, de bourgeoisie, heeft meer dan driekwart eeuw geleden haar emancipatie voltrokken, begrijpt zij heden niet dat

het proletariaat nu voor emancipatie aan de beurt is gekomen?" Lissagaray noemt dit niet ten onrechte de eerste socialistische noot van deze revolutie en als zodanig „zuiver, treffend en politiek". De eerst geheel op verdediging van de republiek gerichte beweging „kreeg vervolgens een sociale kleur alleen hierdoor dat ze door arbeiders werd geleid".⁶¹⁾

Het Centraal Comité mag er dan op uit zijn geweest de verantwoordelijkheid zo snel mogelijk naar de gekozen Commune over te hevelen,⁶²⁾ het heeft zijn karakter toch zeer wel beseft en uiteenlopende kandidaten op de verkiezingsaffiches als „sociale revolutionairen" aangeduid. Precies omschreven was dat socialisme niet. Het valt op, dat in een aan utopieën zo vruchtbaar land als Frankrijk deze revolutionaire en sociale beweging zo uitermate praktisch is geweest. Ook voor de personen gaat dit op: de laatste nog levende utopist, Victor Considérant, sloot zich bij de beweging aan.

Al die revolutionairen deden wat voor de hand lag. Er was geen program en geen veldheersplan, noch in het algemeen, noch op het militaire vlak. Maar er bestonden revolutionaire tradities, die soms wel tot de XIVde eeuw teruggingen; zo was het stadhuis van oudsher het middelpunt voor de Parijse bevolking en het traditionele verzamelpunt in elke revolutie of nieuwe fase daaruit. De 18de maart was bijna voorbij toen het Hôtel de Ville eindelijk in handen van de Garde kwam, een bewijs dat men onwennig tegenover eigen werk stond.

Wat voor mensen aan de Commune hebben meegedaan kunnen wij opmaken uit de gegevens van ruim 36.000 arrestanten — tot 1878, kort voor de amnestie, vielen er vonnissen. Vier van de vijf waren arbeiders. Ruim 4000 dagloners, d.i. ongeschoolden, een 4800 metaalbewerkers, meest kleinmetaal, bijna 8000 bouwvakkers, liefst 1491 schoenmakers, evenveel in de kledingbedrijven, waarbij 206 naaisters, een 3000 kantoor- en half zoveel winkelbedienden werden als Communard gedoodverfd naast 4750 winkeliers e.d. en 1725 man in vrije beroepen en met zijn 10.000 veroordeeld. Drie kwart van al deze mensen kwamen van buiten Parijs, geen 5 pct. waren vreemdelingen. Meer dan de helft kon niet of nauwelijks lezen — en dat terwijl er honderden affiches en twintig pro-Communekranten verschenen zijn. Slechts 746 van de opgepakten hadden meer dan lezen en schrijven geleerd; van hen zijn er naar verhouding veel, een derde, veroordeeld.⁶³⁾

Negen van de tien veroordeelden was het dragen van wapens of het uitoefenen van een functie ten laste gelegd, dat wij zeggen hun misdaad was het dienen als burgerwachter in de Nationale Garde. Hiermee wordt nog eens bevestigd, dat deze Garde de eigenlijke massa-organisatie der Commune is geweest; de Garde, merendeels werkzaam in andermans of eigen kleinbedrijf, vormde de achterban die haar Centraal Comité steunde en stuwde, toen dit het leeggelopen stadhuis betrok en daar toen de opstand en in het verloop daarvan de Commune, het nieuwe revolutionaire bewind installeerde. Bij her heroveren van het zelfgekochte geschut werd de Garde aangevuurd en

aangedreven door de bevolking van de Parijse buurten, in de eerste plaats van Montmartre.

De verdediging van de republiek speelde bij de Communards een grote rol. Later zagen velen in 18 maart allereerst een republikeinse en vaderlandse hoogtijdag.⁶⁴⁾ Het Centraal Comité zelf was trouwens de 19de al voorgegaan in zijn proclamatie: „Burgers, het volk van Parijs heeft het juk dat men het poogde op te leggen afgeschud. Kalm... onbevreesd en zonder provocatie heeft het de onbeschaamde gekken, die wilden raken aan de Republiek, afgewacht... Laten Parijs en Frankrijk samen de grondslag leggen voor een Republiek... de enige regering die voor altijd het tijdperk van invallen en burgeroorlogen zal afsluiten.”

De republiek was de staatsvorm die de Parijzenaars wensten voor hun land, dat zij na het doorgestane beleg eens te meer en tot het uiterste wilden verdedigen. De meesten wilden voor de republiek ook een nieuwe inhoud. De historicus Albert Soboul ziet de samenhang aldus: „De mannen van de Commune beogen met en door de Republiek, die zij hebben gered, te werken aan de ontvoogding van de werkers; de Republiek is juist de voorwaarde voor de bevrijding van het proletariaat. De lieden in Versailles hebben zich daar niet in vergist: alles liever dan de revolutie! Alles, zelfs de Pruisen. — Om de vaderlandse en revolutionaire beweging te onderdrukken zou men weldra Pruisen en Versailles één van zin en Thiers en Bismarck als medeplichtigen zien. De door Thiers gewilde burgeroorlog speelde zich af onder het welwillende oog van de vijand. — In de Bloedige week werd het verraad volvoerd; Bismarck genoot (om met Marx te spreken) van de uitroeping niet alleen van de revolutie, maar van Frankrijk.”

En hier volgt Sobouls samenvatting van de Commune als nationale beweging:

De massabeweging, zoals die al tot uiting kwam in de clubs, in de weer oplevende Internationale, de woede wegens de overgave en het verraad en in de sympathie voor de republiek, dat alles kon pas worden omgezet in revolutie, doordat het volk van Parijs gewapend was. Juist in de gewapende burgerwacht zag Versailles het gevaar en daarom moest het leger de Parijzenaars hun eigen kanonnen allereerst afhandig maken. De mogelijkheid tot verzet bestond nu de gewone mensen bewapend waren en de Garde groeide zienderogen voor 18 maart. Maar op zich zelf betekende dit nog niet, dat het volk de wapens zou willen gebruiken, zoals het Algemeen Handelsblad nog tijdens de Commune terecht opmerkte.⁶⁵⁾

Jacques Duclos, die een hele reeks studies aan de Commune heeft gewijd, zegt dat de Parijse arbeiders geen andere kans hadden en dat het erger was geworden als zij in maart 1871 niet van zich af hadden geslagen. Wij kunnen niet veel anders doen dan de verschillende elementen die de situatie van een eeuw geleden hebben bepaald bijeen te zoeken en dan te constateren dat daarop de opstand een feit is geworden. Van dit laatste gaat men bij elke beschrijving van de Commune uit. Toch dienen wij steeds te bedenken dat er zich in de geschiede-

nis veel meer noodtoestanden, dwangposities, onderdrukking en onrecht hebben voorgedaan zonder dat er een uitbarsting volgde.

„De 18de maart was slechts het instinctieve antwoord van een revolutionair en patriottisch volk tegen het gekuij van een royalistische op capitulatie beluste parlamentsvergadering. De heersende klassen die de oorlog niet hadden kunnen verhinderen en niet hadden kunnen voeren, kenden maar één gedachte: een eind eraan maken en dat revolutionaire Parijs neerslaan. De oorlog voor nationale verdediging was alleen maar bedrog geweest en snel in burgeroorlog veranderd, zodra het revolutionaire élan Parijs had meegesleept. Overwinnaars en overwonnenen speelden onder één hoedje om samen de werkers uit te moorden: klasseheerschappij kent geen grenzen. De Commune was het eerste, sindsdien vaak herhaalde bewijs, dat de bourgeoisie haar klasseheerschappij niet langer als nationaal belang kan vermommen: het staat aan het volk alleen om het vaderland te redden.”

Was de republiek al zonder republikeinen begonnen, zonder de Commune was er helemaal geen Derde republiek gekomen. Het Parijse volk heeft uit nationale en republikeinse gezindheid de wapens opgenomen om zo ook zijn sociale verlangens te kunnen doorzetten. „De Commune is evenmin een zuivere klassebeweging als een proletarische massa-actie voor socialistische doeleinden geweest,” schreef Henriëtte Roland Holst in 1918. „Zoals zij een gemengde beweging was van arbeiders en kleine burgerij, zoo ontstond zij ook uit verschillende, ten deele tegenstrijdige motieven.”⁶⁶⁾

De richting was een socialistische, ook toen al uitgesproken bij de oprichting van een vakbondscommissie voor onderzoek en organisatie van de Arbeid op 18 mei: „het volstrekte recht voor de Commune-groep om zijn politiek orgaan te scheppen als middel ter verwezenlijking van de bevrijding van de arbeid”. Een dag later zei Edouard Vaillant naar aanleiding van de reorganisatie van de schouwburgers: „Wij moeten proberen overal socialistische instellingen op te richten.”⁶⁷⁾

De aard van het socialisme waarvoor de Communards streden en stierven blijft moeilijk te bepalen, en omstreden. Voor Henriëtte Roland Holst betekende 1871 een mijlpaal omdat nu het utopische socialisme „dat in de theorie reeds overwonnen werd door het Kommunistisch Manifest” in de praktijk viel.⁶⁸⁾ Er is wel geklaagd over de kostbare week die na de opstand verloren is gegaan, maar Elie Reclus zag op de gedenkwaardige dag der verkiezingen daaruit dan ook de sociale revolutie te voorschijn komen. De raadsleden werd aanbevolen vooral geen heersersallures aan te nemen, maar doodgewone kommiezen van hun kiezers en volksdienaren te zijn: directe democratie, zouden wij zeggen.⁶⁹⁾ Onder het wakend oog des volks diende de raad niet alleen besluiten, maar revolutionaire daden te tonen.⁷⁰⁾ Edmond de Goncourt, een van de ergste verguizers van de Commune, zag scherp, toen hij op 28 maart in zijn dagboek schreef dat Frankrijk nu veroverd was door de arbeidersbevol-

king en dat adel, burgerij en boeren nu aan haar despotie waren onderworpen.⁷¹⁾

Erg despotisch trad het soevereine volk niet op, maar wel wreef het zijn kommiezen voortdurend slapheid en nalatigheid onder de neus. Vallès hoort tijdens de verdediging van het Panthéon „geen goeds over de Commune. Als ze maar flinker was geweest!” Het volk eiste organisatie. „Uw plaats is niet hier,” zei een „gerimpelde gefedereerde”, een burgerwachter dus, tegen Jules Vallès, toen deze, door zijn rode sjerp met gouden kwastjes als raadslid der Commune herkenbaar, bij de barricade buiten het stadhuis verscheen; het was maandagmiddag 22 mei. „Gaat u naar de anderen toe, vormt met elkaar een raad en beslis iets! Hebben jullie dan niets voorbereid?”⁷²⁾ Dezelfde Vallès, die als woordvoerder voor de (merendeels socialistische) minderheid in de Commune is opgetreden, heeft het als een fout bestempeld (evenals velen na hem) dat zijn groep uit protest tegen het weinig effectieve Welzijnscomité van enige raadszittingen is weggebleven. Bij alle onklarheid waren strijders, raadsleden en aanhangers van de Commune het erover eens, dat er opgetreden, georganiseerd en geleid moest worden. „Alle belangrijke fouten komen neer op het ontbreken van een politieke partij” is (hier met de woorden van G. Cogniot door de marxisten verklaard. Cogniot liet erop volgen, dat „de ideologie van Bakoenins aanhangers de oorzaak was van de noodlottige dwalingen van de Commune”, en dat zowel in Parijs als in Lyon. Het komt ons voor dat de laatste conclusie uit het nu bekende materiaal te ver gaat. Bekend is dat een aantal Commune-activisten later Bakoenin heeft gevolgd, maar diens invloed zal in de lente van 1871 niet veel hebben betekend. Ondanks hun aller voorbeeld Proudhon bedreven alle Communards de politieke actie, die volgens Marx door de Commune aan de orde is gesteld. Friedrich Engels noemde nog in 1871 „de revolutie de hoogste daad van de politiek . . . wie deze wil moet ook de middelen willen, de politieke actie die de revolutie voorbereidt”.⁷³⁾

Beiden hebben hier richtlijnen willen geven voor de Internationale, die via haar nationale secties, of partijen het instrument van die politieke actie zou moeten zijn. Zowel Marx als Engels hebben hun begrippen inzake partijvorming pas ontwikkeld en getoetst aan de ervaring van de Commune en al waren ze in Frankrijk bekend geweest dan hadden ze op 18 noch 28 maart kunnen dienen.

„Het Franse kapitalisme was nog weinig ontwikkeld; . . . aan de andere kant was er geen arbeiderspartij”, schreef Lenin 40 jaar later.⁷⁴⁾ Toen moge het Frankrijk van 1871 er als een kleinburgerlijk land hebben uitgezien, de kloof van een eeuw gaapt natuurlijk veel dieper. Het autobedrijf Renault telt nu een 45.000 arbeiders, het metaalbedrijf Cail in zijn beste dagen voor het beleg wel eens 1500 . . . een verhouding van 1 op 30! De arbeiders in de Franse hoofdstad waren ontevreden; nu de goederenvoorziening onder het keizerrijk was verbeterd stelden de arbeiders hogere eisen: zij vonden dat zij er eigenlijk op waren achteruitgegaan.⁷⁵⁾ Ditzelfde, maar dan van de keer-

zijde, lezen wij af uit de klachten over de „onbeschaamde weeldezucht” van het proletariaat en andere „gevaarlijke klassen”.⁷⁶⁾

Het hedendaagse historische onderzoek legt zich juist toe op de Franse arbeiders in de tweede helft van de 19de eeuw en vast staat wel dat het verschil met nu groot is. Een groot deel stond ondanks het verschijnen van moderne fabrieken dicht bij de handwerkers en hun politieke en vakorganisaties droegen daarvan de sporen. Een arbeiderspartij, zoals de, ouder geworden, Derde republiek, ze zou kennen was in 1871 niet mogelijk geweest. Toch hebben o.a. het Centraal Comité van de 20 arrondissementen en de Internationale enkele partijfuncties vervuld.

Versailles — het verleden, Parijs — de toekomst (Pottier)

„Makkers, ten laatste male . . .” noodt de Internationale, d.w.z. Pottier het lid der Commune dat bij het eerste beleg Parijs had aangemoedigd zich te verdedigen en op 31 oktober zijn Commune uit te roepen. „De 18de maart is een proloog”, dichtte dezelfde Pottier jaren later.

Ook dit is een discussiepunt. Bracht de Commune voor het laatst (of in de eindstrijd, zoals in de Franse tekst) de klassieke Parijse barricadebouwers en -strijders op de been? Of was de 18de maart de proloog tot het dramatische levensspel dat de twintigste eeuw nog voor en met ons afwerkt? Was de Commune de laatste van een reeks opstanden die al voor 1800 begon, of de eerste van de revolutiefilm in afleveringen waar wij midden in zitten? Eigenlijk wordt die vraag dagelijks beantwoord door de feiten, door de mensen die de strijd aanbinden voor hun nabij en verderliggende eisen, de volken en groepen die zich verdedigen tegen overheersers.

Bruhat, al herhaaldelijk genoemd, ziet de Commune zowel ten eerste als ten laatsten male barricades houden. Immers, een groot deel van de voormannen vatte, zeker in eigen oog, de strijd van de revolutionaire voorouders weer op. Als „proletariërsstaat” en vooral ook om wat de Commune deed was zij wel degelijk een pionier. Op 18 maart gloorde de dageraad van een nieuw tijdvak. Het rode schijnsel leek ook de avondschemering te beduiden van een eeuw klassieke Parijse straatopstanden. Maar ook deze reeks bleek niet ten einde. Op 19 augustus 1944 verrijzen er weer barricaden in de Parijse straten. De stad is in opstand tegen de Duitse bezetters. Buiten naderden geallieerde en vrije Franse strijdkrachten.

En wat schrijft de chef van de laatsten, De Gaulle?

„Zij (de communisten) waren van plan aan het hoofd van de opstand te verschijnen als een soort Commune, die de Republiek zou uitroepen, voor de orde verantwoordelijk zou zijn, voor de rechtsbedeling zou zorgen en alleen maar de Marsellaise zingen en de driekleur buiten hangen”. En even verderop: „De Comac (te vergelijken met het Centrale Comité van de Nationale

Garde — red.) moet verdwijnen.” Trouwens: „Zodra Parijs aan de vijand is ontruikt treedt de Nationale Verzetsraad (de hoogste instantie van het Franse verzet) de roemrijke geschiedenis van de bevrijding binnen, maar heeft zij geen reden van bestaan meer als orgaan van actie.”⁷⁷⁾

Een deel van deze raad was overigens zelfs bereid tot een wapenstilstand met de nazi's, d.w.z. tot het afremmen van de Parijse opstand onder voorwendsel dat deze nationale beweging voor de Franse communisten het sein zou zijn tot een proletarische revolutie . . .⁷⁸⁾

Tot in de zelfbevrijding van Parijs, de bekroning van het nationale herstel van Frankrijk in 1944 spelen de wezenlijke en tegenstrijdige elementen uit de Commune mee.

Kort voor het eeuwtij van de Commune, in 1968 en ook in mei, sloeg een geweldige beweging door Frankrijk, vanaf barricaden in de Parijse studentenwijken, waar G. Soria de revolutiestijl van Blanqui, „de Oude”, in herkende.⁷⁹⁾

Al in de eerste week verweet Bakoenin de Commune dat zij als staat optrad, terwijl hij haar als symbool der anarchie had willen zien vallen.⁸⁰⁾ Met zijn Nederlandse biograaf Quack meenden heel wat mensen „de commune te zien vestigen als historisch feit, bijna letterlijk zoals Bakoenin dit vroeger had voorgesteld.” Uit het optreden van de Commune-raad valt dit niet af te leiden, uit dat van zijn aanhang wel allerminst. De „volkomen anarchie” ook door Quack in de meiweek opgemerkt was — uiteraard ongewilde — onmacht. Soms zijn te vlotte conclusies getrokken uit het feit, dat een Louise Michel en ook haar bewonderaar Domela Nieuwenhuis, hartstochtelijk strijdster en popularisator van de Commune, vele jaren later het anarchisme verkondigden.

„De staat verdrukt, de wet is logen”, zingt de Internationale. En Pottier liet er in 1876 op volgen, toen hij in New York de Parijse opstand herdacht: . . . „als men wil dat de vijand zich overgeeft, moet men hem ontwapenen”.

Hoe leeft de Commune voort?

*Zij dromen van de rode vlag,
dat komt van de Commune!* (Pottier)

Een Camélinat, een leute lang directeur van de Franse Munt, een Allemane, die barricaden en bagno beschreef, beleefden de Commune en drie internationales tot in de jaren 30 toe. In mei 1971 wordt de as van de waarschijnlijk laatste overlevende naar Parijs teruggebracht, Adrien Lejeune, die stierf in Nowosibirsk in 1942.

Een eeuw na de Commune heeft de Franse regering, die Napoleons tweehonderdste geboortedag met drie grootse tentoonstellingen vierde, geen prent uit de archieven gehaald. Ook de stad Parijs met haar rijke collecties (al zijn de directe stukken verbrand) liet verstek gaan. Men moet naar St.-Denis of Montreuil om iets te zien, naar de „rode gordel”, de banlieue. Naar

deze verspreide voorsteden, slaapsteden soms, heeft men niet zonder politieke bedoelingen het proletariaat van de Franse hoofdstad laten afvloeien, zoals in de vorige eeuw van het centrum (om de Bastille bv.) naar de Faubourgs, als Ménilmontant en Vaugirard.

Een stortvloed van boeken, plaatwerken, speciale tijdschriftnummers en artikelen is op ons neergedaald, van de laatste ook in Nederland. In de herinnering van de mensen leven nog de figuren, de geschriften. Foto's worden gepubliceerd, krabbeltjes opgediept. Een vlag van de Commune wordt bewaard in het museum Carnavalet in het Parijse Marais; een andere bedekt Lenin in zijn mausoleum in Moskou en vandaar ging een vaantje van de laatste Commune-barricade in 1964 mee de ruimte in.

Nog steeds blijven ook voor Nederlandse krantenlezers enige tientallen doodgeschoten gijzelaars, onder wie een aartsbisschop, beter in zicht en zwaarder wegen dan de tienduizenden gewone mensen die de bloedoffers werden van hun zich noemende wettige regering.

Of was het juist omdat de eerste vorm van een arbeidersstaat zich scherp had afgegrensd van de kerk of omdat deze burgers en hun burgerwacht een guillotine hadden verbrand en nog wel op de Place Voltaire? Ook voor de Commune gold Marx' woord dat zij „te pletter liep, omdat haar leiding het leven redde van hen die er zo tuk op waren hun redders af te maken”. In april, dus tijdens de „donderslag der Parijse Commune”, zoals H. Roland Holst het noemde, schreef het Internationale-lid Timmer er over in het Handelsblad. Een andere Internatio-

- 61) Lissagaray, *Histoire de la Commune de 1871*, pag. 125.
62) Sinds Marx steeds hierover gekapitteld, het laatst door G. Congnio in *Einheit*, Berlin, 2-71, pag. 136 vv.
63) Lissagaray, pag. 429 e.v., J. Rougerie, *Paris libre 1871*, Paris, 1971, pag. 256-259.
64) Charles Péguy in 1910, gecit. door Albert Soboul in *Europe*, avril-mai 1951, pag. 22-23.
65) *Algemeen Handelsblad*, 23 april 1871.
66) H. Roland Holst—van der Schalk, *De revolutionaire massa-actie*, Rotterdam 1918, pag. 147.
67) J. Rougerie, *Paris libre* 71, pag. 187.
68) H. Roland Holst—v. d. Schalk, *De revolutionaire massa-actie*, pag. 149.
69) J. Rougerie, *idem* pag. 221.
70) *Idem*, pag. 220.
71) M. Winock et J. P. Azéman, *Les Communards*, Paris 1964, pag. 67.
72) J. Vallès, *L'insurgé*.
73) Marx-Engels Werke, deel XVII, Berlin, pag. 634.
74) Lenin, *Ter herinnering aan de Commune in Over de Commune van Parijs*, pag. 25.
75) De *Lettres françaises* van 17 maart 1971 bevat een uitgebreide discussie ook hierover tussen Jean Bruhat, Max Gallo, Jacques Rougerie en Georges Soria, vier specialisten.
76) De hoofdbron is de *Parlementaire enquête* van 1872, zie dl. II, pag. 384, 193 e.a.
77) Ch. de Gaulle, *Mémoires de guerre*, II, pag. 354, 386.
78) *L'insurrection parisienne* 1944, pag. 42.
79) In *Les lettres françaises*, 17 maart 1971.
80) H. P. G. Quack, *De socialisten*, dl. VI, pag. 95.

nale-man, H. Gerhard zei in zijn Amsterdamse vriendenkring door voorlichting het volk naar de overwinning te kunnen leiden, maar niet te weten wat dan te doen. „Ik zou mezelf voor het hoofd schieten.” (Aldus volgens een inleiding voor het Humanistisch Verbond op 21-3-1971). De slag was wat hard aangekomen. „Weg met de Internationale!” vermeldden op 28 mei stroken op de Dam. Maar in datzelfde Amsterdam trad op 8 september 1872 Karl Marx voor het laatst in het openbaar op, na afloop van het laatste congres der Internationale, waar hij de lessen uit de Commune voor de arbeidersbeweging trok. Daar had ook Edouard Vaillant namens de blanquistische Commune-leden „de verovering van de politieke macht tot de eerste taak van het proletariaat” verklaard. Ook ons land is verbonden met dat knooppunt van de historie, de Commune, die van de „vrije stad Parijs” van 1871 wijst naar wanneer „de Internationale — volgens de Franse tekst — het mensdom zal zijn”.

Heet van de naald geschreven, nog steeds fundamenteel:
Karl Marx, De burgeroorlog in Frankrijk, Amsterdam, Pegasus, 1971.

Id. Der Bürgerkrieg in Frankreich, Berlin, Dietz Verlag 1970, bevat o.a. ook ontwerpen van Marx voor de „Bürgerkrieg”.

Hierop voortbouwend over de politieke betekenis:

W. I. Lenin, Over de Commune van Parijs, Moskou.

In Nederland schreven:

F. Domela Nieuwenhuis, De Fransche burgeroorlog van het jaar 1871, Haarlem z. j. (1881).

Dr. Jan ten Brink, De opstand der proletariërs, Amsterdam, 1876.

G. Rijnders, De opstand der proletariërs, Amsterdam, 1918.

F. Domela Nieuwenhuis, Louise Michel, Amsterdam, 1918 (?)

Iets over de Commune is te vinden in:

Mr. H. P. G. Quack, De socialisten, dl. VI, Amsterdam, 1912

Henriëtte Roland Holst—van der Schalk, De revolutionaire massa-actie, Rotterdam, 1918

Willem Arondeus, Matthijs Maris, Amsterdam, 1939.

Het klassieke boek blijft:

Lissagaray, Histoire de la Commune de 1871, Paris, Maspéro, 1970, ook in Duitse vertaling: Geschichte der Kommune von 1871, Berlin.

Een modern standaardwerk is:

J. Bruhat, J. Dautry, E. Tersen, La Commune de 1871, Paris, 1970, ook in Duitse vertaling, Die Kommune von 1871, Berlin, 1970.

Verder:

J. Rougerie, Paris libre 1871, Paris 1971

M. Winock, J. P. Azéman, Les Communards, Paris, 1970

G. Bourgin, La Commune, Paris, 1967

F. Jellinek, The Paris Commune of 1871, London, 1937

Van alle mémoires, romans etc. zij hier alleen genoemd:
J. Vallès, L'insurgé

Toneel:

B. Brecht, Die Tage der Kommune, Suhrkamp 1968

A. Adamov, Le printemps 71, Paris, 1968

Het weekblad Les Lettres Françaises van 17-3-1971, het dagblad Le Monde van 15-3-1971 en het tijdschrift Europe van november 1970 bevatten veel materiaal over de Commune, ook het maandblad De Gids, maart 1971.

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

N° 59

LIBERTÉ — ÉGALITÉ — FRATERNITÉ

N° 59

COMMUNE DE PARIS

LA COMMUNE DE PARIS,

Considérant que le premier des principes de la République française est la liberté;

Considérant que la liberté de conscience est la première des libertés;

Considérant que le budget des cultes est contraire au principe, puisqu'il impose les citoyens contre leur propre foi;

Considérant, en fait, que le clergé a été le complice des crimes de la monarchie contre la liberté,

DÉCRETE :

ART. 1er. L'Église est séparée de l'État.

ART. 2. Le budget des cultes est supprimé.

ART. 3. Les biens dits de mainmorte, appartenant aux congrégations religieuses, meubles et immeubles, sont déclarés propriétés nationales.

ART. 4. Une enquête sera faite immédiatement sur ces biens, pour en constater l'étendue et les mettre à la disposition de la Nation.

LA COMMUNE DE PARIS.

Paris, le 3 avril 1871.

Honderd jaar Parijse Commune

Bij Uitgeverij Pegasus verschijnt binnenkort

Karl Marx - DE BURGEROORLOG IN FRANKRIJK

Marx schreef voor de Eerste Internationale de oproepen, verklaringen en brochures over de Parijse Commune. Een meeslepende, hartstochtelijke schets van het optreden van de Communards en van de betekenis van hun strijd.
ca. 200 blz., geïllustreerd, paperback, f 6,50

Eerder verscheen

W. I. Lenin - OVER DE COMMUNE VAN PARIJS

Een analyse van de lessen van de Parijse Commune, in het bijzonder ten aanzien van de marxistische opvattingen over de staat.
110 blz., geb., f 3,90

Verkrijgbaar bij Pegasus-Import

Jean Bruhat, Jean Dautry, Emile Tersen - DIE PARISER KOMMUNE VON 1871

Een rijk geïllustreerde uitgave, waarin de geschiedenis van de Commune op wetenschappelijk verantwoorde wijze wordt uiteengezet.
360 blz., groot formaat, geïll., geb. f 28,50

Karl Marx - DER BÜRGERKRIEG IN FRANKREICH

De oorspronkelijke Duitse tekst van deze bekende brochure, met de voorstudies en aantekeningen die Marx maakte.
332 blz., geb., f 5,25

PEGASUS - LEIDSESTRAAT 25 - AMSTERDAM

POLITIEK EN CULTUUR

31STE JAARGANG 4 / 1971 PRIJS 0.95

UIT DE INHOUD:

DE GEVAREN VAN HET ULTRA-CENTRIFUGEPROJECT

OOSTELIJK GRONINGEN IN DE BRANDING

**ALPHONS DIEPENBROCK
EN DE NATIONALE WEDERGEBOORTE**

De gevaren van het ultra-centrifugeproject	Joop Wolff	145
De afkoelingsperiode nieuw antistakingswapen	T. Boekman	156
Oostelijk Groningen — midden in de branding	W. Kremer	162
Alphons Diepenbrock en de nationale wedergeboorte	C. Porcelijn	174

UIT DE TIJDSCHRIFTEN

Frans neo-kolonialisme en de EEG		179

BOEKBESPREKINGEN

De politicologie van Hoogendijk — devaluatie van de wetenschap	M. Milikowski	183
Knoeien in het land van Rembrand	S. Geugjes	186

PARTIJDOCUMENTEN

Ontmoeting delegaties Communistische Partijen van Spanje en Nederland		190
Verklaring van het dagelijks bestuur van de CPN Communistische partij roept op tot vastberaden linkse politiek		190
Begroetingsschrijven van de CPN aan de CPSU		192

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is f 8,50 per jaar,
f 4,25 per halfjaar, losse nummers f 0,95
Studentenabonnement f 4,25 per jaar

Ons gironummer is 173127, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

maandblad, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

De gevaren van het ultra-centrifugeproject

Vorige maand werd in de Tweede Kamer het verleden jaar gesloten Brits-Nederlands-Westduitse ultra-centrifugeverdrag behandeld.

Dit verdrag over gemeenschappelijk beheer en exploitatie van het zogeheten ultra-centrifugeproject voor de verrijking van uranium is van grote betekenis.

Het gaat immers om de felle slag, die thans plaats vindt om het bezit van verrijkt uranium, de voornaamste brandstof voor kernenergiecentrales (voor de opwekking van elektriciteit). Het gaat om de energie van de toekomst.

Daarnaast is echter verrijkt uranium de beslissende grondstof voor de aanmaak van atoomwapens en is er sprake van pogingen door verschillende mogendheden — vooral West-Duitsland — atoomwapens in bezit te krijgen. Er tekent zich het patroon af van machtsblokken en het najagen van machtsformaties.

Gezien de betekenis van het atoomvraagstuk en de gevaren, die uit het verdrag voortvloeien, geven wij hier de rede weer, welke Joop Wolff namens de fractie van de CPN in de Tweede Kamer heeft gehouden op 3 maart 1971.

De CPN heeft van meet af aan gewaarschurd tegen het verdrag en dat heeft tijdens het debat een belangrijke rol gespeeld.

Wij kunnen bijna een twaalfeneenhalf-jarig jubileum vieren van strijd rond het ultra-centrifugeproject. Die strijd is ook vandaag nog niet beëindigd en zal, hoe de uitspraak van de Kamer

ook moge zijn, zich ongetwijfeld voortzetten. Dat ligt in de aard der dingen, in het feit, dat tegenstand vanuit ons voldoende blijft tegen iedere poging om ons land mee te slepen in de atoomwapenwedloop; ook in het feit, dat de behoefte aan verrijkt uranium als nieuwe en beslissende energiebron de kapitalistische concurrentie zal verscherpen en de tegenstellingen binnen de kapitalistische wereld zal verdiepen.

Dit verklaart waarom rond het uc-project altoos velen op pad waren en velen op pad zijn met verschillende en ook lang niet altijd edele motieven.

De conjunctuur van het onderwerp onderging steeds de nodige wijzigingen, ook in de beschouwingen van ministers, kamerleden en experts op het gebied van de kernenergie.

Toen vier jaar geleden de vaste Commissie voor de Kernenergie zich over de verschillende vraagstukken ging oriënteren werd het van officiële zijde voorgesteld alsof het ultracentrifugeproject van een te verwaarlozen betekenis was. Waarvoor zouden de befaamde trommeltjes dienst doen? ¹⁾ Voor de vrijmaking van uranium 235 of voor het presenteren van een bitterkoekje van eigen deeg? Men zei het niet te weten. Wat weten wij, technisch gesproken, nu nog? Met wij bedoel ik al degenen die niet via Philips, Shell, Rijn-Schelde of VMF laar staan via Siemens, Degusa of I.G. Farben, in de zaak, in de winst zijn gemoeid.

De vraag „Wat weten wij” is ons inziens gerechtvaardigd, zij het niet in de zin waarin de Volkskrant van 27 februari deze stelt, namelijk in de vorm van een exclamatie van een „diplomatieke deskundige” in Den Haag, die blijken hier ook nog te bestaan. Die exclamatie luidde: „Ik geloof dat nog minder dan tien procent van de parlementariërs tijdens het beslissende debat over het uc-verdrag bij benadering weet waar het feitelijk om draait”. Een diplomatiek deskundige zou beter horen te weten. Beslissende debatten bestaan helemaal niet, ook niet in deze Kamer en ook parlementariërs kunnen de verantwoordelijkheid niet ontgaan door de ontboezeming van niets te hebben weten.

Zeker, wij weten niet alles, maar wij weten wel het belangrijkste en daarover zullen wij het dan maar hebben. Er is een tijd geweest dat van onze kant het gevaar van atoomspreiding via de ontwikkeling van de ultracentrifuge gesignaleerd werd. Toen stonden wij als roependen in de woestijn. Gaandeweg is er in die woestijn wat begroeiing gekomen, eerst hier en daar de distels van de tegenspraak, maar later een struikgewas, dat langzamerhand tot een bos is uitgegroeid van non-proliferatieoverwegingen. Er moest gewaakt worden en men waakt slechts

¹⁾ In het systeem van ultra-centrifuge voor verrijking van uranium wordt het uranium in gasvorm in trommels zo groot als beschuitbussen gepompt, die als razende tollers (100.000 toeren per minuut) ronddraaien. Door de middelpuntvliedende kracht blijven zwaardere U-238-deeltjes aan de wanden van de trommels kleven. Door het gas uit het midden van de trommel weg te zuigen naar een volgende trommel (een behandeling, die vele duizenden malen moet worden herhaald) ontstaat langzaam maar zeker verrijking.

tegen gevaren. Die gevaren waren ons inziens van het begin af aan zichtbaar, vooral in de koers die met het uc-project werd ingeslagen. Wij hebben een dergelijke ontwikkeling als eerste in dit land betwist in de jaren '59/'60²⁾ en wij betwisten deze nog, in versterkte mate zelfs en nu gesteund door welhaast algemene erkenning van ernstige risico's voor veiligheid en vrede.

Aan de openbare discussie van vandaag is, zoals gebruikelijk, de uitwisseling van witte stukken vooraf gegaan. Dit klinkt altijd zo bijzonder rein, die witte stukken, blanke verzen. Vaak zijn ze echter bijzonder troebel en duister. De memorie van antwoord van de regering inzake de ultracentrifuge-overeenkomst spant in alle opzichten de kroon.

Minister Luns: Dank u.

Wolff: Het is de meest wonderlijke bloemlezing van tegenstrijdigheden en ongeloofwaardigheden die wij ooit gelezen hebben, een soort Fabeltjeskrant, een ludiek stuk, dat wel, over een ernstige zaak, een juridisch filosofisch werkstuk, een brok vertrouwenspsychologie, ontsproten aan het typisch politiek technisch atoommilieu waarbij Shell en het ministerie kennelijk zijn ingetrouwd.

Minister Luns: Ik trek mijn dank terug.

Wolff: Wij vinden in die memorie uitingen van vrijmoedigheid en een lichte toon, die vertederend aan zou doen als het niet ging om het gevaar van kernspreiding en het gevaar van intensivering van de kernbewapening. Op blz. 2 van de memorie van antwoord schrijft de regering:

„De leden behorende tot de fractie van de CPN hebben gesteld dat thans ook door de regering volledig wordt erkend dat het gasultracentrifugeprocédé voor de verrijking van uranium aanwendbaar is voor militaire doeleinden, dat wil zeggen dienstbaar gemaakt kan worden voor de produktie van A- en H-wapens.

Van de zijde van de regering is nimmer ontkend, dat het gasultracentrifuge-procédé voor de produktie van A- en H-wapens zou kunnen worden aangewend. Integendeel, uit het besluit van het toenmalige kabinet, in het begin van de jaren zestig, om dit procédé geheim te verklaren, blijkt duidelijk, dat men zich daarvan toen reeds zeer wel bewust was.”

Men wrijft zich wel even de ogen uit als men dit leest. Hieruit blijkt een ongelooflijke flexibiliteit van een minister, die al zo heel lang op één stoel zit. Het is een bijzondere beweeglijkheid in het stellen van de zaken. De woorden, die de minister daar schrijft, doen ons wel goed. Wij vinden het prettig, dat zij op papier zijn komen te staan, want hiermee herhalen de ministers van Buitenlandse Zaken en van Economische Zaken de nuch-

²⁾ In de jaren 1959-'60 werd bekend, dat in Amsterdam prof. Kistemaker, over wiens verleden opschudding ontstond, bij het ultra-centrifugeproject betrokken was. Van de zijde van de CPN werd toen al gewaarschuwd voor het gevaar, dat dit project zou worden benut voor de Westduitse drang naar eigen of „Europese” atoomwapens.

tere constatering, die eens door de communisten tegen de hele NAVO-propaganda in moest worden gedaan om het overduidelijke bewijs te leveren van de bruikbaarheid van de uc-methode voor militaire doeleinden. Het ging toen om de afgekondigde geheimhouding, de classificatie van 1960 op dringend verzoek van de regering van de Verenigde Staten. Ik wil in dit verband de notulen citeren van een geruchtmakend debat in de Amsterdamse gemeenteraad op 29 december 1960, waar toen veel te doen was rond dit procédé. De heer Verheij, mijn partijgenoot, betoogde namens de communistische fractie:

„Ook de vraag van de Amerikaanse regering inzake geheimhouding wijst wel op het militaire karakter van een en ander, want wanneer het alleen gaat om de produktie van bepaalde stoffen, die uitsluitend bestemd zijn voor vreedzame doeleinden, waarom dringt de Amerikaanse regering dan op geheimhouding aan? Gaat het echter om een onderzoek, waaraan belangrijke militaire aspecten zijn verbonden, dan ligt het uiteraard voor de hand, dat om geheimhouding wordt verzocht, en hier ligt het directe verband”.

Dat is allemaal op alle niveaus en in alle geledingen bestreden en gekleineerd. Het antwoord van minister Cals, die toen minister van onderwijs was, op vragen van het antirevolutionaire Tweede-Kamerlid Hazenbosch luidde toen, dat het uc-proces wat de verrijgingsgraad betreft uitsluitend van belang was voor wetenschappelijke doeleinden. Het papier was geduldig en het papier is geduldig. De minister kan natuurlijk nu met klem vragen, eens een waterdichte uitspraak van hemzelf te citeren. Dat is het onmogelijke vergen, want voor zover bekend heeft deze minister nog nooit een waterdichte uitspraak gedaan, op geen enkel gebied, hoewel misschien wel bij de jongste begrotingsbehandeling van Buitenlandse Zaken. Ik heb eens nagelezen, wat hij heeft gezegd op blz. 1658 — kan u nagaan — toen hij in antwoord op de vraag van mijn fractiegenoot Hoekstra of de mededeling van de minister, dat ook Nederland over kennis en industriële capaciteiten beschikt voor fabricage van kernwapens, in feite sloeg op het uc-project, een zeer luid „neen” liet horen. Dat „neen” is gelogenstraf door de mededelingen van de regering zelf en door alle beschouwingen over de ultracentrifuge. Misschien verklaart dat de irritatie, die in de memorie van antwoord is te vinden. De regering is allergisch geworden op dit punt.

Minister Luns: Ik luister wel naar uw verhaal, maar ik vind het toch wel zeer onvolledig en enigszins tendentieus.

Wolff: Ik zal absoluut voldoen aan uw behoefte aan volledigheid. Ik begrijp de geïrriteerdheid. De regering heeft lange tijd door haar werkzaamheden gevaren gecreëerd, die zij in het publiek tracht te bezweren door het uitspreken van de toverformule: non-proliferatie. Iedereen wordt daarmee de boer op gestuurd, politici van regeringspartijen, prof. Bogaard in de gemeenteraad van Almelo,³⁾ gedeputeerden in Overijssel. Het is allemaal koekoek één zang. Wij menen, dat dit stelselmatig aanroepen van de non-proliferatie in het algemeen meer moet dienen als het toedienen van een kalmeringsmiddel in plaats

van als een aanmoediging om actief proliferatie tegen te gaan. De regering leverde in de memorie van antwoord een vreemd gevecht tegen onze fractie. Tegenover verwijten van onze kant schrijft zij nogal boos terug, dat het niet juist is, dat de ministers zich bij de verdediging van hun standpunt stelselmatig beroepen op het non-proliferatieverdrag. Dat is des te erger; dat is des te argwaan wekkender, ook al moet ik toegeven, dat de regering het een alinea hoger op blz. 5, linkerkolom, wel kwistig doet. De regering maakt echter steeds verschil tussen non-proliferatie en het non-proliferatieverdrag, dat zij wel heeft getekend, maar niet aan de Kamer ter bekrachtiging heeft voorgesteld. De regering betoont, als het op ratificatie aankomt, meer haast met de onderhavige drielandenovereenkomst — die het gevaar van proliferatie in zich draagt; deze is getekend op 4 maart 1970 en is thans in behandeling — dan met het internationale non-proliferatieverdrag, dat reeds op 20 augustus 1968 door de regering werd getekend en nog niet ter ratificatie aan de Kamer is aangeboden. Dat vinden wij karakteristiek. Hoe durft de regering te spreken over non-proliferatie, hoe denkt zij zelfs de schijn van geloofwaardigheid te kunnen claimen, zonder voorafgaande ratificatie van het non-proliferatieverdrag? Dat is ons een raadsel. De bekrachtiging van het non-proliferatieverdrag is naar mijn mening het minimale minimum wat de regering had moeten doen. Zelfs dat is niet gebeurd. Dat moet dienen als wenkend perspectief en voorlopig zal het perspectief wel blijven wenken, niet omdat er zo moeilijk wordt onderhandeld tussen Euratom en het Internationale Atoombureau in Wenen over de kwestie van de controle — ook dat kan nog een slepende kwestie worden — maar omdat er — als ik het goed heb begrepen uit het antwoord van de minister — moeilijk onderhandeld wordt door de Euratom-regeringen onderling over het mandaat voor de Europese Commissie, dat nu eenmaal nodig is om tot besprekingen met het bureau in Wenen te geraken. Ten aanzien van de kernbrandstof — geschikt voor A-wapens — en van kernwapens zelf kunnen wij heel plechtig iedereen oproepen: Ende proliferereert niet, maar de tijd gaat voort, de trommeltjes draaien en de machtsstrijd tussen concerns, tussen expansieve Europese kapitalistische mogendheden en Amerikaanse imperialistische belangen gaat voort en neemt toe met alle gevaren van dien. Ons land mag niet door centrifugale kracht in nieuwe kampen en blokken, in de atoomrace worden geslingerd, ook al kunnen Shell, Philips en andere dan misschien hiermede in de toekomst miljarden verdienen. De regering behoort ons inziens niet met dit voorstel tot ratificatie te komen, maar wel met het voorstel

³⁾ Het ultra-centrifugeproject kwam in de gemeenteraad van Almelo aan de orde, omdat wat Nederland betreft in die gemeente een centrifugefabriek en de verrijkingsinstallaties zijn/worden geplaatst. Met uitzondering van de gemeenteraadsfractie van de CPN, gingen de andere fracties met een grote boog om de gevaren heen. Overigens was de bouw van de fabriek al begonnen voor de gemeenteraad formeel over het ter beschikking stellen van de grond had besloten.

tot ratificatie van het non-proliferatieverdrag, hoe slap dat verdrag ook is, hoe weinig illusies men op zich zelf in dit verdrag behoeft te hebben, zeker wanneer het om West-Duitsland gaat. Welke gebrekkige voorzieningen het non-proliferatieverdrag ook moge bieden, wat hier gebeurt is het stellen van een daad, die proliferatie oproept, als de Kamer tenminste de regering zou volgen. Wij zien twee aspecten, de zogenaamde horizontale en de verticale spreiding. Wie in Almelo niet verder ziet dan de horizon, ziet toch altijd nog Duitsland. De proef-fabrieken komen vlak bij de grens, waarschijnlijk echt niet vanwege de trillingen, die daar zouden ontbreken, maar eerder vanwege een gunstige infrastructuur, gezien de verbindingen met de verschillende centra in de Bondrepubliek, waar het hoofdkwartier van de ultracentrifugeclub komt. Op het hoofdkwartier zitten niet alleen juffrouwen te typen en formuliertjes in te vullen. De stichting van de gemeenschappelijke tripartite verrijkingsorganisatie, de vestiging van de dochteronderneming in Almelo, waar de 24,5 pct. Duitse kapitaaldeelname buiten de gemengde 51 pct. van de verrijkingsorganisatie beslist toch geen „Liefesgabe” is, betekent, dat Nederlands grondgebied, Nederlandse kennis en overheidsgeld een functie kunnen krijgen in het kader van Westduitse pogingen om op legale wijze de beschikking te krijgen over atoombrandstof. Iedereen, die de zaak gevolgd heeft, weet, dat Strauss, als minister van Financiën in de regering-Kiesinger, zeer kwistig is geweest ten aanzien van de ontwikkeling van projecten op het gebied van de atoomenergie, inclusief de ultracentrifuge. Dat zegt wel wat over de koers. Wij vinden de memorie van antwoord op dat punt dan ook beslist niet overtuigend. In de memorie van antwoord staat een uiteenzetting waar in de bijlage 2 van Protocol 3, behorende bij het WEU-verdrag, niet van de kant van de huidige Westduitse regering, maar wel van de Nederlandse regering devaluerend wordt uitgelegd, zowel met betrekking tot het verrijkingpercentage van meer dan 2,1 — waarbij het begrip kernbrandstof toepasbaar wordt — als met betrekking tot de verklaring van de regering, dat zij het noch in strijd met het WEU-verdrag beschouwt, noch met enig ander verdrag, dat in het kader van de tripartite samenwerking te zijner tijd ook op Duits territorium uc-installaties worden gebouwd. Daarmee is, voordat de zaak goed en wel is begonnen, een stap verder gezet op de weg, die in de toekomst noodlottige gevolgen kan hebben. De winstzucht van grote concerns schijnt daarbij de drijfveer te zijn; concerns die bij de ontwikkeling van de kernenergie steeds hebben geprobeerd voor een dubbeltje op de eerste rij te zitten, speculeren op het uitschudden van de belastingbetaler om later, als misschien, of waarschijnlijk, de winstgevende periode komt, onder de kreet dat het „een commercieel project” is de staatsbemoeienis te beëindigen, in ieder geval als het op de baten aankomt. Juist ook het feit dat de concerns de toon aangeven, maakte de gehele zaak naar ons gevoel oncontroleerbaar. Ik behoef hier niet uiteen te zetten, dat concerns vertakt zijn en over de grenzen heen gaan.

Wij begrijpen dat iedereen moet worden gescreend. Shell, Philips, VMF en Rijn-Schelde zijn de ongescreende grootheden. Beter gezegd: Iedereen moet worden gescreend naar hun ideale beeld. In de memorie van antwoord kwamen wij de volgende vreemde passage tegen:

„Ten aanzien van de beveiliging zijn van Nederlandse zijde alle nodig geachte maatregelen getroffen. Naar aanleiding van de vraag inzake overleg dienaangaande tussen de ministeries van Economische Zaken en van Binnenlandse Zaken kan worden medegedeeld, dat een eerste zodanig overleg reeds heeft plaats gehad in 1961.”

Voorts staat er

„Sedert het opstellen van de plannen voor de oprichting van de Ultra-Centrifuge Nederland NV en voor de bouw van de proefinstallaties vindt regelmatig overleg tussen beveiligingsambtenaren van de genoemde ministeries plaats.”

Tot zover de geheimschrijverij, maar wie zijn nu die veiligheidsambtenaren? Is dat gewoon de BVD, is het één BVD of zijn het er twee? Is het die van de heer Beernink of die van de heer Nelissen? Hoe is de band tussen deze veiligheidsbeambten en de veiligheidsdiensten van particuliere ondernemingen als Shell en Philips? Is dat één pot nat of wordt het één pot nat? Deze gehele kluwen, waarin allerlei tripartite invloeden werkzaam zijn, zal moeilijk te ontwarren zijn voor degene die de beloofde maatregelen ter voorkoming van spreiding van kernwapens wil controleren en testen op hun uitvoering. De overeenkomst die wij thans behandelen, biedt geen garanties, zelfs niet door een binding aan het non-proliferatieverdrag. In de verdragstekst wordt uitdrukkelijk gerefereerd aan overeenstemming, die er steeds zal moeten zijn

„met het beleid van de overeenkomstsluitende partijen inzake de niet-verspreiding van kernwapens, waaraan zij groot belang hechten, alsmede met hun internationale verplichtingen op dit gebied.”

Dit wil dus zeggen dat het beleid bepalend is, maar beleid is aan wisseling onderhevig.⁴⁾ Daarop is in feite ook gedoeld door de heer Van der Stoep. Het beleid hangt op een bepaald ogenblik van de regeringen af en het is voor ons nog altijd een verschil, vooral wat de vooruitzichten van de strijd van de massa tegen atoombewapening en oorlogsgevaar betreft, of er bij voorbeeld in West-Duitsland een regering-Brandt of een regering-Strauss-Kiesinger is, en of er in Nederland zit een rechtse regering-De Jong, een kabinet dat optreedt als hofleverancier voor de NAVO en de heer Luns zelfs exporteert als eventuele toekomstige secretaris-generaal van die NAVO, of een regering die bereid is de bewapeningsspiraal stop te zetten en de ontwikkeling van de bewapeningssuitgaven een halt toe te roepen, of er in Engeland een Labour-regering is of een con-

⁴⁾ Ondanks enkele door M. van der Stoep naar voren gebrachte bezwaren en het opwerpen van vragen over duistere aspecten van het verdrag stemde de PvdA-fractie in laatste instantie toch voor.

servatieve regering-Heath, die beurtelings met Frankrijk en beurtelings met anderen over een atoommacht onderhandelt als inzet voor een eventuele toetreding van Engeland tot de EEG.

Westerterp (KVP): De Labour-regering die de atoomwapens in zee zou gooien!

Wolff: Ik heb het niet alleen over de Labour-regering, maar ook over het feit dat de Labour-regering zeer gevoelig is, zoals in het verleden is gebleken, en gevoelig moet zijn voor de acties van de kant van de werkende bevolking in Engeland.

De overeenkomst tussen de drie landen inzake de ultracentrifuge is een prototype van wat ons aan combinaties van multinationale firma's en machtsgroepen te wachten staat bij de toetreding van Engeland tot de EEG. In zoverre is het verhelderend en alarmerend tegelijk. Het valt ons inziens te betreuren, dat de krachten in de wereld, die bestrijding van multinationale firma's en van imperialistische expansie voorstaan, buiten ons land zulk een stilzwijgendheid aan de dag leggen. Een dergelijke passiviteit kan de proliferatie van kernwapens alleen maar aanmoedigen.

Nemen wij het geval van Engeland in het kader van de onderhavige overeenkomst. In antwoord op vragen van onze fractie in het voorlopige verslag zegt de regering dat het verdrag „niet belet, dat het Verenigd Koninkrijk verrijkt uranium, afkomstig uit een tripartite installatie, eventueel in eigen installaties verder verrijkt tot de graad, vereist voor de fabricage van kernwapens.”

Dat hebben wij goed gelezen. Het is klinkklaar verticale proliferatie.

Er zijn indertijd berichten over conflicten binnen de Nederlandse regering geweest. De minister herinnert zich dat ongetwijfeld. Hij moet maar eens kranten lezen als hij daar tijd voor heeft en eens in ons land is. Hij heeft een heel elegante oplossing gevonden. Het is weer de stijl van de elegante NAVO van de elegante atoombewapening. Hij zegt het met deze woorden: „De Britse regering heeft verklaard voor het geval zij van deze mogelijkheid al gebruik zou willen maken, dit slechts te zullen doen ten aanzien van verrijkt uranium, afkomstig uit een tripartite installatie, gevestigd in het Verenigd Koninkrijk.”

Het gebeurt dus in eerste aanleg wel vanuit een tripartite installatie, mede gefinancierd met Nederlands geld onder auspiciën van Engels-Duits-Nederlandse samenwerking. Tripartite of niet, dit verscherpt de atoomwedloop en wij beschouwen dit als bijzonder gevaarlijk.

De politieke gevolgen van de uc-overeenkomst zijn op dit moment nog niet te overzien. De heer Kistemaker heeft gezegd, dat het voor Engeland de manier is om in de EEG te komen. In de overeenkomst wordt gewag gemaakt van de bereidheid tot samenwerking, om deze in te passen in het verband van een grotere Europese Gemeenschap. Het wordt niet beperkt tot de huidige EEG, dus wat kan anders bedoeld zijn dan een grotere EEG met Engeland? Daarbij bestaat het levensgrote gevaar van

een Europese atoommacht waarvoor het uc-project de materiële basis kan scheppen. De regering zegt dat zij dat niet inziet. Het is mij echter opgevallen dat in de theses van een Pugwash-conferentie, die hier vorige zomer is gehouden, wordt gezegd dat er in de naaste toekomst een grote markt voor kernreactoren is, „waarin de Westeuropese industrie hopelijk is geïnteresseerd. Fabrieken voor het verrijken van uranium zijn van grote economische betekenis voor de nucleaire industrie in de komende jaren, waarbij de Verenigde Staten in grote mate in een monopoliepositie verkeren. Zulke fabrieken kunnen echter ook een stap betekenen in de richting van een Westeuropese kernmacht en zij kunnen als zodanig worden beschouwd door enkele Westeuropese politici”.

Dat klinkt allemaal reëel. Er is natuurlijk bij het onderwerp, waarover wij nu spreken, nog veel meer narietheit te bedenken. Er is de vraag, hoe de leidinggevende kringen in de Verenigde Staten zich momenteel bewegen en welke strategie en tactiek zij volgen. Ze hebben zeker zorgen over het verliezen van hun monopolistische positie op het gebied van de kernenergie. Het zijn vragen, waarop het antwoord niet is uitgekristalliseerd.

Wie in Amsterdam over het Victorieplein fietst of zich voortbeweegt in het rollend materieel van een ministerie, ziet daar op een van de muren nog de fors gekalkte leuze „Kistemaker A-bommenmaker”. Die dateert uit de tijd, dat er nog geen verheerlijking van de vrije expressie was. Men kreeg toen daarvoor ook nog geen subsidie van CRM, maar alleen bekeuringen. Zo'n muur biedt natuurlijk niet de mogelijkheid voor de subtiliteiten zoals men die vindt in de memorie van antwoord inzake de overeenkomst van Almelo. Het was de typering van een proces, een tendens en een waarschuwing, die verband hield met de historische rol van iemand als professor Kistemaker, die door de Amerikaan dr. Goudsmit in zijn boek „Alsos” werd gesignaleerd als medewerker van Cellastic, een Duitse spionageorganisatie.

Voorzitter Van Thiel: Laten wij al te persoonlijke aspecten hierbuiten laten. Wij spreken nu over het ultracentrifugeprocédé.

Wolff: U schijnt over bijna paranormale begaafdheid te beschikken, want ik wil doorgaan met een opmerking in die zin. Deze dingen zijn bekend en zijn historisch. Wij hebben er geen behoefte aan, personen in dit debat te betrekken. Als wij nu toch even herinneren aan deze kwestie, doe ik het alleen om een klein bericht te signaleren, geplukt uit de kolommen van het tijdschrift *Atoomenergie* van september '70. Hierin komt de naam Kistemaker niet voor. Het stuk voerde de volgende kop: Verenigde Staten geven Duitse documenten terug. De tekst van het artikel luidde: De Amerikaanse regering heeft onlangs aan West-Duitsland een verzameling documenten teruggegeven, die betrekking hebben op de beginperiode van het Duitse kernonderzoek. De Amerikanen hebben namelijk onder leiding van dr. S. Goudsmit na het eind van de tweede wereldoorlog zoveel mogelijk materiaal uit de Duitse fysische en chemische

instituten naar de Verenigde Staten overgebracht. Het had betrekking op de splijting van uraniumkernen, de kettingreactie, het scheiden van uraniumisotopen en de fabricage van zwaar water. De documenten omvatten dagboeken uit laboratoria, notities, correspondentie, overeenkomsten en interne mededelingen. De verzameling is vanzelfsprekend van grote historische waarde en berust nu bij de Gesellschaft für Kernforschung in Karlsruhe.

Tot zover dit bericht. Het lijkt op iets van: jagers en gejaagden uit het verleden verzoenen zich. Het doek valt; einde van een bedrijf, van een episode in de ontwikkeling.

Dit is niet nu prof. Kistemaker op een symposium in Leiden en in *Nucleonic Weeks* voorspelt, dat de Verenigde Staten in de nabije toekomst zullen gaan deelnemen in uc-projecten in Europa. Wij zouden graag van de regering vernemen, of zij denkt dat deze stelling aansluit bij mogelijkheden van een reële ontwikkeling.

De Industriële Raad voor Kernenergie, die nooit heeft uitgeblonken door een vooruitstrevende blik, was jaren geleden van mening, dat het ultracentrifugeproject geïnternationaliseerd moest worden uit politieke overwegingen, gezien het bestaande wantrouwen. Wij hebben hier echter wel met een bijzonder vreemde internationalisatie te maken; ik zou willen zeggen: met een NAVO-isatie. Dat is namelijk, wat de deelnemende landen gemeen hebben: het lidmaatschap van de NAVO. Nederland verbindt zich in het kader van een overeenkomst met een staat, die potentieel het grootste gevaar voor kernspreiding in Europa vormt en met een kernmogendheid, die er niet aan denkt zijn eigen atombewapening in te dammen, namelijk het Verenigd Koninkrijk. Prof. Kistemaker beloofde ons als toetje de Verenigde Staten, die druk bezig zijn mensen in Vietnam uit te roeien en daar dreigen met tactische atoomwapens.

Wij zijn ervan overtuigd, en wij zeggen dit met klem, dat dit alles ons op de verkeerde weg voert en de Europese veiligheid in gevaar brengt in plaats van de Europese veiligheid te bevorderen. Natuurlijk zijn ook wij, als communisten, niet tegen de ontwikkeling van kernenergie, ook niet tegen de ontwikkeling van het ultracentrifugeprocédé, indien dit aan te wenden is voor een onafhankelijke positie van Nederland, voor zuiver vreedzame doeleinden, voorzien van echte waarborgen, voor ontwikkeling van Nederlandse wetenschap en techniek op dit gebied en ook voor werkgelegenheid in ons land. Dit kan alleen door nationalisatie in de zin van een uitgaan van het dominerende Nederlandse belang. Het kan alleen door internationalisatie in de zin van neutralisatie, door het loslaten van het NAVO-patroon en in het kader van een politiek van staatkundige neutraliteit. Dit ultracentrifugeproject sterkt ons trouwens in onze mening ten aanzien van die neutraliteit. Onze conclusie op dit moment is: De regering dient zo snel mogelijk het non-proliferatieverdrag ter ratificatie voor te leggen en de ratificatie van de overeenkomst van Almelo in ieder geval tot na de verkiezingen op te schorten. Zij zelf moet dit initiatief nemen. Er kan geen reden tot haast zijn. Ik heb in de krant ge-

lezen, dat er nu geratificeerd moet worden, omdat er al wordt gebouwd. Men kan ook zeggen: Niet meer bouwen, omdat er niet wordt geratificeerd. Dat lijkt mij parlementair-democratisch iets juister geredeneerd. Er is tijd nodig om onduidelijkheden op te lossen. De heer Van der Stoel heeft voorgesteld — hij kan deze overeenkomst niet amenderen; niemand kan dat — de overeenkomst uit te breiden. Hij vraagt de regering de mogelijkheden daarvoor te onderzoeken. Dat is een zinnige vraag. Er zijn allerlei vraagstukken, die nog moeten worden verhelderd. Wij begrijpen niet, waarom de Nederlandse regering zo'n grote haast betracht. Het komt erop neer, dat Nederland in een gezelschap van drie landen komt te zitten, waarvan er één het non-proliferatieverdrag heeft geratificeerd. Als in de Tweede en Eerste Kamer in ons land de ratificatie van het Akkoord van Almelo is volbracht, dan is er één staat van deze drie, namelijk Nederland, die de ultra-centrifuge-overeenkomst heeft geratificeerd. In Duitsland is het namelijk nog niet gebeurd; in Engeland is — als wij de berichten die daarover circuleren mogen geloven — deze ratificering bepaald niet aanstaande. Er is nog niet eens een oplossing voor de gehele opzet van de Nuclear Fuel Limited gevonden. Men schijnt te wachten op de ontwikkeling van de prijzen van het Amerikaanse verrijkt uranium.⁵⁾ Wij menen, dat wij de zaak beter kunnen laten rusten tot na de verkiezingen. Een andere regering kan vanuit een eigen, nieuwe politiek zoeken naar wegen en middelen om vreedzame kernenergie te ontwikkelen ten bate van nationale zelfstandigheid en veiligheid.

⁵⁾ In een artikel in P. en C. „Splitsend atoom — splitsend stelsel” (oktober 1969) schreef Joop Wolff: „Het ter beschikking hebben van verrijkt uranium, 't liefst tegen zo laag mogelijke prijs, is de voorwaarde voor het exploiteren van kernreactoren, die energie opwekken waarmee op de energiemarkt te concurreren valt.

Dit vraagstuk staat thans in het brandpunt van de belangstelling en de strijd binnen de kapitalistische wereld, waar grote concerns dwars over alle landsgrenzen heen proberen beslag te leggen op grondstoffen en afzetmarkten en posities trachten in te nemen, die hen voor nu en de toekomst een belangrijke voorsprong geven.”

Hij signaleerde, dat het eens gevestigde Amerikaanse monopolie op het gebied van de leverantie van verrijkt uranium steeds kwetsbaarder begon te worden en een dalende tendens van de door Amerika gevraagde prijzen voor verrijkt uranium.

De afkoelingsperiode nieuw antistakingswapen

Op 4 februari van dit jaar is het arsenaal van juridische anti-stakingsmaatregelen in ons land uitgebreid met het verschijnsel van de tot nu toe hier onbekende gedwongen „afkoelingsperiode”. Op die dag bepaalde de Rotterdamse rechtbankpresident mr. Reuder in een door de ondernemers aangespannen kort geding, dat de Rotterdamse sleepbootbemanningen tot aan 7 maart niet mochten staken, waarbij hij de vakbonden bedreigde met boetes van 25.000 gulden per overtreding en schadevergoedingen van 5.000 gulden per met vakbondssteun gestaakt uur.

Daarmee is voor de zoveelste maal onder druk van de ondernemers de rechterlijke macht ingeschakeld om in te grijpen in een arbeidsconflict; daarmee ook is van justitiële zijde een nieuwe aanslag gepleegd om het stakingsrecht in te perken en te ontkrachten. Opnieuw werd door de uitspraak van mr. Reuder geïllustreerd welke (ook in juridische kringen omstreden) rol de rechterlijke macht heeft toebedeeld gekregen op een terrein waar zij eigenlijk geen bemoeienis mee behoort te hebben. In het opmerkelijk snel geproduceerde vonnis (volgens waarnemers had mr. Reuder het toch vrij uitgebreide vonnis, compleet met de uit twaalf punten bestaande motivering, binnen enkele minuten gereed) moest de rechtbankpresident zich in heel wat bochten wringen om zijn merkwaardige beslissing te verklaren. Juridisch heeft hij geen been om op te staan, omdat het stakingsrecht nu eenmaal voor een groot deel gewoonterecht is, en hij ook voor zijn afkoelingsperiode bij de voorafgaande rechterlijke uitspraken geen aansluiting heeft kunnen vinden. Vreemd genoeg stelt hij namelijk in zijn vonnis eerst vast, dat de aangekondigde sleepbootstaking „niet onrechtmatig mag worden geacht”, waarna hij dan met een beroep op een voor juristen nauwelijks hanteerbaar begrip als „wat algemeen als onrechtmatig wordt gevoeld” en de dreigende „grote schade” met de „periode van bezinning” op tafel komt.

Coalitieverbod

Bijna honderd jaar na de verovering van het stakingsrecht staat dit recht op het ogenblik voortdurend aan dit soort aanvallen bloot. Het was in 1872 dat de voortdurende strijd van de arbeidersbeweging werd beloofd met de opheffing van het zogenaamde coalitieverbod, dat „iedere samenspanning of vereniging van de zijde van de werklieden om tegelijkertijd het werk te doen ophouden” bedreigde met een gevangenisstraf van twee tot vijf jaar. De toenmalige minister van justitie Jolles moest bij die gelegenheid verklaren: „Intussen is het niet twijfelachtig, dat werkstaking op zichzelf . . . nimmer is een onrechtmatige daad in de zin van het burgerlijk recht, veel minder dus een misdrijf volgens de goede begrippen van het strafrecht”.

een verklaring die de aanvaarding betekende van het feitelijke stakingsrecht.

Vanaf die tijd tot aan de Duitse bezetting kan gesproken worden van een algemene erkenning van het stakingsrecht, al maakten bijvoorbeeld Kuypers' worgwetten, die ambtenaren en spoorwegpersoneel verboden te staken, daar een flinke inbreuk op.

Pas na de Tweede Wereldoorlog, in de periode dat rechtse vakbondsbestuurders en ondernemers meenden de klassenstrijd te kunnen begraven onder het sprookje van samenwerking in organen als de Stichting van de Arbeid en de Sociaal Economische Raad, maakten de ondernemers in steeds meerdere mate van deze „samenwerkingsgedachte” gebruik, om de rechterlijke macht bij arbeidsconflicten in te schakelen. Dit werd zelfs als voorbeeld van „eenheid tussen kapitaal en arbeid” aan buitenlandse vakbondsbestuurders voorgehouden. De eerste ingreep voltrok zich in dit kader tijdens de staking van de Rotterdamse heiers in 1949, die door de rechtbank onrechtmatig werd genoemd, een voorbeeld dat later nog veelvuldig is gevolgd.

Panhonlibco

De beruchtste gerechtelijke inbreuk op het stakingsrecht is het zogenaamde Panhonlibco-arrest van 1960, dat met name hierom zo belangrijk is, omdat het is geweest door de Hoge Raad, de hoogste rechterlijke instantie, welks uitspraken dan wel niet in de theorie, maar wel in de praktijk kracht van wet hebben voor de lagere rechters, hoezeer dat ook een inbreuk op de bevoegdheden van het parlement als enige grondwettige wetgever betekent.

Het betrof hier een boycotactie onder leiding van de vervoersbonden tegen schepen, die voeren onder de vlaggen van Panama, Honduras, Liberia en Colombia, omdat op deze zogenaamde „goedkope vlag”-schepen grote misstanden heersten. De ondernemers poogden deze internationale actie te breken met behulp van de rechterlijke macht, wat in eerste instantie *wel* in Amsterdam, maar *niet* in Rotterdam lukte, waarna zij ten slotte voor de Hoge Raad hun zin kregen: de staking werd onrechtmatig verklaard, waarmee een poging werd gedaan het wapen van de solidariteitsstaking aan te tasten.

Ook in een ander opzicht kwam de Hoge Raad bij die gelegenheid tot een opmerkelijke uitspraak. Voor het eerst werd namelijk gesteld, dat er bij een collectieve staking sprake is van *individuele* wanprestatie van iedere arbeider afzonderlijk, een juridisch zeer aanvechtbare formulering, die echter wél voor de justitie nieuwe mogelijkheden schiep om eventueel scherper en doeltreffender in te kunnen grijpen bij stakingen.

Antistakingswet

Het opmerkelijke is, dat juist het Panhonlibco-arrest *het* argu-

ment is geworden voor de toenmalige rechtse vakbondsleiders om een campagne op te zetten voor een zogenaamde wettelijke regeling van het stakingsrecht. Dit geschiedde onder het motto, dat door een dergelijke regeling de rechtspositie van de arbeiders en de vakbonden bij arbeidsconflicten niet meer aan de willekeur van rechterlijke uitspraken overgeleverd zou zijn. Een feit is echter, dat het ontwerp voor de wettelijke regeling van het stakingsrecht, dat daaruit is ontstaan, juist bij elke staking de rechterlijke macht wil inschakelen, en ook verder de bevoegdheden van de rechterlijke macht veel groter wil maken. De twee geruchtmakende uitspraken van de laatste tijd, die van december vorig jaar waarbij het spoorwegpersoneel werd verboden in staking te gaan, en die van jongstleden februari in de sleepbootstaking, hebben daar alvast voorproefjes van gegeven: beide malen bleek de rechter onder meer al rekening te houden met wat genoemd werd de heersende rechtsovertuiging, zoals die ook in het „wetsontwerp houdende bepalingen met betrekking tot het stakingsrecht” tot uitdrukking wordt gebracht. In verband met het ontwerp van de antistakingswet wordt er trouwens van verschillende zijden op gewezen, dat de Nederlandse regering, die gewoonlijk toch geen enkele aarzeling kent om ter uitvoering van „Europese besluiten” boeren van hun grond te werken, mijnwerkers op straat te gooien en BTW-belastingen in te voeren, na tien jaar nog steeds niet het Europees Sociaal Handvest heeft geratificeerd. Een van de redenen hiervan wordt onder andere gezocht in het feit, dat de ontkrachtig van het stakingsrecht — die regering en ondernemers willen doorvoeren — strijdig is met de bepalingen over het stakingsrecht in dit Handvest.

Afkoelingsperiode

In afwachting van de pogingen om het stakingsrecht aan banden te leggen door middel van een wettelijke regeling zitten we ondertussen nu dus met de door de rechterlijke macht geïntroduceerde afkoelingsperiode.

Waar dit instituut vandaan komt is duidelijk: het is een kopie van bepalingen uit de heftig omstreden Amerikaanse Taft-Hartley-wet, voor welks invoering al eerder van ondernemerszijde in de SER is gepleit. Of het toevallig is dat juist een Amerikaanse wet model heeft gestaan moet trouwens betwijfeld worden, want het is bekend dat het met name de Amerikaanse industriëlen zijn die, met hun enorme invloed in het West-europese economische leven, al geruime tijd bezig zijn bij de Europese regeringen aan te dringen op harde maatregelen tegen wat zij noemen arbeidsonlusten. Het gedrag van Henry Ford — ook in eigen land berucht om zijn genadeloze intimidatie tegen arbeiders en vakbonden — tegenover de Engelse stakers is daarvoor symptomatisch, zoals ook zijn geleur met een grote fabriek voor een „rustig” land dat is. Nelissen is er meteen op af gevlogen om de voorwaarden te horen.

De industriëlen van 1971 zijn aan de hand van de ervaringen wijs genoeg geworden om te weten, dat met welke bepalingen dan ook de stakingen niet uit de kapitalistische wereld zijn te helpen. Zelfs in een land als Amerika blijkt het resultaat van de pogingen maar gering te zijn, terwijl de Taft-Hartley-wet, die daar onder bijzondere omstandigheden kon worden doorgedrukt, toch zeer ver gaande mogelijkheden tot ingrijpen in een staking biedt. De ondernemers verlangen echter „wettelijke regelingen” vanwege het psychologische effect, en als middel tot intimidatie tegen de arbeiders, met in uiterste instantie de mogelijkheid tot inschakeling van het „gezag” om met straf- en boetebepalingen desnoods stakingen te breken.

De Taft-Hartley-wet, waaruit dus nu sinds kort de afkoelingsperiode hier is geïntroduceerd, is ontstaan in 1947. Zelfs tijdens de crisis hadden de arbeiders en de vakbonden zich door taaië strijd vele rechten weten te veroveren, die waren neergelegd in de Wagner-wet; het gebruik van de mogelijkheden die deze wet bood was echter beperkt gebleven door de geringe economische mogelijkheden, later door de oorlogsinspanningen. Ogenblikkelijk na de beëindiging van de oorlog begonnen de Amerikaanse arbeiders echter met kracht voor hun belangen op te komen. In de herfst van 1945 begon een groot aantal stakingen in de olie-, auto- en staalindustrie en in de mijnen, en binnen het jaar telde Amerika 42 enorme stakingen, bij elk waarvan ten minste 10.000 arbeiders waren betrokken. Naast successen voor de arbeiders was het gevolg, dat de ondernemers grote druk gingen uitoefenen op de regering, om de Wagner-wet op te heffen en te vervangen door een wet die de rechten van arbeiders en vakbonden ingrijpend zou beperken. Twee senatoren, Robert Taft en Fred Hartley, dienden de blauwdruk voor deze wet in, die onmiddellijk in heel Amerika grote verontwaardiging wekte.

Anticommunisme

Het verzet onder de bevolking en de vakbonden was zo groot, dat president Truman zich zelfs eenmaal gedwongen zag zijn veto over de wet uit te spreken; dat de wet er toch is doorgedrukt is slechts te danken aan het gevaarlijkste wapen waarover de reactie beschikt: het anticommunisme, dat juist in die tijd, waarin de Amerikaanse regering de koude-oorlogshysterie ten top joeg, hoogtij vierde en verwarring wekte onder de bevolking. Rond de Taft-Hartleywet werd dit anticommunisme listig gehanteerd om de massa-acties te remmen en de arbeidersbeweging te intimideren.

Lang is men in deze opzet niet geslaagd. De wet kwam er wel door, maar al snel laaide de oppositie tegen de beknotten van het stakingsrecht en de rechten van de vakbonden weer zo op, dat de regering en de ondernemers gedwongen waren een aantal bepalingen terug te nemen.

De belangrijkste bepalingen die zijn overgebleven houden in,

dat de rechter veel meer mogelijkheden heeft gekregen om in te grijpen bij stakingen dan vóór de wet mogelijk was (een soortgelijke consequentie heeft het Nederlandse ontwerp van de antistakingswet) en dat aan de president van Amerika de bevoegdheid werd gegeven bij stakingen in te grijpen, wanneer deze naar zijn oordeel „een noodtoestand doen ontstaan of dreigen te veroorzaken”. Dit presidentiële ingrijpen heeft tot gevolg, dat de rechter het staken mag verbieden gedurende een afkoelingsperiode van 80 dagen (dus bijna drie maanden!).

Waakzaamheid

De achtereenvolgende Amerikaanse presidenten hebben in de loop der tijd meerdere malen geprobeerd met dit middel stakingen te weren. Daarbij is echter wel gebleken, dat alle intimidatie en machtsmiddelen ontoereikend zijn om een staking stuk te krijgen.

De ervaring in Amerika leert juist, dat toepassing van de afkoelingsperiode geen oplossing brengt in een loonconflict, maar integendeel leidt tot een duidelijke verscherping. Bij General Motors, in de staalindustrie, bij de spoorwegen en in vele andere bedrijfstakken leidde het ingrijpen door middel van een „afkoelingsperiode” na afloop daarvan tot strijdvaardige, ongekend lange stakingen, die soms maanden duurden. Zo zeer bleek de afkoelingsperiode als een boemerang te werken, dat nog kort geleden Nixon zich genoodzaakt zag in de spoorwegstaking in te grijpen door middel van een ondemocratische noodwet, die hem de bevoegdheid gaf de staking te verbieden. Zelfs deze maatregel heeft echter geen resultaat gehad.

Ook in de Rotterdamse haven is trouwens de eerste kennisgeving met het middel van de afkoelingsperiode voor de ondernemers een teleurstellende ervaring geworden. De sleepbootbemanningen hebben zich niet laten intimideren en door hun eensgezinde actie zijn ondanks het rechterlijke ingrijpen hun eisen volledig afgedwongen.

Geen wonder dan ook, dat al kort na de succesvolle beëindiging van deze sleepersactie de werkgevers hun teleurstelling over het voor de eerste maal geïntroduceerde antistakingsmiddel uitspraken. Mr. Van Boven, (voorzitter van het katholiek-christelijk ondernemersverband) verklaarde toen, dat hij de afkoelingsperiode wel in de antistakingswet wilde zien opgenomen, maar dat de werkgevers toch verdergaande maatregelen nodig achtten om de stakingen daadwerkelijk in te dammen. Stakingen immers, zo stelde mr. Van Boven namens de Nederlandse ondernemers, passen niet meer in deze tijd en brengen te veel schade toe aan het bedrijfsleven.

Dergelijke uitlatingen maken duidelijk dat, al mag dan het experiment met de afkoelingsperiode voor de ondernemers op een mislukking zijn uitgedraaid, de grootste waakzaamheid tegen alle verdere pogingen tot aantasting van het stakingsrecht geboden is. Het meest directe gevaar is de antistakingswet. Daarnaast zullen alle antistakingsmiddelen van de onder-

nemers, of ze nu via de rechter of rechtstreeks in het bedrijf worden toegepast, krachtig moeten worden bestreden. De staking is een onontbeerlijk middel waar de arbeiders over moeten kunnen beschikken om met succes tegenover de sociaal zoveel machtiger ondernemers te kunnen optreden. Als zodanig is het ook in de laatste honderd jaar altijd erkend. Pogingen om ook in dat opzicht de klok terug te draaien moeten krachtig van de hand worden gewezen.

T. BOEKMAN

Oostelijk Groningen — midden in de branding

Aantekening bij een IPSO-rapport

In het verkiezingsprogramma van de CPN voor de Tweede Kamerverkiezingen staat een aparte paragraaf voor de provincie Groningen. Er moet wel een bijzondere reden zijn geweest om naast de gestelde eisen voor het gehele land, nog eens extra aandacht te vragen voor dit deel van ons land.

Nu, die zijn er dan ook.

Groningen is één van de drie provincies, die onder de term „Het Noorden” valt. Groningen, Friesland en Drenthe waren nimmer de best bedeelde provincies, ook al hebben de verhoudingen wel eens anders gelegen. Om Den Haag wat meer tegenwicht te kunnen bieden, staken de provinciale besturen indertijd de koppen bij elkaar en werd daarna de zogenaamde Bestuurscommissie voor het Noorden des Lands ingesteld.

Momenteel is het zelfs zo, dat er al gezamenlijk besprekingen van de statenleden van deze provincies plaatsvinden, maar het rendement is tot dusver nog niet groot.

In september 1960 verscheen de eerste gemeenschappelijke publikatie van genoemde bestuurscommissie onder de titel: „De toekomst van het Noorden des Lands”. Het doel van dit plan was het versneld inhalen van de in het Noorden bestaande economische en maatschappelijke achterstand. De omslag van het rapport was zwart. De inhoud zelf was ook niet al te opwekkend en men beperkte zich ertoe de ontwikkeling aan te geven over de periode 1960 tot 1980.

In alle provincies is uitvoerig over dat rapport gepraat. De opmerkingen van de CPN-fracties waren daarbij het meest concreet en niet kritiekloos, hoewel de fracties niet negatief tegenover het rapport stonden. De kritiek, die de CPN had lag niet op de technische inhoud, maar op het politieke vlak. Er zit geen politieke visie in en de werkelijke oorzaken van het ten achter blijven worden niet aangegeven, meenden de CPN-statenleden.

Ook geloofden zij niet aan de bewering, dat de achterstand te wijten zou zijn aan de excentrische ligging, want daaraan zou in het kader van de infrastructuur snel iets te doen zijn geweest.

De communisten hielden vast aan hun reeds eerder ingenomen standpunten, dat het politieke oorzaken waren geweest, die het achter blijven van het Noorden bij de rest van Nederland veroorzaakten. Daarbij werd toen de nadruk gelegd op de ontwikkeling van de monopoliebedrijven rondom de grote riviermonden en het vestigen van Amerikaanse ondernemingen met grote faciliteiten van de Nederlandse regering.

Het was de overheid zelf die geen aandacht voor de industriële ontwikkeling van het Noorden had. Ook hebben de communistische sprekers in de staten toen gewezen op de instelling van de Euromarkt met een nog sterkere concentratie van de indus-

trie rondom de zeehavens en tevens gesteld, dat voor de landbouw in het Noorden de EEG een slechte zaak zou worden.

De feiten hebben het meer dan bevestigd!

Ruim tien jaar weten wij nu wat de gevolgen zijn van de Europese Economische Gemeenschap. Een versnelde afbraak van het midden- en kleinbedrijf, een grootscheepse aanval op het gehele agrarische bedrijfsleven en het totaal ondergeschikt maken van nationale belangen aan die van de monopoliebedrijven.

Het met veel woorden geprezen ontwikkelingsplan 1960-1980 verdween nogal snel uit de circulatie. Van de vele berekeningen was niets overgebleven.

Er verscheen een tweede publikatie van de Bestuurscommissie met de naam: „Het Noorden op weg naar het jaar 2000”, met als ondertitel „een nieuw perspectief”. Aanleiding daartoe vormde de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening in Nederland, opgesteld door de toenmalige regering Cals-Vondeling. In deze nota werden nogal wat bespiegelingen gemaakt over de spreiding van de bevolking over het gehele land, waarbij een belangrijke taak voor het Noorden zou zijn weggelegd.

Men sloeg dan ook ijverig aan het uittellen. Tegen het jaar 2000 (!) mocht het Noorden op drie miljoen inwoners gaan rekenen. Aangezien dat er in 1967 nog maar 1,3 miljoen waren, leerde een berekening dat naast de natuurlijke aanwas er jaarlijks een vestigingsoverschot van 20.000 personen moest plaats hebben.

Dat was uiteraard geen kleinigheid. Daarvoor moest als het ware het Noorden op zijn kop worden gezet. Maar de praktijk heeft ons heel iets anders geleerd. In plaats van een vestigingsoverschot is er nog altijd sprake van een vertrekoverschot.

Alleen Drenthe kent de laatste jaren een migratiesaldo, terwijl Groningen een nog slechter beeld geeft dan Friesland. Het „nieuwe perspectief” dat werd aangeboden leverde dus geen resultaten op. En dat lag echt niet aan het feit dat de regering-Cals voortijdig naar huis werd gestuurd.

Ontbrak in het eerste plan over het Noorden een politieke visie, de tweede uitgave van de provinciale besturen was louter technisch en statistisch in elkaar gezet op basis van de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening, al is daarbij een belangrijke zaak over het hoofd gezien; in de regeringsnota werd namelijk reeds gesproken over militaire oefenterreinen in de veenkoloniale gebieden. Eén van de weinige, steekhoudende opmerkingen uit deze nota was, dat van de hele zaak niets terecht zou komen, wanneer geen rekening werd gehouden met de financiële consequenties. En daarvan is er tot op heden geen sprake geweest! Nog geen extra dubbeltje werd er de laatste jaren voor beschikbaar gesteld.

Het Noorden is alleen maar verder uitgezogen. Met name in de provincie Groningen is de toestand hard achteruit gegaan. Naast de vermindering van de werkgelegenheid op het platteland, deden zich er grote moeilijkheden voor in de bestaande industrie, die voornamelijk geënt was op de landbouw.

Bij deze achteruitgang is echter het denken van de bevolking

vooruit gegaan. Zij heeft zich door de regering-De Jong niet laten kisten. Daar, waar de klappen bijzonder hard zijn aangekomen — Oostelijk Groningen — is de strijdvvaardigheid groter dan ooit.

IPSO-rapport

Een reeks van publikaties verschenen over dit gebied, maar zij leden allemaal aan hetzelfde euvel: Veel verder dan wat bijgewerkte cijfers en op zichzelf soms reële wensen, kwamen die rapporten niet! Aan de oorzaken van het achterblijven werd voorbij gegaan en voorzover die werden aangetipt, geschiedde dit op een defaitistische manier. Deze situatie is nu gewijzigd. In de afgelopen maand verscheen bij het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek (IPSO)¹⁾ een rapport onder de titel: „Groningerland = een Nederlands probleem”.

In tegenstelling tot alle andere publikaties is dit geen lijvig rapport en men vindt er ook niet de traditionele tabellen. Het rapport neemt Groningen als uitgangspunt — terecht, gezien de extra ten achterstelling — maar het raakt in feite de gehele problematiek van het Noorden.

De opstellers van het IPSO-rapport — de uiteindelijke samenstelling was in handen van Paul de Groot — beperken zich trouwens niet tot „Het Noorden des Lands”. Dit rapport getuigt van een nieuwe aanpak door de problemen van Groningen te plaatsen tegen de politieke ontwikkeling, die er in ons land gaande is; een ontwikkeling, die niet los te zien is van de EEG en de NAVO.

De toestand in Oostelijk Groningen kenmerkte zich door de snelle achteruitgang van de werkgelegenheid met hoge werkloosheidspercentages, zoals in Winschoten en Stadskanaal. Ten opzichte van het Westen lagen de lonen zeer laag. Statistici hadden hiervoor geen nauwkeurige cijfers bij de hand en noemden bedragen van 15 tot 20 gulden per week. Maar er werken te veel noordelijke arbeiders in het Westen om niet te weten, hoe groot de werkelijke verschillen zijn. Hun mening is, dat de lonen in het Westen gemiddeld zo'n dertig tot veertig gulden per week hoger liggen.

Is de woningtoestand in het Noorden in het algemeen al slecht, die van Oostelijk Groningen in het bijzonder. Daarbij is het woonklimaat door het stinkende afvalwater al generaties lang verpest. Bij dat alles komt dan nog de snelle achteruitgang in de landbouw door de algemene crisis waarin deze zich bevindt. Onder deze omstandigheden kan er vanzelfsprekend geen sprake zijn van een florerend middenstandsleven.

In vele kringen werd deze toestand als een soort noodlot aanvaard. Aan de arbeiders werd steeds voorgehouden, met medewerking of instemming van rechtse vakbondsbestuurders, dat de lonen er laag moesten blijven, omdat dit voor ondernemers

een reden kon zijn hun bedrijven in deze gebieden te gaan vestigen.

Trouwens de gehele na-oorlogse periode werd gekenmerkt door het laag houden van de lonen, de ondernemers zouden dan beter kunnen concurreren, hetgeen de afzet zou bevorderen en werkloosheid tegengaan. Tegen deze opportunistische politiek hebben de communisten steeds gewaarschuwd.

En dat niet alleen, zij hebben ook de strijd tegen een dergelijke misleidende politiek aangebonden. Het is een grote verdienste van de Groningse bevolking, dat zij op velerlei manieren de strijd tegen de ten achterstelling heeft aangebonden, en niet bij de stropakken is gaan neerzitten!

Iedereen herinnert zich nog de vijf weken durende stakingsacties in de strokartonindustrie. Toen de looneisen op tafel kwamen deden geruchten de ronde, alsof het nu helemaal gebeurd zou zijn met de strokartonfabrieken. Doch de eisen moesten worden ingewilligd, de fabrieken staan er nog en ze staan er beslist niet slechter voor dan twee jaar geleden.

Van die tijd af ging het in Oost-Groningen anders toe!

Er werd niet langer gesoebat, er werden krachtige eisen gesteld.

Door het vertrouwen dat de communisten tijdens de loonacties hadden gekregen, boekte de CPN met name in Oost-Groningen bij de Staten- en Gemeenteraadsverkiezingen grote successen. Deze uitslagen deden zelfs Den Haag schrikken.

De regering-De Jong stelde de commissie-Van der Peijl in, die vaststelde — maar dat wisten wij al langer — dat de bevolking van Oost-Groningen het vertrouwen in de overheid had verloren. Er zouden dan ook vooral maatregelen genomen moeten worden met een „psychologisch effect”. Alsof het erom ging een kinderhand te vullen!

In het IPSO-rapport lezen wij hierover het volgende: „Psychologisch effectbejag en fanatieke tirades over dreigende 'explosies' verraden ongetwijfeld de angst en het slechte geweten van de hoge regeringsambtenaren, doch zij passen niet bij de Groningse werkelijkheidszin.”

Op 14 januari jl. togen de Tweede Kamercommissies van Economische Zaken en van Sociale Zaken naar Winschoten, het hartje van Oostelijk Groningen, om zoals dat genoemd wordt „zich op de hoogte te stellen van de wensen en toestanden” van de bevolking.

Zelden hebben Kamerleden zo'n „onthaal” gehad. Niet alleen dat in bijzijn van vele duizenden Groningers de noodklok werd geluid, de Kamerleden werden ook met de noodklok teruggestuurd!

Noodklok - Stormklok

Toen de regeringsnota „Sociaal-economische ontwikkeling in Oost-Groningen” eind januari 1971 in de Tweede Kamer werd behandeld, stond diezelfde noodklok op het Binnenhof in Den Haag opgesteld. Heel terecht wordt dan ook in het IPSO-

rapport gezegd: „Het is wel te voorzien, dat in Groningen wel- dra de noodklok vervangen zal worden door de stormklok. Maar de arbeidersbeweging behoort er tot de oudste van ons land. Zij is geen voer voor psychologen! Zij ziet terug op een kleine eeuw strijdervaring in de meest gevarieerde vormen.” Een breed eenheidsfront heeft zich in Groningerland gevormd en het moet gezegd worden, de houding van de regering-De Jong gaf er wel aanleiding toe.

In bovengenoemde regeringsnota immers werden op geen enkele wijze doeltreffende maatregelen aangekondigd. Het bleef bij enkele valse liefdesverklaringen en de bewering, dat de regering de „bijzondere problematiek” van Oost-Groningen onderkende. Maar de conclusie kwam hierop neer: Oost-Groningers, troost jullie maar, het is in het gehele Noorden niet zo best. Het is ook vooral deze lompe benadering die de woede van alle inwoners steeds meer opwekte.

In het IPSO-rapport worden een aantal problemen aan een onderzoek onderworpen. Zo wordt de volgende vraag gesteld: „Is de achterstand van Groningen te wijten aan een noodlottige en onvermijdelijke loop van de economische ontwikkeling, aan de ongunstige ligging van het gebied, aan het „radicalisme” van de arbeiders, aan de achterlijkheid van het bedrijfsleven?”

Met dit soort fabeltjes, die tot op de dag van heden nog bestaan, rekent het IPSO-rapport af. Maar al te graag werd steeds de opvatting verkondigd, dat het eigen schuld zou zijn dat men in de misère zit, zoals voor korte tijd ook nog de heer J. E. Duintjer, als voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te kennen gaf en dat de achterstand te wijten zou zijn aan een zekere onbekwaamheid van de ondernemers. Hetzelfde vinden wij in het rapport van de NETO over de herstructurering van Oostelijk Groningen. Daarin laat men het namelijk voorkomen, alsof het zuiver toeval is dat het Westen en ook het Zuiden van ons land de ontwikkeling van na de oorlog voor wat de industrialisatie betrof teneinde de groeiende be- roepsbevolking en zij, die uit de landbouw werden gestoten te kunnen opvangen, wèl kon bijhouden, maar dat het Noorden ten achter bleef!

Feitelijk stelt de NETO de zaak zo: er is in het Noorden niet hard genoeg aan de zaak getrokken — er is niet voldoende vooruit gezien! Met dergelijke opvattingen helpt men het Noorden niet, integendeel, het is een ondersteuning van de re- geringspolitiek. Dat 't juist de na-oorlogse regeringspolitiek is ge- weest, die bewust het noorden zoveel mogelijk buiten het indus- trialisatieproces heeft gehouden, daaraan gingen de opstellers van het NETO-rapport geheel voorbij!

In de eerste jaren na de oorlog was er in de provincie Gronin- gen sprake van een verdere industrialisatie. Er was een voor- sprong op de beide andere noordelijke provincies. Ook het platteland in Groningen kende reeds ver voor de oorlog indus- trie, zoals die van de strokarton- en aardappelmeelfabrieken, terwijl zich langs het Winschoterdiep een vrij bloeiende scheeps- bouw had ontwikkeld.

Sinds 1964 is de totale personeelsbezetting in de Groninger industrie gelijk gebleven. Friesland en Drenthe, de laatste in verhouding het beste, lieten nog altijd een kleine groei zien. De stagnatie is al van veel oudere datum.

Een provincie, waarin de landbouw steeds een zeer grote rol heeft gespeeld, wordt natuurlijk zwaar getroffen door de algemene crisis in de landbouw in Nederland en in het buitenland. Bedenken wij daarbij, dat de regering voorop loopt met de EEG-landbouwpolitiek en stelselmatig weigert ook maar iets te doen voor de boeren, ondanks de concurrentievervalsing in de grote EEG-landen, dan worden de problemen nog des te groter.

Funeste EEG-politiek

Wanneer wij de cijfers over het Noorden nog eens door nemen, dan blijkt dat de eigenlijke stagnatie reeds in 1955 begon, een datum waarop ook het IPSO-rapport wijst, want — zo wordt onder meer gezegd — naast deze stagnatie „bulderden” nieuwe bedrijven in westelijk Nederland en Zeeland uit de grond.

In het IPSO-rapport wordt gezegd, dat Groningen geen economisch eiland is, het ligt in Nederland. Om tot de werkelijke oorzaken van de achterstand in Groningen door te dringen moet hiervan worden uitgegaan.

Vastgesteld wordt, dat in de afgelopen dertien jaar een verandering in de economische structuur van Nederland heeft plaatsgevonden en dat deze tot uiting komt in een samenballing van industrie en transportwezen in West-Nederland, rondom Rotterdam en verder naar het Zuiden.

Anderzijds vindt er een verwaarlozing en inkrimping van de bedrijvigheid in andere gebieden plaats, op de meest krasse manier in het Noorden en op de allerkraste manier in Oost-Groningen.

Het rapport zegt dan verder: „De achtergebleven structuur van dit gebied is een gevolg van de verandering in de economische structuur van Nederland. En die zet zich in versneld tempo voort,” om te vervolgen met: „De verandering in de economische structuur van Nederland is het gevolg van de aansluiting bij de EEG.”

En dat is nu iets, waar de meeste rapporten maar het liefst over zwijgen.

De EEG is of was voor velen een soort heilige koe. Maar het blijkt een gouden kalf voor Amerikaanse kapitalisten te zijn. Zoals de lezer bekend zal zijn, werd bij de ondertekening van het Verdrag van Rome in 1957 de EEG opgericht.

Heel uitvoerig gaat het IPSO-rapport op de gevolgen en de ontwikkeling daarvan in.

Het wijst op de stijging van Amerikaans kapitaal in Europa en in het bijzonder in de EEG-landen. De cijfers voor Nederland vallen daarbij extra in het oog. In 1950 bedroegen de Amerikaanse investeringen in ons land 84 miljoen dollar, in 1958 was het 207 miljoen dollar geworden, maar in EEG-verband

steeg het in 1968 tot een bedrag van 1.037 miljoen dollar. „Nederland kwam daarbij op de tweede plaats te staan voor wat betreft investeringen van Amerikaans kapitaal in de EEG-landen.”

De Amerikaanse ondernemingen, die allerlei extra voordelen genoten, opereerden niet op het traditionele economische front, maar „beperkten” zich meer tot de chemische industrie en die voor machinebouw, zoals dat in officiële publikaties van de EEG is te vinden.

Het IPSO-rapport wijst daarbij vooral op de publikatie „Europese Documentatie 1970” en stelt daarbij, dat deze ons samenvattend het volgende leert:

1. De EEG heeft geleid tot een snelle stijging van Amerikaanse investeringen in de zes Westeuropese landen. De stijging gaat verder.
2. De Amerikaanse investeerders richten zich op de topsectoren van de bedrijvigheid, waar topwinsten te behalen zijn. De landbouw en zijn verwerkende industrie worden verwaarloosd, en dit „model” volgen ook de Europese investeerders.
3. De Amerikaanse investeerders genieten grote voordelen boven het inheemse kapitaal.
4. Een en ander brengt een ongelijkwaardige ontwikkeling van de economie met zich mee, met een over-expansie in het ene, en tenachterstelling in het andere gebied.

Hier ligt de oorsprong van de Groningse problemen. De verscherping ervan geschiedt door de „communautaire politiek” van de EEG en haar strikte tenuitvoerlegging door de Nederlandse regering.”

Bittere werkelijkheid

Dit is een geheel ander geluid, dan dat wij altijd tegen gekomen zijn in de karrevrachten rapporten en waarvan de noordelingen beu zijn geworden. Deze conclusies houden tevens in, dat de verdedigers van de EEG-politiek een vals liedje zingen, wanneer zij beweren zo met „het lot van Groningen” te zijn begaan.

De verantwoording voor deze politiek ligt niet alleen bij de huidige regering, maar bij alle vorige regeringen, die de mond zo vol hadden, dat er in ons land geïndustrialiseerd moest worden! Maar zij hebben er niet bijgezegd, dat het ging om verrijking van de allergrootste ondernemers!

De bittere werkelijkheid is, dat achtergebleven gebieden eenvoudigweg zijn en worden gecreëerd. Niet omdat de bevolking er minder intelligent zou zijn dan elders.

Sommigen mogen zo graag in de historie duiken. Zo liet het Christelijk Nationaal Vakverbond eind 1966 een rapport over het Noorden verschijnen en dook toen terug tot de 13de eeuw. Om vast te stellen waar vooral de Rotterdamse bevolking vandaan komt, behoeven wij niet zo ver terug te grijpen. Het zit hem niet in „eigen schuld”, niet in „toeval”, of in „domheid”

van de bevolking. Het gaat ook niet om regionale problemen, ook al kan een probleem zelf regionaal liggen. Het gaat om de politiek, die een land voert.

In ons land is de politiek gericht ten voordele van de bezitters. Of zoals heel netjes het CNV indertijd neerschreef in haar welvaartsplan voor het Noorden: „De Nederlandse maatschappij is gebaseerd op het principe van de particuliere eigendom der produktiemiddelen. . . . In het kader der ondernemingswijze produktie bepalen de ondernemers de plaats van vestiging.”

Ook heel duidelijk was de heer H. Reimer, plaatsvervangende directeur-generaal van Industrie en Handel van het ministerie van Economische Zaken, die zijn visie weergaf in het werkgeversblad *De Nederlandse Onderneming* en daarbij botweg beweerde: „Je kunt een buitenlandse ondernemer bewerken zoveel je wilt, maar hij beslist.”

Dat dit de huidige praktijk is, wil nog niet zeggen, dat het daarom ook als een soort gebod zou moeten gelden. Heel juist zegt het IPSO-rapport „wie heeft beslist om die buitenlander te laten beslissen”. Dat waren niet de Oost-Groningers, ook niet de mijnwerkers van Zuid-Limburg. Maar dat was de Nederlandse regering en de overgrote meerderheid van het parlement, die ja hebben geknikt voor de EEG en ons land geheel ondergeschikt maken aan de EEG.

Ja zeker, er wordt in de EEG en in wat het Europese parlement wordt genoemd, gesproken over regionale politiek. Hoe, dat blijkt uit de woorden van het Eerste Kamerlid van de VVD, de heer Baas, die vorig jaar in mei in Straatsburg niets beters wist te zeggen dan dat er een aantal grote gebieden zijn, die helaas zijn achtergebleven en niet te helpen zijn.

Zoiets is natuurlijk wel het toppunt als men weet, dat deze achtergebleven gebieden op de een of andere wijze zijn gecreëerd en dan nog wel door de vrienden van de heer Baas! Natuurlijk zegt zijn VVD-partiigenuoot Joekes dat niet in de Tweede Kamer, wanneer Oost-Groningen op de agenda staat. Hij zegt dan, dat de regering in de afgelopen jaren veel voor het Noorden heeft gedaan!

NAVO op oorlogspad

Het is niet alleen de EEG-politiek, die Oostelijk Groningen bedreigt en haar reeds in een onhoudbare positie heeft gebracht. Het is eveneens de NAVO-politiek, die een grotere rol dreigt te gaan spelen en waardoor dit landsdeel in een nog hachelijker situatie zou komen te staan.

In het kader van de NAVO-strategie bestaan er ver gevorderde plannen om een deel van Oostelijk Groningen „in te richten” als militair oefenterrein. Het Zuid-Oostelijk deel, ook wel Westerwolde genoemd en het mooiste deel van het Groningerland, is door de NAVO aangewezen als uitvalsbasis.

In geval van oorlog moeten Nederlandse militairen snel kunnen oprukken naar de Noordduitse laagvlakte. Het gaat hier niet om een kleinigheid!

In 1969 diende de regering-De Jong een nota bij de Tweede Kamer in over de aanleg van vier militaire oefenterreinen, elk 3000 ha groot en verspreid over het gehele land. Direct aangewezen werden terreinen in de Lauwerszee (het Noorden), de Harskamperduinen en bij Oirschot. De afkeurende reactie van de bevolking was niet gering.

Naar een vierde militair oefenterrein moest nog worden omgekeken. Achteraf bezien kan er geen twijfel aan bestaan, dat de regering reeds op dat moment wist, dat die in Oostelijk Groningen moest liggen. Maar gezien de algehele toestand in dit gebied, lag de „verkoop” niet zo eenvoudig. Als makelaar trad het CHU-Tweede Kamerlid de heer Kikkert op, een partijgenoot van de staatssecretaris van de Koninklijke Landmacht. Hij lanceerde het zogenaamde plan-Kikkert. Een militair oefenterrein, volledig ingericht met kazernes, werkplaatsen, etc. Het zou voor dit gebied een „economische injectie” zijn. Plannen voor de aanleg van een militair oefenterrein hebben er al langer bestaan, zowel in de „Tweede Nota Ruimtelijke Ordening”, als in de „Nota over het Noorden des lands van 1968” liet de regering zich hierover uit. In de Nota over de situering van nieuwe gebieden voor militair oefenterrein — 20 oktober 1969 — schreef de regering naar aanleiding van de bereikbaarheid van de terreinen de volgende niet mis te verstane passage: „De bereikbaarheid moet niet uitsluitend worden afgemeten naar de huidige lokatie van de militaire eenheid, maar dient tevens in een verder perspectief beoordeeld te worden. In dat verband zij vermeld, dat in het kader van de afspraken in NAVO-verband het streven gericht is op een verplaatsing van de militaire activiteiten in noordoostelijke richting. Reeds thans is het merendeel van de infanterie-eenheden ten noorden van de grote rivieren gelegd (op de Veluwe en in de noordelijke provincies). In dit streven past niet een aanwijzing van een schietterrein in het zuiden of westen des lands.”

Niet het Westen of het Zuiden, daarmee hebben de Amerikaanse investeerders andere bedoelingen. Maar de NAVO-generaals hebben eenvoudig het noordoosten van ons land daarvoor uitgekozen.

Dat Amerika hier eveneens een grote rol speelt, behoeft nog nauwelijks te worden gezegd. Natuurlijk is dit ook geen zaak van vandaag of gisteren. En daarmee is tevens de vraag beantwoord waarom de industrialisatie met name in Oost-Groningen niet van de grond komt en waarom de regering bereid is juist een gebied als Westerwolde aan te wijzen als militair oefenterrein, een gebied met grote recreatieve waarde, waar bovendien de landbouw er nog het minst slecht voorstaat, o.a. door de teelt van fabrieksaardappelen.

De Nota militaire oefenterreinen ligt nog altijd bij de grote stapel stukken van de Tweede Kamer — zo'n anderhalf jaar lang dus. Het parlement zou er formeel niet verder aan kunnen werken, omdat de regering nog steeds geen antwoord heeft gegeven op het zogenaamde voorlopige verslag, dat een jaar geleden reeds werd uitgebracht. Ondanks dat, doet de regering net of de zaak reeds was beslist.

In tegenstelling met alle andere terreinen, die werden aange-
wezen, stelde de regering uitvoerige rapporten op over het aan
te leggen oefenterrein in Westerwolde en deed daarbij aan de
gemeentebesturen verschillende voorstellen. Zo kon er „ge-
kozen worden” tussen een plan A en B. Het ene besloeg 4.000
ha, het andere 8.000 ha (!). Men ziet dat de grootte geheel af-
wijkt van de andere voorstellen.

Ook het IPSO-rapport wijdt grote aandacht aan deze belang-
rijke zaak, en wijst daarbij op uitlatingen in de Westduitse pers.
Trouwens, de heer Kikkert heeft ook nimmer ontkend, dat hij
over bepaalde relaties met de Westduitse ambassade beschikte.
Alle regeringspartijen waren nogal geporteerd voor het zgn.
plan-Kikkert. Ook de Partij van de Arbeid stond niet bepaald
afwijzend en nam meer een houding aan van: het kan vriezen
en 't kan dooien.

Pas nadat de bevolking van Oostelijk Groningen en daarbuiten
duidelijk had gemaakt, dat zij van dit soort „hulp” niet was
gediend, hebben verschillende partijen met het oog op de parle-
mentsverkiezingen de zaak even willen laten rusten, terwijl de
Partij van de Arbeid zich tegen de huidige plannen heeft ge-
keerd, maar zich beslist niet heeft uitgesproken tegen de aan-
leg van elk militair oefenterrein in Oostelijk Groningen.

Volgens haar bieden de huidige plannen onvoldoende economi-
sche mogelijkheden! Of die bij de NAVO-politiek en bij de
NAVO-plannen ooit zouden kunnen bestaan. Terecht staat in
het IPSO-rapport, dat de PvdA geheel medeplichtig is aan de
EEG- en NAVO-politiek. „Zij behoort mede tot de 'architec-
ten' van de NAVO en de EEG. Zij ondersteunt ook thans vol-
ledig de in Washington, Brussel en Straatsburg gegeven richt-
lijnen voor het Nederlandse regeringsbeleid”, aldus het rapport.
In tegenstelling tot de CPN organiseert de PvdA niet de massa's
tegen de verderfelijke regeringspolitiek ten aanzien van Ooste-
lijk Groningen. De rechtse leiders van de PvdA gaan zover, dat
zij eerst verlof gaan vragen aan de EEG in Brussel of er wat
„extra's” voor Oostelijk Groningen zou mogen worden gedaan.
Van de VVD-er Baas mag het in elk geval niet, zoals wij reeds
aanhaalden. Volgens hem mag je niet met de peperbus gaan
strooien!

De gevolgen van een militair oefenterrein van 8000 ha zullen
voor Groningerland catastrofaal zijn. Acht dorpen met totaal
3000 mensen zouden moeten verdwijnen. Tegen de 500 agrari-
sche bedrijven zouden moeten worden opgeheven. Door vermin-
dering van verbouw van fabrieksaardappelen, zouden er in de
aanverwante industrieën en bedrijven minstens 200 arbeids-
plaatsen verloren gaan.

De directie van de grootste aardappelmeelfabriek — de AVEBE
— stelt, dat zij hoogstwaarschijnlijk het gehele bedrijf zou
moeten overplaatsen, hetgeen zeker 225 miljoen gulden zou
gaan kosten en een vermindering van 500 arbeidsplaatsen voor
het betrokken gebied zou betekenen.

Het bedrijf investeerde de laatste decennia voor 120 miljoen
gulden. De jaarlijkse omzet is 40 miljoen gulden en een toe-

leveringsbedrijf van grondstof, dat er direct naast staat, heeft een nog grotere omzet.

Wat de regering daar tegenover stelt is zo minimaal, dat geen enkele Groninger ook maar enige waarde kan hechten aan de „economische injectie” die door de heren van Oorlog zo fraai verpakt werd aangeprezen!

Het is juist de NAVO-politiek, die de bevolking de das om-doet.

Vertrouwen in massastrijd

De opheffing van de achterstand van Groningen en het Noorden is dan ook geen regionale zaak, zo wordt in het IPSO-rapport terecht gezegd, maar een nationale zaak. Ook de fractie van de CPN in de Tweede Kamer heeft de zaak zo gesteld, terwijl alle andere politieke partijen daaraan voorbij gingen.

Een ieder, die aardgas stookt weet waar het vandaan komt: uit Groningen.

De winsten die de Esso en de Shell er jaarlijks wegslepen bedragen honderden miljoenen. In de Nederlandse schatkist vloeide, dank zij het aardgas, op de één of andere wijze in 1970 meer dan een half miljard gulden. Groningen is dus geen arm-lastige provincie. Naast aardgas zijn er nog andere belangrijke bodemschatten: kalium, magnesium, etc.

Elke regering, die beweert dat er geen geld is, trapt onmiddellijk iedere Groninger op de tenen, want zo'n bewering is een regelrechte leugen.

Terecht eisen de Groningers, dat de bodemschatten ook aan hun provincie ten goede komen. Zij eisen niets extra's. Waar het om gaat is, dat zij op zijn minst op een gelijkwaardige wijze worden behandeld als alle andere gebieden van ons land. Dat is de reden dat de CPN speciale aandacht in haar program van eisen voor de verkiezingen aan Groningen besteedt en dat de Tweede Kamerfractie van de CPN een motie indiende, waarin de eisen en verlangens van de bevolking werden weergegeven, zoals: het aanwenden van een belangrijk deel van de rijksinkomsten uit de eigen bodemschatten, het opheffen van de achterstand bij de lonen en inkomens van de zelfstandigen ten opzichte van het Westen, het ongedaan maken van de onaanvaardbaar hoge werkloosheid, het voorkomen van bedrijfssluitingen, het stichten van staatsbedrijven, daar de industrievestiging zich onbevredigend ontwikkelt.

Daarbij stelde de CPN eveneens, dat er een landbouwpolitiek gevoerd diende te worden die gericht is tegen de liquidatie van bedrijven en die de levenskracht van de bestaande boerenbedrijven moet bevorderen met terzijdestelling van EEG-lichtlijnen. Dat hierbij geen plaats is voor militaire objecten, is vanzelfsprekend.

Voor de communisten is Oost-Groningen een belangrijke zaak, omdat het een nationale kwestie is. Het klinkt bijzonder huichelachtig wanneer bepaalde partijen de communisten verwijten, dat zij uitsluitend op stemmenjacht uit zouden zijn en

demagogie zouden bedrijven. Demagogie bedrijven zij, die zeggen het Noorden te willen helpen, maar tegelijkertijd de EEG- en NAVO-politiek ondersteunen en uitvoeren.

De communisten hebben de gehele bevolking opgeroepen strijd te voeren voor haar eigen zaak, haar daarbij aangevoerd en met haar de eerste resultaten geboekt. Het politieke bewustzijn is er opnieuw gegroeid. Het vertrouwen in eigen kracht eveneens.

Een andere politiek en een nieuwe regering, waar de communisten voor optreden, zal ook voor Groningen betere vooruitzichten scheppen.

W. KREMER

Alphons Diepenbrock en de nationale wedergeboorte

Met Alphons Diepenbrock (2 sept. 1862 - 5 april 1921) begon een nieuwe fase in de Nederlandse muziek. Hij was de belangrijkste componist in een tijd, die in ons land gekenmerkt werd door een krachtige wedergeboorte op ieder gebied na een duffe verstarring van jaren en jaren.

De koloniale rentenier en een gigantische verpaupering bepaalden vóór 1870 in Nederland het sociale klimaat; cultureel vond dit zijn weerspiegeling in de zogenaamde dominee-dichtkunst van figuren als Beets en Ten Kate, moraliserende zangers van geijkte burgermans deugden als echtelijke liefde, godvrucht en wat voor huisbakkenheden meer. De componisten oogstten hun lauweren met chauvinistische cantaten over de vaderlandse geschiedenis, kinderliedjes, kwasi-volksliederen als het befaamde „ferme jongens, stoere knapen” en wat dies meer zij.

Aan kritiek op deze stand van zaken heeft het niet ontbroken, men denke slechts aan figuren als Multatuli en Busket Huet. Maar daar de gehele verstening maatschappelijke oorzaken had, konden ook slechts diepgaande maatschappelijke veranderingen de voorwaarden scheppen voor een algehele opleving van nationale creativiteit.

De Nederlandse bourgeoisie, die lange tijd niet meer was dan een teek op de buik van Indonesië, werd door de ontwikkeling van de omringende landen meer en meer gedwongen de samenleving te moderniseren, industrie te ontwikkelen, havens aan te leggen, een proletariaat te creëren, waarmee tevens de voorwaarde werd geschapen voor de ontwikkeling van de arbeidersbeweging. Kortom, in enkele decennia werd de maatschappij in beweging gebracht, waarmee de fundamenteën van de tevreden huisbakkenheid in onze culturele uitingen wegzakten. Kritiek ontstond, vergelijkingen met buitenlandse prestaties werden gemaakt en een jongere generatie kunstenaars toog aan het werk om, naar het vermaarde woord van Lodewijk van Deyssel, „Holland op te stoten midden in de vaart der volken”.

Het was de tijd van de veel geprezen, maar later ook veel gesmaade literaire beweging van Tachtig. Haar zeer kortstondige bloei was ongetwijfeld mede een weerspiegeling van een grote beperking van onze nationale opleving, die slechts een aanpassing aan buitenlandse ontwikkelingen was en derhalve een grote historische inhoud miste, zulks in tegenstelling tot onze zeventiende eeuw. Maar het heeft in dit verband weinig zin om over het steriele soort individualisme en de vroege ondergang van een figuur als bijvoorbeeld Kloos te moraliseren.

Volstaan kan hier worden met op de grote centrale verdienste van de tachtigers te wijzen; de geweldige bevrijdende impuls die van hen is uitgegaan op praktisch alle jongere kunstenaars, niet alleen de literatoren. Het waren de tachtigers, die de oude rentenierscultuur in de goot veegden, de vraag wat in werkelijkheid kunst was ter discussie stelden en met hun eigen werk, zoals Gorter in zijn *Mei*, „een nieuwe lente en een nieuw geluid”

intoneerden. De invloed hiervan was diepgaand en duurzaam en in feite van grotere betekenis dan de eigen produktie, uitgezonderd dan het werk van Gorter. En één van de figuren voor wie de impuls van Tachtig van zeer grote betekenis is geweest, is juist de componist Alphons Diepenbroek.

Voorgeschiedenis

Waarom de literaire gisting juist voor een *componist* zo belangrijk was, wordt duidelijk als wij een blik slaan op de geschiedenis van de Nederlandse muziek en van het muziekleven. Want de Nederlandse muziekgeschiedenis is wel een dieptepunt; het negentiende eeuwse muziekleven miste wel ieder elan, iedere kritische wegbereider of voorloper van een nieuw tijdvak, zoals de literatuur bezat met Multatuli en de schilderkunst met de Haagse school. Bovendien had onze muziek ook in de „gouden eeuw” nooit een periode van bloei gekend, afgezien van een enkele uitschieter als Sweelinck.

De Nederlandse natie kwam op tijdens een periode van afbraak van feodale instellingen, vrucht van de oudste burgerlijke revolutie in Europa. Maar de muziekgeschiedenis in Europa wordt mede gekenmerkt door een moeizame ontworsteling van de componisten aan de voorgedij van hof en kerk, pas tegen het einde van de achttiende eeuw ontwikkelde zich het burgerlijke concertleven, vrij dus van het patronaat van adel en geestelijkheid. Dit houdt in dat hof en kerk voordien onontbeerlijke bestaansvoorwaarden waren voor de musici en juist deze instellingen verloren in Nederland iedere culturele betekenis. Daarmee ontbrak de basis voor de ontwikkeling van de Nederlandse muziek, juist in een periode, waarin de schilderkunst zo krachtig omhoog schoot en ook de literatuur figuren als Vondel, Hooft en Brederode voortbracht. En Sweelinck? Ja, die had nog net een baantje als organist, net in de tijd dat het calvinisme ook deze luxe-uiting nog niet overal uit de kerk had geweerd. Sweelinck maakte dan ook school bij de *Duitse* orgelcomponisten, in Nederland ontbrak zijn opvolger en voortzetter.

Totdat het concertwezen zich ook in Nederland ontwikkelde. Maar van de oude creativiteit van de Hollandse „gouden eeuw” was nu niets meer over. Men had geld om alles te importeren, ook zijn musici; langzamerhand zouden componisten van Nederlandse afkomst de overwegend Duitse import verdringen, maar de prijs die zij voor hun overwinning betalen moesten was hoog. Zij konden slechts gedijen, door zich grotendeels te oriënteren op het vaderlandse onderonsje, waarop ook de dominee-dichtkunst berustte. Van Bree was de eerste „overwinnaar” met zijn cantate „De Heldendood van Van Speyk”, tijdens de chauvinistische roes die de Belgische afscheiding met zich mee bracht. Dit stuwde onze muziek in een richting, die maar al te moeizaam overwonnen zou worden, omdat feitelijk alleen aan een dergelijke produktie behoefte bestond. Een Josef Israëls of een Busken Huet ontbreekt dan ook het Nederlandse muziekleven van vóór 1880.

De algehele opleving na 1880 bracht ook belangrijke veranderingen in het muziekleven. Het knusse onderonsje moest het ontgelden en zo werden onder meer het Amsterdams conservatorium, de Nederlandse Wagnervereniging en het Concertgebouworkest opgericht. Maar de impuls die hiervan voor de componisten uitging bleef zeer beperkt, niet alleen door het ontbreken van kritiek van wegbereiders.

Wanneer ergens zich de beperktheid van onze gehele opleving gewroken heeft, dan is het in zake de Nederlandse muziek. Zoals gezegd, onze opleving was een aanpassing aan het buitenland, met zwakke eigen inzet. Zo werd het oude chauvinisme meer en meer vervangen door een kosmopolitisme: het vernieuwde muziekleven oriënteerde zich op buitenlandse grootheden en nauwelijks op eigen creativiteit. Dit hield in, dat de bestaansbodem van de Nederlandse componist nog altijd op het vaderlandse onderonsje bleef berusten, althans op wat er van overbleef.

Typerend is wel dat Catharina van Rennes het oude lieve kinderliedje bleef cultiveren in de tijd, waarin Willem Mengelberg zijn Richard Strauss-orgieën vierde.

Typerend is ook een werk als Peter van Anrooys Piet-Hein-Rhapsodie, een vlot „echt Hollands” nummer, als genoeglijk vaderlands toevoegsel aan het verder Duitse repertoire. Het streven naar een „specifiek Nederlandse” muziek, zoals Bernard Zweers inaugureerde oriënteerde zich ook in *deze* richting: uit volle vaderlandse borst of minzaam genoeglijk, de gehele produktie bleef de Hollandse geest van voor Tachtig ademen en fungeerde als correlatief van een verder van ieder werkelijk creatief nationaal element gespeend muziekleven. Een krachtige bevrijding van onze componisten van iedere provincialistische gezapigheid ging van ons muziekleven niet uit — ook niet voor een talent als Johan Wagenaar, die toch enkele gloedrijke orkeststukken schreef, maar eveneens zijn tol betaalde aan de Hollandse cantatewoede, zij het dan in de vorm van humor, van parodie. Bevrijding ging uit van andere kunsten, waarmee Diepenbrock door zijn brede eruditie meer banden had dan zijn medecomponisten.

Mystiek

De *echte* Nederlandse muziek moest zich ontwikkelen in feitelijke oppositie tegen het muziekleven. Ziedaar, wat onze grote componisten, Diepenbrock en zijn opvolgers en voortzetter Mattheijs Vermeulen en Willem Pijper, verbindt.

Dat vereist evenwel een bepaalde mentale vrijheid ten aanzien van de gehele Hollandse samenleving, een vrijere kritiek niet alleen ten aanzien van het muziekleven op zichzelf, maar tevens jegens het gehele sociale kader waarin zich dit muziekleven voltrekt. De wereld waarin hij leeft moet toch aan een minimum aan kritiek worden onderworpen wil een componist wezenlijk iets anders doen dan wat van hem gevraagd wordt.

Het duidelijkst openbaarde zich dit bij Vermeulen, die zich zonder meer aan de kant van de arbeidersbeweging schaarde. Maar ook binnen de grenzen van een burgerlijk wereldbeeld is het mogelijk in onmin met de bestaande orde te leven. Dat neemt soms de ingewikkeldste vormen aan, waarin progressieve en reactionaire tendenzen voortdurend stuivertje wisselen. Zo was het geval bij Alphons Diepenbrock.

Diepenbrock was van huis uit katholiek. Dat is op zichzelf nog niets bijzonders; meer grote componisten uit die tijd waren dat, componeerden eens een Requiem of zo en daar was dan verder de kous mee af. Maar Diepenbrocks katholicisme was meer. In katholiek-mystieke geest poogde hij een antwoord uit te werken op alle problemen waarmee hij zich als kunstenaar zag geconfronteerd. En dat waren er vele.

In weerwil van zijn zeer godsdienstige jeugd viel tijdens de bloeitijd van Tachtig in zijn werk weinig van een religieuze oriëntatie te bespeuren. Maar persoonlijke desolatie, ondermeer veroorzaakt door geringe muzikale belangstelling van zijn literaire vrienden en teleurstelling over het verloop van de beweging, deden hem al gauw overhellen naar de gedachte van een katholieke gemeenschapskunst en zijn eerste grote schepping was een *Mis* voor tenor, mannenkoor en orgel. Mystiek werd voor hem ook toevluchtsoord voor de algehele kunstenaarsvereenzaming, die Tachtig tot het individualisme dreef. De „zelf-exaltatie van de eenling tegenover de lelijke maatschappij” waarvan Diepenbrock spreekt in een beschouwing over de Franse literatuur, wordt bij hem religieuze vervoering, versteld-nijmerend of in extase, altoos vanuit een melancholische ondertoon. Dit heeft in elk geval een zeer eigen karakter.

Een nieuwe fase in deze ontwikkeling wordt bereikt in de discussies die los barstten na de ondergang van Tachtig, algemeen aan het „individualisme” geweten. Daarbij zouden mystici slaags raken met de vertegenwoordigers van het opkomende socialisme, wier materialistische (en in die dagen vaak primitief-materialistische) uiteenzettingen, ook op cultureel gebied, Diepenbrock zijn levenlang zou verfoeien. Maar wel had Diepenbrock nu een vaan: het ging nu niet meer om eigen desolatie, maar om strijd tegen het „materialisme”. En „materialisme” hield alles in waar Diepenbrock een hekel aan had: het kapitalisme („Americanisme”) zo goed als het socialisme, filosofisch-materialisme zo goed als vraatzucht en baantjesjagerij. Zijn ideaal van een katholieke gemeenschapskunst kreeg daarmee een verbreding — maar anderzijds kwam hij óók met zijn eigen geloofsgemeenschap in botsing, zodat zijn oriëntatie op het katholicisme in zijn eigen werk allengs vervaagt. Na zijn *Mis*, die tijdens zijn leven nooit in een kerk werd gezongen, schrijft Diepenbrock een magistraal *Te Deum* voor de concertzaal, juist in de jaren van zijn grote polemieken tegen zowel de tachtigers als de socialisten. Maar daarna zien we zijn religieuze „gemeenschapskunst” als het ware vernevelen: diepe vervreemding van alles uit zich in de beide *Hymnen an die Nacht* voor zang en orkest uit 1899, op tekst van Novalis. Verlangen naar de dood en het leven na de dood zijn daarvan de thema's.

Een jarenlange crisis breekt dan aan, waarin de componist zich krampachtig aan zijn oude beginselen vastklampt. Maar omstreeks 1910 weet Diepenbrock zich geheel te verjongen. De sublieme Marsyas-muziek is vol van natuurindrukken — Diepenbrock is naar de aarde teruggekeerd en ook zijn latere werken zijn voortaan geheel op de aarde gericht.

Wereldoorlog

Hemelse gelukzaligheid had de aarde Diepenbrock echter niet te bieden. Diep geschokt was hij toen in 1914 de eerste wereldoorlog uitbrak. Hij ziet in deze imperialistische oorlog alleen Duitsland als schuldige en kiest hartstochtelijk partij voor de geallieerden. Verdienstelijk is daarbij, dat hij in zijn artikelen specifieke kenmerken van het Duitse imperialisme, vaak gepresenteerd als „das Deutschtum” schildert, ons maar al te vertrouwd, maar in die dagen in Nederland toch iets uitzonderlijks. Proletarisch internationalisme kon van Diepenbrock moeilijk worden verwacht, maar in zijn stellingname voor in het bijzonder Frankrijk is hij wel heel erg ver gegaan.

Merkwaardig is, dat Diepenbrock de oorlog enerzijds ziet als een economische oorlog, voor „zaken en handelsbelangen”, maar anderzijds de oorlog niet *wil* en niet *kan* zien als een kwestie van „zaken en handelsbelangen” — met gevolg, dat hij er in de hoogste nevelen van zijn geest een geheel mystieke oorlog van maakt, een oorlog van de Duitse „materialistische” Kultur, met een K, tegen de superieure „katholieke” Franse cultuur, met een c. Daarmee kwam Diepenbrock wat al te zeer in de Franse oorlogsmachinerie terecht.

Het gehele politieke optreden van Diepenbrock moet wel als dualistisch worden beoordeeld, want in weerwil van zijn al te vergaande francophilie treedt hij ergens toch op als een nationale kracht. En dit in het bijzonder in zijn kritiek op de groeiende Duitse invloed in Nederland. Zo kwam hij dan ook scherper dan voorheen in botsing met het muziekleven, waarin Willem Mengelberg een steeds nadrukkelijker rol ging spelen. Zijn laatste artikel uit 1920 is een scherpe waarschuwing aan Mengelbergs adres en de geschiedenis heeft Diepenbrock maar al tezeer in het gelijk gesteld.

Het laatste muziekwerk van Diepenbrock is de zonder meer indrukwekkende toneelmuziek bij Sophokles' *Elektra*, de tragedie van de wraak en de gerechtigheid. Ongetwijfeld vinden zijn ervaringen uit de wereldoorlog hier mede een verklanking.

C. PORCELIJN

Frans neo-kolonialisme en de EEG

De recente reis van Pompidou naar enkele Afrikaanse staten heeft aangetoond, dat de betrekkingen tussen Frankrijk en zijn voormalige, nog altijd tot zijn invloedssfeer behorende koloniën, een belangrijk onderdeel vormen van de buitenlandse politiek van het Franse imperialisme.

In een artikel in *Cahiers du Communisme* van oktober 1970 behandelde Francis le Gal de ontwikkeling van de voormalige Franse koloniën in Afrika sinds die landen staatkundige soevereiniteit verkregen. De neo-koloniale politiek, die Frankrijk ten opzichte van deze landen voert, ontwikkelde zich nadat het een aantal vernietigende nederlagen had geleden. In 1954 bevrijdden de volkeren van Indo-China zich van Franse koloniale overheersing door een enorm expeditieleger bij de slag van Dien Bien Phoe te vernietigen.

De Algerijnse bevrijdingsoorlog, die in datzelfde jaar begon, werd in 1962 afgesloten met een overwinning van het Algerijnse volk op het Franse imperialisme. De vrede van Evian, die toen getekend werd, hield de soevereiniteit voor Algerije in. Toen deze tweede grote nederlaag in zicht kwam bereidde de Franse bourgeoisie haar neo-koloniale strategie voor. Dat viel ongeveer samen met de machtsgreep van De Gaulle.

In Afrika betreft het veertien landen, die sinds 1960 eigen regering hebben. In *Cahiers du Communisme* wijst Francis le Gal erop, dat „in deze staten Frankrijk vandaag de dag nog steeds de grootste investeerder blijft, veelal de belangrijkste afnemer, de grootste leverancier, enz. De posities die het Franse imperialisme inneemt vormen een van de steunpunten in haar globale strategie, van haar vermogen een wereldrol te spelen, zelfs ondanks het feit dat ze in dit deel van de wereld, dat vroeger haar beschermde invloedssfeer was, steeds vaker de Verenigde Staten, West-Duitsland en sinds kort Japan tegenkomt.”

De voormalige Franse koloniën behoren op één na — te weten Guinée — tot de Franse Communauté: het Franse Gemeenebest, dat in 1960 werd gevormd. Met die landen sloot de Franse regering een serie verdragen, die de bevoorrechte posities van de Fransen regelden op politiek, militair, economisch en cultureel gebied. „Hoewel deze „overeenkomsten tot samenwerking” beperking inhielden van de soevereiniteit van de nieuwe staten, betekenden ze een vooruitgang ten opzichte van alles wat voordien had bestaan. Het begin van de zestiger jaren werd dan ook een periode van grote verwachtingen voor de Afrikaanse volkeren.” Overspannen verwachtingen zou men daar aan kunnen toevoegen. Want hoe beperkt feitelijk de onafhankelijkheid binnen de Franse Communauté was, blijkt als Francis le Gal vermeldt, dat Frankrijk met deze verdragen in de hand meer dan eens militair intervenueert. In Gabon gebeurde dat om tegen de wil van de bevolking in Leon M'Ba in

het zadel te houden. Franse troepen nemen deel aan de onderdrukking van het volk van Tsjaad door Tombalbaye. Een half jaar geleden werd daar nog eens de aandacht op gevestigd, toen het regiem van Pompidou moest toegeven, dat Franse soldaten door guerilla's waren gedood. Mali, dat zich evenals Guinée uit het Franse Gemenebest had losgemaakt, werd in 1967 middels een staatsgreep weer in het gareel gebracht.

De niet-militaire „hulp”, de ontwikkelingssteun, die in het kader van deze verdragen wordt verleend is, naar Francis le Gal schrijft, er vooral op gericht een infrastructuur te scheppen, dat van belang is om de neo-koloniale verhoudingen te bestendigen. 33 pct. gaat naar de landbouw, 20 pct. naar de infrastructuur (nodig om de bodemschatten te kunnen exploiteren), 34 pct. is bestemd voor culturele onderwijsdoeleinden, mede gericht op de vorming van een op Frankrijk georiënteerd maatschappelijk kader. Slechts 10 pct. van de „ontwikkelingshulp” wordt gebruikt voor de mijnbouw en de industriële productie, — terreinen, waarop wèl enorme particuliere investeringen plaatsvinden. Gesteld wordt, dat de „ontwikkelingshulp” ertoe dient om het Franse koloniale kapitaal een beter rendement te garanderen. Volgens een financieel blad, dat in het artikel wordt geciteerd, maken de particuliere Franse investeringen een kwart uit van de totale Franse investeringen. Daarbij schrijft *Cahier du Communisme*: „De belangrijkste inspanning van het Franse imperialisme is gericht op de controle en de exploitatie van ijzer, petroleum, uranium en nonferrometalen. Uranium is gevonden in de Centraal Afrikaanse republiek Niger en vooral in Gabon. Die politiek beperkt zich niet tot de franstalige gebieden, dat geldt ook voor Nigerië, de Portugese koloniën en voor Zuid-Afrika.”

Bij het verwerven van invloedssferen bedient men zich voorts van een soort cultureel imperialisme. Zo heeft Pompidou in 1964, toen hij premier was, gezegd: „Het is normaal, dat wij altijd een voorkeurspositie innemen in landen waar men zich op Franse wijze uitdrukt.”

Hij was tegelijkertijd terughoudend ten opzichte van „multilaterale steun”. De internationale instituten die dat doen, zoals de Wereldbank en het Internationale Monetaire Fonds „versterken de Engelse taal”.

Het Franse neo-koloniale kapitaal beperkt zich uiteraard niet tot zulke subtiele culturele strijdmiddelen. Zo schrijft Francis le Gal, dat het Franse imperialisme in Afrika steunt op het meest reactionaire dat daar op het gebied van kolonialisme bestaat. En wel het Portugese kolonialisme en de rassistische regiem.

Als doelstelling van de Franse politiek heeft Pompidou in 1964 geformuleerd „bevoorrechte samenwerking” met de voormalige Franse overzeese gebieden en uitbreiding van deze „samenwerking” naar franstalige gebieden, die onder *Belgische heerschappij* stonden, maar ook naar Griekenland, Turkije, Iran, Mexico, Spanje en Latijns-Amerika.

dat er een economische structuur bereikt zou moeten worden om gunstige ruilverhoudingen te verkrijgen, aldus Le Gal. Ten aanzien van de EEG kan gesteld worden, dat er een snelle opvoering van de neo-koloniale activiteiten plaats vindt.

Alvorens een aantal punten te vermelden uit hetgeen Francis le Gal over de neo-koloniale politiek van de EEG schrijft, laten we hier volgen wat de Fransman Rocherau, de hoogste EEG-functionaris voor de „Overzeese Gebieden” zelf schrijft: „De beginselen van sociale rechtvaardigheid en menselijke waardigheid die ten grondslag liggen aan de democratieën in de Gemeenschap, moeten tot de gehele wereld worden uitgebreid. Dat is niet alleen onze ethiek, maar ook ons hoger belang. De associatiepolitiek is de belichaming van dit ideaal, dat voor zoveel anderen slechts een onderwerp van gesprek vormt.”

Hoe groter het bedrog, hoe hoogdravender de taal. Vijftien jaar geleden werd het „ideaal” van de Europese eenwording ook al gelanceerd als „belichaming” van een „hoger belang”. Het resultaat is, dat de nationale onafhankelijkheid van de EEG-landen met het jaar verder wordt afgebroken. Het is dan ook wel duidelijk, dat de EEG weinig respect heeft voor de onafhankelijkheid van de geassocieerde landen in Azië, Afrika en Latijns-Amerika. Hoewel men daarbij de werkelijkheid nog meer poogt te verhullen in de bureaucratie.

Een belangrijk moment in het EEG-neo-kolonialisme was, toen de eerste associatieverdragen werden gesloten. In 1962 werd de overeenkomst van Yaounde gesloten tussen 18 Afrikaanse landen en Madagascar. Het aantal landen, dat associatieverdragen met de EEG heeft getekend, is sinds dien toegenomen. Zo zijn ook Suriname en de Nederlandse Antillen aan de EEG geassocieerd.

Op 1 januari van dit jaar is de associatie-overeenkomst met de vroegere Britse koloniën in Oost-Afrika van kracht geworden. Algemeen wordt het waarschijnlijk geacht dat, als Engeland toetreedt tot de EEG, ook een groot aantal landen die nu deel uitmaken van het Britse Gemenebest, dergelijke verdragen met de EEG zullen sluiten. In de onderhandelingen die nu gaande zijn over de toetreding van de Britten tot de EEG is al overeengekomen, dat negen Afrikaanse landen een geassocieerd lidmaatschap wordt aangeboden. De strijd om de afzetmarkten en het bezit van de rijkdommen tussen de verschillende imperialistische machten vermindert overigens niet, maar vormt juist een belangrijk deel van de inzet. Het heeft in de Afrikaanse landen die de overeenkomst van Yaounde hebben getekend tot aanzienlijke verschuivingen geleid.

Le Gal geeft in *Cahiers du Communisme* de volgende gegevens: „Wat betreft de EEG zoals deze nu bestaat, is er sprake van een naar verhouding afnemen van de Franse handel met de geassocieerde landen. Zo daalde de Franse import uit die landen in tien jaar van 61,6 pct. naar 37,2 pct., hoewel er in absolute cijfers sprake was van een groei... De import van de andere EEG-landen (hoofdzakelijk Duitsland en Italië) steeg in dezelfde periode van 12 tot 24,6 pct.

De andere landen, die met de veertien handeldrijven, zijn na de EEG-landen de Verenigde Staten en Japan." Deze strijd om de posities in de geassocieerde landen zijn oorzaak van tegenstellingen over de EEG-politiek. „Binnen de EEG evenwel botsen twee concepties: die van het „liberalisme” en die van de tariefpreferenties. Frankrijk is voorstander van de tweede conceptie, zijn partners van de eerste, waarmee zij zich verbinden aan de Amerikaanse eisen. In feite verdedigt het Franse imperialisme de bevoorrechte positie waarover ze beschikt, terwijl de anderen de obstakels die hun expansie in de weg staan willen opruimen.”

Ook bij de strijd rond de monetaire unie spelen neo-koloniale belangen een grote rol. Frankrijk probeert met alle macht de franc-zone te behouden, met Parijs als financieel centrum. Het Werner-plan voor een monetaire unie van de EEG-landen zou tot gevolg hebben, dat het financiële zwaartepunt oostwaarts zou verschuiven. In Britse financiële kringen rekent men er op, dat bij Englands toetreding tot de EEG Londen het logische bankierscentrum zou vormen.

Ook de strijd tussen de EEG-landen en de Verenigde Staten om de afzetmarkten in de zogenoemde derde wereld is scherp geworden. Zelfs zodanig, dat regelmatig op de mogelijkheid van een handelsoorlog wordt gewezen. Amerika heeft op 6 januari een officieel protest bij Engeland en de EEG ingediend tegen de uitbreiding van de speciale handelsverdragen tussen de EEG en landen in Afrika, Azië en in het Caribische gebied. Ook de grote kans, waarop we hier boven al wezen, namelijk op aanzienlijke toename van dergelijke associatieverdragen als Engeland tot de EEG toetreedt, heeft bij de Amerikaanse regering tot dit optreden geleid. De overeenkomsten houden in grote lijnen in een afbraak van de onderlinge invoerbarrières. Dat betekent dus, dat de geassocieerde landen hun grenzen openzetten voor de industrieproducten uit de (eventueel vergrote) EEG. Aan de ene kant zijn de Verenigde Staten weliswaar voorstander van toetreding van Engeland tot de EEG, omdat daarmee haar invloed binnen de EEG zal worden vergroot. Maar aan de andere kant vreest zij het enorme handelsblok dat zo ontstaat.

Uit het artikel van Francis le Gal in *Cahier du Communisme*, evenals uit een aantal recente ontwikkelingen blijkt, dat de EEG een steeds grotere rol gaat spelen als instrument van neokolonialisme.

De politicologie van Hoogendijk — devaluatie van de wetenschap

„De besten onder ons zullen ons verlaten,” dreigde prof. Belinfante vorig jaar toen niet enkel de democratiseringsbeweging doende was de rectors ondemocratische structuren omver te kegelen, maar bovendien — en ook dat baarde hem ernstige zorg — grote groepen studenten en stafleden zich keerden tegen de rechtse wetenschap, zoals die gedoceerd en beoefend wordt in vele sectoren van de universiteit.

Maar de rector vreesde te vroeg.

Twee van zijn zeer besten, de bedrijfspsycholoog Wiegersma (tevens pro-rector) en de rechtse politicoloog Daudt, staan nog onwankelbaar aan Belinfantes zijde als steunpilaren van de bedreigde wetenschap.

En mocht prof. Daudt er niet meer zijn: besten blijven zich aandienen. Zoals bijvoorbeeld een maand geleden aan de VU. Daar trad, aan de hand van Schmelzer en partijgenote Haya van Someren, drs. Ferry Hoogendijk voor zijn vroegere hoogleraar ter verdediging van het proefschrift *Partijpropaganda in Nederland*.¹⁾

Iedereen die deze AVRO-commentator en Elsevier-hoofdredacteur eenmaal heeft zien en horen spreken, weet wat dit betekent. Het feit, dat hij jarenlang heeft kunnen optreden onder de vlag van een doctorandustitel in de politicologie heeft het aanzien van die wetenschap reeds aanzienlijk geschaad.

Nu echter is hem de hoogste wetenschappelijke graad, het doctoraat, aangemeten op basis van een geschrift, dat waarachtig slechts in de kring der besten zijn oorsprong kan vinden.

Hoogendijk beveelt in zijn proefschrift de overname van Amerikaanse propaganda-methoden door de Nederlandse partijen aan. Hij heeft zes weken in de Verenigde Staten vertoefd en is diep onder de indruk van het daar geziene: *dit land is zeer ver*, voelde de toenmalige doctorandus. Van de zes weekse reis doet hij een bewogen verslag in de laatste hoofdstukken van de dissertatie onder sprekende koppen als *Van filmster tot Gouverneur, Veel eigen geld geeft voordeel in de campagne* en *In 1968 maakte Nixon geen fouten*.

De indrukken, opgedaan aan de overzijde, zijn samengevat in de stellingen: *De Nederlandse politici moeten méér handen schudden* en *De Nederlandse politieke partijen moeten meer vrijwilligers (niet-leden van het partij kader) inschakelen*.

Sommigen zullen bij dit laatste slechts denken: ongetwijfeld. Maar de wetenschap maakt zich niet op een dergelijke opper-

¹⁾ Dr. Ferry Hoogendijk, *Politieke propaganda in Nederland*. Uitgeverij Elsevier, prijs f 9,90.

vlaakkige wijze van de problemen af. De wetenschap wil weten *waarom*. Waarom moet men meer vrijwilligers inschakelen? Politicologisch onderzoek brengt het volgende aan het licht: „Door de Nederlandse politieke partijen worden o.i. te weinig vrijwilligers aangetrokken. Hier werken de Amerikanen zeer veel mee. De bekende Amerikaanse politicus McCarthy werkte er vrijwel uitsluitend mee. Het grote voordeel hiervan is dat men deze mensen geen salaris hoeft te betalen.” Aldus de wetenschap bij monde van dr. Hoogendijk.

De indruk zou kunnen ontstaan, dat dr. Hoogendijk aldus slechts Amerikaanse toestanden heeft onderzocht. Niets is minder waar. Ook de Nederlandse politiek werd aan een analyse onderworpen. De promovendus hanteerde hierbij de mogelijk ongebruikelijke maar boeiende methode van een vraaggesprek met de propagandaleiders van KVP, AR, CHU, PvdA, VVD en D'66. De antwoorden van de betrokken heren nam hij ongeverifieerd en zonder commentaar over.

We lezen:

„Maakt u gebruik van professionele propagandisten?”

Van Mierlo: Neen.

Wordt u door reclame en marketingbureaus benaderd met het oog op klandizie?

Van Mierlo: Is wel eens gebeurd.

Hoever gaan de adviezen (van deze bureaus)?

Van Mierlo: Zoals bij alle adviezen: als ze goed zijn nemen we ze over.

Deze conversatie vult 100 pagina's, oftewel de helft van de dissertatie.

Resten nog na aftrek van het reisverslag en de vraaggesprekken, de hoofdstukken 1 en 2, die de pagina's 7 tot en met 45 vullen. Op deze pagina's steekt de wetenschap pas goed de kop op. „Fragmenten uit de geschiedenis van de politieke propaganda” leest men boven het tweede hoofdstuk, en jawel. Daar zijn ze.

Zij buiten wie geen wetenschap denkbaar is: De Oude Grieken. De oude Grieken, en de oude Romeinen, en de bewoners van het Habsburgse Rijk.

Hun aantreden voltrekt zich als volgt.

„De redenaars in Athene en Rome” heet het hoofdstuk en het gaat voort:

„Van de schrijvers noemt Sturminger Aischylos (525—456 v. Chr.), Sophocles (495—405 v. Chr.), Euripides (480—406 v. Chr.). Deze dichters hingen niet zozeer een politieke groepering aan, maar bekritiseerden de politiek wel. Zij gebruikten daar veelal politieke toneelstukken voor. In het jaar 404 kon dat echter niet meer, omdat toen de vrije meningsuiting niet meer was toegestaan.”

Vervelend; maar gelukkig waren deze door Sturminger genoemde dichters toen net dood. Alsmede de zich kreeftsgewijze in de tijd verplaatsende Herodotus, die in de volgende alinea wordt behandeld:

„Tendentieuze geschiedschrijving, wanneer dit opzettelijk gebeurt, is ook een vorm van propaganda. Herodotus (404—425 v. Chr.) stelde namelijk de Perzen veel zwakker voor dan ze in werkelijkheid waren.”

Vervolgens treden zoals gezegd de Romeinen voor het voetlicht. („Het is duidelijk dat het gesproken woord slechts effectief kan zijn als er vrijheid van spreken is”) en wordt aandacht besteed aan het propagandistisch wedervaren van de Apostel Paulus. Op de volgende pagina zijn we in het Habsburgse Rijk beland. En daarover wordt ons ook middels Sturminger een en ander onthuld.

„In de zeventiende eeuw waren er veel godsdiensttwisten, vooral in het Habsburgse Rijk. Daarin vervulde het politieke lied een belangrijke rol. Het waren vaak parodieën (. . .) In prenten zien we de allegorieën. Men laat landen en volkeren optreden in fabels. Zo schrijft Sturminger, dat de protestanten een spotlied hadden in de vorm van het „Onze Vader”. De rebus was ook geliefd.

Zo hoort men nog eens iets. Niet Sturminger kennelijk, maar wel de geschiedenisboekjes voor het Voortgezet Onderwijs vermelden in de regel de parodie op het „Onze Vader”, die in de Nederlandse provinciën tijdens de 80-jarige oorlog werd gedicht. Voorts maakt men wel melding van ene Vondel (1587—1697 n. Chr.) die het dichterlijke woord zou hebben aangewend tot het uitdragen van politieke meningen.

Sturminger echter zegt over dit alles niets en dr. Hoogendijk heeft het niet nodig geoordeeld in zijn naspeuringen ander werk dan dat van deze auteur te betrekken.

Het is daarom dat de Nederlandse politieke propaganda begint bij Van Mierlo.

Hoofdstuk I lijkt op het eerste gezicht niet meer te bevatten dan de syllabus die omstreeks Kerst aan eerstejaarsstudenten politicologie wordt uitgereikt. Vragen als „wat is communicatie en „wat zijn public relations” worden beantwoord met definities uit de Amerikaanse handboekjes.

Maar soms spreekt de promovendus zelf: het beginsel „In dit boek verstaan wij onder opinie een mening over een bepaalde zaak” is kennelijk op eigen kracht geformuleerd.

En onder het hoofdje „Kenmerken van propaganda” komt Hoogendijk tot fraai samenspel met een zijner naslagwerken:

„Als tiende en laatste kenmerk wordt genoemd: de waarheid spreken, zeker als deze te achterhalen is. Goebbels werd wel de grote leugenaar genoemd — hetgeen zijn propaganda groot nadeel bezorgde.”

Dat is te betreuren.

Het stelt ons daarom gerust te lezen, dat Nixon in 1968 geen fouten maakte.

Onze minister voor de Wetenschappen, en lijsttrekker van de KVP dr. Veringa, die zich herhaaldelijk bezorgd placht uit te laten over het dalend niveau der wetenschapsbeoefening aan gedemocratiseerde instellingen als daar zijn het Instituut voor

Neerlandistiek in Amsterdam en de sub-faculteit psychologie in Groningen, heeft de promotie van deze Hoogendijk ongehinderd laten plaatsgrijpen.

Onder zijn verantwoordelijkheid gebeurde het dat deze heer, die ons aanvankelijk had verlaten, op 37-jarige leeftijd naar zijn Alma Mater terugkeerde als trots auteur van dit onvergetelijke proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor in de politieke en sociale wetenschappen.

M. MILIKOWSKI

Knoeien in het land van Rembrand

De mededeling op de flap stelt het voor als een niemendalletje: „Deze uitgave werd op enkele plaatsen ingekort.” In het voorwoord ziet het er allemaal eveneens nogal onschuldig uit. „Van dit boek wordt u hierbij een enigszins korte uitgave aangeboden.” Alsof het de gewoonste zaak van de wereld is, dat bij de heruitgave van een boek in de oorspronkelijke tekst wordt geschrapt.

Nu is daar wel over heen te stappen als het om een kookboek zou gaan of de catalogus van de betrokken uitgeverij. Niemand die zich daaraan zal stoten. Maar als het een uitgave van één van Nederlands klassieken betreft, mag er toch tenminste wel een verantwoording van de uitgeefster worden verwacht. De koper van het in aantrekkelijke band gestoken boek „Het land van Rembrand” van Conrad Busken Huet¹⁾, heruitgegeven door Kruseman te Den Haag, zal daar echter tevergeefs naar zoeken.

Dr. A. Alberts die blijkens het voorwoord het snoeimes hanteerde, wil nog wel meedelen, dat hij „met enige zorg” opzag tegen het bekorten van het boek en dat hij het „soms met pijn in het hart deed” maar — zo wordt ons verzekerd — men deed het allemaal in het belang van de lezer . . .

Want door het „enigszins te bekorten” kan Kruseman het boek „in een wat rijker geïllustreerde uitgave” bereikbaar maken voor „een breder publiek”.

Bovendien: men liet alleen passages weg „waarin nog al sterk werd uitgewijd” of waarin Busken Huet het had over „enkele minder bekende tijdgenoot-schrijvers” dan wel zaken aanroerde, „die de lezer van onze dagen misschien wat minder zullen interesseren”.

En dat is dan dat wat Kruseman betreft. Nergens wordt zelfs maar met een voetnoot aangeduid, waar Busken Huet doorging en dr. Albers ophield, laat staan dat enige aanduiding werd gegeven van wat nu eigenlijk werd geschrapt.

De Kruseman-medewerker plakte de stukken gewoon aan elkaar en rommelde een enkele maal wat in de tekst als te duidelijk dreigde te worden dat de zaak niet klopte. Overigens

komt men daar pas achter als men de nieuwe tekst met die van Busken Huet vergelijkt.

Bij zo'n tekstvergelijking wordt ook nog iets anders duidelijk. En dat is, dat de suggestie alsof het met dit besnoeien om maar een handvol alinea's zou gaan, verlakkerij is. Er is niet „enigszins bekort”, er is gewoon links en rechts gehakt.

Van het eerste deel van Busken Huets „Het land van Rembrand” sneuvelde meer dan een derde, namelijk circa 35 procent van de tekst. Van het tweede deel verdween een kwart, namelijk ruim 24 procent in de prullenmand.

Historiestijl

Conrad Busken Huet besloot zijn boek zo'n negentig jaar geleden met de verklaring, dat de beste historiestijl de stijl van Rembrand is: „Veel weglaten, veel overdrijven, en op een klein getal feiten of beweegredenen veel licht doen vallen”.

Die woorden zijn blijven staan. Maar de zin ervan is de uitgever kennelijk ontgaan. Busken Huet vatte immers met dit pleidooi voor het hanteren van de stijl van Rembrand de methode samen, die hij bij de behandeling van de historie van ons land toepaste. Zijn boek werd daardoor een zorgvuldig opgezette compositie, geen los aan elkaar hangende reeks van opstellen. Door hierin links en rechts te couperen ging Kruseman het licht, dat Busken Huet op „een klein getal feiten of beweegredenen” wilde laten vallen, herhaalde malen in de weg staan.

Daarmee is ernstig afbreuk gedaan aan wat een waardevol initiatief had kunnen zijn. Busken Huets „Het land van Rembrand” verdient immers een heruitgave ten volle. Want wat de toen 56-jarige Busken Huet schreef is ook vandaag nog een uitermate boeiende gids bij de speurtocht naar het Nederland van de zeventiende eeuw.

Dat is het geval, in weerwil van het feit dat historische studies sinds de dagen dat hij zijn boek schreef, nieuwe bronnen blootlegden die tot een andere rangschikking of zelfs een andere waardering aanleiding gaven van wat Busken Huet in zijn schildering van de Nederlandse cultuurhistorie voor essentieel hield.

Een verklaring hiervoor levert ongetwijfeld de bekwaamheid van Busken Huet in het pakkend schilderen van wat hij te vertellen had. Maar het is niet de enige en evenmin de belangrijkste, al zou menig historicus van onze dagen zich verzekerd kunnen weten van een heel wat geïnteresseerder publiek als hij — evenals Busken Huet — zou proberen de stijl van Rembrand tot de zijne te maken.

Zwaarder weegt stellig dat Busken Huet met bijtende minachting voor een geschiedschrijving die er slechts op uit is god, oranje en de regenten eer te betuigen — het licht liet vallen juist op die momenten uit de geschiedenis van ons land, die hielpen inzicht te krijgen in het geheel. Dat Busken Huet er daarbij niet zelf altijd in slaagde op elke vraag die rees een

consequent antwoord te vinden, of daar misschien zelfs voor terugschrok, behoeft geen verwondering op te roepen. Eerder is het verbazingwekkend dat hij — de dominees zoon, zelf enige tijd predikant, daarna tot zijn laatste dag zijn brood verdienend met schrijven voor kranten en tijdschriften — het klaarspeelt een beeld van het Nederland uit de Gouden Eeuw te schilderen, dat zo indruiste tegen wat tot dan door koning, kerk, kapitaal en kolonie was voorgeschreven.

Hij deed dat in Parijs — naar hij zelf zei om niet gehinderd te worden door „die geest van cameraderie, plaag der letteren” — steunend op een enorme belesenheid die hem, de leek, het historische materiaal verschaftte waarmee hij de door de traditie voorgeschreven waardering van figuren en gebeurtenissen te lijf ging.

Korst verwijderen

Busken Huet doet dat al direct op de eerste bladzijde. Als hij ingaat op de vraag, waarom hij zijn „studiën over de Noordnederlandse beschaving in de zeventiende eeuw” begint met een beschrijving van toestanden en personen uit de 13de, 14de, 15de en 16de eeuw, legt hij uit: „Hetgeen volgen moet mag niet schijnen in de lucht te hangen.”

Die opvatting is herhaaldelijk terug te vinden. Als hij de vinger legt op „de merkwaardige eenheid” op religieus gebied, die Noord Nederland in het tijdperk dat hij onderzoekt te zien geeft, zegt hij: „De lezer . . . moet mij toestaan van dit algemene mij telkens voort te spoeden naar het bijzondere. De eenheid waarvan ik spreek is niet het leven of de geschiedenis zelf, maar een af te krabben pleisterlaag. Eerst wanneer wij deze korst zo omzichtig mogelijk verwijderen, komt de bezielde werkelijkheid aan de dag.”

Zijn benadering brengt hem tot een duidelijke waardering van het beschikbare historische feitenmateriaal, die vandaag nog niets van haar scherpte heeft verloren. Naar aanleiding van het middeleeuwse verhaal van Reinaert de Vos, die de koning steeds te slim af was zegt hij bijvoorbeeld: „Het welgevalen waarmee in de middeleeuwen het dierenepos ontvangen is door de naar zelfregering hakende burgers uit wier boezem het voortkwam en die er door gewroken werden van hun onderwerping aan de adel, vindt op die wijs zijn verklaring.”

De feiten, die aan de wieg stonden van de Oost Indische Compagnie geven hem de constatering in de pen dat die al direct het oorlogszuchtige karakter droegen, „die van het begin tot het einde der 17de eeuw de Oost Indische Compagnie eigen is gebleven”. Zowel de Oost- als de West-Indische Compagnie waren voor hem handelslichamen „aangelegd tot het doen schuimen van kapitalen”.

Een treffende karakteristiek van de republiek tijdens de tweede helft van de zeventiende eeuw: Johan de Witt stond aan het roer van een „staat, die slechts een door vloten beschermd koopmanskantoor vormde”.

Een andere van de regentzeden in Amsterdam en elders: „Allen beschouwen het naar zich toerekenen als de roeping of voor-naamste bestemming van de mens.”

Niet alleen bekende feiten werden nieuw geanalyseerd. Tot dan toe verborgen gebleven figuren en gebeurtenissen werden door Busken Huet voor het voetlicht gehaald, wanneer het erom ging aspecten van de Nederlandse culturele geschiedenis bloot te leggen, die ten onrechte geen aandacht kregen. Zo belichtte hij de betekenis van onderzoekers als Stevin en Swammerdam.

Prof. dr. D. J. Struik zwaait hem hiervoor in zijn „In het land van Stevin en Huygens” lof toe, wanneer hij zegt: „Voor een inzicht in de culturele geschiedenis blijft C. Busken Huet van groot belang.”

Deze uitspraak onderstreept dat Busken Huet in 1882 niet alleen Nederlands eerste cultuurgeschiedenis schreef, maar tegelijkertijd de stoot gaf voor een geschiedschrijving, die zich niet langer oriënteerde op wat het burgerdom behaagde, maar op de werkelijkheid. En de verrassende resultaten die hij daarmee bereikte, geschilderd met een pen, die hem tot een van de grootste schrijvers van zijn generatie maakte, maakten Busken Huets „Het Land van Rembrand” tot een werk, dat met recht tot de klassieken wordt gerekend.

Dat uitgeverij Kruseman dit blijkens de presentatie van het boek eveneens met nadruk doet, maakt de wijze, waarop zij deze heruitgave verzorgde, er alleen maar onaanvaardbaarder door.

S. GEUGJES

Ontmoeting delegaties Communistische Partijen van Spanje en Nederland

Begin maart 1971 heeft er in Amsterdam een ontmoeting plaats gehad tussen delegaties van de Communistische Partij van Spanje en de Communistische Partij van Nederland.

De delegatie van de Communistische Partij van Spanje was samengesteld uit de kameraden Santiago Alvarez, lid van het uitvoerend comité, en Miguel Segura, lid van het centraal comité.

De delegatie van de Communistische Partij van Nederland bestond uit de kameraden Paul de Groot, erelid van het partijbestuur, Jaap Wolff en Marcus Bakker, leden van het dagelijks bestuur.

De delegaties hebben elkaar op de hoogte gesteld van de politieke toestand in hun landen en van het werk van hun partijen. Zij hebben deze vraagstukken op een hartelijke wijze en met wederzijdse belangstelling besproken.

De CPN ondersteunt de Communistische Partij van Spanje in haar strijd, in bondgenootschap met alle anti-Franco-krachten om het fascistische regiem van Franco te vervangen door een stelsel van politieke vrijheid. Het succes van deze strijd zal grote perspectieven openen en zal een grote stimulans zijn voor de gehele arbeidersbeweging, in het bijzonder in Europa.

De CPN zal nog actiever de politieke en vakbondsrechten en de sociale en culturele belangen van de Spaanse arbeiders en van de andere buitenlandse arbeiders in Nederland verdedigen. De twee delegaties waren het eens over de noodzaak van de eenheid van alle progressieve krachten in de wereld, om het hoofd te bieden aan de groeiende agressiviteit van het Amerikaanse imperialisme tegen de volken van Indo-China en zij brengen hun daadwerkelijke solidariteit met deze strijdende volken tot uitdrukking.

(De Waarheid, woensdag 10 maart 1971)

Verklaring van het dagelijks bestuur van de CPN

*Communistische partij roept op tot
vastberaden linkse politiek*

Het dagelijks bestuur van de Communistische Partij van Nederland heeft in een verklaring gewaarschuwd voor de plannen om in ons land een rechtse regering in stand te houden. De

CPN acht de tijd meer dan rijp om deze plannen met een vastberaden en duidelijke linkse politiek tegemoet te treden.

De volledige tekst van de verklaring luidt:

Door de politieke verwickelingen van de laatste tijd is overduidelijk gebleken, dat de partijen die de regering-De Jong in stand houden het vaste voornemen hebben, ook na de verkiezingen eenzelfde rechts bewind aan het Nederlandse volk op te leggen. Zij rekenen daarbij op DS'70, dat door de NAVO en de regering naar voren is geschoven als hulp troep voor de slinkende regeringsmeerderheid. De besprekingen die hebben plaatsgevonden tussen de confessionele partijen enerzijds en PvdA, D'66 en PPR anderzijds hebben dit voornemen bevestigd.

De CPN heeft gewaarschuwd voor zulke besprekingen met Schmelzer en Udink. Zij kunnen slechts de valse illusie wekken alsof met zulk gepraat en met concessies aan rechts een andere koers in Nederland te bereiken zou zijn.

Het is nu duidelijker dan ooit dat een regeringscoalitie van de rechtse partijen met de PvdA (de zg. rooms-rode coalitie), die ons land verstrikt heeft in de onzalige NAVO-politiek en die de macht van de grote monopolies heeft bevorderd, van de baan is. Dit, ondanks de pogingen van D'66 om daar te elfder ure nog mee op de proppen te komen.

De tijd is meer dan rijp om tegenover de rechtse voornemens een vastberaden en duidelijke linkse politiek te stellen. Deze kan uitsluitend tot stand komen op grond van samenwerking van communisten en socialisten met als doelstelling, een meerderheid te verwerven buiten en binnen het parlement voor een nieuwe regering met een nieuw program. Nodig is daartoe dat de PvdA naar links gaat en zich niet door de druk van rechtse politici laat intimideren. De basis van de vernieuwing is reeds gelegd in de acties van de bevolking in de laatste jaren, in loonbewegingen van Groningen tot Rotterdam, in verdediging van de democratische vrijheden, verdediging van de kleine zelfstandigen tegen de EEG, in de acties tegen de huur- en woningpolitiek van de regering, tegen de bewapeningspolitiek en tegen de ondersteuning van de Nixon-agressie in Z.O.-Azië. Doorslaggevend bij deze actie is geweest de eenheid van socialisten en communisten. Hierdoor is overduidelijk aangegeven welke weg gegaan moet worden om tot werkelijke verandering in Nederland te komen.

De CPN is van mening dat deze eenheid verder versterkt moet worden in een krachtige oppositie tegen de politiek van de regering-De Jong en tegen de rechtse partijen. Slechts hierin ligt de mogelijkheid voor de PvdA om deel te nemen aan een regering met een principieel nieuwe politiek.

Het wezenlijke van het program van zo'n regering zal zijn dat het gericht is tegen de macht van de monopolies en dat het zich ten doel stelt de belangen te verdedigen van arbeiders, boeren, middenstanders en intellectuelen.

De punten die daarbij direct aan de orde komen zijn:

- stopzetting van de huuropdrijving;
- intrekken van loonwet en anti-stakingswet;
- geen uitvoering van EEG-voorschriften die de boeren in hun bestaan bedreigen;
- opheffing van de achterstand van Groningen en inwilliging van de eisen van bevolking en vakbeweging op het gebied van levenspeil, afwijzing van militaire oefenterreinen, aanwending van de aardgasvoorraden;
- verwijdering van atoomwapens van ons grondgebied en onttrekking van ons land aan de atombewapeningswedloop;
- vermindering van de NAVO-bewapeningsuigaven;
- stopzetting van elke regeringssteun aan de Amerikaanse agressiepolitiek in Vietnam, Cambodja en Laos.

De CPN zal met alle kracht voor deze eisen opkomen. Versterking van de Communistische Partij is daarom de beste garantie voor hun verwezenlijking.

(De Waarheid, vrijdag 19 maart 1971)

Begroetingsschrijven van de CPN aan de CPSU

Het partijbestuur van de CPN heeft ter gelegenheid van het 24ste congres van de CPSU een begroetingsschrijven gezonden aan het Centraal Comité en de afgevaardigden op het 24ste congres van de CPSU.

Dat begroetingsschrijven luidt:

Waarde Kameraden,

Het Partijbestuur van de CPN is u zeer erkentelijk voor uw uitnodiging aan onze partij om een delegatie naar het 24ste Congres van de CPSU te sturen.

Het spijt ons, dat juist op het tijdstip dat uw Congres plaatsvindt, de kameraden van onze partijleiding, gezien de politieke toestand in ons land, niet in staat zijn aan uw uitnodiging gevolg te geven.

Het Partijbestuur van de CPN wenst het 24ste Congres van de CPSU grote successen toe in het belang van de internationale strijd tegen het imperialisme.

Voor het Partijbestuur der CPN
H. J. HOEKSTRA (voorzitter)

(De Waarheid, vrijdag 19 maart 1971)

FRIEDRICH ENGELS

LUDWIG FEUERBACH EN HET EINDE VAN DE KLASSIEKE DUITSE FILOSOFIE

96 blz., paperback, f 3.65

Het oordeel in de pers over deze nieuwe Pegasus-uitgave

'Engels stond zijn mannetje in de formulering en uitwerking van de marxistische theorie. Deze studie over Feuerbach bewijst zijn scherpzinnigheid en boeiende schrijftrant.'

Dagblad van het Oosten

'De uitgeverij Pegasus doet met het heruitgeven van geschriften van Marx en Engels goed werk. Bijzonder interessant is het boekje van Engels over Feuerbach, die in menig opzicht de schakel vormt tussen Hegel en de opvattingen van Marx en Engels.'

Hervormd Nederland

'Een vlekkeloze vertaling en een heerlijk goedkope uitgave van een waardevol werkje uit 1888.'

De Nieuwe Linie

'Op het ogenblik, dat Marx en Engels ontdekken, dat ze met hun denken een eigen richting moeten kiezen, eindigt voor hen het tijdperk van de "klassieke Duitse filosofie". Ze zijn en blijven er zich van bewust, dat ze veel te danken hebben aan hun voorgangers, maar ook dat het denken de wetten van de ontwikkeling moet volgen en de ontwikkeling niet – omgekeerd – ingepast moet worden in het kader van het denken.'

Eindhovens Dagblad

**Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij Pegasus
Leidsestraat 25 - Amsterdam Hoogstraat 143 - Rotterdam**

ZOJUIST BIJ PEGASUS VERSCHENEN

W. I. Lenin

DE PROLETARISCHE REVOLUTIE EN DE RENEGAAT KAUTSKY

Een uiteenzetting van de denkbepelden van de communisten over de revolutionaire verandering van de maatschappij en de opbouw van een nieuwe samenleving.

Lenin behandelt deze vraagstukken in een scherpe polemiek met de Duitse sociaal-democraat Kautsky, die zich heftig keerde tegen de Russische revolutie.

Dit in een bewogen taal geschreven boek behandelt problemen, die ook thans nog steeds aan de orde zijn.

160 blz., paperback, f 5.50

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij Pegasus

Leidsestraat 25 - Amsterdam

Hoogstraat 143 - Rotterdam

Wa XVIII

AD

1471 ALBRECHT DÜRER 1971

POLITIEK EN CULTUUR

De verkiezingsuitslag — enkele aantekeningen	M. Bakker	193
De oorsprong van het gezin en de staat Ontwikkeling van de maatschappij	G. Divendal—Klok	202
Bij de vijfhonderdste geboortedag van Albrecht Dürer	Niek J. Molenaar	209
Communisten en katholieken in de strijd tegen Franco	Santiago Carillo	224
BGEKBESPREEKINGEN:		
Een vervalsing van het marxisme	S. van Dongen	234
Nog een afgezaagde „socialisten-beschouwer”	O. Bosma	236
PARTIJDOCUMENTEN:		
Oproep van het partijbestuur van de CPN De strijd gaat verder!		238
Kandidatenlijst Eerste Kamer		240

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is f 8,50 per jaar,
f 4,25 per halfjaar, losse nummers f 0,95
Studentenabonnement f 4,25 per jaar

Ons gironummer is 173127, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

maandblad, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

De verkiezingsuitslag — enkele aantekeningen

Op het ogenblik dat wij dit schrijven hangt de heer P. Steenkamp op het Haagse Binnenhof de informateur uit. Hij ontvangt Jelle en alleman om zich ervan op de hoogte te stellen, hoe een regering te vormen valt van de partijen van de regering-De Jong samen met DS'70, en dan opgetuigd met een Zijlstra-program voor bestedingsbeperking.

Dat hij daarin slaagt is nog geenszins zeker.

Het is zelfs niet zeker, of de verkiezingen van 28 april wel tot de vorming van een nieuwe regering leiden, en of ze niet misbruikt zullen worden om nieuwe verkiezingen te forceren.

Deze nabeschouwing is daarom onaf. Ze wil niet meer zijn dan een aantal fragmentarische notities.

Nederlaag der De Jong-coalitie

Oud, de vroegere leider van de VVD, heeft eens bij een teruggang van die partij een fraaie theorie opgesteld. Er was, zo zei hij, in de politiek een korte en een lange golf. Wat de korte betreft had de VVD bij die gelegenheid geen geluk gehad, maar met de lange zat ze wel goed.

Hoopvolle gedachten als deze heeft noch De Jong, noch een van zijn medestanders, bij de verkiezingsuitslag van 28 april kunnen opperen. Er was nergens een golfje te ontwaren dat als verzachting kon worden aangevoerd voor de zware nederlaag, die werd toegebracht aan alle partijen welke het kabinet-De Jong hadden gesteund.

In een beschouwing, die wij maakten naar aanleiding van de

twee verkiezingen van 1970, lieten we al zien, hoe het aandeel van de confessionele partijen in het kiezerskorps voortdurend daalt. Het lijstje was:

Prov. St. 1958	51,3 pct.
Prov. St. 1962	49,7 pct.
Tweede K. 1963	49,2 pct.
Prov. St. 1966	48,6 pct.
Tweede K. 1967	44,6 pct.
Prov. St. 1970	41,7 pct.

Waarbij dan nu ter aanvulling kan worden genoemd:
Tweede Kamer 1971 36,8 pct.

Telt men de stemmen, dan spreken deze cijfers nog meer. En tenslotte zijn de stemmen de mensen.

In 1967 werden in totaal 6.879.516 stemmen uitgebracht. 92,4 pct. van de kiesgerechtigden ging toen naar de stembus. Dit keer werd door 6.316.114 mensen gekozen, ofwel 78,5 pct. Het totaal was dit keer dus ongeveer 560.000 lager.

Het aantal kiezers van de KVP verminderde echter in die vier jaar alleen al met 440.000, dat van de AR met 140.000 en dat van de CHU met 160.000. Ofwel: driekwart miljoen mensen zei in vier jaar tijds de drie confessionele partijen adieu.

Geen confessie maar politiek

Verskillende commentatoren, maar vooral rechtse confessionelen zelf — Schmelzer bijvoorbeeld — hebben aan de hand van deze cijfers willen aantonen, dat de verkiezingsuitslag sterk stond in het teken van de zgn. deconfessionalisering.

Nu bestaat dit verschijnsel inderdaad. Bij gelovigen, vooral jongeren, bestaat voortdurend minder de neiging om op een partij te stemmen, *omdat* die zich beroept op de godsdienstige richting, die zij aanhangen.

Maar er zijn sterke redenen om wantrouwig te zijn, als een sluwe politicus als Schmelzer nog vóór de einduitslag bekend is al roept, dat het een „deconfessionaliseringsresultaat” is (en bovendien als hij er dan nog bij roept, dat dat winst betekent voor de democratie!)

Het ligt voor de hand dat Schmelzer, zoals hij zijn hele leven al heeft gedaan, over de confessie begon om de politiek te verbergen; dat hij de deconfessionalisering aanvoerde om de aandacht af te leiden van het feit dat zijn beide scheppingen, het kabinet-De Jong en het CDU-verbond van de drie christelijke partijen, een *politieke* nederlaag hadden geleden.

Er gingen dit jaar bijna een miljoen mensen méér stemmen dan vorig jaar bij de statenverkiezingen. Van dat miljoen kreeg de KVP er niet meer dan 80.000, waardoor haar stemmenpercentage zakte van 24,2 op 21,9. De ARP kreeg er 50.000, haar

percentage daalde van 9,2 naar 8,6. De CHU verloor er nog eens 50.000 en kwam van 8,4 op 6,3.

Het valt niet aan te nemen, dat van dat kleine miljoen kiezers 900.000 niet op een van de drie confessionele partijen stemden, alleen omdat ze tegen de binding van godsdienst en partij zijn. Meer voor de hand liggend is, dat zij niet op KVP, AR of CHU stemden, omdat zij tegen de regering-De Jong waren, tegen De Jong en Roolvink, Luns en Udink. Dat wordt onderstreept door de gang van zaken met de VVD.

Van oudsher is de VVD de grote bestrijder van de confessie in de politiek; haar berekeningen hebben altijd ingehouden, dat een afbrokkeling van de confessionele partijen, althans voor een deel, aan haar ten goede zou moeten komen.

Zeker bij deze verkiezingen is het niet zo uitgekomen. De VVD steeg in percentage van de Kamerverkiezingen van 1967 tot de statenverkiezingen van '70 niet onaanzienlijk: van 10,7 naar 12,1. In het afgelopen jaar echter viel ze terug op 10,6 doordat haar stemmental nagenoeg gelijk bleef. Dat daalde echter in vergelijking met de verkiezingen van vier jaar tevoren met maar liefst 85.000.

Er is dus ook duidelijke achteruitgang bij de VVD en daarmee wordt nog eens onderstreept dat het hier een algemene politieke nederlaag van de regeringspartijen betreft.

De diepste oorzaak van die nederlaag ligt in de beweging en acties, die er de afgelopen jaren tegen velerlei aspecten van de regeringspartijen zijn geweest. We behoeven ze hier niet nog eens op te sommen. Ze zijn o.m. vermeld in de oproep tot verdere actie, die het Partijbestuur van de CPN aannam op 8 mei jl. en die elders in dit nummer van *Politiek en Cultuur* staat afgedrukt.

DS'70

Het is bezwaarlijk, directe vergelijkingen te trekken tussen verkiezingen voor provinciale staten of gemeenteraden enerzijds, Kamerverkiezingen anderzijds. Ze hebben blijkbaar voor de kiezers een uiteenlopend gewicht, wat ook wel te begrijpen is. Bovendien kan men nog wel eens verschillend denken over de rol die een partij plaatselijk kan spelen en die, welke ze in het parlement en met name bij de regeringsvorming vervult.

De opkomst bij de laatste statenverkiezingen was 68,1 pct., die bij de Kamerverkiezingen 78,5 pct. Vorig jaar kwamen 5.377.308 mensen naar de stembus, dit jaar 6.316.114. Een verschil van meer dan 10 pct., van bijna een miljoen.

Dat miljoen is — we hebben het al gezegd — in overgrote getale komen stemmen om zich tegen de regering-De Jong uit te spreken, door niet op een van de regeringspartijen te stemmen. Ongeveer een derde deel heeft zich, globaal gesproken, gewend tot de PvdA, een ander deel tot DS'70 en verder hebben diverse groepen, van Middenstandspartij tot allerlei zgn. bejaardenpartijen en kabouters, tezamen nog eens enkele honderdduizenden stemmen gehaald.

Op grond hiervan is, daags na de verkiezingen, DS'70 als de grote winnaar uitgekroten.

Dat is gewoonweg niet waar.

Aan DS'70 was namelijk een veel grotere rol toebedacht, dan ze met haar 336.000 stemmen kan vervullen. Aan de groep werd destijds eerst binnen, toen buiten de PvdA gestalte gegeven nadat in die partij steeds meer stemmen opgingen om een andere politiek te voeren. PvdA-ers hadden samen met communisten actiecomités gevormd, onder meer in de Groningse strokartonindustrie, en met betrekking tot de oorlog in Vietnam was het al een normale zaak geworden, dat collectes en demonstraties werden opgezet door communisten en socialisten gezamenlijk.

De beweging tegen de 225 NAVO-miljoenen had diepe indruk gemaakt in de kringen van de socialisten, velen namen zelfs deel aan de demonstratie hiertegen, die eind 1968 door de Communistische Partij werd georganiseerd.

In de studentenbeweging was van de scheiding, die NAVO-PvdA-ers steeds tussen verschillende linkse groepen trachten te handhaven, geen sprake geweest en bij de vele huuracties was dat evenmin het geval. Bovendien bleek in de loop van de jaren die achter ons liggen, dat in vele gemeenten PvdA-leden tot de conclusie waren gekomen dat het gewenst was communistische wethouders te verkiezen, teneinde op die manier de positie van die gemeenten tegen de wringer-politiek van Den Haag te versterken.

Deze stroming binnen de PvdA kreeg extra „body”, doordat binnen de vakbeweging de wens om het anticommunisme af te schudden voortdurend groeide. Communistische vakbondsactivisten, ook bestuurders, zijn in steeds meer bedrijven en plaatsen de gewoonste zaak van de wereld. Deze ontwikkeling had invloed op de stellingname van PvdA-congressen: tegen de anti-stakingswet, tegen de extra NAVO-miljoenen, tegen de Vietnam-oorlog, voor erkenning van de DDR.

Maar terwijl er met al die uitspraken gemarchandeerd kon worden (en werd!) door bestuur en fractie, was dat niet het geval met één beroemd geworden besluit: de anti-KVP-resolutie. Die sprak, tegen de wil van Vondeling en Den Uyl in, uit dat de PvdA onder geen beding in 1971 weer met de KVP zou gaan regeren.

De op Amerika en de NAVO georiënteerde supervisors van de Nederlandse politiek hebben altijd in de mogelijkheid, dat KVP en PvdA samen regeren, een belangrijk instrument voor hun politiek gezien. Moest een scherp rechtse politiek worden doorgevoerd, dan werd de PvdA aan de kant gezet. Dreigde dan, door de gezamenlijke oppositie, de eenheid van actie van communisten en socialisten te groeien, dan kon de PvdA altijd weer een paar ministerszetels krijgen. De ontwikkelingen van de laatste jaren — ontwikkelingen dus in de geesten van de socialistische massa — maakten dit spelletje echter steeds onspeelbaarder. De anti-KVP-resolutie was een oppositieverklaring. En beslissend voor het karakter van die oppositie waren niet de duizend-en-één moties en amendementen die de PvdA-

fractie in het parlement indiene, maar de eenheid van actie waaraan in steeds talrijker mate de socialisten deelnamen.

Opzet niet gelukt

Daarom werd eerst binnen de PvdA Democratisch Appèl gevormd, later DS'70 buiten de PvdA. De initiatiefnemer hier toe was het ultrarechtse NAVO-mannetje Goedhart, steun kwam er van verscheidene andere NAVO-dienaars als Eerste Kamervoorzitter Mazure, de beruchte prof. Heertje, de al sedert vele jaren tot de militaire inlichtingendienst behorende Meyer Sluysen en diens vriend Lou de Jong.

Het argument waarvan deze groep zich aanvankelijk bediende, was het optreden van „Nieuw Links”. Een bedrieglijk argument, zoals inmiddels wel gebleken is. In de loop van de tijd is deze, een paar jaar geleden zo rumoerige groep, volstrekt verdwenen; van haar quasi-radicaliteiten is niets overgebleven; de verschillende woordvoerders van destijds zijn inmiddels „omgeturnd” tot de vurigste voorstanders van samengaan met D'66, dat met de beste wil van de wereld niet links genoemd kan worden.

De werkelijke reden voor het optreden van de Goedhart-groep was de breedverbreide opvatting bij leden en aanhang van de PvdA, dat *echt* naar links gegaan zou dienen te worden, samen met de communisten. In de rede waarmee uiteindelijk Goedhart in het parlement de breuk voltrok, was dat duidelijk te beluisteren.

Het eerste optreden van DS'70 bij de gemeenteraadsverkiezingen, in Amsterdam en enkele andere plaatsen, werd een fiasco. Een zetel wist men in de hoofdstad niet te halen. Maar in de loop van de verkiezingscampagne voor de Tweede Kamer bleek welke krachten er aan het werk waren. Een jaar lang was Philipsstad in meerdere opzichten het centrum geweest (hier was de feitelijke breuk het eerst tot stand gekomen onder het welwillend oog van Zijne Majesteit Frits, hier stond volgens vele berichten ook de brandkast van het tonnen verslindende blad Accent, dat zich geheel ten dienste van DS'70 stelde), nu werden de Haagse NAVO-kanonnen in stelling gebracht. Eerst verkreeg W. Drees junior toestemming van Witteveen om op 's rijks kosten lijstaanvoerder te worden, vervolgens werd met wekelijks tussenpozen een hele reeks notabelen, allen bijzondere NAVO-vrienden, „bekeerd” en als klap op de vuurpeil kwam de oude Drees vertellen in welke richting zijn vaderhart trok.

En men hield koers ook.

Was het eerste schot afgevuurd door Radio Vrij Europa-man Goedhart, het laatste kwam zelfs regelrecht uit Washington, van oud-minister en Wereldbank-directeur Lieftinck. Het was de strategie van de veeltrapsraket, een bekend Amerikaans in-mengingsrecept, berekend op een voortdurend op de tenen houden van het hele pers- en omroepwereldje.

Ook dit keer werkte het. Niemand praatte er over, dat mijn-

heer Drees een club van zeteldieven aanvoerde, die nog slechts een half jaar geleden een verkiezingsfiasco had geleden. Listig werd zijn naam stelselmatig met die van pa gecombineerd en steeds opnieuw werden aanleidingen gevonden voor publiciteit.

Maar juist tegen die achtergrond moet men van een mislukking spreken. In maart nog kwam het *Algemeen Dagblad*, een van de Unitel-bladen, met de voorspelling dat DS'70 maar liefst veertien zetels in de wacht zou slepen. En dat hoorde ook eigenlijk, als men zag wat er aan publiciteit tegen aan werd gegooid.

Die publiciteit hadden destijds ook Boerenpartij en D'66 gehad. Maar die kwamen met onbekenden op het toneel, terwijl ditmaal de „beroemde” namen over tafel rolden.

Mogelijk kan DS'70 zijn onmiddellijke rol, het opvullen van de gaten die in de oude regeringscoalitie zijn gevallen spelen. Maar op langere termijn gezien had het de NAVO-bazen zeker meer moeten bieden.

De PvdA

Electoraal heeft de PvdA van deze rechtse afsplintering geen nadeel ondervonden. Dat is wel iets om te onthouden. Tot de laatste dag voor de verkiezingen hebben sommige PvdA-leiders staan te bezweren, dat Goedhart en Drees, om van Lieftinck maar niet te spreken, eigenlijk binnen de PvdA behoorden en dat hun uitstappen een „tragische vergissing” was. Voor de kiezers is dat in elk geval niet zo geweest.

Overigens is door de PvdA zelf een nogal overtrokken beeld gegeven van de eigen winst. Het stemmenaantal lag 300.000 hoger dan bij de statenverkiezingen, maar nog altijd 68.000 lager dan bij de vorige Kamerverkiezingen. De percentages waren:

Kamer '67 23,5; Staten '67 23,2; Kamer '71 24,6.

Iets meer dan een procent winst dus vergeleken met vier jaar geleden. Maar bij de Kamerverkiezingen van 1963 was het percentage 28 geweest, nog weer vier jaar eerder 30,7.

Vergeleken met de laatste statenverkiezingen steeg de PvdA met 1,4 pct. Maar D'66 en de PPR, waarmee een bondgenootschap was gesloten, verloren in diezelfde tijd respectievelijk 0,3 en 0,6 pct.

Het is voldoende bekend, dat de PvdA haar verkiezingscampagne van de laatste weken op nogal demagogische wijze baseerde op de vorming van het zogenaamde alternatieve kabinet, onder leiding van Den Uyl. Men ging, samen met D'66 en de PPR, het denkbeeld van de gekozen minister-president hanteren, dat kort tevoren door het parlement met een overweldigende meerderheid van stemmen was afgewezen.

Bepaald kieskeurig gebeurde zulks niet. Aan de directe vooravond van de verkiezingsdag werd huis-aan-huis een foto in de bus gedaan met daaronder als tekst: „De nieuwe regering van PvdA, D'66 en PPR en op de achterkant de mededeling:

„Vandaag kunt u voor het eerst van uw leven uw eigen regering kiezen”.

Voor mensen die niet al te precies op de hoogte waren van de feiten, en die voor het eerst een mogelijkheid zagen van een regering zonder KVP, was het beeld aantrekkelijk.

Crisis en volkspartij

Inmiddels leven we weer later.

De tijd van de alternatieve kabinetten is voorbij, het komt nu op echte oppositie aan. En daarbij gaat het verdere verloop van de samenwerking tussen de bewuste drie partijen een belangrijke rol spelen.

Het betrof hier namelijk niet alleen een stembusakkoord. Het was ook — zo had D'66 het geëist — een akkoord om te komen tot de voorbereiding van een „progressieve volkspartij”.

De wijze waarop het denkproces van Van Mierlo e.s. zich op dit punt voltrokken heeft, lijkt duidelijk genoeg. In de afgelopen vier jaar was aan D'66 de rol toebedacht van de Grote Vernieler van het Nederlandse partijwezen. Men zag zich in de nabije toekomst al met twintig of meer Kamerzetels optreden als de groep die alles zou kunnen maken en breken, die op alle wippen tegelijk zou komen te zitten.

Bij de verkiezingen van 1970 werd die verwachting wreed verstoord en er trad een diepe malaise in bij de staats- en partijvernieuwers. Allerlei pogingen om toch nog op de wip te klimmen (o.a. het voorstel om de rooms-rode coalitie te herstellen) leden schipbreuk. De Drees-crisis in de PvdA nu leek een mogelijkheid te bieden, aan een snelle, roemloze ondergang te ontkomen. Men bood een vertwijfelde PvdA-leiding een stembusakkoord aan, in ruil voor de belofte daarna samen een nieuwe partij te vormen, die niet socialistisch zou zijn.

De PvdA-leiding greep deze reddingsplank. Op twee congressen werd de combinatie voluit gevierd, over de nieuwe partijvorming viel nauwelijks een woord.

Die komt nu aan de beurt, omdat D'66 haast blijkt te hebben. Begrijpelijk. De ommekeer is duidelijk ingetreden, van de opbouw van een organisatie is niets gekomen. En de hoge NAVO-liefde is voor een belangrijk deel overgeschakeld op DS'70. Als dan niet alles tot ontploffing te brengen is, dan in elk geval de PvdA maar, door middel van een fusie.

Reeds liggen de eerste voorstellen van D'66 op tafel, om de zaak via een „onafhankelijk instituut” aan te pakken.

Maar ook vallen reeds de eerste verdragingsneigingen waar te nemen binnen de PvdA. Bij vele leden uiteraard, die juist streven naar een krachtige oppositie van links in plaats van naar een soort vergroot D'66. Bij een deel van de leiding eveneens, die de terugval van D'66 waarneemt en met het verlopen van de tijd de eigen positie relatief sterker ziet worden.

Wat de PPR betreft, die heeft waarschijnlijk nog de meeste haast met de samensmelting, na het nieuwe verkiezingsfiasco. Zij heeft het lot van vroegere, voortijdig uit de KVP gedreven groepen niet kunnen ontgaan.

Nog minder dan van de PPR, bleef er over van de PSP. Ze is kleiner geworden dan toen ze in 1959 voor het eerst in de Tweede Kamer kwam met 1,8 pct. van de stemmen. Haar rest nu nog slechts 1,4 pct. Bij de statenverkiezingen was dat nog 1,9 pct., bij de Kamerverkiezingen van 1967 2,9 pct. En bij de statenverkiezingen van 1966 zelfs 5 pct. De PSP verloor sedert 1967 van haar bijna 200.000 stemmen meer dan de helft, sedert maart vorig jaar liep ze nog eens 10.000 stemmen terug.

Opmerkelijk is, dat deze teruggang plaats vond hoewel men toch blijkbaar op een paar centen voor drukwerk niet behoefde te kijken en terwijl pers en TV een overdreven aandacht aan de PSP besteedden. Geld en goede woorden hebben niet mogen baten.

Er is hier — jammer genoeg — geen gelegenheid om het hele bestaansverloop van de PSP nog eens na te gaan. Dat zou wel de moeite waard zijn en het zal ook nog eens moeten gebeuren in de komende tijd.

Maar op één essentieel punt moet hier al worden gewezen. De PSP ontstond in Nederland tijdens de strijd binnen de CPN tegen de rechtse groep van Gortzak c.s. Ze maakte deel uit van een internationaal patroon, doordat terzelfdertijd in heel kapitalistisch Europa soortgelijke groepen opdoken. Deze groepen (o.a. de zgn. Deutsche Friedens Union) hadden de nadrukkelijke en openlijke steun van het Chroestsjow-bewind in de Sowjet-Unie en vooral ook van daarmee verwante groepen in de DDR. Ze waren vertakkingen en instrumenten van de revisionistische stroming, die de hele internationale communistische beweging ondermijnde.

De nederlaag van de PSP is daarom niet alleen een kwestie binnen de Nederlandse politieke verhoudingen. Als slag tegen het revisionisme heeft ze ook internationaal betekenis.

De CPN

De verkiezingsuitslag van de Communistische Partij is voor het Partijbestuur aanleiding geweest, het initiatief te nemen tot een brede discussie in de hele partij.

De CPN won een zetel, haar stemmenaantal nam sedert de statenverkiezingen met 10.000 toe, haar percentage steeg sedert de vorige Kamerverkiezingen van 3,6 op 3,9. Maar het totale stemmenaantal was nog altijd 2000 minder dan vier jaar geleden en er was een percentagedaling sedert de statenverkiezingen.

De stemmenwinst in Groningen bleef niet in haar gehele omvang behouden, maar ze is ten opzichte van 1967 zeer belangrijk.

De positie van de partij kan als volgt geschetst worden: Zij heeft een doorslaggevende rol gespeeld in de hele stroom van massa-acties van de afgelopen jaren; zij heeft daarmee de beslissende bijdrage geleverd tot de nederlaag van het kabinet-

De Jong; zij heeft grote stappen vooruit gezet bij het liquideren van de obstakels, die eenheid van actie tussen socialisten en communisten verhinderen. Maar zij is er niet in geslaagd haar gevestigde invloed voldoende uit te breiden. Daarbij hebben zulke factoren als de misleiding met het schaduwkabinet, de TV-boycot etc. natuurlijk een rol gespeeld.

Maar het zou struisvogelpolitiek zijn, om zich daarop blind te staren. Zonder anticommunisme, zonder trucs van rechtse sociaal-democraten zou het kapitalisme het kapitalisme niet zijn en het is onder het kapitalisme, dat de CPN versterkt moet worden.

Het allereerste is daarbij voortzetting van de actie, voortbouwen aan de eenheid van communisten en socialisten, waartoe het Partijbestuur in zijn oproep aanspoort. Maar onmiddellijk hiermee samen hangt de ideologische stellingname, met name een grondige strijd tegen alle vormen van opportunisme.

In zijn rede voor de partijbestuurszitting heeft Henk Hoekstra uitvoerig over deze vraagstukken gesproken (zie *De Waarheid* van 14 mei 1971) en daarbij de kwestie gesteld als een van vooruitgang of stagnatie.

In komende nummers van *Politiek en Cultuur* zullen de nationale en internationale aspecten van deze kernvraagstukken stellig aan de orde komen, waarbij dan tevens de grote sociale en economische strijdvragen ter sprake zullen moeten komen.

Actie en ideologische strijd — er is veel werk aan de winkel voor de communisten. Maar er hangt dan ook veel af van de positie der partij, vooral omdat zij beschikt over de uitgangspunten om in de komende tijd een beslissende rol te kunnen spelen.

M. BAKKER

De oorsprong van het gezin en de staat

Ontwikkeling van de maatschappij

In het jaar, waarin de 150ste geboortedag van Friedrich Engels allerwegen door de arbeidersbeweging werd herdacht, zijn een aantal van zijn bekendste werken, die tot de grondslagen van de marxistische wereldbeschouwing kunnen worden gerekend, in Nederlandse herdruk verschenen.

Aan enkele van deze boeken is in dit tijdschrift reeds aandacht geschonken, maar juist dezer dagen verscheen opnieuw een werk, dat de belangstelling van iedere klassebewuste arbeider(ster) verdient en van grote betekenis is om een inzicht te krijgen in de marxistische opvattingen ten aanzien van belangrijke vraagstukken.

Het gaat hier om het boek: *De oorsprong van het gezin, van de particuliere eigendom en de staat.*¹⁾ Engels' streven was er op gericht de gehele rijkdom aan menselijke kennis in dienst van de strijd van de arbeidersklasse te plaatsen. Daartoe behoort zeker de kennis van de oudste geschiedenis van de mensheid, zoals die in zijn tijd bekend was. Met grote belangstelling volgden Marx en Engels in de eerste plaats de onderzoekingen van de Amerikaanse etnoloog Lewis Henri Morgan, die de sippencultuur van Indiaanse stammen, die hij jarenlang bij de Irakezen bestudeerd had, bij de Grieken en Romeinen terugvond. Op grond daarvan trok hij de conclusie, dat het hier om een wetmatig, over de gehele wereld verbreid verschijnsel moest gaan.

Marx stelde naar aanleiding van Morgans onderzoekingen een zeer omvangrijk manuscript samen: *De oermaatschappij*, dat weliswaar bewaard is gebleven, maar nooit is uitgegeven. (Er wordt een publikatie voorbereid van de volledige Marx/Engels-uitgaven, bestaande uit honderd delen, die door verschillende instituten in Moskou en Berlijn ter hand is genomen.)

Engels schreef zijn „*Oorsprong van het gezin*” dan ook — zoals hijzelf zegt — in zekere zin als een laatste wilsbeschikking van Marx, die aan de hand van de onderzoekingen van Morgan en die van Marx zelf en Engels een duidelijke uiteenzetting van de materialistische geschiedenisopvatting wilde geven. Een taak, die door Engels in zijn boek is vervuld.

Toen Engels in 1884 dit boek schreef, baseerde hij zich niet alleen op de toentertijd nieuwe, opzienbarende onderzoekingen, maar ook op een grote eigen kennis van de klassieke en germaanse oudheid. Daardoor was hij in staat veel verder te zien dan Morgan, zowel wat betreft bijzonderheden van de oude geschiedenis als van de germaanse maatschappelijke verhoudingen en ontwikkelingen, waarmee Morgan zich niet nader had

¹⁾ De oorsprong van het gezin, van de particuliere eigendom en van de staat. Uitgeverij Pegasus, 1971, geïll., paperback, f 8,50.

bezig gehouden. Duidelijk trekt Engels — anders dan Morgan, die een burgerlijk, vooruitstrevend democraat was — de consequenties voor de strijd van de arbeidersklasse en het wetenschappelijke socialisme.

Fundamentele zin

Hoe ernstig Engels zijn studie van de oudste geschiedenis neemt, blijkt wel uit het feit, dat hij nagaat in hoeverre opvattingen in vroegere werken gehandhaafd kunnen blijven. Zo acht hij het op grond van zijn nieuwe studies noodzakelijk een fundamentele zin uit *Het Communistische Manifest* in de Engelse uitgave van 1890 nader toe te lichten. De passage: „De geschiedenis van alle vroegere maatschappijen is de geschiedenis van klassenstrijd” voorzag hij van de voetnoot: „Dat betekent nauwkeuriger gezegd, de *schriftelijk* overgeleverde geschiedenis”. In de tienduizenden jaren voor er sprake is van geschreven geschiedenis, kende men namelijk nog niet het bestaan van *klassen* — en in 1847, bij het schrijven van *Het Communistisch Manifest*, was de vóórgeschiedenis van de maatschappelijke geschiedenis nog niet bekend.

In die voorgeschiedenis regelden de mensen hun maatschappelijke leven op basis van natuurlijke betrekkingen — in de eerste plaats van de verwantschapsbetrekkingen. Deze periode omvat een langere tijdsduur dan de huidige klassenmaatschappij.

In het eerste hoofdstuk van zijn boek wordt door Engels de ontwikkeling weergegeven in drie hoofdtijdperken: de wildheid, de barbaarsheid en de beschaving. Het zijn woorden, die voor ons toch wel een andere zin hebben dan zij destijds voor Engels gehad moeten hebben.

Het woord barbaarsheid heeft voor ons meer de betekenis van opzettelijke wreedheid. Het fascisme is barbaars, het optreden van de Amerikaanse troepen in Vietnam is barbaars. Dit zijn verschijnselen in een tijdperk, dat het tijdperk van de beschaving wordt genoemd.

Het eerste hoofdtijdperk wordt beschreven als een periode, waarin de mensen leven van natuurprodukten die geen bewerking nodig hadden, waarbij gereedschappen slechts hulpwerktuigen zijn.

In het tweede hoofdtijdperk gaan de mensen zich methoden eigen maken, die de opbrengst van de natuurprodukten verhogen. In deze periode ontstaat de veeteelt en de tuinbouw.

In het derde hoofdtijdperk valt het ontstaan van de eigenlijke industrie, waardoor een verdere bewerking van de natuurprodukten plaatsvindt.

Alle grote tijdperken van de vooruitgang van de mensheid — zo wordt gesteld in het boek — vallen min of meer rechtstreeks samen met het tijdperk van de uitbreiding van de bronnen van levensonderhoud.

Het eerste hoofdstuk maakt ook duidelijk, hoe het verschil in

ontwikkeling in de wereld kan worden verklaard. Tot aan de invoering van de veeteelt en de tuinbouw kan er gesproken worden van een gelijkmatige ontwikkeling. De ontwikkeling is dan echter afhankelijk van dat deel van de wereld waar de mensen wonen.

In het Amerikaanse werelddeel zullen de Indianen zich niet gaan bezighouden met de veeteelt, doordat daar geen geschikte dieren waren om te fokken en te temmen. De veeteelt werd daar ingevoerd door de Europeanen, die met de verovering van dit werelddeel een eind maakten aan iedere zelfstandige ontwikkeling van de Indianen.

Het gezin

Zoals de titel van het boek al aanduidt, houdt Engels zich eveneens uitvoerig bezig met de oorsprong van het gezin, een thema dat vooral in de huidige tijd met de voortschrijdende strijd voor emancipatie van de vrouw, van belang is.

Engels geeft een uitvoerig overzicht van de veranderingen, die het gezin heeft ondergaan, van groepshuwelijk in de oertijd, tot en met de monogame gezinsvorm, zoals wij die thans kennen. „Het gezin”, citeerde Engels Morgan, „is de schepping van het maatschappelijke stelsel en zal de ontwikkelingstoestand van dit stelsel weerspiegelen.”

Zo is de monogame gezinsvorm de weerspiegeling van het klassenkarakter van een bepaalde maatschappij. Engels toonde aan, dat de maatschappelijke instelling waaronder de mensen leven, bepaald wordt door de trap van ontwikkeling van de arbeid en door die van het gezin. Hoe lager het ontwikkelingsniveau is van de arbeid, hoe minder de opbrengst en daarmee de rijkdom van de maatschappij, des te meer wordt deze maatschappij beheerst door verwantschapsbanden.

Morgan heeft de geschiedenis van het gezin achterhaald tot aan zijn eerste vorm: het groepshuwelijk in de oertijd. De ontwikkeling van groepshuwelijk tot enkelvoudig huwelijk wordt door Engels — gebruik makend van de gegevens van Morgan — uitgebreid behandeld. Hierbij wordt vastgesteld, dat de familie het actieve element is, dat zij zich ontwikkelde naar een hogere vorm, naargelang de maatschappij zich naar een hogere trap ontwikkelde.

Het groepshuwelijk van de oertijd — binnen de stam was iedere man met iedere vrouw getrouwd — is tenslotte het enkelvoudige huwelijk geworden, de paringsfamilie, doordat de kring waarbinnen getrouwd mocht worden steeds kleiner werd. Zo ontstond de gens, de vaste familiekring, waarbinnen niet getrouwd kon worden. Dat kon alleen met leden van een andere gens. De afstamming werd alleen erkend in de vrouwelijke lijn, omdat bij alle vormen van het groepshuwelijk niet vaststond wie de vader, maar wél wie de moeder van een kind was.

Bachofen, die dit het moederrecht noemde. Hij zegt over het enkelvoudige huwelijk: „De groep was in de paring reeds tot op haar laatste eenheid, op haar twee-atomige molecuul, één man en één vrouw, teruggebracht.”

Er zou geen enkele reden zijn, zegt Engels, dat er uit het paringshuwelijk een nieuwe gezinsvorm, de monogamie, zou ontstaan wanneer er geen nieuwe maatschappelijke drijfkrachten in werking zouden treden. En deze nieuwe krachten ontstonden door de invoering van de veeteelt, dat de slavernij tot gevolg had.

Engels toont aan, hoe deze krachten van invloed zijn geweest op de positie van de vrouwen. Deze hadden in de oude gensmaatschappij een volkomen gelijkwaardige positie. De arbeid was verdeeld tussen mannen en vrouwen. De mannen hadden de zorg voor het voedsel en de gereedschappen die zij daarvoor nodig hadden. De vrouwen verzorgden het huishouden en datgene wat zij daarvoor nodig hadden. Ieder was baas op eigen terrein en was eigenaar van de werktuigen, die nodig waren voor het werk.

De door vrouwen gevoerde huishouding omvatte vele gezinnen en had hierdoor een openbaar karakter. Haar werk was net zo belangrijk als de voedselvoorziening door de mannen. Naast de persoonlijke eigendom was er de gemeenschappelijke eigendom, datgene wat gemeenschappelijk gebruikt werd, de grond, het huis e.d.

De nieuwe bron van voedsel — de veeteelt — zorgde er voor dat er meer geproduceerd werd dan de mensen nodig hadden om in het levensonderhoud te voorzien. Voorheen was de opbrengst van de produktie net voldoende, nu kwamen er overschotten. Ook de hoeveelheid werk nam toe, er waren meer arbeidskrachten nodig. Hiervoor ging men de in de oorlog gemaakte gevangenen gebruiken. Volgens de bestaande arbeidsdeling betekende de nieuwe bron van voedsel, het vee, de ontstane overschotten en de nieuwe werktuigen, de slaven, dat deze eveneens het eigendom van de man werden. Men treft hier de kiem voor de, tot thans nog durende achterstelling van de vrouw: de maatschappelijke produktie was geen zaak meer van mannen en vrouwen, maar was een zaak van de man geworden. Het werk van de vrouw werd minder belangrijk en zij verloor haar gelijkwaardige positie in de maatschappij.

Het moederrecht liet echter niet toe, dat de toenemende rijkdom van de man ten gunste kwam van zijn kinderen, daar deze geen lid waren van zijn gens en volgens de gensgebruiken de bezittingen bij overlijden vervielen aan de gens waartoe men behoorde. Om mogelijk te maken dat kinderen als erfgenamen van hun vader konden optreden moest het moederrecht omverworpen worden en dat gebeurde ook. Engels zegt hierover: „De omverwerping van het moederrecht was de wereldhistorische nederlaag van het vrouwelijke geslacht.” De invoering van het vaderrecht doet het paringshuwelijk wijken voor het monogame huwelijk, dat berust op de economische voorrang van de man. De monogamie maakt het mogelijk, dat bezittingen zich gaan concentreren bij de afzonderlijke gezinnen. De slavernij

splitste de maatschappij in klassen, de vrijen en slaven, en plaatste de vrouw in een tweederangs positie.

Uit zijn verband gehaald

In de strijd voor emancipatie wordt nogal eens getracht de „tweederangs positie” van de vrouw uitsluitend te wijten aan de overheersende positie van de man en de indruk te wekken alsof de vrouw geen deel uitmaakt van een bepaalde maatschappelijke klasse maar een klasse „op zich zelf” zou zijn.

Ook thans treft men deze opvatting nog aan, waarbij men uitgaat van de gedachte, dat de verhouding tussen de sexen er een is van de ene „economische klasse” tegenover de andere. In sommige Amerikaanse publikaties beroept men zich daarbij dan zelfs op . . . Engels en citeert diens uitspraak: „De man moet tegenwoordig in verreweg de meeste gevallen verdienen, kostenwinner van het gezin zijn, althans bij de bezittende klassen en dat bezorgt hem een machtspositie, die geen wettelijke extra voorrechten behoeft. Hij is in het gezin de bourgeois, de vrouw vertegenwoordigt het proletariaat.” (pag. 91)

Dit is echter een uit zijn verband gehaalde uitspraak, die de opvattingen van Engels geen recht doen wedervaren. Hij legt namelijk zeer nadrukkelijk de achterstelling van de vrouw — en het verlies van haar oorspronkelijke gelijkstelling uit de oortijd — bij het totstandkomen van het privébezit in plaats van het gemeenschapsbezit.

De bevrijding van de vrouw, haar gelijkstelling met de man, blijft dan ook een onmogelijkheid, zolang de vrouw geen deel neemt aan de maatschappelijke produktie. En dan nog zal zij voor deze gelijkstelling moeten vechten.

Het opleven van de activiteiten en acties van de vrouwen, waarvan we de laatste jaren getuige zijn, vormen een bevestiging van deze stelling.

De kapitalistische ondernemers krijgen steeds meer behoefte aan vrouwelijke arbeidskrachten. Op de „overspannen” arbeidsmarkt is het vrouwenreservoir een belangrijke bron die kan worden aangeboord en steeds meer vrouwen — niet uitsluitend en alleen uit financiële noodzaak overigens — zoeken een baan. Ze gaan steeds meer deelnemen aan het produktieproces en stuiten direct op de verschijnselen van haar achterstelling.

De ondernemer tracht uit te komen onder een gelijke beloning voor gelijkwaardige arbeid. Er zijn onvoldoende voorzieningen voor de getrouwde vrouw om haar kinderen naar een crèche te krijgen en op velerlei andere manieren blijkt, dat haar deelname aan het produktieproces op allerlei obstakels dreigt vast te lopen.

Deelname aan het kapitalistische produktieproces zal het zich bewust worden van haar positie versterken, maar de volledige vrijmaking van de vrouw zal pas realiteit worden als de produktiemiddelen gemeenschappelijk bezit zijn geworden. Dat wil dus zeggen, dat de werkelijke strijd voor emancipatie van de vrouw noodzakelijkerwijs verbonden dient te worden met de

strijd van de arbeidersklasse voor een socialistische maatschappij.

Het staatsapparaat

Bijzondere aandacht wijdde Engels in zijn boek ook aan het vraagstuk van de staat en de werking van het staatsapparaat. Volgens anarchistische opvattingen, die nogal gretig door publiciteitsmedia worden rondgecolporteed de laatste tijd, is de staat een door „mensen van buitenaf opgedrongen macht”. De verbreiding van deze anarchistische idee geschiedt natuurlijk daarom zo grif, omdat zij een variant is van de door de heersers eveneens kwistig gepropageerde idee, dat de staat „neutraal” is en ten nutte van „iedereen”.

Engels rekende echter af met de opvatting, dat de staat een „bovennatuurlijk verschijnsel” zou zijn en hij schetste het ontstaan van de staat in Griekenland en bij de Romeinen. Zijn opvattingen waren zo indringend, dat het geen toeval is, dat in de zomer van 1917, toen de vlammen van de eerste wereldoorlog woedden en scherpe klassenbotsingen zich aftekenden, Lenin zich intensief met Engels' boek over de oudheid bezig hield. Lenin ontleedde daaraan namelijk veel materiaal en gegevens voor zijn werk „Staat en revolutie” en bestreed revisionistische opvattingen over de staat, die de arbeidersbeweging werden binnengebracht.

De staat is geen macht die van buitenaf werd opgedrongen. Zij is de erkenning, zegt Engels, van de onverzoenlijke tegenstellingen van de klassen waarin de maatschappij zich heeft gesplitst, klassen met tegenstrijdige economische belangen. Ook in de kapitalistische staat wordt dit onderstreept, er is allerminst sprake van klassengelijkheid en klassenvrede. Zo is de loonpolitiek erop gericht de ondernemers een zo groot mogelijk deel van de produktie-opbrengst toe te spelen en dit moet noodzakelijk gaan ten koste van de arbeiders, van degenen die de produktie moeten leveren.

De technische vooruitgang heeft een verhoging van de produktie-opbrengst doen ontstaan, maar het aandeel van de arbeiders daarin is niet in verhouding gestegen, hun lonen bleven achter. De steeds stijgende winsten onderstrepen dit.

Het streven van regering en ondernemers is tegenstrijdig aan de belangen van de loonarbeiders en heeft de tegenstellingen verscherpt. „Medezeggenschap en inspraak” van de arbeiders kunnen dit niet wijzigen. Alleen door het voeren van de loonstrijd kunnen de arbeiders een groter aandeel van de produktie-opbrengst verkrijgen, namelijk door loonsverhogingen af te dwingen.

Dat dit werk van Engels nog niets aan betekenis heeft ingeboet blijkt ook uit het gedeelte waarin Engels de functie van de openbare macht weergeeft, een belangrijk kenmerk van de staat. Zij bestaat uit allerlei dwangmiddelen, leger, politie, rechtbanken, die ingezet worden tegen iedere poging om de bestaande orde aan te tasten. Een voorbeeld hiervan waren de studenten, die voor de rechter werden gesleept, nadat ze duide-

lijk blijk hadden gegeven zich te willen verzetten tegen de toenemende invloed van de monopolies op de universiteiten. Voor het inzetten van politie tegen demonstranten geldt hetzelfde, maar ook de pogingen om loonacties aan regels te onderwerpen door middel van de anti-stakingswet, moeten in dit licht worden gezien.

Engels' analyse van de staat maakt het ons mogelijk een inzicht te krijgen in de klassenverhoudingen in de huidige tijd. Hij schreef zijn boek toen er nog geen socialistische staten waren en een socialistische maatschappij nog niet in de praktijk was verwezenlijkt. Zijn stelling, dat er in de oertijd — zij het op een primitieve trap — al een klassenloze maatschappij had bestaan, was daarom van diepgaande betekenis en vormde een versterking van de opvatting, dat de huidige, op uitbuiting berustende klassenmaatschappij een tijdelijk stadium in de geschiedenis van de mensheid zal zijn.

Wetmatigheid ontwikkelingsprocessen

Engels kon natuurlijk — zoals elke wetenschappelijke werker — slechts uitgaan van de in zijn tijd bekende historische bronnen. Sindsdien zijn er een schat aan nieuwe gegevens en ontdekkingen gedaan. Ook archeologische vondsten hebben nieuwe stenen bijgedragen tot het geschiedenisbeeld. Zo hoort men tegenwoordig de mening dat pas in de ijstijd de klassenmaatschappij en de staat zouden zijn ontstaan, in zoverre is achterhaald, dat beide in het Oosten al tot stand kwamen bij de overgang van het stenen naar het bronzen tijdperk. Dat wil dus zeggen, duizenden jaren ouder dan Engels in zijn tijd aannam. De diepe en van grote visie getuigende inzichten in de wetmatigheid van de ontwikkelingsprocessen worden daardoor echter niet aangetast. Engels was zich de betrekkelijkheid van de stand van de wetenschap in zijn tijd wel bewust. In de Anti-Dühring schreef hij bijvoorbeeld: „Want het waardevolste resultaat daarvan zou zijn, ons tegenover onze huidige kennis uiterst wantrouwig te maken, daar wij immers hoogstwaarschijnlijk zo ongeveer aan het begin van de geschiedenis van de mensheid staan en de generaties, die *ons* zullen verbeteren wel veel talrijker zullen zijn dan die wier kennis wij — vaak genoeg met niet weinig geringschatting — kunnen verbeteren.”

Men moet bij het lezen en herlezen van Engels' boek niet zo zeer uitgaan van de sindsdien verkregen wetenschappelijke inzichten en verworvenheden dan wel van de fundamentele gevolgtrekkingen, die Engels trok ten aanzien van gezin en staat, op basis van nog maar beperkt materiaal.

„De oorsprong” is niet alleen een voorbeeld van materialistische geschiedschrijving, maar van verreikende conclusies, waarmee Engels heeft bijgedragen het beeld van de menselijke geschiedenis te veranderen en de weg naar een toekomstige maatschappij zonder uitbuiting aan te geven.

Bij de vijfhonderdste geboortedag van Albrecht Dürer

Het was op 21 mei 1971 vijfhonderd jaar geleden, dat te Neurenberg Albrecht Dürer als derde van de achttien kinderen ter wereld kwam. Vader Dürer trouwde in het jaar 1467 met de dochter van zijn meester, die op dat moment pas vijftien jaar was.

De zorgelijke omstandigheden van het gezin kwamen niet alleen voort uit het grote kindertal, maar voornamelijk uit de economische en maatschappelijke situatie waarin het Neurenberg van die tijd verkeerde.

Sedert de dertiende eeuw stelden de opkomende produktie- en handelssteden zich te weer tegen de grote hinderpaal voor de economische en sociale vooruitgang: het feodale stelsel. Dat gebeurde met een steeds groeiender elan.

Het verfoeide ridderschap, de handel in kerkelijke aflaten (waarop men kwijtschelding verkreeg van straf voor begane zonden), kortom alle feodale uitspattingen, waren zaken die zowel door de niet afhankelijke rijke burgervader als de armste kleermakersgezel duidelijk werden verafschuwd.

Strijd der gilden

De eenheid welke uit een soort „lotsverbondenheid” was voortgekomen zorgde er wel voor, dat er kortstondige godsdienstvredes intraden, maar van een innerlijke harmonie was, ondanks deze zogenaamde eenheid, geen sprake.

Vele Duitse steden hadden hun gilden, waarin de vakbekwame meesters hun gezellen van tijd tot tijd examineerden. Reeds in deze pre-reformatorische eeuw waren vooral de gezellen in die gilden zich bewust van het feit dat de adellijke geslachten van hun arbeid en vlijt profiteerden, hetgeen vaak leidde tot woedende en bloedige reacties.

Intussen hadden deze adellijken en grote kooplieden macht en een aanzienlijk vermogen veroverd. De handwerkers echter stelden met steeds meer klem hun eisen en in de organisatie van het toenmalige stadsbestuur eisten zij een rechtvaardig aandeel. De strijd der gilden was gericht op een meer of mindere deelname in bestuursaangelegenheden, een strijd echter waaruit helaas maar al te vaak de adellijken en kooplieden als overwinnaars naar voren traden. Telkens weer werden deze opdringende democratische krachten onderdrukt.

Reeds in 1348 was Neurenberg het toneel van een vrij grote opstand, welke onder aanvoering stond van een harnassenmaker. Deze droeg de schitterende bijnaam van „der Geisebart” (de geitesik).

De schare opstandigen kon de meerderheid veroveren in de stadsraad en richtte dan ook weer opnieuw grotere gilden op. Maar in 1349 kwam de in Praag regerende Luxemburger Karel

IV de adel te hulp; hij gebruikte deze adel als bondgenoot — vooral in zijn strijd met het huis Wittelsbach om het konings- en keizersambt.

Menig adellijke had bezittingen in het Tsjechische en Slowaakse mijngebied en trok profijt vanuit deze voor hun gunstige ontwikkelingen.

Door het gewelddadige gewapende ingrijpen viel daarna wederom de alleenheerschappij aan het rijke en gehate adeldom, terwijl de bestaande gilden bij decreet werden ontbonden.

Tot de in 1806 door Napoleon ingestelde grondwet voor rijkssteden werden de gilden in Neurenberg niet meer toegelaten. Zo bestond de stadsraad ook ten tijde van Dürer nog steeds uit een minderheid van acht meesterhandwerkslieden en vierendertig adellijken. Deze verhoudingen duurden nog lange tijd voort. Het is dan ook zeer begrijpelijk, dat op het militaire ingrijpen in deze democratische bewegingen een restauratie volgde van vérstrekkende betekenis, zowel op cultureel als op economisch gebied. Ook de Dürers ondervonden de gevolgen van deze reactionaire politiek; het eenvoudige gezin van de goudsmid bleef afhankelijk van zijn meester.

De jonge Dürer ziet zichzelf en anderen

Nadat de jonge Albrecht van zijn zesde jaar tot aan zijn twaalfde de lagere school had doorlopen, nam zijn vader hem op in zijn werkplaats. Het goudsmidsvak is door de preciese werkwijze de basis voor zijn verdere kunstenaarschap. Hij leerde het graveren in de edele metalen, een belangrijke vooropleiding, vooral wat betreft zijn latere beroemde kopergravures.

Al vrij snel toonde Albrecht grote vaardigheid in zijn eerste beginschetsen. Men neemt aan, dat hij tijdens de leertijd in de werkplaats van Dürer senior, als dertienjarige knaap, zijn eerste zelfportret heeft getekend.

In zijn „zelfportret als knaap” is reeds de enorme betekenis te bespeuren van Dürer als portrettekenaar. Dit ragfijne portret is een soort prelude tot de onafzienbare en boeiende reeks portretten welke zal volgen tot aan Dürers laatste levensjaren.

Zijn eerste afbeelding van zichzelf laat een zeer rijpe opvatting zien aangaande de beweglijke plooiwal in de kleding. Ook de voor een vrij jong „beginner” bijzondere moed juist zichzelf als object te kiezen en daarbij zowel werkend als kijkend bezig te zijn, was een uitzonderlijk voorbeeld voor veel oudere tijdgenoten.

De vinger wijst als een soort richtingduidende vorm in dit jonge portret van Albrecht (1484) naar een onzichtbare verte. Een min of meer natuurlijk gevoel van evenwicht in het geheel, deze hand, want de muts met zijn juist naar de tegenovergestelde richting wijzende uitstulping verraadt dat gevoel voor balans. Ongeroerd kijkt de tekenaar voor zich uit; de haren aan de donkere zijde van dit portret golven nog wat ongeïnteresseerd en foutief naar beneden. Misschien was de knaap op dat moment aangekomen in een bui van „nu vind ik het wel

genoeg, ik ben moe", want men ziet overal een gelijkmatige aanpak van zijn evenbeeld en dan opeens dat moment in die donkere kant van de haarpartijen. Misschien zijn er vriendjes geweest, die bij de dertienjarige tekenaar op zo'n ogenblik aandrongen mee te doen met een of ander balspel. Maar het blijft nog immer een fascinerende schets: schroom en talentvolle onervarenheid houden een grote belofte in.

Voordat de jonge Dürer zijn andere, latere zelfportretten zou gaan maken, sprak vader Dürer met de veel oudere, doch niet zo geniale Neurenberger Michael Wolgemut. Deze zeer nauwkeurige en traditioneel werkende kunstenaar was bekend om zijn behandeling van geijkte kerkelijke thema's. Dat gesprek vond plaats in het jaar 1486 en daardoor kwam Albrecht voor drie jaar bij hem in de leer. In die periode zou hij het métier verder leren en zijn talenten onder toezicht stellen.

Hoewel Dürer de kennis van een academische aanpak van de te conterfeiten persoon zeer goed kon aanwenden, is hij nimmer een voorstander van een gladde en virtuoze techniek geweest. Vooral in zijn prachtige voorbeelden uit zijn jongere leven staat juist het zoeken naar een meer psychologisch aanknopingspunt in de mens, zoals te vinden in portretten van slimme kooplieden of magistraten, waarvan de ogen in verhouding veel kleiner stonden in het gezicht. Verkleining van de ogen deed onmiddellijk die schrandere of slimme figuur herkennen.

De gebaren en standen van handen bepaalden bij Dürer de geestelijke positie of gesteldheid van de opdrachtgever. De bijna mimische betekenis van de handen verraden de mate van ootmoedigheid, genegenheid, of de wil tot handelen, maar ook de zin voor poëtische ontvankelijkheid.

De mens staat centraal in het portrettistische oeuvre, een humanistische benadering die getuigde van zin voor realiteit inzake het model mens; de afgeleefde maar nog sterk van bewustzijn doordrongen moeder van Albrecht — een later portret van Dürer — stond in alle openheid model voor hem. Zorgen en het baren van kinderen tekenden Dürers moeder sterker nog dan hij haar ooit zou schilderen; de werkelijkheid moet véél realistischer geweest zijn.

Bij het portret van Albrecht Dürers moeder kunnen wij ons afvragen, of zij werkelijk wist dat haar zoon haar tekende. De starende ogen doen vermoeden dat deze vrouw volkomen afwezig bezig was aan haar eigen dromen: het ene oog is iets anders gericht dan het andere. Het moet een intelligente vrouw zijn geweest, begaan met de financiën van haar zoon, de strijd om zijn bestaan. De gevoelige, smalle lippen en de grote aandacht voor de pezige en magere halspartijen kenmerken Dürers psychologische kennis van het model dat als zijn eigen moeder dicht bij hem was. Het benaderen van zijn modellen ging hem het beste af met de tekenmaterialen zoals houtskool, zilverstift, en krijt.

De met deze materialen getekende koppen zijn qua observatie veel indringender dan de meeste in olieverf gemaakte portret-

ten. Het is bijna alsof Dürer met deze stiften e.d. de gezichten aftastte en met zijn bijzonder gevoel voor achtergrond- en karakterpsychologie probeerde hij de mens niet alleen centraal te stellen, maar ook duidelijker naar voren te brengen.

Dürer had de bijzondere attentie om vooral heel goed de datum te vermelden bij elk werkstuk, zodat wij alles in chronologische volgorde kunnen plaatsen.

De in 1508 met Oostindische inkt getekende kop van een apostel vertoont gelijkenissen met het portret van Albrecht Dürers moeder. De uitstekende jukbeenderen en de naar binnen gekeerde blik van deze oude man bepalen in belangrijke mate de intentie van de bedoelde afbeelding. De ouderdom is geen afsluiting van de menselijke strijd in het leven, maar hield integendeel een soort waarschuwing in juist dat leven voort te zetten. De oude apostel schijnt als het ware steeds iets te willen zeggen. Mogelijk is het eens een detailstudie geweest van één geheel, bijvoorbeeld van een biddende apostel met boek of rozenkrans.

In het jaar 1518 stond Keizer Maximiliaan I voor Dürer model; ondanks de „hoogeerbiedwaardige positie” van deze persoon benaderde hij met de grootste eenvoud in vorm en materiaal dit gegeven. De hooghartige trekken, de ietwat gebogen neus en de licht ironische uitdrukking werden de duidelijkste beschrijving, welke ooit van deze keizer werd gegeven. De schetsmatige maar voldoende aanduiding van de hoed en de bovenkant van de mantel omsluiten dit gezicht, terwijl de kunstenaar voordat hij begon eerst de plaats van het hoofd voorzichtig met een zacht vleeskleurig krijt inwreef.

Het vooraf tinten van de te bewerken oppervlakte was niet alleen bij Dürer te zien, ook Hans Holbein de Jongere en Lucas Cranach deden dit. Toch liggen de olieverfportretten Dürer niet, zijn kleur is dan veel te hard en vaak hebben zij een metaalachtige schijn. Hij blijft in de eerste plaats een tekenaar; van uit dit gegeven kunnen wij ook zijn voorliefde voor de grafiek beter begrijpen. Op het eerste gezicht gelijken zijn pen-tekeningen vaak even moeiteloos op het papier als op de koperplaat te ontstaan.

Tussen zijn eerste zelfportret als knaap en dat van ongeveer dertien jaar later lag niet alleen een periode van tijd; Dürer is dan een zelfbewuste jonge man met de ijdelheid welke soms bij deze leeftijd paste. Zeer grote aandacht voor de kleding; de ingewikkelde plooiwal. De ogen staan ernstig, maar toch ietwat provocerend. Weelderig hangt het haar in blonde strengen naar beneden en in de hand een groene tak met stekelige blaadjes.

Hij schilderde dit evenwichtige zelfbeeld in Basel in 1493.

De lange haren laten nog juist wat zien van een oor dat groot aandoend en flink naar achteren is geplaatst. In onze tijd vindt men soms ook gelijkenissen, die sterk aan deze portretten van Dürer doen denken, zoals de haardracht bij jonge mannen.

toen gereed stond „om de gehele wereld te gaan tekenen en schilderen”.

Na het jaar 1490, wanneer hij vertrekt bij zijn leermeester Wolgemut, geraakte hij meer en meer in de ban van de mogelijkheden op het grafische terrein; ook de lust om te reizen deed zich gelden. Langzamerhand zal hij dan het drukke, dramatisch-gothische gaan verwisselen voor een veel evenwichtiger en vooral menselijker kijk op het leven wat zich dan rondom hem heen afspeelde.

In tegenstelling tot zijn grote tijdgenoot Matthias Grünewald zullen we nooit van hem de dramatisch-expressieve behandeling van het gezicht zien. Grünewalds gezichten drukten duidelijk en vaak emotioneel diepe vreugde of uitzinnige smart uit. Maar bij Dürer zien we altijd uiterlijke onbewogenheid, waardoor het soms aan een innerlijk te verwachten spanning wint. De jonge vrouw sluit de ogen liever en het jonge paar wandelt zonder te spreken, de apostel lijkt te prevelen; allemaal zwijgende of stille vriendelijkheid, stille aanwezigheid.

Zou reeds bij Dürer de zin voor het klassieke idealiseren zoals de Grieken dat eeuwen daarvoor al deden merkbaar zijn?

Vanzelfsprekend heeft Dürer leerlingen gehad, zowel te Basel als in Neurenberg. De ideeën van de grote leermeester kwamen spoedig bij hen over. Het hing vooral van hun eigen persoonlijkheid af, of zij al dan niet navolgers van Dürer genoemd konden worden. Vermeldenswaard zijn Hans van Kulmbach en Hans Leonard Schaeufelein, die zeer in de ban kwamen van hun meester en niet tot originele en oorspronkelijke werken kwamen.

Een veel krachtiger persoonlijkheid was wel Hans Baldung Grien, ook een pupil van Dürer, maar nog beladen met belangrijke invloeden van kunstenaars uit het Donau-gebied en zelfs iets van Matthias Grünewald. Sommige tekeningen van Grien vertoonden iets van de kwaliteit van het noordelijke humanisme; min of meer naar de geest van de nieuw opkomende idee ook naaktstudies van mannen en vrouwen te gaan idealiseren, vooral wat de vorm en de houding betreft.

Typerend voor de invloed van Dürer is een grote gelijkenis van een Venus-tekening in bruine inkt met een door Dürer vervaardigde kopergravure „Das grosze Glück”. Beide werken hebben eenzelfde houding en dezelfde bewegende zigzaglijn; alleen Dürer rustte zijn engelfiguur uit met diverse attributen en Grien gaf zijn „Venus” een appel in de hand en liet haar een beetje naar opzij kijken.

Vernieuwingen in de grafische kunst: de Apocalypse

Toen Dürer na zijn studietijd bij Michael Wolgemut op eigen benen kwam te staan, ontstonden voor het eerst zijn zelfstandige grafische werken, o.a. houtsneden in een vrij grote oplage. Te Basel aangekomen, bracht Dürer aldaar een volkomen nieuwe stijl. Als eenentwintigjarige genoot hij een bijzondere

aandacht van Baselse kunstminnaars. Sedert Jan van Eyck en Masaccio was in de kunstwereld vooral de toepassing van de werking van de diepte toch een vrij groot probleem, en dit ook met name in die zijtak van de schilderkunst: de grafische techniek.

Doordat Albrecht Dürer dit omvangrijke probleem vrijwel geheel oploste, was spoedig de aandacht op hem gevestigd. Hij werd dan ook vrij snel belast met de leiding van een werkplaats van een uitgever en boekdrukker te Basel.

Hoewel hij vaak bestaande motieven van andere houtsnedes overnam, interpreteerde hij b.v. Andrea Mantegna geheel anders. Hoewel de inhoud bleef bestaan, kwam Dürer tot nieuwe en persoonlijke werken.

Er ontstonden dan ook hemelsbrede verschillen met de werkwijze van Mantegna; de vlakke uitbeelding van die bestaande snedes veranderden in nieuwe concepties met groot gevoel voor plasticiteit en dieptewerking. In de nieuwe prenten ziet men heel duidelijke verschillen in de voor- en achtergrond.

Grote harmonie in tijdsbeeld, met laat-gothische overblijfselen in sommige details, en Dürers meesterschap als houtsnijder, vormden zijn beroemde in het jaar 1498 ontstane „Apocalypsis cum figuris”, naar de openbaring van Johannes. Het geheel vormde een soort cyclus van 15 houtsneden.

De vaak statische en zich meestal vastklampende aan een woordelijke verbeelding van de bijbel werd door Dürer in deze „Apocalypse” min of meer doorbroken. De draperieën zijn weliswaar laat-middeleeuws, maar veel details kunnen we reeds als een invloed van de opkomende renaissance zien.

Het meest opvallende op het allereerste gezicht was dan ook de toepassing van een dynamische bewegelijkheid in figuren en attributen. Ook de vormen zijn in zichzelf zeer beweeglijk in het vlak opgenomen.

Zien wij andere apocalyptische voorstellingen en gaan we dat vergelijken zoals bv. de Keulse bijbel uit 1479 met de nog bestaande vlakkere uitbeelding van de apocalyptische ruiters, dan valt eveneens op, dat de methode om alleen de omtreklijnen goed aan te houden, in die dagen zeer in zwang was.

Bovendien werden, zoals bij die Keulse bijbel, hier en daar wel wat arceringen toegepast, maar een dieptewerking vooral in de opstelling der figuren ontbrak bijna altijd.

Dit in tegenstelling met Dürers opvattingen; de dynamische en bijna pre-barokke behandeling van de vormen in deze „Apocalypse” was voor die tijd zeer modern. Niet alleen door verkleiningen van de figuratie in de verte, maar vooral door het accentueren van actie in voorgrondgedeeltes is een opmerkelijk feit, wat in die dagen opvallend werd genoemd.

Vanzelfsprekend werd de kunstenaar geconfronteerd met de tijd waarin hij werkte. De geestelijke ofwel religieuze aspecten van het laat-middeleeuwse leven drongen duidelijk naar voren in zijn talrijke koper- en houtgravuren. Die aspecten lagen voornamelijk opgesloten in de destijds vaker gehanteerde vorm, waarin het min of meer vermanende, waarschuwend

karakter van de beeldende kunst, vooral met betrekking tot het naderende einde van het individu, afschrikwekkend was afgebeeld. In de prent „de strijd der engelen”, bewegen de figuren zich naar alle richtingen. Bovenaan troont de „god de vader”-figuur als een rustpunt en verder naar beneden toe neemt de actie van de engelen sterkere bewegingen aan.

Het is alsof de engelen een stormachtig oproer ontketenen, waaraan de kalm boven tronende „godsfiguur” geen deel schijnt te hebben. De gewapende, krijgshaftige engelen lijken spoedig de gerechtigheid te willen vestigen in het heelal. Bijna als een soort revolutionaire figuren willen ze afrekenen met de dwalenden onder hen .

Rechtsonder heeft de kunstenaar namelijk een groep figuren afgebeeld, waarin we regeerders, waaronder vorsten, pausen en bisschoppen herkennen.

Het is opmerkelijk, dat in die tijd vooral wat betreft het „laatste oordeel”, sterven e.d. in de afbeelding een grote gelijkheid bestond t.a.v. de af te beelden personen. Alle menselijke categorieën waren bij een oordeel gelijk.

Door de wisseling van licht en schaduwwerking werd de dynamische beeldopbouw nog meer versterkt.

De openbaring van Johannes ontstond in de tweede helft van de eerste eeuw in joods-christelijke gemeenten in Klein-Azië. In haar afschrikwekkende en heilsverkondigende inhoud was zij een afspiegeling ook van het beginnende verval van het romeinse wereldrijk, maar eveneens de toorn van en hoop voor de toenmalige opkomende koloniale volken.

De machthebbers werd een ontzettend einde voorgehouden: de rechtvaardiging van het „hemelse Jerusalem” een teken aan de wand.

Het zeer moeilijk verstaanbare boek is, met zijn visionaire beschrijvingen, een soort strijdschrift tegen het romeinse „Babylon”, waarvan de beulen christenen in de vele circussen voor de tijgers en leeuwen wierpen en dezelfde soldaten de tempel van Jerusalem verwoestten.

Dürer moet tijdens zijn leertijd bij zijn vader en ook bij Michael Wolgemut reeds vertrouwd zijn geweest met de bijbel; de Keulse bijbel van Anton Koberger omstreeks 1470 in Neurenberg gedrukt, stond min of meer model voor de jonge kunstenaar, niet alleen voor latere experimenten met houtsneden maar ook voor het werken in edele metalen, bij het vervaardigen van gouden en zilveren sieraden, en dergelijke.

Een andere prent uit de cyclus van de Apocalypse „De strijd van Michael met de draak” geeft de uitbarsting van de strijd tegen satan in de gedaante van een monsterachtige slang en de even afzichtelijke draak en zijn metgezellen. Het zwaartepunt van de actie ligt bovenaan de prent. Beneden heeft de kunstenaar waarschijnlijk de aarde afgebeeld als een vrij rustig landschap; in een inham aan de zee liggen enkele schepjes. De engelen dragen wapens zoals boog, lans en zwaarden en beschermen zich met rijkbewerkte schilden.

Een jaar voordat de kunstenaar een aanvang maakte met de „Apocalypse” had hij reeds diverse figuren, zoals de zeer mannelijke krijgshaftige engelen, op studiebladen gezet.

Een prachtig voorbeeld daarvan is voor ons bewaard gebleven. De tekening in zilverstift waarop een krachtige engelfiguur speelt op een luit; de vleugels staan wijduit, om het krullende haar een band. Ook de handen die de luit bespelen zijn fors en misschien wel voorbestemd om straks het loodzware zwaard te hanteren in de strijd tegen de satan en de slechte engelen.

Op de houtsnede „verschijning van de mensenzoon” ligt Johannes temidden van zeven luchters, die reeds duidelijk de renaissancevorm hebben. Deze prent is wel de meest nauwkeurig naar de letter gemaakte, alle woorden uit die openbaring hebben hun beeld.

De achterzijde van de 15 prenten geven de volledige tekst en is in het Koburger lettertype gedrukt te Neurenberg. Omdat Dürer zich zoveel mogelijk economisch onafhankelijk wilde stellen, verscheen de cyclus in zijn geheel als eigen uitgave.

Zolang hij leefde hield hij de produktie van zijn houtsneden in eigen beheer, de gevolgen waren zeer bevredigend. Er was dan ook veel navraag naar de „Apocalypse cum figuris”, en een dergelijke afloop in financiële zin maakte Dürer zo enthousiast, dat hij vrij snel daarna begon aan een nieuwe serie houtsneden. Met verschillende onderbrekingen kwamen de „Grosze Passion” en de „Marienleben” in het jaar 1500 gedeeltelijk tot stand.

Het is ook bekend, dat de kunstenaar naar de Neurenbergse jaarmarkt ging samen met zijn vrouw, terwijl ook de bejaarde moeder assisteerde met de verkoop in een kraam.

Juist omdat Dürer niet helemaal afhankelijk was van zijn opdrachtgevers en de gunstige verkoop van het grafische werk hem een zekere mate van zelfstandigheid gaf, kon hij vaak datgene doen wat hij het liefste wilde. Dat waren dikwijls etsen of gravuren van schijnbaar eenvoudige onderwerpen; dieren zoals herten en hazen, landschappen en mensen in hun dagelijkse doen.

Het grafische oeuvre van Dürer is niet alleen respectabel wat de kwantiteit betreft; honderden studies, etsen en houtsneden vertegenwoordigen een goed beeld van zijn tijd. De kwaliteit van zijn werken over de landelijke bevolking staat op een hoog peil. De eenvoudige en door het zware werk getekende boeren en boerinnen praten of minnen elkaar op Dürers prenten. Hij verhulde niet, dat de arme en aan de toenmalige feodale tijd overgeleverde boerengezinnen nauwelijks konden rondkomen en genoeg moesten nemen met opgelapte kleding. Nauwkeurig leefde Dürer zich in in het bestaan van de onderdrukte. Vaak steken tenen en hele voeten uit het schoeisel, de mouws-gaten zijn gerafeld. Ook de dansen en feesten, die vaak de enige lichtpunten vormden in dit moeilijke bestaan, kwamen voor op deze gravuren en etsen. Boerenparen gingen gepakt en gezakt naar de markt, met volle manden met eieren, of wellicht nog levende kippen.

De Neurenbergse markten moeten voor Dürer een grote inspiratiebron zijn geweest. Hij kende de levendigheid en het drukke gerocemoes; zijn kraam met het werk stond daar middenin. Misschien waren er wel boeren en kleine kooplieden, die zichzelf zagen afgebeeld op de werken van Dürer.

Een van de boerinnen, die de kunstenaar ongetwijfeld op zijn werkplaats heeft gehad, komt terug op een tekening met de ganzeveer van 1505. Zij stond model en Dürer maakte een van zijn weinige portretten, waarop het gezicht een uitzonderlijke goedlachse uitdrukking heeft. De ogen zijn bijna toegeknepen, de mond glimlacht breed en het hele gezicht verraadt een ongekunstelde blijmoedige stemming. De bijna regelmatig voorkomende ernst in Dürers oeuvre werd in deze ganzeveertekening nu eens voor een enkele maal doorbroken. Uit dit oogpunt is daarom dit 39 bij 27 cm gemeten formaat tekening van bijzondere, maar ook menselijke betekenis.

Het is een bewijs van het contact wat de kunstenaar had met de voor hem zittende mens: een contact, waardoor hij grote blij gaf van een uitermate gevoel voor menselijkheid in een zo breed mogelijke zin. En door dit gevoel voor humaniteit zou — samen met de wedergeboorte van een klassiek streven naar dingen welke op aards niveau lagen — de mens in volgende tijden zich langzaam gaan bevrijden van de schijnbaar onontkoombare gedachte aan een onbekende, duistere wereld van verdoemenis.

Van verdoemenis naar menselijkheid

Het was nu eenmaal een feit, dat het monopolie van de wetenschappelijke en ook kunstzinnige ontwikkelingen in Dürers tijd in handen van de kerk lag. Dus niet alleen de wetenschap, maar ook de kunst behield daardoor in belangrijke mate haar theologisch karakter. De dogma's der kerk en zeker de teksten van de bijbel waren gelijktijd kunstzinnige axioma's.

De laat-middeleeuwse mens zocht daar tussen door op eigen manier een antwoord op de vragen omtrent sterfelijkheid en het hiernamaals en hoe men onheilspellende zaken als hel of vagevuur zou kunnen oplossen.

De indruk welke al die zaken maakten op de mens was vrij groot; het was begrijpelijk, dat veel kunstenaars dit in hun werken hielpen vergroten, omdat zij alleen in staat waren menselijke fantasieën met dikwijls afschrikwekkende vormen uit te beelden.

Men krijgt vaak de indruk dat, wanneer een willekeurig boek met reproducties uit de middeleeuwen wordt opengeslagen, die wereld als het ware aan de dood was onderworpen.

Het menselijke leven met al zijn moeilijkheden geleet vaak op een soort macabere „optocht naar het graf”.

Tijdens de opkomende klassenstrijd der burgers, boeren en stedelijke armen, met de acties van de „reinigers der kerk” tot het ware geloof, bleef de roomse kerk en haar geestelijkheid niet alleen de vertegenwoordiger van de ideologie van het fe-

odalisme, maar was zij in sterke mate „de bewaarder van de sleutel naar het hiernamaals”.

Bovendien waren de kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders dikwijls ook nog wereldlijke vorsten; zij hadden een aanzienlijk grootgrondbezit en lijfeigenen en horigen werden op de meest schaamteloze manier uitgebuit.

In die tijd, met zijn kiemen voor de vroeg-burgerlijke revolutie, was het de gewoonste zaak, dat openlijke aanvallen op dat feodalisme en zijn uitbuiting door kerkelijke vorsten niet alleen als ongehoorzaamheid, maar ook als theologische ketterijen werden bestempeld.

De geobsedeerdheid door de dood gaf nieuwe betekenis aan de leer omtrent vagevuur en de mogelijkheden om aflaten te kopen en daarvoor verlichting te verkrijgen van de straffen. Naast de afrekening door de gerechtigheid met de „zondaar”, in de beeldende kunst dikwijls afgebeeld, was toch de dood in het dagelijkse leven volkomen opgenomen.

Thema's, waarin de dood een voornamelijk plaats kreeg toebedeeld gaven uiting aan de wens van de kerk (veel kunstenaars volgden de theologische aanwijzingen op) om vooral vermanend en duidelijk met een waarschuwend karakter de leer in beelden te verkondigen. Dürer heeft ook het thema dood en mens behandeld, echter op een geheel andere wijze dan de meeste van zijn collega's. In zijn kopergravure „ridder, dood en duivel” van 1513 komt opnieuw zijn ridderfiguur te paard uit het jaar 1498 voor. In dit jaar gebruikte Dürer waterverf en ganzepen, het paard stond kalm met zijn berijder als het ware te wachten. Nu werd de ridder een dromerige man, geflankeerd door de doodsfiguur en een zwijnachtige duivel op de hielen.

Op zijn krijttekening „tafelend gezelschap en de dood” zitten mensen buiten te eten, terwijl de dood met een zandloper verschijnt. Iedereen wordt zich dan bewust van het naderend einde, de houdingen van de etende figuren drukken heel duidelijk afgrijzen uit. Het overrompelende binnentreden dus van een ongenode gast, niet afzichtelijk, maar wel in het kader van het volkomen onverwachte, iets waarop men niet rekende.

Geheel anders beeldden Dürers tijdgenoten dergelijke dingen af; er bestaat een muurschildering, waarop drie rijke edelen te paard tijdens de jacht te zien zijn, terwijl ze plotseling in de bossen drie lijkkisten gewaar worden. De kisten zijn geopend en alles is zeer duidelijk in een staat van ontbinding. Wanneer de verschrikte ruiters erop wijzen is er verder een kluisenaar met een ontrolde tekst, waarop staat geschreven dat zij het zelf zijn die daar liggen.

Dürer distancieerde zich van dergelijke kwellerige vermaningen, hij was wel geobsedeerd door het thema van de dood, maar van een afzichtelijke behandeling hiervan is nergens in zijn werk gebleken.

Eén der oudste gedrukte boekwerken laat ons een houtsnede zien, waar de dood verbeeld wordt binnen het kader van het dagelijkse werk: de magere figuren van de dood voeren daar-

op boekdruckers uit hun werkplaats met zich mede, terwijl iets verderop ook de boekverkoper zelf dit lot te wachten staat.

In opdracht van keizer Maximiliaan I vervaardigde Dürer een prachtig gebedenboek in 1515 met latijnse, handgeschreven tekst, dat een mooi voorbeeld genoemd kan worden van die integratie van de dood in het dagelijkse doen ook van keizerlijke bezigheden.

De ridder te paard als de keizer zélf springt door het landschap met een lans gewapend en gestoken in groot tenue, maar ook hier de dood, die rafelig gedrapeerd klepperend vlak achter de keizerlijke ruiter loopt als een getrouwe metgezel.

Nog eeuwenlang werden dergelijke thema's als een regelmatig terugkerend onderwerp door bijna alle kunstenaars bezield. Mogelijk als een vórstrekkende nasleep van de geestelijke gevolgen van de grote pestepidemie, welke in 1348 bijna geheel Europa teisterde en waaraan ieder mens door gebrek aan hygiëne en de noodzakelijke wetenschappelijke kennis volkomen was overgeleverd, was ook de laat-middeleeuwse mens hiervan nog steeds doordrongen. De vrees voor dreigende rampen en de gevolgen voor het individu hing toen schijnbaar nog steeds als een wolk boven het toenmalige Europa. Een vrees, wellicht min of meer te vergelijken met de verontrusting nu voor een nucleaire uitbarsting.

In die zin moeten wij ook de gretige hang naar apocalyptische motieven door die kunstenaars begrijpen. De schildering in het nieuwe testament, de openbaring van Johannes, met zijn voorspellingen van een toekomstige chaotische periode, moeten geweldig op de fantasie van de middeleeuwer hebben gewerkt. Toch is de kunstenaar Albrecht Dürer allerminst ingegaan op de gebruikelijke methode om met kwellende en onheilspellende afbeeldingen „het laatste oordeel”, of het sterven, af te schilderen. Hij had waarschijnlijk reeds voortijdig veel opgedaan tijdens de twee Italiaanse reizen, onder andere naar Venetië, waar hij de aldaar reeds doorgezette en dus in sterke mate aanwezige renaissance in zich opnam.

Hij onderscheidde zich van de Noordepese „zwartgalligheid”, of de dramatische typisch Noordduitse expressiviteit zoals we die sterk bij een Matthias Grünewald tegenkomen; invloeden van een veel optimistischer en humanere visie, welke Italiaanse meesters op de vermaningskunst in dienst der kerk hadden, deden bij hem juist zijn gedachten en ideeën verruimen.

Ondanks de reizen naar Italië werd Dürer weer opnieuw geconfronteerd met de geestelijke toestand, welke gold in die tijd; de merkwaardige gedachte, dat de situatie van de mens, of eerder de toestand van zijn onderbewustzijn van tamelijk beslissende invloed kon zijn voor het bereiken van het hiernamaals kan ook aan Dürer niet voorbij zijn gegaan.

Vóór het sterven van een mens moest het einde dan bijvoorbeeld ook helemaal goed geregeld zijn, want de rouwmoedige zondaar kon best op het laatste moment vlak voor de dood nog

gered worden van het duizendkoppige hellemonster, ook al was zijn gehele voorgaande leven „des duivels” geweest. Typerend voor de gesteldheid ten aanzien van de dood van een familielid is wel een houtsnede die laat zien, hoe een stervende voor familieleden en notarissen zijn ongetwijfeld gunstig testament voorleest, terwijl buiten geraamten vechten met drie ruiters. Een engel jaagt verderop de duivel de deur uit. De kritische geestelijke gesteldheid ten aanzien van de toenmalige kunst in Noord- en Zuid-Europa kwam vooral bij Dürer tot uiting in zijn grafische werk; hij was de artistieke „handelsreiziger”, die voornamelijk putte uit de geest die vernieuwd zijn oorsprong vond in het zuiden van Europa. Zijn werk hield dan ook het midden tussen noordelijke gothiek en een toenemend gevoel voor een humanere wedergeboorte.

Opkomst reformatie, een bewogen tijd

In die bewogen tijd, waarin huizen beschutting zochten in de schaduw van de kerk zoals kuikens beschutting zoeken bij de moederkip en waarin het geloof aan een volledige opstanding van het lichaam bij de „dag des oordeels” men de ontleding van datzelfde lichaam door chirurgijn en kunstenaar verbood, in die tijd was Dürer ook getuige van de opkomende reformatie. Deze reformatie heeft onder meer door de ontkenning van het bestaan van een vagevuur die benauwenis omtrent de verschrikkingen na het leven wat afgezwakt, maar de beeldende kunst uit Dürers tijd heeft nimmer meer een zo grote en algemene beleving gehad over theologieën van het hiernamaals.

In afwijkende zin kunnen we aannemen, dat die opvatting door Dürer in zijn „Apocalypsis cum figuris” veel meer werd doorbroken. Hij geelk op een persoonlijkheid die door middel van deze Apocalypse zelf het zwaard opnam tegen al het onrechtvaardige en laakbare in deze wereld; de figuren zijn zonder meer zeker strijdbaar te noemen.

Ook heeft Dürer zeer nadrukkelijk stelling genomen na de bloedige ontwikkelingen van de Duitse Boerenoorlog in 1525. Hij kwam op voor de boeren en hun strijd tegen hun onderdrukte en benarde positie. Dat deed hij op zijn eigen manier: het grote ontwerp voor een monument waarin de herinnering aan deze strijd duidelijk werd getoond. Een zuilachtige nagedachtenis, bekroond met een door een dolk doorstoken boer.

In zijn leerboek voor meetkunde is dit in houtsnede uitgevoerde werk opgenomen. Ongetwijfeld was Dürer een voorstander van een volksbeweging zonder tweedracht, een bundeling van vooruitstrevende reformatorische krachten van boeren en humanisten, van Thomas Müntzer en Ulrich von Hutten. Hij verheerlijkte min of meer dit ideaal van een geweldige volksreformatie symbolisch in zijn grote twee meter hoge dubbelpanelen „de vier apostelen”.

Het woord van apostel Paulus woog zwaar in de reformatorische strijd, het protestantisme beschouwde hem bijna als een rots in het ware geloof.

Dürer heeft deze opvatting in vier machtige figuren belichaamd. De kop van Paulus drukt strengheid en ernst, overtuigingskracht en trouw uit. De kleur van zijn mantel doet aan het staal van een zwaard denken. De figuur wendt zich af van de neutrale donkere achtergrond als een waarschuwing of vermaning.

Dürer bezocht de Nederlandse gewesten

Toen Dürer in 1520 naar Nederland trok, kwam hij enkele malen in contact met Erasmus. Deze leider der humanisten heeft hij verschillende keren getekend en later ook in koper gegraveerd. Het zogenaamde Nederlandse schetsboek van Dürer laat naast talloze studies van landschappen ook schetsen van de architectuur van gebouwen zien. Hij tekende in zilverstift het koor van de Grote Kerk in Bergen op Zoom. Vanuit de stad Antwerpen, waar het echtpaar Dürer was ingekwartierd, ondernam hij verschillende tochten; zowel naar Gent als naar Brugge, Zeeland en Mechelen. Ook sprak Dürer met zijn collega Lucas van Leyden.

Na de ontdekking van Amerika was Antwerpen een Europese handelsmetropool geworden. Door het verkeer over zee en de Atlantische oceaan werd de belangrijkheid van Middellandse zeehavens iets minder, terwijl juist daardoor de rijkdom van de grote bezitters van handelsschepen in Antwerpen snel toenam. Naast de bedrijvigheid en de wisselende indrukken die Dürer vrij snel op elkaar moest verwerken, temidden van de expansiedrang van het opkomende burgerdom, was hij ten nauwste betrokken met de strijd van zijn eigen volk. Het is immers reeds tijdens zijn Nederlandse reis dat de paus de leider van de Duitse reformatie Luther in de ban deed.

Deze verbrandde in december 1520 de banbrief in het openbaar te Wittenberg. Toen in mei 1521 een gerucht de ronde deed dat de Wittenberger Luther vermoord zou zijn, vertrouwde Dürer aan zijn dagboek een stellingname toe ten gunste van de evangelische zaak en was hij daardoor zeer geschokt en vertwijfeld. Hij vroeg aan de Rotterdammer Erasmus persoonlijk de waarheid van het geloof te willen beschermen en indien het juist was dat Luther dood was in elk geval „Ihn (Gott) bitten, das er uns einen anderen erleuchteten Mann sende”.

Overall waar Dürer kwam op zijn reizen door de westerse steden vanuit Antwerpen, had hij grote aandacht voor het werk van andere meesters, vooral het Gentse altaar van de gebroeders Hubert en Jan van Eyck bestudeerde hij lange tijd. In Brugge zag hij de marmeren madonna die „Michael Angelo von Rom gemacht hat”.

Ondanks de weelderige en in economisch opzicht goed boerende stad Antwerpen had Dürer volgens zijn beschrijvingen in het dagboek eerder financieel nadeel van het oponthoud dan dat het hem voor de wind ging. Wanneer hij lange tijd ver-

blijft met zijn vrouw en dienstmaagd aldaar, en de rekening moest worden betaald dan kwam het vaak voor, dat hij met een of ander portret zijn schulden betaalde. Waarschijnlijk is het beroemde portret van een jonge man („Bildnis eines jungen Mannes”) op dezelfde wijze tot stand gekomen. Hij ontving voor dat prachtige portret de somma van acht gulden!

De veelvuldige aanvoer van de voor die tijd zeer exotische dingen uit de „nieuwe wereld”, zoals kleine snuisterijen, indianenpijlen, koralen, schildpadden, ivoren kammen, citroenen en papagaaien, waren voor de meester een bron van vreugde. Hij verruilde dan ook vaak tekeningen en schilderijen voor dergelijke zaken. „Ich habe in allem meinen Machen, Zehrungen, Verkaufen und anderer Handlung Nachteil gehabt im Niederland” verzuchtte Dürer in zijn dagboek.

Zo verging het Dürer tijdens zijn Nederlandse reis en al zijn tekeningen en schilderijen in deze omgeving gemaakt brachten hem weinig op; zijn vrouw en de uit Keulen afkomstige dienstbode werden evenwel tezamen met de kleine panelen, olieverf en graveergutsen uitgeruste Dürer steeds gastvrij ontvangen. Tijd voor het maken van schetsen was er ook nog en Dürer tekende zijn vrouw Agnes tezamen met de dienstbode in zijn „Niederländischen Skizzenbuch”.

Laatste jaren

Op pedagogisch gebied en vooral door zijn kunsthistorische interesse werkte Dürer in de laatste jaren van zijn leven aan zijn „Onderricht in de meetkunde” en zijn „Vier boeken over de menselijke proportie”.

Terwijl het boek over de proportie reeds op de drukpers lag, overviel hem onverwachts de dood. Dürer stierf op 6 april 1528; met zijn dood trad een periode van verval van de Duitse kunst in.

De opgang welke hij en zijn tijdgenoten hadden bewerkstelligd, werd eigenlijk na de tragische afloop van de Boerenoorlog afgesloten. Het territorium van de vorstendommen en kleine staten breidde zich uit, en de cultuur van de rijkssteden begon langzaam te verwelken.

Maar ook in Italië en Nederland, waaraan Dürer dikwijls goede herinneringen had behouden, moesten de burgerlijke democratieën voor een her-feodalisering wijken.

De grote menselijke geest welke in het werk van Dürer is vastgelegd en waaraan de Europese beeldende kunst zoveel te danken heeft, ging echter niet verloren. Eerst na de Hollandse revolutie kreeg de verloren geraakte positie van de burgerlijke schilderkunst en grafiek haar plaats weer terug.

Vóór dit gaat gebeuren zal eerst Hans Holbein de Jongere de eerste navolger van Dürer worden.

Langzaam zal de toenmalige landkaart van Duitsland steeds meer gaan lijken op een tapijt met talloze vlekken; de gebieden met vorstendommen en kleine staatjes nemen dan steeds meer toe.

Zo gebeurde het, dat in het nà-reformatorische Duitsland geen plaats meer was voor belangrijke biografieën van de groten der Duitse renaissance.

De regelrechte artistieke erfgenaam, die later pas zal verschijnen en een voortzetting en vervolmaking van dit boeiende hoofdstuk genoemd kan worden is dan niemand minder dan Rembrandt.

Met zijn onovertroffen grafiek, tekeningen en schetsen, zijn geniale vermenselijking van religieuziteit, en ook van zijn vele zelfportretten in bijna alle levensstadia, benaderde Dürer in vele opzichten de Nederlandse Rembrandt.

NIEK J. MOLENAAR

Gegevens onder meer ontleend aan:

„Albrecht Dürer” van H. Lüdecke, Seeman-Verlag, Leipzig. 1970. „Der Deutschen Bauernkrieg” van F. Engels. 1875.

Communisten en katholieken in de strijd tegen Franco

Een nieuwe kijk op de betrekkingen tussen de progressieve krachten, de kerk en het katholicisme.

In Spanje groeit het democratische bondgenootschap tegen de dictatuur van het Franco-regiem, dat niet meer in staat is gebleken de diepe crisis te verbergen, die zich naar buiten voor iedereen zichtbaar steeds meer manifesteert.

In de strijd van het Spaanse volk heeft de communistische partij een belangrijk aandeel. De algemeen secretaris van de Spaanse partij, Santiago Carillo, publiceerde onlangs enkele beschouwingen over de huidige politieke situatie, die onder meer in boekvorm bij de Engelse uitgeverij Lawrence & Wishart Ltd. zijn verschenen.

Een van de beschouwingen van Carillo is gewijd aan de positie van de katholieke kerk in Spanje en aan de verhouding tussen communisten en katholieken. Een factor van betekenis is, dat de communistische partij er in belangrijke mate in is geslaagd om in geauidig overleg en in gezamenlijke strijd duidelijk te maken, dat zij de medewerking van de katholieken voor de democratie onmisbaar acht. Binnen de katholieke kerk tekent zich een scheiding der geesten af.

De ontwikkeling binnen de kerk heeft tal van belangwekkende aspecten. Om daarvan kennis te kunnen nemen publiceren we een vertaling van Carillo's beschouwing. Hier volgt het eerste deel. In het volgende nummer van dit orgaan zullen we het tweede deel publiceren.

I

De tradities van integralisme ¹⁾ en de anticlericale traditie

Een van de meest brandende kwesties voor de gehele linkse beweging in Spanje is die van de kerk en de beweging binnen het katholicisme. Hier zijn de tradities nog sterk levend en worden niet gemakkelijk aan de kant gezet. Er zit een lange donkere geschiedenis achter.

¹⁾ Integralisme — Zeer behoudende stroming in het katholicisme, die zich keerde tegen elk modernisme. Paus Pius X werd ermee aangeduid en men maakt ook nu nog gebruik van deze term.

Sedert de tijd dat de adel en de kerk zich verenigden om de Moren te verdrijven en de reconquista²⁾ uit te voeren, is het katholicisme een instrument voor de staatspolitiek geweest. In eerste instantie voor de feodale aristocratie, en later, toen deze klasse en de bourgeoisie zich met elkaar gingen verstaan, leverde de kerk een beslissende bijdrage aan de onderdrukking van iedere poging tot hervorming.

Deze bijdrage van de kerk aan de reactionaire staat duurt tot op heden nog voort; na het Tweede Vaticaans Concilie gaat Franco voort met voor zichzelf het recht te reserveren om de bisschoppen te benoemen en zij zijn — met uitzondering van een minderheid die ons respect verdient — volkomen afhankelijk van de fascistische wereldlijke machthebbers.

Historisch gezien zijn de democratische krachten derhalve altijd in conflict gekomen met de kerk, wanneer ze trachten de macht te ontnemen aan de reactionaire krachten. De kerk en de menigte die door haar beïnvloed is, vormden de stoottroepen van de reactie. Soms werden de kerkers verbrand, dan weer gingen kloosters, bedehuizen en kerken in vlammen op. De kerkelijke reactie heeft door de tijden heen de meest hevige banvloeken uitgesproken tegen liberalen, progressieve mensen en vrijmetselaars, en in de huidige tijd tegen socialisten en communisten.

Aan de andere kant, hebben de progressieve krachten de kerk aangevallen, soms met voorbijzien van belangrijker en gevaarlijker vijanden. De laatste van deze tragische botsingen was de burgeroorlog van 1936—1939.

De bisschoppen, met uitzondering van monseigneur Mugica en monseigneur Vidal y Barraguer, de één afkomstig uit Baskenland en de andere uit Catalonië, riepen de geestelijkheid en de massa's der katholieken op, in opstand te komen tegen de Republiek, ter ondersteuning van Franco.

In een beruchte collectieve brief werd de oorlog van rijk tegen arm beschreven als „kruistocht om de christenheid te beschermen tegen het communisme”.

In die tijd hieven de bisschoppen hun arm in de fascistengroet en lieten in die houding foto's van zich nemen ter publikatie in de pers. Met uitzondering van de Baskische geestelijkheid en haar congregaties en een paar persoonlijkheden in andere delen van Spanje stonden de kerk en de katholieke beweging geheel aan de kant van het fascisme.

Dat verklaart het anticlericalisme in het republikeinse kamp en de extreme mate waarin het zich in vele gevallen manifesteerde.

Sindsdien zijn het regiem en de kerk steeds met elkaar verbonden en vervlochten gebleven. De reactie tegen deze verstandhouding is zo hevig geweest, dat ze doorgedrongen en wijd verbreid is binnen de hele katholieke wereld, in een mate, zoals

2) Reconquista — Herovering. Daarmede wordt aangeduid het herstel van het christendom in Spanje na de verdrijving van de Moren en de uitroeiing van de Islam.

Spanje nog nooit gekend heeft. Er is een katholieke antikerkelijkheid gaan groeien. In de bewegingen van katholieke werkers en jongeren ontstond iets, wat tot op zekere hoogte beschouwd kan worden als een opstand tegen het integralisme en tegen de samenspanning met het regiem. Ditzelfde gebeurde onder de geestelijken, onder de jongere geestelijken en onder groepen ouderen, en ook onder sommige leden van de kerkelijke overheid.

De daden van Paus Joannes XXIII en de encycliek *Pacem in terris* en ook het Vaticaans Concilie, hebben er aan meegeholpen deze hervormingsgezinde groepen moed en vertrouwen te geven. De hoogste geestelijkheid van de Spaanse kerk werd gedwongen enkele voorzichtige gebaren van reserve met betrekking tot het regiem te maken, zonder echter haar koers fundamenteel te wijzigen. Zelfs nu heeft deze kerkelijke overheid zich nog niet openlijk uitgesproken ten gunste van een, ook uit zuiver christelijk oogpunt bezien, zo elementaire maatregel als de amnestie.

Er zijn bisschoppen, die blijven handelen als aanhangers van Franco in het schijnparlement, dat bestaat uit zijn zaakbepleiters.

Terwijl de regering het ontwerp voor religieuze vrijheid, aarzeland geïnspireerd door de besluiten van het Vaticaans Concilie — een rede, waarmee eerlijk gezegd zijn daarop volgende heid dit met hun stilzwijgen.

Het vermaarde schema XIII³⁾ zou — wat hun aangaat — net zo goed niet goedgekeurd kunnen zijn. Wanneer de politie acties onderneemt tegen priesters, die getuigenis willen afleggen ten gunste van dit schema, laat de hoogste geestelijkheid ze in de steek en keurt in werkelijkheid hun daden af.

In laatste instantie, in een situatie waarin er een verscherping plaats vindt van de onderdrukking van de democratische krachten, hecht de hoogste geestelijkheid niet alleen haar goedkeuring hieraan door te zwijgen, maar werkt er aan mee door zelf de onderdrukking van de militante leden van de *katholieke actie* — concilieleden en geestelijken — ter hand te nemen.

De verwijdering van de redacteuren van *Signo* door de bisschoppelijke vergadering is een van de schandaligste voorbeelden van die onderdrukking.

Kloof dicht

Wat hebben de communisten gedaan tegenover zulk gedrag? Natuurlijk hebben we de politiek van de reactionaire leden van de kerkelijke overheid bekritiseerd. Hoe zouden we dat kunnen nalaten?

Niettemin hebben we daarnaast alles wat menselijkerwijs mo-

³⁾ Schema XIII — Schema's waren ten tijde van het Concilie ontwerpbesluiten. Schema XIII is het ontwerp, dat tijdens het Tweede Vaticaans Concilie ten grondslag lag aan de besluiten over kerk en wereld.

gelijk was gedaan om onze mensen te helpen de sectarische opvattingen van het verleden te overwinnen en de kloof te dichten, die — en dat niet door ons — tussen gelovigen en democraten was ontstaan.

Toen monseigneur Guerra Campos een rede hield op het concilie — een rede, waarmee eerlijk gezegd zijn daarop volgende handelwijze weinig gemeen heeft gehad — drukten wij deze af in een onzer publikaties en gaven er gunstig commentaar op. Het ging hier om een bisschop, iemand uit de hoogste regionen van de hiërarchie.

Onze houding ten opzichte van die redevoering toont aan, dat het niet ons doel is, tweedracht te zaaien tussen katholieken en de leden van hun kerkelijke overheid. Wat wij willen en wat vele katholieken en priesters ook willen is, dat de positie die de kerkelijke overheid inneemt, zich ontwikkelt in overeenstemming met de *aggiornamento*.⁴⁾

We hadden ook een andere houding aan kunnen nemen. We hadden gebruik kunnen maken van de verantwoordelijkheid, die de kerk op zich heeft genomen met betrekking tot het Franco-regiem, om de kerk in haar geheel aan te vallen.

Wie zou ons dat kwalijk hebben genomen? We zouden de traditionele koers van links tegen het reactionaire karakter van de kerk voortgezet hebben. Noch *Ecclesia*⁵⁾, noch de kranten van de *Editorial Catolica*-uitgeverij, onder de machtige leiding van monseigneur Herrera zouden ons dan meer aangevallen hebben dan ze nu al doen.

Het is echter niet in ons belang, de katholieke integralisten, de reactionairen, die niet kunnen zeggen wat het verschil is tussen het altaar en Franco's troon, te helpen om de kerk voor onbepaalde tijd als instrument van de reactie te blijven gebruiken.

Als wij de kerk als geheel hadden aangevallen, zouden we in de kaart gespeeld hebben van de integralisten. Zij zouden het zeker prefereren, wanneer wij communisten en de linkervleugel de oude antikerkelijke banier zouden gaan zwaaien; zij zouden het prefereren, als wij zouden roepen om de verbranding van kerken en kloosters, zodat ze gemakkelijk wederom reactie en religie, contrarevolutie en kruistocht, door elkaar zouden kunnen halen.

Zij zijn meer „kerkelijken” dan „christenen”.

Terwijl wij begrip en broederschap bepleiten tussen communisten en katholieken om „dit aardse tranendal” wat bewoonbaar te maken, terwijl wij het democratische standpunt van sommige leden van de kerkelijke overheid, priesters en leken, toejuichen en de rechtschappen houding van de katholieke militante groepen — werkers, priesters en intellectuelen — met instemming begroeten, terwijl wij de *aggiornamento* gunstig gezind zijn en verzekeren dat wij de katholieke gevoelens en de activiteit van de kerk op haar eigen terrein wensen te respecteren,

4) *Aggiornamento* -- Bij de tijd brengen. Benaming voor de door paus Ioannes XXIII ingeluide vernieuwingen binnen de kerk.

5) *Ecclesia* — Spaans kerkelijk blad.

terwijl wij er naar streven om het geweld en de conflicten van het verleden te boven te komen, antwoorden de integralisten ons met het kinderachtige fabeltje over de wolf en het lam; zij, die zich zo dikwijls als wolven gedragen hebben tegenover het volk en die zich als wolven gedragen tegenover hun eigen mede-katholieken, vanaf het moment waarop deze laatsten de reactionaire politiek en de versmelting van de kerk de dictatuur niet langer accepteren.

Wie richt meer schade aan aan de kerk en 't Spaanse katholicisme: diegenen onder ons, die een houding van respect tegenover hen propageren, of de leden van de kerkelijke overheid, die het heden en de toekomst hun rug blijven toekeren en dromen van een herleving van de dagen toen Spanje „de kamer der ketters” was?

We verklaarden al een hele tijd geleden dat wij niet bereid zijn op de provocatie van de integralistische groepering in te gaan. We zijn niet van plan ons op het terrein van sektarisme en geweld te begeven, we zijn niet van plan de aanstichters te zijn van één of andere grote brand.

Er is een hervormingsbeweging ontstaan binnen de kerk en deze beweging probeert natuurlijk haar nieuw leven in te blazen, maar tegelijkertijd een nieuwe geest te geven en te bevrijden van de overheersing door de heersende klassen en van het gebruik dat deze van haar hebben gemaakt als een van hun werktuigen; de beweging probeert de constantijnse verleiding ⁶⁾ te boven te komen en voort te gaan op het pad van de *aggiornamento* en de vooruitgang.

Deze beweging heeft met moeilijkheden te kampen, met sterke weerstand. Niettegenstaande haar belangrijke betekenis, is zij in de kerk in de minderheid, hoewel misschien niet in de katholieke wereld. Zij gaat voort op een doornig pad, dat in sommige opzichten lijkt op dat wat wij communisten volgen in onze strijd voor de vrijheid. En daarom geven wij er dus de voorkeur aan, bij het bepalen van onze houding ten opzichte van de kerk en het Spaanse katholicisme, uit te gaan van die beweging, waaraan de toekomst toebehoort, en niet van de extreme integralisten, die net zoals het francoïsme, door de geschiedenis veroordeeld zijn.

Het is een wens die sommigen in de linkervleugel met traditionele opvattingen, riskant en gevaarlijk lijkt. „En wat als de ultra's er in slagen de progressieven te vernietigen?” — zo luidt een van de tegenwerpingen, die wordt gemaakt.

Als de ultra's de progressieven vernietigen, kan dat het voortbestaan van nog een oorzaak van spanning in de Spaanse maatschappij betekenen. Maar op de lange duur zijn niet wij het, die de verliezers zullen zijn. Dat zal de kerk zelf zijn, die dan de

⁶⁾ Constantijnse verleiding — Constantijn was de Eerste „Oost”-Romeinse keizer, die overging naar het christendom. Tijdens zijn bewind werd het christendom als staatsgodsdienst ingevoerd. De verleiding bestaat dus hierin, dat de kerk in ruil voor steun van de staat, zich in dienst stelt van de staat.

enige krachten vernietigd zal hebben die, haar al hervormend, haar invloed onder brede lagen van het volk kunnen laten handhaven en laten voortbestaan.

Hartstochten moeten bekoelen en de politieke strijd in Spanje moet bevrijd worden van storende religieuze inmenging! Dat is een van de voorwaarden om dat nieuwe sociale en politieke klimaat te scheppen, dat wij bepleiten en dat Spanje nodig heeft.

De zogenaamde „zwijgende kerk”

De integralisten — en in sommige gevallen niet alleen de integralisten, maar ook bepaalde andere slecht geïnformeerde katholieken — geven ons de schuld van de situatie die wordt aangeduid zij het iedere dag minder en minder met het begrip de zwijgende kerk.

In antwoord hierop zouden we kunnen zeggen, dat het meest overtuigende voorbeeld van de „zwijgende kerk” — zwijgend in het aangezicht van onderdrukking, onrecht en misstanden, begaan door hen die macht uitoefenen — door de meerderheid van onze bisschoppen wordt gegeven.

Maar wij weigeren niet deze kwestie kalm en objectief af te handelen, speciaal wanneer we spreken tot katholieken die eerlijke twijfels koesteren en tot ons zeggen: „We zijn het met jullie eens als jullie spreken over samen leven, over wederzijds respect en over samenwerking, maar wat gebeurt er in de communistische landen?”

In deze of gene staat, die geregeerd wordt door communisten, gebeurt min of meer hetzelfde als wat in Spanje zou kunnen gebeuren, als daar een socialistische revolutie zou slagen, terwijl de kerk nog geleid zou worden door de huidige Franco-bisschoppen met een half feodale en half kapitalistische mentaliteit. Zij beschouwen immers socialisme als een duivelse maatschappijvorm, welke veroordeeld en vernietigd zou moeten worden in naam van het geloof.

Het lijkt geen twijfel, dat de coëxistentie tussen een integralistische kerk en het socialisme een zeer moeilijk probleem is. Dat is de voornaamste oorzaak van vele conflicten, die ontstaan tussen kerk en staat in sommige communistische landen waar de kerk, op grond van die integralistische oriëntering, zichzelf omvormt tot het voornaamste instrument van die sociale groepen, die hopen het kapitalisme weer in ere te herstellen.

De Hongaarse kerk en de leden van haar kerkelijke overheid, die zij erfde uit de tijd van dictator Horthy, waren onder leiding van kardinaal Mindszenty een zeer duidelijk voorbeeld van een integralistische kerk, die de oude maatschappijvorm in ere hield.

Hetzelfde zou men kunnen zeggen van Wizjinsky's Poolse kerk, die op het Vaticaans Concilie samen met een groot deel van de leden van de Spaanse kerkelijke overheid, haar plaats in de rijen van de integralisten innam.

Niettegenstaande die houding, functioneert de kerk in vrijheid in die landen en ontvangt zij subsidies van de staat.

De conflicten met de staat worden langzamerhand overwonnen en zouden al definitief overwonnen zijn, ware het niet, dat de kerkelijke waardigheidsbekleders zich van tijd tot tijd laten verleiden tot reactionaire strooptochten op politiek terrein.

Het probleem is of de kerk kan ophouden zichzelf als instituut met het kapitalistische systeem te identificeren.

In navolging van Paus Joannes en het Tweede Vaticaanse Concilie is er een richting ingeslagen, waarop men kan voortgaan. Deze vormt de sleutel tot samenwerking tussen de socialistische staat en de katholieke kerk, of welke andere kerk dan ook.

De coëxistentie, en ook de samenwerking — in het geval van de oorlog tegen het fascisme en de strijd voor de vrede — tussen de Sowjet-staat en de orthodoxe kerk, zijn positieve voorbeelden die aantonen dat dit mogelijk is.

Het lijkt geen twijfel, dat ook wij communisten, door de ervaring opgedaan in de relaties tussen kerk en staat in de socialistische landen kritisch te beschouwen, nuttige lessen kunnen trekken voor ons huidig en toekomstig gedrag jegens de kerk.

Onze houding

Bij het bepalen van onze houding houden wij communisten rekening met de nieuwe vooruitzichten, die door Paus Joannes XXIII en het Vaticaanse Concilie geopend zijn.

Wij willen deze liever als ons uitgangspunt nemen dan de strijd van het verleden en de hartstochten die deze strijd in zijn kielzog heeft achtergelaten. Deze vooruitzichten duiden op een mogelijkheid van een samengaan tussen communisten, socialisten, christenen en andere krachten voor de verdediging van de vrede; op de mogelijkheid dat de kerk niet als geheel de weg naar vooruitgang en socialisme zal belemmeren.

Vandaag is er sprake van de „andere priesters”, daarmee worden diegenen bedoeld die partij kiezen voor de nieuwe richting van het Concilie. In deze zin zouden we kunnen spreken van de „andere kerk” een betekenis door de katholieke schrijver Enrique Mirer Magdalena als volgt onder woorden gebracht:

„Met betrekking tot de socialistische werkelijkheid van de tegenwoordige wereld zouden we, zoals de Benedictijner Seb. Moore heeft gedaan, moeten bedenken en toegeven dat het de eerste effectieve poging sinds het feodale systeem is, om een complete menselijke maatschappij op te bouwen; het gemak waarmee we steeds maar weer op basis van theologische principes die poging veroordelen, zou een alarmsignaal voor ons moeten zijn.”

Geen enkele katholiek zou zich beledigd hoeven voelen wanneer we spreken over de „andere kerk”.

Hiermee bedoelen we niet alleen een ander sociaal standpunt, niet gebonden aan een maatschappij die verdeeld is in uitbuitende en uitgebuite klassen, maar aan een minder primitieve

houding bij de religieuze propaganda, die meer in overeenstemming is met het concilie.

De manier, waarop de kerk op bepaalde momenten geprobeerd heeft de massa's immuun te maken voor revolutionaire invloeden, haar toevlucht nemend tot fantastische verhaaltjes, geestenbezwinging en spectaculaire vertoningen, die zijn ontworpen eerder om bijgeloof en primitieve hartstochten op te wekken dan religieuze gevoelens, helpen niet de verhouding te bevorderen tussen de historische bewegingen die tot doel hebben — de één vanuit sociaal-politieke, de andere vanuit religieuze grondslagen — de kapitalistische maatschappij te vernietigen.

Op dezelfde manier zouden wij communisten er voor moeten zorgen niet betrokken te raken bij de primitieve vormen, die atheïstische propaganda soms aan kan nemen, met voorbijzien van de diepgaande beschouwing van Engels: „*Een religie, die het Romeinse wereldrijk onderworpen heeft en verreweg het grootste deel van de beschaafde mensheid 1800 jaar lang beheerst heeft, kan niet aan de kant gezet worden alleen maar door te verklaren dat het nonsens is, bijeengeraapt door bedriegers.*” (Bruno Bauer — Het vroegere Christendom).

Resumerend zou ik willen zeggen, dat het in Spanje *niet onvermijdelijk* is dat er een herhaling plaatsvindt van de conflicten tussen democratie — en in de toekomst socialisme — en de kerk, hetzij van die conflicten die in het verleden voorkwamen of van die, die tegenwoordig in bepaalde socialistische landen opdoemen.

Ervaring kan een steun zijn en zou dit ook moeten zijn, aan beide kanten. Maar als deze ontwikkeling op een zodanige wijze plaats vindt, dan is het noodzakelijk voor beide partijen er aan te werken, dat het klimaat verandert waarin hun verhouding tot elkaar zich in het verleden en nu nog steeds ontwikkelt. Dit is wat wij op ons terrein en de concilie-aanhangers onder de katholieken op het hunne, in Spanje pogen te doen. Voor ons, vanuit ons gezichtspunt, is het een fundamentele zaak een nieuwe zienswijze te ontplooien t.a.v. het probleem van de verhouding tot de kerk en de katholieke wereld.

Zij, vanuit hun gezichtspunt, staan voor hetzelfde probleem.

Uitspraak van Engels

Terwijl wij ons openstellen voor de beweging onder de katholieken verlaten we geenszins ons klassestandpunt, we handhaven het. Het is niet nodig er aan te herinneren, dat in het verleden, toen de omstandigheden niet dezelfde waren en de katholieke beweging, fundamenteel gesproken, zich vereenzelvigde met de reactie, de Communistische Partij reeds toen, op basis van haar marxistisch-leninistische standpunt streed tegen het kleinburgerlijke anticlericalisme, dat de ontbinding van de Jezuïetenorde als het absolute hoogtepunt van revolutionaire maatregelen beschouwde, terwijl ze de macht van het grootkapitaal, de aristocratische landeigendom en de oude staatsmachinerie in tact liet.

In zijn werk „De Arbeiderspartij en de religie” herinnert Lenin eraan dat „Engels . . . herhaaldelijk de pogingen van mensen heeft veroordeeld die ‚linkser’ of ‚revolutionairer’ dan de sociaaldemocratie wilden zijn en die in het program voor de arbeiderspartij een rechtstreekse aanvaarding van het atheïsme in de zin van een oorlogsverklaring aan de religie wilden opnemen.”

(Marx-Engels-Marxisme pag. 293.)

Tegenwoordig komt het probleem op een andere grondslag naar voren en veel duidelijker. Tussen communisten en katholieken is de barrière aan het verdwijnen, die opgeworpen placht te worden door de religie, zoals die gehanteerd wordt als een instrument van de heersende klassen tegen iedere revolutionaire politiek en wij zouden haar graag helemaal zien verdwijnen, waarbij onze „open” positie ook erg belangrijk is.

Religie, op die manier opgevat en gebruikt, was een machtig wapen om de werkende klassen verdeeld te houden, het vormde een deel tot massale reserves van het financierskapitaal en de grote landeigenaars. De politiek van eenheid van de arbeidersklasse stuitte in de decade van de dertiger jaren af op deze barrière, hoewel zeer tegen onze zin.

Tegenwoordig trachten niet alleen wij maar ook de conciliegezinde katholieken deze barrière te slechten. Hoe zouden wij het volle belang van dit feit, dat een fundamentele rol kan spelen in het tot stand brengen van een zekere weg naar democratie en socialisme, niet op de juiste waarde kunnen schatten?

De eenheid van het volk, het verbond tussen de krachten van de arbeid en de cultuur, kan in Spanje nooit bereikt worden als de katholieke werkende mensen en intellectuelen uitgesloten worden.

Uit wat gezegd is volgt, dat we als een terrein voor samenwerking van katholieken, communisten en andere democratische krachten het sociaal en politiek terrein beschouwen, dat is het „schema voor de praktische resultaten” waarnaar paus Joannes XXIII verwees in zijn Encycliek. Het is duidelijk, dat deze samenwerking niet mogelijk zal zijn met *alle* katholieken, maar alleen met diegenen die een democratisch of progressief standpunt innemen.

Vele — zo niet alle dan toch bijna alle — leden van de financiële en landbezittende oligarchie noemen zich zelf katholieken. Niettemin is er geen samenwerking mogelijk tussen hen als klasse en ons. Maar duizenden katholieken verkeren in dezelfde situatie als wij. Daartoe horen niet weinig priesters, die het tijdens de mis in de kerk eens kunnen zijn met hen waar we zojuist over spraken, maar die ten aanzien van politieke en sociale problemen een andere opvatting hebben. In deze maatschappij verbergen we niet het belangrijke feit dat religie het volk niet behoort te verdelen in — om maar eens uitdrukkingen te gebruiken die bij sommige leden van de kerkelijke overheid in zwang zijn — hongerige en militante wolven en gedweë en goedaardige lammetjes.

Het antwoord van Ecclesia op de uiteenzettingen die ik gegeven heb in *Le Figaro* en *L'Unita* is in feite doordrenkt van het

verlangen om de religie te blijven gebruiken als een middel om de mensen verdeeld te houden.

Ik geloof niet, dat het de harten van de massa van de katholieken van vandaag verblijdt, om nog steeds behandeld te worden als een kudde schapen die herders nodig hebben om ze te beschermen tegen wolven. Deze gelijkenissen konden dan begrijpelijk zijn geweest in een tijd toen het beroep van herder nog een tamelijk gewoon en winstgevend beroep was, heden ten dage komen zij in botsing met de opvatting van democratie en de natuurlijke neiging van de massa's van werkende mensen om de leidende plaats in de maatschappij in te nemen, die hun rechtens toekomt.

Een vervalsing van het marxisme

Zo een tiental jaren geleden was het anarchisme alleen nog voor geschiedschrijvers van de arbeidersbeweging van belang als stroming, die in de negentiende eeuw in enkele economisch achtergebleven landen in West-Europa een bepaalde rol in de sociale strijd had gespeeld. De opvattingen van het anarchisme waren binnen de arbeidersklasse overwonnen en aan de hand van ervaringen in belangrijke stukken strijd was gebleken, dat het anarchisme tot niets leidt.

Een paar jaar geleden echter begon een poging de oude, overleefde opvattingen van het anarchisme weer nieuw leven in te blazen en haar aanvankelijk in de studentenbeweging en vervolgens ook weer in de arbeidersbeweging binnen te dragen.

Op ruime schaal verschenen herdrukken van Bakoenin, Kropotkin, Proudhon e.a. op de markt en de opzet was duidelijk: de groeiende strijdbereidheid van arbeiders, studenten, intellectuelen en andere lagen van de bevolking van een doelbewuste, gerichte actie af te houden en in een slop te voeren.

Het bleef echter niet bij herdrukken van oude kopstukken van het anarchisme, maar er wierp zich een aantal schrijvers op, die de anarchistische ideeën aangepast aan deze tijd verbreiden en kwistig met uit het verband gehaalde uitspraken van Marx en Lenin strooien, die ze al naar gelang het uitkomt dan nog verdraaien of soms ook wel quasi instemmend weergeven.

Doel daarvan is de indruk te wekken als zou er „eigenlijk” tussen marxisme en anarchisme verwantschap bestaan, waarbij dan echter wel Bakoenin „meer gelijk” had dan Marx. Tot deze categorie van anarchisten behoort de Fransman Guérin, wiens activiteiten al eerder in dit tijdschrift werden gesignaleerd en bestreden.

Er is nu opnieuw een boekje van hem in het Nederlands verschenen¹⁾, dat de indruk wekt marxisme en anarchisme, Marx en Bakoenin te willen verzoenen. Geheel ten onrechte wordt bv. opgemerkt: „Hun onenigheid is een familieruzie. Ik zie hen als tweelingbroeders die zo opgaan in een zinloze ruzie dat ze vijanden van elkaar geworden zijn.”

Onder dit mom van uitspraken worden echter alleen maar stoten onder de gordel tegen het marxisme gegeven en worden de opvattingen van Marx en Lenin over zulke problemen als de staat, de economische grondslag, de organisatie van de arbeiderspartij, ronduit verdraaid. Guérin noemt zich „libertair marxist”, maar dat dient alleen maar om misbruik te maken van het woord marxist. Hij komt tot de opmerking: „Buiten het libertaire marxisme — een lange, moeilijke en smartelijke ervaring heeft het nu aangetoond — is er geen werkelijk socia-

lisme". Dat is niet alleen aanmatigend, het heeft niets te maken met marxisme. Het zijn anarchistische opvattingen, die Guérin spuit en die de strijd van de arbeidersbeweging alleen maar schade berokkenen.

Naast boekjes van Guérin, verschijnen ook meer steekhoudende studies over het anarchisme.

Met één van die studies „De anarchisten — de onmacht van het geweld”²⁾ — zeer verzorgd en rijk aan illustraties uitgegeven — is het wat wonderlijk gesteld. De schrijver heeft zich er niet met een Jantje van Leiden afgemaakt, maar hoewel hij een poging doet tot objectiviteit, passen tal van zijn conclusies in het beeld dat men van „het anarchisme-van-nu” wil scheppen. Eigenlijk blijkt dit al in de aanbeveling, die het boekje op de omslag wordt meegegeven: „In het begin van de 20ste eeuw zagen de meeste mensen de anarchisten als een angstaanjagend, maar een tikkeltje belachelijk stelletje gekken, die bommen gooiden en keizers, koningen en presidenten vermoordden. De overal heersende armoede en ellende vervulden de anarchisten met afschuw. Zij stelden de bourgeoisie maatschappij hiervoor verantwoordelijk en daarom besloten ze de leiders van deze maatschappij met geweld te vernietigen. Vandaag, nu opnieuw gespeeld wordt met de gedachte het burgerlijke kapitalisme omver te werpen, hebben de theorieën en methodes van deze idealisten opnieuw een beangstigende actualiteit gekregen.”

Zo beangstigend is die actualiteit nu ook weer niet — al moet de klasse- en politiek bewuste beweging op zijn tellen passen. De schrijver van het boek kan niet verhelen, dat de praktische resultaten van het anarchisme nihil zijn geweest en hij zegt bijvoorbeeld: „Het is heel goed mogelijk het leeuwanaandeel van de anarchistische activiteiten samen te vatten als een gewelddadige of idealistische vertoning aan de periferie van de geschiedenis. Als groepjes waren de anarchisten te zeer verspreid om een volgehouden politieke druk uit te oefenen, terwijl ze in hun ideeën te veel verschilden om tot een duidelijke en overtuigende propaganda te komen.”

Interessant is de constatering van verschil in ideeën bij bekende figuren; in het boek worden er ook voorbeelden van gegeven, bv. verschillen tussen Kropotkin en Ravachol over de individuele terreur. In feite kwamen — zo constateert de schrijver — veel van de op de voorgrond tredende anarchisten helemaal niet uit de rijen der armen in de maatschappij. Integendeel, zij waren, als Bakoenin en Kropotkin, leden van de aristocratie of zij behoorden tot de adellijke families en zij aanvaardden de anarchistische ideeën als revolte tegen hun eigen achtergrond en milieu. En wat de armen betreft, daar is de met cijfers gestaaftde constatering, dat vooral handwerkslieden en boeren, die in hun afhankelijke positie werden bedreigd door mechanisatie, vatbaar bleken voor anarchistische ideeën.

Niet ter zake dienend zijn de opmerkingen met betrekking tot

²⁾ R. Kedward: De anarchisten — De onmacht van het geweld. 127 blz. Geïll. / 9,95. Uitg. A. W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij, Leiden.

de Russische revolutie, de culturele revolutie in China en de mei-juni-beweging in Frankrijk. Het is ronduit onjuist te zeggen, dat „op het anarchisme geïnspireerde groeperingen een belangrijke rol hebben gespeeld” in Frankrijk in 1968. Het vormt bovendien een contradictie tot de een paar bladzijden later geformuleerde conclusie: „De historicus moet toegeven, dat het ideaal van de anarchie nooit in brede kringen populair is geweest; mensen uit alle klassen en van alle leeftijden hebben zich ertegen verzet. Het is zelfs nooit het credo van de adolescenten geworden, de leeftijdsgroep, die het meest worstelt met gezagsproblemen.”

S. VAN DONGEN

Nog een afgezaagde „socialisten beschouwer”

De heer P. Hoogenboom is leraar geschiedenis. Hij geeft zijn lessen aan gymnasia en hbs-en. Niet ten onrechte beschouwt hij zich daarom als cultuuroverdrager. Zich afvragend, wát voor cultuur hij nu overdraagt heeft de heer Hoogenboom een ontdekking gedaan: „onze avondlandse beschaving heeft een kernidee; ik meen deze kernidee te hebben gevonden in de heilsverwachting, dat wil zeggen het geloof in een verloren en ééns te herwinnen paradijs”.

In het Weekblad van leraren bij het VWO en HAVO — de categorale vakbond waarvan de heer Hoogenboom lid is — heeft hij na deze „ontdekking” artikelen geschreven over een aantal aspecten van onze cultuur; in de praktijk een serie opstellen over filosofische stromingen die in Europa een rol hebben gespeeld. Deze opstellen vormden de basis voor een boek; „*Heilsverwachting, evolutie en vooruitgang*”, dat werd uitgegeven door Wolters-Noordhoff.¹⁾

Een boek, dat volgens de schrijver een hulpmiddel zal kunnen zijn voor studenten aan pedagogische en sociale academies, zelfs aan middelbare en misschien ook bij universitaire opleidingen, een hulpmiddel ook voor vormingscentra op kerkelijke basis. Kortom — de schrijver meent een boek te hebben geschreven, dat aanspraak kan maken op brede belangstelling.

Bij het bekijken van de inhoudsopgave valt direkt op, dat het hoofdstuk over „socialisme” verreweg het langste is; 60 van de 240 bladzijden. Bij lezing blijkt dan, dat het boek een nieuwe variatie is op het thema: socialisme is een soort godsdienst, die het heil aan de mensen wil brengen. Omdat de mens echter onbekwaam is, lukt dat niet. Marx heeft het allemaal goed bedoeld, maar in de praktijk is er niets van terecht gekomen!

Wat in de eerste hoofdstukken een boekje over filosofie lijkt te zijn, zoals er dertien in een dozijn gaan, ontpopt zich gaandeweg als een verzameling argumenten tegen de opvattingen van

wat Hoogenboom noemt „de kritische jongeren” of de „jonge revolutionairen”. Ik aarzel dan ook niet om te zeggen, dat het bedoeld is als een soort tegengif tegen de groeiende radicalisering die de laatste jaren valt vast te stellen bij de jongeren in de kapitalistische landen. Een radicalisering, waarmee Hoogenboom natuurlijk is geconfronteerd tijdens zijn werk als leraar. Zoals gezegd: het boekje begint als een soort geschiedenis van de filosofie, uitgaande van de grondgedachte, dat alle West-europese denkers heilspropheten waren. De leer van kerkvader Augustinus (354—430) passeert als eerste de revue: de geschiedenis is een moeizame tocht door de woestijn, tot de mensheid rust vindt in de godsvrede. Na een reeks van stromingen komt Hoogenboom aan „de laatste loot van de Augustinische stam — het socialisme”. Derde regel van het hoofdstuk over dit onderwerp: „er ontstaat een nieuw Evangelie!” Een evangelie alleen dat niet bóven het dagelijkse leven zweeft, maar het dagelijkse leven als uitgangspunt heeft. Een evangelie echter, dat jammerlijk faalt, althans volgens Hoogenboom. Typerend voor de behandeling van het socialisme is de karikatuur die hij volgens de beste tradities van de burgerlijke critici van het marxisme maakt van de organisatieprincipes van de leninistische partij, van het democratisch-centralisme. Hoogenboom vergelijkt daartoe deze principes zelfs met die van de jezuïetenorde . . .

Laatste regelen van het hoofdstuk: „ik vraag me opnieuw af of het flirten met de dame revolutie niet berust op gevaarlijke illusies . . .”

Slotconclusie van het boek is een instemmend aanhalen van een citaat van Pascal: „Christus zal in zijn doodstrijd verkeren tot het einde van de wereld; men mag daarbij niet inslapen” — vertaald in Hoogenbooms woorden: we moeten waakzaam zijn en de werkelijkheid van het lijden erkennen.

P. Hoogenboom. Nummer zoveel in de reeks van „socialisten-beschouwers” — hij brengt zijn afgezaagde ideeën alsof ze volstrekt nieuw zijn, alsof we Zijn Denken bloedserieus moeten nemen.

Eigenlijk typeert de man zich ten voeten uit in het literatuurlijstje aan het eind van het hoofdstuk over socialisme: Banning, Constandse, Bakoenin, Lehning en . . . prof. dr. Karel van het Reve.

Wie weet staat P. Hoogenboom wel in hetzelfde rijtje, in het volgende boek, waarin we kunnen lezen, dat het marxisme een falende religie is.

Natuurlijk verschijnen boeken als deze. De groeiende bewustwording van de jonge mensen wordt in feite op dezelfde manier tegemoetgetreden als waarop de bourgeoisie na de tweede wereldoorlog de revisionistische welvaartsstaat propageerde — „ik vraag me af”, aldus peinst P. H., „of in landen zonder revoluties de ontwikkelingen niet rustiger, harmonischer en bevredigender zijn geweest.” Oftewel: ga maar zoet slapen, jonge revolutionairen . . .

Oproep van het partijbestuur van de CPN.

De strijd gaat verder!

Het kabinet-De Jong is verslagen.

Bij de verkiezingen hebben alle regeringspartijen, confessioneel zowel als liberaal, een zware nederlaag geleden.

De stembus bevestigde daarmee, wat grote massabewegingen al vóór de verkiezingen hadden aangetoond:

Het Nederlandse volk wijst de De Jong-politiek af!

Het heeft die afgewezen in de grote loonbewegingen van de laatste jaren, in de huurdersacties, in de strijd van de Groningers tegen hun achterstelling, in de anti-Suharto-beweging, de boerenacties tegen de EEG, het studentenoptreden, in de praktische solidariteit met het Vietnamese volk.

Door die bewegingen, door de massa zelf, is de val van De Jong veroorzaakt. Het was de politiek van zijn regering die werd veroordeeld.

Een politiek, die de prijzen van het levensonderhoud opdreef door willekeurige, met wettelijke toestemming doorgevoerde prijsverhogingen ten behoeve van de kapitaalmonopolies: benzine, margarine, huren, overheidsdiensten, aardgas enz.

Een politiek die de slokop van het NAVO-militarisme steeds nieuwe miljoenen in de muil werpt.

Een politiek die erop gericht was de aldus ontstane inflatie af te wentelen op de schouders van de werkende mensen door loondictaten, door het smoren van de loonstrijd met een anti-stakingswet, door dreiging met gezagsmisbruik onder de leuze van „orde en gezag”.

Het Nederlandse volk heeft èn door acties, èn door de stembusuitslag deze koers afgewezen.

Nu worden nieuwe aanvallen beraamd.

Zijlstra, de anti-revolutionaire president van de Nederlandsche Bank heeft de eisen van de NAVO- en EEG-leiders, van de grote banken en concerns openbaar gemaakt.

Zij willen verdere bestedingsbeperking door loonbeknotting en aantasting van de sociale uitkeringen bij voortdurende prijsstijgingen, verhoging van de monopoliewinsten, beperking van woning- en scholenbouw, van onderwijs en gezondheidszorg ter wille van de militaire uitgaven.

Zij willen voortzetting van de De Jong-politiek in verscherpte vorm, door de verslagen regeringspartijen aangevuld met het onder Amerikaanse invloed opgerichte DS'70.

Dit komplot moet vrijdeld worden!

De PvdA heeft, samen met D'66 en de PPR, het volk een „schaduw-kabinet” voorgeschoteld.

De massa heeft dit opgevat als het vooruitzicht van een rege-

ring, desnoods een minderheidsregering, die aan de eisen van de werkers gehoor zou geven.

Was dit slechts een loze verkiezingsstunt, was het eigenlijk ver-lakkerij? Dat zou het geval zijn, als het hierbij bleef.

Wat nu gebeuren moet is een verscherpte en onverzoenlijke op-positie, buiten en binnen het parlement, waardoor niet slechts een schaduw wordt nagejaagd, maar een reële nieuwe regering dichterbij kan worden gebracht.

De eisen, die het Nederlandse volk gesteld heeft, moeten door strijd verwezenlijkt worden.

De lonen moeten omhoog, nu!

Prijstijgingen en huurverhogingen hebben alle minimale loon-verbeteringen van de laatste tijd meer dan ongedaan gemaakt. De produktieverhoging van de werkers, die steeds doorgaat, komt volledig aan de bezitters ten goede.

Daartegen hebben de Rotterdamse havenslepers en de bagge-raars hun succesvolle strijd gevoerd, daarom zijn de bouwvakarbeiders in strijd gegaan voor een loonsverhoging van 10%.

Die loonsverhoging moet er komen, onmiddellijk!

Niet alleen in de bouw, maar in alle bedrijfstakken, in de eerste plaats bij de grote concerns met hun miljarden-winsten.

De ervaringen van de strokartonarbeiders, van de Rotterdamse bootwerkers, van de Amsterdamse bouwvakarbeiders en vele anderen hebben opnieuw bewezen dat hiervoor eigen actie-comités onmisbaar zijn, die resoluut de kóp nemen in de strijd en de ondersteuning daarvan door de vakbeweging tot stand brengen.

Sommige rechtse NVV- en PvdA-functionarissen beginnen nu ook over „loonmatiging” te spreken.

Maar het is niet de taak van de arbeidersklasse om te dansen naar de pijpen van Zijlstra en zijn opdrachtgevers, om de on-dernemerswinsten te eerbiedigen, de NAVO-verhogingen te be-kostigen, om de lasten van de Vietnam-oorlog mede door de Nederlanders te laten betalen.

De loonstrijd is gerechtvaardigd en noodzakelijk.

Steeds opnieuw is gebleken dat demonstratie en staking, mas-saal en eensgezind, daarbij het beslissende wapen is.

De CPN wil de inspirator en organisator hiervan zijn.

Het is dringend noodzakelijk dat a l l e n , die in de afgelopen tijd hun eisen hebben gesteld en die daarvoor in beweging zijn gekomen, deze eisen door actie afdwingen.

Vele huurders van woningen en winkelpanden staan voor nieuwe lastenverzwaringen.

De bevolking van Groningen dreigt het eerste slachtoffer te worden van de Zijlstra-politiek van bestedingsbeperking.

De democratische en studierechten aan de universiteiten staan aan nieuwe aanvallen bloot.

Arbeiders en employés worden bedreigd met bedrijfssluitingen en massa-ontslagen.

Tot hen allen zeggen wij:

De verkiezingen zijn voorbij, maar de strijd gaat verder!

Gij hebt De Jong, Schut, Roolvink en Veringa verslagen. Versla hun politiek nu ook verder!
Vormt overal uw eigen actieleidingen!
Accepteert geen lastenverhogingen of prijsverhogingen, geen loonbeknotting, geen bedrijfssluitingen en knevelwetten.
Uw kracht is duidelijk gebleken.
Alleen door strijd worden uw eisen verwezenlijkt. Maar die strijd komt niet vanzelf.
Zij vereist versterking van de Communistische Partij!

(De Waarheid, maandag 10 mei 1971)

Kandidatenlijst Eerste Kamer

Op 29 april — een dag na de Tweede Kamerverkiezingen — is ook een nieuwe Eerste Kamer gekozen.

De kandidatenlijst van de CPN is:

1. C. A. IJmkers, 's Gravenhage
2. W. Hartog, Koog a. d. Zaan
3. T. Boekman, Landsmeer
4. M. G. Jansen, Amsterdam
5. G. Divendal geb. Klok, Nieuw Vennep
6. K. Stek, Beerta
7. A. O. de Leeuw, Amsterdam
8. L. J. H. M. van Turnhout, Amsterdam
9. W. J. A. Nieuwenhuijse, Wormerveer
10. J. Reiding, Leiderdorp
11. H. M. Niemeijer, Groningen
12. A. Visser, Lemmer
13. J. Knukkel, Enkhuizen
14. H. F. Koning, Zutphen
15. P. Geerligs, Amersfoort

(De Waarheid, 7 april 1971)

BINNENKORT VERSCHIJNT BIJ PEGASUS

W. I. LENIN - HET IMPERIALISME ALS HOOGSTE STADIUM VAN HET KAPITALISME

150 blz., paperback, f 5,50

Een prachtige uiteenzetting over het wezen van het imperialisme. Met zijn trusts en monopolies en de verdeling van de wereld tussen de grote geldmachten is het kapitalisme in een nieuw stadium getreden. Lenin analyseerde het imperialisme aan de hand van talrijke gegevens en onderzoeken en zette uiteen, dat het noodzakelijkerwijs zal leiden tot de socialistische revolutie van het proletariaat. Hij noemde het daarom niet alleen het hoogste, maar ook het laatste stadium van het kapitalisme en de vooravond van het socialisme. Verdere werken van W. I. Lenin die door Pegasus zijn uitgegeven:

KARL MARX, 54 blz., paperback, f 2,50

STAAT EN REVOLUTIE, 148 blz., gebonden, f 4,90

DE 'LINKSE' STROMING — EEN KINDERZIEKTE VAN HET
COMMUNISME, 134 blz., paperback, f 4,25

OVER HET RECHT VAN DE NATIES OP ZELFBESCHIKKING, 184 blz.,
gebonden, f 4,90

DE PROLETARISCHE REVOLUTIE EN DE RENEGAAT KAUTSKY,
168 blz., paperback, f 5,50

WAT TE DOEN?, 200 blz., paperback, f 4,90

OVER DE COMMUNE VAN PARIJS, 110 blz., gebonden, f 3,90

OVER DE TAKEN VAN DE JEUGD, 36 blz., f 2,25

**Verkrijgbaar bij Pegasus, Leidsestraat 25, Amsterdam en
Hoogstraat 143, Rotterdam en bij uw boekhandelaar.**

P. DE GROOT

DE DERTIGER JAREN 1930-1935

Geïllustreerd. 200 blz. Geb. f 9,25

DE DERTIGER JAREN 1936-1939

Geïllustreerd. 184 blz. Geb. f 9,25

De beide boeken van P. de Groot, waarin de belangrijke periode van 1930 tot 1939 besproken wordt en conclusies getrokken worden die ook voor de huidige tijd van groot belang zijn, voorzien in een grote behoefte.

Deze herinneringen en overdenkingen maken het mogelijk om kennis te nemen van een schat van ervaringen, die de communistische partij in vele jaren van strijd heeft verzameld.

In deze boeken komen o.a. aan de orde: de noodzaak van de eenheidspolitiek, de bestrijding en het overwinnen van het sectarisme, de vakbewegingspolitiek, de strijd tegen opportunistische verwatering.

Bij de kritische beschouwing van de dertiger jaren worden moeilijke en vaak penibel geachte vraagstukken niet uit de weg gegaan, maar scherp en openlijk aan de orde gesteld.

Voor het verwerven van een helder ideologisch inzicht en het versterken van de strijdvaardigheid tegen de reactie zijn deze boeken van grote betekenis.

**Verkrijgbaar bij Pegasus, Leidsestraat 25, Amsterdam
Hoogstraat 143, Rotterdam
en bij de boekhandel**

Wa XVIII

POLITIEK EN CULTUUR

31STE JAARGANG 6/7/1971 PRIJS 0.95

UIT DE INHOUD:

**LUNS - NAVO-VERLEDEN
NAVO-HEDEN**

ERVARINGEN UIT DE BOUWVAKSTAKING

**ONDERWIJSACTIES - EEN STUK
KLASSENSTRIJD**

J. M. A. H. Luns — NAVO-verleden NAVO-heden	J. Morriën	241
Om eenheid in de loonstrijd Ervaringen uit de bouwwakstaking	W. Nieuwenhuijse	253
Onderwijsacties — een stuk klassenstrijd	O. Bosma	263
Communisten en katholieken in de strijd tegen Franco (II)	Santiago Carillo	274
BOEKBESPREKINGEN		
Kernpunten van de sociale politiek	C. de Rover	285
Spinoza-biografie van Theun de Vries	T. Boekman	286
PARTIJDOCUMENT		
Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN		287

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is *f* 8,50 per jaar,
f 4,25 per halfjaar, losse nummers *f* 0,95
Studentenabonnement *f* 4,25 per jaar

Ons gironummer is 173127, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

maandblad, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

J. M. A. H. Luns — NAVO-verleden NAVO-heden

In Lissabon, de stad waar hij gedurende de oorlog enkele jaren als diplomaat verbleef en van waaruit hij tal van keren naar de Nederlandse ballingenregering in Londen reisde, is de voormalige Nederlandse minister van buitenlandse zaken Luns begin juni tot secretaris-generaal van de NAVO benoemd.

Het is wel tekenend voor het karakter van de NAVO, dat deze zitting plaats vond in de hoofdstad van een fascistisch, dictatoriaal geregeerd land, maar net zo min als de NAVO-generaals zag Luns daar enig bezwaar in. In de Tweede Kamer verklaarde hij bij zijn laatste begrotingsbehandeling, dat „Portugal er nu eenmaal bij hoort”, zoals Griekenland en Turkije trouwens, ook twee autoritair bestuurde NAVO-landen, waarover Luns geen kwaad woord wil horen. Het is het kwalijk visitekaartje van deze ex-minister, die negentien-en-een-half jaar aan het hoofd van het ministerie van buitenlandse zaken troonde en ook nu nog zijn rol in de internationale politiek hoopt voort te zetten.

Het was in de zomermaanden van 1952, dat Luns — toen nog hoog ambtenaar bij de UNO en geaccrediteerd bij de ambassade in Washington — telefonisch voor een ministerszetel werd gevraagd en uit een zekere verborgenheid naar voren trad. Tot verbazing van velen, niet in het minst ook op buitenlandse zaken zelf. En als men één van de talrijke anekdotes mag geloven, dan heeft de toenmalige ambassadeur Van Rooyen op dat moment gezegd, dat men net zo goed de portier aan de telefoon had kunnen roepen.

Dat laatste is in de loop van de jaren minder waar gebleken, want Luns is gedurende zijn ministersloopbaan een betrouw-

bare zaakwaarnemer voor de bourgeoisie gebleken en wordt dan ook door haar, en door haar alleen, geprezen voor zijn bekwaamheid om de standpunten van de Nederlandse bourgeoisie weer te geven en zo nodig, als het in haar kraam te pas kwam, te wijzigen.

Niet zo verwonderlijk overigens, als men weet wie de loopbaan van de jonge Luns nauwlettend heeft gevolgd en op het idee was gekomen hem uit Washington te halen. Dat was blijkens zijn eigen uitlatingen prof. Carl Romme, de man, die voor velen in het reactionaire katholieke kamp de politieke aangever is geweest, want ook Schmelzer, gedoodverfd opvolger van Luns, is één van Rommes ontdekkingen en protégés.

Er is hier duidelijk sprake van een opvolging in reactionaire lijn en het kweken van een kastegeest; de kaste van de Rommes, de Lunsen en de Schmelzers heeft echter de ontwikkelingen niet tegen kunnen houden — noch wat betreft de buitenlandse en binnenlandse politiek, noch wat betreft de ontbindingsverschijnselen in de KVP.

Want Luns, de quasi-lolbroek die op Carnavalsavond met de zottekap danste, gaat weg juist op een ogenblik, dat de rechtse krachten in ons land een gevoelige verkiezingsnederlaag hebben geleden en maar nauwelijks in staat zijn om de al langer sluimerende crisisverschijnselen te verbergen en een oplossing voor hun problemen te vinden.

Toen Luns in 1952 in een kabinet-Drees de ministerssteek opzette, was het voor het eerst dat de KVP voet aan de grond kreeg bij buitenlandse zaken; de KVP was de grootste partij en als haar hoogste wijsheid gold het mandement van de bisschoppen (1954), zinnebeeld van onverdraagzaamheid en geestelijke dwang, gericht tegen elke vernieuwingsdrang in de politiek en in de kerk. Niettemin werd de positie van de KVP steeds verder aangevreten en hebben Luns en de zijnen op tal van terreinen nederlagen moeten incasseren.

Dat zal zeker knagen, want Luns is niet alleen een aartsreactionair op het gebied van de buitenlandse politiek, hij is dit ook op het gebied van de binnenlandse politiek en ten aanzien van de vernieuwingsbeweging binnen de kerk. (Eén Lunse uitspraak: „Nederland is als missie- en zendingsland sterk achteruitgegaan, maar dat is niet zo verwonderlijk omdat de godsdienst er in ons land zo sterk op is achteruitgegaan. Veel R.K. priesters zijn eigenlijk humanistisch georiënteerde personen geworden, die het met het dogma en het bidden en met de plichten van de priesterlijke staat niet meer zo nauw nemen”).

Toen vorig jaar duidelijk werd, dat Luns eindelijk niet meer op buitenlandse zaken zou terugkeren, zijn er een aantal vraaggesprekken verschenen, die het navertellen niet waard zijn en waaruit geen zinnige bloemlezing over een Nederlandse buitenlandse politiek zou zijn te maken. De heer Luns heeft wat dat betreft nooit helemaal het achterste van zijn tong laten zien! Maar om een nadere typering te geven zou men toch misschien de volgende uitlatingen aan de vergetelheid kunnen ontrukken: „De Telegraaf is een der bladen, waarin men geen obsceniteiten aantreft, het koningshuis wordt hooggehouden en het regerings-

beleid niet bij voortduring afgekraakt" en verder nog: „De heer Duys is bijzonder sympathiek en positief.” Intussen gaat het natuurlijk niet zozeer om dit soort ontboezeningen als wel om de buitenlandse koers, die gedurende negentien-en-een-half jaar is gevaren. Beschouwt men die nog eens in een terugblik dan springt in het oog, dat zij uitsluitend tegen het werkelijke Nederlandse belang was gericht en volledig ondergeschikt aan de NAVO en de Amerikaanse politiek.

Praktische uitvoerder

Sinds 1945 heeft de Nederlandse bourgeoisie geen traditionele buitenlandse politiek meer gevoerd en is er eerder sprake van een *koers* dan van *een beleid*. Met het toetreden tot de NAVO (1949) werd de neutraliteitspolitiek verlaten, hetgeen de gevaren voor ons land om bij internationale conflicten betrokken te raken vergrootte en schade toebrengt aan de positie van onafhankelijk, naar vele zijden gericht handels- en industrieland. De buitenlandse koers moest worden bepaald in een internationale situatie, die bij voortduring aan veranderingen onderhevig was en waarin de Nederlandse regeringen, en Luns, bij voortduring een straatlengte op die veranderingen achterlag.

Een voorbeeld hiervan is de houding tegenover de Oosteuropese, de socialistische staten. De meeste ministers van buitenlandse zaken van de NAVO-landen hadden de diverse hoofdsteden daar al uit en te na bezocht, toen Luns nog op zijn Goedhartiaans zat te tieren en een taal uitsloeg, die nog aan de hevigste koude oorlog deed denken.

Toen hij ineens aan het reizen toog naar een aantal Oosteuropese landen, geschiedde dit weliswaar met grote drift, maar liet hij het bij de bekende diplomatieke bla-bla over een veiligheidsconferentie zonder concrete afspraken of toezeggingen. Nederland weigert nog altijd de erkenning van de DDR en Luns is in dat opzicht nauw verbonden met de Westduitse CDU/CSU, al zegt hij dan ook positief te staan tegenover de „Ostpolitik” van Brandt. Nederland weigert ook de erkenning van de Democratische Republiek Vietnam en heult met de marionettenklok in Saigon — en hierin uit zich de verbondenheid met Nixon.

In de ruim negentien Luns-jaren zijn er van de kant van de regering nooit enigerlei principes voor een buitenlands beleid uitgewerkt. Er werden geen studies gemaakt, of analyses opgesteld.

Wat de buitenlandse politiek in breder, algemeen verband betreft, bleef de zaak beperkt tot enkele zinnen in de jaarlijkse troonrede en wat het ministerie zelf aangaat tot de toelichtingen op de begroting, of verdragteksten en de publikaties van de jaarboeken van het ministerie en van de UNO-activiteiten.

Veel wijzer wordt men er niet van.

De buitenlandse politiek wordt immers binnenskamers door de grote monopolies geregeld en Luns was alleen voor de praktische uitvoering aangesteld. De monopoliekrachten hebben

overigens niet zo zuinige misrekeningen gemaakt en soms ook onderling hun tegenstrijdige opvattingen gehad. Ons land met relatief gezien de grootste internationale concerns, met zoveel internationale vertakkingen en op een knooppunt van werelden, ligt immers in het krachtenveld van de imperialistische tegenstellingen. Invloeden van buitenaf doen zich dan ook gevoelen.

De ene . . . of de andere

Met de komst van Luns in 1952 beleefde Nederland het novum van twee ministers van buitenlandse zaken (Beijen met en Luns zonder portefeuille) en nog een minister van overzeese gebiedsdelen bovendien (Kernkamp).

Het zal voorlopig nog wel een diep in de archieven verborgen geheim blijven wat aan de benoeming van twee ministers is voorafgegaan en welke motieven nu precies een rol hebben gespeeld — al waren er toen veelvuldige speculaties, dat het nauw samenhang met de verhoudingen tegenover de Verenigde Staten en de verhoudingen tegenover de Westduitse Bondsrepubliek, d.w.z. met de vleugels in de Nederlandse bourgeoisie, die daar hun speciale vertakkingen hadden en ook als de voelhorens van beide buitenlandse machten golden.

Al spoedig bleek, dat Beijen wel de portefeuille droeg, maar dat Luns over de inhoud beschikte en bovendien over de Indonesische zaken, die eigenlijk onder Kernkamp vielen.

Beijen sprak over de twee nieuwe ministers van buitenlandse zaken, „waarvan één (hijzelf) zonder politiek etiket”, maar beiden — hij zweeg daarover uiteraard kies — met het etiket van de concerns. En dan niet te vergeten: beiden van „christelijke confessie”, al leidde dat al — men zou haast zeggen op z'n bekrompen-hollands — tot vragen en speldeprikken.

Want een van de weinige keren, dat er een poging tot een krammenakkig soort van principiële formulering in de buitenlandse politiek werd gedaan, werd het welhaast ridicuul, niet slechts wat de formulering betreft, maar ook door de reacties, welke zij ontketende. De formulering in de memorie van antwoord luidde: „De westelijke wereld kan voortbestaan noch bloeien bij verzaking van Christelijke beginselen, die de grondslagen van haar beschaving vormen.”

Prompt wilde een van de parlementsleden — van de protestantse CHU — weten „of de christelijke beginselen van de ene, dan wel van die andere bewindsman waren bedoeld” en de protestantse Beijen en de katholieke Luns waren niet zo goed, of ze moesten er nadere uiteenzettingen over geven.

Het waren de jaren van de openlijke koude oorlogspolitiek, van de grofste anticommunistische laster en verdachtmakingen, van de Foster-Dullesstijl in de internationale betrekkingen en het McCarthyïsme op het binnenlandse front. Het Amerikaanse imperialisme meende de wereld zijn wensen en opvattingen te kunnen decreteren; het waande zich, tegenover de voor hun vrijheid strijdende koloniale volkeren, als onaantastbaar. En

in Nederland deed de bourgeoisie in het kielzog van het Amerikaanse imperialisme mee.

Bij het eerste optreden van Beijen en Luns heette het: „*En Europa kan niet blijven, wat het is, de bakermat niet alleen van de westerse beschaving, maar ook de nog steeds vloeiende voedingsbron dier beschaving, tenzij het zich verenigt, tenzij het nauw verbonden is met de Verenigde Staten — verbonden als zelfstandige bondgenoot, niet als steunbehoevend lid, verbonden ook met het Britse Gemenebest. Het is slechts dan, dat Europa zijn taak kan vervullen tegenover de Afrikaanse en Aziatische volken, die de vruchten hunner onafhankelijkheid zonder Europa en Amerika niet kunnen plukken.*”

Een ronkende zin vol koloniale hoogmoed en Atlantische verhevenheid, maar na negentien Luns-jaren is er niet veel van over gebleven. De ontwikkelingen in de wereld hebben zich anders voltrokken!

Op het koloniale front hebben de imperialisten (de Amerikaanse, de Nederlandse e.a.) nederlagen moeten incasseren en heeft de bevrijdingsbeweging krachtig om zich heen gegrepen. Op het Atlantische front wordt zelfs door fervente NAVO-klanten al geruime tijd openlijk gesproken over een crisis in de betrekkingen, het aanvechten van de leidersrol van de Verenigde Staten en van groeiende onderlinge tegenstellingen.

Nieuw-Guinea-echec: bepaaldelijk Luns

Het begon juist in de dagen, toen Luns naar zijn Haagse zetel kwam, al duidelijk te worden, dat het imperialisme wel op koloniale rooftocht en anticommunistische kruistocht was, maar dat het niet meer als de „oppermachtige” kon optreden.

Het Amerikaanse atoommonopolie, dat als chantagemiddel moest worden gebruikt, was door de Sowjet-Unie doorbroken en in de Koreaanse oorlog manifesteerde zich bovendien, dat niet de technisch-militaire uitrusting beslissend is in een gewapend conflict, maar de inzet en het bewustzijn van de mensen achter de wapens.

Korea werd de eerste grote nederlaag voor het Amerikaanse imperialisme en Luns ging mee af.

Zijn hardleersheid was echter ongekend en met dezelfde koloniale verwatening stortte hij zich in het Indonesië- en Nieuw-Guinea-avontuur. Bij zijn eerste Kameroptreden als minister had al uit zijn mond geklonken: *dat er alle aanleiding was „om de blik over Azië” te laten gaan, het werelddeel, dat geografisch gesproken, wel ver van ons verwijderd ligt, doch dat om meer dan één reden een belangrijke plaats behoort te hebben in elke beschouwing over de wereldpolitiek. Voor Nederland is dit in het bijzonder van betekenis, omdat de ontwikkelingen in Azië in vele opzichten bepalend zijn voor de toekomst van Indonesië, waarin Nederland vele verschillende grote belangen heeft.*”¹⁾

¹⁾ De reactionaire opvattingen van Luns inzake de koloniale landen dateren al van zijn studententijd. In 1933 schreef hij naar aanleiding van de muiterij op de Zeven Provinciën in *Propria Cures*:

„Men kan zich verbeugen, dat het tot bloedvergieten is gekomen, daar dit

De Nederlandse kolonialen negeerden de nationale beweging in Indonesië en spinsden op het terugzetten van de klok.

Tijdenlang is Luns door de extreme reactie gevierd als de man, die het probleem Nieuw-Guinea wel even zou fiksen, die het laatste stuk rechtstreeks door Nederland bestuurde kolonie bezet zou weten te houden en daardoor de mogelijkheid om geheel Indonesië terug te gaan veroveren. Het gezemel over het lot van de Papoea's was dekmantel en voorwendsel.

Luns reisde naar de UNO en deed er stoer. De Aziatisch-Afrikaanse landen veroordeelden de Nederlandse houding — er was zelfs een meerderheid tegen het Nederlandse standpunt, maar omdat het net geen *tweederde meerderheid* werd, wuifde Luns dit weg en gedroeg zich als een overwinnaar.

Op 22 maart 1959 zei hij in de Eerste Kamer: „*Nederlands positie met betrekking tot Nieuw-Guinea is versterkt. Er is een goede samenwerking tussen Nederland, Australië en Engeland. Bovendien hebben de Verenigde Staten Indonesië gewaar-schuwd.*”

Het was een grote misrekening — niet alleen op internationaal gebied, maar ook met betrekking tot de verhoudingen in Nederland en Indonesië zelve.

Jarenlang had de CPN — vaak smaad en hoon trotserend — alleen bestaan bij de bestrijding van de koloniale politiek, maar haar inzichten, die door de gang van zaken werden bevestigd, gingen doorwerken en een rol spelen.

Steeds bredere groepen kwamen tot de conclusie, dat Nederland op de verkeerde weg was en zelfs binnen bepaalde delen van de bourgeoisie wilde men van het vraagstuk Nieuw-Guinea af. Het ligt niet in het kader van dit artikel daarover uit te wijden, maar het slot is bekend: Nieuw-Guinea moest worden overgedragen aan de vermaledijde Sukarno.

Nieuw-Guinea is het grote fiasco uit Luns' loopbaan, die echter op zijn zetel leek vastgeplakt en naliet wat ieder ander zou hebben gedaan: heengaan. Luns, die zich eerst als de Nieuw-Guineaheld had laten viëren, probeerde later zijn aandeel in het echec te maskeren met opmerkingen als „het was kabinetspolitiek”. Hij foetert daarbij wat na tegen Robert Kennedy, die tussen Luns en Foster Dulles getroffen overeenkomsten — overigens nooit door een regering vermeld of anderszins publiekelijk gemaakt — niet zou zijn nagekomen.

De nederlaag t.a.v. Nieuw-Guinea vloeide echter niet voort uit al of niet geschonden afspraken, zij was een gevolg van het gebrek aan inzicht in de ontwikkelingen in Azië.

hopelijk een rem zal zijn tegen een dergelijke gezagsverkrachting. De grote schuldigen lopen helaas nog los. Dat zijn de lieden, die „een minuut eerbiedige stilte aan de gevallen helden wijden”. Dat zijn de lieden, die ongestraft met hun hersenschimmige utopieën de arbeidersmassa vergiftigen. Dat zijn de lieden, die in Italië het fascisme, in Duitsland het nationaal-socialisme als reactie opriepen en noodzakelijk maakten en er ook hier om roepen.”

Aantekening nog hierbij: Luns was in zijn Amsterdamse studententijd dispuutgenoot met Romme.

De Nederlandse kolonialisten zonnen echter op wraak en in 1965 ontketenden rechtse generaals als Suharto en Nasution met hun hulp een wrede terreur tegen de Indonesische vrijheidsbeweging. Aan elke vorm van politieke vrijheid is een eind gemaakt en tienduizenden patriotten zitten al jarenlang zonder vorm van proces in een concentratiekamp of gevangenis.

Het verzet hebben de imperialisten en hun militaire lakeien in Djakarta echter niet in kunnen dammen, zoals nergens ter wereld een vrijheidsbeweging door imperialistisch geweld blijvend kan worden onderdrukt.

Een sprekend voorbeeld daarvan is ook de imperialistische agressie tegen Vietnam.

Luns oereerde in de Kamer in 1953: „*De oorlog in Korea noemde ik reeds, maar ook in Indo-China zijn Fransen en Vietnamezen gedwongen ten koste van grote offers, gewapende tegenstand te bieden tegen een communistische opstand, die, indien zij niet zou worden gestuit, geheel Zuidoost Azië zou bedreigen. De strijd in Indo-China eist een groot aantal van Frankrijks beste zonen en aanzienlijke materiële offers in een periode, dat Frankrijk zelf in Europa en elders met grote problemen te kampen heeft.*”

Een jaar later stortte het Franse leger ineen bij Dien Bien Phoe en spoedig daarop zetten de Amerikaanse imperialisten de agressie voort, ook vol „begrip” gesteund door Luns en de Nederlandse regeringen.

Op het ogenblik is Vietnam, het gehele Indo-Chinese schiereiland, één van de brandpunten in de strijd tegen het Amerikaanse imperialisme. Door de uitbreiding van de agressie tot Laos en Cambodja zijn de strijdfronten in Indo-China tot één geheel geworden en is er een gebied ontstaan met vijftig miljoen mensen, waar de bevrijdingsstrijd met succes wordt gevoerd. De Amerikaanse imperialisten zijn met die oorlog in een uitzichtloze situatie geraakt en al het gedraai op persconferenties en in t.v.-interviews van Nixon c.s. kan niet verbloemen, dat Amerika's strategische plannen: het onder de voet lopen van de bevrijdingslegers en „vietnamisering” van de oorlog, totaal zijn mislukt.

Feiten zijn feiten: Nixon is in wezen verslagen, in de Verenigde Staten en in Vietnam. En het is duidelijk, dat het niet terugdeinzen van het Vietnamese volk en van de Volksrepubliek China voor de atoomchantage van de Verenigde Staten daarbij een belangrijke rol heeft gespeeld.

Het bankroet van de Amerikaanse politiek heeft niet alleen een diepgaande uitwerking in Amerika zelf, men kan zeggen dat de gehele internationale situatie wordt beheerst door de Amerikaanse nederlaag in Vietnam. Zij verscherpt de crisis van het zogenaamde „Atlantische concept”, waarover Luns negentien jaar geleden zo hoog opgaf, maar waarvan de scheuren en barsten steeds duidelijker zijn te zien.

Atlantisch demasqué

Sinds een aantal jaren wordt de toestand in de kapitalistische

wereld gekenmerkt door scherpe botsingen tussen de grote imperialistische mogendheden en het zich aftekenen van nieuwe machtsformaties. Alle hoogdravende woorden over bondgenootschappen en internationale organen zijn steeds meer frasen gebleken, waarachter de verschillende imperialistische staten hun eigen expansionistische streven verbergen.

De schokken binnen het imperialistische kamp manifesteren zich in de huidige valuta-oorlog en de monetaire crisisverschijnselen, de maatregelen tot economische protectie, het gevecht om afzetmarkten en grondstoffenbronnen, het touwtrekken om Engeland en de EEG en de jacht op de commandoposten in de NAVO.

De invloed van de Westduitse generaals in de NAVO is onmiskenbaar toegenomen en het streven naar eigen atoomwapens treedt in Bonn steeds openlijker aan de dag.

De Amerikaanse imperialisten hebben de herbewapening van West-Duitsland aangemoedigd en gestimuleerd en zij haalden de oud-nazigeneraals de NAVO binnen.

In Nederland bleek Luns hun pleitbezorger bij deze politiek; zijn optreden ging gepaard met een verwoed anticommunisme, zowel gericht tegen de CPN, die met alle kracht tegen de gevaarlijke koers stelling nam, als tegen de Sowjet-Unie en de andere socialistische landen, die van alles-wat-lelijk-is werden beticht.

Nederland werd lid van de NAVO onder een regering-Drees en de rechtse PvdA-leiding maakte door de jaren heen de Luns-politiek mogelijk. De ex-minister laat niet na erop te wijzen, dat de PvdA altijd voor zijn begrotingen heeft gestemd, of ze nu in de regering zat of niet. Opvallend is de waardering, waarmee hij ook bij herhaling over de oude Drees en mr. v. d. Stoel spreekt. Over Drees: *„Ik heb nog steeds verbindingen met hem. Hij is een heel wijze man, die bijzonder goed de gehele problematiek van de staatszaken beheerst.”*

Over Van der Stoel, eens staatssecretaris onder Luns: *„Een zeer hardwerkende en bekwame man, die zich snel inwerkte. Ik heb nooit conflicten met hem gehad.”*

De Nederlandse buitenlandse politiek, of het nu „rooms-rode” coalities waren of coalities met de VVD, kenmerkte zich door slaafsheid en onderworpenheid aan de Verenigde Staten, zelfs in die mate, dat Eisenhower Nederland eens prees als „Amerika's trouwe bondgenoot”.

Evenals in de Verenigde Staten werd de buitenlandse politiek in dienst geplaatst van de militaire politiek, gericht op een voortdurend verdere uitbreiding van de bewapening, zonder op de gevolgen te letten. Tegenwoordig komt bij de begrotingsbehandeling van buitenlandse zaken de minister van oorlog in het parlement om uiteenzettingen te geven, omdat juist het defensiebeleid een onderdeel is van het NAVO-beleid.

In het militair-industriële complex, dat niet alleen een verschijnsel is van de Verenigde Staten, maar van alle NAVO-landen — Nederland inbegrepen — neemt het aantal militairen op belangrijke functies toe. Een vraag, die in dit verband kan worden opgeworpen, is in hoeverre de militairen bij de be-

paling van het beleid op het gebied van de buitenlandse politiek worden betrokken.

Een interessant aspect van deze vraag belichtte enkele maanden geleden een schrijver in het blad *Civis Mundi*. Hij vertelde, dat indertijd het plan van de Poolse minister van buitenlandse zaken Rapacki voor atoomvrije zones in Midden-Europa (het Rapacki-plan) op het bureau van het ministerie van buitenlandse zaken belandde. Het werd doorgezonden voor advies naar . . . de generale staf.

„Van hieruit wordt op zuiver militaire en voor de buitenstaander moeilijk controleerbare gronden negatief geadviseerd. De afloop van het verhaal kent men,” aldus de schrijver.

Dit is een onthuld geheim, maar hoeveel van die geheimen bestaan nog? De beweegredenen voor de buitenlandse politiek worden zo aan het oog van de bevolking onttrokken — en daarmee ook tegenstellingen en verschillen in opvatting, die er zijn of zijn geweest en slechts zelden naar buiten komen. Er bestaan nota's, telegrammen, briefwisselingen, maar er wordt nooit melding van gemaakt en de archieven gaan niet open.

In een misschien wat al te openhartige bui verklaarde Luns zelf eens, dat hij van sommige gesprekken en inlichtingen één exemplaar laat uittikelen en opbergen in *zijn eigen brandkast*.

„*Er zijn ook wel eens informaties, waarvan ik alleen de minister-president op de hoogte stel en erover consulteer.*”

Om wat voor informaties ging het dan en waar blijven nu de getikte velletjes van Luns?

In tegenstelling tot bijvoorbeeld Engeland, waar na dertig jaar documenten openbaar worden gemaakt en sommige aspecten van het buitenlandse beleid, zij het dan achteraf, kunnen worden bestudeerd, wordt het bronnenmateriaal in Nederland nauwelijks ter beschikking gesteld.

Wat zijn de geheime clausules in de Parijse accoorden, bij de EEG-verdragen, in het ultracentrifuge verdrag?

Waarom beëindigde Nederland zijn traditionele neutraliteitspolitiek en welke discussies zijn eraan voorafgegaan?

Luns is, en dat is bepaald niet verrassend, gezien zijn NAVO-heden en -verleden, een verwoed tegenstander van de neutraliteitspolitiek.

Tijdens lezingen trad hij er, herinnerend aan zijn tijd als attaché bij de generale staf, grof tegen op en ook internationale forums werden gebruikt om de gedachte aan een Nederlandse neutraliteitspolitiek te bestrijden. In een artikel in het Britse blad *International Affairs* bedacht Luns er zelfs absurde theorieën van de „Europese mens” en „Homo Atlanticus” (Atlantische mens) voor.

In handboeken en parlementaire verhandelingen zal in de toekomst wel worden vermeld, dat Luns negentien-en-een-half jaar minister van buitenlandse zaken is geweest, want een ongebruikelijke duur is het wel. Maar hij zal zeker niet „de geschiedenis ingaan”, al wil hij dat nog zo graag. Meer dan als een recordhouder zal Luns niet worden genoemd en dan hoogstens met de aantekening, dat hij het om zijn politiek gemarchandeerd zo lang kon uithouden.

In de laatste maanden van zijn ministeriële bestaan is er al wat voorzichtig afstand genomen en merkbaar geworden, dat er binnen de top van het ministerie zelf toch ook flink wat onbehagen aanwezig is. Het uit zich niet alleen in kritiek op de verouderde structuur van het ministerie (die nog negentiende-eeuws is), maar ook in kritische opmerkingen ten aanzien van Luns. Zo karakteriseerde mr. C. Schürmann, die jarenlang Nederlands topdiplomaat bij UNO-commissies in Genève is geweest, Luns onlangs als „soms wat oppervlakkig” en voegde daaraan toe: „Ik ben het soms niet met hem eens geweest, maar dat neemt hij je helemaal niet kwalijk. Ik geloof wel, dat hij te lang is gebleven — daardoor had hij wel eens de neiging de problemen iets te gemakkelijk te nemen.”

Het is bekend, dat dr. Van Rooyen, die pas zijn ambassadeurspost in Londen met pensioen verliet, met Luns meermalen, vooral in de Indonesië-politiek van mening verschilde.

Niet om acteertalent

Luns gaat nu naar de NAVO als secretaris-generaal.

Waarom heeft men hem op die post benoemd? Uiteraard niet om zijn acteertalent, al geniet hij daarom een zekere vermaardheid en verbloemt hijzelf niet, dat hij ook als minister nogal eens komedie speelde. (Luns: „*Aan het minister-zijn komt inderdaad een uitgesproken acteertalent te pas, in de Kamer, bij vergaderingen. Het komt voor, dat ik tegen mijn delegatie zeg: „Acht u nu niet het moment gekomen om boos te worden?” En een enkele keer ben ik dan ook zo geweldig uitgevallen, dat ik m'n papieren neersmeet en ben weggelopen.*”)

De Nederlandse ex-minister betreft zijn NAVO-villa in Brussel, omdat van hem wordt verwacht, dat hij de expansiepolitiek van dit agressieve pact zal uitvoeren en er in zijn negentienjarige loopbaan de internationale connecties voor heeft aangeknoopt.

Voor de NAVO is niet alleen de situatie in Europa van belang, maar ook in Azië, Afrika, het Midden-Oosten. Luns is nauw gelieerd aan de Shell, al veinst hij ook verontwaardiging, als men daaraan herinnert. Het is nog geen jaar geleden, dat hij een reis maakte naar het Midden-Oosten. Stopplaatsen waren niet alleen de rijkste Arabische olielanden, maar ook Israël; een beetje diplomatieke dubbelzinnigheid kan immers in dit opzicht geen kwaad!

De imperialisten hebben een offensief ontketend om de nederlagen ongedaan te maken, die zij tengevolge van de vrijheidsstrijd van de volkeren hebben geleden. De NAVO-staten maken steeds meer gebruik van het middel van de militaire staatsgrepen, waardoor het aantal militaire regiems in Azië, Afrika en Latijns-Amerika de laatste jaren snel is uitgebreid.

Nederland wordt nu in de figuur van Luns nauwer bij de NAVO-agressie betrokken. Er bestaat overigens in imperialistische kringen een merkwaardige voorkeur voor Nederlandse figuren. Luns wordt, sinds het twintigjarige bestaan van het

pact, de vijfde NAVO-secretaris-generaal, maar hij is al de tweede Nederlander. (Stikker ging hem in deze functie voor.) Nederland, met relatief de grootste internationale concerns en op een knooppunt van internationale verbindingen, is een belangrijk land. Dit wordt bij herhaling ook door Luns verteld en het is precies het enige waarin men hem niet zou kunnen afvallen. (Hij rekent Nederland zelfs tot de tien belangrijkste landen in de wereld en voert daar economische, politieke en geografische motieven voor aan.)

Maar juist door zijn ligging en zijn betekenis zou Nederland een andere rol moeten spelen; niet die van behoeder van het kolonialisme, van filiaal van de Verenigde Staten en van uitverkorene voor een imperialistische agressiepolitiek, maar die van uitvoerder van een politiek, waarbij de vraagstukken van Nederland in het belang van het Nederlandse volk zelf worden opgelost, op eigen wijze en langs eigen wegen.

De buitenlandse politiek is steeds meer een factor geworden in de binnenlandse politiek en er bestaat bij ons volk géén onverschilligheid ten aanzien van de buitenlandse problemen. We worden er steeds meer mee geconfronteerd: internationale verdragen over atoombewapening (ultracentrifuge), Indonesië, Vietnam, de NAVO — zij zijn gaan leven en hebben hun invloed gehad tot in alle politieke partijen toe.

Er is een crisistoestand ontstaan in de partijen, die zich in de na-oorlogse jaren geheel hebben gebaseerd op de NAVO-lijn. Deze crisis is aan de dag getreden in de uitslagen van de laatste verkiezingen en deze uitslagen hebben op hun beurt weer geleid tot een verdieping van de tegenstellingen. Het zal voor Luns in de NAVO en voor zijn opvolger op buitenlandse zaken niet meer mogelijk zijn op te geven over de zogenaamde eenstemmigheid in Nederland, want zelfs delen van de bourgeoisie zijn niet onberoerd gebleven en beginnen zich rekenschap te geven van de veranderende toestand.

Prof. jhr. dr. Alting von Geusau schreef onlangs: „Het Europese systeem — te omschrijven als het netwerk van internationale betrekkingen op het Europese continent — wordt (namelijk) gekenmerkt door een grote mate van ondoorzichtigheid. Onder de oppervlakte van een schijnbaar evenwicht, voltrekken zich een aantal politieke, militaire en strategische ontwikkelingen, die wijzen op een fundamentele instabiliteit in het Europese systeem.” (*Civis Mundi*)

Het scepticisme over Nixons politiek wordt in breder kring steeds openlijker tot uiting gebracht en heeft ertoe geleid, dat twijfel aan de uitgangspunten, doeleinden en methoden van de Amerikaanse politiek gaan doorklinken.

Het wantrouwen wordt versterkt door de voortdurende steun, welke de Verenigde Staten verlenen aan restauratieve en ondemocratische regeringen over de gehele wereld.

Onder druk van de massa-acties hebben er accentverschuivingen plaats gehad in het buitenlandse program van de PvdA, al wordt nagelaten de volledige consequentie daaruit te trekken. Er gaan stemmen op, aarzelend nog en incidenteel, dat er een heroriëntatie dient plaats te vinden. Er wordt gewezen op een

principiële verschil in doelstelling tussen de buitenlandse politiek van Nederland en een NAVO-land als Canada, dat ervan uitgaat te willen handelen als een onafhankelijke, democratische en soevereine staat.

Het woord staatkundige neutraliteit valt weer als een mogelijkheid om tegenover het Noord-Atlantische pact een andere grondslag voor een internationale politiek te bieden. Er zit beweging in de internationale en binnenlandse toestand en er gaan zich geleidelijk machtsverschuivingen aftekenen, waarin het — en het is op zijn plaats daarop bij het vertrek van Luns nog eens met nadruk te wijzen — tijd is om actiever op te treden bij de strijd voor nationale zelfstandigheid en tegen elke NAVO-voogdij.

J. MORRIËN

Om eenheid in de loonstrijd

Ervaringen uit de bouwacties

Onder druk van omvangrijke acties en stakingen in de bouw-nijverheid werden de patroons gedwongen om op 24 mei j.l. een collectieve arbeidsovereenkomst af te sluiten.

In deze cao, die oorspronkelijk op 1 januari had moeten ingaan, werden belangrijke verbeteringen in de loon- en arbeidsvoorwaarden vastgelegd. Het resultaat vormde de zoveelste nederlaag van Roolvink en de ondernemers in hun streven naar loonmatiging.

Wat is hieraan voorafgegaan?

In het najaar van 1970 ontstond in het Waterweggebied een ware stakingsgolf voor een loonsverhoging van f 25,— schoon per week. Toen alles er op wees dat deze acties naar andere bedrijfstakken zouden overslaan, kwam de SER met het voorstel een uitkering van f 400,— over het jaar 1970 te verstrekken. Het was een laatste poging de acties in de hand te houden, of zoals A. Kloos, op dat moment nog voorzitter van het NVV, het uitdrukte, „de actie te kanaliseren”.

De arbeiders van Wilton Feyenoord daarentegen hadden bij hun directie reeds de eis van f 25,— per week erbij op tafel gelegd, te verwezenlijken in een uitkering van f 400,— over de laatste zestien weken van 1970. Deze loonsverhoging van f 25,— per week diende naar hun mening met ingang van 1 januari 1971 in de loonschalen verwerkt te worden.

Ondanks de voorstellen van de SER gingen de ondernemers niet voetstoots tot betalen over. Hierop volgde een enorme stakingsbeweging tot in de burchten van grote monopolies zoals Philips en de AKZO.

In de bouwnijverheid kwam het snel tot stakingsacties om de ondernemers tot betalen te dwingen. In de voorbereiding van een grootse demonstratie schakelden de patroons zelfs de rechter in, om met diens hulp de vakbondsbestuurders te dwingen de strijdende bouwvakkers in de steek te laten en de demonstratie te laten mislukken.

Deze pogingen werden echter door eensgezinde strijd vrijdeld. De patroons moesten over de brug komen.

In de bedrijfskrant van de CPN in de Zaanstreek „*Spijkers met koppen*” werd dan ook opgemerkt: „De bouwvakkers zullen met gepaste trots op deze kostbare overwinning terugzien en tegelijkertijd beseffen, dat alle voorwaarden thans aanwezig zijn om met succes de strijd aan te binden voor forse loonsverhogingen en belangrijke verbeteringen van de overige arbeidsvoorwaarden, in de per 1 januari af te sluiten cao”.

Op de vakbondsvergaderingen werd de eis van f 25,— schoon aan de orde gesteld en grote aandacht geschonken aan de noodzakelijke verbeteringen op het secundaire vlak. Intussen kwam het voorstel van Roolvink om loonmatiging door te voeren. Ondanks het feit, dat op 15 december 1970 het werk massaal

voor een uur werd neergelegd, zette de rechtse meerderheid in de Tweede Kamer haar wil door.

Het is goed er aan te herinneren, dat de CPN-fractie bij monde van H. Hoekstra toen de mening verkondigde: „de regering kan niet de illusie hebben, dat haar loonmaatregel — al of niet door een meerderheid in deze Kamer goedgekeurd — in de praktijk uitvoerbaar zal zijn”.

Reeds snel werd dit bewaarheid.

De Rotterdamse sleepbootbemanningen wisten Roolvink en zijn rechtse meerderheid een zware slag toe te brengen door een loonsverhoging van f 45,— tot f 60,— bruto per week binnen te halen. Daarna waren het de baggeraars, die met hun staking belangrijke verbeteringen wisten af te dwingen.

De bouwvakkers accepteerden evenmin de loonmaatregel.

Reeds in januari vergaderden de objectencommissies uit de Amsterdamse bouw met de plaatselijke bestuurders van het ANB-NVV, ABWB, St. Joseph-NKV. Hier werd een gezamenlijk platform bereikt met als centrale eis f 25,— schoon per week erbij.

Hieruit moge blijken, dat verklaringen van bijvoorbeeld Brouwer van St. Joseph, als zou de f 25,— een overtrokken eis zijn, volkomen uit de lucht waren gegrepen en er alleen toe dienden om eventuele compromissen gemakkelijker te kunnen afsluiten.

Op een aantal objecten in Amsterdam en omgeving werden er tussen de objectencommissies en de betrokken patroons druk besprekingen gevoerd voor de gestelde eis van f 25,—. Hier en daar werden reeds de eerste resultaten binnengehaald. Deze activiteiten bleven veelal onder de oppervlakte verborgen. De uitgegeven manifesten, over de besprekingen van 21 januari en de resultaten daarvan waren onduidelijk en brachten verwarring. Ook de communisten namen in eerste instantie te weinig initiatieven om aan de ontstane verwarring een einde te maken.

Toen deze houding veranderde en de *Fundering* (CPN-uitgave voor de Amsterdamse Bouw) verscheen met de oproep, dat actie beslissend zou zijn en de bouwvakkers al enige weken tientjes te kort kwamen door Roolvinks loonmaatregel, werd dit met grote instemming ontvangen. Hierbij zij opgemerkt, dat de bedrijfskranten van de CPN in het gehele land een belangrijke rol hebben gespeeld, zowel in de voorbereiding als tijdens de stakingsacties.

De besprekingen over de bouw-cao werden achter gesloten deuren gevoerd, waarbij de ondernemers verklaarden, dat er voldoende tijd was om voor 1 juli tot overeenstemming te komen. Het NVV kwam met een tussentijdse verklaring: „hoe de ondernemers zich ook wenden of keren, de opgelopen achterstand van het loon zullen zij volledig moeten vergoeden”.

De groeiende stemming van strijdbereidheid kwam ook tot uitdrukking in het ANB-blad *De Bouwer*. Onder het kopje *Werkgevers spelen met vuur*, werd commentaar geleverd waaruit bleek, dat de onderhandelaars reeds zeven keer zonder resultaat bij elkaar waren geweest. „Er moet klaarheid komen over

de bouw-cao. Ons geduld raakt uitgeput”, aldus het commentaar in *De Bouwer*.

De bouwvakkers zelf hadden een ander commentaar en wel: er is geen uitstel mogelijk!

Op verzoek van de vakbonden kwam men op 21 april nogmaals bij elkaar. In Amsterdam riepen de objectencommissies op tot een uurstaking. In Kennemerland en de Zaanstreek werden namens de plaatselijke besturen oproepen verspreid „om de ondernemers te dwingen een verantwoorde cao af te sluiten”.

Aan deze oproepen werd massaal gevolg gegeven. De bouwvakkers voelden zich moreel gesterkt door de overwinning van de baggeraars. Aan de onderhandelingstafel werd een nieuwe partner toegevoegd, zij zelf, steunend op eensgezinde strijd.

Na het mislukken van het overleg op 21 april kwamen de vakbondsleidingen op 26 april met hun oproep tot acties.

Tot zover de feiten, welke aan de acties in de bouwnijverheid vooraf gingen.

Resultaat

De acties en stakingen, die daarna werden gevoerd en resulteerden in een accoord op 24 mei, hebben belangrijk meer opgeleverd dan in de matigingsplannen van de ondernemers en regering was opgenomen. Immers, de aangekondigde loonmaatregel had niet alleen de opzet om in de eerste zes maanden een matiging door te voeren, maar ook daarna te laten doorwerken.

Deze matigingsgedachte was niet alleen bij regering en ondernemers aanwezig. Den Uyl bijvoorbeeld gaf op zijn eerste persconferentie als premier van het zogenaamde schaduwkabinet te kennen, dat „matiging van de lonen noodzakelijk was”.

Drs. H. ter Heyde, opvolger van Kloos als voorzitter van het NVV, deelde op een bijeenkomst van de *Maatschappij voor Nijverheid en Handel* in Arnhem mede, dat „dit jaar de lonen als gevolg van de loonmaatregel van Roolvink drie procent te veel zouden stijgen”.

Bij een globale berekening over de reeds afgesloten cao's zou dat betekenen, dat de werkers voor dit jaar met vijf procent op jaarbasis genoeggen hadden moeten nemen. Dit zou dan ongeveer in overeenstemming zijn geweest met de stelling van Bakkenist, voorzitter van het centrale ondernemersverbond en mede benoemd om de ondernemersgelederen gesloten te houden, die verklaarde, dat na de loonmaatregel (3 pct op 1 januari en 1 pct op 1 april, dat is op jaarbasis 3,75 pct) slechts ruimte was voor vier procent loonsverhoging op 1 juli.

Op het moment, dat de onderhandelingen op 21 april werden afgebroken, lag er een voorstel van de bouwpatroons om op 1 juli zegge en schrijve 1,5 pct loonsverhoging te geven en een indexering voor de prijzen met maximaal 3 pct.

In het toen bekendgemaakte perscommuniqué werd als commentaar gegeven: „de werknemersorganisaties hebben ook dit laatste voorstel afgewezen”.

Naar de mening van de werkgevers „zou een verhoging van hun aanbod de continuïteit van de bouwproductie in gevaar brengen en in het bijzonder die van de gesubsidieerde woningbouw. Ook zou met name voor deze woningbouw te hoge loonsverhogingen tot onaanvaardbare consequenties voor de huren kunnen leiden”, aldus de *Stichting Raad van Bestuur Bouwbedrijf* in haar perscommuniqué van 21 april j.l.

Met deze drogredenen werd dan de ongekende lastercampagne tegen de bouwvakkers ingezet en de kiem gelegd om na de actie engelimiteerd de bouwkosten omhoog te kunnen jagen.

Tegenover deze grove misleiding staan echter de werkelijke feiten, in cijfers uitgedrukt. In de eerste drie maanden van dit jaar was de reële bouwproductie 20 pct hoger dan in het overeenkomstige kwartaal van 1970. Dit werd dan bereikt met twee procent bouwvakarbeiders minder.

Uit het rapport van het *Centraal Plan Bureau*, „*De Nederlandse economie in 1973*” blijkt bovendien, dat het gemiddelde rendement op geïnvesteerde kapitalen in de bouw zich als volgt ontwikkelde:

1950—1953	6,5 pct
1954—1958	14,0 pct
1959—1963	16,5 pct
1964—1968	16,5 pct
1968	18,0 pct

Verwachting voor 1973 21 pct.

Slechts de elektrotechnische industrie geeft een hoger rendement te zien.

Dit alles heeft de aandeelhouders geen windeieren gelegd. In 1970 werd bijvoorbeeld aan de aandeelhouders van de IGB - 20 pct, Hollands Betongroep - 21 pct, Ballast Nedam - 20 pct, BAM - 25 pct dividend uitgekeerd. De netto-winst van Nederland steeg in één jaar tijd van 1,5 miljoen naar 4 miljoen gulden.

De bouwvakkers hadden dan ook geen enkele reden om aan de klaagliederen van de bouwpatroons gehoor te geven, evenals aan de loonmatigingsgedachte van de regering en sommige vakbondsbestuurders.

De bouwpatroons hebben dat ondervonden. Na de sleepboot-ondernemers en baggermaatschappijen werden ook zij gedwongen belangrijke eisen van de bouwvakarbeiders in te willigen, zodat de mogelijkheid aanwezig is het totale jaarinkomen flink te doen stijgen. Naast de schrale 6 pct loonsverhoging, zijn dat vooral de verwerking van de 10 pct tariefdervingstoeslag in de uurlonen, waardoor het basisuurloon vanaf 31 december van f 4,13 naar f 5,19 op 1 juli steeg. Daarnaast werd het tariefplafond opgeheven, evenals de reisurenlimiet van vijf reisure. Verder uitbreiding van de vakantie en verhoging van de vakantietoeslag. De reeds jarenlang bestaande eis van verhoging van de vorstverletuitkering werd nu ook ingewilligd.

Voorheen bestond er een groot verschil tussen de in de praktijk verdiende lonen en het kale cao-loon. Bij ziekte en werkloosheid, werden de uitkeringen berekend van het basisuurloon. Het inkomen van de bouwvakker en zijn gezin daalde dan onmiddellijk met enige tientjes in de week.

Daar is nu een eind aan gemaakt.

Het minimumkarakter van de cao is duidelijk vastgelegd door het loslaten van het tariefplafond.

Daarmee is ook een einde gemaakt aan de praatjes van sommige patroons, dat zij „wel meer wilden betalen maar niet mochten”.

De afgesloten cao geeft dus alle mogelijkheden om de gestelde eis van f 25,— per week te verwezenlijken.

De pogingen van de patroons om 10 pct op het bestaande tarief te korten nu er 10 pct tariefderivingstoelag in de lonen is opgenomen, zullen ongetwijfeld schipbreuk lijden op de eensgezindheid van de bouwvakkers, die zij in de afgelopen periode zo overduidelijk toonden.

Hierbij zij opgemerkt, dat men veelal in gemeten tarief werkt en de verhoging van het uurloon niets verandert aan de prestatie die men moet leveren om een aantal meters timmer- of schilderwerk te leveren.

Het totale resultaat is ook voor andere bedrijfstakken van grote betekenis, al trachten de ondernemers een eigen uitleg te geven over het bereikte resultaat.

De vakbondsonderhandelaars hebben verregaande concessies gedaan ten aanzien van de oorspronkelijk gestelde looneis. Van de eerst geëiste 10 pct bleef uiteindelijk 6 pct over, met een uitkering ineens van f 125,— bruto.

Opmerkelijk in dit verband is, dat de gelijkgeschakelde pers zoveel aandacht aan die 6 pct heeft geschonken en de andere financiële verbeteringen naar de achtergrond schoof. Natuurlijk niet omdat de 6 pct te laag werd bevonden, maar omdat dit percentage — zo werd gesteld — „een goed uitgangspunt vormt voor nog af te sluiten cao's”. De opzet is wel duidelijk. Met verwijzing naar de bijna vier weken durende acties in de bouw, wil men de indruk vestigen, dat 6 pct verhoging na het aflopen van Roolvinks loonmatigingsbesluit, in de huidige periode het hoogst bereikbare zou zijn.

Welke een misleiding echter!!

Inderdaad, er is vier weken actie gevoerd, maar er is voor de bouwvakkers in de praktijk wel wat meer uit de bus gekomen dan de 6 pct.

Waar gaat het om?

In deze bedrijfstak, onderhevig aan perioden van onwerkbaar weer en de daarmee gepaard gaande loonterugval, moet men het totale pakket beoordelen. Daarbij is het minimum karakter een essentieel onderdeel.

Wij herinneren tevens aan de stellingname op het laatst gehouden congres van de CPN, waar gepleit werd voor minimum cao's, waarbij de arbeiders het recht hebben bedrijfsgewijs, of

per bedrijfstak, hogere lonen af te dwingen dan in de cao's zijn vastgelegd.

Ontwikkeling in de vakbeweging

Een van de nieuwe elementen in de huidige loonstrijd is, dat door vorming van actiecomitees, waarin georganiseerde en ongeorganiseerde arbeiders zelf initiatieven nemen, het NVV zich niet langer afzijdig kán houden.

De strijd in de strokartonindustrie, de Rotterdamse haven en in andere bedrijfstakken, hebben wat dat betreft louterend gewerkt. Discussies binnen de vakbeweging over haar taak en de wijze waarop zij die moet vervullen krijgen een meer principiële karakter. Zo werd bijvoorbeeld in het kaderblad van het NVV „*De Band*” een onderzoek gepubliceerd van het *Wetenschappelijk Instituut* onder de titel „*Vakbeweging op het vinkeetouw*”.

In dit verband kan niet op het totale onderzoek ingegaan worden, maar een aantal stellingen en conclusies zijn waard vermeld te worden.

Zo staat er: „al is het de gewoonte de leden te betrekken in de totstandkoming van bijvoorbeeld een cao, het is ook de gewoonte om als mensen in beweging komen tegen zaken, waar ze overeenkomstig gemaakte afspraken eigenlijk niet in het geweer kunnen en mogen komen, die mensen te verwijten dat zij o.m. niet naar de vergaderingen zijn gekomen, waar ze inspraak in de vaststelling van die cao hadden kunnen bepalen”.

De conclusie — en dat toont de veranderde gedachtengang aan — is: „De vakbeweging deed er beter aan zich af te vragen, waarom ze dan niet naar die vergadering zijn gekomen. Niet ten onrechte wordt van de vakbeweging gezegd, dat zij haar leden voor voldongen feiten plaatst, wat de inspraak tot een schijnvertoning maakt”.

Over het contact met de massa's, die in de afgelopen periode zelfstandig initiatieven namen voor de strijd, wordt opgemerkt dat: „dikwijls van de kant van de vakbeweging o.m. uit prestige-overwegingen, overleg met stakers of actiecomitees wordt gemeden. Dit dreigt de vakbeweging t.o.v. diegenen, wier belangen zij pretendeert te behartigen, in een isolement te plaatsen”. De leden van de studiecommissie pleiten er voor om „wat dit aangaat het roer om te gooien en als vakbeweging te beginnen positief te staan tegenover het streven van de mensen om er zelf wat aan te doen”.

Inplaats van steeds de beledigde onschuld te spelen en ontstemd te zijn over het feit, dat anderen zich „op het terrein van de vakbeweging begeven, dient de vakbeweging er van uit te gaan, dat, telkens wanneer werknemers in beweging komen, dit als steun voor het werk van de vakbeweging kan worden uitgelegd”.

Verder doet de commissie het voorstel om bijvoorbeeld districtbestuurders rechtstreeks door de leden te laten verkiezen en hen een grotere vrijheid van handelen te geven.

Tot zover dit rapport, dat een belangrijke bijdrage kan zijn in de opgang komende discussie.

Opmerkelijk is, dat het NVV in haar organen verder weinig of geen aandacht aan dit rapport heeft geschonken en het ook niet ter discussie wordt gesteld.

Het is duidelijk, dat een deel van de bestuurders deze discussie en daarmee ook de strijd trachten af te remmen. Ook in het ANB komen we deze bestuurders tegen, al werden zij gedwongen door het optreden van de bouwvakkers de actie uit te roepen. Dat wil echter geenszins zeggen, dat ook werkelijk leiding aan de strijd wordt gegeven. Ervaringen met het optreden van de vakbondsleiding maken een kritische benadering noodzakelijk.

Van onze kant willen wij voorop stellen, dat het daarbij niet gaat om zich in interne zaken van de vakbeweging te mengen, of zich tegen de vakorganisatie zelf te richten. Een aantal bestuurders zullen — zoals in het rapport van het Wetenschappelijk Instituut wordt gezegd — „de beledigde onschuld spelen en ontstemd zijn dat anderen zich op het terrein van de vakbeweging begeven, maar zij zijn verstart in de vormen waarin zij zich in de na-oorlogse jaren hebben laten manoeuvreren en zij zijn bovenal niet op strijd ingesteld. De praktijk van alle dag en de discussie op vakbondsvergaderingen tonen aan, dat zij of ze nu willen of niet deze verstarring moeten doorbreken”.

De bouwvakstaking is rijk aan voorbeelden, goede zowel als slechte, die mee kunnen helpen de vakbeweging haar taak te laten vervullen, dat wil zeggen, als klasse-organisatie op te treden. Dit geldt in het bijzonder voor het NVV.

Democratie

Het succes van iedere loonstrijd is afhankelijk van een zo groot mogelijk doorgevoerde democratie. Daartoe behoren het bespreken van de te formuleren eisen met alle betrokken werkers; het verkiezen van actieleidingen en het regelmatig verslag uitbrengen van de gevoerde onderhandelingen, waarvan het resultaat ter beslissing aan de werknemers moet worden voorgelegd.

De landelijke leiding van de NVV-bouwvakbond heeft zich, om het voorbeeld van de bouwstaking te nemen, niet aan deze democratische werkwijze gehouden, om over de gang van zaken bij de confessionele organisaties maar te zwijgen.

Al die geheimdoenerij speelde uiteraard de ondernemers in de kaart. Zij konden daardoor een demagogische campagne voeren met de teneur, dat er eigenlijk weinig verschil van mening was en dat de patroons eigenlijk wel wilden geven wat de vakbondsonderhandelaars vroegen. Zoals in het begin van dit artikel uiteengezet, bleven de bouwvakarbeiders zelf uitgaan van de op de vakbondsvergaderingen gestelde eisen. Het manoeuvreer met een procentje zus en een procentje zo hadden

de bouwvakkers omgezet in de voor iedereen duidelijke eis van f 25,— schoon per week erbij.

Heel precies kwam dat tot uiting in Amsterdam. Hier hadden ook de plaatselijke besturen van de ABWB, ANB en St. Joseph de eis van f 25,— overgenomen en reeds voor de bouwvakactie op tafel van diverse directies gedeponceerd. Een aantal patroons was hier, evenals in de Zaanstreek, al over de brug gekomen. In tegenstelling tot andere delen van het land werd in de hoofdstad aan de democratische besluitvorming door de plaatselijke besturen meegewerkt via de inschakeling van de bestaande objectencommissies. Zij kwamen met de vakbondsleiding bijeen om de eisen te bespreken en de strijdwijze te bepalen. In de praktijk vormden de objectencommissies de actieleidingen op de bouwwerken.

Ongetwijfeld hebben de objectcommissies in Amsterdam, waarvan de communisten en socialisten de kern vormen een langere ervaring; daar hebben zij hun erkenning reeds afgedwongen, niet alleen bij de vakbondsleidingen, maar vooral ook bij de ondernemers.

Met voorbijgaan aan de democratie in de loonstrijd, hebben de topleidingen van de bouwbonden gepoogd de actie te voeren met het uitgeven van schema's en decreten vanachter de bureaus. Op die wijze kan uiteraard geen juiste tactiek in de actie worden bepaald. Zo werd zonder ruggespraak met de bouwvakkers zelf vanaf de eerste dag als belangrijkste strijdmiddel de prikactie gekozen. Dat dit een voortdurende twistappel moest worden, kon iedereen bij voorbaat op zijn vingers natellen.

Niemand zal ontkennen, dat in een overlegstadium dergelijke acties tegen onwillige ondernemers een belangrijk drukmiddel kunnen zijn. Maar hier ging het om een landelijke cao en tegen een landelijke patroonsorganisatie, die bovendien de ruggesteun had van rechtse regeerders en hun loondictaten. Van die kant had men een keihard „neen” laten horen, en werd er duidelijk gepoogd om over de ruggen van de bouwvakarbeiders heen de politiek van loonmatiging in verscherpte vorm door te voeren. Meer dan ooit was het dus nodig daartegen een gesloten front van bouwvakarbeiders in stelling te brengen, die door een zo groot mogelijke machtsvorming bouwconcerns en rechtse regeerders het vuur aan de schenen zouden leggen.

De bouwpatroons trachtten deze tactiek voor hun eigen doeleinden uit te buiten. Zij vormden een onderling steunfonds en riepen luidkeels over de „schade” die hen werd toegebracht. Ook door de leiding van de vakbonden werd hoog opgegeven over de schade die de prikacties de patroons zouden opleveren. Maar de werkelijkheid is, dat het in een sociaal conflict niet gaat om de schade (in een kapitalistische maatschappij stellen de ondernemers zich gauw genoeg schadeloos) maar om de *machtsvorming* teneinde de ondernemers op de knieën te dwingen. Vandaar dat de ondernemers alles in het werk stelden om uitbreiding van de actie tegen te gaan en met een schaamteloze campagne poogden de publieke opinie te misleiden. Via radio, tv en pers werd het verhaal verspreid, dat het de bouwvak-

arbeiders in feite alleen maar te doen was om chaos te scheppen en dat hen de woningnood helemaal niet interesseerde.

De vakbondsleiding had op dit punt krachtig terug moeten slaan, in plaats van demonstratief de woningbouw buiten de acties houden. Een kind kan begrijpen, dat de ware schuldigen aan de woningnood (25 jaar na de oorlog) gezocht moeten worden in Den Haag en op de directiekantoren van de bouwconcerns, die kennelijk aan het bouwen van banken en kantoren meer verdienen dan aan volkswoningen.

De beperkte prikacties op zichzelf verwekten bij de patroons weinig animo om te onderhandelen en tot zaken te komen. Er kwam pas schot in de zaak toen in verschillende delen van het land, zoals in Amsterdam, de Zaanstreek en Groningen, de staking een algemeen karakter ging krijgen. Hier toonden de arbeiders hoe naar hun mening de strijd gevoerd diende te worden, in tegenstelling tot dié bestuurders, die openlijk verklaarden, dat zij hun taak in de actie meer zagen in het „afremmen” dan in het „stimuleren”.

Via dezelfde pers werd het parool gegeven de staking op te heffen. Veel aandacht — uitgezonderd het dagelijkse gelaster — werd niet aan de acties geschonken, maar het parool tot het opheffen van de staking werd naar alle kanten uitgetetterd.

Er was echter geen resultaat bekend. Pas toen de bouwvakkers hun staking doorzetten werd het resultaat openbaar gemaakt. Maar ook het bespreken van de resultaten met de betrokkenen alvorens men besluit de acties te beëindigen of voort te zetten, is een vraagstuk van democratie. De vakbondsleidingen werkten in feite verwarring in de hand, die een schadelijke uitwerking heeft gehad.

Georganiseerden en ongeorganiseerden

Een andere twistappel die in de strijd werd geworpen was het vraagstuk van de ongeorganiseerden. Dit gebeurde niet voor de eerste keer. Sommige vakbondsbestuurders gebruiken deze kwestie al langere tijd om verdeeldheid in stand te houden, of om eigen activerees te verbergen. Het heet dan, dat de bond door de grote ongeorganiseerdheid „geen vuist kan maken”.

Nu is het waar, dat de organisatiegraad in ons land laag is, veel te laag, al maakt de bouw een goede uitzondering met 75 procent georganiseerden. Maar met verwijten aan niet-georganiseerden wordt de kwestie niet opgelost. In plaats van met banbliksems naar ongeorganiseerden te smijten, zouden de vakbondsleiders er beter aan doen de hand in eigen boezem te steken en eens te bekijken wat er aan hun eigen werk en aan hun eigen optreden mankeert. (In het eerder aangehaalde rapport „*Vakbeweging op het vinketouw*” wordt onder meer vermeld, dat „gebleken is dat het NVV-lid echt niet zo afwijzend staat tegenover de ongeorganiseerde”.)

Zou het vertrouwen in de vakbeweging niet toenemen, wanneer de NVV-bonden de organisatie als strijdapparaat tegen ondernemers en rechtse regeerders gebruikten? Zou het wantrouwen

niet slinken wanneer een einde werd gemaakt aan de ondoorzichtige verbindingen tussen vakbondsleidingen en PBO-organen als SER en Stichting van de Arbeid, organen die immers klassensamenwerking en beteugeling van de loonstrijd ten doel hebben? Iedere bewuste arbeider kent het antwoord op deze vragen!

Eensgezinde strijd

Juist in de eensgezinde strijd neemt de georganiseerdheid toe. In de bouwvakactie traden enkele duizenden nieuwe leden tot de vakbond toe, vooral daar waar de strijd consequent werd gevoerd. Ook door ongeorganiseerden, die op het eerste sein van de steigers stapten en het werk neerlegden. Daarbij stond de noodzaak van eensgezinde actie voorop en niet de gekortwiekte uitkering die rechtse bestuurders als slijtzwam wilde hanteren.

Een splitsingsmanoeuvre die overigens niet door de plaatselijke besturen van de in Amsterdam werkzame bouwbonden werd gevolgd. In de hoofdstad en ook in sommige andere plaatsen werd vanaf de eerste dag aan iedere staker een uitkering verstrekt.

Door op deze wijze de eenheid in de strijd voorop te stellen werden ook in de bouwstaking nieuwe krachten verzameld om de ondernemers tot inwilliging van looneisen te dwingen en tegelijkertijd de vakbeweging te versterken. Die eenheid zullen de werkers in de komende tijd nog vaak genoeg als wapen moeten hanteren, nu rechtse krachten in de weer zijn een nieuw program van bestedingsbeperking uit te dokteren.

De wijze, waarop de vakbeweging deze pogingen tegemoet treedt en haar taak als klasse-organisatie vervult, zal in de komende tijd van grote betekenis zijn.

W. NIEUWENHUIJSE

Onderwijsacties — een stuk klassenstrijd

Het onderwijs is de laatste jaren een politiek strijdpunt van de eerste orde geworden. De omvangrijke actie voor democratisering van het Nederlandse onderwijsstelsel die zich in de afgelopen periode ontwikkelde, heeft in dit opzicht haar uitwerking niet gemist. Voor het eerst sinds een lange reeks van jaren is de democratiseringseis niet alleen een gerechtvaardigd verlangen, maar tevens een onderwerp van voortdurende en groeiende politieke druk op de machthebbers in onze samenleving.

Het zwaartepunt van de actie ligt ongetwijfeld bij de strijd voor een verlaging van de leerlingenschaal, dus voor kleinere klassen. Enkele jaren geleden tekenden 800.000 Nederlanders een petitie, waarin werd aangedrongen op een drastische beperking van het aantal kinderen dat onder de hoede staat van één leerkracht. Dat was het voorlopige hoogtepunt van een langdurig optreden voor deze eis, die op papier al in 1959 in zekere mate was ingewilligd met een aangekondigde verlaging in drie fasen. Deze verlaging in fasen was in 1971 echter nog steeds niet doorgevoerd. De leerlingenstakingen in Rotterdam en Amsterdam van het vorige jaar, de grote deelname van onderwijzers en leerkrachten aan de demonstratie tegen de achterstelling van het Noorden, de spandoekenactie waardoor de Amsterdamse scholen op 21 april j.l. in het teken werden gezet van de kleinere klassen, vormden evenzovele nieuwe hoogtepunten.

Naast de strijd voor kleinere klassen zijn in de afgelopen periode ook andere eisen geformuleerd voor maatregelen, die moeten leiden tot de verlangde gelijke onderwijskansen voor alle kinderen. Elders in dit artikel komen we daarop terug, hier kan worden volstaan met te wijzen op de indrukwekkende acties van de werkende jongeren.

De verscherping van de strijd voor beter onderwijs betekent een nieuwe episode na een langdurige periode, die werd gekenmerkt door een zeker vertrouwen in de „vernieuwing van het onderwijs” als motor van de democratisering.

Deze vernieuwing is niet zonder meer een abstractie. De school is wel degelijk veranderd — zelfs jonge ouders stellen gemakkelijk vast, dat het op de school van hun kinderen heel anders toegaat dan ze zelf gewend waren. De kardinale vraag is echter, of de vernieuwing — wat die dan ook precies mag inhouden — geleid heeft tot een concrete verbetering van de democratiseringssituatie; of de kansen van arbeiderskinderen op een volledige ontplooiing van hun talenten er aanwijsbaar groter door zijn geworden. In feite is dit een retorische vraag — de kansen zijn nog steeds ongelijk en dat weet iedereen, die zich ook maar enigszins in deze materie verdiept.

In dit artikel worden een aantal opmerkingen gemaakt in het kader van de vraag waaróm de aanvankelijk — ook door de arbeidersbeweging — met een zeker vertrouwen tegemoet getreden „vernieuwing” van het onderwijs in het scheppen van

gelijke kansen zo volledig heeft gefaald. Het is nodig op deze vraag een bevredigend antwoord te vinden — immers de eisen van vandaag zijn de blauwdrukken voor een nieuwe vernieuwing; men moet weten waarom de vorige poging faalde, wil de volgende een kans van slagen hebben.

Democratisering bleef uit

Het is, zoals gezegd, zeer lang geleden dat een onderwijskwestie een onderwerp van massa-agitatie was. Rond het midden van de vorige eeuw hield de schoolstrijd een groot deel van de bevolking bezig; moest het bijzonder (katholiek en protestant) onderwijs wél of niet uit de algemene middelen betaald worden?

In 1878 tekenden een half miljoen protestanten en katholieken (meer dan tien procent van de bevolking!) de beroemde petitie van resp. Kuyper en Schaepman. Los van de ingewikkelde achtergronden van de schoolstrijd — in feite een exponent van de machtsstrijd tussen de liberale bourgeoisie en de rechtse confessionele groepen — en van de bedoelingen van de organisatoren van de petitie, toonde de enorme bijval wel aan, dat de „kleine luyden” het onderwijs als een belangrijke zaak beschouwden, waarvoor men wilde optreden.

Veel duidelijker bleek dat uit de activiteiten voor een algemene leerplicht. De laatste decennia vóór de eeuwwisseling was dit één van de belangrijke strijdpunten van de arbeidersbeweging. Leerplicht betekende immers niet alleen de erkenning van het recht van de kinderen om te leren, maar veeleer ook de plicht van de maatschappij om het leren mogelijk te maken. De leerplichtwet werd in 1898 bij de Tweede Kamer ingediend door het liberale ministerie Pierson-Goeman Borgesius.

Het zou interessant zijn na te gaan welke precies de motieven zijn geweest voor de 46 liberale Kamerleden om met steun van de vier socialistenvrijdenkers het wetsontwerp in 1900 aan te nemen. Het ligt voor de hand te veronderstellen, dat enerzijds de technische ontwikkeling een verbetering van het onderwijspeil nodig maakte voor de ondernemers — waarvan de liberalen in de eerste plaats de vertegenwoordigers waren — en dat anderzijds getracht werd de groeiende SDAP de wind wat uit de zeilen te nemen. De stemmen over het ontwerp hadden overigens gestaakt als de vijftigste tegenstemmer, de antirevolutionnaire baron Schimmelpenninck geen gebroken sleutelbeen had opgelopen, toen zijn rijdier in een molshoop trapte . . .

Toen in 1920 de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs een feit werd, viel op het onderwijs geen grote nadruk meer in de politieke en klassentegenstellingen. De verwachtingen van de invoering van de leerplicht en van de gelijkstelling waren nogal hoog gespannen — een belangrijke stap naar de democratisering was gezet, nu álle kinderen onderwijs moesten genieten van hun zesde tot hun twaalfde jaar. Deze overspannen verwachtingen leidden tot een vermindering van de activiteit van de georganiseerde arbeidersbeweging met betrekking tot onderwijsvraagstukken. Voor bepaalde eisen is

weliswaar steeds opgetreden, het betrof echter verlangens die altijd neerkwamen op een verdere uitbouw van het bestaande systeem, niet op een volledige verandering. De verwachte democratisering is uitgebleven en zo is nu het besef gegroeid, dat het bestaande systeem niet deugt.

Er bestaan grote hoeveelheden cijfers, waarmee kan worden aangetoond, dat arbeiderskinderen en kinderen uit andere lagen van de werkende mensen veel en veel minder kansen hebben op optimaal onderwijs dan hun leeftijdsgenoten uit de bovenlaag.

Ter illustratie volgen er hier een paar van. In de eerste tabel staan vijf kolommen. De eerste kolom geeft het aantal kinderen aan, dat volledig dagonderwijs volgt, van kleuterschool tot universiteit. In de tweede kolom staat het aantal kinderen, dat middelbaar of voorbereidend wetenschappelijk onderwijs volgt, in de derde het percentage dat dit getal vormt van het totaal aantal leerlingen uit kolom één; in de vierde hoeveel leerlingen op de universiteit of hogeschool zitten en in de vijfde weer het percentage dat dit aantal is van het totaal.

jaar	1	2	3	4	5
1900	924.266	13.423	1,5 pct	2.816	0,3 pct
1930	1.696.905	45.190	2,6 pct	12.061	0,7 pct
1938	1.766.794	61.693	3,5 pct	12.592	0,7 pct
1967	3.267.961	225.906	6,8 pct	77.019	2,3 pct

De cijfers laten zien, dat het aantal leerlingen van middelbare, voorbereidend hogere en hogescholen in percentage gestadig stijgt. Dat ligt voor de hand, gezien de toenemende behoefte aan hooggeschoolde mensen. De vraag is of arbeiderskinderen in gelijke mate van deze stijging profiteren als kinderen uit de zogenoemde gegoede milieu's.

De volgende tabel geeft op deze vraag antwoord. Uit de tabel valt te lezen hoeveel procent van de groep twaalfjarigen van drie milieugroepen (het CBS rekent — zoals bekend — met de hinderlijke termen „hoger, lager, middelbaar milieu”) is toegelaten tot het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs; tegenwoordig zouden we zeggen: HAVO, atheneum, of gymnasium.

	1942		1949		1960	
	j	m	j	m	j	m
hoger	44,7	36,0	49,8	44,6	66,9	63,4
middel-						
baar	13,7	6,7	15,4	9,0	24,8	18,6
lager	4,3	1,8	4,5	1,9	6,8	3,6

Zo'n cijferreeksje spreekt boekdelen. In 1942 gingen er van elke honderd 12-jarigen met een vader-in-goeden-doen bijna 45 jongens naar de school, die de poort voor de universiteit opensloot. In 1960 waren het er bijna 67 van iedere 100! Voor arbeidersjongens zijn de cijfers 4,3 en 6,8 — ze hebben of je nu kijkt naar 1942 of naar 1960 een tienmaal zo kleine kans op VHMO als hun leeftijdsgenoten uit de "hogere" milieu's. Van de totale stijging van het aantal leerlingen op deze scholen profiteren ze dus relatief niet mee. De heer P. Claeys, werkzaam aan het sociologisch instituut van de Leidse universiteit, heeft over deze cijfers gezegd: „zodra het onderwijs zich geponeerd heeft als de sleutelmacht voor maatschappelijk succes, heeft het hogere milieu prompt gereageerd en langs een nog grotere zelfrecruterende zijn positie gehandhaafd”.

Gezien deze cijfers voor de toeleveringsscholen van de universiteit is het volkomen verklaarbaar, dat het percentage arbeiderskinderen dat naar de universiteit gaat, zeer ver achter blijft. Het lijkt me, dat de opvatting, dat de onderwijsvernieuwing geen bijdrage van betekenis heeft geleverd aan de democratisering van het onderwijs, wel voldoende duidelijk uit deze cijfers blijkt. Zoals opgemerkt: vanwaar dit falen?

De situatie in 1900

Er zijn al heel wat woorden gewijd aan de vernieuwing van het Nederlandse onderwijs. Iedere leerling van een pedagogische academie kan daarvan meepraten. Toch is het begrip nevelig gebleven, een kreet, waarmee je alle kanten uit kunt. Een reeks van stromingen en opvattingen heeft de scholen aangeraakt, sommige in meerdere, andere in mindere mate. Bij Wolters-Noordhoff verscheen eind vorig jaar een soort overzicht van al deze stromingen en gebeurtenissen onder de titel „*Vernieuwingsstreven binnen het Nederlandse onderwijs in de periode 1900—1940*”¹⁾ Een boek, dat het lezen meer dan waard is. Specialisten van verschillende takken van onderwijs zijn in de historie gedoken en hebben een brok informatie verzameld, dat er wezen mag. Voor de beantwoording van ons probleem is een vluchtig overzicht van de voornaamste conclusies die in dit werk getrokken worden nuttig.

Als in 1900 de leerplicht wordt ingevoerd, zijn er maar drie vormen van onderwijs wettelijk geregeld: het lager onderwijs (1878); het middelbaar onderwijs (1863) en het hoger (waaronder gymasiaal onderwijs (1876)). Overige vormen van onderwijs bestaan wel, maar op de bonnefooi. Met name is dit het geval voor het vakonderwijs.

De bewaarscholen zijn in die tijd uiterst slecht gehuisveste verblijfjes, gedreven door onbevoegde, niet opgeleide vrouwen.

De lagere school, in 1900 de school voor de leerplichtige kinderen, is streng klassikaal, onder het motto: alles aan allen ge-

¹⁾ Vernieuwingsstreven binnen het Nederlandse Onderwijs in de periode 1900—1940, dr. J. W. van Hulst, f 32,50.

lijk. Veel scholen hadden het stempel „armenschool” of „rijkschool”. Een kleine tweehonderd lagere scholen, overwegend gevestigd in middelgrote en grote steden, hadden drie kopklassen waar *meer uitgebreid lager onderwijs* (MULO) werd gegeven. De uitbreiding bestond vooral uit de aanbidding van de drie talen en wiskunde. Vanaf het begin van onze eeuw heeft het MULO een groeiende betekenis gehad voor arbeiderskinderen.

Het *vakonderwijs* voor jongens heeft in de tweede helft van de negentiende eeuw een sterke uitbreiding ondergaan — een ontwikkeling die uiteraard samenhangt met de technologische vorderingen. De scholen worden overwegend bestuurd door de patroonsbonden, een enkele keer door een sociale instelling (Nut!). In 1900 volgt ruim 3 pct van de jongens in de in aanmerking komende leeftijdsgroep vakonderwijs, erg weinig dus, maar nog veel vergeleken bij de 1303 meisjes, die op in totaal 6 „industriescholen” zaten.

Het *middelbaar onderwijs*, door Thorbecke aangekondigd als een grote en blijvende weldaad voor de bevolking, omvatte in 1900 76 scholen, met krap 11.000 leerlingen, d.w.z. 1,45 pct van de in aanmerking komende leeftijdsgroep. Er waren 3- en 5-jarige HBS-en 5-jarige MMS-en, in het algemeen bestemd voor de goeude burgers.

In 1910 brengt een door Kuyper ingestelde Staatscommissie rapport uit over de vraag, hoe een wettelijke regeling van alle onderwijsvormen eruit zou moeten zien. Een lijvig geheel van ruim 1800 bladzijden, waarin heel wat opmerkingen, die je zo terug kunt vinden in de toelichtingen bij onze eigentijdse Mammoetweg, zoals deze: „In het geheel der wetgeving ontbrak systeem, er was geen aansluiting naar een weldoordacht plan”. Deze zogenaamde inenschakelingscommissie stelde een nieuwe structuur voor, die naast de reeds wettelijk geregelde gewone lagere school, middelbare scholen, lycea en hogescholen, een reeks van nijverheidsscholen zou moeten omvatten, zowel op lager als op middelbaar niveau.

Grote aandacht had de commissie voor de uitbreiding van het vakonderwijs, gemotiveerd met de opvatting, dat „het onderwijs in elk opzicht de arbeidsverdeling behoort te volgen”. Niet het recht op ontwikkeling van de kinderlijke vermogens was bepalend, maar de maatschappelijke noodzaak, dat wil zeggen de behoefte van de ondernemers. De nijverheidsonderwijswet van 1921 is dan ook het enige concrete resultaat van dit rapport.

Vernieuwing

Als we de situatie van 1940 vergelijken met die van 1900, ontstaat een vrij duidelijk beeld van de concrete inhoud van de onderwijsvernieuwing in deze veertig jaar, voldoende om enige conclusies te kunnen trekken.

In 1940 is het *kleuteronderwijs* nog steeds niet wettelijk geregeld. Naast de bewaarscholen, die nog altijd bestaan, zijn er Fröbelscholen, waar meer methodisch wordt gewerkt door ge-

heel of gedeeltelijk bevoegde leerkrachten. Volledig opgeleid en gediplomeerd waren de leidsters op de Montessori-kleuterscholen. Deze waren toch overwegend bestemd voor kleuters van goeude ouders. Al met al was de situatie van het voorbereidend onderwijs in de praktijk allerberoerdt. Mensen als Montessori en anderen hebben overigens wel bijgedragen tot een theoretische fundering van het kleuteronderwijs, waarbij de verschillende richtingen elkaar nogal fel te lijf gingen.

De situatie bij het *lager onderwijs* was globaal gesproken in 1940 niet fundamenteel anders dan in 1900. Onder invloed van een reeks pedagogen en didactici, zoals Ligthart, Decroly, Montessori en mej. Parkhurst (uit Dalton in de Verenigde Staten), is er een zekere afkalving van het streng klassikale systeem. Deze doorbreking van „alles voor allen gelijk” is heel lang synoniem geweest voor onderwijsvernieuwing. Door meer aandacht te besteden aan de individuele mogelijkheden van de kinderen, zouden betere voorwaarden geschapen kunnen worden voor een maximale ontplooiing van hun talenten. Een instelling als het Nutsseminarium voor Pedagogiek aan de Amsterdamse universiteit, in 1919 begonnen, is een voorbeeld van de eerste pogingen om op wetenschappelijke basis inhoud te geven aan deze individualisering.

De grote moeilijkheid bij de concretisering van het streven naar doorbreking van het klassikale systeem is geweest het gebrek aan een centrale aanpak en voorlichting, aldus dr. I. v. d. Velde in zijn hoofdstuk in „*Vernieuwingsstreven*”. In het boek wordt door middel van het aangeven van verschillende bronnen aangetoond, dat de regeringen in deze gehele periode volstrekt afzijdig zijn gebleven, hetgeen het gebrek aan coördinatie en voorlichting afdoende verklaart. Ook al omdat de opleidingen daaronder leden, bleven de nieuwe lichten van leerkrachten verstoken van grondige informatie over vernieuwingsopvattingen, zodat dezen er uiteraard al bij voorbaat buiten bleven staan.

De kwantitatieve invloed van de vernieuwingsscholen (vooral Montessori en Dalton) is uiterst beperkt. In Den Haag en Amsterdam, bolwerken van deze stromingen, waren in 1937 slechts 47 van de bijna 1000 scholen voor kleuter-, lager of uitgebreid lager onderwijs vernieuwingsscholen.

Het *meer uitgebreid lager onderwijs* maakte in de jaren 1900—1940 een stormachtige groei door. Vanaf 1920 werden het onafhankelijke scholen, dus niet langer kopklassen van de lagere scholen. Het is niet moeilijk om deze groei te zien als een uitvloeisel van de sterk groeiende vraag naar personeel in de dienstensector, in het bijzonder kantoorpersoneel. In 1907 kwamen er 27 kandidaten op voor het gemeenschappelijke MULO-examen; in 1917 waren het er 800; in 1940 25.000 en in 1967 ruim 56.000!

Een soortgelijke ontwikkeling gaf het *technisch onderwijs* in deze periode te zien. Er vindt een gestage groei van het aantal leerlingen plaats tot 1935. In dat jaar wordt de driejarige opleiding teruggebracht tot een tweejarige, onder het motto, dat

de toenemende mechanisatie dit best mogelijk maakt: het kost minder tijd om machines onder de knie te krijgen dan de ambachtelijke (handwerk-) technieken.

Na de invoering van de tweejarige opleiding is de groei van deze tak van onderwijs explosief. In 1921 komt er een afsplitsing tussen lager en middelbaar nijverheidsonderwijs, een typische elite-afplitsing.

Onderstaande tabel, overgenomen uit „*Vernieuwingsstreven*” illustreert de ontwikkeling van het nijverheidsonderwijs voor jongens:

leerlingen:	1900	1920	1938
dagscholen	3.300	12.000	32.000
avondscholen	14.500	32.500	42.000
midd. n.o.	1.250	3.200	5.800

Minder spectaculair was de groei van het nijverheids-(huishouden- en landbouw)onderwijs aan meisjes, ook al kreeg deze vorm van onderwijs erkenning in de N.O.wet van 1921. De 1303 meisjes van 1900 waren er nog maar 28.600 in 1940, slechts een derde van het aantal jongens, dat toen NO volgde. In de praktijk volgde ruim 65 pct van de meisjes in 1940 niet méér dan lager onderwijs.

Bij het *VHMO* tenslotte maakte de HBS in de jaren 1900-1940 een nogal moeilijke tijd door. De wetgever had het niet gemakkelijk met de vraag, of de HBS nu beschouwd diende te worden als voorbereidend hoger onderwijs, of niet. Het aantal leerlingen steeg met 50 pct, vooral dank zij de bijzondere HBS-en, die na de gelijkstelling in 1920 als paddestoelen uit de grond schooten. Een belangrijke verbetering was de invoering van het schoolexamen in 1920.

Een nieuwe onderwijsvorm, geboren uit de behoefte om te kunnen overstappen van gymnasium naar HBS en vice versa, is het lyceum, waarvan er in 1920 16 waren, tegen 56 in 1938. Pas na een onderbouw van twee jaar hoefden de leerlingen te kiezen voor HBS of gymnasium.

Tot zover het globale overzicht van de inhoud van „*Vernieuwingsstreven binnen het Nederlandse onderwijs in de periode 1900—1940*”.

Het boek bevat over het onderwerp nog een aantal lezenswaardige hoofdstukken, met name over de matige betrokkenheid bij de vernieuwing van de onderwijzers en leraren. Voornaamste conclusie van de samenstellers is, dat „de liefde teveel van één kant is gekomen”, waarbij ze wijzen op de afzijdigheid van de rijksoverheid.

Het voorgaande overzicht spreekt eigenlijk voor zichzelf als het gaat om het beantwoorden van de vraag, waaróm de vernieuwingsbeweging hoegenaamd geen effect sorteerde bij het streven naar democratisering; in de meeste gevallen ontbrak

deze doelstelling. Alleen het streven naar doorbreking van het klassikale verband binnen de lagere school kan worden gezien als doelbewust gericht op het verbeteren van de ontplooiingsmogelijkheden. Zoals we zagen, werd dit streven getorpedeerd door een volslagen gebrek aan coördinatie en vooral door de afzijdigheid van de overheid, welke in die jaren kennelijk onvoldoende is bestreden.

In „*Om de plaats van de arbeid*”, het gedenkboek dat verscheen bij het 50-jarig bestaan van het NVV, blijkt dat ook wel. De voornaamste regels daarin over activiteiten op het onderwijsfront van het NVV handelen over de eis tot verlenging van de leerplicht; naar uit de toelichting blijkt vooral ten gunste van een langduriger vakopleiding.

Dit bevestigt sterk de indruk, dat de sociaal-democratische arbeidersbeweging weinig concreet was bij het formuleren van de eis tot democratisering van het onderwijs, evenmin was er sprake van een doelmatige analyse van de ontwikkeling.

De conclusie lijkt gerechtvaardigd, dat de wezenlijke vernieuwingen van het Nederlandse onderwijs in de periode 1900—1940 niet alleen tot stand kwamen door het optreden van de arbeidersbeweging, maar mede werden gedictieerd door de ontwikkeling van de kapitalistische maatschappij. De meest sprekende voorbeelden zijn: de vorming van zelfstandige MULO-scholen om te kunnen voorzien in de behoefte aan kantoorpersoneel en de inkrimping van het technisch onderwijs tot een tweejarige opleiding, welke voldoende werd geacht om de toekomstige industrie-arbeiders rijp te maken voor het werken met de nieuwerwetse machines.

De bloei van de MULO-scholen wordt wel eens afgeschilderd als een zegen voor de arbeidersjeugd en een vorm van democratisering. Vooral het laatste is natuurlijk onzin. Ongetwijfeld bracht de MULO-opleiding een kans „om te woekeren met talent”, zoals ergens is geschreven. Maar met democratisering van het onderwijs heeft de invoering van een nieuw schooltype voor een nieuwe categorie bezitlozen (in dit geval witteboorden-bezitlozen) waaraan de ondernemers en de bankiers behoefte krijgen, niets te maken. Waar het om gaat is, dat de toegang tot de HBS en het gymnasium en daarmee ook tot de hogere beroepsopleidingen en de universiteit in 1940 voor arbeiderskinderen even potdicht zat als in 1900.

Na de oorlog

Zoals met zoveel dingen het geval was, gingen we na de oorlog vrolijk verder vanaf het punt, waar we in 1940 waren gearriveerd. Evenmin als voor de oorlog werd de verbetering van het onderwijs onderwerp van massa-actie, vastgelegd in heldere en duidelijke eisen. De verlenging van de leerplicht bleef één van de weinige uitzonderingen. Net als in de vooroorlogse periode werd deze eis vrij gemakkelijk ingewilligd, uiteraard weer in verband met de noodzaak voor een langere opleiding, die de voortschrijdende technologie met zich meebracht. De vernieu-

wingsimpulsen voor het lager en kleuteronderwijs, die door de Montessori- en Daltonstromingen waren veroorzaakt in de vooroorlogse periode, werden na 1945 belangrijk verzwakt toen de aanhangers ervan zich — althans in het algemeen — begaven in een steriel en onverbiddelijk zuiver houden van de leer van de grote voorgangsters. Een isolement was onvermijdelijk. Een echte verbetering was de invoering van een kleuteronderwijswet in 1956. Desondanks heeft de ondermaatse waardering van de kleuterleidsters en de in het algemeen schrielse houding van de overheid bij de financiering van nieuwe scholen een volledige uitbouw van dit onderwijs tot op heden in de weg gestaan, om van de leerlingenschaal (nu 38) nog maar niet te spreken.

De invoering van de Mammoetwet is een na-oorlogs voorbeeld van aanpassing van het onderwijs aan de behoeften van het kapitalistische produktiesysteem. Aangekondigd als een „reorganisatie van het gehele voortgezet onderwijs in het belang van de democratisering” is het enige concrete resultaat van betekenis de snelgroeende HAVO-opleiding. En daar ging het precies om: met de HAVO-school is de mogelijkheid geschapen tot toelevering van een groter aantal leerlingen aan het hoger beroepsonderwijs. In het produktieproces zullen deze kinderen kunnen voldoen aan de behoefte aan hooggeschoold kader.

Een nieuw verschijnsel, dat vooral in de zestiger jaren een grote rol ging spelen in de onderwijsvernieuwing, was de inmening van de grote uitgeverconcerns. „Werkgroepen” en „stuurgroepen” produceren een nog steeds wassende stroom van methodes, waarbij een bikkelharde concurrentiementaliteit voorrang heeft boven de vraag, of het onderwijs wel zo nodig moet. Er zijn voorbeelden legio van uitgevers die inderhaast hun oude methode voor een bepaald vak vervangen door een nieuwe, omdat één of meerdere andere uitgeverijen met iets soortgelijks bezig zijn. Triest hoogtepunt in deze race is het Wiskobas-drama. Wiskobas betekent wiskunde op het basisonderwijs. Er is een streven — alweer gedictieerd door de ontwikkelingen in het bedrijfsleven — om het huidige rekenen op de basisschool te vervangen door wiskundig rekenen. Een streven, dat overigens wordt toegejuicht door de onderwijzers, die allang hun buik vol hebben van breuken en vol-met-water-lopende-vaten. Een door de minister betaalde werkgroep Wiskobas kreeg de opdracht om door middel van uitgebreide experimenten een leerplan te maken, aangepast aan de Nederlandse omstandigheden. Bovendien moest een plan worden opgesteld om de onderwijzers, grootgebracht met de breuken en de vollopende vaten, om te turnen. De uitgevers beloofden plechtig te zullen wachten op het advies van de werkgroep.

Vorig jaar verschenen er plotseling drie Wiskobasmethodes, vertaald uit resp. het Amerikaans, het Duits en het Zweeds. Drie uitgevers hadden zich niet langer kunnen beheersen . . .

Het resultaat van de uitgeversbemoeiingen is een verhevigde vernieuwingsverwarring, waarbij vergeleken die van voor de oorlog nog kinderspel is. Er is grote behoefte aan een neutrale

instelling, die met hantering van wetenschappelijke criteria kan zorgen voor een betrouwbare beoordeling van nieuwe methodes.

De rol van de pedagogische centra is na de oorlog belangrijk toegenomen, dit ondanks de voortdurende besnoeiingen op de subsidies aan deze centra door de regering. Hoe gebrekkig ook gefinancierd en bemand — de pedagogische centra hebben het bewijs kunnen leveren, dat onderwijsresearch aan vernieuwing vooraf dient te gaan.

Democratisering, nu een concrete eis

Naar mijn mening is het belangrijkste verschil tussen de huidige benadering van het vernieuwingsvraagstuk en die van voor en na de oorlog, dat nu het scheppen van gelijke kansen voor alle kinderen, de democratisering dus, nadrukkelijk geldt als dé doelstelling bij uitstek van de vernieuwing van het onderwijs. Deze doelgerichtheid heeft geleid tot een aanzienlijk concretere benadering van de vernieuwing dan tot op heden het geval was. In de eerste plaats begint het onderzoek op gang te komen naar de preciese oorzaken van het achterblijven van arbeiderskinderen.

In de tweede plaats bestaat nu het inzicht, dat vernieuwingsprojecten alleen zin hebben, als ze plaatsvinden in het kader van een gecoördineerde aanpak van het democratiseringsprobleem.

In de derde plaats is men zich ervan bewust, dat vernieuwing alleen dienstbaar kan zijn aan de democratisering, als ze over de gehele linie kan worden ingevoerd.

De pedagogische centra en met hen de organisaties van onderwijzers en leraren hebben in deze gunstige ontwikkeling een belangrijke rol gespeeld, met name in de zestiger jaren, toen een aantal nog steeds belangrijke rapporten verscheen. Bijvoorbeeld het NOV-rapport „*Nieuwe onderwijsvormen*” en het NVV-rapport „*Onderwijsbeleid in een veranderende maatschappij*”.

De grote doorbraak van de democratiseringsgedachte tot een politiek belangrijk vraagstuk vond echter in de allerlaatste tijd plaats, dank zij de massa-acties van werkende jeugd, onderwijzers, studenten en van de ouders.

Op een rijtje gezet zijn de belangrijkste concrete eisen, die worden gesteld de volgende:

- drastische verlaging van de leerlingenshalen;
- betere aansluiting tussen de verschillende onderwijsvormen, uitmondend in een samenhangend leerplan voor het gehele onderwijssysteem;
- verlenging van de leerplicht;
- uitbreiding van de opleidingsmogelijkheden voor de werkende jeugd;
- afschaffing van aparte opleidingen voor jongens en meisjes;

- verlenging van het ongedeelde onderwijs (nu kleuter- en basisonderwijs) met een drie- of vierjarige middenschool,
- invoering van een systeem van schoolbegeleiding, zowel voor ondersteuning van individuele kinderen, als voor ondersteuning bij de realisering van vernieuwingen;
- verbetering van de opleiding van de leerkrachten, invoering van een systeem van geregelde bijscholing.

Strijd voor beter onderwijs is een stuk klassenstrijd

De brede basis, waarop de strijd voor beter onderwijs nu wordt gevoerd maakt het de heersende groepen in ons land onmogelijk de politiek van vóór en na de oorlog toe te passen door opnieuw afzijdig te blijven. Bij zoveel druk is een reactie onontkoombaar.

Deze is niet anders, dan de gebruikelijke reactie van het kapitalistische stelsel op eisen vanuit de werkende bevolking, die een échte verbetering van hun positie beogen: een reactie van afweer. Het scheppen van volledige ontwikkelingsmogelijkheden voor allen is een streven dat heel wat verder gaat dan het scheppen van zóveel ontwikkelingsmogelijkheden, als de veranderingen binnen het produktiesysteem nodig maken. Het is een streven dat geld en tijd kost; geld en tijd die ook gebruikt zouden kunnen worden om te produceren en winst te maken. Geld en tijd dus, die in onze maatschappij niet gegeven, maar afgedwongen moeten worden. De actie voor onderwijsverbetering draagt alle kenmerken in zich van een stuk klassenstrijd. De eindeloze vertragingen bij het verkleinen van de klassen; de kilometers lange lijn, waaraan de werkende jongeren worden gehouden; het uitblijven van een rijksregeling voor de financiering van schoolbegeleidingsdiensten; de beknibbeling op de subsidies voor de pedagogische centra; het eindeloze gezeur over de nadelen die de middenschool met zich mee zou kunnen brengen, dat als excuus voor het achterwege laten van een goed voorbereid experiment wordt gehanteerd; de indiening van een voorontwerpwet basisonderwijs, waarin aan een aantal essentiële verlangens voorbij wordt gegaan — al deze vertragingen, zoethoudertijen en ontwijkingen getuigen ervan, dat inwilliging van de eisen alleen kan worden bereikt, als de strijd, gezamenlijk en nog krachtiger dan tot nu toe, wordt gevoerd.

O. BOSMA

Communisten en katholieken in de strijd tegen Franco

Wij publiceren hierbij het tweede en laatste deel van de beschouwing van de algemeen secretaris van de Spaanse communistische partij, Santiago Carillo, gewijd aan de positie van de katholieke kerk in Spanje en aan de verhouding tussen communisten en katholieken. Het eerste deel verscheen in het mei-nummer.

II

Zich verenigen

Het valt best te begrijpen, dat wat het Franco-regiem aangaat, het er niet op gebrand is, dat katholieken en communisten zich verenigen en samen optreden.

Wij begrijpen echter niet, welk belang de kerk als een instituut, dat geen tijdelijk karakter heeft, hierbij kan hebben.

Misschien zal het de uitgevers van Ecclesia interesseren te weten, dat er in de rijen van de linkervleugel ook onverzoenlijken zijn, die op veelal dezelfde wijze spreken als zij en die, wanneer wij communisten volharden in een politiek van het uitstrekken van de hand naar de katholieken, ons waarschuwen: „Pas op! Wees niet naïef. De mannen in het zwart zijn wolven. Nu hebben zij zich als schapen vermomd, maar zodra ze de kans krijgen vreten ze je op.”

Terwijl de katholieke „ultra's” praten over afgebrande kloosters en over de vervolging van de godsdienst, hebben „onze” sectariërs van hun kant geen gebrek aan argumenten en redenen; integendeel ze hebben er meer dan genoeg.

Zonder noodzakelijkerwijs zover terug te gaan als de brandstapels van de inquisitie, herinneren zij eraan dat in hun eigen dorp, in 1936, de fascistische wapens in de kerk verborgen en vanuit de kerktoren schoten met machinegeweren; zij roepen de waanzinnige priesters weer voor de geest, die zich haastten om de wapens op te nemen tegen de Republiek en vochten met het geweer in de hand. Zij roepen diegenen in herinnering die met hun crucifixen de tanden braken van stervende mannen die weigerden te biechten. Zij zijn niet de kloosters vergeten, die tot gevangenen werden, de lange jaren van onderdrukking, oogluikend toegelaten door de kerk; de collectieve brief van de bisschoppen in juni 1937; de samenwerking tussen de kerk en het fascisme en zoveel andere dingen!

Wijzelf hebben deze gebeurtenissen ook niet vergeten, die ongelukkig genoeg zeer ernstig waren. Maar goed, wij en de vertegenwoordigers van het Spaanse katholicisme moeten onszelf in alle ernst het volgende probleem voorleggen: Nemen we dat verleden als uitgangspunt voor onze houding nu en in de toe-

komst? Blijven we die „traditie” meezeulen? Gaan we terug naar de kruistochten en de verbranding van kloosters?

Wij communisten verwerpen iedere terugkeer naar dat verleden. In de kerk en in het katholieke kamp zijn er aanzienlijke krachten, ook al vormen ze een heel kleine minderheid in de kerkelijke overheid, die er net zo over denken. De stromingen die het Vaticaans Concilie beïnvloeden gaan in deze richting. Voor Spanje zijn deze verschijnselen gelukkige voortekenen. De samenwerking tussen katholieken en communisten op het sociale en politieke vlak, die een feit begint te worden ondanks al die belachelijke fabeltjes over wolven en lammeren, heeft een beslissende bijdrage geleverd tot het in beweging brengen van het proces van het overwinnen van de historische tegenstellingen tussen kerk en democratie.

De menselijke verhoudingen en klassesolidariteit tussen communisten en katholieken hebben vele barrières omver geworpen.

Het is ons brandend en oprecht verlangen om ons standpunt op dit vlak te blijven innemen en van hieruit het nieuwe stadium in de geschiedenis in te leiden, dat zich in Spanje aankondigt.

Ik wil er op aandringen, dat het van onze zijde geen kwestie is van een krijgslist, noch een tactische positie, maar een opstelling die ik strategisch zal noemen om haar totale diepgang en belang aan te geven.

Twee kerken

Wij communisten geloven niet, dat iets onveranderlijk is. Alles verandert. De Spaanse geschiedenis heeft ons zeer dikwijls de kerk laten zien, zoals ze verweven is met de reactionaire doeleinden.

Diegenen, die ik heb omschreven als sectarische elementen van links, denken dat dit eeuwig zo zal blijven doorgaan, of op zijn minst zolang als de godsdienst blijft bestaan. De wonden van de geschiedenis blijven hen nog steeds hevig beroeren. Niettemin heeft het christendom niet altijd dezelfde vorm gehad, noch heeft het altijd dezelfde rol gespeeld.

Engels verduidelijkt dit zo: „De geschiedenis van het vroege christendom vertoont duidelijke punten van overeenkomst met de moderne beweging van de werkende klasse. Evenals deze laatste was het christendom in oorsprong een beweging van het volk; het verscheen eerst als de godsdienst van slaven en horigen, van arme mensen die van alle rechten verstoken waren, van volkeren die onderdrukt of verjaagd werden door Rome. Zowel het christendom als het socialisme van de werkers prediken een komende verlossing van knechtschap en ellende; het christendom plaatst de verlossing in een volgend leven, na de dood, in de hemel. Het socialisme plaatst deze in deze wereld, in het scheppen van een nieuwe maatschappij. Beide worden vervolgd en gesard en hun aanhangers worden buiten de wet geplaatst . . .

De overeenkomst tussen de twee historische verschijnselen dringt zich aan ons op in de tijd van de Middeleeuwen, bij de eerste opstanden van de onderdrukte boeren en vooral van de stedelijke plebejers. Deze opstanden, zoals alle Middeleeuwse massabewegingen, droegen vanzelfsprekend het masker van de godsdienst en manifesteerden zich als het herstel van het vroege christendom tegen de om zich heen grijpende verwording. Dit bleek het duidelijkst in de organisatie van de Boheemse Taboriten onder Jan Zizka¹⁾ . . .

Maar dit kenmerk blijft de hele Middeleeuwen bestaan, tot ze uiteindelijk vervaagt na de Duitse Boerenoorlog, om opnieuw de kop op te steken met de komst van de arbeiders-communisten na 1830. De Franse revolutionaire communisten, zoals ook Weitling en zijn aanhangers, vielen terug op het vroege christendom . . ." (Engels: De geschiedenis van het vroege christendom.)

Het „constantinisme"²⁾ maakte van het christendom het instrument van een onderdrukkersstaat en begon het in conservatieve richting te stuwten, maar nam — zoals Engels uitlegt — nog steeds de formules van het primitieve christendom over.

In de huidige tijd voert de verscherping van de tegenstellingen tussen het in ontbinding verkerende imperialisme en het opkomende socialisme de klassenstrijd tot in het hart van de kerk en de katholieke beweging.

De katholieke arbeiders zijn niet langer bereid te berusten in de huidige gang van zaken en zij hebben daarbij het begrip en de steun van vele katholieke intellectuelen. Men begint de klassenstrijd te beschouwen als een natuurlijk verschijnsel, dat inherent is aan de hedendaagse maatschappij. Het is begrijpelijk dat die onderdrukte maatschappelijke groepen, die trouw zijn aan de kerk, zich wenden tot het profetische en rebelse christendom van de allereerste tijd. Zij selecteren daaruit een deel van de redenering die hen in staat stelt het oude geloof en de nieuwe militante handelwijze met elkaar in overeenstemming te brengen.

Met betrekking tot deze situatie heeft de prominente theoloog Don José González Ruiz³⁾ het volgende geschreven: „Niet-tegenstaande het onbetwiste overwicht van de constantijnse stroming in het Spaanse katholicisme, is er vanuit de diepste

1) Jan Zizka versloeg als leider van de Husieten op de berg bij Vitkov (in Praag) in 1420 keizer Sigismund.

2) Constantijn was de eerste „Oost"-Romeinse keizer, die overging naar het christendom. Tijdens zijn bewind werd het christendom als staatsgodsdienst ingevoerd.

3) Een lid van de groep, die in 1949 geformeerd werd voor de studie van kerkelijke wetenschappen door de huidige hulp-aartsbisschop van Madrid. Schrijver van „Marxisme, christendom en nieuwe mens" en andere werken. Met een groep katholieke en protestantse theologen bereidde hij een occumenische uitgave voor van het nieuwe testament, die gepubliceerd werd in een oplage van een miljoen exemplaren voor Spaans sprekende landen.

diepten van onze religieuze werkelijkheid een zeer sterke profetische stroming ontsproten. Het onstuimige binnendringen van deze profetische stroming heeft duidelijk een feit aan het licht gebracht, dat tegelijkertijd pijnlijk en hoopvol is. Uit ervaring blijkt, dat het niet nuttig is dit te verbergen: binnen het Spaanse katholicisme bevinden zich twee kerken." Volgens pater González Ruiz worden deze twee kerken gescheiden door „... een fundamenteel verschil van houding ten aanzien van sociale, economische en politieke feiten. De gevestigde kerk is verbonden met de huidige sociale en economische werkelijkheid in het land en beperkt zich tot het prediken van een individuele verlossing, terwijl de „conciliaire" kerk ⁴⁾ het haar plicht acht de bestaande situatie krachtig te veroordelen, daar ze deze op grond van haar structuur als immoreel beschouwt."

In feite is deze beschouwing verbonden met het idee van de „kerk van de armen" van paus Joannes; pater González Ruiz neemt een soortgelijke houding aan als monseigneur Edelby, de bisschop van Damascus, wanneer deze laatste, in navolging van de nieuwe ideeën van het concilie verklaart, dat „theologie niet het privilege van één klasse binnen de kerk kan zijn".

Er moet gezegd worden, dat binnen de bestaande katholieke beweging in Spanje, in de brede progressieve stroming hierin de herinneringen aan de militante en profetische geest van het vroege christendom zich manifesteert in een duidelijke veroordeling van de kapitalistische eigendom.

De AST ⁵⁾ bijvoorbeeld, die katholieke uitgangspunten heeft, verklaart, dat „de volledige menselijke ontplooiing van de werkende mens onvereenigbaar is met de opvatting van kapitalistische eigendom" en bepleit „sociale eigendom, die een eind aan het huidige loonsysteem zou kunnen maken en zou beantwoorden aan al die vormen van welvaart die kunnen voortvloeien uit de exploitatie van het gemeenschappelijk bezit van de produktie-middelen. Privé bezit alleen als het gaat om het gebruik en de consumptie die noodzakelijk zijn voor de normale ontwikkeling van ieder individu en iedere familie".

Dat maakt het voor ons communisten mogelijk te spreken over onze katholieke broeders, zonder dat we natuurlijk hiermee de bankiers en de grote ondernemers — die zich katholieken noemen — bedoelen, net zoals we hebben gesproken en blijven spreken over onze socialistische broeders, zonder dat we zo te zeggen denken aan Noske, Scheidemann of Tanner. ⁶⁾

Bij die katholieken waar wij aan denken is er noch overgave, noch onderwerping; de godsdienst die zij belijden betekent niet wat Marx noemde „de opium van het volk".

⁴⁾ Een term, die gebruikt wordt door bepaalde actiegroepen in de kerk. De term moet weerspiegelen, dat zij optreden voor de kerk „zoals die zou moeten zijn".

⁵⁾ Alianza Sindical de Trabajadores, een katholieke groepering in de vakbeweging, die actief is in de arbeiderscommissies.

⁶⁾ Rechtse leiders van de sociaal-democratie, die in respectievelijk Duitsland en Finland massa-acties van de arbeiders met geweld onderdrukten.

Is het een kwestie van een nieuwe dimensie van de godsdienst, van haar zuivering — zoals de katholieken waarschijnlijk denken — of een stadium in de lange weg naar het overwinnen van alle religieuze vervreemding?

Wij, marxisten, neigen naar de tweede opvatting. Maar de essentiële kwestie hier en nu is niet, een licht te werpen op deze vraag, maar een feit te erkennen, namelijk dat de religie die de drager is van een katholieke stroming die in actie komt tegen de dictatuur, tegen de kapitalistische maatschappij en er toe neigt deel te nemen aan de verandering van de maatschappij, zich al niet meer gedraagt als een opiaat, maar objectief gezien een progressief gistingproces vormt.

Marx zei in zijn „Kritiek op Hegels rechtsfilosofie”, dat de „kritiek op de godsdienst in wezen de kritiek is op het aardse tranendal, waarvan de religie de stralenkrans is”. Om een radicale en meedogenloze kritiek te kunnen formuleren op dit „tranendal”, moest de filosofie wel de kritiek op de godsdienst in zijn conclusies betrekken. Het was onmogelijk zich de beweging van de sociale revolutie voor te stellen zonder een hechte voorhoede, die zich bevrijd had van religieuze vervreemding en derhalve in staat was „de zelfvervreemding in haar niet-gewijde vormen te ontmaskeren”, dat wil zeggen het hoofd te bieden aan het kapitalisme en er een eind aan te maken.

Maar hieruit moet niet de conclusie worden getrokken, dat datgene wat een voorwaarde vormde voor de filosofie die de voorhoede-partij moest wapenen om het mechanisme van de religieuze vervreemding van de mens te kunnen doorbreken, ten einde hem in staat te stellen de sociale realiteit zonder oogkleppen op onder ogen te kunnen zien — ook een voorwaarde zou moeten zijn voor de deelname van alle werkende mensen, de meerderheid van het volk dus, in de strijd voor het socialisme. Grote groepen mensen nemen deel aan de strijd voor het socialisme, zonder hun religieuze overtuiging op te geven, en in bepaalde omstandigheden kunnen ze ook uit deze overtuiging de morele kracht putten om deel te nemen aan de strijd.

Zolang armoede en uitbuiting bestaan, zolang oorlog en oorlogsdreiging niet verdreven zijn en zolang er mensen zijn die leven in angst voor het heden en de toekomst en de wetenschap nog niet het eigendom is geworden van de grote massa van het volk, zal een gedeelte van hen in religieuze gevoelens een toevluchtsoord en een vorm van protest blijven zien tegen de beproevingen van het werkelijke leven.

Het fundamentele, het beslissende, dat mensen het religieuze verschijnsel kan doen overwinnen, is de verandering van de sociaal-economische structuren, en niet simpel de afschaffing van het kapitalisme. Maar ook de brede ontwikkeling, de uitbreiding en de ontplooiing van nieuwe structuren en van wetenschap en cultuur over de hele wereld.

Hierom zal atheïstische propaganda op zichzelf nooit een einde maken aan de godsdienst en kan in bepaalde vormen en omstandigheden resultaten afwerpen, die het tegendeel zijn van wat bedoeld wordt. Nog minder zullen administratieve maatregelen een einde aan de godsdienst kunnen maken.

Het is zeker dat, wanneer er een eind moet worden gemaakt aan onrechtvaardige sociale en economische structuren, de oplossing geen andere kan zijn dan revolutionaire actie, tot zijn uiterste consequenties doorgevoerd, en dat zulk een revolutionaire actie ondenkbaar is zonder een voorhoede, die geïnspireerd wordt door een revolutionaire ideologie, dat wil zeggen door het marxisme-leninisme.

Hieruit — en niet uit het katholicisme — is de radicale kritiek op de kapitalistische maatschappij voortgekomen en doeltreffende acties om haar te veranderen.

In dit verband maken we ons niet schuldig aan verwaandheid als we de radicale houding van belangrijke groepen uit het katholicisme beschouwen als een verschijnsel, dat voor een belangrijk deel te danken is aan de overwinningen van het marxisme, dat het gezicht van de wereld heeft veranderd. Daaruit vloeit voort — volgens de formulering van Marx — dat religie de omgekeerde weerspiegeling van de maatschappij is. Dit houdt geen ontkenning in van het feit, dat sociale vooruitgang in 't algemeen en de buitengewone verworvenheden van de wetenschap een zeer belangrijke rol in dezelfde richting hebben gespeeld en nog zullen spelen.

Als we als uitgangspunt nemen de realiteit van het bestaan van die twee kerken, is het noodzakelijk duidelijk te zijn over onze houding inzake het katholicisme. Op dit terrein — en speciaal geldend voor Spanje — blijkt, dat de „gevestigde kerk”, die „verbonden is met de sociale en economische gang van zaken in het land, zich beperkend tot het preken van verlossing” de drager is van een vreemde religie, die op het volk werkt als een verdovend middel, terwijl de andere kerk, die „krachtig de bestaande situatie veroordeelt, de kerk die een „profetische tendens” vertoont een factor is die bijdraagt tot de vooruitgang.

Dit is bevestigd door voorbeelden als „Operatie Moses” en de vele activiteiten op politiek en sociaal gebied die ondernomen worden door hen, die de tweede stroming vertegenwoordigen.

Terreinen van de ideologie

Niemand twijfelt er aan, dat op het terrein van de filosofie er sterke verschillen van opvatting zijn tussen ons en deze groep van de „profetische kerk”, tussen marxisme en religie. Ik zeg op filosofisch terrein, omdat daar de verschillen van opvatting fundamenteel en concreet zijn en omdat het noodzakelijk is duidelijk de gebieden van mogelijke overeenkomst en verschil te bepalen.

Het is mijn overtuiging dat niemand er zich aan zal ergeren als ik er aan toevoeg, dat op andere punten van de ideologie een volledige overeenstemming van mening bereikt kan worden. Politieke economie bijvoorbeeld is ook een kant van de ideologie en op dit terrein blijkt een aanzienlijk deel van deze katholieke groep de economische structuur van het socialisme te steunen en Marx' kritiek op de kapitalistische economie te

accepteren. Het loont de moeite te beklemtonen, dat iets dergelijks enige tijd geleden gebeurde met de volgelingen van een andere over de gehele wereld belangrijke religieuze tak, de Islam.

De politiek behoort ook tot het terrein van de ideologie en het staat vast dat een ideologische overeenstemming tussen die katholieken en ons op dezelfde manier tot stand gebracht kan worden op het gebied van de politieke structuren van democratie en socialisme.

Indien er nog niet op grote schaal punten van overeenstemming op die gebieden zijn, liggen in feite de redenen hiervoor buiten het terrein van de godsdienst, maar komen voort uit klasse-standpunten.

Hieruit volgt, dat er in de marxistisch-leninistische ideologie zones zijn, waar niet alleen coëxistentie, maar overeenstemming mogelijk is, die praktische samenwerking waarschijnlijker maakt.

In feite komen deze punten van overeenkomst niet voort uit het bestaan van een „christelijk socialisme”, een kopie van de feodale ideologie, die door Marx gekritiseerd werd. Een „christelijk socialisme” bestaat in werkelijkheid niet.

De punten van overeenkomst weerspiegelen de toenadering van groepen uit het katholicisme tot het enige echte socialisme: het wetenschappelijke socialisme van Marx en Lenin.

Met betrekking tot de meningenstrijd kunnen wij marxisten niet onverschillig staan tegenover het verschijnsel van theologische nasporingen en onderzoekingen, die aan de ene kant geïnspireerd worden door historische, sociale en wetenschappelijke vooruitgang, aan de andere kant door nieuwe factoren, waarbij het contrast tussen de integralistische kerk en wat we zullen blijven noemen de profetische kerk in het oog springt. De bisschoppelijke vergadering heeft aan dit onderzoeken en naspeuren nieuwe impulsen gegeven.

Aangezien het hier een menselijk vraagstuk betreft, van belang voor mannen en vrouwen, een probleem dat op de een of andere manier te maken heeft met de sociale ontwikkeling en tevens zijn weerslag heeft op onze eigen activiteiten, is dit verschijnsel voor ons van grote betekenis. Wanneer bijvoorbeeld monseigneur Edelby vaststelt en verkondigt dat „... het noodzakelijk is om tot elke prijs de vrijheid van meningsuiting in de gehele kerk te verdedigen — aangenomen dat deze mening oprecht is...” en dat „... het beter is een fout te maken tijdens zulk een onderzoek dan het staken daarvan uit angst een fout te zullen maken”... moeten we zijn subjectieve poging de waarheid te zoeken erkennen en waarderen.

Wij kunnen het idee van transcendentie⁷⁾ niet overnemen. Wat katholieken toeschrijven aan de goddelijke wil, is voor marxisten dat beginstuk van de geschiedenis, dat onafhankelijk is van de individuele wil en de individuele beslissing, omdat het gevormd wordt door het samenvallen van vele verschillende en

tegenstrijdige wilskrachten, die ieder bepaald zijn door specifieke, materiële omstandigheden, die het geïsoleerde individu onmogelijk kan controleren of tegenwerken. Als hij godsdienstig is, gaat hij uit van een almachtige, bovenzinnelijke wil, waaraan hij zich in berusting overgeeft.

Maar de positieve verklaringen van pater González Ruiz over de autonomie van de menselijke arbeid, de bewuste evolutie van de mens, het zelf scheppen van de vooruitgang, bevatten een bevestiging van de rol van de mens als schepper van zijn eigen geschiedenis, die onze eigen opvatting benadert en katholieken en communisten dichter bij elkaar kan brengen in gezamenlijke actie.

Op dezelfde manier maken de moderne theologische opvattingen dagelijks meer en meer ruimte voor de wetenschappen van de mens, niet alleen in de historische ontwikkelingen, maar ook in het verklaren van het ontstaan van de soort.

Een katholieke schrijver heeft het volgende te zeggen over de noodzaak van een kritische interpretatie van de bijbel en speciaal van het boek Genesis: „De wetenschap is thans aan bod. Vandaag de dag lijkt het meer en meer over te hellen naar een meervoudige oplossing, met diverse paren aan het begin van het menselijke ras, door de evolutie van het lichaam, die begint met de primaten⁸⁾ en een fase van de een of andere tussenschakel doormaakt.”

Enrique Miret Magdalena, aan wie deze passage is ontleend, is bezorgd, dat godsdienstige opvattingen en dogma's „in voortdurend conflict... met de historische of natuurwetenschappen” en met de rede zelf komen te staan.

Men kan aanvoeren, dat de zorg van de godsdienst om overeenstemming te bereiken met de wetenschap en niet met haar in conflict te geraken niet nieuw is en dat Marx er uitgebreid aandacht aan heeft besteed.

Maar in andere tijdperken leidde die zorg tot het beperken van het wetenschappelijk onderzoek — daarvan is Galilei een voorbeeld — of tot het binnen beperkte kringen houden van wetenschappelijke verklaringen, zodat ze niet binnen het bereik van het volk kwamen en er op die wijze geen conflict tussen de rede en het geloof in hun hoofd opkwam.

Tegenwoordig echter verwerpt de progressieve groep in het katholicisme elke beperking van de wetenschap en houdt vol, dat het noodzakelijk is die religieuze ideeën te herzien, die er mee in tegenspraak zijn. Het is zowel een poging om het geloof uit de conflictsituatie met de wetenschap te halen, alsook om het te behouden als een soort zuiver persoonlijke ethiek.

Het is duidelijk, dat de filosofische strijd tussen katholieken en communisten — wanneer zij geplaatst wordt binnen deze grenzen — bevrijd wordt van vele opvattingen die in het verleden de neiging hadden haar pijnlijker te maken.

Erkenning van de rol van de arbeid van de mens en die van de wetenschap in de sociale ontwikkeling verschaft reeds op het

⁸⁾ Primaten — hoogste orde der zoogdieren.

ideologisch peil — tezamen met de punten van overeenkomst op politiek en economisch terrein — een wezenlijke basis van overeenstemming om samen verder te gaan naar nieuwe historische doeleinden, met inbegrip van het socialisme.

Er blijven dan nog wel andere ideologische verschillen over, waarvan we het belang niet kunnen onderschatten: het bestaan van god op zich, dat wij ontkennen en waar de katholieken van uit gaan. De discussie hierover zal waarschijnlijk voorlopig nog niet ophouden.

Niettemin zal discussie alleen ons niet de oplossing verschaffen. Aan de andere kant zou het zonder deze discussie lijken, alsof wij de propaganda voor onze eigen wereldbeschouwing zouden opgeven. Zonder dat het enige onderschatting van het totale karakter van onze ideologie inhoudt, is het duidelijk dat het ontkennen van het bestaan van god niet de belangrijkste taak van de communistische partij is. Lenin herinnerde in zijn tijd aan de gedachte van Engels, dat „... een oorlogsverklaring aan de religie als politieke taak van de arbeiderspartij een zuiver anarchistische frase is”. Onze voornaamste taak is de revolutie, het socialisme, het communisme.

Zoals wij het zien, zal god verdwijnen uit de gedachten van de mensen, wanneer de wereld ophoudt een „tranendal” te zijn, wanneer de mens een gelukkig en rustig leven leidt, zonder angst voor kwellingen, en wanneer de wetenschap het erfgoed van de massa's van het volk is geworden.

Katholieken denken er natuurlijk niet zo over. Zij geloven integendeel, dat deze omstandigheden de werkelijke betekenis en realiteit van god aan de mensen zullen onthullen.

Wij zijn er van overtuigd, dat onze opvattingen juist zijn. Zij vertrouwen op hun ideeën.

Zonder obstakels

Ondertussen kunnen en behoren we al onze gemeenschappelijke krachten te wijden aan de taak deze wereld hier beneden woonbaar te maken. Voor dit doel is het noodzakelijk elkaar volledige garantie te verschaffen wat betreft vrijheid van religie en andere opvattingen.

De katholieken moeten, net zoals degenen die in andere godsdiensten geloven, de gelegenheid hebben hun godsdienst zonder enig obstakel uit te oefenen. Wij, en alle anderen die zich als atheïsten beschouwen, dienen het recht te hebben om als zodanig te leven en te denken en de ons eigen opvattingen te verkondigen.

Dit is ons voorstel aan de katholieken. Het komt overeen met het voorstel dat pater Cafarena ons enige tijd geleden deed. Dat is de oriëntering, die vandaag al onze samenwerking met grote groepen katholieken inspireert.

Er is hier geen politieke manoeuvre in het spel.

Wij leggen de nadruk op dit standpunt tegenover de stomp-zinnige aanvallen van de integralisten, tegenover het fabeltje over wolven en lammeren. Maar het geldt ook voor en is van

toepassing op niet weinig mensen in ons eigen kamp, die geobsedeerd blijven door de houding van de kerk in het nabije verleden en door het feit, dat deze houding gehandhaafd blijft in het huidige gedrag van de hoge geestelijkheid en vele van haar volgelingen.

Ook is het geen tactiek, die ingegeven zou worden door politieke doelen op korte termijn. Wij moeten zelf beseffen, dat het een kwestie is van een nieuwe kijk op het gehele perspectief tot vooruitgang in ons land, van een nieuwe gedragslijn ten opzichte van het katholieke vraagstuk en het verschijnsel godsdienst in het algemeen.

Dit gezegd hebbende, zijn we niet blind voor de moeilijkheden, die deze oriëntering nog steeds zal moeten overwinnen. We bestrijden ze nog steeds. De conciliegezinden onder de katholieken bestrijden deze opvattingen ook, en directer dan wij. Het wordt hun kwalijk genomen, bijna als gold het een misdrijf, dat zij betrokken zijn bij een dialoog en samenwerking met communisten en zij zijn fel bekritiseerd, omdat ze ons aanspraken met „communistische broeders”. Iedere dag krijgen zij in hun gezicht geslingerd dat de overwinning van het socialisme in andere landen vergezeld is gegaan van botsingen tussen de nieuwe macht en de kerk. Hen wordt bevolen hun houding tegenover de communisten in Spanje af te stemmen op wat karakteristiek is voor de kerk in die landen.

Kunnen de ontwikkelingen in Spanje niet op heel andere wijze plaatsvinden? Wij communisten verklaren dat zulks kan en wij willen oprecht dat dit inderdaad anders zal verlopen. Of de dingen in Spanje anders gebeuren dan in andere landen hangt niet alleen van onze houding af. Het hangt er van af of de profetische kerk waar González Ruiz van spreekt, er in slaagt het Spaanse katholicisme hier en nu te bewegen relaties te scheppen, waarin begrip bestaat voor de progressieve krachten in de maatschappij. Het hangt af van de grondslagen voor samenwerking die nu worden gelegd en of we er in slagen sectarische opvattingen aan beide zijden te doen verdwijnen en het verleden kunnen overwinnen.

Een situatie te veranderen die al eeuwen voortduurt, kan op het eerste gezicht een *te* ambitieuze taak schijnen. Sommigen zullen ons mogelijk beschuldigen van een zekere naïviteit, terwijl anderen ons zullen beschuldigen van een te macchiavelliaanse benadering.

Ook zal het niet ontbreken aan mensen, die zich zullen herinneren, dat Spanje atheïstische burgerlijke denkers heeft gekend, die op sociaal gebied een gemeenschappelijke basis met de kerk hadden kunnen vinden, maar die reeds hebben gefaald.

Ook de bourgeoisie, en nog meer het feodalisme, hebben als klassen eveneens al eeuwen bestaan, maar staan vandaag de dag op het punt van verdwijnen. De burgerlijke, atheïstische en democratische denkwereld in Spanje was niet in staat een basis voor coëxistentie met de kerk te bereiken. Dit om dezelfde reden die haar verhinderde om op bepaalde tijden haar eigen revolutie tot het eind te volbrengen.

Op een ander niveau — op dit terrein of op andere terreinen — wordt het proletariaat geconfronteerd met de noodzaak taken uit te voeren, die de bourgeoisie niet heeft kunnen volbrengen. Het is onze taak, aan de ene kant de geest van de inquisitie, de geest van een „kruistocht”, en aan de andere kant de antikerkelijkheid van de twintigste eeuw te overwinnen en een nieuwe verhouding te scheppen tussen hen die geloven en degenen die dat niet doen.

Zelfs als de krachten, die behoren tot de conciliegroep zwakker waren dan ze in werkelijkheid zijn, zouden we nog het standpunt innemen, dat ik uiteengezet heb.

In een land als het onze is dit de enig juiste oriëntatie van de toekomst.

Er is geen andere.

In het niet waarschijnlijke, uiterste geval, dat de conciliaire krachten zouden worden onderdrukt, zou de morele kracht die zulk een positie ons zou geven, tegenover de katholieke massa's die vrijheid en vooruitgang wensen, een stap voorwaarts betekenen in de strijd voor democratie en socialisme.

Kernpunten van de sociale politiek

Na de verschijning in 1969 van het door mr. J. Mannoury samengestelde leerboek over het sociale recht,¹⁾ waarin de hoofdzaken van het arbeidsrecht worden behandeld is thans in aansluiting daarop van deze schrijver een verhandeling over de sociale politiek²⁾ gepubliceerd.

Mr. Mannoury, die o.a. buitengewoon hoogleraar aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam is, zegt in zijn voorwoord, dat zijn boek is opgezet om als hulpmiddel te dienen bij de studie van onze sociaal-politieke verhoudingen en daarvoor de nodige basiskennis te verschaffen.

Er wordt bij de weergave van de feiten naar objectiviteit gestreefd, zo verklaart de auteur, waarbij men echter moet opmerken, dat objectiviteit geen bruikbaar uitgangspunt is ten aanzien van de sociale politiek. Immers, deze politiek is de vrucht van een steeds voortdurende (klassen)-strijd van mensen, die subjectieve maatschappelijke oogmerken nastreven. Mr. Mannoury, die in het verleden één der directeuren is geweest van het Wetenschappelijk Bureau van het NVV, is er dan ook niet aan ontkomen op talrijke punten van de samengestelde leerstof een subjectief stempel te drukken.

Anderzijds is de schrijver er in geslaagd met korte en heldere formuleringen de elementaire historische achtergronden van de sociale politiek leerzaam uiteen te zetten.

De historische lijnen worden in het algemeen tot het midden van 1970 doorgetrokken.

Inmiddels is de ontwikkeling doorgedaan. Dat blijkt o.a. waar de schrijver op pagina 10 constateert, dat de gemeenten op bescheiden voet een eigen sociaal beleid op het gebied van de Algemene Bijstandswet kunnen voeren. Kort nadat dit werd geschreven, is dit bescheiden eigen beleid nagenoeg geheel uitgehold door een maatregel van de regering, waarbij de uitvoering van de Algemene Bijstandswet werd gecentraliseerd en de gemeenten een landelijke normering van de bijstandsnormen is voorgeschreven.

Deze zg. harmonisatie van het gemeentelijk bijstandsbeleid werd zelfs voor diverse gemeenten met terugwerkende kracht tot 1968 ingevoerd!

Dat de beslissing over uitkeringen krachtens de Algemene Bijstandswet bij B. en W. berust, zoals op pagina 42 wordt opgemerkt, is verleden tijd en met de huidige werkelijkheid in strijd.

Zoals in vrijwel al dit soort boeken over de economische en

1) Kernpunten van het sociale recht, f 7,65.

2) Kernpunten van de sociale politiek, f 7,25. Uitgaven van Wolters-Noordhoff N.V., Groningen.

sociale politiek wordt Marx en zijn leer ook in het geschrift van mr. Mannoury louter negatief beoordeeld.

Het werkje, dat in 68 pagina's een samenvatting geeft op het gebied van de sociale politiek, loonpolitiek, sociale verzekering, politieke stromingen, etc. leent zich overigens goed als naslagwerk.

C. DE ROVER

Spinoza-biografie van Theun de Vries

Baruch Spinoza, de Nederlandse zeventiende-eeuwse filosoof, is een van de leidende denkers van zijn tijd geweest. Nog altijd is zijn naam een begrip, al zullen er maar weinig mensen zijn, die de inhoud van zijn denken en de achtergronden van zijn persoonlijke leven kennen. In een serie in West-Duitsland verschijnende monografieën is kort geleden een studie van Theun de Vries over leven en werken van Spinoza verschenen, die in vele opzichten in dit tekort kan voorzien.*)

Daarmee wil niet gezegd zijn, dat de literatuur over Spinoza tot nu toe een achtergebleven gebied zou zijn geweest. Integendeel, want met de publikaties die zich direct of indirect met zijn persoon en zijn denken hebben bezig gehouden, zijn zo langzamerhand wel een paar respectabele boekenkasten te vullen. Het aantrekkelijke van de biografie van Theun de Vries is echter, dat ze duidelijk is afgestemd op een wat groter publiek (daarvoor staat alleen al de manier van schrijven van De Vries garant). En vooral ook, dat hij Spinoza zo duidelijk in zijn tijd plaatst, daarmee tegelijkertijd een interessant en verantwoord beeld scheppend van het zeventiende-eeuwse Nederland.

Die schets, in het kader van het moeilijke leven van Spinoza, is ook voor de niet direct in Spinoza en de filosofie geïnteresseerden zeer boeiend. Voor de meesten waarschijnlijk boeiender dan het filosofische gedeelte, door De Vries knap verwerkt, maar voor een beginner, die niet zo op de hoogte is van de verschillende filosofische stromingen door de tijden heen, toch vrij moeilijk te verwerken.

De Duitse uitgave van de Spinoza-biografie is buitengewoon fraai, zeker gezien de prijs, boordevol als zij is met unieke illustraties, portretten, etsen en schilderijen, die zeer functioneel aanvullend werken bij het relaas van Theun de Vries.

Het blijft natuurlijk jammer dat een zo interessant werk van een Nederlandse auteur alleen in het Duits moest verschijnen, temeer omdat De Vries toch vrij diep graaft, en de materie bepaald niet overal eenvoudig is. Voor wie zich door de taal niet hoeft te laten afschrikken, is „Spinoza” echter beslist de aandacht waard.

T. BOEKMAN

*) Spinoza, door Theun de Vries; Rowohlts Monographien no 171; Uitgeverij Rowohlt, Hamburg.

Verklaring van Dagelijks Bestuur van de CPN

De partijen van het bij de verkiezingen verslagen kabinet-De Jong hebben, met behulp van DS'70, het program opgesteld dat zij in de komende jaren aan Nederland willen opleggen.

Het is het program van de grote concerns, dat zich richt op bestedingsbeperking en lastenverzwaring, aanvallen op het levenspeil van de werkende bevolking en bezuinigingen op noodzakelijke voorzieningen, terwijl tegelijkertijd de uitgaven voor NAVO-bewapening zouden moeten stijgen. Het voornaamste oogmerk van dit program is om op kosten van de arbeiders en andere werkers de reeds torenhoge winsten nog verder op te voeren.

De rechtse partijen hebben zich voor dit doel verzekerd van de steun van DS'70, om zich te kunnen beroepen op een parlementaire meerderheid.

Die meerderheid is echter valse schijn.

De verkiezingen hebben immers aangetoond dat de politiek van het kabinet-De Jong, die men thans met behulp van Drees wil voortzetten, door de meerderheid van het Nederlandse volk wordt afgewezen.

De acties en bewegingen van de laatste tijd hebben bewezen, dat deze meerderheid tegen het gevoerde beleid niet is afgenomen, maar integendeel gegroeid.

Het gaat daarom niet aan, om zoals thans de PvdA-leiding doet, te vervallen in machteloze jammerklachten, die slechts kunnen leiden tot berusting en passiviteit.

Ook is de tijd van schijnvertoningen met schaduwkabinetten e.d. nu definitief voorbij.

Het is noodzakelijk dat thans alle oppositionele krachten zich verenigen in de strijd tegen de rechtse plannen. De oppositie is in de meerderheid. Ze omvat alle lagen van de werkende bevolking: de arbeidersklasse, de middenstanders, boeren, de studenten en intellectuelen.

Doel van de strijd moet zijn om tegenover de voorgenomen afbraakplannen positieve resultaten te bereiken:

- Verhoging van de lonen en salarissen voor alle werknemers en volstrekte afwijzing van elk plan tot aantasting van de kinderbijslag, van invoering van eigen risico bij het ziekenfonds en van verdere huurverhogingen.
- Verbetering en democratisering van het gehele onderwijs, verhindering dat extra barrières in de vorm van lastenverzwaringen worden opgeworpen voor de toegankelijkheid van alle stadia van het onderwijs voor alle groepen van de bevolking.

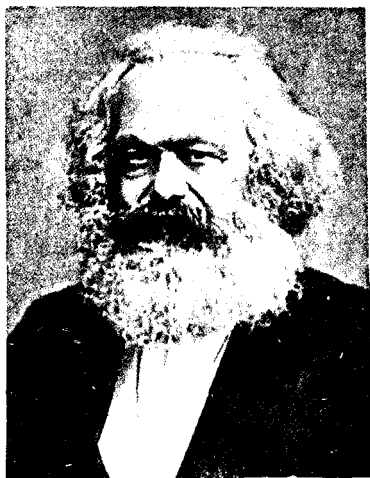
- Afwijzing van de stelselmatige liquidatie van het boeren- en middenstandsbedrijf en in plaats daarvan het afdwingen van maatregelen die zullen leiden tot een versterking van de positie van deze zelfstandigen.
- Snelle opvoering van de woningbouw, vooral in de grote steden en bevolkingscentra, tegen betaalbare huren.
- Meer geld voor Groningen, afwijzing van de opnieuw opdoemende plannen tot vestiging van een NAVO-oefenterrein.

Terwijl in het program een verder opjagen van de bewapeningsuitgaven met vele honderden miljoenen wordt aangekondigd, zwijgt het over alle grote brandende internationale kwesties zoals de toenemende Amerikaanse atoombewapening en de oorlog in Vietnam, waarvan de smerigheid door de onthullingen van de laatste tijd aan miljoenen over heel de wereld nog duidelijker is geworden.

Dit bewijst eens te meer de noodzaak van versterking van de actie voor solidariteit met de vrijheidsstrijders in Vietnam, voor de onmiddellijke terugtrekking van alle Amerikaanse troepen. Uit het hele program blijkt de noodzaak, dat het Nederlandse volk op alle terreinen de strijd tegen deze nieuwe rechtse formatie gaat aanbinden. Het Dagelijks Bestuur van de CPN roept alle communisten op, om hierbij vastberaden de kop te nemen.

(De Waarheid, dinsdag 22 juni 1971.)

Amsterdam, 21 juni 1971.

Binnenkort verschijnen bij Pegasus herdrukken van

Karl Marx — LOONARBEID EN KAPITAAL

5de druk, 82 blz., paperback, f 3,65

Een beknopte uiteenzetting van de verhouding tussen arbeid en kapitaal. Voor de eerste maal in de vorm van een reeks artikelen verschenen in 1849.

Karl Marx — LOON, PRIJS EN WINST

84 blz., paperback, f 3,65

In een polemiek met de opvattingen van de burgerlijke politieke economie verklaart Marx het verband tussen loon, prijs en winst.

Deze beide werken geven een goed inzicht in de fundamentele vraagstukken van het kapitalisme en van de klassenstrijd. De betekenis van de loonstrijd en van het optreden van vakbonden komen aan de orde en Marx antwoordt op opvattingen, die ook thans nog steeds door de woordvoerders van de monopolies naar voren worden gebracht.

Andere werken van Marx, die bij de Uitgeverij Pegasus zijn verschenen:

DE BURGEROORLOG IN FRANKRIJK

160 blz., geill. paperback, f 6,90

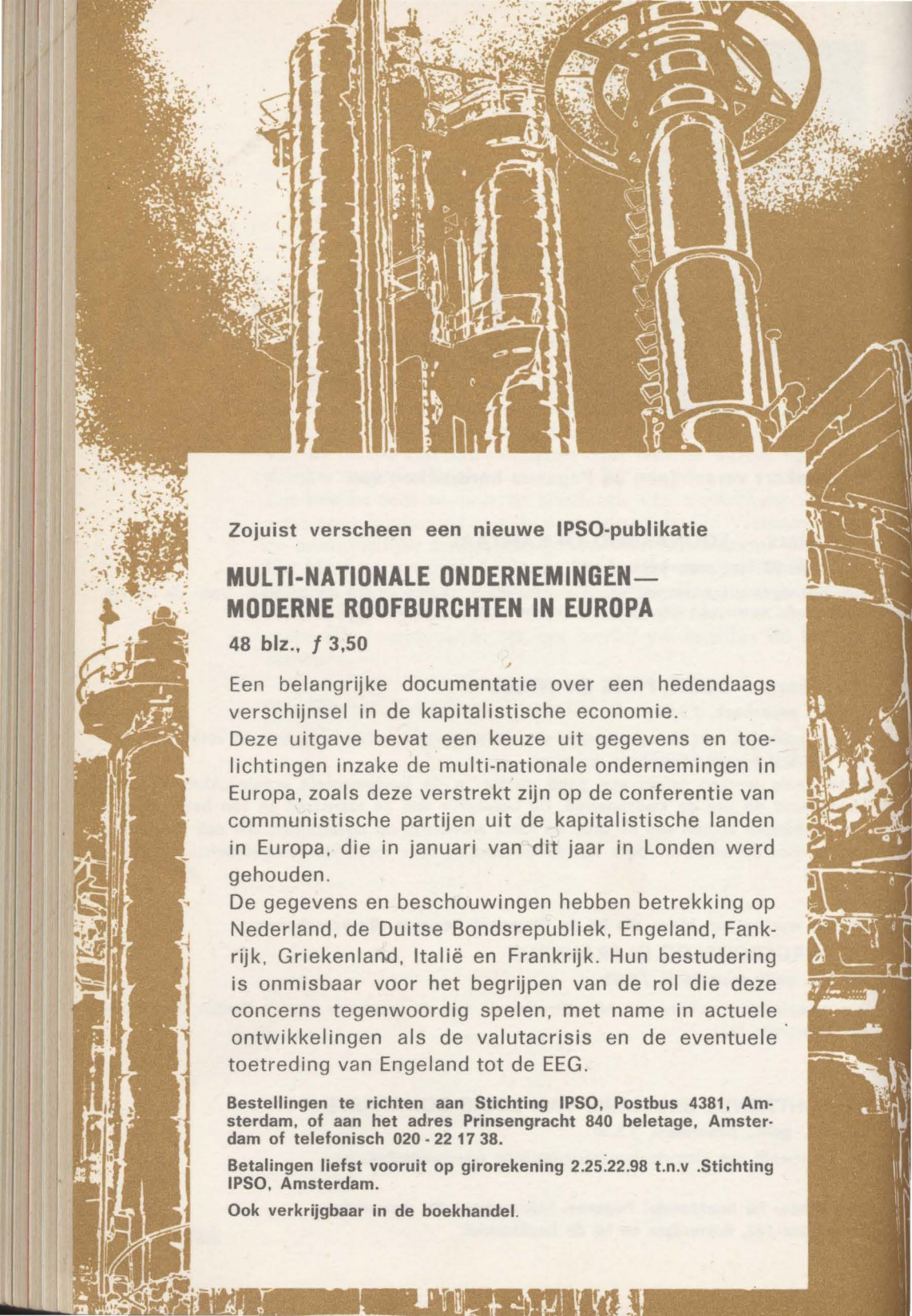
Een meeslepende schets van het optreden en van de betekenis van de Parijse Commune van maart-mei 1871.

DE ACHTTIENDE BRUMAIRE VAN LOUIS BONAPARTE

170 blz., geill., paperback, f 5,50

Een voorbeeld van historisch-materialistische geschiedschrijving.

Verkrijgbaar bij Boekhandel Pegasus, Leidsestraat 25, Amsterdam,
Hoogstraat 143, Rotterdam en bij de boekhandel.

Zojuist verscheen een nieuwe IPSO-publikatie

MULTI-NATIONALE ONDERNEMINGEN— MODERNE ROOFBURCHTEN IN EUROPA

48 blz., f 3,50

Een belangrijke documentatie over een hedendaags verschijnsel in de kapitalistische economie.

Deze uitgave bevat een keuze uit gegevens en toelichtingen inzake de multi-nationale ondernemingen in Europa, zoals deze verstrekt zijn op de conferentie van communistische partijen uit de kapitalistische landen in Europa, die in januari van dit jaar in Londen werd gehouden.

De gegevens en beschouwingen hebben betrekking op Nederland, de Duitse Bondsrepubliek, Engeland, Frankrijk, Griekenland, Italië en Frankrijk. Hun bestudering is onmisbaar voor het begrijpen van de rol die deze concerns tegenwoordig spelen, met name in actuele ontwikkelingen als de valutacrisis en de eventuele toetreding van Engeland tot de EEG.

Bestellingen te richten aan Stichting IPSO, Postbus 4381, Amsterdam, of aan het adres Prinsengracht 840 beletage, Amsterdam of telefonisch 020 - 22 17 38.

Betalingen liefst vooruit op girorekening 2.25.22.98 t.n.v. Stichting IPSO, Amsterdam.

Ook verkrijgbaar in de boekhandel.

nr XVIII

POLITIEK EN CULTUUR

31STE JAARGANG 8/1971 PRIJS 0.95

UIT DE INHOUD:

IMPERIALISTISCHE TREK NAAR DJAKARTA

**BETEKENIS VAN LEDENWERVING
VOOR DE CPN**

**GEWESTVORMING - AANSLAG OP
GEMEENTELIJKE AUTONOMIE**

De imperialistische trek naar Djakarta Investeringsparadijs niet stabiel	J. Morriën	289
De betekenis van ledenwerving voor de CPN	R. Walraven	299
Gewestvorming — aanslag op gemeentelijke autonomie	C. IJmkers	309
Biesheuvel draait abortusklok terug	G. Boekman—Blees	313
Max Havelaar: eenheid van daad, gedachte en poëzie	J. G. Stuve	318

UIT DE TIJDSCHRIFTEN

Papoea Nieuw Guinea een Australische kolonie	323

BOEKBESPREKINGEN

Vrijbuiters van de geest rond 1600	Eva Tas	333
Arbeiderskinderen en middelbaar onderwijs	O. Bosma	335

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38

De abonnementsprijs is *f* 8,50 per jaar,
f 4,25 per halfjaar, losse nummers *f* 0,95
Studentenabonnement *f* 4,25 per jaar

Ons gironummer is 173127, Gem.giro: P 1527

Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.

Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

maandblad, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

De imperialistische trek naar Djakarta

Investeringsparadijs niet stabiel

Over enkele weken zal de grootste Nederlandse ondernemersdelegatie uit de na-oorlogse jaren een bezoek aan Indonesië brengen en met vertegenwoordigers van het militaire bewind besprekingen voeren over nieuwe investeringen en economische projecten.

Ruim zestig man gaan onder aanvoering van mr. Oyevaar, voorzitter van de studiegroep tot bevordering van privé-investeringen in Indonesië, naar Djakarta. Dit is een nieuw bewijs van de koortsachtige activiteiten, die de Nederlandse concerns in Indonesië ontplooiën in hun jacht op grondstoffenbronnen en afzetmarkten. De delegatie geniet de volledige steun van de Nederlandse regering — zij heeft zelfs een semi-officieel karakter — en de koers van De Jong en Luns wordt in dit opzicht voortgezet door Biesheuvel en Schmelzer.

De nieuwe premier Biesheuvel weet ongetwijfeld van wanten. Hij komt niet alleen uit de partij, die altijd al goed in de koloniale business is geweest (de AR-coryfee Colijn en de olie!), maar beweegt zich zelf in de op de tropische landen gerichte ondernemerskringen. Als voorzitter van de raad van commissarissen en voorzitter van de projectcommissie van de *Nederlandse Financieringsmaatschappij voor Ontwikkelingslanden* (FMO) liet hij indertijd al weten, dat het „*vanzelf spreekt*”, dat de mate van rentabiliteit, die het Nederlandse bedrijf van een project in de ontwikkelingslanden verwacht van „*doorslaggevende betekenis*” zal zijn voor de beslissing een investering daadwerkelijk tot stand te brengen. De FMO

neemt voor 50 procent deel in de *Development Bank for Indonesia* (DBI).

Het is algemeen bekend, dat de bedragen, welke de Nederlandse regeringen beschikbaar heten te stellen aan „ontwikkelingshulp” voor het merendeel naar het militaire bewind in Indonesië gaan en het lijkt erop dat Biesheuvel deze bedragen wil gaan opvoeren.

In zijn regeringsverklaring kondigde hij — bij alle bezuinigingen — aan in de komende periode ruim vijf miljard gulden te willen uittrekken voor „ontwikkelingssamenwerking” tegen drie miljard in de periode 1969—1970.

In diezelfde regeringsverklaring repte de nieuwe premier echter met geen woord over de betrekkingen met het Indonesische generaalsbewind en dat was geen toeval. Het had dan immers ook voor de hand gelegen een enkele opmerking te maken over het door de regering-De Jong voorbereide en door Biesheuvel verder uitgewerkte officiële staatsbezoek — en dat was kennelijk iets, dat hij wilde vermijden.

Dit staatsbezoek ligt namelijk bij de openbare mening bepaald niet lekker en is zeer omstrede, zoals aan de vooravond uit de conflicten in en om het Indonesië-reportageteam van de NOS al duidelijk werd. Er is een sterke stroming in ons volk, die er niets van moet hebben, dat het generaalsbewind door officiële bezoeken wordt opgepoetst, al heeft bij voorbaat het ontstane rumoer er de gewenste glans reeds aan ontnomen.

De sultan van Djokja

De Nederlandse koloniale kringen hebben zich na de staatsgreep en de massamoorden van 1965 bijzonder uitgesloofd om hun oude posities in Indonesië te herwinnen. Zij steunen Suharto en zijn generaals met alle middelen en haalden de oude banden met deze ex-KNIL elite en met de feodale kaste nauwer aan. Niet alleen is er weer een druk Nederlands gereis naar de Archipel, maar ook komen velen van die feodalen weer hierheen.

In april organiseerde het centraal orgaan voor de Economische Betrekkingen met het buitenland een „Indonesië-dag” en als (van Djokja), minister van economie, industrie en financiën. Hij voornaamste spreker trad op Sri Sultan Hamengku Buwono IX stelde „met vreugde” vast, dat de betrekkingen tussen Nederland en Indonesië hechter geworden zijn en schetste hoe het generaalsbewind een „gunstig” handels- en investeringsklimaat schept.

„Sinds Indonesië zijn betrekkingen met de internationale wereld heeft hersteld en zijn deuren heeft geopend voor particuliere investeringen,” aldus deze sultan, „heeft de Indonesische regering haar goedkeuring verleend aan 335 projecten, uit te voeren door buitenlandse beleggers met een garantiëkapitaal van 1,3 miljard dollar en aan 488 projecten door binnenlandse beleggers met een toegewezen kapitaal van ongeveer 400 miljoen dollar. Ofschoon prioriteit werd gegeven aan industrieën die

deviezen vervangende goederen kunnen produceren en aan die, welke deviezen verdienende produkten voortbrengen, kan men op elk gebied privé-kapitaal investeren."

Vele van de goedgekeurde projecten hebben betrekking op de zogenoemde infrastructuur: aanleg en modernisering van havens, bouw van krachtcentrales, irrigatie, elektriciteitswerken, spoorwegen, marinetelecommunicatie. Hierdoor moeten de voorwaarden geschapen worden voor een verdere penetratie van het buitenlandse kapitaal, dat zich in het bijzonder op de mineralen (olie, tin, bauxiet, nikkel) concentreert, maar ook de ondernemingslandbouwproductie (palmolie, thee, koffie, rubber, hout) weer ter hand neemt.

De studiegroep tot bevordering van investeringen (van mr. Oyevaar) verklaarde in een van haar rapporten „er voldaan over te zijn, dat top prioriteit is gegeven aan de infrastructuur en verbindingen en dat substantiële verbeteringen worden aangebracht. Met betrekking tot de interinsulaire scheepvaart zijn de resultaten nog teleurstellend”.

Een opvallend aspect is eigenlijk wel, dat deze rapporten niet zozeer aanbevelingen, als wel bevelen aan het militaire bewind bevatten en dat van tijd tot tijd wordt nagegaan aan welke „aanbevelingen” wordt voldaan.

Groeiende schuldenlast

In de wet op buitenlandse investeringen geeft het Suhartobewind garanties voor het overmaken van de winst, afschrijvingen, salarissen enz., alsmede garanties tegen nationalisaties en regelingen voor eventuele schadeloosstellingen en arbitrage. Bij alle graagte, waarmee de Nederlandse en andere concerns willen investeren treft men toch ook hier en daar een zekere terughoudendheid aan. De positie van Suharto is niet sterk en papieren garanties in een wet zijn nog geen politieke garanties. Hoewel in 1970 het buitenlandse kapitaal voor mijnbouw, bosbouw, industrie en toerisme in een tempo van meer dan twintig miljoen dollar per maand binnenkwam, blijft bij sommige projecten de werkelijke investering nog achter bij het toegezegde bedrag.

De generaals drijven financieel volledig op de jaarlijks door imperialistische geldschieters te verstrekken leningen en die bedragen lopen steeds hoger op. Tijdens de laatst gehouden geldschietersconferentie gaf Udink het volgende overzicht:

1967	—	200 miljoen dollar
1968	—	325 miljoen dollar
1969	—	500 miljoen dollar
1970	—	600 miljoen dollar
1971	—	640 miljoen dollar

De generaals verweten president Sukarno zijn leningenpolitiek; zij dragen thans zelf echter reeds de enorme schuldenlast van

2,3 miljard dollar, dat wil zeggen al 200 miljoen dollar meer dan de schuldenlast uit de regeerperiode van Sukarno, die over een lange reeks van jaren tot stand was gekomen en niet — zoals in het geval van het generaalsregiem — in nog geen vijf jaar.

De leningen verdwijnen in de bodemloze put van corruptie en persoonlijke verrijking. Dit jaar zal het regiem met de eerste terugbetalingen dienen te beginnen, hetgeen een verzwarende voor de financiële positie betekent. „Het probleem van de Indonesische buitenlandse schulden vormt een reden voor groeiende bezorgdheid,” zo constateert het in Australië verschijnende *Bulletin of Indonesian Economic Studies*.

Als regel zijn de op conferenties in Nederland vastgestelde leningen verstrekt op een verdeelsleutel van één-derde door de Verenigde Staten, één-derde door Japan en de rest door de overige zogeheten „donorlanden”, waarvan Nederland het leeuwendeel voor zijn rekening nam. De grootste geldschieters verlangen (uiteraard...) de gunstigste concessies en in dit opzicht is er duidelijk sprake van een onderlinge concurrentieslag.

Voor de Amerikaanse en de Japanse imperialisten betwisten elkaar de sleutelposities, die kunnen bijdragen tot hun militaire en economische expansie in geheel Azië.

Japan doet een greep naar de olie. De produktie is de afgelopen jaren snel gestegen, maar 82 procent was in 1970 nog in handen van de Caltex. Japanse oliemaatschappijen voeren thans boringen uit voor de kust van Borneo en Sumatra; van de Indonesische olie-export gaat 8 à 10 procent naar Japan, dat echter heeft laten weten meer te willen afnemen en — vanwege de kortere aanvoerwegen — de voorkeur te geven aan Indonesische olie boven die uit het Midden-Oosten.

Op West-Irian bereiden Amerikaanse maatschappijen (in samenwerking met de Hoogovens) de exploitatie voor van nikkelvoorraden, op de Molukken en Halmaheira wordt dit gedaan door Japanse maatschappijen.

Vrijwel de gehele Indonesische bauxietproduktie gaat naar Japan, dat ook een belangrijk deel van de houtproduktie controleert. Nabij Bangka en Billiton wordt naar tin gezocht op een diepte van 30 tot 40 meter onder de zeespiegel; bij tin- en olie-exploratie zijn Nederlandse bagger- en exploratiemaatschappijen als Industriële Handelscombinatie Holland en Decoriant nauw betrokken.

„Tegen de Amerikanen en Japanners kunnen we natuurlijk niet op. Maar er kan meer gebeuren,” verklaarde J. W. T. E. Sikkes, oud-directeur van het centraal orgaan voor de economische betrekkingen met het buitenland in een vraaggesprek met het blad *De Werkegever*. Hij vond dat Nederland in Indonesië nog meer moest gaan investeren.

De gehele entourage rondom het officiële staatsbezoek aan Indonesië — behalve minister van buitenlandse zaken Schmelzer is er nog een groep van ruim twintig deskundigen op tal van gebieden aan de delegatie toegevoegd — moet daar kennelijk het klimaat rijp voor maken. ¹⁾

Al sinds een aantal jaren is er sprake geweest van een officieel staatsbezoek aan Indonesië (prins Bernhard bezocht het land vorig jaar al eens alleen), maar om verschillende, uiteenlopende redenen is daartoe in het verleden steeds geen definitief besluit genomen.

Zonder twijfel ligt een van de voornaamste oorzaken in het feit, dat een groot deel van het Nederlandse volk met afgrijzen en verontwaardiging over de huidige situatie in Indonesië oordeelt en het militaire bewind daar verfoeit.

Dat bleek wel duidelijk, toen zich vorig jaar na het aangekondigde bezoek van generaal Suharto aan ons land, een krachtige protestbeweging ontplooidde en dit bezoek een volledig fiasco werd.

Wat had moeten dienen om Suharto's positie politiek wat op te vijzelen en hem wat „internationaal aanzien” te geven, sloeg in zijn tegendeel om en het solidariteitsoptreden met de Indonesische vrijheidsbeweging kon zelfs niet buiten de kolommen van de Indonesische pers worden gehouden. (De activiteiten van het „Comité Suharto ongewenst” en de rol van de CPN werden in enkele bladen vermeld.)

Nu wordt opnieuw een poging gedaan om vanuit Nederland het Suharto-bewind enige luister bij te zetten. De plannemakers van het officiële staatsbezoek, die wel konden bevroeden dat het een zeer omstreden aangelegenheid zou worden, meenden een slim tijdstip te hebben gekozen: vlak na Suharto's verkiezingskomedie, waarmee de indruk moest worden gewekt, alsof het er in Indonesië toch maar democratisch toe gaat. Al op 12 januari van dit jaar schreef *De Volkskrant*: „Met vrije en geheime algemene verkiezingen op 3 juli zal president Suharto het bewijs willen leveren, dat hij ernst maakt met zijn belofte om de democratie in Indonesië na het bewind van Sukarno te herstellen.”

Er is echter geen zinnig mens, die daar is ingetippeld!

Door de terreur, de intimidatie, het buitensluiten van miljoenen kiezers en duizenden kandidaten vielen Suharto en zijn generaals met hun verkiezingsdemagogie juist door de mand; het militaire bewind kreeg geen „democratisch masker”, maar de politiemethoden en zwendelpraktijken traden openlijker aan de dag.

De „kiesraad” werd geleid door een generaal (Machmoed — ook minister van binnenlandse zaken) en van de 460 zetels

1) Het Nederlandse imperialisme is erop uit nog een rol te spelen in Azië. Luns schreef (nog als minister) in het mei-nummer van *Far Eastern Economic Review*: „Bij het beschrijven van de Nederlandse aanwezigheid in Azië op dit moment, moet in de eerste plaats melding worden gemaakt van vertakkingen en filialen van een aantal Nederlandse firma's van internationale bekendheid, zoals Philips, Shell, Unilever, zowel als die van banken, scheepvaartmaatschappijen en de KLM.” Wat Indonesië betreft zijn het overigens niet alleen deze grote concerns, die zich roeren, maar ook van ouds bekende „Indische” maatschappijen als Lindeteves, Hagemijer, Amsterdam Rubber, Internation Muller, H.V.A. enz.

voor het parlement werden er al zonder meer 100 door generaal Suharto persoonlijk toegewezen aan vriendjes in de strijdkrachten.

Eén simpel feit over de situatie zegt al genoeg: van de 26 provincies in Indonesië worden er meer dan twee-derde gecontroleerd door militaire gouverneurs, officieren met de rang van generaal-majoor, brigadier-generaal, kolonel, enz. Van de 281 districten (kabupaten in het Indonesisch) in geheel Indonesië staan zestig procent onder leiding van officieren.

De begin van deze maand gepubliceerde „uitslagen” vormen dan ook geen enkele verrassing: de door de generaals opgezette groepering Sekber Golkar, die door de militaire gouverneurs en bestuurders werd gesteund en bevoordeeld, krijgt 236 zetels van de 360 zetels, waavor nog moest worden „gekozen”.

Klachten over stembusvervalsing, over pressie en intimidatie, over verplicht lidmaatschap van de Golkar voor ambtenaren enz. enz. worden door de generaals terzijde geschoven: in zijn marionettenparlement kan Suharto op een „meerderheid” rekenen, die echter in geen enkel opzicht een weerspiegeling is van hetgeen in werkelijkheid onder de bevolking leeft.²⁾ Alles verloopt volgens het welbekende recept van de marionettenkniek in Saigon en wordt op dezelfde wijze door de koloniale kringen begeleid.

Vlak voor de 3de juli („verkiezingsdag”), toen de berichten over zwendel steeds veelvuldiger werden, had het *Financieel Dagblad* maar vast geschreven: „Voor buitenlandse waarnemers uit het Westen is het uiterst moeilijk deze verkiezingen en straks de uitslag ervan te beoordelen. Men past dan ook de nodige bescheidenheid en distantie. *Indonesië heeft in ieder geval naar onze mening het grootste belang bij voortzetting*”

²⁾ De voorbeelden van de dwang ten gunste van Sekber Golkar zijn legio. Een correspondent van het Franse blad *Le Monde*, die in juni Indonesië bezocht, tekende in Soerabaja uit de mond van PNI-aanhangers de volgende uitspraak op: „In bepaalde dorpen kwamen de militairen 's nachts aanzetten met de kieslijst. Iedereen moest tekenen of zijn duimafdruk zetten. Als deze operatie geëindigd was, verklaarden de Golkaristen dit dorp gesloten voor de politeke partijen, waarna van iedereen officieel werd gezegd, dat hij zich voor hen had uitgesproken. Het komen en gaan van personen werd onder controle geplaatst. Er was geen sprake meer van een verkiezingscampagne. Dat is wat wij „ge Golkariseerde” dorpen noemen. Bij de toegang tot een klein dorp in Medan, kon men in mei lezen: „Dorp Golkar — politieke partijen ga naar elders”.

De progressieve en patriottische krachten van de PNI (nationale partij) worden door het bewind vervolgd en het was een rechtse groepering, die zich onder de naam PNI tijdens de „verkiezingen” presenteerde. In enkele gebieden gingen de plaatselijke leiders echter buiten de door de generaals gestelde normen, zoals uit tal van publikaties blijkt. De zoon van president Sukarno, Guntur, werd bijvoorbeeld de toegang tot Djember ontzegd. Er verzamelde zich voor een PNI-meeting echter een menigte van 100.000 personen, die door de bejaarde zuster van Sukarno, die in deze streek woont, werd toegesproken.

De PKI, die bij werkelijke verkiezingen in 1955 ruim zestien procent van de stemmen op zich had verenigd, is verboden en verzet zich tegen het generaalsbewind vanuit de illegaliteit.

van het huidige bewind, dat door zijn prestaties van de afgelopen jaren bewezen heeft de zaken ernstig en doortastend aan te pakken. Men mag er geen eeuwigheidswaarde aan toeschrijven, want in ontwikkelingslanden met zulke onvoorstelbare problemen van allerlei aard kan men geen al te grote stabiliteit verwachten.”

Honderdduizenden gevangenen

Dat is dan wel een doortastend standpunt van het *Financieel Dagblad*, als men weet, dat Indonesië onder het militaire regiem van Suharto is geworden tot een van de landen in de wereld met de meeste politieke gevangenen. Geschat wordt dat er meer dan 350 gevangenis en concentratiekampen zijn, waarin politieke gevangenen zijn opgesloten. Daar moeten dan nog bij gerekend worden honderden plaatselijke politiestations en legerkampen, die als tijdelijke interneringsplaatsen worden gebruikt. Ze zijn niet in het reisprogramma van het staatsbezoek opgenomen . . .

Het militaire regiem heeft nooit gegevens bekend gemaakt over het precieze aantal kampen of over de omstandigheden, waarin de gevangenen verkeren. Zelfs over het werkelijke aantal hullen de generaals zich in stilzwijgen, of geven elkaar tegenstreekende cijfers.

In het laatste geval zijn zij er vooral op uit om het aantal van hen, die nu al jarenlang zonder vorm van proces worden vastgehouden, te bagatelliseren. Ook bijvoorbeeld de Indonesische vertegenwoordiging in Den Haag, die onder druk van de protestbeweging in Nederland, er niet langer het zwijgen toe kon doen, beperkt zich tot sussende verklaringen, die in scherpe tegenstelling staan tot de werkelijkheid.

De meeste gevangenen zijn nu al meer dan vijf jaar geleden, uitsluitend vanwege hun politieke opvattingen of activiteiten in nu verboden massa-organisaties of op basis van valse beschuldigingen, gearresteerd; tot op de dag van vandaag wordt hun elke wettelijke bijstand of verdediging in welke vorm ook, onthouden.

In de afgelopen jaren zijn niet meer dan ruim honderd personen van de honderdduizenden gevangenen, voor bijzondere, speciaal door de generaals in het leven geroepen tribunalen geslept. De sfeer van intimidatie en militair vertoon rondom deze processen is ondanks de censuur tot de buitenwereld doordrongen, evenals de moedige en onverschrokken wijze, waarop mannen als Njono, Sudisman, Sukatno en anderen hun beulen trotseerden en de bloedige terreur van het regiem ontmaskerden.

Het in Djakarta verschijnende blad *Berita Yuhda* berichtte op 29 november 1970, dat volgens de centrale inlichtingendienst tegen het eind van 1969 het aantal politieke gevangenen in Indonesië op 73.542 moest worden gesteld. Hieronder bevonden zich 4.744 man personeel uit de strijdkrachten en 68.798 burgers, die in drie categorieën A, B of C waren in-

gedeeld. Hetzelfde blad meldde enkele weken later, dat het aantal gevangenen in concentratiekampen op het eiland Boeroe 7.500 bedroeg.

In een vraaggesprek met *Der Spiegel* sprak generaal Suharto zelf vorig jaar over 58.000 gevangenen, maar de procureur-generaal van het regiem, luitenant-generaal Sugih Arto, liet „officieel” weten, dat het er 69.000 zijn.

Dr. Finngëir Hiorth van een filosofisch instituut in Oslo, die in 1970 Indonesië bezocht, noemde een getal van 150.000 en in een brief van *Amnesty International* van april 1971 werd een aantal van 116.000 vermeld.

Kringen in Djakarta verklaren, dat met zekerheid kan worden gesteld, dat er tegenwoordig meer dan 200.000 politieke gevangenen in geheel Indonesië zijn, daarbij inbegrepen zij die in kleine en afgelegen plaatsen door plaatselijke militairen zijn opgesloten.

In de afgelopen jaren heeft het militaire regiem van tijd tot tijd over plannen tot vrijlating gesproken en hoog opgegeven over „humanitaire principes” in het vraagstuk van de gevangenen. Maar de werkelijkheid van vandaag is, dat de Indonesische pers nog geregeld melding maakt van nieuwe arrestaties en het aantal gevangenen niet wordt verminderd, maar zich uitbreidt.

Dit heeft ertoe geleid, dat zelfs in de situatie van ongekende censuur en vervolging, sommige Indonesische persorganen hebben getracht het stilzwijgen hierover te doorbreken en hebben gewezen op de onmenselijke behandeling en de volkomen willekeur van hun vasthouding.

Het katholieke dagblad *Kompas* en een weekblad als *Liberty* publiceerden bijzonderheden over de omstandigheden op het concentratiekamp eiland Boeroe, waar naast Indonesiërs meest bekende schrijver Pramoedya Ananta Toer, juristen, doktoren, journalisten en professoren geheel verstoken van de buitenwereld, zonder boeken, dagbladen, pen, inkt, enz. in houten barakken worden gehouden. Evenals de gevangen boeren en arbeiders moeten zij slavenarbeid in de bossen en de moerassen verrichten.³⁾

Het militaire regiem zond de gevangenen niet naar Boeroe voor het uitzitten van een straf, maar juist omdat er geen enkele beschuldiging tegen hen is in te brengen en zij zonder vorm van proces geïsoleerd worden gehouden.

Een groep van Indonesische wetenschappelijke werkers en intellectuelen had besloten om op 22 mei jongstleden in Djakarta een openbare bijeenkomst te houden om het lot van de politieke gevangenen te bespreken. Maar de generaals verboden de bijeenkomst onder de drogrede, dat „niets over het probleem van de gevangenen behoefde te worden besproken, omdat deze kwestie al lang geleden was opgelost”.

Ineengestort Amerikaans concept

invloed door de ontwikkelingen in de omringende landen, vooral door de nederlagen van de Amerikaanse agressors in Vietnam.

In de globale strategie van het Amerikaanse imperialisme neemt Indonesië een vitale plaats in als een schakel in de militaire keten, die loopt van Zuid-Korea, via Japan, Taiwan, de Philippijnen, Malakka, Singapore en Indonesië en reikt tot aan India. De machtsgreep in 1965 door de rechtse generaals had een functie in de Amerikaanse Azië-politiek en ze vond plaats op een moment, dat de agressie het hevigst was en uitbreiding tot en met Noord-Vietnam en zelfs de grenzen van de Chinese Volksrepubliek dreigde. Suharto heeft de bijzondere steun van het Amerikaanse militaire hulpprogram en bij de inval in Cambodja zond Djakarta militair materieel en personeel aan de kliek van Lon Nol.

Het generaalsregiem van Suharto zal zich niet kunnen onttrekken aan de ineenstorting van de Amerikaanse Azië-politiek, die zijn uitdrukking vindt in de aangekondigde reis van president Nixon naar Peking. Twintig jaar imperialistische isoleringspolitiek tegenover de Chinese Volksrepubliek is definitief mislukt en dat is voor de verhoudingen in de wereld van grote betekenis. Nixon moet als verslagene naar China en zoals de

3) Het generaalsbewind bedenkt de meest weerzinwekkende „argumenten” om de deportatie naar Boeroe goed te praten — en een schrijfster als Bep Vuijk kauwt ze in Nederland (in *De Volkskrant*) na. Boeroe doet in vele opzichten herinneren aan de deportatiekampen in Boven-Digoel van het Nederlandse imperialisme voor de oorlog. Toen werden trouwens als reactie op protesten ook door de koloniale en hun pennellikers allerlei verhalen opgehangen over „humanitaire overwegingen”, „goede behandeling” enz. en de kamparts dr. L. J. A. Schoonheydt schreef zelfs een boek over de gevangenkampen.

Het is opmerkelijk om zo een vijftiendertig jaar later te vernemen, dat diezelfde dr. Schoonheydt van zijn toen ingenomen standpunt afstand doet. Hij schreef naar aanleiding van een op handen zijnd boek van een oud-Boven Digoel gevangene het „niet meer met zijn toenmalige visie op de vrijheidsstrijd der Indonesiërs en de gedragingen der ballingen te Boven-Digoel eens te zijn”.

„De ervaringen in mijn verdere leven hebben mij namelijk geleerd, dat o.a. de aan mij te Boven-Digoel gedane verhalen door de ballingen over hun onbillijke schijnberechting en onheuse behandeling vóór hun internering volkomen juist moeten zijn geweest. Deze verhalen, die ik vroeger niet wilde geloven, deed ik toen in het ballingsoord maar af met de stereotype gezegden als: „Dat doen wij Hollanders niet!” en „Dat laat onze Nederlandse rechtspraak niet toe”. In dit opzicht beoordeelde ik de ballingen, met wie ik her overigens in doorsnede persoonlijk zeer goed kon vinden — ik ging namelijk met hen geregeld voetballen, jagen en vissen — geheel verkeerd, een in mijn dagboek gegeven oordeel, waar ik heden ten dage veel spijt van heb!”

Dr. Schoonheydt knoopt daar nog aan vast: „Dat ik overigens in mijn toenmalige onjuiste visie op het Digoel gebeuren niet alleen stond, bleek niet alleen uit de unaniem zeer gunstige kritieken in die tijd op mijn boek in de Ned. Indische pers, maar bovendien uit het feit, dat het werk in een voor een onbekende schrijver grote oplage werd verkocht.”

De nabrouwers van het huidige KNIL-bewind in Indonesië, die het vasthouden van politieke gevangenen vergoelijken of bagatelliseren, zouden zich aan dr. Schoonheydt kunnen spiegelen. Alleen zullen zij nooit kunnen zeggen, dat zij „het niet geweten hebben”, want de waarheid over de Indonesische gevangenen dringt door, maar zij willen die niet horen.

Amerikaanse agressie in de vijftiger jaren tegen de Koreaanse Volksrepubliek mislukte, zo sloegen ook de Noordvietnamese Democratische Republiek en het Zuidvietnamese Bevrijdingsfront de Amerikaanse agressie terug en lieten zich noch door militair-technisch overwicht, noch door atoomchantage van de vijand intimideren.

De strijd van het Vietnamese volk is een inspirerend voorbeeld voor de volkeren in andere Aziatische landen, die onder imperialistisch-feodale onderdrukking gebukt gaan. Suharto, die zelfs overwoog zijn werklozen aan de zijde van de Amerikaanse agressors de Vietnamese oorlog in te sturen, zal dat onderwinden.

Ook de tweedracht in Indonesië tussen de reactionaire krachten onderling, voortvloeiend uit geschillen over militaire en niet-militaire belangen, heeft zich verscherpt, toen de generaals zich steeds openlijker mengden in de interne aangelegenheden van die paar, overigens rechtse partijen en organisaties, die na de staatsgreep vanwege hun steun aan Suharto, hun bestaan konden voortsleepen.

De verbintenis tussen de generaals en Sekber Golkar heeft tot een verdere polarisatie geleid en de wrevel gewekt bij grote groepen van politici die tot nu het bewind bijvielen. Suharto wil zich in 1973 door het zijn stempel dragende parlement tot president laten „kiezen” — maar voor het zover is zal er echter nog heel wat water over de sawahs vloeien.

Het scherpst zal het regiem worden geconfronteerd met de massa's van boeren en arbeiders. Officieel wordt hoog opgegeven over economische plannen (Repelita), waarvan zich nu echter de mislukking al aftekent. Indonesië is alleen een paradijs voor buitenlandse investeerders, die zich — en een blad als *Le Monde* wees daar bijvoorbeeld op — voor tachtig procent concentreren op de olie, de mijn- en bosbouw. Er komt geen enkele beweging in de nationale economie. Er zijn 15 miljoen werklozen en in de plattelandsgebieden overheerst de feodale landheer met zijn woeker, dwangarbeid en deelpacht. Over deze situatie heerst grote ontevredenheid en daartegen zullen de massa's hun verzet richten; er zijn geen verbodsbepalingen of terreur, die dit kunnen voorkomen.

J. MORRIËN

De betekenis van de ledenwerving voor de CPN

Een communistische partij staat voor de voortdurende noodzakelijkheid haar opvattingen duidelijk te maken aan de massa en haar politieke invloed uit te breiden. Met grote volharding en doorzettingsvermogen dient zij haar aandacht en werkracht te wijden aan de versterking van de partij, zowel wat betreft de kwaliteit van haar politieke werk als haar organisatorische opbouw, evenals aan de georganiseerde versterking van de partij. Zij moet dit doen door de politiek meest bewuste en strijdbare arbeiders en andere delen van de werkende bevolking te winnen voor het lidmaatschap en in plaatsen en dorpen, waar de mogelijkheden daartoe aanwezig zijn, nieuwe afdelingen op te richten.

Het is een volstrekte vereiste de resultaten te onderzoeken van de ledenwerving, zoals die de laatste tijd in de CPN heeft plaatsgevonden. De partijleiding heeft daartoe in de partij een diepgaande discussie tot ontwikkeling gebracht om tot verbetering van het werk te komen, de strijdbaarheid te verhogen en actiever te werken aan de versterking van het ideologische peil van de partij, ten einde stagnatie te bestrijden.

Stagnatie van de partij vindt immers ook zijn uitdrukking in een onvoldoende groei, welke achterblijft bij de mogelijkheden die thans aanwezig zijn en niet tot het maximale worden benut. Het is daarbij noodzakelijk bij voortduring te wijzen op de betekenis en de versterking van de communistische partij voor het bereiken van het doel dat wij ons stellen: het door de klassenstrijd vervangen van de kapitalistische door de socialistische maatschappij. Deze partij is nodig omdat ze — uitgerust met een revolutionaire theorie en opgebouwd als een hechte strijdorganisatie — in staat is de massabeweging tegen het kapitalisme te leiden en tot de overwinning te brengen. Het is een partij, die de democratie *in praktijk brengt* en daardoor tegelijkertijd hecht en gedisciplineerd is opgebouwd en ook diep verankerd is in de massa.

Dat wil zeggen een partij waar binnen de partij-organen op ruime schaal over politieke en organisatorische vraagstukken wordt gesproken, waarbij kritiek en zelfkritiek op ernstige en politieke wijze worden gehanteerd. Discussie, kritiek en zelfkritiek mogen echter geen karikatuur zijn of als op zichzelf staande doelen worden beschouwd, maar dienen gericht te zijn op het behalen van resultaten, ten einde de beste besluiten te nemen die het optreden van de partij versterken in het belang van de werkende mensen.

Aan zo'n organisatie werken de communisten in de CPN niet als „supermensen” maar als doelbewuste mannen, vrouwen en jongeren, die gebruik maken van de ruim vijftigjarige ervaring van de eigen partij, lering trekkend uit de ervaringen en de strijd van de arbeidersbeweging in andere landen.

In het laatste halfjaar hebben vele afdelingen van de CPN aandacht besteed aan de uitbreiding van het ledental der partij. Dat is van veel betekenis voor het verdere werk van de partij. Een communistische partij in een kapitalistisch land heeft te maken met een sterke anticommunistische campagne van haar tegenstanders die over een groot en geraffineerd intimidatie- en propaganda-apparaat beschikken. In dit propaganda-apparaat hebben niet alleen de openlijk vijandige publiciteitsmedia zoals dag- en weekbladen, de radio en t.v. hun functie. Vooral in de laatste jaren is hieraan een hele reeks aan de arbeidersbeweging vijandige blaadjes en tijdschriften toegevoegd, die de schijn moeten wekken alsof zij met de arbeidersbeweging en met het communisme sympathiseren, maar die tegelijkertijd op slinkse wijze voortdurend aanvallen doen op de communistische ideeën en op de CPN. De herkomst van de redacties en van de financiën van al dit soort geschriften is even donker als de duisternis waarin de geheime diensten van de reactie plegen te werken.

Communistische partijen hebben bovendien te maken met verkeerde invloeden binnen de arbeidersbeweging zelf, reformistische en burgerlijke stromingen, die de noodzaak van de klassenstrijd ontkennen en als zodanig een politieke voorhoede-organisatie van de werkende mensen als volstrekt overbodig beschouwen.

Als dus door de afdelingen van de CPN in de periode van 1 oktober 1970 tot 15 januari 1971 263 nieuwe leden zijn ingeschreven en tijdens de verkiezingscampagne van 15 januari tot 31 mei 827 nieuwe leden, tezamen dus 1090, werden geworven, dan is dat een belangrijke vooruitgang. Het geeft tegelijkertijd een beeld van een groeiend besef onder de mensen om een georganiseerd en actief aandeel te nemen aan de strijd tegen het kapitalisme.

Hoewel we ons in dit artikel in hoofdzaak willen beperken tot de organisatorische versterking van de partij met nieuwe leden, is het ook nuttig er op te wijzen dat er bij de bevolking een groeiende interesse is voor het optreden van de partij, alsmede voor haar opvattingen en standpunten. Dat komt onder meer tot uitdrukking in de toenemende aanvraag bij het partijbestuur tot het houden van lezingen en cursussen over onze politiek voor organisaties en scholen. Het vindt ook zijn uitdrukking in de stroom van verzoeken om schriftelijke informatie over de politiek van de CPN.

Alleen al bij het landelijke partijsecretariaat kwamen in de voorbereiding van de Tweede Kamerverkiezingen vele brieven binnen — soms rond de veertig per dag — waarin persoonlijk om bepaalde informatie werd verzocht, terwijl daarbij tientallen aanvragen binnenkwamen voor grotere hoeveelheden materiaal, te gebruiken bij discussiebijeenkomsten, forums, e.d. Terzelfder tijd hebben ook de partijdistricten en de afdelingen vele van dit soort aanvragen gehad.

De activiteiten kritisch bespreken

Deze belangstelling laat zien, dat de politiek van de partij en haar optreden vooral in de actie, ertoe leiden dat allerlei mensen zich tot haar richten en bezig zijn zich politiek te heroriënteren, waarbij onze partij — met haar afdelingen in het hele land — steeds meer wordt beoordeeld als een factor van betekenis.

Als zulke brieven ook uit de kleinste Zeeuwse dorpjes komen, en vanuit Schiermonnikoog, met daarbij het verzoek om propagandamateriaal van de CPN te sturen, dan geeft dat aan, dat ook in de gebieden waar de partij nog niet sterk in het volk is verankerd, een verandering in het denken in positieve richting aan de gang is.

Dit vindt zijn bevestiging in de massale deelname aan manifestaties van de communistische partij, zoals bijvoorbeeld die van 27 maart 1971, waarbij vele mensen mee gaan demonstreren om uiting te geven aan hun strijdbereidheid, hun verlangen naar een andere politiek in ons land en hun sympathie met de strijd van de CPN, ook al leidt dat niet automatisch tot het lidmaatschap van de partij.

Als dit kan worden geconstateerd en het partijbestuur tegelijkertijd in zijn vergadering van 8 mei 1971 bij het trekken van conclusies uit de verkiezingen en het partijwerk moet vaststellen, dat er desondanks stagnatie bestaat in de vooruitgang van de partij en in haar activiteit, dan is het duidelijk dat de oorzaak van deze stagnatie gezocht moet worden in de partij zelf, in haar optreden onder de massa en in politieke en organisatorische zwakten in de leidende organen, dat wil zeggen in de verschillende besturen van de partij.

Daarin kan alleen verbetering komen door een kritische bespreking van ons optreden en van onze activiteit in alle besturen en vooral ook in de ledenvergaderingen van de partij. Uit die discussies moeten de consequenties worden getrokken, zowel wat betreft de werkzaamheden van de partij, als de werkwijze en de samenstelling van de besturen.

Waar zijn de nieuwe leden gewonnen?

Waar zijn de nieuwe leden die voor de partij in de campagne van 15 januari tot 31 mei zijn ingeschreven nu vandaan gekomen?

Dat is een vraag, die de partij ernstig moet bezig houden, omdat uit de verschillende antwoorden een aantal belangrijke aanwijzingen voor de verdere werving van nieuwe leden kan worden getrokken.

Over de partijdistricten verdeeld ligt de ledenwinst wat de aantallen betreft als volgt:

Amsterdam	271 leden
Groningen	95 leden
Rotterdam	53 leden
Limburg	52 leden
Friesland	47 leden
Twente	43 leden
Utrecht	35 leden
Brabant	34 leden
Drenthe	32 leden
Noord-Holland Noord	32 leden
Den Haag	32 leden
Zaanstreek	31 leden
IJsselstreek	20 leden
Gelderland	17 leden
Gooi	17 leden
Vecht-IJsseldelta	10 leden
Kennemerland	5 leden
Zeeland	1 lid

Het is een lijst waaruit op zichzelf al vele gevolgtrekkingen mogelijk zijn. We willen er bijvoorbeeld op wijzen dat de winst in Amsterdam het grootst, maar in het district Groningen relatief veel groter is. Daar is veel actie geweest, terwijl de werving onder de bedrijfsarbeiders in Amsterdam juist het zwakke punt vormt.

We zien ook een uiterst schrale vooruitgang in district Den Haag en in Kennemerland, waarbij in het laatstgenoemde district is vastgesteld dat er praktisch niets aan de werving is gedaan.

Bij de ledenwerving spelen politieke invloed en organisatorische kracht ongetwijfeld een grote rol. Toch geldt voor ieder partijdistrict en voor iedere partijafdeling de vraag of de ledenwinst in overeenstemming is met de mogelijkheden van dit moment.

Om een willekeurig voorbeeld uit een district te noemen: het is de moeite waard te onderzoeken waarom in district Zaanstreek in de afdelingen Oostzaan en Assendelft geen leden werden gewonnen, terwijl Krommenie er vier inschreef en in Zaandam zelf de afdeling 6 vijf nieuwe leden won, terwijl afdeling 2 geen lid inschreef.

Voor deze uiteenlopende getallen, die we ook in andere districten terugvinden, moeten redenen aan te geven zijn die niet alleen in de formele sfeer liggen, maar die politieke wortels hebben. Die redenen kunnen zijn een politiek en strijdbaar optreden van besturen, of het ontbreken daarvan, en de houding van een afdeling ten opzichte van de versterking van de partij en de georganiseerde strijd.

Een partijafdeling met weinig politiek leven, met een weinig strijdbare houding ten opzichte van de problemen in deze maatschappij, of met een bestuur dat slecht georganiseerd is en een onvoldoende werkverdeling kent, waar ledenvergaderingen worden verwaarloosd of een formaliteit zijn, zal minder aan-

trekkingskracht hebben, maar ook minder activiteit aan de dag leggen om de werving te organiseren.

Daarom gaan politieke activiteit, organisatie en versterking van de partij en van ons dagblad *De Waarheid* ook hand in hand. Het zijn partijwerkzaamheden, onderdelen van de strijd die niet van elkaar losgekoppeld kunnen worden.

„Spontane ledenwinst”

Uit het voorgaande zal duidelijk zijn dat, hoewel een ledenwinst van 1090 aanzienlijk is, dit geen reden tot zelfgenoegzaamheid of tot het kritiekloos bezien van de gevoerde campagne mag zijn.

Een paar zwakke plekken noemden we reeds. Maar er zijn er meer die evenmin onvermeld mogen blijven en misschien van nog groter belang zijn. In Amsterdam bijvoorbeeld is, voorzover dat mogelijk was, bij een deel van de nieuwe leden een onderzoek verricht dat op zichzelf ook een aantal treffende conclusies mogelijk maakt.

Van de 183 leden* die werden gewonnen in de periode van 15 januari tot 15 mei zijn van 61 partijgenoten de beroepen niet bekend. Van hen zijn 40 vrouwen, van wie mag worden aangenomen dat het grootste deel huishoudelijk werk doet. Blijven dus 21 mannen over wier beroep onbekend is. Van de overige 122 nieuw gewonnen leden zijn 22 scholieren en studenten, van welke groep de afdeling Jordaan er de meeste inschreef. Ook werden er veertien bejaarden ingeschreven.

In de verschillende beroepen treffen we dan van de overige 86 leden de volgende aantallen aan:

Kantoorpersoneel	17
Metaalbewerkers	16
Bouwvakarbeiders	12
Grafici	6
Zelfstandigen	5
Havenarbeiders	4
Chauffeurs	4
Expeditie- en magazijnpersoneel	4
Stratenmakers	3
Schoonmakers	3
Kunstenaars	3
Verpleegsters	2

Verder nog zeven partijgenoten werkzaam als leraar, laborante, tekenaar, vertegenwoordiger, schipper, perser, suikerbewerker en een partijgenoot werkzaam in een kantine.

Zo'n overzicht geeft duidelijk aan uit welke lagen van de bevolking de leden komen. Op zichzelf is het een verheugend

*) Zoals eerder aangegeven werden er tijdens de ledenwerfcampagne in Amsterdam van 15 januari tot 31 mei 271 nieuwe leden ingeschreven. Van hen werden 88 geregistreerd na 15 mei 1971.

verschijnsel dat zij, die zich aanmelden als lid van de CPN uit velerlei groepen van de bevolking afkomstig zijn, maar er rijzen daarbij ook vragen als het gaat om de spontane aanmelding van nieuwe leden.

Verskillende districtsbesturen, waaronder dat van de IJsselstreek, hebben opgemerkt dat de meeste nieuw gewonnen partijleden in dit district zich „spontaan” als lid kwamen aanmelden en er slechts weinig georganiseerde ledenwerfactiviteit is geweest. Dat toont de drang die er bij de mensen aanwezig is om zich in de rijen van de CPN te voegen. Oriëntatie op „spontane” aanwas alleen leidt echter niet tot vooruitgang en kan zelfs tot *netto* achteruitgang aanleiding geven. Alleen de georganiseerde werving is de garantie voor de partij dat er een vooruitgang in het totale ledental zal zijn.

In de tweede plaats betekent niet-georganiseerde, „spontane” ledenwinst ook, dat de bewuste oriëntering op die groepen van de bevolking waaruit de partij haar leden in het bijzonder wil werven, in het gedrang komt. Als de groei van de partijafdelingen en districten voor een groot deel langs de weg van de „spontane” inschrijving gaat wordt de politieke en sociale samenstelling van de partij in belangrijke mate aan het toeval overgelaten. Dit kan tot schadelijke gevolgen voor de partij leiden. Het kan met zich meebrengen, dat de sociale samenstelling van partijafdelingen afwijkt van die van de bevolkingslagen, waarop de partij zich vooral richt en die zij tot strijdvaardig optreden opwekt. Dat zal onherroepelijk leiden tot een verzwakking van de strijdpositie van de partij, tot afwijkingen van de partijpolitiek, tot het binnendringen van opportunistische en sectarische opvattingen en tot een verzwakking van de politieke discipline, die voor een communistische partij van beslissende betekenis is wil zij haar leidende rol blijven vervullen.

Juist daarom blijft georganiseerde, d.w.z. gerichte ledenwerving noodzakelijk voor de zuiverheid van de partij en de strijdbaarheid van haar organisatie.

Het uitgangspunt van de communisten is dat de hoofdmacht van de partijleden en bestuurders moet bestaan uit de meest klassebewuste en in de strijd ervaren arbeiders. Dat is de meest standvastige groep binnen de werkende bevolking die voor het ten uitvoer leggen van de partijpolitiek nodig is. Juist daarom moet de georganiseerde ledenwerving zich dan ook in de eerste plaats op deze groep richten.

Dat wil tevens zeggen, dat er bij de werving van leden een belangrijke taak is toebedeeld aan de communisten in de bedrijven en dat er voor de ledenwerving een nauwe samenwerking tussen de bedrijfsgroepen en de plaatselijke of buurtafdelingen tot stand moet worden gebracht. Uit deze samenwerking zal een snel groeiende aanwas voor de partij kunnen komen.

Dat ook dit een van de zwakke plekken in de laatste ledenwerfcampagne is geweest wordt duidelijk uit de Amsterdamse cijfers, maar ook uit de gegevens uit Rotterdam.

Te weinig is de aandacht op dit vraagstuk gevestigd geweest.

De instructie en de controle vanuit de leidende partijorganen en de hulp — vooral in politiek opzicht — waren te algemeen. De moeizaam doorgevoerde ledenwerving onder de bedrijfsarbeiders wijst ook op zwakten in het bedrijfswerk van de partij, met name voor wat betreft het verbreiden van onze politieke opvattingen en doelstellingen en het politiek bewust maken van de arbeiders in de noodzakelijke en onafwendbare strijd tegen het kapitalisme.

Natuurlijk zijn er onder degenen die zich de laatste maanden voor het partijlidmaatschap hebben aangemeld vele bedrijfsarbeiders. Toch is het opvallend dat de partijgroep in de Rotterdamse haven geen nieuwe leden heeft gewonnen, en dat terwijl de CPN juist in de grote acties veel sympathie in de havens heeft verworven en het gezag van de communisten is toegenomen. Ook hier moet de oorzaak gezocht worden in politieke en organisatorische zwakheden en in het ontbreken van de verbinding met de buurtafdelingen. Het duidelijkste bewijs hiervan is in Rotterdam zelf geleverd.

Op de laatste openbare vergaderingen voor de Tweede Kamerverkiezingen werden daar 19 nieuwe leden ingeschreven. Van hen bleken er zeven werkzaam te zijn in de Rotterdamse haven. Dat waren kameraden, die door de ervaringen die zij met de partij en de partijgenoten in de strijd hebben opgedaan, naar de vergaderingen zijn gekomen en zich daar als lid hebben opgegeven.

Dit is een duidelijke aanwijzing dat een gerichte organisatorische aanpak van de samenwerking van bedrijfsgroepen en buurtafdelingen de resultaten van ons werk belangrijk zouden kunnen verbeteren.

Ook in andere plaatsen en buurten waar geen georganiseerde ledenwerving is geweest, liggen de fouten in het wezen van de zaak in de oriëntatie van de partij, hoewel het duidelijk zal zijn dat hier politieke zwakte overheerst, omdat in de plaatselijke en buurtafdelingen in verhouding tot het bedrijfswerk sterkere vormen van organisatie bestaan.

Waaruit komt deze zwakte voort?

In de eerste plaats uit een a-politieke beoordeling van de mogelijkheden die er voor de partij zijn. Er vindt geen politiek onderzoek plaats, er is onvoldoende kennis van de problemen van de mensen. Vele kameraden maken zich ervan af — hoe hard ze ook aan andere partij-activiteiten mogen werken — met de simpele redenering dat er geen adressen zijn, of geen partijgenoten om de wel aanwezige adressen te bezoeken.

Dit is een drogreden die laat zien, dat er een reformistische inslag in het werk schuilt en dat er geen juist inzicht bestaat in de betekenis van de uitbreiding van de partij. In afdelingen waar ledenwinst achterblijft zal stagnatie optreden. Daar slijt de kritische geest, gaat het automatisme overheersen, wordt het politieke denken afgestompt en daarmee de strijd gestagneerd.

Het winnen van leden gaat niet alleen om een vergroting van het ledental.

Het is vooral een vergroting van de georganiseerde voorhoede

van het proletariaat die de partij moet zijn; het betekent georganiseerde, gedisciplineerde mensen in de strijd voor het veranderen van de levensomstandigheden en van de maatschappij betrekken.

Dat is de reden waarom er een voortdurende werving onder leiding en onder controle van de besturen van de partij moet zijn.

Leeftijden

De mogelijkheden voor het winnen van leden zijn aanwezig en als deze mogelijkheden niet worden benut liggen de oorzaken daarvan alleen bij onszelf. Ieder lid van de partij heeft het recht en de plicht die oorzaken bloot te leggen, te bestrijden en maatregelen in de partijorganen aan de orde te stellen, die tot verbeteringen leiden.

Bij de werving speelt ook de leeftijdsopbouw van de partij een rol. Uit de genoemde Amsterdamse gegevens blijkt de leeftijd van de nieuwe leden als volgt te zijn:

Totaal onderzocht	183
Van 18 tot 25 jaar	68
Van 26 tot 45 jaar	55
Van 46 jaar en ouder	42
Onbekend	18

Hoewel deze gegevens zeer globaal zijn geven ze een gunstig beeld te zien. In een aantal andere districten ligt de aanmeldingsleeftijd ook vrij laag.

Hoewel dat voor de werkkraft en het uitvoerende werk van de partij van groot belang kan zijn, dwingt het tegelijkertijd de partij tot het versterken van het ideologische werk. Want de reactie spant zich tot het uiterste in om met alle middelen van de publiciteit onder de jongeren in de arbeidersbeweging reeds overleefde opvattingen en standpunten opnieuw te lanceren. Het zou onjuist zijn de invloed die daarvan uitgaat te onderschatten. Deze weerspiegelt zich vaak in minachting voor organisatie en voor geduldig opbouwend werk. Er worden anarchistische en links radicale opvattingen naar voren gebracht. Er is soms een neiging om met de partij-activiteit mee te drijven op de algemene stroom van onbehagen en onlustgevoelens bij de mensen, in plaats van zelfstandig politiek doorzicht op te treden en een goede tactiek uit te stippelen om resultaten in de beweging te bereiken ook op lange termijn. Zulke verschijnselen verdienen extra aandacht van de districtsleidingen, waarbij ook onderzocht moet worden, of zij het gevolg zijn van een afglijden naar rechts van de desbetreffende afdelingen en districten.

Ze verdienen ook veel aandacht, omdat juist in zulke gevallen aan een evenwichtige samenstelling en opbouw van de partijorganen moet worden gewerkt.

Daarbij mag jong zijn, een rappe tong hebben, en een grote

energie aan de dag leggen, niet doorslaggevend zijn voor de keuze van bestuurders en kaders. Vooral kennis en ervaring in de strijd, zowel tegen het kapitalisme als in de interne partijstrijd, moet een grote rol spelen.

De communistische partij staat open voor de jeugd, voor haar elan, haar strijdbereidheid, voor haar activerende invloed. De jeugd hoort bij haar en als zodanig zullen de partij-organisaties veel activiteit aan de dag moeten leggen om jonge mensen voor onze partij te winnen. Het is op zichzelf niet erg, dat deze jonge mensen nog geen volledig gerijpte opvattingen blijken te hebben. De activiteiten in het kader van de partijpolitiek zullen leiden tot verdere bewustwording. Er mogen daarom geen aarzelingen bestaan bij het inschrijven van jonge mensen; integendeel, we moeten ze tot het lidmaatschap aanmoedigen, omdat ze alleen in de partij goede communisten zullen worden. Dat is een geweldig groot stuk ideologisch werk, waarin tegelijkertijd een enorm perspectief ligt besloten.

Openbare vergaderingen en het verdere werk

Tenslotte mag niet onvermeld blijven dat een groot aantal nieuwe leden is ingeschreven op de openbare vergaderingen, die in de achter ons liggende periode zijn georganiseerd.

Dat is geen „spontane” ledenwinst.

Aan de goede openbare vergaderingen zijn gesprekken in bedrijven, aan huis of elders voorafgegaan om bezoekers te werven en kaarten te verkopen. In zulke gesprekken, d.w.z. in de werving van deelnemers aan openbare vergaderingen, wordt als het ware de grondslag gelegd voor het lidmaatschap van de CPN. Vaak zijn dan de argumenten van de spreker op de vergadering, of het met meer mensen aanwezig zijn op zo'n bijeenkomst, de laatste stoot om het inschrijfformulier in te vullen.

Deze ervaring pleit op zichzelf al voor het houden van meer openbare vergaderingen en lezingen. Juist ook buiten de verkiezingstijd. De openbare vergadering kan — mits goed voorbereid door kaartverkoop en een ruime propaganda — van grote waarde zijn om onze politieke opvattingen onder de massa te brengen en kan bijdragen tot het uitbreiden van de partij.

Bijeenkomsten zoals in de Zaanstreek, in Venlo, Enkhuizen, Schiedam, Arnhem, Utrecht en in een reeks andere plaatsen hebben dit bewezen. Het zou evenwel onjuist zijn alleen de goede voorbeelden te noemen en de slechte buiten beschouwing te laten, zoals in de afgelopen periode in Steenwijk, waar het bezoekersaantal niet hoger was dan drie journalisten, en in Enschede waar slechts 21 mensen aanwezig waren.

Uit de goede, maar ook uit de slechte voorbeelden blijkt dat de partij de openbare vergaderingen zowel wat de inhoud betreft als de voorbereiding ervan niet kan afdoen met een formele aankondiging. De openbare vergadering is een deel van de strijd om de politieke bewustheid te verhogen, om de

mensen die komen luisteren te winnen voor onze inzichten en dat is een grote inzet van onze partij om een maximaal aantal bezoekers te krijgen ten volle waard.

Nu komt het erop aan verder te werken aan een versterking van de communistische partij. Het gaat er daarbij in de eerste plaats om de gemaakte ledenwinst te consolideren, de nieuwe leden in het partijwerk op te nemen, hen in te schakelen in de partij-activiteiten en te betrekken bij de discussies in de vergaderingen over de partijpolitiek.

Het gaat echter ook om het verder uitbreiden van het aantal leden. Daarbij zijn we verplicht gebruik te maken van de ervaringen die we hebben opgedaan. Het kernpunt daarvan is:

De ledenwerving dient een georganiseerd deel van het partijwerk te zijn, dat wil zeggen dat ze besproken moet worden op de vergaderingen van de verschillende besturen en ook op de ledenvergaderingen en dat er op grondslag van de in deze vergaderingen genomen besluiten ook wordt gehandeld.

Er dienen overal kameraden te worden gekozen die de werving voorbereiden, organiseren en richten op de uitvoering van de politiek en het volbrengen van de taken van de partij.

De ledenwerving onder bedrijfsarbeiders zal versterkt en verbeterd behoren te worden door een nauwe samenwerking tussen de bedrijfsgroepen en de plaatselijke of buurtafdelingen en vooral ook met concrete hulp en controle van de leidende organen van de partij.

Een opzet van de ledenwerving in deze richting zal de partij niet alleen in ledental doen toenemen, maar ook bijdragen tot een verdere politieke versterking.

R. WALRAVEN

Gewestvorming — aanslag op gemeentelijke autonomie

Enkele weken voordat het kabinet-De Jong demissionair werd, diende het nog snel een wetsontwerp in over „*Voorschriften met betrekking tot de gewestvorming*”. Dit stuk zou een aanvulling moeten zijn op de *Nota bestuurlijke organisatie*, die in september 1969 was verschenen. Daarin werd aangekondigd dat de versterking van het plaatselijke bestuur gevonden moest worden door het samenvoegen van gemeenten en het instellen van gewesten.

Als argument hiervoor wordt aangevoerd, dat het maatschappelijke leven zich in groter verbanden afspeelt. Dat geldt zeker voor de concentratie van kapitaalsbelangen, die in de periode van het kabinet-De Jong een grote vlucht heeft genomen. Maar in diezelfde tijd zijn echter de gemeenschapsvoorzieningen in steden en dorpen achtergebleven. Dit probleem is niet het gevolg van het aantal inwoners, of het gebrek aan bestuurskracht. Het heeft ook weinig of niets te maken met gemeentegrenzen, maar alles met regeringspolitiek. De gemeenten vormen de sluitpost op de rijksbegroting. Daarom blijven voorzieningen voor onderwijs, sport, woningbouw, enz. achter bij de werkelijke behoefte.

Daarom is nauwelijks te verwachten, dat het instellen van gewesten verandering in die toestand zal brengen. Zolang de regeringspolitiek van steun aan het monopoliekapitaal, EEG en NAVO niet wordt doorbroken zal van een wezenlijke verbetering van de positie van de gemeenten — met of zonder gewesten — geen sprake zijn.

In grote lijnen komt het wetsontwerp hier op neer:

1. De gemeenten krijgen de bevoegdheid zelf gewesten te vormen.
2. De regering kan ook een aantal gemeenten verplichten tot gewestvorming over te gaan. Ook kan zij regelingen aan gewesten opleggen.
3. Het bestuur van een gewest kan rechtstreeks door de bevolking worden gekozen, of door de deelnemende gemeenteraden worden aangewezen.
4. Het gewest moet een ontwikkelingsplan voor zijn gebied vaststellen.
5. Een aantal gemeentelijke bevoegdheden worden aan het gewest overgedragen.
6. Het gewest kan bindende richtlijnen en aanwijzingen aan een gemeentebestuur geven.
7. Gemeentebesturen zijn verplicht mee te werken aan de uitvoering van door het gewest vastgestelde verordeningen.
8. De financiën van een gewest komen uit eigen belastingen en van bijdragen van deelnemende gemeenten, die daarvoor een compensatie uit het gemeentefonds ontvangen.

De reacties op het wetsontwerp waren uiteenlopend. Er is een stroming die vindt, dat de regering moet bepalen hoe een gewest gevormd moet worden. Zij wensden een gering aantal gewesten uitgerust met vérgaande bevoegdheden van gemeentebesturen. Voor de provincie zien zij nog nauwelijks een plaats. Het is duidelijk dat deze opvatting, waarachter zich de belangen van de grootindustrie verschuilen, op veel weerstand stuit.

In vele gemeenteraden rijst verzet tegen het afstaan van bevoegdheden. In wezen is het gevolg van gewestvorming een verdere beknotting van de gemeentelijke autonomie, die tijdens het bewind van premier De Jong reeds aanzienlijk is aange tast.

De hoeksteen van de gemeentelijke autonomie is nog steeds art. 153 van de grondwet: „Aan de raad wordt de regeling van het bestuur van de huishouding der gemeente overgelaten”. In hetzelfde artikel staat echter ook: „Wanneer de wetten, algemene maatregelen van bestuur of provinciale verordeningen het vorderen, verlenen de gemeentebesturen hun medewerking tot uitvoering daarvan.” En dit laatste is bijna systematisch geworden. Door de regering zijn reeksen van wetten en algemene maatregelen van bestuur afgekondigd, waardoor de regeling van het bestuur door de raad in belangrijke mate is ondergraven. Zo zijn de normen van de Bijstandswet van bovenaf vastgesteld. De bouw van gesubsidieerde woningen is in een net van bureaucratische bepalingen van minister Schut gevangen. Voor het onderwijs is per vierkante meter precies berekend wat een kind nodig heeft. Daar, waar een gemeenteraad nog zelf iets kan doen (bv. aanstelling boventallige leerkrachten), wordt door de geringe financiële middelen ook die mogelijkheid nog beperkt.

De bevoegdheden, die de gemeenten nu nog resten dreigen bij gewestvorming verloren te gaan. Dat zal de animo van een groot aantal gemeenteraden om aan een gewest deel te nemen, niet doen toenemen.

In het wetsontwerp wordt uitgegaan van het idee, dat een groep gemeenten zelf kan overgaan tot het instellen van een gewest. In principe zal dus het al of niet deelnemen afhankelijk zijn van het besluit van de raad.

Dit systeem sluit dus aan bij de „Wet gemeenschappelijke regelingen” die eveneens van vrijwillige toetreding van een gemeente uitgaat.

De regering houdt echter een reeks van mogelijkheden achter de hand om in te kunnen grijpen, indien één en ander niet naar wens verloopt. Indien een aantal gemeenten een gewest willen vormen dan moet daaraan door de regering toestemming worden verleend. Een bestaand gewest kan door de regering gewijzigd en zelfs opgeheven worden. Maar ook kan zij een aantal raden aanwijzen voor een bepaald gebied om daar binnen een zekere tijd een gewest te vormen. Van deze bevoegdheid wil de regering gebruik maken om het bestaande gewest-

Rijnmond met meer gemeentelijke bevoegdheden uit te rusten en een nieuw gewest voor Groot-Amsterdam in te stellen.

Gewest Groot-Amsterdam

Het gewest Groot-Amsterdam zal 27 gemeenten met één-en-een-kwart miljoen inwoners moeten omvatten. Naast Amsterdam, de gemeenten in Waterland, Zaanstreek (waarvoor enkele dagen voor de verkiezing van de Tweede Kamer een wetsontwerp tot samenvoeging is ingediend), Haarlemmermeer en een aantal Amsterdamse randgemeenten. Een gebied dat een derde van de oppervlakte en 55 pct. van de bevolking van Noord-Holland omvat.

Het is geen toeval, dat de regering juist voor Rijnmond en Groot-Amsterdam een gewest van bovenaf oplegt. Het zijn de gebieden met de grootste concentratie van haven- en industriebelangen. Daar moet een bestuur komen, dat voorzieningen in het belang van deze grote bedrijven zal treffen. Als eerste taak voor Groot-Amsterdam wordt genoemd: de aanleg, de inrichting en het beheer van havens, vliegvelden en terreinen voor industrie, handel en dienstverlening, alsmede wegen, waterwegen en oeververbindingen. (Art. 44)

De plannen voor een gewest Groot-Amsterdam zijn al van oudere datum. Al in juni 1967 bespraken Provinciale Staten van Noord-Holland een voorstel dat toen 10 gemeenten omvatte. Door de CPN-fractie is toen als standpunt ingenomen:

- Toetreding van gemeenten tot het gewest moet op vrijwilligheid berusten;
- De gemeentelijke autonomie mag niet aangetast worden;
- Duidelijke financiële garanties van het rijk voor het gewest;
- Onderzoek naar de mogelijkheid de Waterlandse en Zaanse gemeenten in het gebied van Groot-Amsterdam op te nemen.

Het nieuwe plan omvat niet alleen een veel groter gebied, het houdt tevens in, dat bevoegdheden van gemeenten en ook van de provincie aan het gewest worden overgedragen. Deze kan voor de nog overblijvende gemeentelijke bevoegdheden richtlijnen en aanwijzingen geven, die moeten worden uitgevoerd. Zonodig kan het gewest, indien een gemeente een aanwijzing niet of onvoldoende nakomt, deze op kosten van de gemeente doen uitvoeren.

Het plan voor een gewest Groot-Amsterdam zal zeker op weerstand stuiten, weerstand van gemeenteraden die zich bedreigd voelen door het grote Amsterdam. Maar ook van provinciale zijde rijst verzet. Het gebied dat voor de provincie over blijft is het noordelijke deel, een gebied dat met grote problemen te kampen heeft, die min of meer vergelijkbaar zijn met die van het Noorden van ons land. Ook hier is de functie die van leverancier van arbeidskrachten voor haven en industrie rond het Noordzeekanaal. Een gewest Groot-Amster-

dam laat voor de provincie nog maar weinig bevoegdheden over en is koren op de molen van hen, die de Provinciale Staten helemaal willen afschaffen.

Het ligt in de bedoeling dat de gewestraad uit 60 leden zal bestaan, die rechtstreeks zullen worden gekozen.

Vierde bestuurslaag

Het bestuur berust in ons land op drie lagen: rijk, provincie en gemeente, die ieder hun eigen taken hebben. De gemeenteraad heeft voor haar besluiten goedkeuring nodig van rijk en provincie. Zolang die goedkeuring niet is verleend kan een besluit niet worden uitgevoerd, hetgeen in de praktijk tot grote vertragingen aanleiding geeft. Het instellen van gewesten is het creëren van nog een bestuurslaag, tussen provincie en gemeente in. De raad krijgt dus met drie boven hem staande instanties te maken.

Bovendien zal gewestvorming ertoe moeten bijdragen, dat gemeenten met minder dan 6000 inwoners worden opgeheven en ondergebracht bij grotere, zoals onder meer het wetsontwerp Zaanstad dat wil.

De CPN verzet zich tegen het opheffen van zelfstandige gemeenten, indien daar geen werkelijk dringende reden voor is. Een van de problemen van de kleinere gemeenten is, dat de uitkering uit het gemeentefonds veel lager is dan die, welke de grote gemeenten ontvangen. Het schaalbedrag voor gemeenten tot 50.000 inwoners is niet hoger dan f 55,— per inwoner, terwijl de drie grote gemeenten meer dan f 100,— per inwoner krijgen.

De financiën van een gewest worden verkregen door het heffen van belasting van alle belastingplichtige meerderjarige inwoners, of van hen, die een huurpand in gebruik hebben. Het bedrag is voorlopig vastgesteld op maximum f 10,— per jaar. De overige inkomsten worden betaald door de gemeenten met een vastgesteld bedrag per inwoner. Via een verfijningsregeling zal dit bedrag door het gemeentefonds worden vergoed.

Verder gaat de financiële medewerking van de regering niet . . .

De laatste jaren worden er door meerdere gemeenten problemen gezamenlijk aangepakt. Zo bestaan er tal van gemeenschappelijke regelingen voor brandweer, ambulancedienst, reiniging, onderwijsdienst, gezondheidszorg enz. Deze regelingen zijn tot stand gekomen op basis van gebleken behoefte. De wet op de gewestvorming kan tal van verplichtingen opleggen, waaraan vaak geen behoefte zal bestaan. De vraag rijst dan ook, of een gewest wel in het belang van de bevolking van dat gebied is. Tot nu toe ziet het wetsontwerp er naar uit, dat die organen die zich het beste voor de belangenbehartiging lenen, in hun mogelijkheden zullen worden beperkt.

Biesheuvel draait abortusklok terug

De ontwikkelingen rond de problematiek van ongewenste zwangerschap en abortus, die zich in de afgelopen maanden hebben voorgedaan, rechtvaardigen een korte aanvulling op het artikel over deze materie, dat eerder in *Politiek en Cultuur* verscheen.¹⁾ De discussie over het al of niet wettelijk toestaan van een abortus is immers nog steeds in volle gang, en uit publikaties in de pers en televisieprogramma's doet zich langzamerhand een veranderende houding ten opzichte van de abortus kennen. De praktische situatie in de ziekenhuizen verbetert enigszins, en ook meer artsen blijken positiever te staan tegenover het verrichten van een abortus-provocatus.

Juist op het moment echter, dat deze gunstige ontwikkelingen zich voordoen, dreigt de nieuwe regering-Biesheuvel, die toch al is opgezet om een poging te doen — met name op sociaal gebied — de klok aanmerkelijk terug te draaien, ook op dit terrein een sterk remmende houding te gaan aannemen, hoezeer dat ook tegen de publieke opinie in mag zijn.

Abortusparagraaf

In het regeerakkoord van de vijf regeringspartijen, wordt onder het mom van verbetering onder de zgn. abortusparagraaf (par. 23) het volgende vermeld:

- a. Toepassing van abortus-provocatus door onbevoegden blijft strafbaar als misdrijf tegen het leven;
- b. de vrouw, die abortus-provocatus vraagt of ondergaat, is niet strafbaar;
- c. de geneeskundige die de behandeling verricht onder bij of krachtens de wet te stellen voorwaarden, handelt bevoegd en is dus niet strafbaar.

Deze voorwaarden zijn:

1. de behandeling dient te geschieden in een erkende ziekeninrichting;
2. aan de beslissing omtrent de toepassing van de behandeling dient het advies van een wettelijk erkend multi-disciplinair team van wisselende samenstelling ten grondslag te liggen, waarbij de bescherming van het leven van de vrucht dient te worden afgewogen tegen ernstige bedreiging van het geestelijk en lichamelijk welzijn van de vrouw;
3. de behandeling dient gemeld te worden bij de regionale inspecteur van de volksgezondheid.

De geneeskundige die niet overeenkomstig deze voorwaarden handelt, wordt geacht onbevoegd te handelen en is derhalve strafbaar.

¹⁾ *Politiek en Cultuur*, jan. 1971, blz. 28.

Wij hebben eerder in dit tijdschrift onder meer gepleit voor opheffing van de bestaande wetgeving, zonder dat daar weer een andere speciale regeling voor in de plaats zou komen, omdat immers een dergelijke regeling, alleen al door de uitzonderingspositie die de abortus daardoor zou blijven innemen, altijd beperkend zou blijven werken. De plannen van de regering-Biesheuvel bevestigen deze vrees.

De strafbaarheid die in de huidige abortuswetgeving in principe nog van kracht was, zal in de nieuwe regeling wel wegvallen, echter onder dusdanige beperkingen, dat het in de praktijk een teruggang zal betekenen bij de toestand zoals die op het ogenblik is. Onder de bestaande wetgeving immers kan een medicus volgens de regelen van de kunst een medisch wenselijke abortus uitvoeren, zonder hiervoor vervolgd te worden. In de ontwikkeling van de laatste tijd is echter het stelsel van de abortuscommissies, die al sinds een jaar of drie in de academische ziekenhuizen van Amsterdam, Rotterdam, Leiden en Utrecht, werkzaam zijn, een achterhaalde zaak gebleken.

Commissies

Over de nadelen van deze commissies, die tijdrovend zijn en voor de vrouw vaak bijzonder onaangenaam, schreven wij al in ons vorige artikel. In de medische wereld is dan ook steeds meer de overtuiging gegroeid, dat de beslissing over het al dan niet verrichten van een abortus primair in handen van de vrouw zelf hoort te liggen, onder begeleiding van de huisarts. Een verplichte invoering van abortuscommissies druist duidelijk tegen deze opvattingen in, terwijl bovendien nog afgewacht moet worden, hoe de regering deze colleges wil gaan samenstellen, en aan welke richtlijnen zij hen wil gaan binden.

Meldingsplicht

Daarnaast is de kwestie van melding van de ingreep bij de regionale inspecteur van volksgezondheid een dubieuze zaak. Het is niet duidelijk om welke reden deze meldingsplicht wordt ingevoerd, maar het ligt voor de hand te veronderstellen, dat ook deze maatregel als remmende factor is bedoeld, die bovendien in een zuiver medische kwestie als deze onaanvaardbaar bevoogdend aandoet.

Publikaties

Dat er toch echt een dringende behoefte bestaat aan een snelle verbetering op het gebied van de abortuswetgeving, geschoeid op een heel andere leest dan de plannen in het regeerackoord-Steenkamp, blijkt onder andere ook uit enkele onlangs ver-

schenen publikaties. Bij de Universitaire Pers Rotterdam verscheen een brochure „*Abortus, (g)een lijdensweg*”, die een verslag wil geven van de eerste praktische poging in ons land om daadwerkelijke verbetering in de noodsituatie te brengen.²⁾ Verder verscheen „*Ongewenste zwangerschap*”, een onderzoek naar de motieven en achtergronden van 450 medisch geaborteerde vrouwen. Dit onderzoek werd verricht door de Amsterdamse seksuoloog dr. Frans J. H. Wong Lun Hing.³⁾

„Ongewenste zwangerschap”

Als feitelijke informatie draagt het werkje van dr. Wong Lun Hing bij tot het geven van een idee van de omvang en oplossing van het probleem van de ongewenste zwangerschap. Hoewel het onderzoek zich beperkt tot een relatief klein aantal vrouwen, krijgt men toch een indruk van de verschillende facetten van de abortusproblematiek. Onder andere komt naar voren, dat vrouwen die om abortus vragen, uit alle lagen van de bevolking afkomstig zijn, en dat ongewenste zwangerschap dus gezien moet worden als een algemeen maatschappelijk probleem, dat zich niet beperkt tot de zogenaamde hogere of lagere milieus.

Kerkgenootschap

Verder bleek het lidmaatschap van een kerkgenootschap, of dat nu actief of passief was, geen belemmering te vormen voor de Nederlandse vrouw om abortus aan te vragen, als zij ongewenst zwanger was. Een interessant gegeven voor wie bedenkt, hoe kerkelijke leiders en voormannen van partijen op religieuze grondslag zich inspinnen voor het „namens hun geloofsgenoten” in stand houden van een abortusverbod. Zoals de schrijver zegt, „ongewenste zwangerschap is een nood die niet kan worden gelenigd door het verbod van enig kerkgenootschap!”.

Zedelijkheid

Ook de argumentatie tegen abortus, die dit vraagstuk in verband brengt met wat men noemt zedeloos gedrag, blijkt volgens dit onderzoek bepaald geen steek te houden. Over het algemeen immers blijken de geaborteerde vrouwen ongewenst zwanger te zijn geraakt van hun eigen man: echtgenoot, verloofde of vriend. Het motief voor de aanvraag van abortus blijkt dan ook veelal te zijn, dat het gezin voltooid was, wat in deze tijd van woningnood, veranderende positie van de vrouw en hogere opvoedingseisen in de praktijk blijkt te betekenen een gezin van twee, ten hoogste drie kinderen.

²⁾ *Abortus, (g)een lijdensweg*; Universitaire Pers Rotterdam, 1971, f 4,90.

³⁾ Dr. Frans J. H. Wong Lun Hing: *Ongewenste Zwangerschap*; Boom, NVSH.

Dr. Wong Lun Hing betrok in zijn onderzoek ook de toepassing van anticonceptie. Het bleek, dat er bij de groep van geaborteerde vrouwen geen sprake was van een slechter anticonceptiegebruik dan bij een doorsnee-groep van het Nederlandse volk. Op basis van de cijfers van pil- en condoomverkoop concludeert de schrijver, dat van de 2,4 miljoen vruchtbare Nederlandse vrouwen er minstens 1 miljoen regelmatig geslachtsverkeer hebben, zonder dat zij enige anticonceptie toepassen.

Ook op dit gebied blijkt dus nog veel ruimte voor verbetering aanwezig te zijn. De politiek van verschillende achtereenvolgende regeringen is daar niet vreemd aan, en ook de paragraaf bevolkingspolitiek van de regering-Biesheuvel, die wel spreekt over voorlichting, maar niet ingaat op de reeds lang gehoorde en noodzakelijke eis tot verstrekking van anticonceptionele middelen uit het ziekenfondspakket, biedt geen verbetering.

Lijdensweg

De brochure „*Abortus, (g)een lijdensweg*”, die uit bestaand materiaal werd samengesteld door een werkgroep van de VCSB, geeft een beeld van de huidige situatie. In zijn voorwoord noemt dokter C. Th. van Schaik, voorzitter van de *Stimezo* (Stichting Medisch Verantwoorde Zwangerschapsonderbreking), het tekenend, dat dit verslag van de eerste praktische poging in ons land tot daadwerkelijke verbetering van de abortusproblematiek, nog zo kort moet zijn.

De uitgave, die zeer fraai verzorgd is, verschaft een aardig inzicht in de bestaande toestand, de gevoerde acties, en de mogelijkheden tot nieuwe acties.

Allereerst worden de argumenten vóór en tegen de afschaffing van het verbod op abortus geïnventariseerd. Door de ontwikkeling van nieuwe opvattingen, zo constateren de samenstellers, winnen de voorstanders op het ogenblik terrein, en wordt een groter gewicht toegekend aan de argumenten vóór afschaffing van het abortusverbod.

Bovendien wordt een interessant beeld gegeven van wat nu eigenlijk precies wel en niet mag in de huidige Nederlandse situatie, en worden de praktische moeilijkheden onderzocht die de theoretische mogelijkheden in de weg staan. De richtingen waarin op het ogenblik wordt gewerkt om deze moeilijkheden het hoofd te bieden zoals bijvoorbeeld het oprichten van abortusklinieken, het „openbreken” van ziekenhuizen en het streven naar het invoegen van een gerichte opleiding voor het verrichten van abortus in de artsstudie, worden kritisch gezien. Het rapport bevat zo een schat van informatie over de materie; het is alleen jammer, dat het optimisme van de opstellers al zo snel na het verschijnen geweld wordt aangedaan door de nieuwe regeringsplannen. De actie tegen de bestaande wetgeving is in

de afgelopen tijd een noodzakelijke strijd geweest; het ziet er echter niet naar uit, dat die strijd, die schijnbaar bekroond wordt met het resultaat van opheffing van de strafbedreiging in de wet, een spoedig einde zal vinden. Wanneer de regering-Biesheuvel zijn plannen doorzet, zal nog veel actie nodig zijn om tot een *werkelijke verbetering* van de abnormale situatie rond dit vraagstuk te komen.

G. BOEKMAN—BLEES

Max Havelaar: eenheid van daad, gedachte en poëzie

Dit jaar verscheen de 75ste druk *) van wat misschien wel tegelijkertijd het meest bewonderde en het meest verguisde boek uit onze letterkunde is: Multatuli's *Max Havelaar of de koffieveilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij*.

En nog, om precies te zijn 111 jaar na zijn verschijning in 1860, blijkt het springlevend te zijn, getuige de tot op de dag van vandaag voortdurende polemieken erover.

In het kort laten we hier nog even de feitelijke ontstaansgeschiedenis van de Max Havelaar volgen.

Achttien jaar oud vertrok Multatuli, pseudoniem van Eduard Douwes Dekker, naar Indonesië, waar hij in 1842 een baan kreeg als controleur te Natal op Sumatra. Daar kwam hij in conflict met de militaire gouverneur van de westkust, generaal Michiels, door wie hij geheel ten onrechte naar aanleiding van een niet-bestaand kastekort werd geschorst. Deze verwikkelingen zijn later in de Havelaar verwerkt, evenals de geschiedenis van het inlandse meisje Oepi, dat Multatuli aanleiding gaf het verhaal van de Japanse steenhouwer in zijn roman op te nemen.

In de jaren daarna is hij onder meer assistent-resident van Amboina geweest en trouwde hij met Everdine van Wijnbergen, Tine uit de Havelaar (1846).

Van 1852 tot 1855 was hij met verlof in Europa en een jaar later werd hij door de toenmalige gouverneur-generaal Duymaer van Twist benoemd tot assistent-resident te Lebak. De ambtseed, die bij de benoeming diende te worden afgelegd, bevatte de uitdrukkelijke belofte de inheemse bevolking te beschermen tegen machtsmisbruik.

Een eed, die Dekker — tegen de gewoonte in — van plan was zeer serieus na te komen. Op 22 februari 1856 houdt hij dan de beroemde toespraak tot de hoofden van Lebak.

Eenmaal in functie bestudeerde hij grondig de rapporten en aantekeningen van zijn overleden voorganger Carolus, waaruit bleek dat zowel de oude regent Adhipatti Karta Natta Negara als vele lagere inlandse hoofden, allen ingeschakeld bij het Nederlandse koloniale bestuursstelsel, zich bij herhaling hadden schuldig gemaakt aan afpersing en andere vergrijpen tegenover de bevolking. En dat dit alles geschiedde met medeweten van de resident Brest van Kempen, de Slymering uit de Havelaar.

Het werd Dekker al snel duidelijk dat hij van deze man, zijn directe superior, geen enkele steun te verwachten had bij zijn pogingen de toestand van de Javaanse bevolking te verbeteren. In februari 1856 beschuldigde hij de regent en zijn medeplichtigen officieel in een rapport aan Brest van Kempen en

*) Multatuli: *Max Havelaar of de koffieveilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij*. Uitg. Ad. Donker, 10de druk, Rotterdam, 1971.

stelde hij voor de eerste naar de Bantamse hoofdplaats Serang over te brengen en de lagere hoofden voorlopig in arrest te stellen om de bevolking de kans te geven vrijelijk te getuigen, zonder kans op intimidatie of moord, hetgeen vaak genoeg voorkwam.

De resident verweet Dekker niet eerst met hem mondeling overlegd te hebben om de zaak eventueel zonder al teveel ruchtbaarheid binnenskamers af te doen. Dekker weigerde categorisch te „schipperen” en bracht de kwestie ter kennis van het hoogste bestuur in het toenmalige Batavia. Naïef als hij in veel opzichten nu eenmaal was, meende hij ondersteuning te mogen verwachten van Duymaer van Twist. Onnodig te zeggen dat die steun uitbleef; wel kreeg hij een officiële reprimande omdat hij de zaak niet langs de gebruikelijke ambtelijke hiërarchische weg had afgehandeld en werd hij overgeplaatst.

Ten diepste gekrenkt door een dergelijke behandeling nam Dekker ontslag. Nog een tijd lang heeft hij gepoogd — uiteraard tevergeefs — gehoor te krijgen bij Duymaer van Twist. Voor deze koloniaal was echter de hele Lebak-zaak niet meer dan een van de vele ambtelijke beleidskwesties, die hij afgedaan achtte. Bovendien was het einde van zijn ambtstermijn in zicht, waarna hij voor de rest van zijn leven welgesteld in Nederland „in ruste” zou gaan.

Van zijn opvolger Charles Pahud verwachtte Dekker niets. Toch is het nog in hetzelfde jaar 1856 tot een onderzoek gekomen; het kon ook moeilijk anders, want de officiële aanklacht lag er nu eenmaal.

Uit het onderzoek bleek, dat Dekker volledig gelijk had gehad. Eerherstel is hem echter nooit verleend: de zaak moest de doofpot in. Door bekendheid te geven aan deze kwestie zou er wel eens zoveel onrust kunnen ontstaan dat „de koffieveilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij” in gevaar kwamen.

Bovendien zou men dan te weten komen — wat zelfs in het officiële eindrapport van het onderzoek te Lebak niet verzwegen kon worden — dat praktijken als daar geconstateerd in de hele archipel aan de orde van de dag waren!

Vandaar ook de lang volgehouden doodswijgtactiek ten opzichte van de Max Havelaar. Want als Dekker na eindeloos veel pogingen merkt, dat de verantwoordelijke autoriteiten een ijzig stilzwijgen bewaren, eenvoudig weigeren iets te doen om de ellendige levensomstandigheden van de Javaanse bevolking te verbeteren, dan besluit hij het op een andere manier te doen, dan wordt hij de schrijver van de Max Havelaar, in minder dan een maand voltooid op een Brussels zolderkamertje, dan wordt hij de tolk van die vertrapte en uitgezogen massa's in „het rijk van Insulinde” en de aanklager van het Nederlandse kolonialisme.

II

Ja, in 1860 verscheen de Max Havelaar en officieel Nederland schrok zich een beroerte. Logisch, er was weinig zelfkennis voor nodig zich te herkennen in de geldschrapende filister

Droogstoppel en de hun meest elementaire plichten verzakende autoriteiten Duymaer van Twist en Slymering, Havelaars tegenstanders.

Op de literaire kwaliteiten van het boek zullen wij hier niet ingaan: structuur, taalgebruik, enzovoort; die zijn algemeen bekend en door onderzoekers van de meest verschillende overtuiging bevestigd.

Noch ook zullen we het hebben over de feitelijke juistheid van de inhoud — de Lebak-zaak in romanvorm —, ook die is buiten alle twijfel vastgesteld, met name door Du Perron en Stuijveling. Wij willen de aandacht vestigen op een ander aspect: waarom schreef Multatuli zijn Havelaar, met andere woorden wat was zijn opvatting van het schrijverschap en daarmee samenhangend hoe verklaren we enige merkwaardige trekken van de beoordeling van zijn werk tot op de dag van vandaag.

Het eerste vinden we wellicht het duidelijkst uitgesproken in Multatuli's *Aanteekeningen en ophelderingen by de uitgaaf van 1875* (herzien, gewijzigd en aangevuld in 1881), waar hij het volgende zegt:

„In den winter van 1859 immers, toen ik . . . m'n *Havelaar* schreef, meende ik iets te zullen *bewerken*, iets *uitterichten*, iets *tot stand te brengen*. De hoop gaf me moed, de hoop maakte mij hier-en-daar welsprekend. Nog herinner ik mij den indruk die me bezieldde toen ik aan háár schreef: *m'n boek is af, m'n boek is af! Nu zal alles weldra goed gaan!* Vier lange, vier moeilijke jaren had ik doorgeworsteld — en vruchteloos verloren, helaas! — in pogingen om zonder publiciteit, zonder opzien, zonder schandaal vooral, iets te bewerken dat tot verbetering zou kunnen leiden van den toestand waaronder de Javaan gebukt gaat. . . . : de *Havelaar* werd gelezen, men . . . *hoorde my*. Helaas, hooren en verhooren is twee! Dat boek was „mooi” verzekerde men, en als de schryver weer eens zoo'n vertellinkje had . . .

De *Havelaar* was zoo'n onderhoudend boek, durfde men my zeggen, en onder zulke lofredenaars waren er die gillen zouden van angst by het minste dagelyksch gevaartje, ik zeg niet voor gezondheid en leven, maar voor een gering deel van hun welstand. De meeste lezers schenen te meenen dat ik my en de mynen had blootgesteld aan armoed, vernedering en dood, om hun een prettig lektuurtje te verschaffen.

. . . De overtuiging dat ik *waarheid* zeide, dat ik *gedaan* had wat ik bezig was te *schrijven*, en het voorbyzien hoe 't lezend en luisterend Publiek zoo gewoon is geraakt aan *cant*, aan zinledige praatjes, aan bijna doorgaande tegenstelling van zeggen en doen . . . dit alles vervulde my in 1859 met zooveel hoop als inderdaad *noodig* was om 't pynlyk schrijven van den *Havelaar* mogelijk te maken . . .”

Ondanks alle bitterheid behoudt Multatuli de zekerheid dat hij eens zal overwinnen: „Want, het moge u bevreemden of niet, overwinnen zal ik! Ten-spyt van 't gekunstel en geknoei der Staatsmannetjes aan wien Nederland z'n hoogste belangen toevertrouwt . . . Ten-spyt van de velen die *belang* hebben by Onrecht. Ten-spyt van laaghartige afgunst op m'n „schrijf-

talent" . . . heet het zoo niet? Ik ben geen schryver, heeren boekenmakers die volstrekt in my een kollega en konkurrent wilt zien, geloof me toch! . . ."

Duidelijker kan het wel niet: Multatuli wilde geen schrijver zijn, althans niet in de zin van producent van literair-kunstige boekjes, die het publiek amuseren. Hij wilde een daad stellen en het middel daartoe was zijn meesterschap over de taal; zijn schrijverschap was een strijd.

Een van de zéér weinigen die dat tot op heden bij zijn beoordeling van Multatuli's werk in acht heeft genomen was Carel Vosmaer in zijn *Studiën over Multatuli's werken* (1874). Een uitweiding over deze kern van Multatuli's schrijverschap motiveert hij aldus: „Dit om te voorkomen dat ik, het kunstwerk bewonderende, geacht worde de daad en de gedachte van Multatuli voorbij te zien. In zijn kunstwerk zijn daad, gedachte, poëzie één.”

En hiermee treft Vosmaer een belangrijke stroming in de kritiek op Multatuli's werk recht in het hart. Namelijk die critici, die alle lof en waardering kunnen opbrengen voor zijn geniale prozakunst, zijn kernachtige stijl, of voor zijn levende taal, maar gedachte en daad als verouderd en niet ter zake opzij schuiven. Het is deze geest die steeds weer de herdenkingen van het Multatuli-genootschap beheerst en de beleefde buigingen in onze burgerlijke pers voor „de grote literator”.

Multatuli's verbittering over de aard der hem toegezwaaide lof is ook heden ten dage nog terecht; die over de geringe weerklank niet meer. Dat is niet meer dan logisch: het beslissende kenmerk van de Havelaar waaraan hij zijn kracht ontleent is, dat het een *partijdig* boek is — Multatuli koos ondubbelzinnig partij, vóór de belangen en rechten van de onderdrukte en uitgebuite massa's in Indonesië en tegen haar uitbuiters.

Voor of tegen koloniale uitbuiting, dat was en is de kwestie! En omdat het boek partijdig is, dwingt het ook de lezer, die het serieus wil nemen, tot partijkeuze. Dit karakter is het ook dat aard en omvang van het lezerspubliek bepaalde en bepaalt. Toen Multatuli zijn grote werken schreef, van 1860 tot 1877, stond de georganiseerde, bewuste Nederlandse arbeidersbeweging, dat is: de materiële macht die krachtens haar belangen ertoe was voorbestemd zijn denkbeelden te verwezenlijken, nog maar nauwelijks in de kinderschoenen. Maar eenmaal daaraan ontgroeid kreeg hij daar het publiek, dat hij zich gehoopt had tijdens zijn leven te zullen verwerven. Overigens, Multatuli was geen socialist; hij kende de ellende van het Nederlandse proletariaat, maar zag er niet de kracht van de toekomst in. De verpaupering van grote delen maakte dat ook buitengewoon moeilijk.

De grootste verwantschap voelde hij zelf met de vrijdenkersbeweging „*De Dageraad*”, waarin verschillende stromingen waren verenigd, doch die we als geheel wellicht het best kunnen karakteriseren als de voortzetting door de radicale kleine burgerij van de 18de-eeuwse verlichting.

Multatuli is een onthuller geweest: in de Havelaar, en ook later in ander werk heeft hij de meedogenloosheid van het

kolonialisme laten zien, indringender dan wie ook en zolang er koloniale uitbuiting bestaat, in welke vorm dan ook, zal hij alleen al daarom actueel blijven.

Hij is in nog een ander opzicht uiterst actueel. Hij heeft namelijk in de praktijk laten zien wat partijdig, „geëngageerd” schrijverschap is, waarover in onze tijd zo eindeloos veel getheoretiseerd wordt.

Het is dus wel duidelijk, dat we de nieuwe paperbackuitgave van de Max Havelaar met vreugde begroeten. Degene, die deze druk (en vorige drukken) verzorgde, heeft echter gemeend de *Aanteekeningen en Ophelderingen* van de schrijver bij de uitgaven van 1875 en 1881 te moeten weglaten, omdat ze niet meer actueel zouden zijn. Voor een groot deel gaat dat inderdaad op, maar niet voor de inleidende opmerkingen bij die aantekeningen, waaruit bovenstaande citaten stammen — die zijn uiterst waardevol voor de kennis van zowel de schrijver als het boek! We hopen ze in een volgende uitgave wel aan te treffen.

J. G. STUVE

Papoea Nieuw-Guinea een Australische kolonie

De ontwikkelingen in „Australisch” Nieuw-Guinea blijken de laatste jaren in een stroomversnelling te geraken. Ook dit gebied blijft niet onberoerd. Er is sprake van een toenemende Australische expansie, zowel als van een ontwakende nationale bewustzijn van de Papoea-bevolking.

In het blad *Australian Left Review* — orgaan van de c.p. Australië, heeft onlangs Alec Robertson een beschouwing aan de situatie op „Australisch” Nieuw-Guinea, ofwel Papoea Nieuw-Guinea zoals het veelal wordt genoemd, gewijd.

Robertson wijst er op, dat de Australische machthebbers, gerekend in termen van buitenlandse politiek, tegen het einde van 1813 poogden heel Nieuw-Guinea ten oosten van de huidige grens met West-Irian, te annexeren.

Het was tegen het einde van de eerste wereldoorlog, dat er door Australische koloniale ambtenaren een aanvankelijk bescheiden, politieke, militaire, en economische hegemonie werd gevestigd. Na de tweede wereldoorlog, en vooral sinds 1949, gaat de Australische politiek ten opzichte van dit gebied — aldus de schrijver van het artikel — uit van een weloverwogen optreden als jongste lokale partner van imperialistische grootmachten.

Strategisch gezien houdt dit in, dat wordt getracht in het gebied in Zuidoost-Azië de revolutionaire bevolking te onderdrukken. Gelijk dat van de Westelijke mogendheden is het politieke en militaire optreden van Australië gericht tegen de inheemse bevolking. De machthebbers hebben er de term „contra-oproer” voor bedacht.

De Britten — die een les trokken uit het falen van de Fransen in Indo-China en de Nederlanders in Indonesië — traden met Australische legereenheden op in Malakka. Australië nam toen openlijk deel aan het gebruik van geweld tegen een bevrijdingsbeweging en dit is sindsdien de kern gebleven van de Australische politiek tegenover de bevolking in Zuidoostaziatische landen.

Op de meest openlijke wijze worden in Papoea Nieuw-Guinea de doeleinden, de methoden en opvattingen gedemonstreerd, die ten grondslag liggen aan de politiek van de Australische machthebbers ten opzichte van een buurland.

Robertson schrijft in zijn artikel, dat Papoea Nieuw-Guinea het enige land buiten Australië is, waar Australische bestuursambtenaren de belangrijkste beslissingen nemen en Australische beleggers en concerns de dominerende uitbuiters zijn van de arbeid der inheemse bevolking en de natuurlijke rijkdommen daar.

Australië is een koloniale macht in Papoea Nieuw-Guinea op dezelfde manier als de Franse imperialisten, later de Ameri-

kaanse in Indo-China en de Britse op het schiereiland Malakka. Zoals de historische revolutionaire vloedgolven deze Westerse imperialistische machten uit Zuidoost-Azië drijven, zo worden tegenkrachten opgebouwd tegen de voortzetting van de Australische opperheerschappij in Nieuw-Guinea.

Het Australische economische aandeel

Robertson schrijft, dat tot de zestiger jaren de economische ontwikkeling van Papoea Nieuw-Guinea zich in een relatief rustig tempo bewoog. Het toneel werd lange tijd beheerst door drie Australische ondernemingen.

De eerste was *Burns Philip*, opgericht in Sydney in 1883, met het doel te kunnen wedijveren met de welbekende operaties van Duitse koloniale handelsondernemingen rond Nieuw-Guinea.

Burns Philip, even oud als de Australische opvatting, dat Nieuw-Guinea een waardevol strategisch object is, expandeerde door handel tussen eilanden, scheepvaart, plantages, hotels, reis- en scheepvaartagentschappen, verzekerings- en kredietoperaties.

W. R. Carpenter & Co. Ltd. was de volgende, opgericht in 1914. Bij activiteiten, die niet verschilden van die van Burns Philip, bedroeg het gewone kapitaal in 1969 18 miljoen Australische dollar en de netto jaarwinst meer dan 6,5 miljoen Australische dollar.

De derde, de *Steamships Trading Co. Ltd.* is de jongste van het trio, in 1924 opgericht in Port Moresby.

Omstreeks 1962 bracht een missie van de UNO in scherpe termen kritiek op het Australische paternalisme in Nieuw-Guinea en drong aan op een programma van ontwikkeling en progressieve overdracht van de verantwoordelijkheden van bestuur en regering. Zij eiste, dat de Australische regering „haar lonken naar speculatieve kapitalisten, die overgehaald zouden kunnen worden in Nieuw-Guinea geld te steken en te beleggen, zou staken”.

De zestiger jaren gaven echter — aldus Robertson — enorme veranderingen te zien, waarbij weinig acht werd geslagen op deze kritiek. Een groeiende zwerm Australische ondernemingen en personen viel aan op de zich uitbreidende centra als Port Moresby, Lae, Rabaul en Madang, om er constructiefirma's, auto-agenturen, houtverwerkende en frisdrankenfabrieken en dienstverlenende industrieën te vestigen.

Het luchttransport, de enige vorm van reizen van betekenis, werd geïntegreerd in het twee-luchtlijnensysteem van Australië. De *Australian Consolidated Industries*, de grootste glasproducenten van Australië namen een voorbeeld aan het hoge profijt van hun grote ondernemingen in Singapore en hun operaties in Kuala Lumpur en Fiji en openden een flessen- en containerfabriek in Lae.

De *Carlton United Breweries* gingen samenwerken met een

Japanse partner om de eerste grote brouwerij van Papoea Nieuw-Guinea te openen.

Sinds 1955 en steeds meer in de late jaren '60, vonden olie-ondernemingen — die de meest belangrijke bij olie geïnteresseerden van overzee vertegenwoordigden — gas en olie.

Delfstof werd belangrijk.

Eerst kwam het reusachtige koperproject in Bougainville, waar een dochtermaatschappij van *Conzinc Riotino* van Australië, na uitgebreide bouwconstructie door Amerikaanse en Australische firma's, zich erop richtte 160.000 ton kopererts per jaar te winnen, tegen een huidige waarde van 200 miljoen Australische dollar, voor de komende 35 jaar. Amerika's *Kennecott Copper* maakt er zelfs aanspraak op, nog rijker erts te hebben gevonden bij de grens van West-Irian en een associatie van *Mt Isa Mines* zoekt koper in het bergland.

In 1964 vormde een groep Australische banken samen met geïnteresseerden bij het verzekeringswezen en de industrie de *Australian New Guinea Corporation Ltd.* „om beleggingen in Papoea Nieuw-Guinea aan te trekken en te ontwikkelen”. Een van zijn directeuren, sir James Kirby, had spoedig een koel-apparatenfabriek in bedrijf in Port Moresby.

Banken

In het artikel wordt vastgesteld, dat, om enig rationalisme in zo'n golf van investeringen te waarborgen en om buitenlandse kapitalistische speculatie te bevorderen, op voorstel van een delegatie van de Wereldbank, in 1965 de *Papoea en Nieuw Guinea Ontwikkelings Bank* werd opgericht. Zij is geheel regeringseigendom, de operaties worden gefinancierd uit het regeringsbudget.

Hoewel opgericht om een „evenwichtige ontwikkeling en de vooruitgang van de bevolking” te bevorderen, ging het grootste deel van het geld dat de bank uitleende naar niet-ingezetenen. Deze ontwikkeling vond plaats op basis van de meest meedogenloze uitbuiting van de zwarte werkers, aldus Robertson. Het monetaire en banksysteem van Papoea Nieuw-Guinea is grotendeels dat van Australië.

Het Australische buitenlandse wisselsysteem is eveneens van toepassing in het gebied. De macht van de centrale bank van Australië, de *Reserve Bank of Australia*, strekt zich uit tot Papoea Nieuw-Guinea. Alle handel, beleggingen en financiële ontwikkelingsfaciliteiten worden verzorgd door afdelingen van de Australische banken: *Commonwealth Banking Corporation*, *Bank of NSW*, *ANZ Bank* en de *Nationale Bank van Australië*. De missie in 1963 van de *Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling* (rapport 1965) verklaarde, dat behoud van een afzonderlijk monetair systeem voor het gebied geen economisch voordeel zou betekenen. Gezegd wordt, dat het bestaan van de mogelijkheid via Australië buitenlands geld te wisselen en volledige vrijheid van betalingen tussen Papoea Nieuw-Guinea

en Australië, factoren waren, die vanuit het gezichtspunt van de buitenlandse investeerder van overwegend belang zijn.

De behoefte aan een centrale bank zal slechts ontstaan, indien het gebied politiek onafhankelijk is en zelfs dan zal er voorkeur zijn voor een hechte band — als zulks geregeld zou kunnen worden — tussen het gebied en Australië.

De missie voorspelde de noodzaak het salarispeil bij de overheidsdiensten en privé-ondernemingen in de toekomst te verlagen, als steeds meer posten zouden worden overgedragen van niet-inheemse aan inheemse werknemers. (Eén van de eerste activiteiten door Barnes als minister ondernomen, begon in 1963 en was er op gericht de salarissen van de inheemsen in overheidsdienst te verlagen met 40 pct.)

Nieuwe landswetten voor Papoea Nieuw-Guinea introduceerden een systeem van geregistreerde landtitels, die voor het eerst ondernemingen of individuele blanke kapitalistische boeren, industriëlen of zakenlieden, in staat stelden direct land te kopen van inheemse titelhouders.

Tot aan de invoering van deze wet konden zulke investeerders slechts land kopen, dat de regering eerst in handen had gekregen van de Nieuw-Guinezen, hetzij door geweld, door aankoop, of door zwendel. Geen wonder, zo zegt Robertson, dat een correspondent van het *Australisch Financieel Dagblad* op 12 augustus 1970 kon schrijven, dat het nieuwe landsysteem „buitenlandse investeringen in landbouw-ontwikkelingsprojecten zou stimuleren”.

Dit versnelde tempo van de ontwikkeling, door het gouvernement gestimuleerd door concessies en subsidies aan privé-industrieën, heeft duizenden mensen van Nieuw-Guinea plotseling de ogen geopend voor de rassendiscriminatie met betrekking tot de lonen; het heeft weerstand bij de vakbonden opgewekt; het leidde tot stakingen.

De verdrijving van inheemse landbouwgemeenschappen uit traditionele streken, zoals bijvoorbeeld te Arawa in Bougainville, hebben anderen er toe gebracht zich te realiseren, dat in de vroegere, koloniale periode, hun land of dat van hun voorvaderen, werd ontstolen. Het kan geen verbazing wekken, dat zulke groeiende inzichten bij de investeerders hebben geleid tot besluiteloosheid over de toekomst van Papoea Nieuw-Guinea als superwinstgevend exploitatiegebied. Zij worden steeds nerveuzer door verklaringen van mannen als de jonge Mataungaanse leider, John Kaputing, die zei, dat „een onafhankelijk Papoea Nieuw-Guinea zou moeten overwegen Australische en buitenlandse ondernemingen te onteigenen, als er geen verandering komt in de Australische economische politiek in de gebieden”.

De Australische bestuurder Hay vertolkte bij de opening van een fabriek van Australian Consolidated Industries in Lae, zonder twijfel een dringende wens van Canberra, toen hij de investeerders zei, dat toekomstige investeringen in het gebied veilig zouden zijn. De zakenwereld behoefde geen aandacht te besteden aan geruchten, dat de regering de invoering overwoog van een afzonderlijke munteenheid of enige vorm van wissel-

controle, die mogelijk de vermindering van geld van het gebied aan Australië zou kunnen verhinderen.

Dit was een bevestiging van het standpunt van het federale bestuur uit 1966, dat ontwikkeling van het gebied „afhing van buitenlands kapitaal”.

Politieke strategie

Ondanks deze snelle ontwikkeling en rijke financiële hulp in Papoea Nieuw-Guinea, zo vervolgt Robertson, moest de regering van de Australische Liberale Landspartij — rekening houdend met de druk van de UNO — de plechtige belofte nakomen, onder de Trust-overeenkomst Papoea Nieuw-Guinea te ontwikkelen tot zelfbeschikking.

Terwijl de toenmalige minister voor gebiedsdelen, Hasluck, op 4 december 1959 eerste minister Menzies' vroegere woorden had bekrachtigd: „Hier zijn we en hier blijven we,” gaf Menzies zelf reeds op 20 juni 1960 toe, dat hij zijn standpunt had gewijzigd en zelfbestuur voorstond „liever vroeg dan laat”.

In 1963 zei Menzies: „Wij zien uit naar de tijd dat deze gebieden (Papoea Nieuw-Guinea) politiek en economisch geheel onafhankelijk zullen zijn.”

Het is interessant en veelbetekenend, dat in 1965 duidelijke tekenen kwamen (van de nieuwe minister voor gebiedsdelen, Barnes), dat er andere gedachten in Canberra waren en dat gezocht werd naar alternatieven.

„Het volk van het gebiedsdeel zou hechtere associatie met dit land kunnen zoeken,” zei Barnes. Hij sprak over een „verscheidenheid van overeenkomsten”, die mogelijk waren tussen „zelfbestuur” en „buitenlandse onafhankelijkheid”.

Nu, bij het begin van 1971, is de regering bezig aan het *proces* van overdracht van een beperkte omvang van interne bestuursverantwoordelijkheden aan departementen in Port Moresby, geleid door inheemse leden van het ministerie (van het Huis van Afgevaardigden), terwijl men het formele recht op interventie tegenhoudt.

Dit is voorbereiding tot „zelfbestuur”.

„Onafhankelijkheid” is een geheel andere categorie.

Controle van politie, gewapende macht en rechtbanken, buitenlandse betrekkingen en handel, burgerluchtvaart en ontwikkelingsprojecten op grote schaal — die op het ogenblik geheel berusten bij Canberra voor onbepaalde tijd — zouden alle overgenomen behoren te worden door een politiek onafhankelijke, inheemse regering.

Geen regeringswoordvoerder heeft aangegeven hoe lang dit nog zal kunnen duren. De laatste politieke formulering op dit beslissende punt dateert van eind 1970:

„Er was geen verandering in de Australische regeringsopvatting ten opzichte van de onafhankelijkheid van Papoea Nieuw-Guinea. De regering was niet van plan een tijdschema voor het tot stand komen van onafhankelijkheid vast te leggen. Het zou afhangen van de wensen van de meerderheid”.

Tegelijkertijd zijn er vele tekenen die er op wijzen, dat de regering er heimelijk naar streeft een „onafhankelijk” Papoea Nieuw-Guinea te vormen, dat een „speciale band” met Australië behoudt.

Robertson wijst op de volgende uitspraak van minister Barnes: „Overzeese investeerders zullen een hernieuwd vertrouwen putten uit de verklaring van de regering, dat na zelfbestuur en onafhankelijkheid voor Papoea Nieuw-Guinea, Australische hulp op grote schaal beschikbaar zal blijven en uit het regeringsaanbod aan geselecteerde ervaren overzeese ambtenaren van de Openbare Dienst der Gebiedsdelen voor een nieuwe garantie voor een vaste betrekking in het Gemeenebest”.

De leiding van de Labour Party heeft nu een standpunt ingenomen voor zelfbestuur in 1972 en onafhankelijkheid in 1975 . . .

Onthullingen van Labour over de mate van uitbuiting van de plantagewerkers — lage lonen als 17 cent per dag met „de kost” — en over schending door de werkgevers van de arbeidswetten, waren van nut. De angstvallige vermijding echter van enige kritiek op de overheersende rol van buitenlands industrieën en mineraal-kapitaal op grote schaal, heeft het standpunt van Labour met betrekking tot „onafhankelijkheid” ontmaskerd als neokoloniaal van aard.

Gezien het feit, dat de laatste twee jaar de meest ernstige, politiek-bewuste demonstraties plaats vonden tegen de regeringsautoriteiten, rijst de vraag, waar dan de basis ligt van de herhaalde geruststellende verzekeringen van de regering aan Australische en andere investeerders in Papoea Nieuw-Guinea? Verder gaat Robertson in op het militaire apparaat.

De *Royal Papua en Nieuw-Guinea Politie* is niet zozeer een politiemacht, maar een leger van meer dan 210 officieren en 3267 manschappen van andere rangen; het is een volledig getrainde, moderne infanterieformatie. Zij kwam voort uit strijdkrachten, opgezet door Britten zowel als Duitsers voor 1900. In alle stadia is de politiemacht altijd volledig bewapend geweest met geweren en bajonetten en getraind op militaire leest. Vandaag de dag krijgen zij, hoewel ze nog altijd geweren dragen, ook moderne „anti-oproertraining”. Zij hebben van traangas gebruik gemaakt tegen hun landgenoten, in Bougainville zowel als in New-Britain. Zij zijn snel gemobiliseerd in formaties van 1000 man of meer, bijvoorbeeld te Rabaul, door middel van luchttransport door de Australische luchtmacht (RAAF).

Geharterde helicopters worden gebruikt voor het patrouilleren, in samenwerking met motorvoertuigen door middel van radiocontact. Een sectie politiehonden wordt getraind in het „patrouilleren en aanpakken van opstootjes”.

Er is een speciale afdeling, die „belast is met de politieke veiligheidsaspecten in het gebied”.

De korte geschiedenis van de onderdrukingsorganen van Papoea Nieuw-Guinea echter is niet zonder interne geschillen. In juli 1964 miltten 50 inheemse politie-agenten en marcheer-

den door de stad, scholden op hun blanke officieren en protesteerden tegen de levensomstandigheden en het voedsel in termen als „wij eten als varkens”.

Zulke incidenten verlenen wellicht grond voor de verklaring van de politieke filosofie door politiecommissarissen als R. Cole, dat het grootste gevaar voor Papoea Nieuw-Guinea niet bestaat uit een militaire aanval. „Wij moeten voorbereid zijn op en waken voor een veel meer interne ontwikkeling... het grootste gevaar voor Papoea Nieuw-Guinea komt voort uit het scheppen van ontevredenheid en ongehoorzaamheid onder werkers en ambtenaren,” aldus die politiecommissaris.

Een ander kenmerk is de duidelijke angst van de regering om inheemse gediplomeerde leden van het politiekorps van Bomana te promoveren boven de rang van sub-inspecteur. Ook de overheersing van de blanke rassen in de hogere officiersrangen is kenmerkend.

Het *Pacific Island Regiment (PIR)*, opgericht in 1951, breidde de organisatie in de tweede wereldoorlog uit met twee inheemse infanteriebataljons, geheel onafhankelijk van de politie.

In 1964/1965 — de periode, waarin Australië gevechtseenheden naar Vietnam zond — besloot de federale regering tot een driejarig militair opbouwprogramma van legerbarakken, vliegvelden en herbouw van marinefaciliteiten, tot een bedrag van 40 miljoen Australische dollar. De grootste uitgaven gingen naar het leger. Twee volledig uitgeruste PIR-eenheden waren tegen 1970 op een sterkte van 2460 man, voornamelijk gelegerd in Port Moresby en Wewak, maar ook met kazernes in Lae en Vanimo.

Veelzeggend was, dat onmiddellijk na de confrontatie van 1000 politiemannen met de Tolai van de *Mataungan Association* in augustus 1970, werd aangekondigd, dat een permanent PIR-kamp opgericht zou worden in Oost Nieuw-Engeland. Het was in overeenstemming met de instructie van eerste minister Gorden, dat het leger gebruikt zou kunnen worden ter ondersteuning van de politie.

PIR-officieren zijn bijna allemaal aangesteld vanuit het Australische geregelde leger; slechts enkele inheemse mannen hebben na intensieve training in Portsea (Vic.) de rang van officier bereikt. Er is een militaire macht, de vrijwillige troepen van Papoea Nieuw-Guinea, in totaal ongeveer 560 man met een hoofdkwartier in Port Moresby en onderdelen in Lae, Madang, Goroka en Banz. Militaire kadetten worden op scholen in Papoea Nieuw-Guinea aangeworven tegen een hogere beloning dan waar ook in Australië.

De Kon. Australische marine heeft een Papoea Nieuw-Guineadivisie uitgerust met moderne patrouilleboten, met een hoofdkwartier in Lombrum, Manus Island. Er is ook een basis op Port Moresby met marinetransportvaartuigen en kleine marineschepen. Twee marinepatrouilleboten voeren recent met succes 500 mijl de Fly-rivier op tot een punt, vlak bij de rijke Kennecott kopererts-testconcessie bij de westelijke grens.

Een groep transportvliegtuigen van de RAAF, geschikt voor het vervoer van troepen, politie en/of materieel is gestationeerd

in Port Moresby. Sinds 1965 is een nieuw vliegveld gebouwd te Boram bij Wewak op legerbasis en het vliegveld te Nadzab (bij Lae), Daru (aan de Zuidwestkust) en kleinere banen bij de westelijke grens zijn gemoderniseerd en uitgebreid. In het algemeen beschouwt de RAAF Papoea Nieuw-Guinea als een deel van zijn normale operatiegebied vanuit Australische bases als Townsville en Darwin.

Robertson werpt de vraag op: Wat is de belangrijkste rol van deze politie-infanterie en de geregelde troepen? Een zeer tekenend incident vond plaats op 16 april 1968 op een persconferentie, die in Canberra gegeven werd door de bezoekende Indonesische minister van buitenlandse zaken, Malik. Hij vertelde journalisten, dat Australië en Indonesië bilaterale „defensie”verdragen bespraken ten einde heel Nieuw-Guinea te beschermen. Hij zei dat men voor zulk een doel kon samenwerken.

„Als de bedreiging van buitenaf komt, kunnen wij hem samen weerstaan. Als het gevaar van binnenuit komt, kunnen wij samenwerken om het te vernietigen.”

De volgende dag riep Malik — het zenuwachtige advies van het Australische ministerie van buitenlandse zaken opvolgend — opnieuw een persconferentie bijeen en zei, dat er verkeerd geïnterpreteerd was. Er was niet gesproken over defensie — slechts over een handels-, bijstands- en culturele overeenkomst. Desondanks vormde Maliks onvoorzichtige verklaring een bevestiging en uitbreiding van een eerdere verklaring door Paul Hasluck als Australische minister van buitenlandse zaken gedaan, dat „de Indonesische regering op praktische wijze samenwerkt met buurstaten voor wederzijdse veiligheid en aangeduid heeft, dat militaire samenwerking met naburige landen ontwikkeld kan worden”.

Een meer recent commentaar op de rol van de strijdkrachten van Papoea Nieuw-Guinea kwam van ene I. A. Mediansky, wetenschappelijk student en gepromoveerd aan de universiteit van Sydney: „Gevoeld wordt, dat de politiemacht — met ongeveer 3300 leden — niet gelijktijdig verschillende burgerlijke ongeregeldeheden van een omvang als in Bougainville aan kan. De regering zoekt wegen, waarlangs het leger ingezet zou kunnen worden om de interne veiligheid te handhaven. Het zou ter ondersteuning van de politie gebruikt kunnen worden door voorzieningen voor de legering van troepen en transportfaciliteiten, of om bepaalde gebieden te bewaken; of het zou direct ingezet kunnen worden voor oproercontrole of gewapende militaire interventie.”

Mediansky deelt mee, dat militaire en semimilitaire projecten in de afgelopen jaren in Papoea Nieuw-Guinea 23 miljoen Australische dollar per jaar hebben gekost. Hij is van mening, dat weinig inheemse officieren in de komende tien jaar geschikt zullen zijn voor hogere militaire rangen.

Dr. T. B. Millar, mogelijk de meest bekende burgerlijke academische militaire expert in Australië en een wetenschappelijk medewerker voor internationale betrekkingen bij de UNO, schrijft, dat het een zeer belangrijk verschil voor de strategi-

sche positie van Australië zou uitmaken, als Papoea Nieuw-Guinea onder controle zou staan van een regering, die onvriendelijk of vijandig gezind zou zijn tegenover Australië. Maar wat Miller het meest verontrust wordt weergegeven in deze passage uit zijn boek *De Defensie van Australië*: „De potentiële situatie waaraan we de meeste aandacht behoren te besteden is niet een aanval van Indonesië op Papoea Nieuw-Guinea, maar een campagne die een latere Indonesische regering zou kunnen lanceren om het gebied door subversieve operaties te „bevrijden”... Australië moet waken voor... „inheemse demagogie”.

Peter Hastings schrijft in *Problemen en vooruitzichten*: „Terwijl Oost Nieuw-Guinea een onderdeel van Australië blijft, zou gewapende rebellie tegen de regering — om wat voor reden ook, inbegrepen die van een aanval van buiten af — het karakter hebben van een opstand, die om Australische militaire interventie vraagt.”

Robertson wijst er vervolgens op, dat Hastings in zijn boek ook de hardnekkige tegenzin signaleert van Australië om onafhankelijkheid als doelstelling voor Nieuw-Guinea te noemen. Hastings wil dit ook niet, maar bepleit wel een „speciale verhouding” tussen de twee landen na het verlenen *van een soort van „onafhankelijkheid”*. Daarbij moet dan vooral in overeenkomsten worden vastgelegd dat het Australische leger en de politie de economische belangen op Nieuw-Guinea moeten beschermen, omdat de economie na de „onafhankelijkheid” een van de grootste problemen zou zijn...

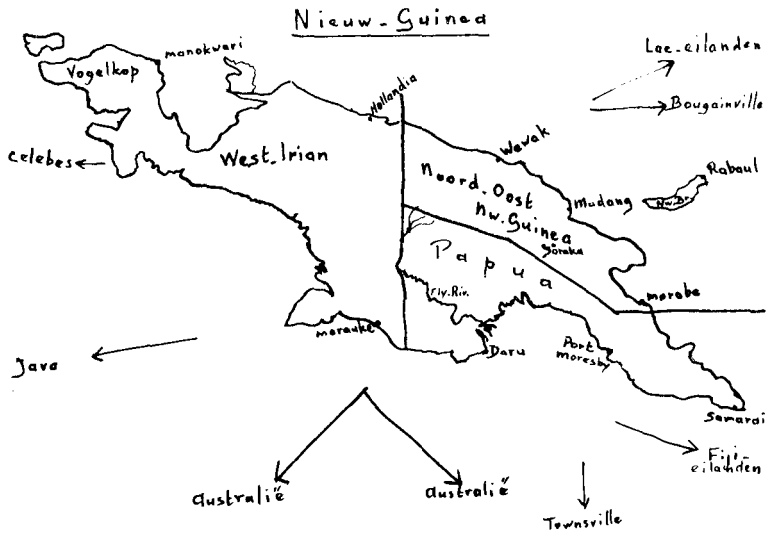
De schrijver van het artikel in *Australian Left Review* zegt dan, dat in samenhang met de opvattingen over de Australische militaire rol op Papoea Nieuw-Guinea verleden jaar een nieuwe „*Openbare Orde Wet*” werd aangenomen. Zij bevat bepalingen om inheemse personen, wier „optreden mogelijk tot ordeverstoringen zou kunnen leiden”, te verbannen, of te verbieden hun eigen woondistrict te verlaten.

Verder kan iedere Papoea-inwoner tot 500 dollar boete of een gevangenisstraf van een jaar worden veroordeeld, die een vergadering belegt, of een demonstratie organiseert in een bepaald gebied zonder daarvoor vergunning te hebben gehad. De wet bevat nog tal van andere tirannieke en verwerpelijke bepalingen.

Robertson komt aan de hand van de feiten tot de conclusie, dat Papoea Nieuw-Guinea een Australische kolonie is, waar de grootste Australische privé- en kapitaalsinvesteringen zich snel uitbreiden op basis van regeringsgaranties voor toekomstige veiligheid. Er is echter sprake van een toenemende interne strijd, omdat de revolutie voor nationale onafhankelijkheid steeds duidelijker en onverbiddeijker contouren gaat aannemen. Australiërs komen in een steeds scherper conflict met de bevolking van Papoea Nieuw-Guinea, hoewel de Australiërs beschikken over politie-infanterie en geregelde gewapende strijdkrachten.

Alle Australische strijdkrachten worden paraat gehouden om in te grijpen als „oproerbestrijders”.

Op deze wijze — zo merkt Robertson tot slot op — ontwikkelt zich in Papoea Nieuw-Guinea, een land bijzonder geschikt voor guerrilla-oorlog, een crisissituatie zoals er meerdere in Zuidoost-Azië zijn; potentieel bestaat er de mogelijkheid van een contrarevolutionaire oorlog van de Australische heersers tegen de bevrijdingsbeweging, die zeker nog in kracht zal toenemen. De Australische bevolking dient zich tegen zo een oorlog te verzetten en solidariteit met de bevolking van Papoea te tonen.

Vrijbuiters van de geest rond 1600

„Geloof en geweten in de zeventiende eeuw”¹⁾ is de wel zeer ruime titel die dr. S. B. J. Zilverberg meegaf aan een boekje, dat in zekere zin een vervolg is op „*Ketters in de middeleeuwen*” van dezelfde schrijver. Wij vernemen namelijk wel iets over de voornaamste, letterlijk overheersende geloofsrichting in de zeventiende eeuw, de hervormde en wel de calvinistische, maar niets over de zeker nog even talrijke rooms-katholieken. Aandacht krijgen vooral de „idealisten, mystici en dweepers”, die bijna de halve tekst opeisen.

Het zijn de vrijbuiters van de geest die hier worden beschreven, al meent Zilverberg met een voorganger, dat de verst gaande en vermaardste van dezen, Spinoza, niet zozeer „zijn voorvaderlijk — dat wil zeggen het joodse — geloof bewust afwees, maar joodse gebruiken niet nodig achtte voor de vervulling van Gods wet”. Het lijkt ons, dat deze zaken zeker in een zeventiende eeuwse joodse gemeente een en hetzelfde waren. Eigenlijk houdt de schrijver zich, zoals een andere voorganger, Lindeboom, bezig met de „stiefkinderen van het Christendom” en Spinoza, de denker van het pantheïsme, van het god-in-alles, de niet-godsdienst, zou dan een speelmakkertje van die stiefkinderen zijn geweest.

Terecht haalt de auteur Huizinga aan, die gewaagde van de „veelverbreide misvatting” dat de Republiek van de Verenigde Provinciën „een calvinistische staat in een calvinistisch land” zou zijn geweest. Enerzijds kwam er successievelijk een hele regenboog van godsdienstige nieuwlichters op, anderzijds werd Nederland, alle krakélende theologen ten spijt, de voedingsbodem voor een zeldzame plant: de verdraagzaamheid. Dit blijkt al dadelijk uit de activiteit van de politicus Willem van Oranje, die om politieke redenen driemaal van godsdienstig kamp wisselde, maar als verantwoordelijk functionaris de vorsten het recht ontzegde over het geweten van hun onderdanen te heersen. Hij werd dan ook de eerste regeerder die de gewetensvrijheid voorstond en ook voorvocht. Natuurlijk stond de grote Haarlemse humanist Coornhert met hem in contact. Hoe moeilijk al deze stromingen te determineren zijn blijkt al hieruit, dat de in 1590 gestorven Coornhert, zomin als Luthers oudere tijdgenoot Erasmus, de roomse kerk wilde verlaten, bij al beider vlijmscherpe kritiek.

De verdraagzaamheid in de praktijk is even kenmerkend geweest voor de opkomende Republiek als het bijbelse humanisme voor haar vorming. Men behoeft die verdraagzaamheid niet te idealiseren om er de grote betekenis van in te zien. Het was een uitvloeisel van en voorwaarde voor een bloeiend koopmanschap, in het bijzonder van Amsterdam en komt daar dan

¹⁾ Dr. S. B. J. Zilverberg, *Geloof en geweten in de zeventiende eeuw*. Fibula-Van Dishoeck, Bussum, 1971, f 7,90.

ook het meest uitgesproken en consequent voor bij de regenten, de uit de koopmansstand voortgekomen bestuurderskaste. Geen wonder, dat de Republiek de allerwegen in Europa vervolgde joden een „oase van vrijheid” toescheen en dat Amsterdam „Mokum”, de plaats, de plaats-bij-uitstek dan, werd. „Zeker ook de gereformeerde predikanten toenden niet altijd de liefde jegens het volk van Israël die men van hen had mogen verwachten,” tekent dr. Zilverberg aan en vermeldt dat belemmeringen op politiek en sociaal-economisch gebied tot 1795 hebben geduurd. Hij heeft gelijk. Het was alleen elders veel erger.

Er waren volijverige predikanten, die graag afwijkingen het zwijgen hadden op- en drukpersen stilgelegd, maar de „heren” lieten het meestal zover niet komen. De stedelijke „rekkelijken”, dat zijn in godsdienstzaken niet zo strikte aristocraten, hielden andersdenkenden de hand boven het hoofd.

Ook in de heersende calvinistische kerk, de gereformeerde, zoals men toen zei, ontbrandde een politiek conflict dat zijn dramatisch hoogtepunt bereikte in de terechtstelling van de oude Oldenbarneveldt, een van de grondvesters van het Nederlandse gemenebest. Tegelijk werd op de Dordtse synode de remonstrantse, vrijzinnige richting veroordeeld. Zilverberg citeert de remonstrantse hoogleraar Hoenderdaal, die in geval van een remonstrantse overwinning een nog groter overwicht van Hollands provincialisme mogelijk achtte.

Er moet zowel op het platteland als in de steden van de zeven gewesten een opgewekt geestelijk leven hebben bestaan. Aan het Amsterdamse Rokin en Singel, in Warmond en Rijnsburg kwamen „collegianten” bijeen. Zij zijn het bekendst geworden doordat Spinoza zich bij hen thuis voelde. Comenius, de uitgeweken Moravische geleerde Kómensky en de uit Polen afkomstige eerste socinianen droegen tot het kleurige geestelijke patroon bij. De buitenbeentjes vonden bescherming in het bestel van de Republiek, een enkele kon zich in burgemeesterlijke belangstelling verheugen.

Een zeer belangrijk onderdeel van de publikaties betrof de bestrijding van het heksengeloof. „’t Afgerukt mom-Aensight der Tooverije” heet een geschrift van Abraham Palingh, verschenen in 1659 bij de Amsterdamse boekverkoper Jan Rieuwertz „in ’t Martelaars-boek”. De „heksen”, meestal onbemiddelde oude vrouwen, zijn door de Engelse historicus Trevor-Roper slachtoffers van sociale discriminatie genoemd en hadden het in de zestiende en zeventiende eeuw zwaar te verduren, zowel door roomse als reformatorische vervolgers. Het blijft de onvergankelijke roem van de kleine Republiek, dat hier de brandstapels al voor 1600 niet meer rookten. Geen eeuw later schreef ds. Balthasar Bekker in zijn boek *De Betoooverde Wereld*: „...’t Verbond der Tooveraers en Tooveressen met den Duivel is maar een verdichtsel...”, wat hem dan wel zijn predikambt heeft gekost.

Geloofsvervolging, bij de Unie van Utrecht in 1579 uitdrukkelijk verworpen, was sindsdien zeldzaam, maar niet afwezig: omstreeks 1660 zouden de vrijzinnige gebroeders Koerbagh ervan te lijden krijgen. Het relaas hiervan vormt het sluitstuk

van dit boekje over mensen die naast het Christendom stonden. In de aanhef wijst de schrijver op de aanvankelijk grote aanhang van de wederdopers hier. De volgelingen van de ex-pastoor Menno Simons hebben „tot ongeveer 1560 voor een goed deel de reformatie in onze streken bepaald”. Hij wijdt verder aan deze voor-calvinistische ondergrond geen aandacht. In de welvoorzene literatuurlijst komt de dissertatie van A. F. Mellink: *De wederdopers in de Noordelijke Nederlanden*, niet voor. Terloops wordt melding gemaakt van beroep en milieu van een pamflettist of prediker; er wordt nauwelijks verband gelegd tussen de door de betrokkene verkondigde leringen en zijn levenservaring.

Het fraai verzorgde en uitstekend geïllustreerde boekje is een bruikbare inleiding tot de geschiedenis van het vrijere denken voor dit vrijdenken werd.

„*Geloof en geweten*” is deel 25 van de Fibula-reeks, die er nog eens zoveel telt en op zichzelf aandacht verdient. De reeks verschijnt bij Van Dishoeck onder auspiciën van de Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis (N.J.B.G.), postbus 379, Utrecht. De bond is opgericht door scholieren die wat aan geschiedenis wilden „doen”. Dit heeft geleid tot eigen expedities, bijvoorbeeld naar de resten van de Romeinse Brittenburg, een eigen blad en de inspiratie tot de uitgave van een vijftigtal monografieën door deskundigen. De onderwerpen bestrijken zogoed de „raadsels rond een verdwenen ruïne” (de genoemde Brittenburg) als de kinderarbeid in de negentiende eeuw. Het lijkt ons niet ondienstig even hierop te wijzen, nu met beknotting van culturele en onderwijsuitgaven wordt gedreigd. En dan maar afgeven op de jeugd. De jeugd geeft hier een voorbeeld, dat menigeen in Den Haag kan beschamen.

EVA TAS

Arbeiderskinderen en middelbaar onderwijs

„Kinderen uit arbeidersmilieus nemen minder deel aan vormen van voortgezet onderwijs, dan overeenkomt met hun aandeel in de bevolking van hun leeftijdsgenoten.”

Met dit zinnetje begint R. Kroes (1940) zijn „*Arbeiderskinderen en het middelbaar onderwijs*”, een analyse van een achterstand.¹⁾

R. Kroes studeerde sociologie en politieke wetenschappen aan de universiteiten van Amsterdam en Chicago. Hij is nu werkzaam aan het Amerika-instituut van de Universiteit van Amsterdam.

Dat Kroes sociologie heeft gestudeerd wil hij kennelijk graag demonstreren. Het boekje is onleesbaar door het grotendeels overbodige vakjargon dat zo typerend is voor de burgerlijke sociologen. De onleesbaarheid wordt nog groter door het feit, dat Kroes een typische studeerkamergeleerde is.

Over de ongelijke kansen van arbeiderskinderen is veel te schrijven wat de moeite waard is. Het is ook nódig dat er veel

over wordt geschreven, want een zeer grondige kennis van het probleem is de voorwaarde om tot bruikbare oplossingsmethoden te komen.

Eén aspect van de problemen is het feit, dat de onderwijs-situatie in een kapitalistisch land in hoge mate afhangt van de behoefte van de ondernemers aan arbeidskrachten die zijn opgeleid in overeenstemming met de ontwikkelingen in het bedrijfsleven. Op dit aspect gaat Kroes helemaal niet in. Zijn boekje zou zelfs dan nog wel enige betekenis kunnen hebben, als er een interessant onderzoek op de scholen in arbeidersbuurten achter stond. Maar ook dat is niet het geval. Kroes werkt anders. Hij ontwerpt een hypothetisch model van het voortgezet onderwijs als instrument, waarmee mensen gestuurd worden naar bepaalde sociale posities. Op zijn bureau ligt dan een grote stapel boeken (blijkens noten achterin het werkje zijn het er ruw geschat zo'n honderd). Uit al die boeken wordt dan een fors aantal stellingen en overwegingen gepeurd, die het veronderstelde model gaan wijzigen. Het eindresultaat moet dan een analyse van het Middelbaar Onderwijs zoals het werkelijk functioneert voorstellen.

Op bladzijde 55 krijgen we een voorlopige samenvatting van deze analyse: de arbeiders zijn als groep ingebed in de samenleving. Hun horizon is beperkt. Er heeft zich bij hen een waarden- en normenstelsel ontwikkeld, dat geen aansluiting geeft op de planning van carrières via het middelbaar onderwijs.

Voorwaar: geen erg originele conclusie . . .

Maar goed, er zijn een aantal omstandigheden die bevorderen, dat de horizon van de arbeiders wat wijder wordt; of, zoals Kroes het zegt, waardoor een loskoppeling uit cohesieve sociale verbanden is te bereiken, zoals het veranderen van woonplaats van de arbeiderswijken naar de buitenwijken, het verdwijnen van het analfabetisme en het stijgen van het inkomen. Het gevolg van die toenemende vervlechting van het arbeidersbestaan met een omringende samenleving kan de slotverwachting wettigen, dat in toenemende mate het instituut van het onderwijs door arbeiders waargenomen zal worden als voor hen toegankelijk, zo theoretiseert Kroes verder.

En zo komt hij dan aan het eind van het boekje tot de conclusie, dat zijn betoog het best valt te rijmen met een voorstellingsmodel van het voortgezet onderwijs, dat een duidelijke plaats inruimt voor belemmeringen, structureel en cultureel van aard, die een evenredige vertegenwoordiging van arbeiderskinderen in de weg staan. Die belemmeringen zullen minder worden. De huidige situatie in moderne, geïndustrialiseerde landen is echter ver verwijderd van volstrekt evenredige vertegenwoordiging. Met andere woorden: R. Kroes heeft 84 bladzijden, 5 hypothetische uitgangsmoedellen, ongeveer 100 boekwerken, 106 voetnoten en een indrukwekkende woordenbrij nodig om iets te zeggen wat iedereen al weet. Waarom zo'n onbelangrijk stukje zelfoverschatting wordt uitgegeven blijft een raadsel, vooral omdat er zelfs geen poging gedaan wordt om oplossingen aan te dragen.

Een nieuwe IPSO-publicatie

Stalin contra Hitler

De Sowjet-Unie in de Tweede Wereldoorlog

64 blz., paperback, f 4,—

In dit documentaire rapport wordt de voorgeschiedenis van de tweede wereldoorlog beschreven, evenals de drie belangrijkste veldslagen die door de Sowjetstrijdkrachten zijn geleverd en gewonnen — die van Moskou, Stalingrad en Berlijn.

Aan de hand van de gedenkschriften van de belangrijkste legeraanvoerders van de Sowjet-Unie wordt een kostbare bijdrage tot de geschiedenis van dit tijdperk geleverd, waarin over het lot van de menselijke beschaving werd beslist.

De rol, de betekenis en de daden van Stalin worden er op eerlijke en objectieve wijze in geschilderd.

De strijd van de gewapende strijdkrachten, de communistische partij, de arbeiders en het hele volk van de Sowjet-Unie vormen een epos dat reeds tijdens de Duitse bezetting van Nederland tot verzetsdaden inspireerde.

Toch had deze bezetting misschien voorkomen kunnen worden, of er zou in elk geval veel leed aan het Nederlandse en aan andere volken zijn bespaard, als Groot-Brittannië en Frankrijk van het begin af aan gemeenschappelijk zouden zijn opgetreden met de Sowjet-Unie, zoals deze had voorgesteld.

Dit rapport eindigt met een beschouwing over de dreiging van een atoomoorlog en over de wijze waarop het mogelijk is deze dreiging te weerstaan en de vrede te verdedigen.

Bestellingen te richten aan Stichting IPSO, Postbus 4381, Amsterdam, of aan het adres Prinsengracht 840 belétage, Amsterdam of telefonisch 020 - 22 17 38.

Betalingen liefst vooruit op girorekening 2.25.22.98 t.n.v. Stichting IPSO, Amsterdam.

Verkrijgbaar in de boekhandel.

LENIN

Binnenkort verschijnt bij Pegasus een herdruk van
W. I. Lenin — HET IMPERIALISME ALS HOOGSTE STADIUM
VAN HET KAPITALISME 150 blz., paperback, f 5,50

Een prachtige uiteenzetting over het wezen van het imperialisme. Met zijn trusts en monopolies en de verdeling van de wereld tussen de grote geldmachten was een nieuw stadium van het kapitalisme ingetreden. Lenin onderzoekt dit aan de hand van de gegevens van de statistieken en de werken van burgerlijke geleerden en dringt door tot de bewegingswetten van deze periode.

Het imperialisme zal noodzakelijkerwijs tot de socialistische revolutie van het proletariaat leiden. Lenin noemt het daarom niet alleen het hoogste, maar ook het laatste stadium van het kapitalisme en de vooravond van het socialisme.

Andere werken van Lenin, die bij de Uitgeverij Pegasus zijn verschenen:

WAT TE DOEN?

200 blz., paperback, f 4,90

DE PROLETARISCHE REVOLUTIE EN DE RENEGAAT KAUTSKY

168 blz., paperback, f 5,50

KÄRL MARX

52 blz., paperback, f 2,50

OVER DE TAKEN VAN DE JEUGD

36 blz., f 2,25

Verkrijgbaar bij Boekhandel Pegasus, Leidsestraat 25, Amsterdam
Hoogstraat 143, Rotterdam en bij de boekhandel

C

Wa XVIII

POLITIEK EN CULTUUR

31STE JAARGANG 9/1971 PRIJS 0.95

UIT DE INHOUD:

DE MONETAIRE CRISIS

PSYCHISCHE WELZIJSZORG

**DE BETEKENIS VAN DE
COMMUNISTISCHE PARTIJ**

De monetaire crisis	Jaap Wolff	337
Psychische welzijnszorg in het politieke krachtenveld	A. de Leeuw	347
De proletarische revolutie en de renegaat Kautsky	G. Maas	353
De betekenis van de communistische partij	Le Duan	361
BOEKBESPREKINGEN		
Stalin contra Hitler	J. IJisberg	369
Multinationale ondernemingen — moderne rooiburchten in Europa	W. Nieuwenhuys	371
Een liberale visie op de EEG	M. Bakker	375
Snow, de Verenigde Staten en China	J. Morriën	379
PARTIJDOCUMENTEN		
Steunt partij en krant Oproep van het D.B. van de CPN		383
Boodschap van de CPN aan het PNR-congres		384
Partijbestuur CPN bijeen		384

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38

De abonnementsprijs is *f* 8,50 per jaar,
f 4,25 per halfjaar, losse nummers *f* 0,95
Studentenabonnement *f* 4,25 per jaar

Ons gironummer is 173127, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

maandblad, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

De monetaire crisis

De monetaire crisis in de kapitalistische wereld, die met Nixons rede van 15 augustus 1971 en de daarin meegedeelde Amerikaanse stappen in een nieuw stadium trad, zal ongetwijfeld vèrgaande en nog lang doorwerkende economische en politieke gevolgen hebben. In de weken nadien is gebleken, dat alle beeldende en in overtreffende trap gestelde kenschetsingen van de maatregelen van de regering der Verenigde Staten, hoe banaal ze ook leken, zelfs achterbleven bij de realiteit: er is inderdaad een cycloon opgestoken in de kapitalistische wereld-economie. Het is te verwachten, dat er heel wat tijd voorbij zal gaan voor deze is uitgeraasd en er een nieuw systeem van regelingen in het internationale betalingsverkeer tot stand is gekomen, op basis van de krachtsverhoudingen tussen de verschillende grote imperialistische machten.

Dit is reeds aan de dag getreden op de vele besprekingen en conferenties, die gehouden zijn nadat Nixon met zijn rede een harde klap op tafel gaf en met alle macht van het Amerikaanse imperialisme eiste, dat de andere landen zich zouden aanpassen bij wat de Verenigde Staten willen. Zij moeten niet meer proberen de dollar aan te randen met speculaties, maar dienen deze, ook al is ze niet meer direct met het goud verbonden door middel van inwisselbaarheid, te blijven beschouwen als de spil van de internationale betalingen en verrekeningen. De tien procent extra-invoerheffing, welke de Amerikaanse president tezamen met de monetaire en belastingmaatregelen afkondigde, is de knuppel die tegelijkertijd gehanteerd wordt om de kapitalisten in de rest van de wereld in het gareel te brengen.

Hoe verrassend ze op zichzelf ook waren, toch zijn de Amerikaanse maatregelen niet als een bliksemstraal uit heldere hemel komen schieten. Reeds langere tijd werd verwacht, dat de zich in steeds sneller tempo herhalende stormen rond de dollar en

de scherpe botsingen daarover tussen de verschillende geldmachten tot Amerikaanse stappen zouden leiden. Voortgekomen uit tegenstellingen en onevenwichtigheden, die veroorzaakt zijn door de ongelijkmatige ontwikkeling van het kapitalisme, zullen ze op hun beurt weer leiden tot nieuwe schokken.

Ongetwijfeld zal de heftige strijd om afzetmarkten, kapitaalinvesteringsmogelijkheden en invloedssferen nog toenemen.

De overeenkomst van Bretton Woods

De goud-dollarstandaard, die tot 15 augustus van kracht was, en het daarmee gepaard gaande systeem van vaste wisselkoersen, berustten op de *overeenkomst van Bretton Woods*. In juli 1944 besloten in dit Amerikaanse plaatsje de belangrijkste kapitalistische landen, die zich reeds als overwinnaars in de tweede wereldoorlog konden beschouwen, tot dit stelsel dat chaotische toestanden op monetair gebied zou moeten voorkomen. Er worden nu tranen met tuiten gehuild over de feitelijke ineenstorting van dit systeem, maar gezien de resultaten die het heeft afgeworpen, is daartoe geen enkele reden. In werkelijkheid heeft dit stelsel alleen gediend en is het alleen benut om de macht van het Amerikaanse imperialisme te versterken.

Hoe is dit gebeurd? Volgens de overeenkomst van Bretton Woods werd de dollar als internationaal betaalmiddel feitelijk aan het goud gelijkgesteld. Er werd een vaste prijs van dit metaal vastgesteld (35 dollar per 31,1 gram) en de inwisselbaarheid van dollars tegen goud werd (voor de centrale banken) gewaarborgd. De andere valuta-eenheden werden door vaste wisselkoersen aan de dollar verbonden en binnen het zelfdertijd opgerichte *Internationale Monetaire Fonds* (IMF) werd een hele reeks regelingen uitgewerkt, die de handhaving van zulke vaste wisselkoersen ten doel hadden.

In die periode bevond 75 procent van het in de wereld voor monetaire doeleinden gebruikte goud zich in de Verenigde Staten, in de kluizen van Fort Knox. Bovendien leverde de Amerikaanse industrie meer dan de helft van de industriële produktie van de gehele kapitalistische wereld. Voor dollars leek dus alles te koop te zijn. Verder stond de dollar toen minder dan andere geldeenheden aan ontwaarding door inflatie bloot — een ontwaarding, die zich in de eerste na-oorlogse jaren in sneltreinvaart voortzette.

De economische, politieke en militaire rol van de Verenigde Staten maakte het ze mogelijk om ook de gang van zaken op valutagebied te bepalen en te dicteren. Dit geschiedde evenwel in het belang van een verdere versterking van de posities van het Amerikaanse imperialisme.

Een duidelijk voorbeeld daarvan was de golf van devaluaties (waardevermindering ten opzichte van de dollar), die in 1949 over de kapitalistische industrielanden sloeg. Ook de gulden moest toen het loodje leggen. Deze operatie maakte het voor

het Amerikaanse kapitaal gemakkelijker om door te dringen in de industrie van andere landen en bood bovendien de gelegenheid om goedkoper aan grondstoffen te komen. Van een bedreiging van de positie van de Amerikaanse industrie door concurrentie vanuit de landen in West-Europa of uit Japan was in die tijd nog geen sprake.

Om de afzetmogelijkheden voor de Amerikaanse industrie te vergroten, werd in diezelfde periode het Marshall-plan op touw gezet, dat tegelijkertijd de ontvangende landen de prijs liet betalen van toenemende Amerikaanse invloed op hun economie en politiek, en beperking en het opgeven van de nationale souvereiniteit als gevolg had. In het kielzog van het Marshall-plan kwam daarna ook de NAVO tot stand. Bovendien drongen de Amerikaanse imperialisten de koloniale invloedssferen binnen en breidden daar hun macht uit met behulp van een neokoloniale politiek.

Tot stabiliteit op monetair en valutagebied leidde dit evenwel allesbehalve. Het stelsel maakte het de Verenigde Staten echter mogelijk om met een toenemend tekort op de betalingsbalans te werken, dat o.a. vergroot werd door de oorlog in Korea (1950—1953) en de enorme kapitaalsinvesteringen in het buitenland. Dit tekort werd opgevangen door de groeiende wereldhandel, die de dollarbiljetten welke niet naar de Verenigde Staten terugvloeiden in de vorm van betalingen voor goederen en diensten, gebruikte als vlottend betaalmiddel.

Het goud verdwijnt

Aan het einde van de vijftiger jaren en in het bijzonder in de zestiger jaren begon de toestand te veranderen. De investeringen in het buitenland en de militaire uitgaven ten behoeve van de meer dan 2000 Amerikaanse steunpunten in alle delen van de wereld, leidden tot tekorten op de betalingsbalans, die zo groot werden dat ze niet meer door de wereldhandel konden worden verwerkt. De centrale banken van de landen, die veel dollars moesten inwisselen, gingen deze in de Verenigde Staten inruilen tegen goud. Het gevolg was, dat de goudvoorraden in Fort Knox snel begonnen terug te lopen.

In 1956 — aan de vooravond van de periode, waarin nieuwe schokken het internationale geldstelsel gingen teisteren waren deze goudvoorraden teruggeslagen tot 13,2 miljard dollar, terwijl ze in 1949 nog een bedrag van 24,5 miljard dollar hadden bedragen.

Ook de devaluatie van het Britse pond sterling in 1967 en van de Franse franc in 1969 verlichtten het lot van de dollar niet. Er moesten allerlei nieuwe afspraken worden gemaakt om een te snel wegvloeiën van het goud tegen te gaan. Eerst werd gepoogd een zelfstandige ontwikkeling van de goudprijs, waarbij een verhoging uiteindelijk op een devaluatie van de dollar zou neerkomen, te voorkomen; hiertoe diende de vorming door acht kapitalistische industrielanden van een „goudpool” en nadien het besluit om twee goudmarkten te vormen, waarbij

op de officiële markt waar de centrale banken optreden de geldende goudprijs gehandhaafd wordt. Daarnaast werd nog besloten om de omwisseling van dollars in goud zo gering mogelijk te doen zijn. De totale omvang van de Amerikaanse verplichtingen aan het buitenland was toen reeds veel groter dan de goudvoorraad. Thans is deze ruim vijf maal zo groot! In 1969 volgden er revaluaties (waardeverhoging ten opzichte van de dollar) van de Westduitse mark en de gulden en in 1970 liet de Canadese dollar de vaste koers ten opzichte van de dollar los om te gaan zweven. Bij het IMF werd er bovendien een nieuw reserve-betaalmiddel geschapen in de vorm van *speciale trekkingsrechten* (naar de Engelse term afgekort als SDR's), die ook bij betalingen tussen de centrale banken onderling kunnen worden benut. Weliswaar had dit alles een tweeledig doel: zowel om de dollar en daarmee het gehele internationale monetaire systeem tegen schokken te beschermen, als ook om naast de dollar de betekenis van andere reserve-valuta te verhogen, maar de hoeveelheid dollars die in de wereld circuleert, werd er toch niet geringer op. Integendeel, deze hoeveelheid werd steeds groter en dit heeft in de loop van dit jaar tot nieuwe schokken geleid.

Enorm tekort op betalingsbalans

In 1969 en 1970 steeg het betalingsbalanstekort van de Verenigde Staten snel boven het peil, dat gemiddeld in de voorgaande jaren had gegolden. In 1969 was het tekort 7 miljard dollar en in 1970 steeg het zelfs tot 10,8 miljard dollar. In het eerste kwartaal van 1971 bleek, dat het tekort recordafmetingen ging aannemen: het bedroeg toen al 5 miljard dollar!

De oorzaak van deze snelle stijging ligt voor een belangrijk deel in de agressie-oorlog, die de Verenigde Staten in Vietnam voeren. Op de betalingsbalans tellen niet de doden en gewonden, de verwoestingen en vernietigingen die deze oorlog bracht, maar wel de dollars die hij kost. Volgens de berekeningen van een Amerikaanse econoom bedroegen de kosten reeds in de loop van het vorige jaar in totaal 219 miljard dollar en een niet onaanzienlijk deel van dit bedrag komt in de droge cijfers van de betalingsbalans tot uitdrukking. Evenals trouwens de bedragen die voor militaire bases en eenheden in allerlei landen in Azië, Europa en Latijns Amerika betaald moeten worden. Zelfs voor de grootste imperialistische macht blijken deze kosten op de duur ondragelijk te worden.

Mogelijk van nog groter belang zijn de investeringen in het buitenland van de Amerikaanse monopolies, die op de creditzijde van de betalingsbalans komen. De machtspositie van de Verenigde Staten na de tweede oorlog en ook de positie van de dollar als reserve-valuta is door hen gebruikt om hun beleggingen in snel tempo uit te laten dijen. Volgens berekeningen van Amerikaanse economen hebben de monopolies van de Verenigde Staten hun overzeese rijk tot het zevenvoudige weten uit te breiden. De fabrieken, die zij in andere landen

bezitten, produceren per jaar voor meer dan 200 miljard dollar aan goederen en de winst die hieruit voortkomt, wordt geschat op 20 miljard dollar per jaar. Deze bedrijven tezamen produceren meer dan in menig kapitalistisch land in totaal wordt voortgebracht. Vooral in de EEG-landen zijn de beleggingen zeer hoog; in 1968 werd de waarde ervan reeds geschat op dertig tot vijfendertig miljard gulden.

De multinationale monopolies leveren, al hebben ze hun hoofdzetel ook in de Verenigde Staten, hun buitenlandse klanten in toenemende mate uit hun bedrijven in de landen waar ze zich hebben gevestigd; ze voeren zelf ook de onderdelen voor hun bedrijven in Amerika in toenemende mate uit hun in het buitenland gevestigde bedrijven in. Dit is als het ware een ingebouwde factor, die de Amerikaanse betalingsbalans ongunstig beïnvloedt, ook al levert het de monopolies natuurlijk alleen maar extra winsten op.

De verslechtering van de Amerikaanse betalingsbalans vloeit, zoals hierboven reeds werd aangeduid, tevens voort uit de verschuivingen die er op de handelsbalans (de vergelijking van de in- en uitvoer van goederen en diensten) waar te nemen zijn. In de twintigste eeuw heeft de handelsbalans van de Verenigde Staten zonder uitzondering een overschot van de export boven de import te zien gegeven. Tijdens en na de tweede wereldoorlog nam dit grote vormen aan, maar het overschot ging in de vijftiger jaren reeds dalen en deze vermindering zette zich in de jaren zestig in versterkte mate voort.

Overschot op de handelsbalans van de Verenigde Staten

(in miljarden dollars)

1961	6,3	1966	4,6
1962	5,1	1967	4,4
1963	5,9	1968	1,1
1964	7,5	1969	1,6
1965	5,6	1970	2,8

In de eerste helft van 1971 is dit overschot voor de eerste maal sinds 1893 omgeslagen in een tekort. Dit cijfer toonde aan, dat de concurrentie voor de Amerikaanse bedrijven, zowel op de buitenlandse als op de binnenlandse markten (zie bijvoorbeeld de groeiende import van de Duitse Volkswagens en Japanse lichte auto's in de Verenigde Staten) steeds moeilijker werd.

De Eurodollarmarkt

Een van de bijzonderheden van de ononderbroken tekorten op de Amerikaanse betalingsbalans was, dat er in West-Europa een nieuwe geld- en kapitaalmarkt ontstond. (Over geldmarkt spreekt men als het gaat om leningen op korte termijn; over kapitaalmarkt als de leningen afgesloten worden voor langere perioden.) De dollars, die niet gebruikt werden om in de Verenigde Staten goederen te kopen, of om op een bank in dat

land belegd te worden, werden op deze nieuw ontstane markt aangeboden. Aanvankelijk was de handel in deze dollars, die al snel de naam „Eurodollars” kregen nog vrij gering, doch er trad snel een stijging in. In 1960 was de omvang van de Eurodollarmarkt in totaal 2 miljard dollar; in 1970 was ze gegroeid tot 46 miljard dollar. Er werden banken en bankfilialen opgericht, die zich speciaal met de handel in Eurodollars gingen bezig houden. In 1967 verschenen de eerste drie, die dit gingen doen. Inmiddels zijn het er ruim twintig!

De bedragen waarom het gaat zijn trouwens niet misselijk. Het staat ongeveer gelijk met een vijfde deel van de waarde van de wereldhandel. Of om een andere vergelijking te gebruiken, om een som die groter is dan al het goud, dat in de wereld voor monetaire doeleinden wordt benut, d.w.z. dat in handen is van de centrale banken.

De snelle ontwikkeling van deze Eurodollarmarkt gaf nieuwe mogelijkheden voor de concerns en banken om snel enorme bedragen van land naar land te verplaatsen en gebruik te maken van zelfs de geringste verschillen in renteniveau. Duidelijk trad dit aan de dag, toen in de Verenigde Staten in de loop van 1970 de rentevoet werd verlaagd. Onmiddellijk werden miljarden dollars door de multinationale concerns en de banken naar de Eurodollarmarkt overgepompt om gebruik te maken van de hogere rentestand in de Westeuropese industrielanden. Ook op ieder gerucht over veranderingen in de wisselkoersen wordt op deze markt koortsachtig gereageerd. Niet voor niets hebben de speculanten hun activiteit speciaal op de Eurodollars gericht!

Nadat bekend werd hoe groot het Amerikaanse tekort op de betalingsbalans over 1970 was geweest en een verdere stijging voor 1971 werd aangekondigd, nam de stroom van dollars naar het buitenland om ingewisseld te worden tegen andere valuta kolossale vormen aan. Uit Amerikaanse gegevens blijkt, dat ook de Westeuropese centrale banken die dollars in de Verenigde Staten hadden geplaatst, daaraan volop meededen. In de eerste dagen van mei 1971 kwam het tot een hoogtepunt. Per dag werden in West-Duitsland, Nederland, Zwitserland en andere landen miljarden dollars aan de centrale banken ter inwisseling aangeboden. Op 5 mei staakten zij evenwel hun aankopen. Enkele dagen later volgde de beslissing om de koers van de Westduitse mark en de Nederlandse gulden „zwevend” te maken; de vaste koers tussen deze valuta en de dollar werd aldus losgelaten. De Zwitserse franc en de Oostenrijkse schilling werden gerevalueerd.

De rede van Nixon

De crisistoestand was daarmee evenwel niet opgeheven. Zij duurde onverminderd voort en uitte zich onder meer in het feit, dat de Verenigde Staten moesten doorgaan met het afgeven van goud voor dollars. Als gevolg daarvan daalde de Amerikaanse goudvoorraad in juli tot 10,51 miljard dollar. In de

zelfde maand bleek de handelsbalans nog steeds negatief te zijn. Op de Eurodollarmarkt werden in weerwil van de beperkende maatregelen in een aantal Westeuropese landen opnieuw grote bedragen aan dollars in circulatie gebracht en ook Japan werd meer en meer in de speculatiestroom betrokken. Dit waren de omstandigheden, waarin Nixon op 15 augustus zijn rede voor radio en televisie uitsprak.

Hij opende daarmee de tegenaanval en toonde de machtsmiddelen, waarover het Amerikaanse imperialisme beschikt en die het benutten wil om zijn posities te handhaven. Van de bepalingen in allerlei internationale overeenkomsten trekken de Amerikaanse imperialisten zich daarbij geen zier aan.

De regels van het *Internationale Monetaire Fonds* en de bepalingen van de *overeenkomst van Bretton Woods* werden door de plotselinge afkondiging van de stopzetting van de inwisselbaarheid van de dollar tegen goud en daarmee feitelijk van de beëindiging van het gehele stelsel van vaste wisselkoersen geschonden. Hetzelfde gold voor de regels van het GATT (de algemene regeling van in- en uitvoertarieven voor de internationale handel), die opzij werden gezet door de invoering van de 10 procent extra-invoerheffing. Deze extra-invoerheffing deed tevens de regelingen, die in de zogenaamde Kennedy-ronde (de langdurige besprekingen die voerden tot wederzijdse vermindering van invoertarieven in de Verenigde Staten en in de Westeuropese landen) tot stand gekomen waren, weer goeddeels teniet. Ook de belofte van een aantal kapitalistische industrielanden op de *Tweede Unctad Conferentie* in New Delhi (in 1968) om de invoer uit ontwikkelingslanden te zullen bevorderen, is door deze maatregel geschonden. Een indrukwekkend lijstje!

De eis die Nixon duidelijk stelde in zijn rede was: de andere landen moeten hun geldeenheden revalueren en zich verder neerleggen bij de Amerikaanse besluiten en daarmee uit! Zij hebben maar te accepteren, dat er maatregelen worden genomen om de handelspositie van de Amerikaanse monopolies te verbeteren.

Het komt er op neer, dat Nixon de lasten voor een verandering van de Amerikaanse positie op de betalingsbalans wil leggen op de schouders van de volken van andere landen, alsook op de werkers in eigen land, die onmiddellijk getroffen werden door een loonstop. Scherp kwam dit ook naar voren in de passage van Nixons rede, waarin het heet, dat andere landen „het hun toekomende deel moeten dragen van de last om de vrijheid over de gehele wereld te verdedigen”. In de bekende koude oorlogsterminologie wordt hier verlangd, dat de militaire uitgaven in andere landen zullen worden opgevoerd om de Amerikanen in staat te stellen hun militaire bases, die over reeksen van landen zijn verspreid, te handhaven. Vooral de NAVO-landen zijn hierdoor onder druk geplaatst en het is van de regeringen van deze landen niet te verwachten, dat zij deze pressie manhaftig zullen afwijzen. Integendeel, zij zullen hun uiterste best doen de militaire uitgaven inderdaad op te voeren. Het optreden van de regering-Biesheuvel, die de oor-

logsbegroting met bijna een half miljard heeft verhoogd, heeft reeds aangetoond dat dit zeker voor ons land geldt. Alle ficties van „Atlantische” solidariteit zijn door Nixon met zijn rede zonder meer van tafel geveegd; het enige wat hij wil is onderdanigheid aan de heersende macht in het Atlantische pact.

Trouwens, ook de leuzen over „Europese” eenheid zijn in de debatten over de gevolgen van de Amerikaanse maatregelen tot hun ware proporties van fabeltjes teruggebracht. De zes EEG-regeringen bleken bij hun eerste vergaderingen over Nixons stappen niet in staat om tot enig gemeenschappelijk beleid te komen. Als het gaat om geld en macht, om posities op afzet- of kapitaalmarkten, dan blijkt geen enkel *partnership* mogelijk. Ook trad in deze houding naar voren, dat in laatste instantie geen enkele kapitalistische regering of belangengroep de politieke wil en economische kracht heeft op te treden tegen de eisen van de Verenigde Staten. Daarvoor zijn ze altijd te zeer gebonden aan Washington!

Weliswaar is op een latere zitting van de EEG-ministers van financiën een heel plan uitgedokterd, waarmee de EEG in latere onderhandelingen zal optreden, doch dit plan is slechts uiterlijk en in schijn eensgezind. In werkelijkheid was er slechts overeenstemming over algemeenheden en over ijdele wensen, terwijl verder alle onenigheden bleven voortbestaan en niemand bereid bleek enige verandering te brengen in de warboel, die geschapen is door de vier uiteenlopende deviezenmaatregelen en reglementeringen van het kapitaalverkeer.

Toch is er scherpe kritiek op het Amerikaanse optreden gekomen. In de eerste plaats van de zijde der ontwikkelingslanden, die door de extra-invoerheffing bijzonder zwaar getroffen worden. Secretaris-generaal Perez-Guerrero van de Unctad verklaarde, dat de zwakke landen het slachtoffer dreigen te worden van de ingewikkelde monetaire oorlog tussen de rijke landen. Op een spoedbijeenkomst van de CECLA (de Latijnsamerikaanse economische coördinatiecommissie) werd intrekking van de 10 pct. extra-heffing verlangd, omdat deze nieuwe lasten legt op de ontwikkelingslanden en als „buitensporig en onrechtvaardig” moet worden beschouwd.

De positie van Japan

Na enkele weken van stilzwijgen is ook Japan met aanvallen op Nixons maatregelen gekomen. In Washington verklaarde de Japanse minister van buitenlandse zaken Kukuda tijdens Amerikaans-Japanse besprekingen, dat repressailles van Japanse zijde niet denkbeeldig zouden zijn, als de importheffing en de belemmering van de invoer van investeringsgoederen door belastingmaatregelen lang van kracht zouden blijven.

Het Japanse optreden is niet toevallig. De export uit Japan naar de Verenigde Staten bedraagt ongeveer dertig procent van de totale Japanse uitvoer en deze staat in de kapitalistische wereld op de derde plaats (na de Verenigde Staten en West-

Duitsland). Er worden in Japan reeds plannen uitgewerkt om het verlies aan uitvoermogelijkheden naar Amerika goed te maken door exportoffensieven in andere richting te beginnen. Naar andere landen van Azië uiteraard, maar ook naar West-Europa, waar de Japanse monopolies reeds enkele steunpunten hebben gevestigd en waar ze met gebruikmaking van een politiek van dumpingprijzen zullen proberen binnen te dringen. Dit exportoffensief zal begeleid worden door een agressieve investeringspolitiek. De investeringen zullen eveneens in de eerste plaats op Zuidoostaziatische landen gericht zijn, omdat daar door extra uitbuiting van de toch al laag betaalde arbeidskrachten zo geproduceerd zal kunnen worden, dat nog gemakkelijker kan worden geconcentreerd op de wereldmarkt. Volgens de Britse *Economist* (van 4 september 1971) zijn er al suggesties in behandeling om in de komende jaren yens tot een bedrag van 25 tot 75 miljard gulden per jaar in het buitenland te beleggen. Het is een cijfer dat aantoonst, dat het Japanse imperialisme opnieuw een groot gevaar is geworden en dat het, opgekweekt door de Verenigde Staten als waakhond in Azië, zich op een steeds agressievere wijze ten opzichte van de andere Aziatische landen (en niet tegen deze alleen) gaat opstellen.

Een gemeenschappelijk front tegen dit Japanse imperialisme dat zowel de volken in Azië als ook het levenspeil van de bevolking in de Westeuropese landen in gevaar brengt, zal daarom van grote politieke betekenis zijn.

Verenigde Staten eisen revaluaties

De Verenigde Staten gaan op alle internationale bijeenkomsten en zittingen onverdroten voort met hun eis, dat andere geld-eenheden gerevalueerd moeten worden. De ook door de EEG-ministers bepleite devaluatie van de dollar (en dus een prijsverhoging van het goud) wijzen zij af.

Revaluatie betekent, dat de mark, yen en andere geldeenheden in waarde ten opzichte van de dollar stijgen. Dat betekent, dat de prijzen voor de produkten van deze landen op de buitenlandse markten omhoog zullen gaan en de produkten uit de Verenigde Staten gemakkelijker zullen kunnen concurreren. Volgens de theoretische redeneringen moet het gevolg zijn, dat er in de revaluerende landen een daling van het overschot op de handelsbalans optreedt en dat in de Verenigde Staten het tekort op de handelsbalans weer verdwijnt. In de Verenigde Staten zou zo het tekort op de betalingsbalans gaan verminderen en in andere landen zou het overschot gaan afnemen.

In de praktijk betekent dit evenwel voor de werkers in de landen, die de Amerikanen tot revaluatie willen dwingen, dat er een vermindering van de produktie en werkloosheid kan ontstaan, terwijl in de Verenigde Staten zelf een loonstop ervoor moet zorgen, dat de kapitalisten extra winsten kunnen maken.

Devaluatie willen de Verenigde Staten niet toelaten, omdat dit

een verlaging van de dollarkoers ten opzichte van *alle* valuta zou betekenen, en de betekenis van de dollar als internationaal betalingsmiddel daaronder veel meer te lijden zou hebben dan bij de waardevermindering ten opzichte van enkele van de sterkste geldeenheden, die door de omvang van de industriële produktie van hun landen (West-Duitsland, Japan) toch in het internationale geld- en kapitaalverkeer meer en meer gebruikt zullen worden. In een prijsverhoging van het goud zien de Amerikaanse imperialisten bovendien in het geheel geen voordeel; als ze in voordeliger posities zouden geraken, willen ze het liever tegen de oude prijs terugkopen dan tegen een hogere!

Hoe deze touwtrekkerij uiteindelijk eindigen zal, is nu nog niet te zeggen. Er zal ongetwijfeld een bikkelharte strijd om worden gevoerd, waarbij alle middelen waarover het moderne kapitalisme beschikt, gebruikt zullen worden.

Zeker is echter wel, dat de kapitalisten van welk land dan ook zich nooit een andere oplossing kunnen voorstellen dan een die gaat op kosten van de werkers en van de volken. In ons land heeft het *Verbond van Nederlandse Ondernemingen* dit reeds in een van zijn hoogdravende verklaringen laten weten. In de beschouwing van het Verbond over de monetaire crisis was de eerste en laatste conclusie, „dat 1972 een nog beperkter speelruimte voor zowel nominale als reële inkomensverbeteringen biedt dan reeds door de SER is aangenomen en dat het zaak is zowel voor de overheid als voor het bedrijfsleven daaruit de consequenties te trekken”.

Daar zijn we dan weer. De werkers moeten betalen. De laatste en enige wijsheid van het kapitalisme!

Daartegen zullen de werkers hun vastberadenheid stellen om de gevolgen van de monetaire crisis en de dollarpolitiek niet op hun schouders af te laten wentelen, maar door de strijd voor loonsverhogingen hun levenspeil te beschermen.

JAAP WOLFF

Psychische welzijnszorg in het politieke krachtenveld

De problemen van de geestelijke welzijnszorg vragen naast het geheel van de gezondheidsvoorzieningen steeds meer aandacht. Verschillende factoren spelen bij deze ontwikkeling een rol. De beklemmende taboesfeer rond de psychiatrie is voor een deel doorbroken. Er is een duidelijke omslag merkbaar, waarbij zich een brede belangstelling manifesteert voor vele facetten van de geestelijke welzijnszorg. Een algemene verandering van het denken vindt plaats over deze zaken. Bepaald o.a. door het afnemen van de invloed van godsdienstige zienswijzen en normen die het psychisch functioneren tot het domein van de zielszorg beperkten, in wisselwerking met de ontwikkeling binnen de psychiatrie van na Freud, waarin op het begrijpen van psychiatrische patiënten de nadruk komt te liggen in plaats van het catalogiseren van ziektebeelden.

Het hele veld van de geestelijke welzijnszorg is in hevige beroering. In de kringen van degenen die zich beroepsmatig met de hulpverlening bezighouden, leerlingverplegenden, maatschappelijke werkers, psychiaters, wordt aan de orde gesteld hoezeer de huidige organisatie van de psychische hulpverlening te kort schiet, ontoelaatbaar achter blijft bij minimale noodzakelijkheden.

Deze bewustwording, de activiteiten die van vele kanten ontplooid worden en de publieke weerklink die dit alles heeft zijn niet los te zien van ingrijpende maatschappelijke veranderingen, die zich vooral de laatste decennia met onstuitbare kracht manifesteren. Het is een gisting der geesten, die zich voltrekt tegen de achtergrond van de enorme ontwikkeling en concentratie die de kapitalistische economie te zien geeft en die zeer diepgaande invloed op de werk- en leefomstandigheden van de bevolking heeft.

De technisch-wetenschappelijke veranderingsprocessen en met name de wijze waarop deze in het kader van het hedendaagse kapitalisme gerealiseerd worden, ontcrachten overgeleverde normen en oude moraalcodes; verroeste denkpatronen veroorzaken op pijnlijke wijze een breuk in het contact met nieuwe realiteiten. De traditionele psychiatrische hulpverlening komt daarmee voor problemen te staan, die wat de kwantiteit betreft niet op te lossen zijn en wat nog ernstiger is, die onvoldoende in haar medisch-organisch bepaalde denkkader begrijpbaar zijn.

Deze traditionele psychiatrie verkeert dan ook op het moment dat de geestelijke welzijnszorg zo centraal in de aandacht staat en er zodoende grote eisen aan haar worden gesteld, in een diepgaande crisis.

De psychiatrie als specialisme ontstond en ontwikkelde zich tot op heden als onderdeel van de medische wetenschap. Ingebed in de medische faculteit kreeg het medische denken in de psychiatrie lange tijd een alles overheersende betekenis. Tot

zeer recent was het psychiatrische specialisme zelfs verplicht gekoppeld aan het specialisme neurologie.

Dit alles heeft tot gevolg gehad, dat de psychiatrie zeer eenzijdig uitgroeide. Getracht werd psychische problematiek te vangen in een medisch bepaald ziektemodel. Dat wil zeggen, dat men probeerde ziektebeelden af te zonderen zoals die bijvoorbeeld in de interne geneeskunde bestaan. Longontsteking: een ziekte met een kenmerkend verloop, waarbij precies te omschrijven lichamelijke afwijkingen moeten bestaan wil men de diagnose kunnen stellen. Er is een bekende oorzaak en de behandeling is bekend.

Een dergelijk ziektemodel is op de psychiatrie, enkele op zich zelf belangrijke uitzonderingen daar gelaten, niet met vrucht toe te passen. Waar dit tot nu toe geprobeerd werd overheerst een steriele indelingswedijver, die tot niet veel meer leidt dan spraakverwarring. Bovendien tot een verbeten speuren naar mogelijk lichamelijke oorzaken van psychiatrische beelden, wat op zich zelf niet onzinnig is, maar wel tot een verlammende eenzijdigheid heeft geleid.

Met Freud ontstond een belangrijke doorbraak. Zijn psychoanalytische methode bracht aan het licht dat psychische symptomen begrepen kunnen worden vanuit de levensgeschiedenis en dat inzicht in hun ontstaan, de sleutel kan zijn tot het oplossen van psychische problemen. Freud toonde de grote betekenis aan van vroeg kinderlijke ervaringen, vestigde de aandacht op de rol van onbewuste problemen vooral in verband met de seksualiteit.

Zijn betekenis is daarmee voor de psychiatrie bijzonder groot; hij heeft de weg geopend voor het begrijpen van psychische klachten, waardoor het mogelijk is geworden de zin te begrijpen van wat tot dan toe als „gek” en oninvoelbaar vreemd werd gezien. Hij vond de sleutel waarmee de zin van het slecht psychisch functioneren en zelfs van de zogenaamde waanzin ontdekt kon worden.

Freuds maatschappelijke inzichten werden bepaald door de verlicht burgerlijke kring waarin hij in Wenen leefde aan het einde van de vorige en de eerste tientallen jaren van deze eeuw. Hij kritiseerde de bekrompen moraal, welke onderdrukking van de seksualiteit eiste en de godsdienst, maar accepteerde de kapitalistische maatschappij-orde als gegeven en hield zich niet bezig met de deformaties, die dit systeem voor het menselijk functioneren met zich meebrengt. De eerste wereldoorlog en de opkomst van het fascisme brachten Freud dan ook tot een diep pessimisme betreffende de toekomst van de menselijke beschaving.

De maatschappelijke bepaaldheid van Freuds opvattingen is één ding. De mogelijkheid de door hem ontwikkelde methode van het bestuderen van het menselijke gedrag, toe te passen in verband met het functioneren van de mens binnen bepaalde sociale systemen, is iets heel anders. Hier liggen dan ook vruchtbare uitgangspunten voor het begrijpen van psychische spanningen, die ontstaan bij mensen op basis van de sociale

omstandigheden waaronder zij moeten functioneren, zowel als op grond van hun individuele levenservaring in gezin, huwelijk, etc.

De problemen van de geestelijke welzijnszorg, die zich in deze tijd met zoveel kracht presenteren, kunnen niet aangepakt worden zolang de psychiatrie gevangen blijft in een beperkt medisch denkkader, evenmin als met een psychologisch model waarin het maatschappelijk functioneren onvoldoende aandacht krijgt.

Hierbij moet aan de orde gesteld worden, dat het vraagstuk van het psychisch welzijn belangrijke maatschappelijke consequenties heeft. Ten gevolge van maatschappelijke en persoonlijke omstandigheden zijn de ontplooiingsmogelijkheden voor veel mensen zeer ongunstig. Het aan de orde stellen van het psychisch welzijn betekent mede een fundamentele kritiek op een maatschappelijk systeem, dat de mens ondergeschikt maakt aan de winstzucht en uitbuiting in een economisch stelsel waar uitgaven voor welzijnszorg tot de eerste behoren waarop bezuinigd wordt.

Onder deze omstandigheden blijft onenigheid over de visie van waaruit psychiatrische standpunten worden bepaald niet beperkt tot een zuiver wetenschappelijk meningsverschil. Het overbenadrukken van het medische gezichtspunt bij de geestelijke gezondheidszorg krijgt dan namelijk een uitgesproken reactionair maatschappelijk stempel.

Als psychische problematiek te eenzijdig wordt beschouwd als een medisch-organische aangelegenheid, bijvoorbeeld een mogelijke hypothetische hersenaandoening, dan worden de maatschappelijke en psychologische oorzaken ervan verduisterd. De organische psychiatrie wordt dan de bondgenoot van reactionaire krachten. Een voorbeeld van een dergelijke alliantie kon men aan het werk zien ten tijde van de zogenaamde affaire-Dennendal.

Op geleide van het dagblad *De Telegraaf* werd door de toenmalige staatssecretaris van volksgezondheid, Kruisinga, ingegrepen bij het vernieuwingsproces in een psychiatrische inrichting, de Willem Arntshoeve, waarbij de meest conservatieve krachten binnen de psychiatrische wereld in de personen van de hoogleraren Prick en Speijer te hulp schoten.

Deze zaak, uitgegroeid tot een politieke rel van de eerste orde, werd — zoals bekend — door *De Telegraaf* in de campagne voor de Tweede-Kamerverkiezingen gestart. De CHU vooral, waarvan Kruisinga een van de prominenten is, maar ook andere rechtse partijen, hadden zich daarbij opgeworpen als de zelfaangestelde hoeders van „orde en gezag”.

De politieke ster van Kruisinga schitterde in die dagen in rechtse kring, toen hij zijn gewicht als staatssecretaris van volksgezondheid in dienst meende te kunnen stellen van een overspannen kruistocht tegen het druggebruik. Ook in dit opzicht was de CHU-verkiezingsstrategie weinig origineel, namelijk ook hier rechtstreeks ontleend aan Nixon.

In het kader van dit voor de volksgezondheid zo schadelijke fanatisme rond de drugs, lanceerde *De Telegraaf* zijn Dennen-

dal-schandalen, die uit vrije hand aan het beweerde druggebruik van het verplegend personeel werden opgehangen. Een opzet, die de staatssecretaris een gereede kans tot ingrijpen bood, vlak vóór de verkiezingen. Na de pijnlijke stembusnederlaag voor de CHU, een duidelijke afwijzing van het plagiaat van Nixons methoden, de lege arrogantie van het rapport-Speijer en het paniekerige geknoei van het bestuur van de Willem Arntszhoeve, liep de hele zaak op een debâcle voor de aanbidders uit.

De Telegraaf, Krusinga, de psychiatrische hoogleraren Prick en Speijer: een heterogene alliantie, waarbij verschillende belangen elkaar vinden in de wens tot hardnekkige bevestiging van de bestaande orde. Een van de facetten daarvan is het handhaven van de status-quo wat betreft de psychiatrische voorzieningen, waarbij de nadruk ligt op gestichtsverpleging. De psychiatrische inrichtingen moeten in deze visie stabiele, volgens traditionele medisch-hiërarchische normen gedomineerde getto's blijven, ver weg in de bossen, een middel bij uitstek om psychische nood als een organisch-medische zaak in engere zin te isoleren.

Vernieuwingsprocessen, die deze traditionele opzet aantasten, worden kennelijk op zulk een heftige wijze bestreden omdat men daar grote gevaren in ziet.

De vernieuwingsbeweging in het domein van de geestelijke welzijnszorg heeft terdege belangrijke politieke implicaties. De zorg voor het psychische welzijn, impliceert naast hulpverlening het bestrijden van de sociale en economische structuren die een evenwichtige ontplooiing van de individuen en de samenleving belemmeren. Daarbij zijn onverbindende algemeenheden met het omzeilen van hoofdvraagstukken, ook als zij maatschappijkritisch genoemd worden van weinig betekenis.

In dit perspectief is het van belang in te gaan op een rapport, dat door de *Wiardi Beckman Stichting* vorig jaar werd gepubliceerd, onder de ambitieuze titel „verbeter de mensen, verander de wereld”. Wat „een verkenning van het welzijnsvraagstuk vanuit de geestelijke gezondheidszorg” wil zijn. Het is een stuk, waarin niet zonder een zekere plechtstatigheid voorzichtige compromissen aaneen zijn gesmeed.

In algemene zin wordt — terecht — gesteld, dat „democratisering van de samenleving de eerste eis (is) van een geestelijke gezondheidszorg, die het louter geneeskundig-curatieve kader verlaat en vanuit een totaal welzijnsbeleid de geestelijke gezondheid van de gehele bevolking bevordert”. Dit uitgangspunt krijgt echter het aureool van een vrome wens, omdat ook maar de geringste schijn van een reële analyse van de hedendaagse kapitalistische maatschappij achterwege blijft.

Ondanks een weelde aan fraai gekozen formuleringen leggen de schrijvers van dit WBS-rapport zich — goed beschouwd — zonder fundamentele kritiek neer bij de huidige sociaal-economische orde. Democratiseringseisen van de samenleving kunnen slechts betekenisvol zijn, als ook wordt aangegeven, of tenminste onderzocht, welke krachten democratisering tegen

houden en welke machtsverhoudingen nu wel precies en in de eerste plaats gedemocratiseerd moeten worden. Dat alles komt in het WBS-rapport niet aan de orde.

De super-ondemocratische macht van de multinationale ondernemingen, van het bank- en financierskapitaal waarvan de greep op ons land zich versterkt met ondergraving van verworven democratische rechten, daarover wordt gezwegen. De enige maal dat de term klassenstrijd valt is dat in totaal gemystificeerde vorm, als geschreven wordt dat als gevolg van de „toenemende ingewikkeldheid van het maatschappelijke bestel een nieuwe klassentegenstelling dreigt; enerzijds de begaafden en ontwikkelden, anderzijds de minder begaafden en zij die geen kans op ontwikkeling hebben gehad”.

Deze stelling is onjuist, voor de hedendaagse ontwikkeling van het kapitalisme is juist karakteristiek dat grote groepen hooggeschoolden in feite tot loonarbeiders geworden zijn en daarmee in dezelfde maatschappelijke positie zijn gekomen als minder geschoolden.

Het is echter zonder meer tekenend voor de politieke weg die men wil bewandelen als de klassenstrijd, thans juist bijzonder verscherpt, op deze wijze eenvoudigweg uit de stukken verdwijnt.

Zonder reële analyse van de klassentegenstellingen en vooral de nieuwe omstandigheden waaronder deze zich presenteren, kunnen de problemen van geestelijke hygiëne niet anders dan als abstracte *wenselijkheden* worden gesteld.

In het genoemde WBS-rapport komt dat ook heel duidelijk uit. Men schrijft: „de geestelijke gezondheid (vraagt) een goed werkmilieu, waarin de menselijke waardigheid eist, dat er variatie komt in het werk van de mensen en dat de machine vooral afstompende arbeid vervangt”. De menselijke waardigheid kan zoveel eisen! De moderne grootindustrie laat zich daaraan niets gelegen liggen en toont intengendeel een toename van afstompende en geestdodende arbeid.

Men schrijft: „medezeggenschap en medeverantwoordelijkheid... leiden tot daadwerkelijke participatie, hetgeen van essentieel belang is voor het zich wel bevinden van iedere burger”. Dit soort algemeenheden en bijvoorbeeld de roep om „sociale actie” in *het algemeen*, zonder aan te geven tegen wie die actie gevoerd dient te worden, of op wie de medezeggenschap veroverd moet worden, dat voert allesbehalve tot inzicht in de strijd die nodig is.

Het is opmerkelijk dat werkelijk gespierde taal in het rapport slechts dáár voorkomt, waar het gaat tegen particuliere bestuurscolleges van instellingen voor gezondheidszorg, inderdaad „regentengezelschappen”, maar niet direct bronnen van maatschappelijk relevante macht. Bovendien gaat de harde kritiek naar „het 'vrije ondernemerschap' van alle medici”, waarnaar „een onevenredig groot deel van het gezondheidsgeld” zou wegvloeien wegens „exorbitant hoge 'onverdiende' honoraria”. De medische stand wil men socialiseren. Dat is, als enig overgebleven „socialisatie”, voor maatschappijhervormers wel een

zeer bescheiden verlangen. Bovendien een verlangen, dat de aandacht volledig afleidt van andere vormen van „vrije ondernemerschap”: de monopolies, die in feite de omstandigheden bepalen waaronder de Nederlandse bevolking moet werken en leven. Waarbij dan nog komt, dat het horig maken van de medische stand aan een reactionaire minister van volksgezondheid een parodie van socialisatie is.

De tandeloosheid van de sociale kritiek van het rapport krijgt tenslotte een speciale dimensie als aan het slot, waar het kostenaspect van de geestelijke gezondheidszorg aan de orde komt, de „kostenbesparende” werking van de uitgewerkte voorstellen wordt bepleit. Deze zouden „economische ontwrichtingen (zoals overmatig ziekteverzuim, verminderde arbeidsprestatie, bedrijfsongevallen e.d.” tegen gaan. (mijn cursivering.)

Spreeken over bestrijding van „overmatig” ziekteverzuim, zoals dat in rapporten van ondernemers uiteraard regelmatig gebeurt, zet het gehele welzijnspleidooi van dit rapport in een eigenaardig licht. De scherpe en verontrustende stijging van het ziekteverzuim, een verdubbeling in twintig jaar tijds, komt verder in het rapport merkwaardig genoeg — afgezien van de geciteerde passage waarin de kostenbesparende werking van uit de uitgewerkte voorstellen wordt gesuggereerd — in het geheel niet ter sprake. Terwijl in deze sterke stijging van het ziekteverzuim één van de belangrijkste omstandigheden die het welzijn van de werkende bevolking bedreigen aan het licht treedt: de moderne kapitalistische arbeidsverhoudingen die ziekmakend, overbelastend en verontmenselijkend zijn.

Door het ziekteverzuim niet als signaal op te vatten van een, het menselijk welzijn beschadigende maatschappelijke situatie, faalt dit WBS-rapport in een van de doorslaggevende vraagstukken een werkelijk welzijnsbeleid te formuleren.

Dit is een blindheid die aantoont hoezeer welzijnsvraagstukken direct met politieke en maatschappelijke standpuntbepaling samenhangen. Beter gezegd, hier blijkt hoe gebrek aan visie, of gebrek aan moed leidt tot het ontwijken van consequenties en strijd.

De welzijnszorg is in een crisis. Deze wordt veroorzaakt door de botsing tussen de mogelijkheden die door techniek en wetenschap worden geschapen om het materiële en geestelijke welzijn van de bevolking te verhogen enerzijds, en het kapitalistische stelsel anderzijds, waar alles om geld en winst draait en welzijnszorg alleen maar sluitpost is.

De werkers in het veld van de welzijnszorg kunnen, als zij een individuele hulpverlening voorstaan die meer is dan alleen lapwerk, deze tegenstelling niet buiten beschouwing laten.

Welzijnszorg is niet iets neutraals, maar is onverbreekelijk verbonden met maatschappelijke strijd. Eenzijdige medische of psychologische modellen van hulpverlening versluieren het uitzicht op en het inzicht in deze strijd en kunnen daardoor mede een hulpmiddel worden de maatschappelijke orde in stand te houden. Deze stand van zaken kan slechts doorbroken worden als de problemen van welzijnszorg worden verbonden met de algemene strijd van de arbeidersbeweging. A. DE LEEUW

De proletarische revolutie en de renegaat Kautsky

Aantekening bij enkele herdrukken

De afgelopen maanden zijn er bij *Pegasus* enkele herdrukken verschenen van belangrijke, klassiek geworden geschriften, die niet alleen in de periode waarin zij geschreven werden van grote betekenis zijn geweest voor de strijd van de arbeidersbeweging, maar tot op de dag van vandaag een actuele betekenis hebben behouden. Daartoe behoren werken van Marx en Lenin, waarin uiteenzettingen worden gegeven over hoogst belangrijke vraagstukken als de democratie, de staat, de dictatuur van het proletariaat en scherp stelling wordt genomen tegen vervlakking en revisionisme.

In een tijd, waarin de beweging groeit en steeds meer mensen zich van de noodzaak van maatschappelijke veranderingen bewust worden, is er ook een grote begripsverwarring, die van de kant van de burgerlijke ideologen bewust wordt aangewakkerd met het doel de daadkracht van de revolutionaire beweging te verlammen.

In vraagstukken van ideologische aard bestaat echter de noodzaak van duidelijkheid en klaarheid, die in een niet aflatende, hardnekkige strijd en door bestudering van de ervaringen van de arbeidersbeweging kunnen worden verkregen.

Het is daarom van groot belang tegen verdraaiingen en insluipsels van de burgerlijke ideologie in te gaan, zoals die ten aanzien van vraagstukken als democratie, klassenstrijd, staatsmacht, enz. bestaan.

Wat is democratie?

Over de democratie in het algemeen en de democratische staatsvorm in het bijzonder bestaan uiteenlopende opvattingen; zij gaan van naïeve opvattingen, dat democratie betekent (zoals het in woordenboeken staat omschreven) „volksheerschappij” zonder meer, tot aan vage gedachten als zou democratie één en ondeelbaar zijn en men zou moeten spreken van *de* democratie. Behalve de vele begripsverwarringen over democratie wordt het woord ook in velerlei toonaarden misbruikt. Zo schertmt men in bepaalde kringen maar al te graag met het woord „westerse democratie”, waarmede dan gezegd zou willen zijn dat dit wel de hoogste vorm van democratie moet betekenen. Onder deze „westerse democratie” wordt dan verstaan het systeem in de kapitalistische landen van Amerika en West-Europa, waar echter naast uitgesproken dictaturen ook verschillende staatsvormen van democratie bestaan.

Op zichzelf toont dit al aan, dat men niet kan spreken van *de* democratie, maar van verschillende vormen van democratie. In Lenins *Staat en revolutie*¹⁾ wordt dan ook nadrukkelijk ge-

steld, dat men bij een gedachtenwisseling over democratie de vraag dient te stellen: Democratie? Voor welke klasse? Hiermede wordt al duidelijk bepaald, dat het vraagstuk van de democratie een klassenvraagstuk is. De praktijk van het maatschappelijk leven in een kapitalistische maatschappij toont elk moment van de dag, dat het woord democratie door de heersende, kapitalistische klasse wordt gebruikt om in haar belang de uitbuiting, de orde en het gezag te handhaven. Tegenover deze kapitalistische opvatting van democratie, staat de opvatting van de uitgebuite klasse, de arbeidersklasse. Haar opvatting gaat van tegenovergestelde belangen uit en deze zijn niet te verzoenen. De tegenstanders van het communisme beweren, dat de communisten de democratie willen afschaffen en een persoonlijke of partijdictatuur zouden willen instellen. Dat is echter een moedwillige verdraaiing van de waarheid. Het zijn juist de communisten, die in al jarenlange strijd zijn opgekomen voor de democratische rechten, voor de uitbreiding daarvan en zij hebben verworven rechten tegen allerlei aanvallen verdedigd. De filisters echter, die de mond vol hebben over „democratie” zijn de steunpilaren van dictatoriale regimens, of dat nu in Indonesië is of in Spanje, Portugal of Griekenland — over „westerse democratie” gesproken!

De strijd van de Nederlandse arbeidersbeweging voor haar democratische rechten is niet zonder resultaat gebleven en zo werden het algemeen kiesrecht (kiesrecht voor mannen en vrouwen) en het stelsel van evenredige vertegenwoordiging na massale acties veroverd.

In ons land hebben we te maken met een burgerlijk-democratische staatsvorm, of — zoals het ook genoemd wordt — een parlementaire democratie.

Men verstaat hierbij onder democratie het formeel recht van de burgers om bij verkiezingen hun stem uit te brengen op verschillende partijen. De grondslag van deze staatsvorm is echter, dat de politieke en economische macht in handen is van de heersende klasse, van het monopoliekapitalisme. De betekenis van het algemeen kiesrecht wordt daardoor in vele opzichten beperkt; de bezitters zijn door hun geld en maatschappelijke macht in staat om delen van de bevolking met propagandamachinaties en demagogische campagnes tijdelijk te misleiden en te beïnvloeden.

Politiek kan de georganiseerde arbeidersklasse een woordje meespreken in parlementaire lichamen en voor haar belangen opkomen. Voor verwezenlijking van hun politieke en economische eisen moeten de loon- en salaristrekkenden, evenals al die groepen die aan het monopoliekapitaal ten offer dreigen te vallen, echter buiten de parlementaire lichamen voortdurend acties voeren en druk uitoefenen.

Zo is het met de democratie in een kapitalistisch land als Nederland gesteld.

Uitgaande van de leninistische opvatting, dat de beste staats-

vorm voor de arbeidersklasse onder het kapitalisme de burgerlijk-democratische staatsvorm is, gaan de communisten voortaan in de strijd voor behoud en uitbreiding van de democratische rechten van de arbeidersklasse. Ze treden op tegen aanslagen en uithollingspogingen van rechts — van de KVP, de AR, DS '70 of D '66 (democraten . . . !), die de bestaande evenredige vertegenwoordiging in de openbare lichamen willen afschaffen.

De communisten verzetten zich ertegen, dat besluiten buiten het parlement om genomen worden en dat het parlement — zoals in geval bijvoorbeeld van verhoging van de NAVO-lasten — voor voldongen feiten wordt geplaatst.

Onder de verhoudingen van de buitenlandse overheersing wordt aan de betekenis van de parlementaire organen steeds meer geknaagd; de kernvraagstukken van regeringspolitiek en wetgeving worden binnenskamers, achter de schermen afgehandeld, en beslissende, wetgevende bevoegdheden worden in handen van buitenlandse, zgn. supranationale organen, gelegd.

De communisten mobiliseren de arbeiders tegen aanvallen op het stakingsrecht (antistakingswet), omdat zulke aanvallen en aanvallen op andere rechten, het grote gevaar in zich dragen van volledige vernietiging van alle democratische rechten.

De ultrarechtse kringen verbreiden met hun „orde en gezagtheorieën” de ideologie van het fascisme en drijven naar een ontarding van de burgerlijke staat ten gunste van een terreurstaat.

De huidige ultrarechtsen beroepen zich daarbij niet rechtstreeks op het Duitse fascisme en spreken daar tegenover de buitenwereld met afschuw over; tegelijkertijd echter roepen zij zelf om een sterke man, een sterker gezag. Zij doen geen directe aanval op de democratie, maar knagen eraan en ondermijnen haar. Zij hangen verhalen op over het druggebruik en verlangen onder de schijnheilige leuze van bescherming van de jeugd een brutaal politiek optreden.

Het is noodzakelijk om tegenover de massa van ons volk de werkelijke oorzaken van de decadentievervalselen in de kapitalistische maatschappij uiteen te zetten.

Het kenmerkende van een kapitalistische maatschappij zijn de klassentegenstellingen, is de klassenstrijd, welke onvermijdelijk moet leiden tot een kwalitatieve verandering van de maatschappelijke structuur. Deze verandering houdt in, dat de heerschappij van het monopoliekapitaal moet overgaan in de heerschappij van de werkende mensen, waardoor een kwalitatieve verandering van de bezitsverhoudingen tot stand komt.

Van revolutionair tot renegaat

In *Staat en revolutie* heeft Lenin de betekenis van democratie voor de arbeidersbeweging vlijmscherp ontleed. Dit boek werd in het jaar 1917, dus vóór de Oktoberrevolutie, geschreven en diende de bolsjewiki als richtsnoer voor de sociale revolutie

en voor oplossing van het vraagstuk van de machtsovername en machtsvorming door het bondgenootschap van arbeiders en boeren in Rusland.

Door de discussies en polemiek met vervalsers van het marxisme heeft dit werk conclusies van algemene betekenis.

Een jaar later — na de praktijk van één jaar Sowjet-macht — schreef Lenin een nieuw boek over verschillende opvattingen van democratie en in concreto over de hoogste vorm van democratische staatsvorm, de dictatuur van het proletariaat. Aanleiding tot het schrijven van dit boek *De proletarische revolutie en de renegaat Kautsky*²⁾ was het verschijnen van een brochure van Kautsky *De dictatuur van het proletariaat*, die handelde over de Russische revolutie en de vestiging van de Sowjet-macht in Rusland.

Kautsky vertolkte daarin de opvattingen van de rechtse leiders van de sociaaldemocratische partijen in Europa, die zich tegen de machtsovername door de arbeiders en boeren in Rusland keerden.

Kautsky werd daarmee wel het karakteristieke voorbeeld van al diegenen, die in hun leven aanvankelijk van een revolutionair standpunt uitgingen, daarvan terugkwamen en tenslotte tot renegaten van de arbeidersbeweging vervielen en tot lakeien werden van de bezittende klasse.

Voor de eerste wereldoorlog was de Duitser Kautsky een van de autoriteiten van de Tweede Internationale, waarbij alle sociaaldemocratische partijen waren aangesloten.

Kautsky noemde zich marxist en nog in 1909 schreef hij een boek, waarin hij zich op marxistisch standpunt stelde en verklaarde, dat de machtsovername door de arbeidersbeweging alleen gecontinueerd kon worden door de proletarische dictatuur.

Met het uitbreken van de eerste imperialistische wereldoorlog stortte de Tweede Internationale ineen, omdat de meeste sociaaldemocratische partijen al door het revisionisme aangevreten waren; de leiders sloten de „godsvrede” met de bourgeoisie en lieten de arbeiders van de verschillende landen tegen elkaar in de oorlog drijven.

Zij verzaakten de revolutionaire strijd en stelden zich niet, zoals Lenin en linkse sociaaldemocraten, op het standpunt van het omzetten van de imperialistische oorlog in een burgeroorlog en het scheppen van de voorwaarden voor het omverwerpen van de heerschappij van de bourgeoisie.

Toen dan ook de Russische revolutie uitbrak, werd deze wel met hoop en verwachting door de massa's begroet, maar de rechtse leiders nestelden zich steviger in de armen van de bourgeoisie. Ook Karl Kautsky, die daarmee volledig tot een renegaat van het marxisme werd.

Om zich en zijn mede-renegaten voor de massa te rechtvaardigen bleef hem één weg over: uitgaande van zijn reformistische en revisionistische stellingname, dat alleen maar in het raam

²⁾ W. I. Lenin, *De proletarische revolutie en de renegaat Kautsky*. Prijs f 5,50.

van de kapitalistische maatschappij structuurhervormingen nagestreefd moesten worden, werd de nieuwe machtsvorming in Rusland veroordeeld en de noodzaak voor de arbeidersbeweging zich als einddoel de omverwerping van de burgerlijke bezitsverhoudingen te stellen, ontkend.

Kautsky maakte daarmee een begin in zijn brochure en hij stelde een aantal slogans op over het vraagstuk van de dictatuur en de democratie die nog altijd door revisionisten en renegaten worden gebruikt.

Kautsky en de democratie

Het was dan ook van grote betekenis, dat Lenin de opvattingen van Kautsky bestreed. Aan de hand van de marxistische theorie over de dictatuur van het proletariaat en een jaar praktijk met deze staatsvorm, trok Lenin een aantal zeer belangrijke en duidelijke conclusies, die ook voor het heden van actuele betekenis zijn.

Kautsky spitte zijn beweringen toe op de volgens hem ontoelaatbare ontwikkeling, dat in Rusland de voormalige onderdrukkers nu onderdrukt werden. Deze toepassing van de dictatuur van het proletariaat, namelijk, dat niet de meerderheid van de bevolking door een minderheid wordt onderdrukt — zoals in de burgerlijke democratie het geval is — maar dat een minderheid (de kapitalisten en hun meelopers) nu onderworpen werden aan een meerderheid (de werkers), was volgens Kautsky verwerpelijk.

In zijn brochure stelde Kautsky het aldus: „De tegenstrijdigheid van de beide socialistische richtingen (d.w.z. van de bolsjewiki en de niet-bolsjewiki) is de tegenstrijdigheid van twee, tot in de wortel verschillende methoden: de democratische en de dictatoriale”.

Lenin noemde een dergelijke vervlakking van een zo principieel vraagstuk als dat van de democratie „een monsterachtige, theoretische warwinkel en een volledig verloochenen van het marxisme”.

Hij stelde daar tegenover, dat het vraagstuk van de dictatuur van het proletariaat het vraagstuk is van de verhouding van de proletarische staat ten opzichte van de burgerlijke staat.

De grondslag van dit onderscheid is, dat in de proletarische democratie de belangrijkste produktiemiddelen worden overgenomen door de gemeenschap, terwijl zij in de burgerlijke democratie eigendom blijven van een klein groepje winstmakende, profiterende grote kapitalisten.

Een marxist toetst de democratie op zijn klasse-inhoud en het is buitengewoon belangrijk en leerzaam nog weer eens te lezen, wat Lenin in *De proletarische revolutie en de renegaat Kautsky* daarover schrijft.

De beginselloosheid van het revisionisme en van Kautsky en rechtse sociaaldemocratische leiders ligt eveneens in het geschermd met het begrip „zuivere democratie”; Kautsky houdt daarover uitvoerige betogen. Zuivere democratie... Lenin

reken grondig met deze warhoofdige opvatting af. Er bestaat geen zuivere democratie en zij is op zichzelf al een „stompzinnige frase”. Lenin houdt Kautsky voor, dat zolang er verschillende klassen bestaan, men alleen kan spreken van klassedemocratie en hij toont aan, dat zulke lieden als Kautsky geen begrip hebben van klassenstrijd en het wezen van de staat.

De burgerlijke democratie, die blijkbaar voor Kautsky en zijn navolgers als „zuivere democratie” moet worden beschouwd, is niets anders dan het resultaat van een historische ontwikkeling.

In dat opzicht vormen geestelijke vrijheid, vrijheid van geweten en van denken het erfdeel van de Nederlandse geschaving, die in de vrijheidsoorlog tegen vorstelijke en kerkelijke tirannie geboren is. In de grotendeels feodale maatschappij van die dagen was het Nederland van toen een burgerlijk land, waar in de loop van de strijd tegen de Spaanse heerschappij ideeën over vrijheid en recht werden geformuleerd, die nog nergens anders voorkwamen.

In de huidige tijd echter is daarvan maar een schim overgebleven.

Onder het kapitalisme verliest de burgerlijke democratie zijn vooruitstrevend aspect, dat het had tegenover het feodalisme en wordt — zoals Lenin het formuleerde — „eng, beperkt, leugenachtig, huichelachtig, een paradijs voor de rijken, een valstrik en een leugen voor de uitgebuitenen, voor de armen”.

De communisten beschouwen de Nederlandse grondwet als de vrucht van de strijd van het Nederlandse volk door de eeuwen heen tegen buitenlandse overheersing en binnenlandse dwingelandij.

De grondwet bevat een aantal door het volk veroverde grondrechten en met name de bescherming van persoon en goed, het recht van vereniging en vergadering, vrijheid van drukpers, vrijheid van onderwijs en godsdienst, bescherming van briefgeheim, onschendbaarheid van de woning, alsmede het algemeen, direct en geheim kiesrecht.

Onder de huidige bezitsverhoudingen gelden deze rechten in hun volle omvang slechts voor de rijken. Voor de grote massa van het volk bestaan zij in de burgerlijke democratie hoofdzakelijk op papier en de reactionaire krachten zijn erop uit het volk steeds weer van zijn grondrechten te beroven.

„Klassensamenwerking”

In zijn boek over Kautsky wijst Lenin ook op de grondwetten van democratische staten en merkt daarbij op: „Er is niet één staat, ook niet de meest democratische, die in zijn grondwet niet één of andere achterdeur of beperkingen heeft, die aan de bourgeoisie de mogelijkheid verzekeren, het leger tegen de arbeiders te mobiliseren, de staat van beleg af te kondigen enz., voor het geval de orde wordt verstoord, d.w.z. voor het geval dat de uitbuite klasse ook maar de geringste poging waagt om

haar slavenoestand te overtreden en zich niet langer als slaven te laten behandelen.”

De burgerlijke regeerders passen hun wetten aan en smeden plannen om deze wetten naar hun zin te veranderen als dat in hun kraam te pas komt. Er zijn commissies (Cals-Donner) om de grondwet te veranderen (te verkrachten), of het recht op demonstratie en organisatie te ondermijnen (commissie Mulder). Ondernemers schakelen de rechter in bij arbeidsconflicten en willen, met een beroep op de wet, de strijd van de arbeiders knevelen. Zij bedienen zich van organen als de *Publiek Rechtelijke Bedrijfsorganisatie* (PBO) met zijn *Sociaal Economische Raad* (SER), die ten doel hebben de illusie van een klassensamenwerking te scheppen en de strijdbaarheid van de organisaties van de arbeidersbeweging te verlammen.

De wet op de „ondernemingsraden” moest de idee van de „klassenvrede” per onderneming tot leven brengen en het „deelgenootschap” van directie en werknemers suggereren.

Tegenover al deze opzetjes van de reactionaire krachten leggen de democratische krachten, in de eerste plaats de arbeidersbeweging en haar communistische partij, grote waakzaamheid aan de dag en zij hebben veel van die plannetjes kunnen doorkruisen.

„Er kan geen gelijkheid zijn tussen uitgebuiten en uitbuiters,” antwoordde Lenin destijds aan Kautsky en de werkelijkheid van de huidige maatschappelijke verhoudingen toont wel aan wie het historisch gelijk aan zijn zijde heeft gekregen.

Met het vestigen van de arbeiders- en boerenmacht na de Oktoberrevolutie in Rusland raakten tal van leiders van de Tweede Internationale in de knoop. Volgens Kautsky had de Sowjet-macht nooit mogen ontstaan en hadden de Russische revolutionairen zich neer moeten leggen bij verkiezingen voor een parlement, de *Konstituante*. Kautsky schreef: „Wanneer de kapitalisten zich door een uitspraak van het algemeen kiesrecht in een onbeduidende minderheid zien geplaatst, zullen zij zich eerder met hun lot verzoenen.”

In zijn antwoord op deze naïeve gedachte hield Lenin Kautsky voor ogen, dat de Sowjets in de plaats waren gekomen van de Konstituante. In de periode van 16 juni 1917 tot 7 november 1917 verkregen de bolsjewiki de absolute meerderheid in de Sowjets, die de werkelijke macht vormden in deze revolutionaire periode in Rusland. Maar Kautsky sloot de ogen voor de werkelijke situatie, zeurde door over zijn theorie van de „zuivere democratie” en dacht, dat de kapitalisten zich zonder massastrijd en door louter een stembiljet zouden laten verzoenen met hun lot als „onbeduidende minderheid . . .”.

De burgeroorlog, die na de Oktoberrevolutie door de verslagen Russische bourgeoisie — gesteund door de bourgeoisie van de imperialistische landen — werd ontketend, sprak wel een andere taal.

De strijd was meedogenloos en zij kon worden gewonnen, omdat de bolsjewiki er theoretisch en in de praktijk op waren voorbereid en een onverzoenlijke strijd tegen revisionistische opvattingen hadden gevoerd. Zij waren in staat de leidende rol

van de arbeidersklasse te verwezenlijken en de macht te vestigen in de vorm van Sowjets.

Dit betekent uiteraard niet, dat de staatsvorm zoals die tijdens de Russische revolutie ontstond: het Sowjet-stelsel, noodzakelijkerwijs in alle landen behoeft te worden nagevolgd en dat het socialisme in alle landen op dezelfde wijze moet of kan worden ingevoerd.

De ervaring in de landen, die na de Tweede Wereldoorlog de macht van de bourgeoisie braken en de weg naar het socialisme insloegen, heeft getoond, dat de arbeidersklasse onder andere staatsvormen dan het Sowjet-stelsel haar leidende rol kan vervullen en de macht van de werkers kan vestigen.

Elk volk zal in elk land, langs zijn eigen weg de macht van de bourgeoisie bestrijden en tenslotte omverwerpen, onder de voorwaarden van zijn eigen nationale, politieke, economische en culturele ontwikkeling.

De beslissende factor in die ontwikkeling is echter de leidende rol van de arbeidersklasse, d.w.z. de dictatuur van het proletariaat. De communisten in ons land streven ernaar een zo breed mogelijke eenheid te vormen tegen de krachten van de monopolies, daarbij in eerste instantie strevend naar eenheid van de arbeidersbeweging, van communisten en socialisten. Zij koesteren niet de illusie dat resultaten anders kunnen worden bereikt dan langs de weg van de vastberaden massa-actie, waarbij de arbeidersklasse al haar gewicht in de schaal werpt.

De arbeidersbeweging zal zich daarbij echter dienen te pantseren tegen allerlei soort van inblazingen van renegaten, die haar in het verleden kwaad hebben gedaan en dit nog doen.

Lenin heeft in zijn twee in dit artikel genoemde boeken de arbeidersklasse voor revisionisme en renegatendom gewaarschuwd en aangetoond, dat het „Kautskyanisme” niet iets toevalligs is, maar een sociaal produkt van tegenstellingen binnen de Tweede Internationale. Het „Kautskyanisme” leeft nog, onder verschillende vormen en het treedt tegenwoordig het duidelijkst aan het licht in het afzakken in revisionistische ideeën, die de klassenstrijd uit de weg willen gaan en de theoretische grondslagen van de communistische partijen op alle mogelijke manieren pogen te vervlakken.

Het revisionisme speelt de reactie in de kaart door twijfel en onmacht in de arbeidersbeweging te verwekken. Het stelt de arbeiders als hoogste doel zich te beperken tot wat sleutelen aan de bestaande maatschappelijke verhoudingen en toestanden. In de praktijk leidt het revisionisme tot het zich aanpassen aan de bestaande maatschappelijke toestanden en wordt het dan ook zeer bewust gestimuleerd en gevoed door de heersende klasse. Het moet daarom ten scherpste worden bestreden. In de werken van Lenin, die Pegasus nu weer heeft uitgegeven, kan men aan de hand van ervaringen lezen over het hoe en waarom van die strijd.

G. MAAS

De betekenis van de communistische partij

In 1930 werd de Indo-Chinese Communistische Partij opgericht. Ter gelegenheid van de veertigste verjaardag van deze partij, die thans de Vietnamese Arbeiderspartij heet en door haar dappere en overwinnende strijd tegen de Franse en Amerikaanse imperialisten in de gehele wereld bekendheid heeft verworven, heeft de eerste secretaris Le Duan een boek geschreven, waarin hij de grote problemen en de essentiële taken van de Vietnamese revolutie beschrijft. Een deel van dit boek, dat De Vietnamese revolutie (Hanoi 1970) heet, is gewijd aan de betekenis van de communistische partij voor de revolutionaire strijd en aan de noodzaak om deze partij voortdurend te versterken en verder op te bouwen.

De ervaringen van de Vietnamese communisten zijn van enorm belang gebleken. Daarom volgt hieronder een (iets verkorte) vertaling van Le Duans uiteenzetting over de rol en betekenis van de communistische partij.

Vietnam heeft geen grote oppervlakte en ook heeft het geen talrijke bevolking. Lange tijd stagneerde het land door het feudalisme en daarna was het bijna een eeuw lang onderworpen aan het imperialisme, dat zelfs de naam van het land van de kaart schrapte. Het Vietnamese volk is echter opgestaan tegen de onderdrukkers; het heeft in een kwart eeuw een ononderbroken reeks revolutionaire stappen gedaan: de augustus-revolutie van 1945, de verzetsoorlog tegen het Franse kolonialisme, de socialistische revolutie in het noorden van Vietnam en de verzetsstrijd tegen de Amerikaanse agressie, voor de redding van de natie. Door hun aard en hun omvang, door hun historische belang — niet alleen van nationaal maar ook van internationaal standpunt bezien — hebben deze revolutionaire prestaties ons land en ons volk verheven tot het peil van de nieuwe tijd, waarin de grootse idealen van nationale onafhankelijkheid, democratie en socialisme de overwinning behalen.

De belangrijkste factor die tot deze historische successen leidde, was de oprichting van de communistische partij en haar leiding aan de revolutie. Het gaat hier om *een proletarische partij van een nieuw type, die de onoverwinnelijke vlag van het marxisme-leninisme verheft. Een proletarische partij, die trouw en volledig de vitale belangen en gerechtvaardigde aspiraties vertolkt van de arbeidersklasse, van de werkende mensen en van de gehele natie; een marxistisch-leninistische partij met een nauw aaneengesloten organisatie, met een traditie van eenheid en van eensgezindheid en met nauwe banden met de massa's.* Uitgerust met de revolutionaire wetenschap van het marxisme-leninisme en gebruik makend van de kostbare ervaringen van

honderd jaar strijd van het internationale proletariaat, heeft de communistische partij de Vietnamese revolutie langs de juiste weg geleid, de taken van de nationale democratische volksrevolutie in het noorden van het land ten uitvoer gebracht en daar het stadium van de socialistische revolutie bereikt, terwijl ze er naar streeft de nationale democratische volksrevolutie in het gehele land te voltooien.

De ervaringen van de Vietnamese revolutie zijn ervaringen bij de succesrijke toepassing van het marxisme-leninisme in een koloniaal en semikoloniaal land. De geschiedenis van onze partij is de geschiedenis van de scheppende toepassing van de universele principes van het marxisme-leninisme op de concrete omstandigheden van ons land. Gevormd en gegroeid in een maatschappij, die in meerderheid uit boeren bestaat, heeft onze partij een groot aantal leden die afkomstig zijn uit de boerenstand in haar rijen. Toch heeft ze haar karakter van revolutionaire partij der arbeidersklasse steeds volledig gehandhaafd, in de eerste plaats omdat ze doordrongen is van de marxistisch-leninistische ideologie, absoluut trouw is aan het marxisme-leninisme en een marxistisch-leninistische politieke en organisatorische lijn volgt. Het marxisme-leninisme — de meest radicale revolutionaire en enige wetenschappelijke leer — heeft onze partij getoond, hoe ze de vraagstukken van de Vietnamese revolutie moet oplossen en hoe een juiste revolutionaire lijn en revolutionaire methoden uitgewerkt dienen te worden. Daardoor werden het reformisme van de bourgeoisie en de beperkt-nationalistische tendentie verslagen, evenals de eis om „boven de klassen te staan” van de kleine burgerij; zo werden de provocaties en sabotagepogingen van de trotskisten en andere contrarevolutionaire elementen teniet gedaan en werden politieke weifelingen en rechtse en „linkse” afwijkingen binnen de partij overwonnen. Dit maakte het mogelijk met succes alle revolutionaire taken in alle perioden te volbrengen.

Onze Vietnamese partij hecht groot belang aan de bestudering van de revolutionaire ervaringen van de broederlanden en zusterpartijen en beschouwt dit als een absolute noodzaak voor een proletarische partij, die haar verantwoordelijkheid wil dragen. Maar zij heeft steeds de concrete praktijk van de Vietnamese revolutie en de levende werkelijkheid van de Vietnamese maatschappij met haar eigen kenmerken — op historisch, sociologisch, economisch gebied, nationale tradities, enz. — als uitgangspunt genomen bij de toepassing van de principes van het marxisme-leninisme, van de algemene wetten en van de ervaringen van de broederlanden met betrekking zowel tot de nationale democratische, als de socialistische revolutie. De grote overwinningen, die de Vietnamese revolutie heeft behaald, zijn juist te danken aan de onafhankelijke en scheppende wijze waarop haar lijn en methodes zijn uitgewerkt.

De opbouw van de partij

leiding op elk gebied van sociale activiteit te verbeteren, moeten wij haar *onophoudelijk consolideren en opbouwen om haar steeds sterker te maken*. De partij moet haar theoretische wapen, het marxisme-leninisme, steeds beter leren gebruiken; de ontwikkelingswetten van de socialistische maatschappij steeds beter leren kennen en nog rijper worden bij het toepassen van deze kennis op de werkelijkheid.

De partij moet in haar gehele structuur sterk zijn, van de top tot de basis, in haar besturen op elk niveau en op elk gespecialiseerd gebied; haar gehele lichaam moet sterk zijn, van het zenuwcentrum tot elke cel, ten einde te verzekeren dat haar lijn en haar politiek op elk niveau worden begrepen, zowel door de leidende centra als door de afdeling, zowel door de partijleden als door de massa-organisaties en het gehele volk. De gehele partij moet zich tot het uiterste inspannen, elke functionaris en elk lid moet zijn uiterste best doen om steeds grotere en zwaardere taken met succes te vervullen.

Bij dit werk om de partij te versterken en op te bouwen, is de *verhoging van de kwaliteit van de afdelingen van de basis-organisaties* van bijzondere betekenis. De afdeling is de basis-organisatie van de partij, de band tussen de partij en de massa's; door middel van de afdelingen wordt haar lijn en haar politiek uitgevoerd en in de afdelingen worden haar werkers en leden opgeleid. De groei van de partij moet gelijke tred houden met de ononderbroken ontwikkeling van de maatschappij en het opkomende revolutionaire getij van de massabeweging. Dit vindt zijn weerspiegeling in de afdelingen. Door middel van de afdelingen onderhoudt de partij een direct en dagelijks contact met de massa's.

Bij de opbouw van de partij moet daarom grote aandacht worden besteed aan de afdelingen, ten einde hun leidende rol en hun strijdvaardigheid op elk gebied te versterken. De strijdkracht van de partij komt in laatste instantie tot uiting in de bekwaamheid van de afdelingen om haar lijn en politiek te vertalen in acties van de massa's, die erop gericht zijn praktische revolutionaire taken met succes uit te voeren.

Wij moeten de activiteiten van de afdelingen verbeteren ten einde hun leidinggevende werk doeltreffender te maken. De afdelingsvergaderingen dienen een concrete en rijke politieke inhoud te hebben; ze moeten de partijlijn en partijpolitiek bespreken en de taken die de afdeling moet volbrengen, alsook de wijze waarop dit dient te geschieden; verder de verdeling van het werk en de verantwoordelijkheden onder de leden en kaders, de controle van de uitvoering van de besluiten van de afdeling en het werk dat door ieder lid is gedaan, enz.

We moeten, door middel van de massabeweging, nieuwe krachten ontdekken, opvoeden, kweken en in de partij opnemen, in het bijzonder de besten onder de jonge mensen, die vol revolutionair vuur zijn, bereid zich in te zetten voor de idealen van de partij en in staat tot scheppende initiatieven. Doordat jonge leden hun plaats innemen naast ervaren oudere leden zal de partij voortgaan een symbool te zijn van het rijzende revolu-

tionaire getij en zal de kracht van de afdelingen overeenkomen met de nieuwe politieke taken.

Terwijl nieuwe, goede krachten in de partij worden opgenomen, moeten leden die zich in omgekeerde richting ontwikkelen en die degenereren, door de massa worden veracht en niet waardig zijn lid te zijn van een voorhoedepartij, vastbesloten uit onze rijen worden verwijderd. Er zijn niet veel van zulke elementen, maar als ze niet uit de partij verdreven worden, zal de strijdbaarheid van de partij worden aangetast en haar banden met de massa's worden geschaad.

Als een juiste lijn en een goede politiek zijn uitgewerkt, is het organisatorische werk om deze lijn in praktijk te brengen van beslissende betekenis. *Het kernvraagstuk daarbij is het bezit van kaders, die in ieder opzicht volhardend en bekwaam zijn.* Het verzet tegen de Amerikaanse agressie, voor de nationale redding en voor de opbouw van het socialisme stellen ons voor steeds grotere en zwaardere taken. Daarom moet de partij goede kaders tot haar beschikking hebben, die in staat zijn de politieke lijn van de partij in het nieuwe stadium te vertegenwoordigen. De kwaliteit van de kaders blijkt uit de resultaten die zij behalen bij het volbrengen van de hun door de partij toevertrouwde taken.

De wet die de revolutionaire ontwikkeling en de ontwikkeling van de partij leidt, vereist dat oudere kaders op een juiste wijze verbonden moeten worden met jongere kaders, zodat hun goede kwaliteiten elkaar kunnen aanvullen, terwijl de zwakheden beter door wederzijdse hulp overwonnen kunnen worden, want beide categorieën kaders hebben hun eigen sterke en zwakke punten. Onze partij moet op een goede wijze zorg dragen voor haar oudere kaders, terwijl ze er naar streeft een groot aantal jonge mensen, met grote revolutionaire kwaliteiten, met capaciteiten en potentiële energie, die hun waarde in verschillende revolutionaire bewegingen hebben bewezen, op te kweken, op te leiden en stoutmoedig naar voren te halen.

Traditie van eenheid en eensgezindheid

De kracht van een marxistisch-leninistische partij bestaat uit haar eenheid en eensgezindheid, uit haar *ideologische en organisatorische eenheid*. Dit is de beste van alle goede tradities van onze partij. Dat de Vietnamese partij met succes alle beproevingen in alle perioden heeft doorstaan en de revolutie naar haar huidige overwinningen heeft gebracht, is te danken aan haar eenheid en aaneengeslotenheid. Zoals Lenin zei, heeft het proletariaat zonder organisatie niets; georganiseerd en verenigd zal het alles verwerven. Nadat de partij de macht veroverd heeft, is haar eenheid nog belangrijker geworden, want zonder eenheid van wil, van denken en handelen in de partij — de kracht die de ontwikkeling van de gehele maatschappij leidt — kunnen de vruchten van de revolutie niet behoord worden en kan de moeilijkste en meest grandioze taak die ooit in de geschiedenis ondernomen is, namelijk de opbouw van een

geheel nieuwe, een socialistische maatschappij, nooit volbracht worden.

Wij volgen de traditie van eenheid en eensgezindheid, die gesmeed is in veertig jaar harde strijd en voortdurende successen. We handelen strikt volgens het testament van president Ho Tsjì Minh en zijn vastbesloten „de eenheid van de partij te behoeden als onze oogappel”. De partij zal nooit enige uiting van fractievorming dulden; ze beschouwt dat als de ernstigste misdaad tegen de revolutie. Als voorhoede van de arbeidersklasse en actiefste maatschappelijke kracht heeft de partij slechts één wil.

De eenheid van de partij berust op de marxistisch-leninistische ideologie, op haar juiste politieke lijn die elke dag opnieuw in bewuste actie van de massa's wordt vertaald en op de scholing van haar leden met betrekking tot de idealen, doelstellingen en taken van de partij. Haar ideologische eenheid wordt hecht verzekerd door het democratische centralisme, het fundamentele organisatieprincipe van de partij. De partij is echter een revolutionaire strijdorganisatie. Ideologische eenheid op zichzelf is onvoldoende, want „ideologie op zichzelf kan niets volbrengen”. Ideologie in daden omzetten — dit kan alleen gedaan worden door middel van organisatie. Bovendien zou ideologische eenheid niet zonder organisatorische eenheid tot stand kunnen komen of gehandhaafd kunnen worden.

Dit betekent niet, dat er geen vrijheid van denken is in de partij. Integendeel. Democratisch centralisme vereist juist en verzekert het recht van alle leden om alle partijkwesties te bespreken en erover te beslissen en om binnen de partij-organisatie alle ideeën naar voren te brengen over alle problemen, die van belang zijn voor de revolutie. Binnen het raam van het partijprogram en de partijstatuten, die uitgewerkt zijn door de gehele partij, zijn de volledige uitoefening van de democratische rechten van alle leden en het volledig tot ontplooiing brengen van hun denken, belangrijke waarborgen voor de levenskracht van de partij. Het verstikken van ideeën is volledig vreemd aan een proletarische partij en aan de marxistisch-leninistische ideologie.

Vrijheid van denken kan echter absoluut niet betekenen, dat de partij in een debatclub wordt veranderd. De partij is als een leger, dat op het slagveld als één man moet handelen. Daarom is het principe, dat de minderheid zich moet onderwerpen aan de meerderheid, een lager orgaan aan een hoger, een deel aan het geheel en alle partijleden aan het partijbestuur — het hoogste leidende orgaan tussen twee partijcongressen — een fundamentele regel van het democratische centralisme. Het schenden van deze regel betekent, dat de ijzeren discipline van de partij wordt aangetast en haar eenheid wordt geschaad. Lenin zei: „Wie, zij het slechts de geringste verzwakking van de ijzeren discipline van de partij van het proletariaat (in het bijzonder tijdens zijn dictatuur) teweeg brengt, helpt in feite de bourgeoisie tegen het proletariaat.”

Het leiding geven aan de partij berust op *het principe van collectieve leiding*. Persoonlijke willekeur is geheel vreemd aan

haar aard. Geen enkel individu, zelfs al beschikt hij over bijzondere begaafdheden, kan ooit alle dingen, alle gebeurtenissen, in al hun aspecten en eindeloze veranderingen, begrijpen. Vandaar de noodzaak van een collectief intellect. Alleen door collectieve besluiten, die genomen worden op grond van collectief denken, kan het subjectivisme, dat leidt tot fouten met soms gevaarlijke gevolgen, vermeden worden. Collectieve leiding is het hoogste principe van het leiding geven aan de partij. Dit vermindert evenwel in geen enkel opzicht de persoonlijke verantwoordelijkheid van de leiders. Op het ogenblik zijn er enkele kameraden in sommige leidende organen die zich niet bekommeren om het principe van de collectieve leiding; anderzijds zijn er kameraden, die alle verantwoordelijkheid bij het „collectief” leggen; dit moet overal op letten en voor elk van hun eigen fouten leggen ze de schuld op het „collectief”, zonder hun individuele verantwoordelijkheid te erkennen. Wij moeten een einde maken aan zo'n stand van zaken.

De eenheid en eensgezindheid in de partij zijn niet alleen afhankelijk van bovengenoemde ideologische en organisatorische principes, maar ook van de wijze waarop de kameraden met elkaar omgaan en hoe ze hun meningsverschillen regelen. De communisten streven hetzelfde ideaal en dezelfde doelstellingen na en voeren tezamen een harde strijd, waarin ze kameraadschappelijk met elkaar verbonden zijn. Geen gevoel is mooier dan de kameraadschappelijke verbondenheid die de communisten aaneensluit in hun strijd voor hun gemeenschappelijke idealen en doelstellingen. Er kunnen natuurlijk geen concessies gedaan worden op principieel gebied. Maar bij de oplossing van ingewikkelde problemen moeten de communisten, zonder enige aantasting van principes toe te staan, ten opzichte van elkaar optreden op een wijze, die in overeenstemming is met het verstand en het gevoel en, als het nodig mocht zijn, moeten ze geduld hebben bij meningsverschillen; zulke dingen zijn nodig en dragen bij tot de eenheid en aaneengeslotenheid van de partij. Wij hebben waardevolle ervaringen op dit gebied verzameld en we moeten hiermee rekening blijven houden.

Zelfkritiek en kritiek

Zelfkritiek en kritiek zijn een fundamentele methode om de eenheid en aaneengeslotenheid van de partij te versterken; dit is een wetmatigheid die haar ontwikkeling en vooruitgang bepaalt.

De ontwikkeling van de maatschappij — de socialistische maatschappij inbegrepen — is een ingewikkeld proces, vol tegenstellingen.

Als de toestand zich wijzigt, staat de partij voor nieuwe taken, moeten de vraagstukken op een nieuwe manier worden aangepakt, dienen op organisatorisch, politiek en ideologisch gebied nieuwe methoden te worden aangewend om deze taken te kunnen volbrengen. Ideologisch en politiek is de partij een

eenheid, maar dit betekent nog niet dat de kaders en de leden eenzelfde inzicht hebben. Als er zich een verandering voordoet in de toestand en in de taken, zijn sommige kameraden in staat om snel de ontwikkeling van de gebeurtenissen te zien en te besluiten hoe gehandeld dient te worden; bij anderen duurt het langer voor ze dit begrijpen, of ze begrijpen het slechts ten dele; nog anderen blijven werkelijk achter, ze zijn niet in staat om de nieuwe toestand te doorzien en nieuwe taken aan te pakken en blijven op de oude weg voortgaan. Bovendien zijn vele partijleden als gevolg van verschillende ingewikkelde factoren nog onder de invloed van niet-proletarische ideologieën.

Het is daarom slechts natuurlijk, dat er in de partij zelf een voortdurende strijd plaats moet hebben tussen het oude en het nieuwe, tussen vooruitgang en achterblijven. Zelfkritiek en kritiek zijn tezamen met de inspanningen om het kennisniveau van de partijkaders en -leden te verhogen, de fundamentele methode om deze tegenstellingen op te lossen en de eenheid van de partij te versterken, om de kaders en de leden op te voeden, hun goede kwaliteiten te ontwikkelen en hun zwakke punten op te heffen.

Lenin zei, dat alleen een partij die moedig genoeg is om zelfkritiek uit te oefenen en in het openbaar haar fouten en tekortkomingen te erkennen, die weet hoe ze de oorzaken van deze gebreken moet vinden en vastbesloten optreedt om ze te herstellen, dat alleen zo'n partij het verdient een revolutionaire partij genoemd te worden en dat alleen zo'n partij voortdurend in nauw contact blijft met de massa's en daardoor in een positie is om de revolutie te doen overwinnen. President Ho Tsji Minh drong er bij ons op aan zelfkritiek en kritiek uit te oefenen, in het bijzonder kritiek van onderop, ten einde de partij toenemende kracht te geven en de kaders en leden vooruit te brengen.

Om steeds zwaardere revolutionaire taken op zich te kunnen nemen in een nieuw stadium moeten alle kaders en leden er zonder ophouden naar streven *hun proletarische standpunt te versterken en hun revolutionaire moreel te verheffen*. Het leven en het werk van president Ho Tsji Minh zijn een lichtend voorbeeld van communistische ethiek, dat wij allen vastbesloten zijn na te volgen om onszelf te stalen.

Onze partij is de voorhoede van de arbeidersklasse; zij is het meest dynamische element van de in beweging zijnde maatschappij. Zij kan daarom slechts één ideologie hebben, die van het proletariaat: het marxisme-leninisme. Wij versterken onze proletarische ideologie en zijn vastbesloten de strijd te voeren tegen *de kleinburgerlijke ideologie*, waarvan de meest gebruikelijke verschijningsvormen zijn: op politiek gebied — rechtse en „linkse” weifelingen, in het bijzonder de eerste; op ideologisch gebied — individualisme in vele schakeringen; op methodologisch gebied — subjectivisme, eenzijdigheid, enz. Terwijl het van essentieel belang is om de kleinburgerlijke ideologie te overwinnen, moeten we ons *tezelfdertijd vastbesloten verzetten tegen alle invloeden van de burgerlijke ideologie, die in de partij*

kunnen infiltreren, en moeten we alle overblijfselen van andere niet-proletarische ideologieën wegvagen.

Alle manifestaties van niet-proletarische ideologieën zijn vreemd aan de ideologie van onze partij. Wij moeten ze vastberaden uitschakelen, zoals we doen met microben die trachten een gezond organisme binnen te dringen.

Samengevat: de kracht van onze partij komt op elk gebied tot uitdrukking. De partij moet zowel sterk zijn in het uitstippelen van haar politieke lijn, als in het uitvoeren van deze lijn; ze moet politiek, ideologisch en organisatorisch sterk zijn; ze moet sterk zijn door het handhaven van nauwe banden met de massa's; ze moet zonder te versagen de dictatuur van het proletariaat versterken en de socialistische democratie verbreden. Ze moet sterk zijn door de ontwikkelingswetten van de maatschappij grondig te kennen en toe te passen. Ze moet sterk zijn door voortdurend successen te behalen voor de revolutionaire zaak van de klasse en de natie, waarvan de partij de organisator en de leider is. De bron van haar kracht is haar eenheid en eensgezindheid op grondslag van de ideologie van het marxisme-leninisme en de organisatieprincipes van een proletarische partij van een nieuw type.

Wij zijn vastbesloten de partij op te bouwen en haar steeds sterker te maken, zodat zij met succes de historische missie kan vervullen, die haar is toevertrouwd door de klasse en de natie.

LE DUAN

Stalin contra Hitler

De strijd tegen het fascisme voor en in de tweede wereldoorlog behoort tot de belangrijkste gevechten van de arbeidersbeweging.

De ervaringen uit die periode zijn van grote actuele waarde, gezien ook in het licht van de tendenties van toenemende fascisering in de ontwikkelde kapitalistische staten thans. Daarbij is in de eerste plaats van groot belang het steeds weer *leren* van de strijd van onze eigen partij tegen het fascisme, zowel voor als in de oorlog.

In deze strijd werd een breed, nationaal front gevormd, terwijl internationaal de anti-Hitlercoalitie Duitsland bevocht.

Doorslaggevend bij de vernietiging van het Hitlerfascisme was het optreden van de Sowjet-Unie, van de Sowjet-legers onder het opperbevel van Stalin, dat tot fundamentele veranderingen in de wereldverhoudingen heeft geleid.

Tot nog toe is er over de strijd van de Sowjet-Unie maar weinig objectief en gedegen materiaal gepubliceerd, terwijl het hier toch om een der belangrijkste episoden uit de geschiedenis gaat.

Bestudering ervan, het trekken van lessen eruit en het benutten van de opgedane ervaringen in de hedendaagse strijd is een vereiste voor iedere marxist-leninist. Onderzoek van zowel de gemaakte fouten als van de successen maken het mogelijk die fouten in het heden te vermijden of te bestrijden en een nieuwe inspiratie op te doen voor de strijd voor vrede, democratie en socialisme.

Van bijzondere betekenis is het daarom, dat het *Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek (IPSO)* onlangs een rapport over de oorlogvoering van de Sowjet-Unie in de tweede wereldoorlog heeft uitgegeven.

Dit rapport *Stalin contra Hitler*¹⁾ werd samengesteld door Paul de Groot, waarbij de memoires van maarschalk Zjoekow en generaal Sjtemenko die in 1969 en 1970 zijn verschenen, het basismateriaal vormden.

Het gaat hier om getuigenissen van twee mannen, die ten nauwste bij de leiding aan de oorlogvoering van de Sowjet-Unie betrokken waren en daarbij samenwerkten met Stalin. Zjoekow was het grootste deel van de oorlog plaatsvervangend opperbevelhebber en Sjtemenko chef van de generale staf.

Uit hun verslag van de heldhaftige strijd van het volk van de Sowjet-Unie tegen de fascistische legers komen twee dingen vooral scherp naar voren: het grote leiderschap van Stalin en de doorslaggevende betekenis van de mobilisatie van de volks-

¹⁾ Stalin contra Hitler. Uitg. Stichting IPSO, Amsterdam. Prijs 14,—.

massa's tegen de fascistische agressor en mogelijke nieuwe agressors.

Er wordt afgerekend met een aantal van de leugens die door de revisionisten en met name door Chroestsjow in de wereld zijn gebracht om Stalin af te schilderen als een man, die in die periode willekeurige en eenzijdige beslissingen nam, en in feite als alleenheerser optrad.

Dit is van groot belang, omdat de zogenaamde destalinisatie door Chroestsjow indertijd de inzet was van een campagne tot het reviseren van het leninisme. Deze revisionistische campagne heeft onnoemelijke schade aan de internationale communistische beweging toegebracht, waarvan de gevolgen nog steeds krachtig merkbaar zijn.

Het is interessant om juist vanuit de Sowjet-Unie van twee in de strijd beproefde mannen de zakelijke, onopgesmukte beschrijving van Stalins optreden te vernemen, die daaruit — zoals in het rapport wordt opgemerkt — te voorschijn komt als een der grootsten van onze tijd.

Allerminst verhullen Zjoekow en Sjtemenko door Stalin gemaakte fouten, zoals zijn onjuiste beoordeling van de internationale krachtsverhoudingen aan de vooravond van de tweede wereldoorlog. Zjoekow verklaart daarover, er vast van overtuigd te zijn dat Stalin „al zijn gedachten ondergeschikt maakte aan één wens, de oorlog te vermijden en de zekerheid dat dit hem zou gelukken.”

Er wordt in het rapport bijzondere aandacht besteed aan deze beoordelingsfout, die geleid heeft tot desoriëntering van communistische partijen, gepaard als ze ging met een propaganda, die Hitler-Duitsland als vredelievend voorstelde. Het is trouwens verhelderend, over deze periode nog eens deel II van *De Dertiger Jaren* van Paul de Groot na te lezen.

In het rapport wordt gezocht naar de principiële wortels van Stalins beoordelingsfout en wordt de vraag opgeworpen, of hier niet voor het eerst het nationale egoïsme de overhand had gekregen. Terecht wordt daarbij gewezen op de hoogst actuele betekenis van het onderzoek hiernaar.

Interessant is de beschrijving uit de eerste hand van de voorbereiding van de grote militaire operaties, van de slag bij Moskou — volgens Zjoekow de belangrijkste, omdat ze de overwinbaarheid van de Hitler-legers aantoonde — de slag bij Stalingrad en de slag om Berlijn.

Hierbij komt naar voren, hoe de massa's in de Sowjet-Unie gemobiliseerd werden en het Sowjet-volk in al zijn geledingen, onder leiding van de communistische partij, geweldige krachtsinspanningen leverden.

Daarbij valt des te meer op, hoe Zjoekow en trouwens ook andere Sowjet-leiders het optreden van de massa's in de kapitalistische landen tegen het fascisme, ook in het illegale verzet, als machtsfactor praktisch negeren en niet in hun analyses betrekken.

Van grote waarde is het in het IPSO-rapport aangehaalde oordeel van Zjoekow, over de dreiging met atoomwapens:

„Wat de betekenis ook moge zijn van raketten en atoomwa-

pens, de mens speelde, speelt en zal steeds de hoofdrol in de oorlog spelen, ongeacht de omvang en het karakter ervan, ongeacht de middelen waarmee hij gevoerd wordt”.

In een concluderend naschrift gaat Paul de Groot verder op deze uitspraak in en stelt hem tegenover de barbaarse en reделoos domme massasuggestie van de druk-op-de-knop-oorlog: „Geen enkele regering kan oorlog voeren zonder een massa van soldaten uit het volk, zonder arbeiders en arbeidsters in de oorlogsfabrieken, zonder burgerbevolking. En dus staat de massa niet weerloos, noch bij de voorbereiding van de oorlog, noch bij zijn ontketening, noch bij zijn voortzetting. De arbeidersklasse, het werkende volk, kan en moet zich rekenschap geven voor welke soort oorlog zijn medewerking gevraagd wordt: het volk kan de oorlog tegenhouden als hij op agressie gericht is, of kan hem tot de overwinning voeren als dit in zijn eigen belang is.” (. . .) „Zonder en tegen het volk kunnen de imperialisten geen oorlog voeren!”

Voor de ouderen — die ongetwijfeld vele herinneringspunten zullen terugvinden — en in het bijzonder voor de jongeren, die de strijd tegen het Hitler-fascisme immers niet uit eigen ondervinding kennen, is het van groot belang om de ervaringen en lessen van deze historische periode aan de hand van dit uiterst waardevolle IPSO-rapport te bestuderen, hun inzicht er door te verdiepen, nieuwe inspiratie op te doen en gewapend daarmee met nog grotere kracht de strijd tegen de oorlogsmachten te voeren.

J. IJISBERG

Multinationale ondernemingen — moderne roofburchten in Europa

De concentratie van kapitalistische ondernemingen over de staatsgrenzen heen brengt met zich mede dat een reeks van multinationale ondernemingen tot stand komt. Dit vindt plaats door het opkopen van bedrijven, het fuseren met en het vestigen van dochterondernemingen.

Zij nemen, naast de oude, een sleutelpositie in en spelen een overheersende rol. „Zij gelijken op burchten van middeleeuwse roofridders die gehele bevolkingen stelselmatig uitplunderen,” zo schrijft Paul de Groot in het voorwoord van een nieuwe uitgave van het *Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek*.¹⁾ De publikatie is geheel gewijd aan het hedendaagse overheersende verschijnsel in de kapitalistische economie, namelijk: ondernemingen, die met hun handel en industrie in verscheidene landen opereren en daar hun produktie en verkoop van een groot aantal goederen monopoliseren.

¹⁾ Multi-nationale ondernemingen — moderne roofburchten in Europa. Uitg. Stichting IPSO, Amsterdam. Prijs / 3,50.

Het zijn die ondernemingen, waarin kapitaal van verschillende nationaliteiten met elkaar zijn vervochten. Zij worden multi-nationale ondernemingen genoemd en zijn eigen aan het monopolistische stadium, waarin het kapitalisme zich bevindt.

Deze ontwikkeling van het kapitaal dwingt de communistische partijen ertoe zich een helder inzicht te verschaffen in de rol en de betekenis van de multinationale ondernemingen en daarmee onverbreekelijk verbonden tot het praktische aanpakken van gemeenschappelijke strijd tegen hun heerschappij.

De onderzoeker van dit verschijnsel, zo wordt gesteld in het voorwoord, „kan zich echter niet met het beschouwen van algemene verschijnselen tevreden stellen. Het gaat om concreterisering, met het doel de strijd tegen het kapitalistische stelsel effectiever te maken”.

Met dit doel voor ogen nam de CPN dan ook deel aan een samenkomst van vertegenwoordigers van communistische partijen uit een aantal kapitalistische landen, welke in september van het vorige jaar in Londen werd gehouden en waar voor de CPN P. de Groot en Joop Wolff aanwezig waren. Hier werd besloten een conferentie te beleggen voor alle communistische partijen uit de kapitalistische landen in Europa. Deze vond in januari 1971, eveneens te Londen, plaats. Naar deze conferentie werden H. Hoekstra en Joop Wolff door het partijbestuur van de CPN afgevaardigd.

Het IPSO-rapport over de multinationale ondernemingen werd samengesteld uit de schriftelijke bijdragen, die rijk zijn aan tot dusver in ons land moeilijk te verkrijgen gegevens en uit de door enkele delegaties gehouden redevoeringen.

Een keuze hieruit was onvermijdelijk, gezien de grote omvang die het rapport anders zou hebben gekregen.

Het was de eerste keer, dat verschillende partijen in de voorbereiding van een conferentie schriftelijk informatie gaven over bestaande standpunten van de desbetreffende partijen en een inzicht gaven in de feitelijke toestanden in die landen.

Zo citeren wij uit de rede van de Nederlandse delegatie dat „deze wijze van voorbereiding” een stap vooruit was, „zeker waar het erom gaat inzicht in de problemen van ieder land afzonderlijk te verdiepen en de verhouding te bezien tussen de kapitalistische staten in Europa. Het feit dat er in de Britse bijdrage gegevens verstrekt worden over de motieven van het grote monopoliekapitaal bij zijn pleidooi voor aansluiting bij de EEG is voor ons in Nederland van grote waarde. Het helpt ons te begrijpen waarom olie- en margarinekapitaal in Nederland en hun politieke vertegenwoordigers in de zogenaamde katholieke en sociaaldemocratische partijen aandringen op toetreding van Engeland tot de EEG.”

In de schriftelijke bijdrage van de CPN was onder meer gesteld, dat concentratie van de kapitalistische ondernemingen over de staatsgrenzen heen, dwingt tot concentratie van de klassenstrijd over de grenzen heen, op zijn minst tot coördinatie.

In het voorwoord wordt eraan herinnerd, dat door de meeste aanwezige delegaties op de Londense conferentie een „ver-

klaring" werd opgesteld, waarin zij hun onderlinge solidariteit proclameerden.

De CPN-delegatie had hieraan geen behoefte, aangezien op het gebied van de strijd tegen de multinationale ondernemingen in de praktijk nog alles gedaan moet worden en een solidariteitsverklaring op papier de kritische en zelfkritische ontleding van de oorzaken van deze passiviteit alleen maar kan bemoeilijken. Als voorbeeld wordt genoemd de grote staking, welke een half jaar na de conferentie bij Ford-Engeland plaatsvond zonder dat door de communistische partij van dat land enige informatie werd verschaft aan de partijen in andere landen waar Ford eveneens is gevestigd.

In dit verband is het nuttig te wijzen op het initiatief van de Amsterdamse scheepsbouwarbeiders werkzaam bij de NDSM, ADM en Verschure, met betrekking tot de scheepswerven in Schotland.

De rechtse regering-Heath trachtte uitvoering te geven aan haar plannen om de scheepswerven van de Upper Clyde in Schotland te sluiten. De werkgelegenheid van ruim 6000 Schotse metaalbewerkers kwam in gevaar.

De berichten over de daar ontwikkelende massabeweging was voor de Amsterdamse scheepsbouwers aanleiding om meer informatie te vragen en het vraagstuk van de solidariteit op hun eigen bedrijf aan de orde te stellen.

Zij waren de eersten, die via telegrammen hun solidariteit lieten blijken. Solidariteitscomités, waarin communistische en socialistische arbeiders de kern vormden, werden in het leven geroepen.

Naast het starten van een financiële campagne werden ook twee collega's uitgenodigd om informatie over de gevoerde strijd te verstrekken. Gelijkzeitig werden deze initiatieven aan hun collega's van andere Europese scheepswerven bekend gemaakt en werd opgeroepen het voorbeeld te volgen en daadwerkelijke solidariteit te tonen met de collega's van de Upper Clyde.

Het enthousiasme dat kenmerkend was voor de vergadering in Amsterdam, de ernst waarmee de shopstewards (vertrouwenslieden) van de Britse werven en leden van de actiecomités in Groningen elkaar informaties verstrekten en tot conclusies kwamen over de problemen waar de arbeidersklasse een antwoord op moet geven, toont aan hoe noodzakelijk dergelijke initiatieven zijn en beantwoorden aan de door de arbeiders gewenste ontwikkeling in de strijd tegen het internationale kapitaal.

Het onderstreept ook de stellingname van de CPN op de Londense conferentie om tot voorlichting van de arbeidersklasse in het ene land over de activiteiten in het andere land te komen en tot inzamelen van gelden en andere doeltreffende maatregelen, waarbij het allereerst onze taak is contacten te vestigen tussen de communisten die in de verschillende landen in deze ondernemingen werkzaam zijn.

Naast de schriftelijke informatie en de rede van de Nederlandse delegatie bevat het IPSO-rapport beschouwingen van de DKP (West-Duitsland), de communistische partijen van Groot-Brittannië, van Spanje, Griekenland, Denemarken, Frankrijk en Italië.

Hieruit is duidelijk op te maken, dat er grote verschillen zijn in de economische structuur in de kapitalistische landen in Europa en in het bijzonder van hun monopolistische kapitalistische ontwikkeling.

Gelijkertijd krijgt men inzicht in de verschillen van sommige partijen, hun wijze van benadering en het gewicht dat men aan sommige vraagstukken hecht.

Het verschil van opvattingen kwam bijvoorbeeld tot uitdrukking waar het ging over het organiseren van de actie tegen de schadelijke gevolgen van dit concentratieproces. In een polemiek met de Franse en Italiaanse delegatie merkt H. Hoekstra hier bijvoorbeeld over op: „onze partij (CPN) verwerpt de verdeling van de arbeidersbeweging volgens sociaaldemocratische, reformistische opvatting — een indeling waarbij de partij zich bezig houdt met propaganda en parlementaire activiteit en waarin het probleem van actie voor hogere lonen en voor verwerkelijking van sociale eisen naar de vakbeweging wordt verwezen. In ons land staat de vakbeweging onder sociaal-reformistische leiding en zogenaamd christelijke leiding, die samen met de ondernemers helpt om de politiek van het grote kapitaal en van de EEG ten uitvoer te brengen. Dit is een verschil met Frankrijk en Italië, waar vakorganisaties bestaan waarin communisten in de leiding zitten. Onze partij staat echter onder alle omstandigheden op het standpunt, dat de communistische partij, onafhankelijk van de vakbeweging, leiding moet geven aan de loonstrijd. Dit is in het bijzonder onontbeerlijk indien men de eenheid van actie van georganiseerde en ongeorganiseerde arbeiders en kaders in de bedrijven wil bevorderen”.

Hij vervolgt dan: „dat de communistische partij zich niet in de organisatorische en interne zaken van de vakbeweging mengt, maar zij mag zich aan de andere kant ook niet door reformistische elementen in de vakbeweging op sleeptouw laten nemen. In dat geval zou zij geen voorhoedepartij zijn, maar een sociaalreformistische partij onder een valse communistische vlag”.

Dit soort verschillen zijn aanwezig. Dat neemt niet weg dat de noodzaak bestaat gemeenschappelijk op te treden. Daarbij kunnen gemeenschappelijke eisen worden gesteld, informatie worden uitgewisseld en vooral de praktische solidariteit worden georganiseerd. Het is hierop ook dat P. de Groot in zijn voorwoord de nadruk legt. Hij formuleert het aldus: „In de klas-senstrijd, zoals in elke strijd, moet steeds de vraag worden gesteld: wie is de gevaarlijkste vijand? Tegen wie moeten, in de strijd voor het socialisme, de slagen geconcentreerd worden om over de gehele linie vooruit te komen? Welke delen van het ondernemersdom moeten het eerst en het hardst aangepakt

worden om de levens- en arbeidsvoorwaarden van de werknemers met hoofd en hand te verdedigen en verbeteringen af te dwingen die hun weerslag in het gehele bedrijfsleven vinden? Het antwoord luidt: DE MULTINATIONALE ONDERNEMINGEN!"

De wijze waarop en in welke mate deze strijd georganiseerd wordt „hangt weer in de eerste plaats af van de activiteit van de communistische partijen”.

W. NIEUWENHUIJSE

Een liberale visie op de EEG

Wat heeft de EEG Nederland nu per saldo opgeleverd? Uitgeverij Stenfert Kroese heeft prof. dr. F. Hartog gevraagd om daar zijn licht eens over te laten schijnen in de serie *Export en welvaart* en de heer Hartog, altijd klaar-voor-de-start met dictafoon en schrijfmachine, heeft er een boekje over geproduceerd, *Nederland en de Euromarkt*.¹⁾ Het wijkt wat het resultaat betreft niet af van de meeste geschriften van deze liberale hoogleraar. Wat interessant feitenmateriaal, een paar conclusies die de moeite van het overdenken waard zijn, enig geleuter waar de lommerd geen cent voor zou bieden en een blinde plek voor wezenlijke achtergronden.

Daardoor als geheel een nogal oppervlakkig produkt.

Laat ons met het laatste punt beginnen.

De EEG heeft natuurlijk een voorgeschiedenis. Hartog noemt als punten daarvan de totstandkoming van de Benelux, de Kolen- en Staalgemeenschap en het plan-Beyen van het begin der vijftiger jaren voor een algehele Westeuropese integratie, politiek en economisch.

Dat de Verenigde Staten met dat alles ook maar iets te maken zouden hebben gehad, moet de lezer maar raden.

Toch ligt de schaduw van de Amerikaanse druk over de hele wordingsgeschiedenis van de EEG.

De grondtrekken werden reeds aangegeven in de rede van de Amerikaanse minister Marshall in 1947, waarin hij de befaamde „hulp” aankondigde die die naam zou dragen.

De Marshall-hulp was een grootscheepse opzet om tot Amerikaanse overheersing te komen. Haar begin lag tussen de lancering van de Truman-doctrine, die verkondigde dat Amerika overal militair zou ingrijpen waar opstandige volkeren reactionaire regeringen ten val dreigden te brengen, en de vorming van het militaire NAVO-pact.

Het Marshall-plan, als economisch verlengstuk van deze strategie der wereldoverheersing, eiste *het economisch samengaan* van de „begunstigde” landen.

In de strategie van Amerika moest een herbewapende Duitse

¹⁾ Prof. dr. F. Hartog, *Nederland en de Euromarkt*. Uitg. Stenfert Kroese N.V. Leiden. 176 pag., ingen. / 23,—, bij intekening op serie / 18,40.

satelliet de sleutelrol spelen. Vandaar dat al vroegtijdig de Kolen- en Staal-Gemeenschap werd opgericht die de Duitse basisindustrie, Hitlers voornaamste economische steunpunt en daardoor zwaar gecompromitteerd, in een nieuw jasje op de been moest brengen.

De Europese Defensie Gemeenschap van 1954, opgezet als een onderdeel van de NAVO, zou de Duitse herbewapening moeten legaliseren in een „verenigd Europa”.

Het is allemaal een flinke tijd geleden, maar daarom niet minder belangrijk. Van het begin af is de „Europese eenheid” een Amerikaans economisch, politiek en militair machtselement geweest. Het is daarom niet verbazingwekkend dat de huidige crisis binnen de EEG samenvalt met een crisis in de Amerikaanse machtspositie.

Voor professor Hartog bestaan zulke factoren niet. Hoogstens maakt hij (pag. 24) de opmerking dat voor het opgeven van de nationale souvereiniteit „de constellatie in het begin van de jaren vijftig toevallig bijzonder gunstig” was.

Toevallig! Vlak na de vorming van de NAVO, ten tijde van de Korea-oorlog, in een sfeer van vervolging van progressieve mensen (McCarthy in Amerika); het dieptepunt van de koude oorlog!

Rol der concerns

De andere drijvende kracht naar een economische gemeenschap, dat wil zeggen naar een organisatie van staten die hun onderlinge tariefmuren ophieven, is de grote, voor een deel multinationale industrie geweest. De omvang van het produktie-apparaat en de onderlinge binding tussen de, in verschillende landen gevestigde, bedrijven van een en dezelfde onderneming schiep natuurlijkerwijs de wens om te komen tot marktvergroting en het verwijderen van storende hindernissen bij die vergroting.

Ook over deze factor echter laat Hartog zijn lezers in het duister. Mag men echter met een hele voorraad goede wil nog aannemen dat Hartog de eerstgenoemde drijvende kracht, die van Amerika, niet scherp ziet (verschillende van zijn uitlatingen tijdens de huidige monetaire crisis maken dat op zichzelf niet aannemelijk), bij het laatste is het zeker niet het geval.

Zo verwijst hij, in één zinnetje, naar een studie van het Europa-instituut van de Amsterdamse universiteit over de invloed van de grote ondernemingen op de besluitvorming in de EEG en die studie (*Pressiegroepen in de EEG, 1965*) liegt er bepaald niet om.

Maar ook op een andere wijze blijkt, waar professor Hartog staat op dit punt: bij de bespreking van het kartelwezen. Naar de letter is er namelijk een verschil in de Nederlandse kartelregeling, die er van uit gaat dat kartels geoorloofd zijn als ze maar geen misbruik van hun positie maken, en die van de EEG, die formeel het vormen van kartels verbiedt. Oorspron-

kelijk wekte dat zorg bij de grote Nederlandse ondernemers, die vreesden dat misschien hun zorgvuldig gemaakte overeenkomsten gevaar zouden lopen.

Hartog levert een uitvoerig pleidooi voor hun standpunt. Maar hij kan ze nu ook gerust stellen. Want in Brussel heeft men het zo druk gehad gedurende meer dan tien jaar EEG met het registreren van alles, dat men aan het verbod zelf niet eens is toegekomen!

„Attitude”

Hiervoor zeiden we, dat prof. Hartog ook allerlei dingen poneert die van nul en generlei waarde zijn.

Een ervan is dat hij een „Nederlandse attitude (houding)” bedenkt, die bij het Nederlandse gedrag in de EEG steeds terug te vinden zou zijn. „Wij” doen dit, „wij” menen dat. Maar midden in dat verhaal vermeldt hij terloops, dat anderen in die ideologische aankleding vaak een specifieke vorm zien van een stuk belangenbehartiging. Hij had er rustig aan kunnen toevoegen, dat die „wij” menigmaal sprekend lijkt op Unilever en Philips. Er liggen wat dat betreft bijvoorbeeld beroemde conflicten geboekstaafd over de prijsverhouding tussen boter en margarine.

Hartog meent ook te hebben uitgevonden, dat de Nederlandse burger meer voelt voor economische integratie dan voor politieke, welke laatste die burger een te dweperige zaak zou vinden. Om dat te bewijzen hanteert hij twee opinie-onderzoeken van verschillende instanties. In het ene, gedaan in 1969, wordt vermeld dat 87 procent van de Nederlanders „voor integratie” is. In het andere, gedaan in 1970, komt slechts 50 procent der Nederlanders voor als zijnde „voor politieke integratie”.

Voor ons lijkt de meest voor de hand liggende conclusie uit die cijfers te zijn, dat in tien jaar tijds heel veel zwendelverhalen over die heerlijke Europese eenheid door de mand zijn gevallen en dat een veel kritischer geworden bevolking heeft laten merken, dat ze de zaken door begint te krijgen.

Het EEG-effect

Een van de voornaamste stellingen van prof. Hartog — een mening die men serieus moet bezien — betreft het economisch effect van de EEG, met name voor Nederland.

Hij ziet in de vorming van de EEG de hoofdoorzaak van de langdurige hoogconjunctuur die wij in Nederland en in andere EEG-landen hebben meegemaakt en van de geweldige uitbreiding der produktie.

Het wegvallen van de tariefmuren binnen de EEG en het oprichten van een gemeenschappelijk buitentarief hebben een sterke onderlinge handel bevorderd en deze marktvergroting

is zijns inziens de voornaamste stimulans geweest voor de economie in het afgelopen decennium.

Het is een bekende stelling, die ook door Den Haag gehanteerd wordt ter verdediging van de EEG. Ze lijkt aan kracht te winnen als men, zoals Hartog doet, de vergelijking maakt met Engeland, dat in economische groei duidelijk achtergebleven is.

Maar niet voor niets houdt Hartog bij zijn stelling een slag om de arm, want een overzicht van de produktietoename in een grotere reeks van landen wekt toch de nodige twijfels. Dat leert het volgende staatje:

Jaarlijkse groei van het bruto nationaal produkt, uitgedrukt in vaste prijzen en in procenten, in een aantal landen tussen 1955 en 1970

	procenten:		
	1955-'60	1960-'65	1965-'70
Groot-Brittannië	2,8	3,5	2,3
Zweden	3,4	5,0	3,9
Noorwegen	3,2	5,1	4,4
Finland	4,0	5,4	4,2
USA	2,2	4,8	3,4
Japan	9,6	9,6	12,4
West-Duitsland	5,2	4,2	4,5
Frankrijk	5,0	5,4	5,6
Italië	5,5	5,1	6,0
Nederland	4,1	5,1	4,9
België	2,5	5,1	4,2

De cijfers, afkomstig uit statistieken van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, een economisch aanhangsel van de NAVO, laten om te beginnen zien hoe voorzichtig men moet zijn als men de produktiegroei in de EEG vergelijkt met die in Engeland.

De EEG begon pas echt te werken na 1960, maar vóór die tijd lag de groei van de produktie in Engeland al ver achter bij die in elk der EEG-landen, met België als enige uitzondering.

In de periode van 1960-'65, toen de werking van de EEG sterk tot gelding begon te komen, was de gemiddelde produktiegroei in de EEG niet groter dan voor die tijd. In West-Duitsland was ze zelfs lager. Buiten de EEG daarentegen was ze vrijwel overal groter dan in de vijf voorgaande jaren en minstens zo groot als in de EEG.

In de derde reeks jaren, die van 1965-'70, toen de EEG volop functioneerde, nam daarbinnen het jaarlijkse stijgingspercentage van de produktie nog verder toe (behalve in Nederland en België), terwijl het elders weer terugliep — op Japan na.

Op zichzelf zijn de kolossale cijfers van Japan de moeite van het bezien waard. Tenslotte is dat geen land dat een EEG-effect heeft gekend — eerder het omgekeerde.

Maar laat men dat even buiten beschouwing, dan kan men hoogstens concluderen dat verhoudingsgewijs, binnen een beperkt tijdsbestek, de EEG een zekere stimulanus gegeven kan hebben — zonder dat er echter sprake is van een wezenlijk verschil met andere ontwikkelde kapitalistische landen. De cijfers van Oostenrijk, Zwitserland, Canada en Denemarken bevestigen dat.

Bij dat alles komt dan nog, dat de produktietoename van West-Duitsland, Nederland en België veel minder verschilt van die in Canada, Oostenrijk of de Scandinavische landen, dan van de Italiaanse en de Franse. Voorspellingen voor de komende vijf jaar gaan in eenzelfde richting.

Het opmerkelijke in Hartogs opvatting is dat hij het EEG-effect, waaraan door hem dus nogal veel gewicht wordt toegekend, als vrijwel voltooid ziet. Naar zijn mening kan het slechts verlengd worden door nieuwe impulsen. Hij ziet als zodanig de Kennedy-ronde en de toetreding van Engeland tot de EEG.

Maar daarmee wordt nog eens onderstreept hoe speculatief dit alles is. Want de Kennedy-ronde is door Nixons maatregelen van 15 augustus jl. meer dan ongedaan gemaakt en vervangen door het zware geschut van de handelsoorlog; de toetreding van nieuwe leden, waartoe eind juni besloten werd, wordt in Engeland en de Skandinavische landen zwaar aangevochten en krijgt door de verscherpte financieel-economische tegenstellingen binnen de kapitalistische wereld een twijfelachtig karakter.

In Hartogs boekje staat nog veel meer dat tot onderstreping of tot tegenspraak noodt. Hij geeft interessante beschouwingen weg over twee bekende knelpunten, de landbouwpolitiek van de EEG en de vervoerspolitiek.

Hij produceert sterke cijfers over de geweldige verlegging van het Nederlandse handelspatroon die heeft plaatsgevonden (van overzee naar Duitsland vooral).

We willen volstaan met het citeren van nog slechts een paar zinnen, fraaie liberale uitspraken, ieder voor zich. De eerste: „Tussen de visie van de Nederlandse regering en die van het Nederlandse bedrijfsleven bestaan veel punten van overeenstemming. Dit is natuurlijk niet toevallig, want de regering behartigt met name de belangen van het bedrijfsleven” (pag. 34).

En dan nog deze, waarin gesproken wordt over de Amerikaanse investeringen: „Wat is de grote aantrekkingskracht van de Benelux-landen? In het algemeen de grote mate van arbeidsrust”.

Prof. Hartog vergeet soms wel eens wat, zoals we hierboven zagen. Maar wat hij zegt ligt er niet om.

Snow, de Verenigde Staten en China

De aangekondigde reis van de Amerikaanse president Nixon naar de Chinese Volksrepubliek en het voornemen de betrekkingen tussen beide landen te normaliseren, het feit, dat steeds meer staten tot erkenning van China overgaan (nu al 59, waarvan 9 NAVO-staten) en de discussies over de rechtmatige plaats van Peking in de UNO, hebben tot gevolg gehad dat de belangstelling voor dit land snel is gegroeid.

Deze toenemende belangstelling, waarvan in feite al enkele jaren sprake is, heeft waarschijnlijk aanleiding gevormd tot herdruk van *Red China To-day* van Edgar Snow¹⁾, dat voor Engels-lezenden gelegenheid biedt om meer over China te weten te komen.

De Amerikaan Snow kent China al van voor de tweede wereldoorlog, toen hij vermaardheid verkreeg met zijn boek *Red Star over China* en voor het eerst op breder schaal bekendheid gaf aan de erbarmelijke situatie onder het kolonialisme en aan de politiek van de Chinese communisten.

Red China To-day verscheen oorspronkelijk in 1962 en is dan ook voorzien van uitgebreide voetnoten en toelichtingen, omdat sindsdien China nieuwe ontwikkelingen en schokken (de culturele revolutie) doormaakte. Het is belangwekkend om kennis te nemen van de wijze, waarop Snow de opbouw in het nieuwe China beschrijft, van zijn ontmoetingen vertelt met plaatselijke functionarissen en leidende figuren.

Op sommige plaatsen is er echter een rijstebrijberg van gegevens, die bovendien — Snow is geen communist en blijft niet meer dan een buitenstaander met intense belangstelling — niet altijd terzake doende en niet verifieerbaar zijn; soms verliest de schrijver zich in psychologisch-diepzinnige bespiegelingen of, zoals in het hoofdstuk over de verhouding tussen de Sowjet-Unie en China in speculatieve beschouwingen, zonder op authentieke gegevens van Chinese of Sowjet-zijde te zijn gebaseerd.

Meer eigenlijk nog dan zijn beschrijvingen van en over China hebben op dit moment zijn woorden over de betrekkingen tussen de Verenigde Staten en China betekenis. Het besluit van Nixon om binnen afzienbare tijd naar China te gaan, betekent immers het einde van de strategie van het Amerikaanse imperialisme, zoals die sedert de overwinning van de Chinese Volksrepubliek in 1949 was toegepast.

Deze strategie, gericht op isolering van China en het vestigen van marionettenstaten rond dit land is — onder meer door de nederlagen in Korea en Vietnam — mislukt. Snow ondervond zelf de gevolgen van die agressieve isoleringspolitiek. Zolang John Foster Dulles (architect van deze politiek) leefde, kreeg

¹⁾ Edgar Snow, *Red China To-day — The other side of the river*. Pelican-reeks. Importeurs Nilsson en Lamm, Amsterdam.

Snow noch enige andere Amerikaanse journalist de kans China op legale wijze te bezoeken: de dreiging om hun paspoort bij thuiskomst te verliezen, wilden zij niet riskeren.

De herinnering aan één voorval uit die jaren, in nog geen halve bladzijde vermeld, spreekt eigenlijk boekdelen. Snow begint één van zijn hoofdstukken aldus:

„Op 26 januari 1954 vroeg de afgevaardigde Frederic R. Coudert tijdens een hoorzitting van een commissie aan Walter S. Robertson, onderminister onder John Foster Dulles:

Vr. Begreep ik Uw woorden juist, dat de kern van de huidige politiek tegenover China en Taiwan erin bestaat een voortdurende dreiging van militaire actie tegenover Rood China levend te houden in de hoop, dat er op een gegeven ogenblik een interne ineenstorting zal volgen?

Mr. Robertson: Yes, Sir, dat is mijn opvatting.

Vr. Betekent dit in wezen niet, dat de Verenigde Staten voor een onbeperkt aantal jaren een Amerikaanse heerschappij in het Verre Oosten willen handhaven?

Mr. Robertson: Ja, precies.

Getuigend voor een commissie op 10 februari 1955 verklaarde Mr. Robertson verder: „Onze hoop tot oplossing van het probleem China ligt . . . in acties, die ontbinding van binnenuit zullen bevorderen”.

Het is deze politiek, lange jaren voortgezet door opeenvolgende presidenten van Amerika, die op een fiasco is uitgelopen; het boek van Snow en de jongste berichten uit China spreken ervan, dat de toestand zich consolideert en de economische ontwikkeling, vooral voor een land, dat uit feodale achterlijkheid en misère omhoog moet worden gewerkt, snel gaat en afsteekt bij andere omringende Aziatische landen als India en Pakistan, waar ellende en analfabetisme voortduren.

Op de bekendmaking van Nixons reis naar China ontketenden de imperialistische pennelikkers volgens het gebruikelijke recept een propaganda-offensief. Er is Nixon veel aan gelegd verborgen te houden wat de grondslagen zijn van de diplomatieke ontwikkelingen, die een wijziging inhouden van zijn tot nu toe gevoerde tactiek.

Neemt men kennis van de inhoud der vraaggesprekken, welke de Chinese premier Tsjou En-lai de afgelopen maanden met diverse correspondenten heeft gehad en vergelijkt men zijn uitspraken over de betrekkingen met Amerika met die zo'n tien jaar geleden gedaan tegenover Snow, dan lijkt er een blijvend element in te schuilen.

Tegenover Snow formuleerde Tsjou En-lai het Chinese standpunt toen aldus: „In de besprekingen tussen China en de Verenigde Staten moeten uiteindelijk eerst principiële uitgangspunten worden bereikt, voordat concrete vraagstukken kunnen worden opgelost. De twee principiële punten, waarover overeenstemming moet worden bereikt zijn:

1. Alle conflicten tussen China en de Verenigde Staten met inbegrip van de conflicten tussen de twee landen in het gebied van Taiwan, moeten worden opgelost door vreedzame onder-

handelingen zonder het gebruik van of dreiging met geweld. 2. De Verenigde Staten dienen ermee in te stemmen hun strijdkrachten uit Taiwan en de Straat van Taiwan terug te trekken. Wat betreft de specifieke stappen over het tijdstip en de wijze waarop zijn onderwerpen voor latere discussie. Indien de Verenigde Staten stoppen met de politiek van agressie tegen China en met dreigen met geweld, dan is dit de enige logische conclusie, die kan worden getrokken.”

De Chinese premier kwam, blijkens Snows boek, toen al tot een veroordeling van de Amerikaanse twee-China politiek en maakte de opmerking: „Wij geloven, dat uiteindelijk een oplossing zal worden gevonden voor de betrekkingen tussen de Verenigde Staten en China. Maar er is één punt: als de Verenigde Staten hun politiek van agressie en oorlogsdreiging tegen China niet opgeven, dan is er geen oplossing mogelijk. Wij geloven niet, dat het Amerikaanse volk zijn regering zal toestaan tot in het oneindige zo een politiek te voeren. Er zijn geen tegenstrijdige belangen tussen de volkeren van China en de Verenigde Staten en vriendschap zal uiteindelijk de overhand krijgen.”

Wat er in de onderhandelingen tussen Tsjou En-lai en Nixons adviseur Kissinger, die tijdens een aanvankelijk geheim gehouden gesprek in Peking de komende reis voorbereidde, al of niet is overeengekomen met betrekking tot belangrijke internationale kwesties, blijft een open vraag en het is moeilijk zich over al de losgekomen speculaties een mening te vormen.

Wel duidelijk is, dat de agressie tegen Vietnam en het verzet daartegen in de Verenigde Staten zelf, evenals de toegenomen massastrijd in Amerika tot grote schokken hebben geleid en een tweespalt ook binnen de rijen van de bourgeoisie hebben geschapen.

Op internationaal terrein zien de Verenigde Staten hun leidende rol aangevochten en heeft een verscherping van de tegenstellingen plaats. Opvallend genoeg zijn het de verslagen tegenstanders uit de tweede wereldoorlog, Japan en Duitsland, die als sterke economische en militaire machten naar voren dringen. In zijn boek schetst Snow de rol van Japan in het Verre Oosten en Amerika's houding: „Na de Koreaanse oorlog begunstigde de Amerikaanse politiek in Japan een herleving van de militaire macht, evenals in Duitsland”. Hij signaleert evenwel de gevaren, welke daarin schuilen onvoldoende. Ten aanzien van de verhoudingen tot andere aangrenzende landen van China — zoals Mongolië, Vietnam, India — blijkt Snow over een uitgebreid arsenaal aan informatie te beschikken, die niet altijd even duidelijk worden geïnterpreteerd.

De betekenis van het boek ligt daarin, dat het wereld geschreven met een open oog voor China en met een kritische instelling ten opzichte van de Amerikaanse Azië-politiek, zoals die tot nu toe is gevoerd en op een bankroet is uitgelopen.

J. MORRIËN

Oproep van het Partijbestuur: Steunt partij en krant

In het achter ons liggende jaar hebben de lezers en vrienden van het dagblad De Waarheid en de leden en aanhangers van de CPN het bedrag van f 400.000 aan donaties en giften bijeengebracht. Deze gelden zijn benut voor de vele activiteiten van onze partij en stelden haar in staat om een grote campagne te voeren rondom de verkiezingen van dit voorjaar. Ook maakten zij het mogelijk om het verschijnen van De Waarheid te waarborgen in deze tijd van enorme moeilijkheden voor de dagbladpers.

Op velerlei wijze heeft de bevolking van ons land strijd geleverd voor haar belangen, tegen de politiek van de regering van de monopolies. De loonbeperkingspolitiek werd doorbroken door de acties van de haven- en sleepbootarbeiders in Rotterdam, door de metaalarbeiders en de bouwvakkers. Als gevolg daarvan moest uiteindelijk de beruchte loonwet buiten werking worden gesteld. In Groningen zette — in grotere eenheid dan ooit — de beweging zich voort tegen de achterstelling van het noorden door de EEG-politiek en tegen de bedrijfs-sluitingen. De middenstanders bonden de strijd aan tegen de huurverhoging van winkelpanden, die door een listig doorgevoerde wetwijziging mogelijk werd gemaakt. De studenten traden op tegen de wet-Veringa, die ten doel heeft de demotrisering van de instellingen van hoger onderwijs te verhinderen en terug te draaien. Ook in het belang van het lager en middelbaar onderwijs zijn vele acties gevoerd.

De CPN vervulde in al deze bewegingen haar rol, de communisten stonden voorop in de strijd en deden wat zij konden om ze tot succes te doen worden. Met behulp van De Waarheid, van brochures en van manifesten die in miljoenenoplage werden uitgegeven, in talrijke manifestaties en vergaderingen, werd het standpunt van de CPN uiteengezet en het politieke bewustzijn van de in actie komende bevolkingsgroepen verhoogd. Daarbij werd alleen al voor de brochures, manifesten en vergaderingen een bedrag van niet minder dan zo'n honderd-duizend gulden uitgegeven!

Bij de verkiezingen van 28 april jl. leden de regeringspartijen een nederlaag en werd de regering-De Jong tot verdwijnen genoodzaakt. Maar de monopolistische krachten willen de politiek van loon- en bestedingsbeperking voortzetten. De regering-Biesheuvel, die door de verliezers bij de verkiezingen tezamen met DS'70 is gevormd, stelt zich ten doel door lastenverzwaringen en bezuinigingen het levenspeil van de werkende bevolking aan te tasten, terwijl de uitgaven voor het militaire apparaat en de NAVO aanzienlijk worden opgevoerd.

Het zal nodig zijn in de komende maanden een scherpe strijd te voeren tegen deze plannen van de regering-Biesheuvel en van de monopolies. Het is noodzakelijk om daartoe de CPN te versterken en haar in staat te stellen om krachtig op te treden voor de belangen van de bevolking. Dit is in deze tijd

van ontredde- ring van het kapitalisme, van monetaire schokken en zich verscherpende tegenstellingen van het allergrootste belang.

Daarom doen wij een dringend beroep op alle leden en vrienden van de CPN, op alle abonnees en lezers van De Waarheid, om opnieuw een bedrag van 400.000 gulden bijeen te brengen, die het mogelijk zullen maken dat de CPN haar activiteit nog krachtiger zal kunnen verrichten en dat De Waarheid haar rol zal kunnen vervullen op een ogenblik, dat de burgerlijke perswereld geschokt wordt door concentratiemanipulaties. Wij roepen alle partij-afdelingen en alle leden en vrienden van onze partij op om onmiddellijk een begin te maken met de massale geldinzameling voor partij en krant!

HET DAGELIJKS BESTUUR VAN DE CPN

(De Waarheid, vrijdag 27 augustus 1971)

Boodschap CPN aan PNR-congres

Het partijbestuur van de CPN zond de volgende boodschap naar de Partij van de Nationalistische Republiek in Suriname. Wij danken u hartelijk voor uw uitnodiging aan onze partij, uw 10e congres met een waarnemer bij te wonen.

Het spijt ons bijzonder dat het ons op dit moment niet mogelijk is, een vertegenwoordiger naar Paramaribo te zenden.

Wij verzekeren u echter van onze warme solidariteit met al diegenen, die strijden voor een onafhankelijk Suriname, tegen kolonialisme en imperialisme.

Als enige partij in Nederland heeft de CPN steeds opgetreden voor de onafhankelijkheid van Suriname en van de Antillen en voor de opheffing van het zogenaamde Statuut, dat slechts ten doel heeft, Suriname en de Antillen hun onafhankelijkheid te onthouden en de koloniale uitbuiting voort te zetten.

De CPN zal haar strijd tegen deze koloniale onderdrukking versterken en acht solidariteit tussen de vrijheidsstrijders in Suriname en de Antillen en de democratische krachten in ons land daarbij van de allergrootste betekenis.

Wij wensen uw congres en haar deelnemers alle succes in de strijd voor een vrij Suriname.

Met kameraadschappelijke groeten
namens het Partijbestuur van de CPN
H. J. Hoekstra (voorzitter)

(De Waarheid, woensdag 1 september 1971)

Partijbestuur CPN bijeen

Zaterdag 4 en zondag 5 september was in Amsterdam het Partijbestuur van de Communistische Partij van Nederland bijeen.

Het Partijbestuur wijdde haar zitting aan een bespreking van de actuele politieke en organisatorische taken van de partij.

De inleiding werd gehouden door de voorzitter van de CPN, Henk Hoekstra.

(De Waarheid, maandag 6 september 1971)

F Engels

Bij Pegasus verschenen van Friedrich Engels

DE OORSPRONG VAN HET GEZIN, VAN DE PARTICULIERE EIGENDOM EN VAN DE STAAT

230 blz., geill., paperback, f 8,50

Een analyse van de geschiedenis van de mensheid in de vroegste etappes van haar ontwikkeling en van het ontstaan van de klassenmaatschappij en de staat. Bijzonder aandacht wordt besteed aan de ontwikkeling van de gezinsverhoudingen.

LUDWIG FEUERBACH EN HET EINDE VAN DE DUITSE KLASSIEKE FILOSOFIE

96 blz., paperback, f 3,65

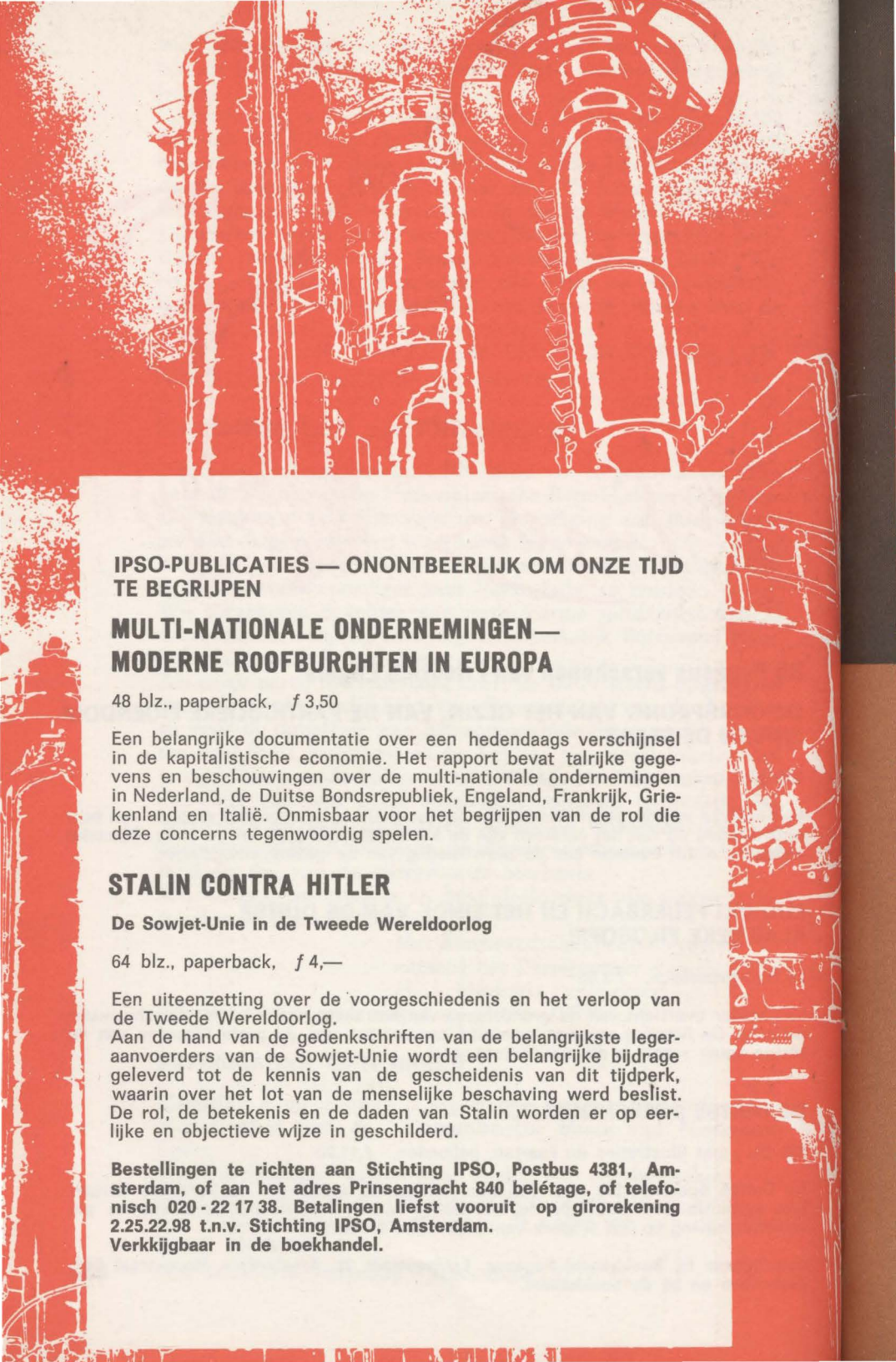
Een helder overzicht van de grondslagen van het dialectische en historische materialisme. De houding van het marxisme ten aanzien van de grote filosofen van de vorige eeuw wordt in dit werk uiteengezet.

DE DUITSE BOERENoorlog

225 blz., met illustraties en kaarten, gebonden, f 11,90

De Duitse Boerenoorlog van 1525 was het eerste bedrijf van de Europese burgerlijke revolutie. Een meeslepende toepassing van de historisch-materialistische geschiedschrijving op het tijdperk van reformatie en revolte.

Verkrijgbaar bij Boekhandel Pegasus, Leidsestraat 25, Amsterdam, Hoogstraat 143, Rotterdam en bij de boekhandel.

**IPSO-PUBLICATIES — ONONTBEERLIJK OM ONZE TIJD
TE BEGRIJPEN**

**MULTI-NATIONALE ONDERNEMINGEN—
MODERNE ROOFBURCHTEN IN EUROPA**

48 blz., paperback, f 3,50

Een belangrijke documentatie over een hedendaags verschijnsel in de kapitalistische economie. Het rapport bevat talrijke gegevens en beschouwingen over de multi-nationale ondernemingen in Nederland, de Duitse Bondsrepubliek, Engeland, Frankrijk, Griekenland en Italië. Onmisbaar voor het begrijpen van de rol die deze concerns tegenwoordig spelen.

STALIN CONTRA HITLER

De Sowjet-Unie in de Tweede Wereldoorlog

64 blz., paperback, f 4,—

Een uiteenzetting over de voorgeschiedenis en het verloop van de Tweede Wereldoorlog.

Aan de hand van de gedenkschriften van de belangrijkste legeraanvoerders van de Sowjet-Unie wordt een belangrijke bijdrage geleverd tot de kennis van de geschiedenis van dit tijdperk, waarin over het lot van de menselijke beschaving werd beslist. De rol, de betekenis en de daden van Stalin worden er op eerlijke en objectieve wijze in geschilderd.

Bestellingen te richten aan Stichting IPSO, Postbus 4381, Amsterdam, of aan het adres Prinsengracht 840 belétage, of telefonisch 020-22 17 38. Betalingen liefst vooruit op girorekening 2.25.22.98 t.n.v. Stichting IPSO, Amsterdam.
Verkrijgbaar in de boekhandel.

POLITIEK EN CULTUUR

31STE JAARGANG 10/1971 PRIJS 0.95

UIT DE INHOUD:

MIDDEN-OOSTEN BLIJFT BRANDHAARD

**DE KLUISTERS VAN DE
PRODUKTIEKRACHTEN**

HET NIEUWE ECHTSCHEIDINGSRECHT

Midden-Oosten blijft brandhaard	J. de Boo	385
De kluisters van de produktiekrachten	F. Schoonenberg	394
Biesheuvel wil met onderwijs tachtig jaar terug	O. Bosma	404
Het nieuwe echtscheidingsrecht	T. Boekman	409
De Nederlandse Antillen, stapsteen naar Zuid-Amerika	L. Macamba	415
Kort verhaal: Moorden mag niet meer	G. Verrips	423

BOEKBESPREKING

De computermaatschappij en de wezenlijke politieke vragen	J. Visser	428

PARTIJDOCUMENT

Maak De Waarheid sterk in de strijd Oproep van het dagelijks bestuur van de CPN		432

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is f 8,50 per jaar,
f 4,25 per halfjaar, losse nummers f 0,95
Studentenabonnement f 4,25 per jaar

Ons gironummer is 173127, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

maandblad, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

Midden-Oosten blijft brandhaard

Er wordt tijdens de UNO-Assemblee van dit jaar — ofschoon de toelating van de Chinese Volksrepubliek tot de Verenigde Naties de hoofdschotel is — achter de schermen druk beraadslaagd over de toestand in het Midden-Oosten. De diplomaten onderhandelen over allerlei plannen en voorstellen om tot het herstel van de vrede in dit gebied te komen, maar ondanks al dit gepraat is het nog steeds niet duidelijk of er spoedig een oplossing zal worden bereikt, die in overeenstemming is met de UNO-resolutie van 22 november 1967.¹⁾

Deze resolutie werd indertijd aanvaard als leidraad voor het zoeken van een regeling voor het gewapende conflict, dat uitbrak op 5 juni 1967. De tekst van dit belangrijke document kwam tot stand na gecompliceerde onderhandelingen tussen de vier grote mogendheden (Amerika, Sowjet-Unie, Engeland en Frankrijk) en is sindsdien door elk van de landen in het Midden-Oosten op eigen wijze uitgelegd. Toch ligt in de uitvoering van deze resolutie de oplossing verborgen voor de beëindiging van de oorlog en een duurzame regeling van de vraagstukken, die nu al tientallen jaren bestaan en de volkeren van het Midden-Oosten in voortdurende crisistoestanden gevangen houden.

De juni-oorlog van 1967 was een hevige uitbarsting van het explosieve materiaal dat in dit gebied was opgehoopt. Ofschoon de eigenlijke oorlog met zijn veldslagen en luchtgevechten slechts zes dagen duurde, bleef de strijd ook na de wapenstilstand voortduren. In de gewapende botsingen, die van tijd tot tijd opvlammen, zijn vele honderden soldaten aan beide zijden gesneuveld en ook de burgerbevolking leeft onder de voortdurende dreiging van dood en vernietiging door bombardementen en aanslagen.

Deze kant van het conflict in het Midden-Oosten heeft in de pers en op de televisie steeds de meeste aandacht gekregen. Meer in het duister bleef evenwel de koortsachtige activiteit van de olieconcerns, die in deze jaren van de labiele toestand gebruik hebben gemaakt om hun greep op de rijke vindplaatsen in deze landen te versterken en uitgangspunten te verwerven om die te benutten als de vrede op basis van een regeling tussen de bij het conflict betrokken staten zal zijn teruggekeerd.

Vooraf de Amerikaanse oliemagnaten hebben de situatie aangegrepen om hun macht uit te breiden. Hun aandeel in de olieproductie van de Arabische landen is gestegen tot 64 procent, terwijl het aandeel van de Britse en Brits-Nederlandse concerns daalde tot 20 procent. Deze verminderende invloed van de Engelse oliemonopolies gaat samen met de aangekondigde militaire terugtrekking van Britse troepen uit de gebieden aan de Perzische Golf.

Ook in het aangrenzende Perzië is de Amerikaanse invloed in enkele jaren tijds aanzienlijk gegroeid. Er zijn talrijke overeenkomsten gesloten tussen de Verenigde Staten en de regering van de Sjah. Op grond daarvan zijn miljoenen dollars toegezegd en omvangrijke wapenleveranties verricht.

Het gaat daarbij uiteraard niet alleen om de macht over de olie, maar ook om het uitoefenen van pressie in aangrenzende landen, zoals Afghanistan en Pakistan.

De activiteit van de olieconcerns is niet toevallig. Uit talrijke berekeningen is gebleken, dat de oliebehoefte, zowel in de Verenigde Staten als in West-Europa — om nog maar niet te spreken van Japan — snel zal toenemen en dat de uitbreiding van de oliewinning rijke winsten belooft.

In alle landen van het Midden-Oosten stijgt de olieproductie. Spectaculair is de uitbreiding in Libië, maar ook in Egypte — voorheen beschouwd als een olie-arm land — wordt er steeds meer olie gevonden en voortgebracht. Blijkens een artikel van de welingelichte *Frankfurter Rundschau* (15 september 1971) zijn vooral de oliedvanden op de bodem van de Golf van Suez van groot belang. Dit oliegebied wordt Morgan-Field genoemd — een naam die reeds overduidelijk laat uitkomen, dat het hier gaat om een door de Amerikaanse concerns ontdekt en geëxploreerd wingebied. Ook een Japans olieconcern is in de Golf van Suez gaan boren en heeft daar eveneens rijke bronnen gevonden. In 1969 bedroeg de olieproductie in Egypte 12 miljoen ton, in 1970 16 miljoen ton en voor dit jaar wordt een olieproductie van 20 miljoen ton verwacht. Er wordt een pijpleiding aangelegd tussen Suez en Alexandrië dat aan de Middellandse Zeekust ligt. De bouw is in handen van een groot consortium, waarin naast de Amerikanen de Westduitse firma's een belangrijke vinger in de pap hebben.

Trouwens, op elk gebied is de toenemende Westduitse invloed in Egypte opmerkelijk. De Westduitse export naar Egypte is in 1970 ten opzichte van het jaar daarvoor toegenomen met 43,7 procent. De Bondsrepubliek is nu na de Sowjet-Unie de

tweede handelspartner van Egypte. Vanuit Egypte wordt de oliestroom naar West-Duitsland van jaar tot jaar groter.

Het Suez-kanaal

Vroeger was het Suez-kanaal de belangrijkste ader, waarlangs de olie van het Midden-Oosten naar West-Europa en Amerika werd vervoerd. Thans is het kanaal reeds meer dan vier jaar potdicht. De olie moet met reuzentankers rond Kaap de Goede Hoop worden getransporteerd. De pijpleidingen, die van Saoedi-Arabië en Irak naar de Middellandse Zee lopen, zijn ontoereikend en aan teveel gevaren onderhevig. Daarom dringt het probleem van de heropening van het Suez-kanaal zich steeds meer op de voorgrond. Ook in het algemene handelsverkeer gaat de verre omweg, die er gemaakt moet worden om vanuit West-Europa en vanuit Oost-Europa de gebieden in Azië te bereiken, meer en meer knellen.

Ook in het optreden van de diplomaten die zich met het conflict in het Midden-Oosten bezig houden, gaat daarom het Suez-kanaal een grotere plaats innemen. De reis die de Britse minister van buitenlandse zaken Douglas Home in september naar Cairo maakte, werd vooral in verband gebracht met de kwestie van het Suez-kanaal. Hetzelfde geldt voor de rondreis van de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken Rogers, die eerder in het jaar verscheidene landen in het Midden-Oosten bezocht en daarbij een denkbeeld ter sprake heeft gebracht om te komen tot heropening van het kanaal. Begin oktober is dit plan in de openbaarheid gebracht; het voorziet in het bevaarbaar maken van het Suez-kanaal en het in gebruik nemen ervan door alle landen, ook van Israël, onder voorwaarde dat Egypte dan troepen zou kunnen legeren op de nu nog door Israël bezette oostelijke oever. Deze regeling zou reeds moeten ingaan vóór er een definitieve overeenkomst over het herstel van de vrede tot stand zou zijn gekomen.

Over deze interimregeling, die in het plan-Rogers vervat is, en over mogelijke andere plannen die nog niet bekend zijn geworden, wordt druk internationaal overleg gevoerd. Ook bij het bezoek van de Egyptische president Sadat aan Moskou zijn deze ongetwijfeld ter sprake gekomen.

Uit de Britse pers blijkt, dat er in Engeland zeer grote betekenis wordt gehecht aan de heropening van het Suez-kanaal. Het is voor het Britse imperialisme van enorm belang, dat het beschikt over korte verbindingslijnen met de Indische Oceaan en de landen daaromheen. De Britse vloot heeft daar nog steeds zijn steunpunten en er zijn, ook al worden er uit een aantal landen Britse troepen teruggetrokken, nog op een reeks plaatsen garnizoenen gelegerd. Engeland heeft economische hulp aan Egypte toegezegd, blijkbaar om heropening van het Suez-kanaal te bevorderen.

De Israëlische regering heeft tot dusverre de diverse plannen voor heropening van het kanaal afgewezen. Ook van Egyptische zijde toonde men zich uiterst koel. Dit neemt evenwel niet

weg dat er van alle kanten druk wordt uitgeoefend, zowel op Egypte als op Israël, om met heropening van het kanaal in te stemmen.

Militarisering en inflatie

De ultra's in Israël blijven zich nog steeds met kracht verzetten tegen elk voorstel voor een regeling, waarbij bezette gebieden moeten worden ontruimd. Zij antwoorden daarop met krijgshaftige verhalen en dreigen met nieuwe militaire stappen. Het is ongetwijfeld niet toevallig dat, toen het plan-Rogers gepubliceerd werd, vrijwel direct daarna mededelingen in de pers verschenen over de ontwikkeling van Israëlische raketwapens, soms vergezeld van duistere toespelingen over het aanbrenge van atoomkoppen op deze raketten.

De voortdurend verdergaande militarisering van Israël, die door het optreden van de ultra's van het slag Dajan wordt te weeg gebracht, heeft een ondermijnende invloed op de economie van het land. De inflatie heeft een galopperend karakter, het tekort op de handelsbalans groeit elk jaar. Eind augustus werd het Israëlische pond opnieuw gedevalueerd, ditmaal met 20 procent. Dit was de zevende devaluatie van de Israëlische munteenheid sinds 1948; de waarde van dit pond is ondertussen gedaald tot 1/17de van de oorspronkelijke koers. De nieuwe devaluatie ging gepaard aan de aankondiging van verregaande prijsstijgingen. Het eerst waren de prijzen van de meest gebruikte levensmiddelen aan bod, zoals brood, melk, vetten en eieren, die met tien procent werden opgevoerd. Daarna kwamen de duurzame verbruiksgoederen aan de beurt.

De devaluatie en de golf van prijsstijgingen heeft de overeenkomst die in 1967 gesloten was tussen het Israëlische vakverbond, de Histadrut, en de regering op losse schroeven gezet. Deze overeenkomst hield in, dat de vakbeweging de looneisen tot een minimum zou beperken, terwijl de regering op haar beurt er voor zou zorgen, dat de prijzen niet uit de hand zouden lopen. Ook voor de devaluatie hadden de prijsverhogingen de naleving van dit accoord al doorkruist. Het kwam herhaaldelijk tot stakingen, vooral in de overheidssector, omdat in de particuliere bedrijven allerlei methodes worden gevonden om met het omzeilen van de loonbepalingen toch extra loonbetalingen te verkrijgen. In de havenstad Asjdod wisten de havenarbeiders bijvoorbeeld te bereiken, dat er bij geboorten, huwelijken en andere familiegebeurtenissen extra uitkeringen werden verstrekt, terwijl daarnaast elk jaar een of twee extra maanden loon wordt uitbetaald.

In andere bedrijfstakken worden allerlei toeslagen afgedwongen; bij de arbeiders in de bosbouw bijvoorbeeld een toelage op het beklimmen van heuvels e.d. In de overheidsdiensten wilde de regering geen stappen nemen om de lonen en salarissen te verhogen en daar brak toen de strijd in de vorm van stakingen uit. Douaniers, artsen, ziekenhuispersoneel, PTT-personeel, onderwijzers en leraren, en andere groepen kwamen in beweging. Door hun strijd moest de regering concessies doen.

Na de devaluatie en de prijsverhogingen die daaruit zullen voortvloeien, kunnen nieuwe looneisen worden verwacht. Er worden in Israël reeds duurtetoeslagen verlangd, terwijl voor het jaar 1972 verdergaande looneisen aan de orde zijn gesteld. De regering wil echter de ambtenaren kort houden; zij voert aan, dat er geen geld in de staatskas is. Dat is in zoverre waar, dat met een begroting, waarop meer dan vijftig procent voor militaire doeleinden is bestemd, er weinig geld voor andere voorzieningen aanwezig is.

De weerzin tegen de enorme omvang van de militaire uitgaven groeit onder de Israëliische bevolking. Dit blijkt uit de stakingen en uit het feit, dat de kritiek op de regeringspolitiek scherper wordt. Ook de activiteit van de zogenaamde Zwarte Panters, gevormd uit immigranten die afkomstig zijn uit Afrikaanse en Aziatische landen, wijst daarop. Er wordt aangedrongen op verlaging van het oorlogsbudget en dit verlangen begint zich in sterkere mate te uiten, zozeer zelfs dat de minister van financiën Sapir zich genoopt voelde om op 11 oktober jl. voor de televisie te verschijnen en te verklaren dat hiervan geen sprake kon zijn en dat de militaire uitgaven on-aantastbaar zijn.

De prijsverhogingen drukken bijzonder zwaar op de bewoners van de door Israël bezette gebieden. Dezen — ongeveer een miljoen in getal — hebben veelal een aanzienlijk lager inkomen dan de Israëli's. Van die toch al lagere inkomens moeten na de bezetting veel hogere belastingen worden betaald dan onder het Egyptische of Jordaanse bewind regel was. De devaluatie heeft dan ook in deze gebieden aanvankelijk een ware paniek veroorzaakt.

De uiterst rechtse en militaristische kringen hebben op de toenemende ontevredenheid en op de opklinkende vredesstemmen geantwoord met een nieuwe campagne, waarin gesproken wordt over de mogelijkheid van een hernieuwd opvlammen van de oorlog. Deze kringen richten zich keer op keer tot de Verenigde Staten en verlangen nieuwe leningen en leveranties van oorlogsmateriaal. De Amerikaanse imperialisten hunnerzijds gebruiken deze situatie om hun invloed in Israël uit te breiden en het land in dienst te stellen van hun eigen doeleinden.

Palestijnse commando's

De imperialistische intriges doen zich ook in de Arabische landen gevoelen.

Een van de meest in het oog lopende gebeurtenissen uit de laatste tijd is de bloedige vervolging en fysieke uitroeiing van de beweging van de Palestijnse commando's door het regime van koning Hoessein in Jordanië. Ondanks het feit, dat ook Hoessein het niet laat ontbreken aan de bekende woedende aanvallen op Israël en op het Zionisme, liet hij het vuur richten op de Palestijnse organisaties, waarvan *El Fatah* en het *Volksfront voor de Bevrijding van Palestina* de bekendste zijn. Om

zijn feodale macht onverdeeld te handhaven, werd een wrede klopjacht op deze organisaties ontketend. Eerst gebeurde dit in de steden, waar het Jordaanse tankleger niet terugschrok voor huis-aan-huis gevechten, waarbij aan gevangen genomen tegenstanders geen pardon werd gegeven. Na het verdrijven van de Palestijnse commando's uit de steden werd de strijd overgebracht naar het platteland. Onder het mom van het onschadelijk maken van de commando's drongen Hoessseins troepen de vluchtelingenkampen binnen en richtten daar bloedbaden aan. Als men weet hoeveel politieke munt de feodale kringen in de Arabische landen al hebben geslagen uit het gefleem over de ellende en het leed in de vluchtelingenkampen — zonder dat ze ooit enig uitzicht voor deze mensen hebben geopend of een menswaardig bestaan mogelijk hebben gemaakt — is dit optreden door zijn cynisme en gewetenloosheid extra schrijnend. Aan deze terreurcampagne tegen de Palestijnse commando's hebben de Amerikaanse imperialisten hun ondersteuning verleend. De bewapening van het Jordaanse leger, die voorheen van Britse makelij was, is nu door de Verenigde Staten overgenomen. De tanks die de hutten in de vluchtelingenkampen plat walsten, droegen het merk „made in USA”.

Even bloedig was de vervolging in Soedan na de mislukte staatsgreep van een groep officieren in deze zomer. De Soedanese legerleiders en de feodale krachten gebruikten de toestand om een ware pogrom tegen de Soedanese Communistische Partij en de vakbonden te ontketenen. Bij duizenden werden communisten en vakbondskaders en leden opgepakt en velen na veroordeling in schijnprocessen opgehangen. De regeringen van Egypte en Libië verleenden hun medewerking aan de wrede onderdrukking van de communisten in Soedan, die zich hadden uitgesproken tegen de opheffing van hun partij ten gunste van het opgaan in een „eenheidspartij” naar Egyptisch voorbeeld en tegen het aangaan van een federatie tussen Soedan, Libië, Egypte en Syrië.

Ondertussen is deze „federatie van Arabische republieken” reeds gevormd tussen Egypte, Syrië en Libië, terwijl de Soedanese generaal Nimeiry aangekondigd heeft, dat Soedan in de komende maanden zal toetreden.

In Egypte hebben de imperialistische krachten hun inmenging aanzienlijk versterkt na de dood van Nasser in september 1970. Zij maken daarbij gebruik van de tegenstellingen binnen de *Arabische Socialistische Unie* (de Egyptische eenheidspartij) en van de geneigdheid van de feodale en met het buitenlandse kapitaal verbonden delen van de bourgeoisie om compromissen met het imperialisme te sluiten.

De botsingen binnen de *Arabische Socialistische Unie* vonden hun hoogtepunt in de arrestatie van Sabri en andere toonaangevende functionarissen van deze organisatie en van de regering. Thans wordt tegen hen een proces gevoerd achter gesloten deuren. Onmiddellijk nadien ging president Sadat over tot een reorganisatie van de Socialistische Unie en liet hij de grondwet wijzigen.

Deze wijziging betreft onder meer het onderstrepen van de rol van de Islam. In artikel 2 van de nieuwe grondwet staat, dat de Islam staatsgodsdienst is en dat de principes van de Islamitische wetgeving de grondslag zullen vormen van de rechtspraak in het land. Het Islamitische godsdienstonderwijs zal als een essentieel bestanddeel van het onderwijs in alle geleidingen worden opgenomen.

Ook is opvallend, dat volgens de nieuwe grondwet de bevoegdheden van de president aanzienlijk zijn uitgebreid ten opzichte van de grondwet die onder het bewind van Nasser van kracht was. De president beschikt thans over uitgebreide volmachten om „bijzondere maatregelen” te nemen, om de staatspolitiek te bepalen, om ministers, ambtenaren en militairen te benoemen en te ontslaan en om „te waken over de nationale eenheid”. In *Le Monde* (12-13 september 1971) werd gewezen op het presidentiële, alsook op het autocratische karakter van de grondwet, die voor een Fransman wel bijzondere herinneringen moet oproepen aan de volmachten waarover een De Gaulle beschikte.

Door andere commentatoren werd erop gewezen, dat de beklemtoning van de Islam als staatsgodsdienst en bron van de wetgeving, juridische wapens geeft om de ontwikkeling van zich op het marxisme oriënterende groeperingen tegen te gaan. Deze tegen de vorming van zelfstandige klasse-organisaties van arbeiders en boeren gerichte bepalingen zijn in de praktijk reeds aangevuld met maatregelen tegen arbeiders die voor de verdediging van hun levenspeil opkomen.

Sadat nam namelijk scherpe maatregelen toen er in de staalbedrijven van Heloean een staking uitbrak voor verkorting van de arbeidstijd en een betere betaling van overwerk. Tijdens deze staking, die eind augustus van dit jaar plaats had, bezetten de arbeiders een nacht lang de fabriekshallen. Ofschoon in eerste instantie enkele eisen van de stakende arbeiders werden ingewilligd, werd daarna op bevel van Sadat de repressie ingezet. Zestig arbeiders en employés werden gearresteerd.

Volgens berichten uit Cairo, die in de *Neue Zürcher Zeitung* (16 september 1971) zijn opgenomen, is er op het platteland opgetreden tegen demonstraties van boeren en landarbeiders. Dezen zouden betoogd hebben tegen de plaatselijke regeringsautoriteiten, die werd verweten dat zij in toenemende mate in het belang van de grootgrondbezitters optraden. Het blad schrijft: „De 'Oemda', de klassieke dorpsoudste die voor de autoriteiten het innen van de belastingen regelt en in meerdere of mindere mate zelf bepaalt hoe de belastingdruk zal worden verdeeld over de dorpsbewoners, pleegt tot de rijkste families van het dorp te behoren. In Nassers tijd werden pogingen gedaan om met deze traditie te breken en de 'Oemda' te laten kiezen. Maar het ziet er naar uit, dat de oude gewoonten — in zoverre ze ooit waren afgeschaft — zeer snel zullen terugkeren, zodra men ophoudt met de officiële 'socialistische' propaganda op het platteland; deze propaganda is sinds de zes-

daagse oorlog afgezwakt en sinds de machtsovername door Sadat zo goed als geheel afgebroken.”

Door het leninisme is steeds gewezen op de rol die zelfstandige marxistisch-leninistische partijen en klasse-organisaties van arbeiders en boeren in de koloniale en de voormalige koloniale landen vervullen in de strijd tegen het imperialisme. Wanneer het ontstaan van zulke partijen en organisaties wordt verhinderd, dan speelt dit de imperialisten in de kaart en betekent dit een steun aan het neo-kolonialisme.

Ook in Egypte en andere Arabische landen bevordert de onderdrukking van de communisten en het verbod van klasse-organisaties van arbeiders en boeren de intriges van de imperialisten en verzwakt het de nationale onafhankelijkheids- en bevrijdingsstrijd. Uiteraard kan een verdrag op staatsbasis tussen de Sowjet-Unie en Egypte of een uitwisseling van staatsbezoeken deze verzwakking niet goedmaken. Revisionistische opvattingen schaden de werkelijk zelfstandige ontwikkeling van deze landen en ondermijnen de weerstandskracht tegen het imperialisme.

Hoe onjuist het is om een „eenheidspartij” — ook al schrijft deze het „socialisme” in haar vaandel — als zaligmakend te beschouwen, bewijst ook de jongste ontwikkeling in Jordanië. Na het bloedbad onder de Palestijnse commando's te hebben aangericht, heeft koning Hoessein de oprichting van een Jordaanse „eenheidspartij” aangekondigd. Deze zal volgens Hoesseins mededeling aan 200 in zijn paleis bijeengeroepen aanhangers de naam dragen van *Jordaanse Nationale Unie*. Hij liet door een van zijn woordvoerders aan de pers weten, dat deze unie zeer veel zal gelijken op de *Arabische Socialistische Unie* van Egypte en dat haar program eveneens vele woorden zal bevatten over de pan-Arabische eenheid en de slechtheid van het westelijke imperialisme . . .

Vrede in het Midden-Oosten!

De toestand in het Midden-Oosten blijft gespannen. De Israëli-sche ultra's dreigen met wapengeweld en pochen op nieuwe wapens. Zij maken geen aanstalten om de bezette gebieden te ontruimen en tot een vredesregeling te komen. Van de zijde van Egypte wordt voornamelijk geschermd met heetgebakerde taal, zoals bijvoorbeeld de verklaring van Sadat, dat hij desnoods bereid zou zijn om een miljoen mensen op te offeren voor de bevrijding van het Egyptische bezette gebied.

Op deze manier zal de vrede in het Midden-Oosten niet tot stand worden gebracht. Het is duidelijk, dat de imperialisten er alle belang bij hebben, dat de onduidelijke toestand blijft voortduren, terwijl zij ondertussen hun posities proberen te versterken en de belangen van de olieconcerns laten prevaleren. Zij blijven de hoofdverantwoordelijken voor het voortwoekeren van de oorlogstoestand en voor het gevaar dat de spanningen zich zullen ontladen.

Een regeling van de conflicten door overleg, waarbij het bestaan en de veiligheid van Israël worden gegarandeerd, als ook de belangen van de Arabische landen op grondslag van de UNO-resolutie, is noodzakelijk. Het is de opvatting van de CPN, dat alleen zó nieuw bloedvergieten in het Midden-Oosten kan worden voorkomen en de vrede kan worden bereikt.

J. DE BOO

1) De tekst van deze resolutie luidt:

Terwijl de Veiligheidsraad uitdrukking geeft aan zijn voortdurende bezorgdheid over de ernstige toestand in het Midden-Oosten, de nadruk legt op de ontoelaatbaarheid van de verwerving van grondgebied door oorlog en de noodzaak, zich in te spannen voor een rechtvaardige en duurzame vrede, waarin iedere staat in het gebied in veiligheid kan leven, voorts de nadruk legt op het feit, dat alle lidstaten bij hun aanvaarding van het Handvest van de Verenigde Naties de verplichting op zich genomen hebben, te handelen in overeenstemming met artikel 2 van het Handvest,

1. bevestigt hij, dat de inachtneming van de beginselen van het Handvest de vestiging van een rechtvaardige en duurzame vrede in het Midden-Oosten vereist, welke de toepassing van de twee volgende beginselen dient te omvatten:
 - a) terugtrekking van Israëlische strijdkrachten uit bij het recente conflict bezette gebieden;
 - b) beëindiging van alle aanspraken of van iedere staat van oorlog en eerbiediging en erkenning van de soevereiniteit, de territoriale onschendbaarheid en de politieke onafhankelijkheid van alle staten in het gebied en van hun recht, in vrede te leven binnen veilige en erkende grenzen, vrij van bedreigingen met of daden van geweld;
2. bevestigt hij voorts de noodzaak
 - a) van het waarborgen van vrijheid van scheepvaart via internationale waterwegen in het gebied;
 - b) van het bereiken van een rechtvaardige oplossing van het vluchtelingenprobleem;
 - c) van het waarborgen van de territoriale onschendbaarheid en de politieke onafhankelijkheid van iedere staat in het gebied, langs de weg van instelling van gedemilitariseerde zones en andere maatregelen;
3. verzoekt hij de secretaris-generaal, een bijzondere vertegenwoordiger aan te wijzen om zich naar het Midden-Oosten te begeven om met de betrokken staten contacten tot stand te brengen en in stand te houden, ten einde overeenstemming te bevorderen en te helpen bij inspanningen voor het bereiken van een vreedzame en aanvaardde regeling in overeenstemming met de bepalingen en beginselen in deze resolutie;
4. verzoekt hij de secretaris-generaal, aan de Veiligheidsraad zo spoedig mogelijk verslag uit te brengen over de voortgang van de inspanningen van de bijzondere vertegenwoordiger.

De klusters van de produktiekrachten

... In een zeker stadium van hun ontwikkeling geraken de materiële produktiekrachten van de maatschappij in tegenspraak met de bestaande produktieverhoudingen, waarbinnen zij zich ontwikkeld hebben. Van ontwikkelingsvormen van de produktiekrachten veranderen deze verhoudingen nu in ketenen van de produktiekrachten. Dan treedt het tijdperk van de sociale revolutie in . . .

Een nieuwe lezer van *Politiek en Cultuur* stuurde dit citaat van Marx in, vergezeld van de mededeling dat hij begonnen is met het lezen en bestuderen van marxistische lectuur. Maar hij zou graag willen weten wat Marx nu precies met zijn stelling bedoeld heeft.

Aangezien het citaat nogal eens gebruikt wordt, te pas maar ook te onpas, willen we de vraag op deze plaats beantwoorden. Dit te meer, omdat ook nogal eens beweerd wordt dat de stellingen en conclusies van Marx over het wezen van de kapitalistische maatschappij, waartoe zijn diepgaand onderzoek leidde, voor vandaag de dag niet meer zouden gelden.

Wij stellen voorop dat het marxisme een levende wetenschap is, d.w.z. dat deze wetenschap van de maatschappij zich dient uit te breiden en te verdiepen met de voortdurend veranderende werkelijkheid. Maar geen levende wetenschap ontkent de eenmaal gevonden fundamentele wetmatigheden van de processen in de natuur of in de maatschappij. Water blijft water, dat altijd bij honderd graden kookt, of het nu op houtvuur of met aardgas aan de kook wordt gebracht. Het verschil is alleen dat het met aardgas vlugger gebeurt en dat nog als de volle vlam gebruikt wordt. Maar langzaam of vlug, met kleine of grote vlam, bij honderd graden gaat het water koken. Dat is een fundamentele waarheid.

Het kapitalisme van vandaag, dat imperialistisch en staatsmonopolistisch van karakter geworden is, blijft kapitalisme. Zijn grondslagen zijn dezelfde gebleven en derhalve blijven ook de fundamentele wetmatigheden, die voor dit maatschappelijke stelsel gelden, in volle omvang van kracht.

De rol van de werktuigen

Voor het productieproces zijn drie dingen nodig: de *menselijke arbeid*, de *werktuigen* en de *grondstoffen*. Zij vormen een onverbreekelijke eenheid. Dit wil echter niet zeggen dat de drie voorwaarden voor de produktie van gelijke waarde zijn.

De grondstoffen — d.w.z. de rijkdommen van de natuur in al hun verscheidenheid, zowel boven als onder de grond en in de wateren — vormen de *objecten* van de arbeid. Want het is de natuur die bewerkt en veranderd moet worden in het belang van de mensen, voor het steeds breder wordende assortiment

van behoeften en doeleinden, vanaf een paar schoenen tot en met het ruimteschip.

Om deze objecten — de natuur — te kunnen veranderen, hebben de mensen hulpmiddelen nodig, middelen om te kunnen werken. Zij worden gevormd door het hele arsenaal van werktuigen, vanaf de eenvoudige hamer tot en met de meest complexe machines, alsmede door fabrieksgebouwen, opslagplaatsen, de grond, kanalen, rivieren, transportmiddelen, hoogspanningsleidingen, e.d. Al deze middelen tezamen worden de *arbeidsmiddelen* genoemd. Van deze arbeidsmiddelen vormen de werktuigen het beslissende deel. De aard van de werktuigen toch bepaalt de kracht waarmee de mensen op de natuur kunnen inwerken. In de oermaatschappij, toen de mens nog slechts beschikte over een steen en een stok, was deze kracht praktisch nihil en stond de mens in feite hulpeloos tegenover de natuur. Wanneer men die toestand vergelijkt met die van vandaag, waarin de mens de natuur te lijf gaat met een technische apparatuur, die hem in staat stelt rivieren te temmen voor planmatige irrigatie en het leveren van stroom, om door middel van een buizennet over hele landen in elk huis aardgas te brengen, met behulp van rijdende zaagmachines zo groot als fabrieken wouden te doorkruisen voor de grondstof voor papier, en robot-auto's over de maan te laten rijden, dan is het duidelijk dat door de enorme groei van de technische uitrusting de heerschappij van de mensen over de natuur op een ontzaglijke wijze is toegenomen. Het peil van de werktuigen bepaalt dan ook het peil van de maatschappij, of, zoals Marx schreef: de economische tijdperken — dat zijn de verschillende maatschappelijke stelsels — worden niet onderscheiden door *wat* gemaakt wordt, maar door de *werktuigen*, die voor de produktie gebruikt worden.

De mens is beslissend

De arbeidsmiddelen en de objecten van de arbeid vormen samen de *produktiemiddelen*. Zij zijn de *mechanische* arbeidskrachten van het produktieproces. Samen met de menselijke arbeidskracht vormen zij de *produktiekrachten*. Het is echter de mens als het *levende* en *creatieve* deel, die van de produktiekrachten de beslissende factor is. Want het zijn de mensen, die door hun geestelijke en lichamelijke arbeid de techniek in de vorm van werktuigen, machines e.d. voortbrengen. Enerzijds zijn deze dus zelf produkten, anderzijds vormen ze de middelen voor de mensen om te kunnen produceren. Marx noemde ze in *Het Kapitaal* dan ook „de produktieve organen van de mens”. Maar het onloochenbare feit dat het de mensen zijn en niets anders, die de werktuigen en de machines, hoe vernuftig ook, uitdenken en maken, is tevens het onloochenbare bewijs dat de techniek zowel ondergeschikt als afhankelijk van de mensen is en niet omgekeerd. Hoe ingenieus ook, de techniek omvat niet meer dan de mechanische middelen en de processen in de natuur met bepaalde natuurkundige en chemische eigenschap-

pen, die een bepaalde functie in het produktieproces hebben. Ofschoon de techniek dus nooit meer dan een hulpmiddel van de mensen kan zijn, ook al werkt dat hulpmiddel jarenlang „zelfstandig”, dat door de mensen in hun „stofwisseling met de natuur” (Marx) gebruikt wordt om op een steeds bredere schaal in hun levensbehoeften te voorzien, wordt niettemin door sommige sociologen, filosofen en paniekerige publicisten een overdreven en soms geheel verkeerde betekenis waarde aan de plaats en de rol van de techniek in het produktieproces toegekend. Hele theorieën worden samengesteld om die valse opvattingen een „wetenschappelijke basis” te geven.

Zo zijn er sociologen — een van hen is Elul — voor wie de ontwikkeling van de techniek een doel in zichzelf is in plaats van een voorwaarde voor de mensen, die deze ontwikkeling tot stand brengen, om de natuur en haar processen en wetten steeds beter onder controle te krijgen voor weer nieuwe doeleinden. Deze burgerlijke sociologie houdt in dat de techniek zich van de mensen zou losmaken, een zelfstandig leven zou beginnen te leiden en eigen wetten zou gaan volgen. Sommigen gaan zover met te zeggen dat de techniek al aan de controle van de mensen ontsnapt is en bezig is de hele beschaving naar een ramp te voeren. Zij zetten de wereld op z'n kop, waarin de techniek een object van aanbidding wordt en de mensen degraderen tot haar slaven. Deze onheilverkondigers — wier angsttheorieën door fantasierijke striptekenaars met veel verve en kleur vertaald worden in robot-samenlevingen, zijn de dupe van hun eigen tragische onvermogen om door de buitenkant heen te zien. Sterker nog, de buitenkant — de technische vormen waarin de ontwikkeling van het produktieproces zichtbaar wordt — is voor hen de beslissende factor in plaats van de produktieverhoudingen, het feit nl. dat de produktiemiddelen, w.o. de techniek, het eigendom van de kapitalisten zijn. De door de techniek gefrustreerden staren zich blind op de enorme uitbreiding van door energie gedreven machines, zowel voor de produktie als voor de planning en controle over delen van het produktieproces. En zoals die arbeiders in de beginperiode van het kapitalisme, die nog gespeend van inzicht in de werkelijke drijfveren van de kapitalistische maatschappij, in elementaire woede de machines stuk sloegen, zo willen de techniek-angsthazen van vandaag de technische apparatuur afbreken en zijn verdere ontwikkeling stopzetten, in plaats van zich in te zetten om de *eigendomsverhoudingen* te veranderen. Hun somber en vals toekomstbeeld van een ontaardend mensdom als gevolg van de hoge vlucht van de techniek, is dan ook de ontkenning van het streven van de mens sinds zijn ontstaan om zich te bevrijden van de lichamelijke arbeid in het produktieproces en haar te laten verrichten door werktuigen en machines. Met de toename van de techniek in het produktieproces werd de mens ouder. Wie genoeg fantasie heeft om eens de weg van de techniek terug te gaan, zal met méér lichamelijke arbeid méér lichamelijke en geestelijke ellende tegenkomen. De houten ploeg in de ontwikkelingslanden spreekt wat dat betreft duidelijke taal genoeg.

Het doel van de menselijke arbeid is niet daarvan een slaaf te zijn, maar om door steeds meer kennis te vergaren de natuur steeds beter aan zich te onderwerpen. Daartoe dient de arbeid en de ontwikkeling van de arbeidsmiddelen als de techniek. De techniek staat pas in haar kinderschoenen, hoe groot haar vermogen ook is. Want we zijn juist de etappe van het produktieproces binnengetroden, waarin de rol van de menselijke geest, d.w.z. de rol van de wetenschappen als de chemie, elektronica, thermodynamica, cybernetica, atoomenergie, enz. van vitale betekenis wordt. De wetenschap kan al materialen scheppen met van te voren geprogrammeerde eigenschappen, materialen ook, die in de natuur onbekend zijn en alles overtreffen wat de mensen in duizenden jaren ter beschikking hebben gehad, synthetische diamant maken, onbreekbaar glas, harsen waarmee secties van bruggen gelijmd kunnen worden, halfgeleiders enz. De wetenschap heeft de automatische fabriek opgeleverd, die door cybernetische machines „bestuurd” wordt. De produktie, die gebaseerd is op de resultaten van de wetenschappen, neemt daarmee meer en meer het karakter aan van uitgebreid laboratoriumresearch, terwijl de wetenschappen zelf in toenemende mate een directe produktiekracht worden.

Waren in het verleden de werktuigen het verlengstuk van de handen en vergrootten zij hun mogelijkheden, thans kan men zeggen dat machines als computers, cybernetische machines, het verlengstuk van de hersenen vormen en hun mogelijkheden vergroten. Maar ook deze nieuwste ontwikkeling van het produktieproces is een ontwikkeling van de menselijke geest, die eens te meer bewijst dat niet de techniek, ook niet in haar meest verfijnde vormen, maar de mens beslist.

Al het geklets over een suprematie van de techniek boven de mens werkt alleen maar de primitieve opvattingen van nog heel wat mensen in de hand als zou de techniek op zich schuldig zijn aan de maatschappelijke misère als werkloosheid, milieuvervuiling, honger en oorlogen. Zij zeggen: als er geen vliegtuigen waren, konden er ook geen bommen worden gegooid. Of, als er geen chemische industrie was, zouden er ook geen explosies als bij Marbon voorkomen. Of, door de machines worden arbeiders werkloos. En ga zo maar door.

Natuurlijk zijn deze opvattingen niet houdbaar en trouwens ook inconsequent. Zij zijn niet houdbaar omdat de produktie van goederen altijd het resultaat is geweest van technische kennis en haar toepassing, ook toen de produktie nog niet veel meer omvatte dan voedsel, kleding, woonruimte, kook- en bewaargerei e.d. Zonder de arbeid, d.w.z. zonder de technische arbeidsmiddelen, zou de mensenmaatschappij niet bestaan. Zij is het resultaat van de arbeid met behulp van de techniek. En de groei van de techniek was en is de voorwaarde voor de ontwikkeling van de maatschappij. Het is daarom inconsequent de verdere technische vooruitgang af te wijzen, waar het com-

fort van vandaag het gevolg is van de technische vooruitgang van gisteren.

Wie uit een explosie in de chemische industrie de eis formuleert: weg met deze industrie, verlangt de stopzetting van de maatschappelijke ontwikkeling, die de ontwikkeling van het produktieproces is. Plastic bijvoorbeeld is een behoeftefactor van de eerste rang geworden, die in alles haar toepassing vindt. Wie de technische vooruitgang wil beëindigen, spreekt het doodvonnis over de maatschappij uit.

De landbouw op het peil van de techniek van de middeleeuwen, zonder het moderne agrarische machinepark, zonder kunstmest en de chemische bestrijdingsmiddelen, zou de dood betekenen voor honderden miljoenen mensen. De snel groeiende wereldbevolking vraagt nog heel wat meer techniek, opdat om te beginnen allen voldoende kunnen eten, wonen en zich behoorlijk kleden. Een groot deel van de mensheid lijdt honger niet *vanwege* de moderne techniek, maar omdat deze haar door de eigenaars van de technische apparatuur, de grote internationale kapitalisten, onthouden wordt. Het winstbejag van de imperialisten, dat ook ten grondslag ligt aan het kolonialisme en neo-kolonialisme, heeft de toestand veroorzaakt dat tweederden van de wereld voornamelijk grondstoffenleverancier zijn voor een klein aantal hoog industrieel ontwikkelde landen, waar de moderne techniek haar toepassing vindt in de verwerking van de grondstoffen.

Dat de technische vooruitgang risico's van ongelukken en zelfs rampen inhoudt, is bekend. Nog altijd vliegen treinen uit de rails, storten vliegtuigen naar beneden en vinden grote aantallen verkeersongelukken plaats. Ook de ruimtevaart heeft al heel snel offers geëist. Maar de maatschappelijke ellende als armoede, werkloosheid, milieuvervuiling, hongerexplosies, epidemieën en oorlogen, is niet het gevolg van menselijke onachtzaamheid en onvoorzichtigheid, of bij geheel nieuwe objecten van onvoorziene omstandigheden, maar vloeit voort uit het feit dat de produktiemiddelen zich in handen van de monopolie-magnaten bevinden. Zij gebruiken de techniek precies zoals zij het staatsapparaat gebruiken: voor hun doeleinden en belangen op kosten van de rest van de mensheid. En misbruiken haar ook om het voornaamste doel van de kapitalistische economie — het maken van steeds meer winst — zo dicht mogelijk te benaderen. Agressie- en koloniale oorlogen waren altijd het brutaalste voorbeeld van dit misbruik, zowel voor de vervaardiging van wapens en munitie als bij het gebruik er van. Dit geldt ook voor de snelle vervuiling van water en lucht door de industrie. Het is echter onloochenbaar dat de wetenschap en haar technische toepassing, die in staat zijn nieuwe produkten te leveren, ook de kwalijke gevolgen bij de vervaardiging ervan kunnen voorkomen. Het gebeurt echter niet of onvoldoende, omdat een technische apparatuur, die verontreiniging van lucht en water moet verhinderen, de produktiekosten hoger maakt. Dat is dan ook de reden, dat met volslagen minachting voor de noodzaak het water van de oceanen schoon te houden, o.m. met het oog op de visstand,

levensgevaarlijke afvalprodukten in de zee worden gestort. Al het gelettert over het „gevaar van technische vooruitgang” is alleen maar verwarringwekkend en leidt de aandacht af van de voornaamste taak van de niet-bezitters, die de slachtoffers zijn van het misbruik van de techniek: de strijd voor „de onteigening van de eigenaars” (Marx) van de produktiemiddelen, waardoor de produktieverhoudingen fundamenteel veranderd worden.

De produktieverhoudingen

De *produktieverhoudingen* nu zijn de betrekkingen, die de mensen in het produktieproces met elkaar aangaan. Omdat de produktie van de materiële goederen een sociaal of maatschappelijk proces is, hebben we te maken met die betrekkingen tussen de mensen, die bepaald worden door hun deelname aan het produktieproces. Vriendschappelijke, geslachtelijke en soortgelijke relaties zijn van persoonlijke aard; ze worden over het algemeen wel beïnvloed door de plaats, die de mensen in het produktieproces innemen — ook hier geldt, zij het niet denigrend, soort zoekt soort — maar het zijn uiteraard andere drijfveren dan die van de produktie, die tot zulke relaties leiden. Hiervan afgezien zijn er in het produktieproces allerlei verhoudingen. In het ontwikkelingsproces van de mensenmaatschappij is een arbeidsdeling gegroeid, die er toe heeft geleid, dat de produktie als het ware in duizenden afzonderlijke activiteiten uiteenviel. Iedereen weet dat er binnen elke industrietak en binnen elke onderneming, evenzovele afzonderlijke activiteiten bestaan als er vormen en onderdelen van een bepaalde produktie zijn. En elke verdere specialisatie betekent een nieuwe arbeidsdeling. Zij heeft ook betrekking op het verschillende werk, dat door arbeiders, ingenieurs, tekenaars, boekhouders, laboranten, chefs, vertegenwoordigers, schoonmaakers, enz. enz. in een en hetzelfde bedrijf wordt verricht. Behalve deze onderlinge verhoudingen, zijn er die tussen de verschillende sociale lagen van de bevolking als de arbeiders, middenstanders, boeren, intellectuelen, kunstenaars, studenten enz.

In het totaal van al deze produktieverhoudingen is echter maar één verhouding fundamenteel en bepalend voor elk economisch stelsel: dat zijn de *eigendomsverhoudingen!* Want deze zijn het, die laten zien, wie de eigenaars van de produktiemiddelen zijn, van de grondstoffen, de energiebronnen en de technische apparatuur.

In de kapitalistische maatschappij nu zijn de kapitalisten de eigenaars van de produktiemiddelen. Zij vormen de klasse van de bezitters; de salaris- en loontrekkers, die in ons land zo'n driekwart van de bevolking uitmaken, vormen de klasse van de niet-bezitters. De kapitalistische maatschappij is derhalve een klassenmaatschappij, waarin de bezitters van de produktiemiddelen zich verrijken op kosten van de niet-bezitters, d.w.z. door middel van de uitbuiting van hun arbeidskracht. Om te

kunnen bestaan moeten de niet-bezitters hun geestelijke en lichamelijke arbeidskracht aan de eigenaars van de produktiemiddelen verkopen. De prijs daarvan is het loon of salaris. Aangezien de rijken steeds rijker worden en het aantal miljonnairs en multi-miljonairs in ons land sinds het einde van de oorlog verzesvoudigd is, namelijk van rond duizend tot rond zesduizend, is het duidelijk, dat dit alleen kon gebeuren door de onderbetaling van de miljoenen werkers van hoofd en hand. Of anders gezegd, het grootste gedeelte van de vruchten van de maatschappelijke arbeid gaat in de vorm van winst naar de eigenaars van de produktiemiddelen.

In werkelijkheid is dit patroon in het huidige monopolistische kapitalisme nog heel wat ingewikkelder. In ons land worden de voornaamste produktiemiddelen, met name de grondstoffen en de meest ontwikkelde techniek, beheerst door de grote concerns. Daardoor zijn tal van niet-monopolistische ondernemers, hoewel zelf ook bezitters van produktiemiddelen, in feite afhankelijk van deze concerns en bestaan ook op dit niveau tegenstellingen.

Men kan dan ook zeggen dat rond de eigendom van de produktiemiddelen het touw van alle menselijke verhoudingen in het produktieproces geknoopt is.

De klassenstrijd

De vraag nu is wat de niet-bezitters — de werkers van hoofd en hand — dwingt over te gaan tot handelen, tot het voortdurende gevecht met de kapitalisten in de veelvuldige vormen van de klassenstrijd, die haar voltooiing vindt in de sociale revolutie.

Door zijn diepgaande studie van de kapitalistische maatschappij ontdekte Marx dat de ene basiskant van het produktieproces — de produktiekrachten — aan een voortdurende *verandering* onderhevig is, terwijl de andere basiskant — de produktie- of eigendomsverhoudingen — *onveranderlijk* blijft. De ontwikkeling van de produktiekrachten als gevolg van de voortdurende verandering, waaraan zij onderhevig zijn, is een gecompliceerd proces, waarin verschillende elementen elkaar beïnvloeden. Maar in de eerste plaats wordt zij bepaald door de vooruitgang van de techniek. De ontwikkeling van een nieuw instrument maakt het nodig andere, nieuwe apparatuur te ontwikkelen. Een technische nieuwigheid in een deel van de produktie brengt de reorganisatie van andere delen van de produktie met zich mee. De vinding van de werking van elektriciteit en haar gebruik heeft tot een technische omwenteling in het produktieproces geleid, die het „aanschijn” van de maatschappij totaal veranderd heeft. Haar verdere toepassing in de elektronica is een nieuwe, omwentelende ontwikkeling. De uitvinding van plastic heeft het ontstaan van geheel nieuwe industrieën tot gevolg gehad.

De vooruitgang van de techniek heeft uiteraard ook gevolgen voor de mens zelf. Want het werktuig kan niet gescheiden

worden van het gebruik er van, van de mens die het maakte en die het bedient. Elke technische nieuwigheid verandert niet alleen het karakter van de arbeid, maar leidt ook tot grotere bekwaamheid van de mensen. Daardoor krijgen de mensen weer meer kennis van de natuur, die weer tot nieuwe technische toepassing leidt. In dit proces van wisselwerking verandert de mens derhalve ook zelf.

Dit alles laat zien dat de produktiekrachten — de mensen en hun technische apparatuur — het meest beweeglijke en veranderlijke element van de produktie zijn en er dientengevolge het beslissende en revolutionaire element van vormen. Of anders gezegd: de produktiekrachten vormen het voorwaarts strevende deel van de maatschappij, de krachten die haar doen ontwikkelen.

De produktiekrachten zitten evenwel opgesloten in het starre omhulsel van de eigendomsverhoudingen, waarbinnen zij zich ontwikkelen. Men zou dit kunnen vergelijken met het ei, dat binnen de onbeweeglijke schaal groeit en ervaart dat de schaal op een bepaald moment verdere groei onmogelijk maakt, tenzij de schaal verbrijzeld wordt.

Het is duidelijk dat de elementen, die tezamen een proces uitmaken, elkaar voortdurend beïnvloeden. Marx toonde aan dat in het produktieproces van elke klassenmaatschappij de produktie- of eigendomsverhoudingen aanvankelijk de produktiekrachten ontwikkelen, maar later deze ontwikkeling stagneren en tenslotte tot de ketenen van de produktiekrachten worden. Het ontstaan en de ontwikkeling van de kapitalistische maatschappij — het object van Marx' studie — heeft dit gebeuren in volle omvang onthuld.

De burgerlijk-kapitalistische maatschappij vormde zich op dat moment in de geschiedenis, waarop de produktiekrachten binnen de feodale maatschappij op een zodanig peil waren gekomen, dat zij zich niet langer verdroegen met de bestaande eigendomsverhoudingen. Deze werd gevormd door de adel als grootgrondbezitters en de aan hun grond gebonden horigen en lijfeigenen. Binnen deze feodale maatschappij had zich in de steden het begin van de fabriekmatige produktie ontwikkeld. Voor haar verdere groei moest over vrije arbeidskrachten kunnen worden beschikt en moesten ook allerlei andere obstakels voor de ontwikkeling van de kapitalistische produktie en handel uit de weg worden geruimd. Aangezien de eigendomsverhoudingen van de feodale maatschappij zich daartegen verzetten — de heersende klasse geeft haar bevoorrechte positie niet vrijwillig prijs — moest de opkomende klasse, de stedelijke bourgeoisie die de nieuwe produktiekrachten vertegenwoordigde, de oude maatschappijvorm vernietigen. Door dit te doen werden de nieuwe eigendomsverhoudingen — de kapitalistische — niet slechts in overeenstemming gebracht met het peil van de produktiekrachten van dat moment, maar konden zij deze ook verder ontwikkelen. De snelle groei van het kapitalisme was daarvan het bewijs.

Maar deze toestand was niet blijvend. Het kapitalistische stelsel bracht op zijn beurt een nieuwe klasse voort — de arbeiders-

klasse — wier belangen moesten gaan botsen met de kapitalistische eigendomsverhoudingen. Want ofschoon de maatschappij zich onder kapitalistische verhoudingen, op de grondslag van een voor de grootindustrie vereiste hogere techniek, aanzienlijk ontwikkelde, is de ontwikkeling van de maatschappij als zodanig niet het doel van de kapitalistische economie, maar het maken van winst door de eigenaars van de produktiemiddelen door de uitbuiting van de arbeidersklasse, die de produktie voortbrengt.

Dat hierdoor de ontwikkeling van de maatschappij gepaard gaat met haar afremming en zelfs afbraak, laat de kapitalistische werkelijkheid van alledag zien. De miljoenennota en het daarop steunende program van de regering-Biesheuvel dragen er alle kenmerken van. Zowel de directe aantasting van het levenspeil van de werkers als het onvoldoende of helemaal niet realiseren van de behoeften op alle maatschappelijke gebieden, tonen aan dat de ontwikkeling van de maatschappij in ons land geremd wordt door de kapitalistische eigendomsverhoudingen. Hieruit blijkt tevens, dat het kapitalisme niet bij machte is de problemen, die het zelf scheidt, meester te worden en op te lossen. Integendeel, zij werden groter naar mate het kapitalisme zich ontwikkelde om in het tijdvak van het imperialisme wereldomvattend te worden. De onoplosbaarheid werd zichtbaar gemaakt door de economische crisis, massale werkloosheid, armoede en twee wereldoorlogen. Het imperialisme, dat een waarlijk gigantisch technisch apparaat heeft opgebouwd, is tengevolge van de eigendomsverhoudingen niet in staat de gehele mensheid te voeden, maar voert er agressie-oorlogen tegen zoals in Vietnam en gebruikt het technische vermogen om natuur en mensen te vernietigen. In de eigen landen leidt het concentratieproces tot het willen afstoten van gebieden als het noorden van ons land en Schotland. Terwijl op de ene plaats, alweer als gevolg van technische vooruitgang, nieuwe industrieën ontstaan, worden elders fabrieken gesloten. De internationalisering van de concerns leidt enerzijds tot het ontstaan van reuzenondernemingen, anderzijds tot een internationale veldslag, buiten en binnen de EEG, die de gehele kapitalistische economie doet schokken. De aan de gang zijnde valuta-oorlog is hiervoor bijzonder illustratief. Zo worden binnen het imperialisme de tegenstellingen tot het uiterste verscherpt.

De sociale revolutie

Het tekent het genie van Marx, die levend en werkend tijdens de opkomst van het industriële kapitalisme, niet slechts alle camouflage van dit stelsel wist af te rukken, maar ook aantoonde dat de ontwikkeling naar steeds grotere concentratie tot gevolg zou hebben, dat de produktie- of eigendomsverhoudingen steeds meer de kluisters zouden worden van de produktiekrachten. En dat hierdoor de arbeidersklasse als de vertegenwoordigster van de produktiekrachten, gedwongen zou worden de strijd aan te gaan met de klasse der kapitalisten als de vertegenwoordigster van de overleefde eigendomsverhou-

dingen. En dat zij daarbij tot het uiterste zou gaan: het breken van de kluisters door de sociale revolutie.

Ook de klassenstrijd heeft zijn geschiedenis, d.w.z. hij maakt een ontwikkeling door van lagere naar hogere vormen, van sociale naar politieke strijd. Hoewel deze strijd al in een groot deel van de wereld ten gunste van de werkende massa's is voltrokken, is het duidelijk dat hij in de hoog industriële ontwikkelde landen moeilijk en gecompliceerd is. Maar ook daar verbreedt en verdiept de klassenstrijd zich. Dat bewijzen de grote klassengevechten van de laatste jaren, zowel in Europa als in de Verenigde Staten van Amerika. Ook ons land was het terrein van omvangrijke krachtmetingen met de bezittende klasse, voornamelijk op het gebied van de loonstrijd en de werkgelegenheid, terwijl andere belangrijke vraagstukken als het onderwijs, de NAVO-bewapening, de landbouw en de middenstand, tot grote beroeringen leidden. Deze strijd zal zich verder ontwikkelen en hogere vormen krijgen, juist omdat de grote kapitalisten ter bescherming van hun klassebelangen die maatregelen zullen willen treffen, die de maatschappelijke ontwikkeling nog verder schaden. Daardoor zullen de eigendomsverhoudingen meer en meer in opspraak komen en het directe doelwit van de klassenstrijd worden.

Lenin noemde het imperialisme het stervende kapitalisme. Natuurlijk handhaaft het zich nog door middel van een omvangrijke verwarring stichtende propaganda, door corruptie en militarisering van de economie, door lapmiddelen en door geweld, maar het is gedoemd te verdwijnen, zoals alle voorafgaande klassenmaatschappijen tot verdwijnen gedoemd waren. De *valse* bewering als zou de concentratie van kapitaal en industrie een bewijs van kracht zijn van het imperialisme, wordt door de praktijken van dit stelsel zelf, vanaf de miljoenennota tot en met Vietnam, gelogenstraft.

Het vraagstuk van de klassenstrijd, die het gevolg is van de botsing tussen de produktiekrachten als het progressieve deel van het productieproces en de zich overleefd hebbende eigendomsverhoudingen, is dan ook in de eerste plaats een vraagstuk van inzicht in de maatschappelijke werkelijkheid. In zijn boek *Wie zijn de volksvrienden?* zette Lenin opnieuw uiteen dat de klassenstrijd tot de wereld van de ideeën en idealen behoort, die tot het handelen leiden. Maar zowel de ideeën als de idealen en de daaruit voortvloeiende activiteiten van de arbeidersklasse, komen op hun beurt voort uit het *begrijpen* van de maatschappelijke werkelijkheid, d.i. van de structuur van de kapitalistische maatschappij, die gevormd wordt door de produktie- of eigendomsverhoudingen. Deze structuur is het materiële en de voorwaarde voor het denken en handelen. Maar het zijn de ideeën, die tot handelen leiden, die op hun beurt het materiële beïnvloeden, tot en met de sociale revolutie. Het is de communistische partij, die de arbeidersklasse en haar bondgenoten het inzicht in de maatschappelijke werkelijkheid en het revolutionaire perspectief geeft. Dat bepaalt mede haar leidende rol.

Biesheuvel wil met onderwijs tachtig jaar terug

Voor zover valt na te gaan is de laatste minister, die zich heeft uitgesproken tegen kosteloos voortgezet onderwijs, De Savornin Lohman geweest. In 1891 verklaarde hij dat „hij in verband met den tegenwoordigen toestand van het middelbaar onderwijs een regeling van de kosteloze toelating niet ter hand wilde nemen”. Hij stelde zich daarmee zelfs voor die tijd al reactionair op: zijn voorganger baron Mackay kon zich „in beginsel met kosteloze toelating verenigen”. Volgens Mackay „leverden de bestaande wettelijke voorschriften geen bezwaar op om dit beginsel in praktijk te brengen”.

De voorstanders van kosteloos voortgezet onderwijs hanteerden toen al als voornaamste motief de democratiseringsgedachte: op de algemene vergadering van de „Vereeniging van Leeraren aan inrichtingen van middelbaar onderwijs”, gehouden in 1889 in Middelburg, trad dr. Vitus Bruinsma bijvoorbeeld op voor „proportionele schoolgeldheffing” (naar draagkracht) omdat „het onderwijs meer dan nu het geval is ten goede moet komen aan de mingevoeden”. Een jaar later toonde het Kamerlid Heldt zich voorstander van kosteloze toelating van onvermogen jongelui met aanleg — dat gebeurde bij de behandeling van de begroting van binnenlandse zaken, waaronder onderwijs toen nog ressorteerde.

Op 9 april 1892 werd de eerste stap op weg naar kosteloos voortgezet onderwijs gezet: toen werd bij Koninklijk Besluit art. 23 van het reglement voor de rijkshogereburgerscholen zo gewijzigd, dat het mogelijk werd vrijstelling van schoolgeld te verlenen. Zeven jaar later werd de regeling uitgebreid tot mogelijke kosteloze verstrekking van boeken en leermiddelen.

Als het kabinet-Biesheuvel zijn zin krijgt zal precies tachtig jaar na de 1e stap vooruit op weg naar kosteloos onderwijs een stap achteruit gedaan worden: voor 1972 is wederinvoering van het schoolgeld voor de laagste klassen van het voortgezet onderwijs — de klassen met leerplichtige kinderen — gepland. Een groei, die geduurd heeft van 1892 tot 1955 (toen alle onderwijs aan leerplichtigen kosteloos werd), zou daarmee stopgezet en teruggeschroefd worden. Een ontwikkeling die nog lang niet aan z'n eindpunt was gekomen: kosteloos onderwijs voor allen, van kleuterschool tot en met hoger onderwijs.

Als men de bezuinigingsplannen van het kabinet-Biesheuvel plaatst tegen deze achtergrond van de onderwijsgeschiedenis van ons land blijkt pas goed hoé reactionair, hoé achterlijk en hoé catastrofaal de voornemens van het huidige kabinet zijn.

Bezuinigingen moeilijk omkeerbaar

Bezuinigingen op het onderwijs worden, naar de praktijk leert, niet één, twee, drie goedge maakt. Het kost lange jaren om

terug te winnen wat men verloren liet gaan. Een goed voorbeeld vormen de bezuinigingen, die werden doorgevoerd in de crisistijd vanaf 1929. Met deze bezuinigingen werd een uitbouw tot staan gebracht, die de uitgaven voor het onderwijs per hoofd van de bevolking had doen stijgen van f 18,85 in 1900 tot ruim 65 gulden zo'n dertig jaar later. (De bedragen zijn omgerekend naar het prijspeil van 1953 en geven dus een beeld van de reële koopkracht.) In de jaren voor de tweede wereldoorlog zakte het bedrag steeds verder terug tot om en nabij de 55 gulden. *Het heeft tot 1952 geduurd vóór het peil van 1930 weer was bereikt.* Uitgaande van het percentage van het nationale inkomen dat wordt besteed aan het onderwijs duurt de periode van herstel nog langer: de 4,6 procent van het begin van de dertiger jaren werd pas weer bereikt in 1956! Via 6,7 procent in 1965 steeg het percentage tot 8,3 procent thans.

De regering-Biesheuvel maakt er geen geheim van, dat ze met de aangekondigde maatregelen bepaald nog niet aan het eind van haar bezuinigingslatijn is. Bij de debatten over de rijksbegroting verklaarde de premier onomwonden, dat het kabinet zich nog aan het beraden is over de vraag, of er ook schoolgeld zal moeten worden ingevoerd voor het basisonderwijs. Evenmin heeft men de verhoging van de schoolgelden voor het kleuteronderwijs definitief uit het hoofd gezet.

Het tijdelijk afzien van deze verhoging was overigens een duidelijk succes van de enorme actie, die bij het bekend raken van de bezuinigingsplannen op gang kwam. Dit besef is zelfs doorgedrongen tot Den Uyl, die in de Tweede Kamer een poging deed deze actie te claimen — dit ondanks de wel buitengewoon aarzelende houding, die vele van zijn partijgenoten in de leiding van bijvoorbeeld de onderwijzersbond van het NVV (de ABOP) tegenover de actie innemen.

Eenheid in onderwijsactie

De actie vond zijn voorlopige hoogtepunt in de demonstratie van 25 september in Den Haag. Men moet teruggaan tot de strijd voor algemene leerplicht uit het begin van deze eeuw om een vergelijkbare manifestatie voor beter onderwijs te zien. In één bepaald opzicht was de 25-septemberactie zelfs volstrekt uniek: er werd gedemonstreerd door ouders en leerkrachten uit alle takken van onderwijs, van kleuterschool tot universiteit — er werd gedemonstreerd voor eisen die hetzelfde brede scala omvatten. Deze nieuwe eenheid is een kostbaar goed dat zorgvuldig bewaard moet blijven — een belangrijke uitbreiding ook van het arsenaal aan wapens dat het onderwijs ter beschikking heeft om de aanval van dit kabinet af te slaan. In dit verband kan men niet anders dan de houding bekritisieren van bepaalde sociaaldemocratische leiders in de onderwijsorganisaties. Zo weigerde bijvoorbeeld het hoofdbestuur van de ABOP systematisch om de bezuinigingsmaatregelen bij het hoger onderwijs te betrekken in haar overigens

onverbloemde afwijzing van de regeringsplannen. De filosofie die hierachter zit werd in december van het vorige jaar heel duidelijk geformuleerd door ABOP-voorzitter Steenbergen, tevens Eerste Kamerlid voor de PvdA. In zijn openingsrede tot het congres van zijn bond — met z'n 35.000 leden veruit de grootste leerkrachtenorganisatie in Nederland — zei hij ter verklaring van het achterblijven van gewenste verbeteringen bij het basis- en voortgezet onderwijs, dat naast andere redenen stellig ook het feit dat het wetenschappelijk onderwijs teveel van de toename van de onderwijsuitgaven op zou slokken er één is: „en dat leidt me tot de vraag — en ik zeg bij voorbaat dat ik daarbij niet alle aspecten van 't probleem stel: is 't langer aanvaardbaar dat rechten door allen niet verwezenlijkt worden, ja, dat benadeling van grote groepen blijft bestaan, doordat bevoorrechtiging van een minderheid, de studenten, gefinancierd moet worden? Als ik de vraag zo stel zal ieder welkend mens deze ontkennend beantwoorden. Hij moet dan echter wel bedenken, dat in Nederland de afgelopen decennia niet in overeenstemming met zijn antwoord gehandeld is. Dat is niet alleen een tekortkoming van het huidige (toen het kabinet-De Jong, red.) kabinet, voorgaande kabinetten hebben niet of nauwelijks anders gehandeld”.

Steenbergen beriep zich daarbij zelfs op een uitspraak van . . . prof. Van Maarseveen, die op de „schrille tegenstelling tussen meer dan 35 kleuters per leidster in het kleuteronderwijs en één onderwijskracht op 12 studenten” had gewezen.

Steenbergen citeerde verder Van Maarseveen aldus: „En wat zegt nu het parlement? Zegt dat: schuif maar een beetje met die onderwijsbegroting zodat het basisonderwijs meer krijgt? Nee, dat zegt vrijblijvend: Er moet een lagere leerlingenschaal komen en wilt u meteen alstublieft zorgen, dat het wetenschappelijk onderwijs wat beter bemand wordt” en knoopt daaraan de instemmende conclusie vast, dat prof. Van Maarseveen in feite daarmee zegt, „dat we in Nederland tot nu toe alleen maar bereid zijn geweest lippendienst te bewijzen aan de democratisering van het onderwijs”.

Tot zover de gedachtengang van Steenbergen, die verder voor zichzelf spreekt en een uiting is van politieke kortzichtigheid. Verscheidene afdelingen van de ABOP stellen zich overigens op het standpunt, dat geen enkele bezuiniging op geen enkele tak van onderwijs aanvaardbaar is. Het is immers volkomen duidelijk, dat de onderwijsproblemen geen stap dichterbij een oplossing komen als men gaat ijveren voor „een beetje schuiven” van de ene sector naar de andere! Om maar te zwijgen van het volkomen gebrek aan inzicht in de feitelijke situatie aan de universiteiten, in de vraag naar afgestudeerden — waaraan tussen haakjes het onderwijs ook enorme behoefte heeft als men denkt aan de opbouw van een landelijk onderwijsbegeleidingsnet.

Men ziet inmiddels wat er gebeurt als er werkelijk bezuinigd wordt op het hoger onderwijs: verhoging van collegegelden, invoering van de studentenstop; maatregelen, die tijdens de betoging in Den Haag terecht werden afgeschilderd als anti-

democratiseringsmaatregelen en die uiteraard niet genomen worden ten gunste van bijvoorbeeld het basisonderwijs.

De demonstratie van 25 september betekende een definitieve streep door pogingen om de onderwijswereld te verdelen in haar strijd. Zelfs een blad als *De Haagse Post* moest toegeven dat „de getoonde solidariteit binnen het onderwijs het de regering moeilijker zal kunnen maken om de diverse sectoren tegen elkaar uit te spelen dan iemand als minister De Brauw met zijn ietwat onzindelijk appèl aan het antistudentensentiment waarschijnlijk had verwacht”. Of zoals ASVA-bestuurslid Fennema de avond voor de demonstratie zei: „De wederzijdse vooroordelen tussen basis- en hoger onderwijs zijn zozeer afgenomen dat ze een samenwerking niet meer in de weg staan”.

Inspanning voor democratisering nodig

Samenwerking is broodnodig. Niet alleen de hiervoor aangetoonde moeilijke omkeerbaarheid van bezuinigingen bij het onderwijs maakt ze onaanvaardbaar: het is de onderwijs-situatie zelf, waarvoor de voorstellen van het kabinet rampzalig zijn. De feiten over de ongelijke kansen voor arbeiderskinderen en plattelandsjeugd zijn bekend. De krachtsinspanning die het zal kosten om verbetering in de situatie te brengen is zonder meer enorm. Iets daarvan merkt men in plaatsen waar men serieuze projecten ter hand neemt om er wat aan te doen. Een voorbeeld is de start van de werkzaamheden van het *Advies- en Begeleidingscentrum ten dienste van het onderwijs* in Amsterdam. Op zestien scholen in de hoofdstad wordt een project uitgevoerd, dat moet resulteren in een betere ontplooiing van de talenten van de kinderen. Alle scholen staan in buurten, waar de kinderen veel belemmeringen ontmoeten bij hun ontwikkeling.

Buitenspel

Over deze kinderen heeft de leider van het project in Amsterdam, de psycholoog dr. Co van Calcar onlangs een boekje doen verschijnen onder de titel „Buitenspel op school en in de maatschappij”.¹⁾ De voornaamste uitgangspunten die Van Calcar met zijn medewerkers hanteren staan er bondig geformuleerd in:

1. Kinderen van arbeiders en boeren of, nog algemener, kinderen van de laagst betaalden uit de maatschappij, komen met achterstanden op de meest verschillende gebieden op de kleuterschool en op de basisschool.
2. Men hoeft genoemd feit niet als een onveranderlijk natuurgegeven te aanvaarden. Het is gebleken dat goed onderwijs gepaard aan extra voorzieningen, de achterstand van kinderen

¹⁾ Co van Calcar en Oscar de Wit, *Buitenspel op school en in de maatschappij*. Uitg. Van Gemep N.V., Amsterdam. Prijs f 5,50.

uit de laagst betaalde beroepsgroepen voor een deel kan wegwerken.

Met het ontwikkelen van de bedoelde voorzieningen wordt nu onder andere in Amsterdam ervaring opgedaan. Het is een uiterst arbeidsintensief karwei, waarin wetenschapsmensen, onderwijzers, ouders, administratieve krachten, stagiaires van de sociale academie, leerlingen van de toneelschool zeer nauw moeten samenwerken. Het zogenaamde taalactiveringsprogramma wordt van week tot week ontwikkeld en besproken, getoetst en herzien tijdens urenlange bijeenkomsten. Het voorziet in een jaarlijkse vergroting van het aantal deelnemende scholen. Binnen enkele jaren moeten alle scholen in Amsterdam begeleid zijn. Elders komen de projecten om daadwerkelijk een eind te maken aan de achterstand van de betrokken kinderen eveneens langzamerhand van de grond, ook op het platteland. De realisering hiervan staat of valt echter met de beschikbare gelden. Het is een uitgemaakte zaak, dat alleen financiering door de rijksoverheid zulke omvangrijke taken kan doen verwezenlijken. Gezien in het licht van deze ontwikkeling wordt de belachelijkheid van het „profijtbeginsel” wel erg duidelijk aangetoond!

Het is een absolute noodzaak de actie tegen de onderwijs-politiek van de regering-Biesheuvel voort te zetten. Ze dient gericht te zijn op het behalen van resultaten, ze moet werkelijk onverbiddelijk en continu zijn. De onderwijsklok mag niet tachtig jaar worden teruggedraaid — alle krachten moeten worden ingespannen om dat te voorkomen. De 25-septemberactie in Den Haag toont aan, dat het besef hiervan ongekend groot is, dat de voorwaarden om successen te behalen inderdaad aanwezig zijn!

O. BOSMA

Het nieuwe echtscheidingsrecht

In onze wetgeving kennen we op een aantal punten de „dubbele moraal”, zoals dat in juridische kringen wel eens spottend wordt genoemd. Wanneer bepaalde stromingen, met name op religieus gebied, hevig gekant zijn tegen bepaalde zaken, terwijl de algemene opinie en de praktijk van alledag er toch sterk voor pleiten, dan neemt men gewoon een verbodsbepaling in de wet op om de éne groep tevreden te stellen, om dan vervolgens die verbodsbepaling in de praktijk domweg te negeren, zij het dan dat dat negeren moet gebeuren via een wat slinkse en ongemakkelijke omweg.

Het fraaiste voorbeeld van die dubbele moraal is meer dan honderd jaar lang de echtscheidingswetgeving geweest. De wet kende vier gronden waarop echtscheiding kon worden verkregen, te weten: overspel, kwaadwillige verlating, lange gevangenisstraf en ernstige mishandeling, en volgens die regeling was het dan ook in principe onmogelijk om een huwelijk te ontbinden dat volkomen was vastgelopen en aanleiding gaf tot veel ellende, maar waar geen sprake was van één van de genoemde ontbindingsgronden.

De praktijk was intussen anders. Al in 1883 maakte de Hoge Raad een (voorlopig) einde aan de verhitte discussies over deze onbevredigende regeling door het bewijsrecht zodanig te interpreteren, dat het mogelijk werd een procedure te volgen, waarbij een der partijen door de wederpartij werd beticht van overspel, en dit vervolgens niet ontkende. Het beweerde overspel (dat overigens dus helemaal niet aanwezig hoefde te zijn) werd dan als bewezen beschouwd, zodat het huwelijk kon worden ontbonden verklaard. Zo werd dan via een sluipgang de echtscheiding op wederzijds verzoek toch geïntroduceerd, zij het dan met een onbevredigende schijnprocedure die niet ten onrechte in de volksmond de naam van „grote leugen” heeft gekregen.

„Verzoening”

Ook nadat de Hoge Raad deze concessies had gedaan is de kritiek op het echtscheidingsrecht niet verstomd. Al in 1886 is een poging gedaan de wettelijke regeling te herzien, maar het heeft tot 1 oktober van dit jaar moeten duren voordat ten slotte de oude regeling werd afgeschaft. Enige jaren geleden kwam de VVD-minister Polak met een voorstel, dat dan eindelijk een oplossing zou moeten brengen, maar dat in feite een vreemd samenraapsel van inconsequente regels vormde, dat nauwelijks anders kon worden bestempeld dan één grote aaneenschakeling van compromissen, waarbij op de achtergrond duidelijk het tegenstribbelen van de christelijke fracties, en met name de KVP, waren terug te herkennen.

Het duidelijkst kwam dit tot uiting in de „verzoeningsgedachte” die in het ontwerp was neergelegd. Die verzoeningsgedachte was ook al aanwezig in de oude regeling, die voorschreef dat de rechter vóórdat hij toestond dat een echtschei-

dingsprocedure in gang werd gezet moest trachten partijen weer bij elkaar te brengen, een regeling die in de praktijk een wassen neus was, maar het stokpaardje van de KVP. Minister Maarseveen uit het kabinet-Beel heeft eens een ontwerp ingediend, dat deze verzoening een zo overheersende plaats gaf, dat de echtscheiding moest worden tot een uiterst pijnlijke affaire, met een onvoorstelbare inbreuk op de meest intieme kanten van het privé-leven.

In het kader van deze verzoening stelde het voorstel-Polak nu, dat tussen een verzoek tot echtscheiding en de uitspraak een termijn moest verlopen van minstens een jaar. In het parlement keerde de CPN zich fel tegen dit voorstel. „Toegespitst op een gemeenschappelijk verzoek van beide echtgenoten die ontbinding van hun huwelijk wensen, kan niemand zich enige ruimte indenken voor een rechter, die de mogelijkheid van een verzoening zou moeten beproeven”, zo stelde de CPN-fractie. „Reeds het bestaan van een gemeenschappelijk verzoek houdt in dat de breuk voltooid is. Het invoeren van een wachttijd van een jaar betekent in de praktijk een verslechtering van de toestand, zeker voor hen die beiden echtscheiding wensen en daarover niet in een conflictsituatie verkeren”.

Onderling goedvinden

Door het algemene verzet tegen het in het ontwerp-Polak neergelegde systeem zijn de confessionele partijen tenslotte gezwicht en hebben zij oogluikend moeten toestaan dat de jaartermijn werd geschrapt. En zo ontstond dan de nu in werking getreden regeling, die echtscheiding op *wederzijds verzoek* onomwonden mogelijk maakt. De vier vroegere echtscheidingsgronden zijn geschrapt en daarvoor in de plaats is thans als enige echtscheidingsgrond gekomen de *duurzame ontwrichting* van het huwelijk. Het stellen van die ontwrichting is een verbetering, omdat immers de vroegere echtscheidingsgronden alleen maar symptomen waren van een dergelijke ontwrichting, maar zelden oorzaak. Een procedure met *wederzijds goedvinden* wordt ingeleid met een verzoekschrift, in plaats van de dagvaarding van vroeger, en het verzoek wordt — wanneer partijen volharden — altijd toegewezen. Als voorwaarde stelt de wet, dat partijen vóór de uitspraak een voorstel aan de rechter doen over de voogdij over de minderjarige kinderen en over een eventuele bijdrage in hun onderhoud. Tevens moeten partijen aan de rechter mededelen of zij financieel hun zaken hebben geregeld, en zo ja, hoe. Het is duidelijk, dat bij dit alles de duurzame ontwrichting niet behoeft te worden bewezen, omdat een gemeenschappelijk verzoek tot ontbinding al genoeg zegt. Wie kan het immers beter weten dan de partijen zelf?

Eenzijdige vordering

echtscheiding op verzoek van één der partijen. Een dergelijke procedure wordt op gang gebracht door een dagvaarding, waarin de ontwrichting van het huwelijk wordt gesteld. Wordt deze ontwrichting dan door de tegenpartij ontkend, dan zal eiser zo goed als mogelijk is moeten gaan trachten die ontwrichting te beschrijven, of nog liever te bewijzen. Het zal dan maar van de rechter afhangen, of hij die omschrijving aanvaardt, en dáár zit dus een behoorlijke speelruimte, die licht aanleiding kan geven tot rechtsongelijkheid. Waar het oordeel van de rechter van gering belang is wanneer het verzoek gemeenschappelijk is, gaat het een des te grotere rol spelen wanneer het verzoek door één der partijen wordt gedaan, en al zijn er nu nog geen uitspraken aan te wijzen, het is niet ondenkbeeldig dat de ene rechter heel anders zal gaan oordelen dan de andere.

Schuldvraag

Datzelfde geldt op het terrein van de schuldvraag. Die schuldvraag speelt in principe niet meer dezelfde rol als vroeger en wordt zelfs in eerste instantie volkomen buiten beschouwing gelaten, omdat het er alleen maar om gaat óf een huwelijk is ontwricht en niet hoe of waarom.

Ook op het terrein van de alimentatie wordt de schuldvraag veel minder belangrijk. Via een ander punt komt ze echter toch weer naar voren: een echtgenoot immers kan zich verweren tegen een eis tot echtscheiding door aan te tonen, dat de ontwrichting in overwegende mate te wijten is aan de echtgenoot die de vordering heeft ingesteld. Lukt dat, dan gaat de echtscheiding niet door. In de memorie van toelichting stelde minister Polak, dat het in dit artikel slechts om overwégende schuld ging, en dat enige schuld of halve schuld geen beletsel voor het uitspreken van de echtscheiding hoefde te zijn. Het behoeft echter geen betoog, dat ook een dergelijke omschrijving de rechter een zeer grote speelruimte laat.

Een tweede reden waarom een echtscheiding niet wordt uitgesproken, is het daardoor teniet gaan van recht op uitkeringen en pensioenen. Wanneer een vrouw daardoor sterk zou worden gedupeerd, en zij zich verzet tegen de eis tot echtscheiding van haar man, terwijl zij geen overwegende schuld heeft aan de ontwrichting van het huwelijk, dan hoeft zij zich niet te laten scheiden. Dat een dergelijke oplossing voor betrokkenen hoogst onbevredigend is staat buiten kijf, maar dat hij noodzakelijk kan zijn bij de huidige stand van sociale voorzieningen en pensioenregelingen evenzeer.

Tafel en bed

Van deze twee uitzonderingen op het recht tot echtscheiding is de eerste via een omweg te omzeilen. Wie ook de schuld is van de ontwrichting van het huwelijk, via de rechter kan altijd een juridisch erkende scheiding van tafel en bed plaatsvinden. In

de nieuwe regeling kan een dergelijke scheiding van tafel en bed na drie jaar in een definitieve echtscheiding worden omgezet. Het oorspronkelijke ontwerp sprak hier van een termijn van vijf jaar, maar dankzij het verzet tegen dit plan is ook hier de termijn verkort.

Zo kan dus praktisch gesteld worden dat ieder huwelijk nu ontbonden kan worden, hetzij direct, hetzij indirect via de omweg van de scheiding van tafel en bed. Eén uitzondering blijft bestaan: het gestelde over de pensioenrechten en uitkeringen geldt óók voor de ontbinding van het huwelijk na scheiding van tafel en bed. Wanneer een huwelijk niet kan worden ontbonden vanwege het feit, dat de vrouw dan bepaalde rechten zou verliezen, kan het dus ook niet worden ontbonden via de scheiding van tafel en bed, tenzij de vrouw zich „schuldig” maakt aan „wangedrag”, en daaronder zou de filister kunnen doelen op het leven in concubinaat en soortgelijke gedragingen, die op zichzelf tijdens een scheiding van tafel en bed natuurlijk niet zo vreemd zijn.

Bij dit alles moet dan nog een wat vreemde bepaling in aanmerking worden genomen: een huwelijk kan niet worden ontbonden, wanneer het korter dan een jaar heeft geduurd. Oorspronkelijk had de regering er zelfs twee jaar van willen maken, dat is echter niet gelukt. Maar ook met dat ene jaar is er nog een waanzinnige regel in de wet blijven staan, waar nauwelijks een grond voor is aan te voeren. Ex-minister Polak stelde zelf, dat er eerder lichtzinnig getrouwd wordt dan lichtzinnig gescheiden, maar de in artikel 156 van het Burgerlijk Wetboek opgenomen regel schijnt eerder van het tegendeel uit te gaan. Het moet toch duidelijk zijn, dat mensen zich kunnen vergissen wanneer zij besluiten te gaan trouwen, en zo'n vergissing blijkt dan meestal snel. Waarom zou zo'n vergissing dan niet zo snel mogelijk hersteld mogen worden, maar moet er een pijnlijke en moeilijke verlenging aan worden gegeven? Bovendien kunnen er ook in een slecht huwelijk kinderen komen, en dat maakt de zaak alleen maar moeilijker. De wet spreekt wèl van bijzondere omstandigheden die het mogelijk maken een huwelijk dat korter dan een jaar heeft geduurd te ontbinden, maar laat dat verder aan de rechter over.

De minister schijnt het oog te hebben gehad op seksuele afwijkingen en dergelijke; of een procesgang die dáár aan te pas moet komen nou nodig was geweest is de vraag.

Levensonderhoud

Bij de scheiding kan de rechter aan een van beide partijen een verplichting tot uitkering van het levensonderhoud toekennen. Daarbij is de schuldvraag van aanmerkelijk mindere betekenis geworden dan onder het oude recht. Bepalend is slechts, of een van beide partijen niet voldoende inkomsten heeft, en ook niet in redelijkheid voor zijn eigen onderhoud kan gaan zorgen; de gebleken gedragingen van de man of vrouw tijdens het huwelijk zijn slechts van zijdelings belang.

(Zoals bekend kon onder het oude recht slechts aan de eiser(es) in een echtscheidingsprocedure alimentatie worden toegekend.) Juist bij het financiële gedeelte, hiervoor al min of meer summier aangeduid, stuiten we echter op het zwakste punt van de hele regeling. In het parlement heeft de CPN ernstige kritiek geuit op het feit, dat bij de nieuwe wetgeving in wezen volkomen voorbij wordt gegaan aan de positie van de vrouw in de kapitalistische maatschappij. De vrouw is en blijft in feite onbeschermd, omdat van een volledige emancipatie geen sprake is, en integendeel de vrouw maar al te vaak afhankelijk is van de inkomsten van de man. De onderbetaling van de vrouwenarbeid, maar ook het ontbreken van voorzieningen als goede en betaalbare crèches en opvangmogelijkheden voor schoolkinderen, zijn daar niet vreemd aan. Een regeling van het echtscheidingsrecht die daaraan voorbij gaat, aldus de CPN-fractie, schiet hogelijk te kort. Alleen door ingrijpende hervormingen op velerlei gebied, waarmee aan de positie van de vrouw als gelijkwaardige recht wordt gedaan, kan een wezenlijke verandering bereikt worden.

Op korte termijn zijn in ieder geval punten die overweging verdienen het waardevast maken van alimentatie-uitkeringen (en dan niet, zoals de regering wil, steeds pas na langere tijd), gelijkstelling van gescheiden vrouwen met kinderen aan weduwen, en herziening van de huidige pensioenregelingen.

Het is op het ogenblik zo, dat in de meeste gevallen het pensioen van de man naar zijn laatste vrouw gaat. Het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds en een aantal grote bedrijfspensioenfonds hebben een regeling, waarbij de gescheiden vrouw een evenredig deel van het weduwenpensioen krijgt, berekend naar het aantal jaren dat zij met haar ex-echtgenoot getrouwd is geweest en het aantal dienstjaren van de man.

De nieuwe echtscheidingsregeling kent, zoals gesteld, de bepaling dat een huwelijk niet kan worden ontbonden wanneer de vrouw daardoor haar pensioenrechten zou verliezen. Die regeling is bij de huidige stand van zaken nuttig, maar het behoeft geen betoog, dat een gedwongen huwelijksvoortzetting om financiële redenen voor partijen niets anders dan ellende kan betekenen.

Beide boven gesignaleerde pensioensystemen kunnen in dit vraagstuk geen bevredigende oplossing brengen. Nodig is dat een regeling wordt ontworpen, die *alle* betrokken partijen recht doet wedervaren.

Omgangsrecht

Een nieuwtje in het echtscheidingsrecht tenslotte is de wettelijke regeling van het zogenaamde omgangsrecht (vroeger het bezoekerrecht). Het gaat hier om het contact tussen kinderen van gescheiden ouders en de niet met de voogdij belaste ouders. De regeling van dit contact dient te geschieden door de rechter, op verzoek van de ouders of één van hen. Overigens dient daarbij onmiddellijk te worden opgemerkt, dat die hele regeling

op zichzelf weinig voorstelt, omdat er wanneer de rechterlijke beschikking wordt genegeerd bijna niets tegen gedaan kan worden, hoogstens in gevallen dat het kind daardoor wordt bedreigd. En zo is er dan weer een bepaling opgenomen die nuttig had kunnen zijn, maar die door het halfslachtige karakter iedere functie verliest.

Halfslachtig

Dat halfslachtige karakter is kenmerkend voor het hele systeem van het echtscheidingsrecht dat kort geleden in werking is getreden. Natuurlijk is het nuttig dat de „grote leugen” nu eindelijk is afgedankt, maar de regeling die er voor in de plaats is gekomen is zo weinig doortastend, aan alle kanten beïnvloed door compromissen als zij is, dat de zo broodnodige vernieuwing, die zo lang op zich heeft laten wachten en die zo lang zulke uitgebreide discussies heeft losgemaakt, maar zeer ten dele is bereikt. De positie van de vrouw en de financiële kant van de zaak zijn absoluut verwaarloosd, terwijl anderzijds juist weer een aantal overbodige remmen zijn ingebouwd, met name in de jaartermijn voor het scheidbare huwelijk. Voor een werkelijk bevredigende oplossing van het echtscheidingsprobleem is een heel wat bredere maatschappijvisie nodig dan die van de regering, of bijvoorbeeld die van een partij als D'66, die scheiding vrij wilde maken zowel op gezamenlijk als op eenzijdig verzoek zonder de financiële aspecten en de positie van de vrouw in haar overwegingen te betrekken. Voorlopig echter zitten we vast aan de huidige regeling van de titels negen en tien van het eerste boek van het Burgerlijk Wetboek; hoe dat met zijn vele ongewisheden en vage bevoegdheden van de rechter in de praktijk zal uitpakken moet nog worden afgewacht. Al te hoog gespannen verwachtingen voor een soepel functionerend en bevredigend recht lijken voorlopig echter niet gerechtvaardigd.

T. BOEKMAN

De Nederlandse Antillen, stapsteen naar Zuid-Amerika

Er heerst momenteel nogal wat diplomatieke activiteit rondom de politieke status van de Nederlandse Antillen. Dit valt op te maken uit persberichten die in binnen- en buitenland verschijnen.

De president van Venezuela, Caldera, bracht onlangs een bezoek van enkele uren aan Curaçao om de herdenkingsplechtigheid bij te wonen van de 150ste sterfdag van Pedro Brion. Pedro Brion, geboren op Curaçao, was een strijdmakker van Simon Bolivar, de nationale held van Venezuela in de onafhankelijkheidsstrijd tegen de Spanjaarden.

Dit bezoek was voor het Venezolaanse dagblad *El Mundo* aanleiding om te suggereren, dat er besprekingen gaande waren tussen politici uit Curaçao en Venezuela over een toekomstige associatie tussen Venezuela en Curaçao.

Het Curaçao's dagblad *Amigoe di Corsow* reageerde daarop als volgt: „Het is best mogelijk dat er besprekingen zijn geweest over de een of andere vorm van associatie. De motor daarvan moet dan echter niet gezocht worden in een of andere onafhankelijkheidsbeweging, maar in Den Haag.”

Den Haag deelde op zijn beurt mee, dat noch Antilliaanse, noch Nederlandse politici gesproken hebben met Venezuela over de toekomstige status van de Antillen. Wel verscheen er in de Nederlandse pers het bericht, dat de regering-Biesheuvel zal proberen te komen tot een andere politieke status van de „West”.

Waarschijnlijk zijn de bovengenoemde tegenstrijdige berichten te verklaren door het feit, dat de Nederlandse regering de economische en politieke belangengroepen in de betrokken landen heeft laten weten veranderingen aan te willen brengen in de huidige politieke verhouding met de Antillen. Wat zich nu afspeelt is het gevecht om een zo goed mogelijk uitgangspunt bij een nieuwe regeling van de staatkundige betrekkingen. Dat de Nederlandse regering de verhouding in zijn huidige vorm niet wil handhaven, lijkt wel zeker. De thans bestaande betrekkingen tussen Nederland en de Nederlandse Antillen, vastgelegd in *Het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden*, heeft te veel weerstand opgeroepen zowel in de Antillen als bij de progressieve Nederlanders.

Door de politieke regeling, neergelegd in het statuut, zijn de Nederlandse imperialisten in staat geweest de Antilliaanse bevolking volledig onderworpen te maken aan de internationale monopolies.

De Eilanden

Alvorens een nader inzicht in enkele problemen te geven, hier eerst wat geografische gegevens.

Eilanden	Oppervlakte	Inw. '68	Aantal inw. per km ²
<i>Benedenwindse:</i>			
Aruba	190 km ²	60.000	315
Bonaire	281 km ²	6.000	21
Curaçao	472 km ²	130.000	275

Bovenwindse:

Saba	13 km ²	1.000	76
St. Eustatius	21 km ²	1.100	52
St. Maarten	34 km ²	3.300	97

Curaçao en Aruba zijn dus verreweg de grootste eilanden. Ze zijn economisch en daaruit voortvloeiend ook politiek het belangrijkste. Op Aruba en Curaçao hebben de grote olieconcerns een vestigingsplaats gekozen voor hun raffinaderijen. De olie wordt vooral aangevoerd in Venezuela. De concerns kozen voor hun raffinaderijen echter Curaçao en Aruba vanwege het volgens hun zo stabiele politieke klimaat en de goede havens van die eilanden.

De economische ontwikkeling van Curaçao en Aruba verloopt grosso modo langs dezelfde lijnen. Alleen liggen de tegenstellingen op Curaçao scherper, het beeld is wat duidelijker getekend.

Er bestaat ook meer informatie over Curaçao. Gezien deze feiten en het algemene karakter van dit artikel zullen we de economische ontwikkeling van Curaçao als exemplarisch voor die van Aruba en Curaçao beschouwen.

Olie

In 1915 vestigde zich op Curaçao de Shell. Het werd de grootste raffinaderij ter wereld. Het zal wel duidelijk zijn, dat dit de primitieve economie op het eiland fundamenteel veranderde. Er waren tienduizenden arbeidskrachten nodig voor de raffinaderij en de toeleveringsbedrijven. Toeleveringsbedrijven als onderhoudsfirmas, energiebedrijven, scheepswerven.

De bevolking van Curaçao steeg sterk. Vele buitenlandse arbeidskrachten werden aangetrokken. In 1960 waren er zo'n 40 nationaliteiten vertegenwoordigd.

Jaar Bevolking Curaçao

1930	50.000
1940	67.000
1950	102.000
1960	125.000

Na de jaren vijftig kwam er een einde aan „de gouden olie-jaren” voor Curaçao.

De oorzaken zijn tweeledig:

1. De Zuidamerikaanse landen willen dat de olie in eigen huis geraffineerd wordt. Hun bourgeoisie wil een dikkere boterham.
2. Rationalisatie en automatisering van de produktie.

Ontslagen begonnen te vallen. Op het einde van de jaren vijftig werkten er nog zo'n 12.000 arbeiders bij de Shell. In een vijftal jaren werd dat teruggebracht tot 2.000 à 3.000.

Wat betekent dat allemaal voor de bevolking van Curaçao? Dit betekent, dat er op dit ogenblik een derde van de beroepsbevolking van Curaçao werkloos is. Een beroepsbevolking, die maar circa 25 procent van de hele bevolking uitmaakt. Deze twee droge cijfertjes zeggen misschien niet veel. De werkelijkheid er achter is, dat grote delen van de bevolking armoede lijden. Dat blijkt bijvoorbeeld uit onderstaande tabel, opgesteld na een „sociaal onderzoek”.

Levensstandaard	Aantal mensen in 1960
armoede	20 procent
net kunnen voorzien in het levensonderhoud	21 procent
minimale gezondheids- en woonomstandigheden	32 procent
comfortabel niveau	21 procent
luxe niveau	6 procent

Hieruit blijkt, dat drie kwart van de bevolking op de rand van het bestaansminimum leeft!

Oude politiek, nieuwe hoed

Maar het altijd zo sociale Nederlandse bedrijfsleven had Curaçao al een nieuwe bestemming gegeven. In de 17de eeuw al vonden de Hollanders Curaçao op zichzelf een waardeloos eiland, maar het leek hen bijzonder geschikt als uitvalsbasis naar Zuid-Amerika. Welnu, evenzo is het gesteld met de 20ste-eeuwse Nederlandse imperialisten.

Na het olietijdperk zullen de Nederlandse Antillen moeten gaan dienen als een stapsteen naar Zuid- en Midden-Amerika. De grote concerns zullen via de Antillen proberen te infiltreren in Zuid- en Midden-Amerika; de Antillen zijn geassocieerd met de EEG. Via die weg kunnen de monopolies hun produkten zo goedkoop mogelijk naar Europa transporteren. Om dit te bereiken zijn er een aantal maatregelen getroffen om het klimaat voor vestiging van het bedrijfsleven te verbeteren.

De haven van Willemstad en omgeving is tot vrije zone gebombardeerd. Dit houdt het volgende in:

- a. er worden geen invoerrechten geheven;

- b. goederen, die uit de vrije zone geleverd worden aan andere landen zijn vrij van invoerrechten;
 - c. de bedrijven genieten er de eerste 10 jaar van hun vestiging volledige belastingvrijdom;
 - d. de overheid zorgt voor opslag- en bedrijfsruimte.
- Dit betekent, dat de overheid wel allerlei uiterst kostbare infrastructuurle werken moet uitvoeren, maar daar geen cent voor terug krijgt! Inkomsten uit belasting of import- en exportheffingen zijn er niet.

Een ander groot voordeel voor het bedrijfsleven is, dat de winstbelasting en dergelijke zaken in de Antillen uiterst miniem is. Alles wordt gedaan om het de grote monopolies naar de zin te maken. En denk nou maar niet, dat de vestiging van bedrijven geschiedt met het oog op het belang van de bevolking! Het zijn vooral financiers- en beleggingsmaatschappijen en zeer weinig arbeidsintensieve bedrijven. Economische planning in dienst van de bevolking bestaat er niet. De bevolking van Curaçao kan hoogstens zeer zijdelings een graantje meepikken.

Naast deze stapsteenstatus hebben de Antillen nog een bestemming gekregen: pleisterplaats voor Amerikaanse toeristen. De hotels schieten er als de spreekwoordelijke paddestoelen uit de grond.

Ook op de Bovenwindse Eilanden, die tot voor kort economisch nauwelijks een rol speelden. Het hoeft geen betoog, dat het toeristenbedrijf nauwelijks een stabiele basis is om een nationale zelfstandigheid op te bouwen.

Overigens hebben de Antillen — macro-economisch gezien — ook daar geen enkel voordeel van. De Antilliaanse overheid is vaak samen met grote beleggers eigenaar van die hotels. De overheid heeft echter veelal grote structurele werken moeten uitvoeren voordat er met de bouw van de hotels begonnen kon worden. Die werken zijn gefinancierd uit harde leningen in Nederland. De winst die er voor de Antillen uit de hotels voortvloeit, moet dus gebruikt worden om die leningen af te betalen. De Antilliaanse deelhebber verkeert dus als het ware voortdurend in een bankroetpositie, terwijl de grote beleggers hun winsten vrijelijk kunnen exporteren en gebruiken.

Statuut

Op politiek niveau wordt bovenstaande mogelijk gemaakt door *Het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden*.

Welke mogelijkheden zijn er om een volk te onderdrukken? Natuurlijk botweg het koloniseren zoals in het verleden Nederland dat deed met Oost-Indië en de West. Tegenwoordig is dat echter niet zonder meer mogelijk en wordt een land op papier onafhankelijk gemaakt. De praktijk leert echter, dat deze „voormalig” koloniale gebieden toch leeggeplunderd worden en volledig dienstbaar worden gemaakt aan de internationale monopolies.

patroon. Het wordt niet langer als „echte” kolonie beschouwd, maar het is zeker ook niet zelfstandig.

Ja, inderdaad, zelfs op papier zijn de Antillen niet zelfstandig. Immers, volgens *Het Statuut* worden alle koninkrijkszaken behandeld door de koninkrijksregering. Dit is het orgaan, waarin het overleg tussen de „Koninkrijkspartners” is geïnstitutionaliseerd.

Dit orgaan bestaat uit de voltallige Nederlandse ministerraad en de gevolmachtigde minister van de Antillen en de gevolmachtigde minister van Suriname.

Protesteert één van de „partners” tegen een genomen besluit dan wordt er als volgt verder vergaderd: De minister-president met twee van zijn ministers treedt dan in overleg met de gevolmachtigde ministers van Suriname en de Antillen, of de drie genoemde Nederlandse functionarissen overleggen met de gevolmachtigde minister en een bijzonder gemachtigde van het protesterende „rijksdeel”. Maar altijd is de Nederlandse regering in de meerderheid en heeft dus de beslissingsbevoegdheid. Rest nog de vraag, wat koninkrijkszaken zijn. Een aantal wordt er expliciet genoemd in *Het Statuut*, bijvoorbeeld buitenlandse zaken en defensie.

Belangrijk is echter het artikel waarin staat, dat *alle zaken in gemeen overleg tot koninkrijkszaak gemaakt kunnen worden*. Dat gemeen overleg gebeurt in de koninkrijksregering. Hoe dat werkt hebben we hierboven kunnen zien. Het komt er dus op neer, dat de Nederlandse regering zelf bepaalt wat koninkrijkszaken zijn en wat niet.

De 30ste mei 1969

Het is wel duidelijk, dat boven geschetste situatie moest leiden tot verzet van de bevolking. Dat verzet uitte zich massaal op de 30ste mei 1969.

Aanleiding was het feit, dat de Shell arbeiders voor half geld wilde overdoen aan Wescar (Werkspoor Caribbean). De werkelijke oorzaken echter lagen dieper. Belangrijk in deze revolutie was dat er voor het eerst een partij gevormd werd, die opkwam voor de werkende bevolking: de *Frente Obrero* (arbeidersfront). Het is immers een historische ervaring, dat de strijd voor economische en politieke onafhankelijkheid enkel maar blijvende vruchten kan afwerpen voor de werkende bevolking als ze geleid wordt door een revolutionaire arbeiderspartij. Zo'n partij verscheen op het toneel die 30ste mei.

Het is echter ook een historische ervaring, dat het veel inspanning en strijd kost om tot een hecht georganiseerde partij te komen. Dat gold in Europa en geldt nu ook in de koloniale en ex-koloniale gebieden waar de arbeidersklasse jong is.

Zo ook op de Antillen. Nu twee jaar na die 30ste mei, kan nog niet gesproken worden van een hechte organisatie en de *Frente Obrero* bestaat nog voornamelijk uit een aantal personen, dat nu weer eens wèl dan weer eens nièt met elkaar samenwerkt.

De arbeidersbeweging op de Antillen verkeert voor een belangrijk deel nog in het stadium van de spontane acties, al toont het ledental van de vakbeweging het groeiende klassebewustzijn.

De politieke partij van de arbeiders moet door taaie volharding zijn weg naar een georganiseerde strijd voor onafhankelijkheid nog verder vinden.

De imperialisten verdedigen met hand en tand hun belangen en schakelen daarvoor — zoals de ervaring in alle koloniale tropische landen leert — handlangers uit die landen in. Zij trachten hun negatieve invloeden op de progressieve beweging te doen gelden.

De arbeidersbeweging, de nationale krachten in de Antillen worden geconfronteerd met enkele problemen van bijzondere aard, waarvan we hieronder enkele globaal proberen weer te geven.

Zwakke economische basis

Er zijn op de Antillen nauwelijks grondstoffen en voor een ontwikkeling van de industrie zullen deze moeten worden ingevoerd.

Landbouw is maar op beperkte schaal mogelijk. De Eilanden zijn immers alle zeer droog en zonder geweldige investeringen in irrigatieprojecten is landbouw op grote schaal onmogelijk. Er moet geld komen om dergelijke irrigatieprojecten te verwezenlijken, zodat de landbouw tot ontplooiing kan worden gebracht.

Verder moet er geld komen om een grote diversiteit van industrieën te vestigen. Vooral basisindustrieën.

Voorkómen moet worden dat er allerlei zeer gespecialiseerde verwerkingsindustrieën ontstaan, die met handen en voeten gebonden zitten aan één bepaalde leverancier of afnemer.

Dat geld moet gehaald worden waar het is. Dus bij de oliemaatschappijen en de grote beleggers. Enkele suggesties om dit geld te vangen zijn bijvoorbeeld het invoeren van een echte winstbelasting, heffingen op import en export, hogere belasting van grote inkomens en vermogens.

Op dit ogenblik zijn de Antillen op fiscaal gebied een paradijs voor kapitalisten. Daar moet een eind aan gemaakt worden.

Historische en culturele achtergrond

De Nederlandse Antillen is een staatsrechtelijk begrip. De werkelijkheid er achter is dat er zes Eilanden zijn, die toevallig door hetzelfde land zijn gekoloniseerd en als gevolg daarvan in één staatsrechtelijk verband zijn ondergebracht. Dit manifesteert zich bijvoorbeeld in het verschil in taal. Op Aruba, Bonaire en Curaçao wordt hoofdzakelijk Papiamentu gesproken, een taal, die ontstaan is door samensmelten van Afrikaans, Spaans, Portugees en Nederlands. Samensmelten, geen samenvegen, het is een geheel eigen taal.

Op de Bovenwindse Eilanden wordt Engels gesproken. Dit zal in de toekomst nog flink wat problemen kunnen gaan opleveren. Men denke bijvoorbeeld aan het onderwijs. Iedereen heeft recht om onderwijs te ontvangen in de taal die hij spreekt. Gelet op het aantal inwoners van de Bovenwinden zal het extra moeilijkheden geven om een ieder kwalitatief goed onderwijs in eigen taal te laten genieten.

Verder bestaan er nog historische verschillen tussen Curaçao enerzijds en de andere Eilanden anderzijds. Deze dateren uit de koloniale tijd. De vertegenwoordigers van de koloniale regering zetelden op Curaçao. Bepaalde groepen op Curaçao werden extra bevoordeeld en kregen de koloniale baantjes.

Het leek voor de rest van de Eilanden soms alsof ze vanuit Curaçao gekoloniseerd werden en niet vanuit Nederland. Een gedachtengang, die er zeker opzettelijk is ingebracht en waarmee werd getracht tegenstellingen aan te wakkeren.

Dat dit alles stellig niet te ver gezocht of overdreven is bleek in de jaren vijftig, toen er op Aruba een beweging ontstond, die enkel rechtstreekse contacten met Nederland wenste en geen banden wilde met Curaçao.

Staatkundige vorm

Bij de beantwoording van de vraag welke staatkundige vorm voor de Nederlandse Antillen het meest geschikt is als ze politiek werkelijk onafhankelijk zijn, zal toch één ding in het oog moeten worden gehouden: men kan op papier een aantal oplossingen noemen, doch *uiteindelijk zal de staatkundige structuur van de Antillen bepaald worden in de strijd voor de nationale zelfstandigheid.*

Gezien de louter materiële gegevens als inwonertal, oppervlakte, economische mogelijkheden en dergelijke zal het nauwelijks aan te nemen zijn, dat de Eilanden elk apart op eigen benen kunnen staan. Meer voor de hand liggende mogelijkheden lijken bijvoorbeeld de vorming van een eenheidsstaat, waarbij de Eilanden één centrale regering krijgen, volksvertegenwoordiging enz. Een manco aan deze oplossing kan zijn dat — gezien de koloniale geschiedenis van de Antillen en de verhoudingsgewijs grote economische potentie van Curaçao — de andere Eilanden zich in eerste instantie tenachter gesteld zouden kunnen voelen.

Een andere mogelijkheid is een of andere vorm van federatie tussen de Eilanden. Met een federatievorm zijn in het Caraïbische gebied echter al enkele ervaringen opgedaan. De „Engelse” eilanden Jamaica, Trinidad en nog een aantal kleintjes hebben het op het eind van de vijftiger jaren geprobeerd. Dat is toen mislukt. De economische verschillen tussen de Eilanden waren te groot.

Ook voor de Antillen is niet uit te sluiten, dat zich zo een ervaring kan voordoen, omdat er materiële verschillen tussen de Eilanden bestaan. Toch zal en moet het mogelijk zijn een oplossing te vinden, die voor de bewoners van alle Eilanden

bevredigend is. Zo een oplossing zal tot stand komen in het verloop van de strijd voor nationale zelfstandigheid, die nauw verbonden is met de strijd voor lotsverbetering.

Daarbij weet het volk van de Antillen zich verzekerd van de solidariteit en de steun van de progressieve en democratische Nederlanders. De Nederlandse arbeidersbeweging is op een bijzondere wijze verbonden met de strijd voor onafhankelijkheid van de Antillen. Zoals bij de vrijheidsstrijd van het Indonesische volk eist ze ook de onmiddellijke nationale zelfstandigheid van het onderdrukte broedervolk. In het verkiezingsprogramma van de CPN werd dit jaar letterlijk gezegd: „Opheffing van het koloniaal Statuut voor Suriname en de Antillen, geen enkele militaire inmenging in deze landen”.

Er zijn nog altijd Nederlandse mariniers op de Eilanden, die de koloniale belangen van de Nederlandse imperialisten moeten beschermen. Het verleden heeft echter getoond, dat de bevolking van de Antillen zich niet laten intimideren. De progressieve Antillianen weten, dat de strijd in hun eigen land moet worden gevoerd, in overeenstemming met de bijzondere omstandigheden in hun gebied. Ze zijn vol vertrouwen, dat zij deze strijd met succes zullen bekronen.

L. MACAMBA

Moorden mag niet meer

Kort verhaal van Ger Verrips

Niet elke gelijkenis van figuren in dit verhaal met bestaande personen berust op toeval.

Sinds de oorlog is alles ruimer geworden, ziet ze. Waarschijnlijk door de bombardementen.

Maar de Elbe is de Elbe gebleven. Breed en grijs, met één hoge oever, en een lage overkant, waar ze op neer kijkt. Op de plaats waar ze wat heen en weer heeft gedrenteld moeten vroeger villa's hebben gestaan en de kazernes van het oude garnizoen. Er is een park aangelegd, dat veel vergezicht biedt.

Het Altonaer Balkon, het hoogste stuk oever binnen de stad. Links de haven van Hamburg, de werven, de raffinaderij. Rechts nog iets van Finkenwerder, vissers. En veel schepen daartussendoor die aan haar voorbijgaan.

Een enorme hemel erboven, een grijze koepel, naar het noordwesten gericht. Ver weg alleen nog maar nevel, daarachter de zee, veel verder nog.

Het is kil. Het heeft niet lang ervoor nog geregend.

Ze keert haar rug naar het water. Ze steekt de drukke Elbchaussee over en loopt dan door de stilte van de plantsoenen achter de Christianskirche.

Richting Altona Bahnhof.

Hans-Joachim heet hij, weet ze sinds kort. Hij woont in Harvestehude. En hij is, als zo vaak op een zaterdagmiddag, naar de renbaan. In het Volkspark, achter in Bahrenfeld.

Als hij daar heen gaat, neemt hij de S-Bahn naar Othmarschen. Terug loopt hij meestal eerst een heel eind. De Bahrenfelder Chaussee af en dan via de Steindamm, dwars door het oude centrum heen, naar Altona Bahnhof.

Voor hij daar is, zal ze hem misschien zijn tegengekomen. Ergens bij de Streseemannstrasse.

Ze kwam niet voor hem. Bij god niet. Ze kwam alleen maar voor vroeger, voor heel vroeger. Voor een verleden dat nog voor dat met hem lag.

Maar sinds ze beseft hoe dicht ze bij hem in de buurt is gekomen, kan ze hem niet meer kwijt.

Hij is klein van stuk, weet ze. Hij is nauwelijks groter dan zichzelf. Maar niet zo mager. Hij heeft kleine, groene ogen en lange plooien in zijn gezicht.

Vroeger kende ze alleen zijn achternaam. Pas sinds kort weet ze ook dat hij Hans-Joachim heet.

Met het gas had hij niets te maken.

Hij was arts. Hij had alleen met de hygiëne te maken. Vooral bij het wassen, de wc's en het wachten.

En hygiëne, heeft z'n advocaat een paar keer laten horen, is altijd van belang. Ook voor de gevangenen. Het wordt gauw een smeerbeel, met zovelen bij elkaar.

Wie wist toentertijd iets van staatsrecht? Wie wist wat er mocht en wat niet? Z'n verdedigers stelden die vraag, vaak.

Trouwens . . ., zeiden ze dan. Hans-Joachim was altijd alleen maar verantwoordelijk voor de hygiëne geweest! Een jonge hulpofficier van justitie heeft hem een uur lang ondervraagd over het misbruiken van gevangenen als „Putzer”, als huispersoneel, ten eigen bate, voor het rein houden van zijn uniformen, het bed opmaken, kamer opruimen en zo.

Lachwekkend.

De advocaat van Hans-Joachim vroeg na afloop alleen maar: „Herr Rechtsanwalt . . . Weet u eigenlijk wel dat Putzer een vaststaand militair begrip is? En dat volgens de toen geldende Begriffsdefinition alleen Duitsers als Putzer op konden treden? Joden vormden ja doch keine militärische Einheit . . .”

En toen was er recht hartelijk gelachen opeens.

Kort daarop werd het proces onderbroken. „Wegen Karnavall geschlossen”, zoals de kranten schreven. Want zo ging dat, in München — geen carnaval rond het recht.

Ze bedenkt dat ze eigenlijk veel beter toch maar naar het Krankenhaus had kunnen gaan, waar hij weer als vrouwenarts werkt. Ze zou kunnen komen klagen over een verzakking of zoiets.

Als hij zich dan bij het onderzoek voorover zou buigen, nietsvermoedend, zou ze hem een mes in de rug kunnen drukken. Of een puntige, vlijmscherpe dolk.

Maar ze zou eerst waarschijnlijk een forse blonde verpleegster hebben moeten passeren, die naar haar papieren zou hebben gevraagd en achterdochtig zou zijn geweest en waarschijnlijk ook al zou hebben gedacht dat ze vast een jodin voor zich had.

Eigenlijk had ze gewoon naar z'n huis moeten gaan en zich als particuliere patiënte voor doen.

„Waarmee kan ik u van dienst zijn?” zou hij dan vragen

waarschijnlijk achter een bureau gezeten met een kort gebaar zijn witte jas recht trekkend, een notitie bekijkend terwijl hij tegen haar sprak.

Ze zou rustig gaan zitten. Niets zeggen. Hem aandachtig in zich op nemen alleen.

Hij zou merken dat er iets aan de hand was en opkijken, met een wat onderzoekende blik. Want hij zou wel meer op zijn hoede zijn dan vroeger misschien.

„Ik kom alleen maar om te weten of je inderdaad degene bent die ik zoek,” zou ze zeggen.

Langzaam spreken.

Woord voor woord door laten dringen tot hem.

Ze zou de schrik in zijn ogen zien schieten. Hij zou haar herkennen. Eerst vaag, dan beter. Hij zou de mond open doen, maar toch sprakeloos blijven.

Dan zou ze opstaan. Zwijgend. En de kamer verlaten. Geen woord, geen blik.

Duizend doden zou hij moeten sterven!

Elk moment zou hij haar moeten kunnen verwachten . . .

In een auto die plotseling dicht langs hem glijdt maar ook de stoep op had kunnen komen.

Achter elke denkbeeldige duw, achter elk vallend voorwerp, op elke brug en onder elk balkon.

Maar ze kan z'n kamer niet uit! Hij laat haar niet gaan!

Ze duwt met alle kracht tegen de deurknop. Ze rukt naar links, rukt naar rechts . . . Ze duwt en trekt en probeert hem op te lichten.

Er is geen verwrikken meer aan.

Ze draait zich om en ziet dat hij is gaan staan. De witte jas hangt nog half open. Eronder een zwarte tuniek en de tekens SS.

In zijn handen houdt hij een injectiespuit en een ampul. Hij houdt ze vlak voor zijn ogen en kijkt ernstig en aandachtig naar hoe het glas vol loopt. Ondertussen wordt ze op een bank neergedrukt, door een paar knuisten met een roze, ruwe, geschilderde huid en hard blond haar van varkens erop.

Buiten de barakken ziet ze de punten van het prikkeldraad de hemel in priemen, rij aan rij, met het zacht purper van de late namiddag erachter.

Overal hangt een lijkenlucht.

Zonder erg is ze het Altona Bahnhof voorbijgelopen.

„Bahrenfelder Steindamm” leest ze. Met moeite overigens. Het is vroeg donker geworden.

Ze moet al dicht bij het kruispunt zijn met de Stresemannstrasse.

Naast zich heeft ze opeens een meer dan manshoog prik-

keldraad, scherp getekend op de grijze schemer daarachter.

Aan het einde van de afrastering staat een groot bord, wit geschilderd, met forse, zwarte letters erop: „Hans Schwarzkopf”.

Typisch — ook al een Hans.

Eronder staat: „Apparatebau”. En een paar meter verder hangt een plank aan de omheining met „Auslieferungslager” erop.

Daar komt hij.

Van de Bahrenfelder Chaussee af. De hoek om. Dat draad langs. De hoed iets achterover gegleden. De handen in de zakken. Zijn jas hangt weer los.

Zijn haar is wit, zijn gezicht wat roder dan anders. Zijn stap is zeer nonchalant.

Waarschijnlijk heeft hij onderweg nog een paar biertjes gedronken.

Ze blijft staan.

Ze kan niet schieten. Ze heeft geen revolver. Ze kan niet steken. Ze heeft geen dolk. En te weinig kracht in de handen.

Ze voelt zich machteloos worden opeens.

Toch kijkt hij op . . . Hij houdt zelfs z'n pas even in. Het is alsof hij al meteen iets vermoedt en haar al een beetje herkent.

Hij haalt z'n handen uit de zakken, steekt ze er weer in, haalt ze er weer uit. Hij begint wat schichtig te worden. Dan buigt hij af.

Ze stapt naar voren.

En dan nog een keer en nog een keer. En ze strekt dan twee stakige armen naar hem uit, tegen hem aan.

Met al haar gewicht en met al haar wanhoop daarachteraan drukt ze hem tegen dat draad.

Dood.

Maar hij trekt zich los en holt weg.

Er was maar even een zacht scheurend geluid. Zijn jas haakte aan de punten.

Het duurt een paar tellen . . . Dan pas dringt tot haar door dat dit draad niet onder stroom staat.

Hij is buiten bereik.

Ze ziet nog dat hij al inhoudt en omkijkt en tenslotte blijft staan en zijn jas onderzoekt en de scheurtjes betast.

Maar op dat moment heeft ze toch een revolver opeens. Ze mikt — in alle kalmte, maar zonder nog tijd te verliezen.

Dan drukt ze af.

Haar schot is heel nauwkeurig. Pal boven de neus. Precies tussen de ogen.

Een ogenblik nog blijft hij staan. Dan zakt hij zomaar op de stenen, zonder dat nog iets aan hem bewoog.

Langzaam daalt haar arm met de revolver. Rustig loopt ze op het lijk af. Enkele stappen maar. Dan al is het er niet meer.

Ze heeft niet geschoten.

Hij was er niet eens.

Hans-Joachim werd indertijd vroeg vrijgelaten. Veel getuigen waren er niet. De meesten werden vermoord, stuk voor stuk.

Haar moeder.

Haar zuster.

Haar vader.

Haar man.

Zijzelf trouwens ook.

Alleen haar dochter had het allemaal overleefd. En die riep haar nog wel eens op — in gedachten.

Ze had vaak over vroeger gehoord en zag het ook eens graag zelf, het oude Altona, in Hamburg.

Noot van de schrijver: Aanleiding tot toezending aan *Politiek en Cultuur* is het optreden van de nieuwe minister van justitie in ons land, die opnieuw zout in de wonden van de slachtoffers van Lages, Aus der Fünten, Kotälla en Fischer ging wrijven, door het op alleen maar stil te eerbiedigen gronden afgewezen idee van vrijlating van de drie in Breda opnieuw te berde te brengen, en die bovendien dacht dat hij van het al dan niet ariër zijn in ons land opnieuw een punt zou mogen gaan maken.

De computermaatschappij en de wezenlijke politieke vragen

Het was de laatste tijd wat stil geworden rondom het vraagstuk van het computergebruik. Vooral in het begin der zestiger jaren zijn er veel publikaties verschenen over dit probleem en ook de dagbladpers bracht regelmatig informatie over nieuwe toepassingen van computers bij de automatisering. De nadruk lag daarbij vooral op de technische mogelijkheden en er werd over het algemeen minder aandacht besteed aan de gevolgen, alhoewel enkele publicisten (prof. Polak bv.) de toekomstige maatschappelijke consequenties aanroerden.

Het wegebben van de belangstelling wordt zeker niet veroorzaakt door het feit, dat de nieuwste techniek niet aan de hoge verwachtingen zou hebben beantwoord. Integendeel. Het computergebruik neemt nog steeds in hoog tempo toe en overtreft de schattingen, die indertijd gemaakt zijn.

Vooral in de administratieve sector is de computer reeds in grote mate ingevoerd en ook in andere sectoren (chemische, elektronische en auto-industrie bv.) een normaal verschijnsel aan het worden.

De laatste tijd begint er een discussie op gang te komen, die zich in het bijzonder bezig houdt met een aantal neveneffecten van het computergebruik, met name bij toepassingen in de administratieve sectoren.

In ons land vormde de laatste volkstelling een aanleiding voor het opklaaien van een discussie over de gevaren van computergebruik door de overheid bij het opslaan en centraliseren van persoonlijke gegevens. Deze is verder aangewakkerd door het plan van de staatssecretaris van binnenlandse zaken, drs. A. van Stuijvenberg, vóór de zomer van 1972 een wetsontwerp in te dienen voor de Centrale Persoons Administratie (CPA). Er is verontrusting ontstaan door het departementale verlangen om via een raamwet de landelijke databank in te voeren. Alle Nederlanders zullen in de rijkscomputer te Apeldoorn worden gestopt, als de plannen van de minister en zijn staatssecretaris doorgaan.

In het licht van deze opklaaiende belangstelling en de aan de dag tredende verontrusting, zal het geen toeval zijn dat er onlangs een boek is verschenen, dat de problematiek van het verwerken en opslaan van gegevens in computers tot onderwerp heeft. Er zal zonder twijfel een goede markt zijn voor *De Computermaatschappij* van de schrijvers Stone en Warner, dat in de reeks *Anatomie van de Toekomst* is verschenen.¹⁾

In hun boek behandelen beide auteurs uitvoerig de neveneffecten van het computergebruik en waar het hen om te doen is,

¹⁾ Warner & Stone: *De Computermaatschappij*. Uitgeverij Het Wereldvenster, Baarn. Prijs f 16,90.

blijkt al direct uit de ondertitel, welke zij het boek in vragende vorm meegeven: „Worden onze vrijheid en privacy erdoor beïnvloed?”

In het eerste hoofdstuk vallen ze dan ook met de deur in huis en stellen het probleem als de „voorwaardelijke catastrofe”. Wat ze daarmee bedoelen blijkt uit het volgende citaat: „De catastrofe, die ons voor ogen staat, is de potentiële vernietiging van de vrijheid in onze samenleving, die de computer kan veroorzaken, doch alleen wanneer er niets gebeurt om dit te voorkomen.” In hun betoog zeggen ze dan, dat er een „voorwaarde” is voor een omwenteling van minder formaat, want er „kan” iets ondernomen worden „om de catastrofe te vermijden”. Zij wijzen op het snel toenemende computervermogen en stellen dat de potentiële voordelen moeten worden afgewogen tegen hetgeen vernietigd kan worden en gaan dan verder met: „De keus is mogelijk; de waarden moeten tegen elkaar worden afgewogen. Maar er is een ernstig gevaar, dat de veranderingen spontaan optreden. Aan de ene kant staan de computertechnici, vastbesloten hun eigen vindingrijkheid en veelzijdigheid van hun apparatuur te bewijzen; aan de andere kant publieke overheden en de zakelijke ondernemingen, die er terecht op gebrand zijn om hun efficiency en economische methoden door het gebruik van moderne hulpmiddelen te verbeteren. Tussen beide zouden de neveneffecten van computersystemen, die de aanvaarde zeden en gebruiken voor de samenleving ingrijpend zullen veranderen, gemakkelijk over het hoofd kunnen worden gezien.”

We geven deze uitgebreide citaten, omdat zij ons inziens de grondslag vormen van de opvattingen van beide auteurs en de rest van het boek eigenlijk te beschouwen is als een uitvoerige toelichting op dit uitgangspunt. Hierin bespreken ze dan, na de mogelijkheden en vermogens van de moderne computers uitvoerig te hebben geschetst, kwesties als de informatieverzameling voor medisch gebruik, voor onderwijs, misdaadbestrijding, financiële transacties, bevolkingsregisters, enz.

Het gehele boek overziend kan men tot de conclusie komen, dat de auteurs erin zijn geslaagd op indringende wijze de risico's van ongelimiteerde informatieverwerking voor persoonsregisters te schilderen. Dat hier inderdaad gevaren liggen, staat ook naar onze mening buiten twijfel. Het gevaar ligt bijvoorbeeld besloten in het vermogen van de moderne computer om willekeurig welke gegevens, van wie dan ook, op elk gewenst moment, op elke gewenste plaats ter beschikking te stellen. Dit vermogen van de computer geeft een *nieuwe* dimensie aan een echter reeds lang bestaand gevaar. Het gevaar, dat het aanleggen van personenregisters met zich meebrengt, namelijk het misbruiken daarvan, is niet met de computer in de wereld gekomen.

Voor vele groepen geldt dit gevaar reeds sinds jaar en dag. We behoeven maar te herinneren aan de personeelsdossiers van de grote ondernemingen — met en zonder computers! — om duidelijk te maken, dat een en ander niet zo nieuw is als men voor geeft. Ook bij het ministerie van defensie is reeds lang een

flink archief aanwezig, waarin dossiers van de gehele mannelijke bevolking van ons land zijn opgeborgen — en weer zijn op te diepen ook!

Als Stone en Warner dan ook het standpunt innemen, dat met de moderne administratiemethoden voor persoonsregistratie een nieuw gevaar is geïntroduceerd dat tot de belangrijkste politieke vraagstukken van de komende decennia zal gaan behoren, dan is er geen andere conclusie mogelijk, dan dat zij zich schuldig maken aan eenzijdige overdrijving. Natuurlijk willen we hiermee niet zeggen, dat we de kwestie niet ernstig zouden moeten nemen, want dat zou een overdrijving naar de andere kant zijn. Maar het gaat er wel om de zaken in hun juiste proporties te blijven beschouwen en niet de *werkelijk* belangrijke politieke vraagstukken een soort tweede rangorde toe te kennen.

De moderne maatschappij is een gecompliceerd geheel, waarin de moderne technologie, met name de computer, een aantal aanwezige tendenzen versterkt. Naast alle andere problemen van de kapitalistische maatschappij (de uitbuiting, de koloniale onderdrukking, het oorlogsgevaar) zal die van de al bestaande schending van de „privacy” nog verscherpen en veralgemenen. Deze schending is geen geïsoleerd en op zichzelf staand vraagstuk, maar is onlosmakelijk verbonden met alle andere uit het staatsmonopolistische kapitalisme voortvloeiende problemen. Ongetwijfeld is het zo, dat het zo nauw met het staatsapparaat verweven kapitalisme van deze tijd, alle middelen zal gebruiken om in het leven van de mensen verder door te dringen en dit te controleren en daarbij de computer als hulpmiddel niet zal schuwen. Het gaat daarom niet alleen het gevaar te signaleren van het computergebruik bij het verzamelen en centraliseren van persoonlijke gegevens zonder meer, maar men dient dit te plaatsen in het geheel van aanvallen op de democratische rechten en van de noodzaak de democratische rechten te verdedigen.

Het is in dit verband nuttig nog eens te herinneren aan de „orde-en-gezag”campagne van ultrarechtse en rechtse groepen tijdens de jongste verkiezingscampagne en aan het gesleutel aan de grondwet, waartoe de regering allerlei commissies opdracht heeft gegeven. Daarin ligt een gevaar voor de democratie en de persoonlijke vrijheid.

Verontrusten over het computermisbruik, en ook Stone en Warner in hun boek, komen wel met een verwijzing naar de nazitijd. Als de nazi's en bijvoorbeeld Eichmann, de gruwelijke meesterboekhouder, zo zeggen zij, over een elektronisch systeem hadden beschikt . . .

De vergelijking is spectaculair, maar toch niet geheel terzake. Men kan het nazidom niet gaan beoordelen met boekhoudkundige vergelijkingen; de nazi's zijn niet verslagen door de boekhoudkunde onder de loupe te nemen, maar door het te vuur en te zwaard te bestrijden. Maar bovenal: de gruwel en de misdaad van het nazisme zaten niet in de eerste plaats in het gebruik van de moderne techniek, maar in *het politieke systeem*.

En dat geldt ook nu. De gevaren moeten worden bestreden door *politieke actie* tegen elke aantasting van de democratische rechten en voor uitbreiding daarvan. Duidelijk moet ook zijn, dat alleen juridische bescherming zonder meer, die Stone en Warner voorstellen, van beperkte waarde zal zijn. Elke garantie, hoe noodzakelijk ook om af te dwingen, kan met een pennestreek — en ook zonder dat — ongedaan worden gemaakt.

Niet de computer is een potentiële vernietiger van de vrijheid in onze samenleving. Het echte gevaar komt van de kant van de monopolies en de kapitalistische staat, die Stone en Warner versluierend, zakelijke ondernemingen en publieke overheden noemen.

Het gaat bij de beoordeling van de rol van deze machten in vraagstukken van democratie dan ook niet om juridische begeleiding, omdat ze anders als ongelukkig bijverschijnsel bij computergebruik „om hun efficiency en economische methoden te verbeteren” de privacy wel eens „over het hoofd zouden kunnen zien”. Het gaat om veel wezenlijker en diepgaander vraagstukken.

We kunnen bepaalde waarschuwingen van Stone en Warner ter harte nemen, maar niet zonder het duidelijke verband te zien met de strijd voor behoud en uitbreiding van de democratische rechten. Die strijd blijft essentieel, ook in de „computermaatschappij” in de komende decennia.

J. VISSER

MAAK DE WAARHEID STERK IN DE STRIJD

Oproep van het dagelijks bestuur van de CPN

De regering-Biesheuvel heeft haar plannen ontvouwd. Haar program behelst nieuwe aanslagen op het levenspeil en op de voorzieningen voor de bevolking. De uitgaven voor de bewapening worden daarentegen met 750 miljoen gulden verhoogd.

Er zal een felle en harde strijd noodzakelijk zijn van alle krachten in ons volk die zich niet wensen neer te leggen bij de politiek van dit kabinet en van de grote kapitaalsmachten.

De Communistische Partij van Nederland zal optreden voor de eenheid van actie van allen die door de regeringsplannen getroffen worden.

Daarbij zal het ook nodig zijn om de invloed van de communistische ideeën uit te breiden en zo nieuwe perspectieven te openen voor hen die tegen de politiek van sociale afbraak in actie komen.

De reactie, die zelf in grote moeilijkheden verkeert en geen uitzicht kan bieden voor de toekomst, probeert defaitisme en passiviteit te zaaien om haar plannen te kunnen doorvoeren. De gelijkschakeling van de pers door middel van concentraties en fusies dient dit doel. Zij wil de berichtgeving, zowel in kranten, tv als radio, volledig beheersen en stroomlijnen in het belang van de monopolies. Zowel de landelijk verschijnende dagbladen als ook de regionale worden steeds meer in dit keurslijf gedwongen.

Alleen de communistische pers is onafhankelijk van de monopolies! Het dagblad De Waarheid, de bedrijfskranten en de manifesten van de CPN verschaffen allen die in actie gaan een helder inzicht en geven daarmee richting aan de strijd. Zij zijn daarom onmisbaar!

Juist in deze tijd dient extra aandacht te worden besteed aan de noodzakelijke versterking van De Waarheid, die een scherp wapen is in de handen van de werkers.

Het dagelijks bestuur van de Communistische Partij van Nederland roept alle leden op in de maand oktober een grote landelijke werfcampagne voor onze krant door te voeren en in deze maand 1000 nieuwe abonnees en 450 weekend-lezers te maken.

Op de vergaderingen en besprekingen, die in de afgelopen weken in de partij zijn gehouden, is reeds gebleken, dat er grote mogelijkheden zijn voor de versterking van De Waarheid en de uitbreiding van het lezerstal. Er zijn maatregelen genomen om de colportage met onze krant te versterken en met volle energie de werving van nieuwe lezers aan te pakken.

De maand van de pers zal echter alleen volledig kunnen slagen, indien alle partij-afdelingen en partijleden zich hiervoor ten volle inzetten en zich inspannen om er voor te zorgen, dat meer mensen elke dag De Waarheid lezen.

Werk mee om de reactie te verslaan!

Werk abonnees voor De Waarheid!

Begin november verschijnt bij Uitgeverij Pegasus

GERARD MAAS:

TER DOOD VEROORDEELD

ca. 320 blz., paperback, f 10.50

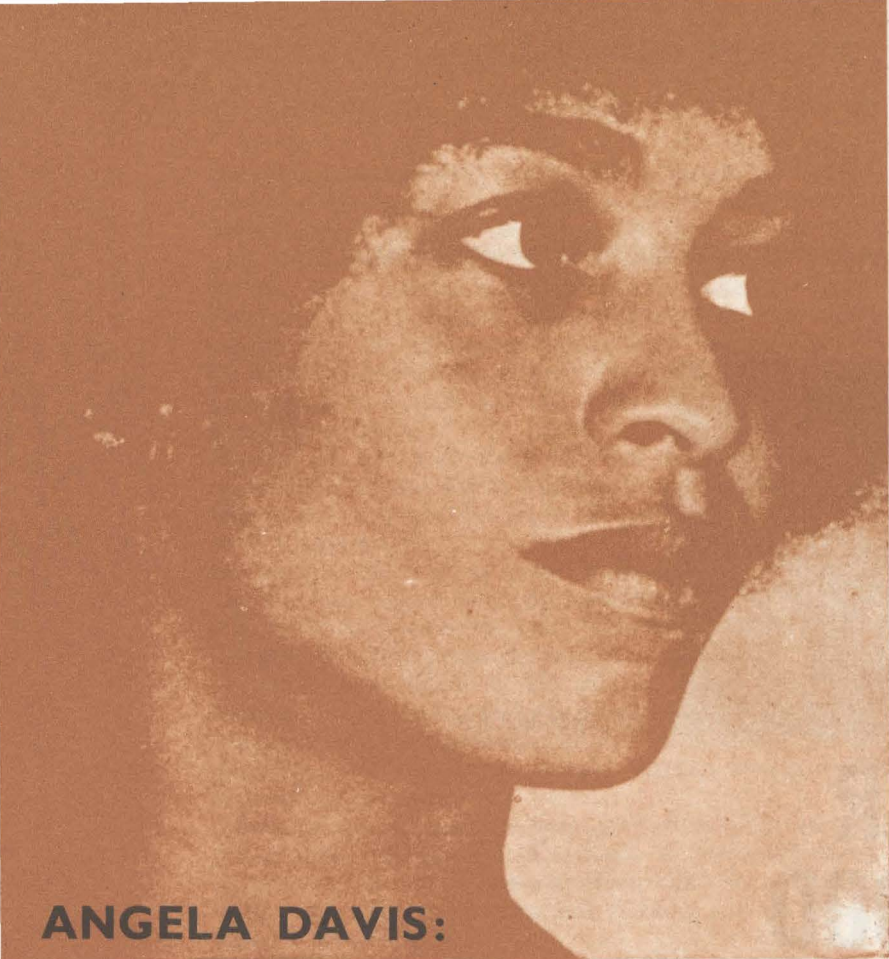
Een documentaire roman, waarin de schrijver vertelt over de illegale, anti-fascistische strijd tegen de bezetters van ons land tijdens de tweede wereldoorlog.

Een spannend en reëel beeld van de ontwikkeling van het illegale werk en van de opofferende activiteit van de communisten in het verzet.

Uit eigen ervaringen puttend, worden de gevangenschap in het concentratiekamp en het zenuwslopend wachten op de dood beschreven.

Verkrijgbaar in de boekhandel.

Na storting van het verschuldigde bedrag plus f 1.— voor porto- en verzendkosten op postgirorekening 173127 van Boekhandel Pegasus, Leidsestraat 25, Amsterdam, wordt dit boek U na verschijnen per omgaande toegezonden.

ANGELA DAVIS:

ALS ZE 'S OCHTENDS KOMEN ...

ong. 320 blz., paperback, ong. f 11.50

Een uitgave in samenwerking met het Angela Davis Defence Committee in de Verenigde Staten. Angela Davis, die reeds maanden in de gevangenis vertoeft en binnenkort voor de rechtbank zal verschijnen, belicht de achtergronden van het proces. Zij toont de klasse- en rassenbasis van het Amerikaanse juridische systeem en het gevangeniswezen.

In het werk zijn bijdragen opgenomen van vele anderen, waaronder de schrijver James Baldwin. Zij gaan in op de betekenis van Angela Davis' optreden voor de bevrijdingsstrijd van de Amerikaanse negers.

De opstanden in de Amerikaanse gevangenissen en de gewelddadige dood van George Jackson (een van de 'Soledad Brothers') tonen de actualiteit van dit boek.

Verkrijgbaar in de boekhandel.

Na storting van het verschuldigde bedrag plus f 1.— voor porto- en verzendkosten op postgirorekening 17.31.27 van Boekhandel Pegasus, Leidsestraat 25, Amsterdam, wordt dit boek U na verschijnen per omgaande toegezonden.

Een belangrijke uitgave die waarschijnlijk nog in november 1971 zal verschijnen

november 1971 zal verschijnen

POLITIEK EN CULTUUR

31STE JAARGANG 11/1971 PRIJS 0.95

UIT DE INHOUD:

**BIESHEUVELS WERELD – EEN
NAVO-DANSFEEST**

PERSCONCENTRATIES IN NEDERLAND

JAPAN GEEN WERELDWONDER

Biesheuvels wereld — een NAVO-dansfeest	M. Bakker	433
Verdere gelijkschakeling burgerlijke pers — regering bevoordeelt grote concerns	J. Knukkel	444
„De arbeider” als studie-object van ondernemerssociologie	J. Wilbret	454
Japan geen wereldwonder	Catrien Wolff	463

BOEKBESPREKING

Honderd jaar wereldgeschiedenis	S. van Dongen	477

PARTIJDOCUMENTEN

Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN		479
Begroeting CPN aan het congres van de Communistische Partij van Groot-Brittannië		480

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is *f* 8,50 per jaar,
f 4,25 per halfjaar, losse nummers *f* 0,95
Studentenabonnement *f* 4,25 per jaar

Ons gironummer is 173127, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

maandblad, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

Biesheuvels wereld — een NAVO-dansfeest

Op 21 september van dit jaar bracht het kabinet-Biesheuvel zijn eerste begroting in het openbaar, die veel verslechteringen maar daarom nog geen verrassingen bood. Het meest opmerkelijke, en tevens het meest verzwegen element in die begroting was een verhoging van de oorlogsuitgaven met maar liefst 750 miljoen gulden, waardoor het totaal op meer dan 5 miljard kwam.

Zoals gebruikelijk was de begroting vergezeld van een onoverzienbare woordenzee, gedeeltelijk ter toelichting, gedeeltelijk om het te voeren beleid weg te moffelen.

Een echte verheldering kwam de week daarop. De 28ste september installeerde Biesheuvel een „commissie van civiele en militaire deskundigen”, die zich met de toekomstige ontwikkeling der militaire uitgaven moet bezighouden. De commissie is een schoolvoorbeeld van de rijke schakeringen, die men voor dit soort gelegenheden in een adviesorgaan weet aan te brengen.

Voorzitter is mr. Van Rijkevorsel, die lange tijd de uiterst rechtse vleugel van de KVP in het parlement heeft vertegenwoordigd, nadat hij zich reeds kort na de oorlog twijfelachtige roem had verworven door als advocaat van *De Telegraaf* de herverschijning van dat blad te verdedigen en later, door als vertrouwensman van Lages te fungeren. Maar ook de rest van de commissie mag er wezen. Naast vijf hoge militairen treffen we er Frans Goedhart aan, die al sedert onheuglijke tijden zijn ziel en zaligheid, voor zover aanwezig, verkocht heeft aan de NAVO en deszelfs geheime diensten; voorts Van den Beugel, eens namens de PvdA staatssecretaris van Luns en sedertdien wel bij de PvdA, maar niet bij Luns weggelopen; Wierda, nog

steeds PvdA-er, maar onder De Koster voorzitter van de nationale defensieraad; de KVP-er Neumann, door Luns met rijke subsidies in een „instituut voor vredesvraagstukken” neergezet.

Dan vinden we er ook de voorzitter van dat instituut, de AR-professor Kooijman, alsmede zijn Groningse collega Brinkhorst, hoogleraar in de EEG-kunde en D'66-er. En tenslotte, om het mooiste het laatste te noemen: een directeur van de AMRO-bank en een directeur van de AKZO, respectievelijk de VVD-er Beyen en de CHU-man Van den Bent, de laatste tevens voorzitter van de machtige Nederlands-Duitse Kamer van Koophandel.

Weer een „communicatiekloof”

Bij de installatie van dit waardige gezelschap zijn opmerkelijke dingen gezegd.

Biesheuvel vertelde, dat „onze defensie in de afgelopen jaren in moeilijkheden is geraakt”. Uit de daaruit gevolgde discussie, aldus de eerste minister, bleek „een verlangen naar onderzoek” en dus moest de commissie er komen. „Onderzoek en advies” is haar taak.

Maar het moet wel duidelijk zijn, waar dit onderzoek en advies van uit moeten gaan. „In grote meerderheid wordt (door het Nederlandse volk) beseft dat de NAVO noodzakelijk is voor het behoud van de vrede, ook in het huidige tijdsgewricht van ontspanning en geruchten van ontspanning”.

Men lette op deze laatste vondst, „geruchten van ontspanning”. Blijkbaar zijn er duistere krachten aan 't werk (radio Nordsee?) die met een perfide raffinement het gerucht aan het verspreiden zijn, dat er internationale ontspanning zou opdoemen — maar gelukkig stopt „de grote meerderheid” bijtijds watjes in de oren. En dat niet alleen. „In grote meerderheid wordt ook aanvaard, dat Nederland aan de bondgenootschappelijke inspanning naar draagkracht moet bijdragen.”

Hoe Biesheuvel aan „die meerderheid” komt is niet duidelijk. Wat we weten is, dat bij de verkiezingen een reeks partijen — zowel PvdA en D'66 als KVP — bepaalde vage beloften hebben gedaan over verlaging van de defensielasten, o.a. nadat een NIPO-onderzoek had aangetoond, dat dat de wens was van een meerderheid van het volk. Hoe Biesheuvel daar *zijn* grote meerderheid uit weet te halen, is op zijn minst onduidelijk — of hij moet uitgaan van wat diverse partijen, nadat de verkiezingen zijn gehouden, werkelijk doen. Bij een bij de algemene beschouwingen door de CPN ingediende motie om de defensie-uitgaven terug te brengen naar het peil van een jaar geleden — dat wil zeggen 750 miljoen minder — gaven ze tenminste niet thuis.

Via deze wijze van redeneren nu komt Biesheuvel tot de conclusie, dat „de vraag . . . dan ook niet is of wij voor onze veiligheid een inspanning moeten leveren . . . maar of deze niet kan worden gegoten in een betere vorm”.

Er is de vraag, „de minst genuanceerde”, zoals de premier het fijntjes zegt, of het allemaal niet zou kunnen op een wat minder kostbare manier. Verder is er het punt, of er van de militaire inspanning, „benodigd om veiligheid en stabiliteit te verzekeren”, niet een verstarrend effect uitgaat op bepaalde gewenste internationaal-politieke ontwikkelingen.

Mocht echter iemand in de commissie uit deze behoedzame woorden opmaken, dat er toch gekeken zou kunnen worden naar de hoogte van de defensie-uitgaven, dan werd die twijfel rap weggenomen. Want, zei Biesheuvel, ook wordt de vraag gehoord, „of onze defensie-inspanning — als gevolg van allerlei invloeden — niet in die mate is achteruitgegaan dat onze positie in gevaar komt”.

De heer B. weet heel nauwkeurig hoe *die* vraagstellers denken. „Gezien de groeiende militaire macht van de tegenpartij zijn zij van gevoelen dat onze veiligheid, en daardoor onze positie in het internationaal-politieke overleg ernstig in het geding zijn gekomen.”

Nu zijn, zei Biesheuvel, deze vragen niet op een eenvoudige manier te beantwoorden en daardoor is er in de afgelopen jaren „een zekere communicatiekloof ontstaan, een kortsluiting tussen regering en vele burgers inzake functie, omvang en achtergronden van onze defensie-inspanning. Deze leemte bleek ook niet voldoende te kunnen worden opgevuld door het parlementaire debat”.

Schijnlogica

Men lette op de wending die Biesheuvel aan zijn verhaal geeft, want ze is een schoolvoorbeeld van de bedrieglijke schijnlogica waar een rechtse politicus zich van bedient.

Eerst noemt B. een aantal vragen — al geeft hij dan, door de manier waarop hij ze stelt, een volstrekt vertekend beeld van de wijze waarop ze in werkelijkheid naar voren komen. Maar goed, hij noemt ze.

Die vragen gaan in tegen de politiek van de achtereenvolgende regeringen, die de militaire uitgaven voortdurend hebben laten stijgen.

Daarmee is de politieke kwestie die in het geding is, gegeven. Maar nu verandert de heer Biesheuvel met een kleine zinswending de hele problematiek. Er is ineens niet meer het grote, zij het door hem verdoezelde, politieke strijdpunt tussen een rechtse regeringsmeerderheid en het volk, of de militaire uitgaven omlaag moeten — er is plotseling „doordat de antwoorden zo ingewikkeld zijn”, een „kortsluiting”, een „communicatiekloof”. Dat wil zeggen: De regeringsantwoorden staan wel degelijk vast (defensieverhoging), maar ze „komen niet over”.

En dus zegt Biesheuvel: „In het ondernemen van een ernstige poging om deze vragen te beantwoorden op een voor ieder begrijpelijke manier zie ik een wezenlijke taak van uw commissie”.

En verder: „Op deze wijze zal uw commissie er toe kunnen bijdragen, dat de Nederlandse defensie-inspanning — zoals de Troonrede het uitdrukt — gedragen wordt door de overtuiging van ons volk”.

Die troonrede, waar de heer B. zo eerbiedig naar verwijst, had hij zelf een week tevoren geschreven — een andere truc in dit hele woordenspel, maar geen onbekende in de kringen waaruit de heer Biesheuvel stamt. Menig kerkelijk gezagsdrager, vooral de strengen in de leer, heeft het kerkvolk geboden opgelegd die hijzelf, of zijn kring, tevoren als aanwijzingen van god geformuleerd had. Maar dat verder terzijde.

Biesheuvel heeft met de laatst aangehaalde zin zijn betoog rondgemaakt.

Hij is, zonder bewijs, begonnen met de mededeling dat ons volk in meerderheid achter NAVO en militaire uitgaven staat. Hij heeft daarop, noodgedwongen, een paar oppositionele *meningen* gepakt en die omgezet in *vragen* — en wel zodanig, dat de kern van die meningen uit de weg is gegaan. Om dan tenslotte tot de te voorspellen conclusie te komen, dat de commissie als voornaamste taak heeft de zaak beter te verkopen.

Bij dat alles kan er ook nog een grapje af. „Uw onafhankelijke positie waarborgt dat uw antwoorden onbevooroordeeld zullen zijn”, zegt Zijne Excellentie tot zijn vertrouwelingen. Eén advocaat van *De Telegraaf* en Lages, befaamd steunpilaar van Romme, Luns en Schmelzer; één NAVO-spionagedeskundige, oud-leider van CIA's radio *Vrij Europa*; twee personen die namens Luns tegen betaling aan vrede doen; een paar „internationale” professoren, een directeur van de grootste bank en één van een der grootste concerns; inderdaad een onafhankelijk gezelschap.

En laten we vooral de overige vijf leden van de commissie niet vergeten: militairen, in rang variërend van kolonel tot generaal en allen direct bij de NAVO betrokken.

Wij hebben hierboven nog een andere zin aangehaald, die al evenmin vergeten mag worden. Het is de mededeling, dat de „communicatiekloof niet voldoende bleek te kunnen worden opgevuld door het parlementaire debat”.

Tot nu toe moet iedere Nederlandse burger braaf geloven, dat het parlementaire debat dient om tot besluiten te komen, o.a. over de defensiebegroting. En Biesheuvel is niet de laatste om het zo voor te stellen. Bij elk protest uit het volk tegen de oorlogspolitiek van de NAVO, tegen de geldwegsmijterij bij het militaire apparaat, wordt gezegd: bek dicht, het parlement dat jullie zelf gekozen hebt, heeft aldus besloten.

Maar nu blijkt, hoe „open Barend” het in werkelijkheid ziet. Voor hem is het parlement er helemaal niet voor de besluiten — die staan toch van tevoren al vast. Voor hem heeft het gepraat in de Tweede Kamer alleen maar de functie, de mensen hoge defensielasten *aan te praten*. Dat lukt niet meer zo goed tegenwoordig, doordat steeds *meer* mensen de burgerlijke parlementariërs steeds *minder* serieus nemen. Vandaar, dat nu de commissie van onafhankelijken uit het bank-, bedrijfs- en

NAVO-wezen de rol krijgt toebedeeld die het parlement niet aan kon.

De bevelhebbers

De regering-Biesheuvel heeft ook, zo deelde de minister-president mee, een functie-omschrijving voor de commissie gemaakt. Zij moet, zo heet het, de taak van de Nederlandse defensie in de NAVO en de voor vervulling daarvan vereiste middelen kritisch onderzoeken.

Dat zegt nog niet veel, behalve die toevoeging „in de NAVO”. Niet alleen dat het lidmaatschap van de NAVO niet ter sprake mag komen, er mag zelfs niet eens bekeken worden of voor leger, vloot en luchtmacht teveel uitgegeven wordt naar *Nederlandse* wens of draagkracht. Het militaire apparaat moet alleen gezien worden als NAVO-onderdeel — en daarmee uit. De minister-president stond er op, dat nog een beetje duidelijker te maken en daarom gaf hij de volgende bijzonderheden aan, die bestudeerd moeten worden:

- aard en omvang van de Nederlandse NAVO-bijdrage;
- de wijze waarop aan de NAVO-afspraken wordt voldaan, gezien de conclusies en aanbevelingen van de NAVO-bevelhebbers en de verrichte taakstudies;
- de mogelijkheden om tot verantwoorde nakoming van de aangegane verplichtingen te komen.

Daarbij hoorde dan, zo voegde Biesheuvel er aan toe, de bepaling van het financieringspeil dat voor een passende vervulling van de NAVO-taak vereist is.

Alle vermoedens — zo ze na het voorgaande nog mochten zijn overgebleven — dat het de bedoeling der regering zou zijn om nuchter en ernstig de kwestie van de militaire lasten te bezien, worden door deze taakstelling wel definitief uit de weg geruimd.

De vraag stellen aan een aantal lieden die met hart en ziel, met brandkast en dossiers aan de NAVO vastzitten, of Nederland het lidmaatschap en de ideologie van de NAVO moet blijven voortzetten, zou al te bizar zijn; maar dan zou men toch op zijn minst als probleemstelling mogen verwachten of, met een tekort aan woningen en scholen, een teveel aan vuil en stank, met dreigende werkloosheid, 5 miljard in het militaire apparaat gestopt dient te worden. Niets echter daarvan. Gevraagd wordt slechts of „we” wel doen wat Amerikaanse generaals en Duitse kolonels ons voorschrijven en hoe we de blijkbaar geconstateerde achterstand kunnen inhalen. Dus: Hoever moeten we straks *boven* de vijf miljard komen?

Advocaat van een slechte zaak

Verdient de rede van de minister-president — de man die voor alles de verantwoordelijkheid draagt voor het doorvoeren van

een bepaalde politiek — onze hoofdaandacht, we mogen zeker ook het antwoord van de heer Van Rijkevorsel, voorzitter van de commissie, niet ongemerkt laten passeren. Van Rijkevorsel heeft namelijk niet alleen maar gezegd dat hij zijn best zal doen. Hij heeft van de gelegenheid gebruik gemaakt om een theorie te ontvouwen, waarbij de denkbeelden van Prins Bernhard slechts kinderspel zijn.

Onze Telegraaf-advocaat herinnert namelijk aan de bepaling in de huidige grondwet (art. 194) die zegt, dat alle Nederlanders, daartoe in staat, verplicht zijn mede te werken tot handhaving van de onafhankelijkheid van het Rijk en tot verdediging van zijn grondgebied.

Dat is, in werkelijkheid, de grondslag van de militaire dienstplicht. Hoewel ze in oorlogstijd kan worden uitgebreid tot bepaalde vormen van burgerdienst.

Van R. nu meent te moeten stellen, dat de in artikel 194 omschreven plicht dient „te worden uitgebreid tot het evenzeer medewerken aan de nakoming van Nederlands internationale, dus NAVO-verplichtingen”.

Hij beroept zich daarbij op een nieuw grondwetsartikel dat door de commissie Cals-Donner is ontworpen en dat luidt (art. 75, lid 2): „Alle Nederlanders, daartoe in staat, zijn volgens regels bij de wet te stellen, verplicht mede te werken aan de verdediging van het Rijk en de nakoming van zijn internationale verplichtingen ter zake.”

De commissie Cals-Donner heeft bij het ontwerpen en presenteren van deze bepaling de mond vol gehad over de „internationale verplichtingen” van Nederland — zonder twijfel denkend aan de NAVO, maar haar in elk geval niet noemend — en zij heeft met name de „krijgsmacht” en het begrip „krijgsdienst”, nu veelvuldig voorkomend in het tiende grondwets-hoofdstuk, laten vallen omdat haars inziens bij de moderne oorlogvoering ieder evenzeer betrokken is.

Mocht de regering ooit dit voorstel overnemen, dan zal daar nog wel wat over te doen zijn. Niet alleen dat dan voornamelijk buitenlandse krachten zullen gaan bepalen of Nederlandse jongens ergens de dood ingejaagd of tegen andere volkeren ingezet zullen worden, de grondwet zou de weg openlaten voor een zodanig misbruik, dat heel het Nederlandse volk tot NAVO-militairen, en dus aan NAVO-gezag onderhorigen, zou worden verklaard.

Zover zijn we nu niet, omdat we niet onder de grondwet van Cals en Gruyters, maar onder die van Thorbecke leven.

Eén in ons land is er echter, die een andere mening is toegedaan. Dat is de heer Van Rijkevorsel. *Die* zegt in de rede waarin hij de benoeming van zijn commissie aanvaardt namelijk: „Dat de *grondwettelijke verplichtingen* om mede te werken aan de handhaving van onze onafhankelijkheid, aan de verdediging van ons grondgebied en *aan de nakoming van onze NAVO-verplichtingen, zich uitstrekt tot alle Nederlanders*, die daartoe in staat zijn, *wordt* weerspiegeld in de samenstelling van onze commissie”.

Men wrijft zich, als men dat leest, wel even de ogen uit.

Van Rijkevorsel neemt eenvoudigweg de door de commissie-Cals voorgestelde grondwetsbepaling als een bestaande aan (hoewel hij moet weten hoe het met een eerder voorstel van die commissie betreffende een gekozen minister-president is gegaan) en hij breidt haar meteen maar in die zin uit, dat het lidmaatschap van *zijn* commissie van een AMRO-bankdirecteur en een paar gedroste PvdA-ers tot een *grondwettelijke verplichting* wordt gemaakt.

De redenering komt hierop neer, dat reeds op dit ogenblik, in vredetijd bovendien, iedere Nederlander tot iedere handeling verplicht zou kunnen worden als het NAVO-belang dat zou vereisen — vooral ook als het zaken zouden zijn die minder goed betaald en minder ongevaarlijk zijn dan de last die Van Rijkevorsel en Goedhart op hun niet meer zo jeugdige schouders hebben genomen.

Niet alleen dus meer de dagelijkse proclamaties dat we nationaal geen handelsbevoegdheid meer hebben door het EEG-lidmaatschap, nee, daar zou nu nog bij komen, in de grondwetsvisie van Van Rijkevorsel, dat iedere Nederlander bovenal NAVO-ondergeschikte is en maar te doen en te laten heeft, wat vanuit Washington en Bonn gecommandeerd wordt. En die Van Rijkevorsel is vanaf vandaag niet alleen meer de KVP-relikwie, die zo rechts was dat op een bepaald moment zelfs Romme hem niet meer een verkiesbare plaats op de kandidatenlijst gunde, waarna hij met voorkeurstemmen werd gekozen door de gezamenlijke oud-kolonialen van Nederland. Van R. is nu weer een zeer bijzonder NAVO-adviseur in regeringsdienst, wiens on- en anti-grondwettelijke nonsens door de minister-president, bij de installatie van de commissie, niet werd weersproken of gecorrigeerd.

De militarisering

En nu de achtergrond, waartegen we dit gedoe dienen te zien. Daarin vallen een aantal elementen te onderscheiden, zij het niet te scheiden.

We noemen:

- de defensiebegroting voor 1972, en het regeringsaccord van de KVP, VVD, AR, CHU en DS'70 waarop ze gebaseerd is;
- de vergrote Amerikaanse druk om te komen tot „burden-sharing”, ofwel „betere lastenverdeling” tussen de NAVO-landen;
- de plannen voor een toenemende politieke en militaire functie van de EEG.

Reeds voor de verkiezingen was een heftige campagne ontzettend om de bewapeningsuitgaven op te voeren. De voornaamste propagandisten hiervan waren VVD en AR, die er openlijk voor optraden. De KVP speelde een doortrap spelletje in deze, door de schijn te wekken dat een „progressief” gedeelte in haar rijen verlagings wilde (Steenkamp c.s.). Die

progressievelingen waren na de verkiezingen, zoals gebruikelijk, snel verdwenen.

De CHU leverde een eigen bijdrage met het peperdure — om van de overige bezwaren niet te spreken — plan voor de militarisering van Zuid-Oost Groningen, DS'70 liet eerst na de 28ste april weten dat ze de auto's niet zozeer door treinen als wel door tanks wenste te vervangen.

Achter deze min of meer openlijke stellingname van de diverse nu regerende partijen stak het optreden van een machtige pressiegroep, die reeds eerder de twijfelachtige professor Lou de Jong tot zijn woordvoerder had gekozen en die later zijn wensen liet vastleggen in een „testament” van de minister van defensie in het kabinet-De Jong, Den Toom, dat vergaande defensieverhoging eiste.

In het regeerackoord werd tenslotte overeengekomen de militaire uitgaven te verhogen met 55 miljoen, maar bij de begroting bleek nog eens overduidelijk hoe bedriegelijk zo'n getal is. De werkelijke verhoging bedraagt namelijk 55 miljoen, plus een hoog bedrag aan salarisverhogingen, plus het „aandeel” van defensie in de algemene stijging van de overheidsuitgaven, waarmee men uiteindelijk op bijna het veertienvoudige van 55 miljoen uitkwam.

De begroting zelf legt de grondslag voor een nog veel verdere verhoging — waarbij het opmerkelijk is, dat De Koster klaarblijkelijk het hele waslijstje dat zijn voorganger en partijgenoot Den Toom had opgesteld, integraal heeft overgenomen.

Waarschijnlijk is het meest verstrekkende plan in dat verband de opvoering van de paraatheid bij de Starfighter-squadrons. Dat komt neer op een relatieve vergroting van de rol van de (atoom-)luchtmacht. Nu moet dezer dagen beslist worden over deelname aan het project voor een nieuwe atoomjager, die vanaf 1975 voor de Europese NAVO-landen moet gaan vliegen, een waanzinnig duur toestel, dat in zijn centje al goed zal zijn voor een complete oorlogsbegroting. Reeds de deelname aan de aanloopkosten zal Nederland zo'n 100 miljoen gaan kosten.

In sommige kringen wordt gesuggereerd, dat Nederland maar van participatie aan de NAVO-luchtmachtactiviteiten moet afzien, maar De Koster besluit ten opzichte van de taak der Starfighters wijst er op, dat hij volop mee wil doen. Daar zal dan voor Fokker, Philips, DAF en Shell een malse financiële kluif in zitten, zoals de ervaringen met de Starfighter geleerd hebben.

Een onderdeel van dit plan vormt verder de opvoering van de paraatheid bij de raketenheden, hetgeen bovendien een verdere verinniging aanduidt van de band met de Westduitse Wehrmacht.

In dat licht moet ook de verplaatsing van een tankbataljon naar West-Duitsland en het overbrengen van meer materieel naar dat land worden gezien, alsmede de voornemens voor het oefenterrein in Ter Apel. Voorts is er dan nog de voorgenomen aanschaf van antitank- en luchtdoelgeschut, en van fregatten voor de marine.

Met de hiervoor aangehaalde citaten uit de redevoeringen van Biesheuvel en Van Rijckevorsel hebben wij willen aantonen, dat in deze politiek van drastische verhoging der oorlogsuitgaven noch alleen een Nederlandse militaristische lobby, noch ook alleen grote verdieners aan deze politiek die ons land telt, de doorslag geven. Er is sprake van een zeer duidelijke, vanuit de NAVO gedicteerde, politiek. Dat is de politiek van de zgn. *burden-sharing*, het „overnemen” van Amerikaanse militaire uitgaven, waarvan in Europa de Westduitse machthebbers de grote kampioenen zijn. In de rede waarmee Nixon op 15 augustus de openlijke valuta-oorlog inleidde was een van de eisen die hij stelde om de dollar zijn kracht te hergeven, dat Japan en de Europese NAVO-landen de Amerikaanse regering zouden verlichten in de kosten, die gepaard gaan met de handhaving van haar militaire machtspositie.

Wat Japan betreft zijn inmiddels de eisen vrij duidelijk geworden. Naast een reeks vergaande economische punten staat op het lijstje een verhoging van de Japanse oorlogsuitgaven en de vergroting van wapenaankopen in Amerika — in plaats van de snelle uitbreiding der eigen oorlogsindustrie, zoals die in het Japanse voornemen ligt.

Dit mes snijdt natuurlijk aan vele kanten. Aan de economische, maar ook aan de dienaar-knecht-kant. De Japanse onderhorigheid blijft uiteraard beter verzekerd als het voor een steeds grotere militaire macht bij de leveranties van het materieel geheel op de Verenigde Staten blijft aangewezen.

Alles wijst erop, dat in geheime NAVO-besprekingen hetzelfde wordt geprobeerd in Europa. Meer laten betalen door de Europeanen, met als gevolg een verzwakking van de economische positie van Amerika's belangrijkste concurrenten, en een blijvende ondergeschiktheid voor zover het de uitrusting betreft. Wat het zoëven genoemde grootste brok in die uitgaven betreft, de nieuwe atoomjager, is er dan ook nu reeds sprake van aanschaffing van een nieuw *Amerikaans* vliegtuig. Net als destijds bij de Starfighters het geval was, zal eventuele West-europese concurrentie (toen was korte tijd de Franse Mirage in de running) wel subiet de nek worden omgedraaid. Het aantal mogelijkheden daartoe bleek al bij die vorige gelegenheid vrijwel onbeperkt.

Overigens is het wel illustratief voor de verhoudingen dat Nederlandse officiële woordvoerders, zoals Nelissen en Zijlstra, in hun uitlatingen over de valutacrisis steeds opnieuw wijzen op de regel „voor wat hoort wat”, terwijl in de praktijk, zoals in de oorlogsbegroting, en de instelling van de commissie-Van Rijckevorsel bewijst, de „burden-sharing” reeds op grote schaal begonnen is.

Niet vreemd hieraan is natuurlijk het feit, dat vooral de Westduitse regering zich het vuur uit de sloffen loopt om aan de Amerikaanse eisen zoals ze in de valutacrisis worden gesteld, tegemoet te komen. Nog onlangs heeft de Westduitse minister

van economie, Schiller, zich na een opnieuw mislukte EEG-bijeenkomst in alle openheid daarop beroemd.

Naar een atoom-EEG?

Zijn tot nu toe de Amerikaanse eisen, al dan niet via de NAVO overgebracht, bepalend voor de Nederlandse politiek waar het de defensie betreft, inmiddels heeft zich een nieuw element aangediend — dat overigens ook niet los gezien kan worden van de schokken die de laatste tijd door de kapitalistische wereld gaan. Dat is de nieuwe ontwikkeling van de EEG, nadat besloten werd tot de Britse toetreding.

Reeds tijdens het Labour-congres dat aan deze toetreding gewijd was kwam naar voren, dat in de hele onderhandelingschaos het element van een Westeuropese, of Brits-Franse, kernmacht een steeds duidelijker rol was gaan spelen. Niemand twijfelt er op dit ogenblik meer aan, dat in de besprekingen tussen Heath en Pompidou, die aan het EEG-besluit om Engeland toe te laten voorafgingen, die kernmacht de kernkwesitie was.

Latere ontwikkelingen hebben dat bevestigd. Precies tijdens het beslissende Labour-debat publiceerde het Franse lid van de EEG-commissie Deniau zijn roemruchte artikelen in *Le Monde*, waarin hij die kernmacht zonder meer aan de orde stelde en herroeping vroeg van de Amerikaanse bepalingen, die aan Engeland op dat punt beperkingen opleggen.

Heath, daarover ondervraagd tijdens het debat in de Commons, ontkende niet dat het deze richting uit zou kunnen gaan. Hetgeen niemand verbaasde, omdat Heath bekend staat als voorstander van een dergelijke Brits-Franse kernmacht, die de militaire spil zou moeten zijn van een toekomstige, gemilitariseerde, EEG.

Het valt niet te voorspellen hoe deze zaak verder zal rollen. Amerika zal in deze strijd een toenemend gebruik willen maken van West-Duitsland, dat in de Frans-Britse conceptie een tweederangs plaats is toebedacht; de Westduitse machthebbers zullen door de sleutelpositie die ze zodoende gaan innemen trachten in elk geval op de eerste rang te komen — met welke van de strijdende partijen dan ook.

Belangrijker is echter nog — dat heeft juist het Labour-congres onderstreept — dat er tegen dit soort ontwikkelingen vormen van massaal verzet opkomen, die *elke* verdere militarisering kunnen verhinderen — mits dat verzet de ontplooiing bereikt, die nodig en mogelijk is.

Want al het gedoe van fabrikanten, diplomaten, ministers en commissies, kan de werkelijkheid zoals die zich gaat vertonen voor de ogen van de massa, niet doen verdwijnen.

De NAVO is destijds opgericht, zogenaamd vanwege de spanningen rond Berlijn. Maar over Berlijn bestaat inmiddels een regeling.

Ze werd in stand gehouden met het verhaal van de Russische bedreiging. Maar het is een verhaal dat vrijwel niemand, op

een paar Lunzen na, meer staande tracht te houden of ook nog zelfs gelooft.

Later werden de Chinezen ten tonele gevoerd als de grote bedreigers. Maar nu gaat Nixon naar Peking met het motief, dat China zo nodig is voor de vrede — en Schmelzer haast zich, het te herhalen.

De hele leugenpropaganda van de NAVO stort ineen — en die ineenstorting is in aanzienlijke mate versneld door de bloed-dorstigheid waarmee NAVO-lid nr. 1: Amerika, in Vietnam optreedt.

Steeds meer ook begrijpt de massa het werkelijke karakter van de NAVO: dat ze een winstbron is voor de grote concerns, een Amerikaanse handgranaat in de Europese pap, een geweldsdreiging in het kader van de neo-koloniale politiek, een intimidatie-apparaat tegen de volkeren van West-Europa en een voortdurende bedreiging van de socialistische landen.

Het is de put waarin alles verdwijnt wat nu juist door de volkeren verlangd wordt: het geld voor huizen en betere inkomens, voor verzorging en onderwijs.

Die feiten zijn met geen muur van Van Rijkevorsels te maskeren.

M. BAKKER

Verdere gelijkschakeling burgerlijke pers — regering bevoordeelt grote dagbladconcerns

De huidige stroom van fusies, opheffing van reeds lang bestaande dagbladen en concentraties in de dagbladwereld grijpt steeds verder om zich heen. Het einde van deze concentratiebeweging is nog niet in zicht en nog begin deze maand wees de Nederlandse Vereniging van Journalisten er in een telegram aan de regering op, dat de positie van dagbladen, nieuwsbladen, opiniebladen en periodieken in snel tempo slechter wordt. De toenemende monopolisering van het bedrijfsleven komt ook tot uiting in het krantenbedrijf. Op dit moment zijn er buiten De Waarheid nog slechts acht landelijk verspreide kranten. Deze acht worden uitgegeven door vier concerns.

Volgens de laatste gegevens die bekend zijn was de situatie wat de landelijk verspreide pers en de uitgeversconcerns betreft aldus:

Landelijke pers in cijfers en samenwerkingsvormen (zonder De Waarheid)

Telegraafconcern

De Telegraaf	448.000
De Courant/Het Nieuws van de Dag	171.000

Nederlandse Dagbladunie en Perscombinatie N.V.

Handelsblad/NRC	103.000
Algemeen Dagblad	255.000
Het Parool	202.000
De Volkskrant	206.000

Verenigde Ned. Uitg. (VNU) — redactioneel verbonden met Nederlandse Dagblad Unie

De Tijd	93.000

N.V. De Christelijke Pers

Trouw	104.000

Het concentratieproces binnen de kring van landelijk verschijnende dagbladen begon zich af te tekenen in 1959, toen het VNU-concern, dat onder meer De Tijd exploiteert, zonder veel omhaal De Maasbode opslokte. Die fusie blijkt nu echter twaalf jaar later onvoldoende om De Tijd in stand te houden en er wordt rekening gehouden met haar verdwijnen binnen afzienbare tijd.

In 1964 werden nieuwe stappen zichtbaar in het proces van concentratie in de dagbladpers. De Nieuwe Rotterdamse Courant en het Algemeen Handelsblad gingen samen op in de Nederlandse Dagblad Unie (NDU) en een aantal jaren later — in 1970 — werden de twee dagbladen omgevormd tot één

gecombineerde krant. Ook daarbij wordt thans echter al twijfel geuit over de levensvatbaarheid.

In datzelfde jaar 1964 besloten Het Parool en De Volkskrant tot technische samenwerking, die in 1967 werd gevolgd door het gezamenlijk opgaan in de Perscombinatie N.V.

De concentratie in de dagbladwereld neemt een kolossale omvang aan en in het touwtrekken om macht en invloed voltrekt zich soms een wat wisselend patroon van samenwerkings- of beter gezegd opslokorganen.

Bestond er aanvankelijk een samenvoeging (in november 1970) van de NDU en het Unitelconcern, waarbinnen De Telegraaf de scepter zwaait, thans is er als jongste nieuwtje, dat de NDU, de Perscombinatie en de Arbeiderspers wegen zoeken voor de vorming van een nieuwe krantenreus. Een verder gelijkgeschakelde krantenreus, waarin Het Vrije Volk (overblijfsel van de PvdA-pers), Het Parool (DS'70-venijn), NRC-Handelsblad en Algemeen Dagblad (verwant aan VVD), die elkaar op het punt van de NAVO-bewieroking of aanvallen op arbeidersacties toch al nooit afgefallen waren, nu gezamenlijk een ratjetoe aan „informatie” moeten gaan verzorgen.

Het meest opvallend is ongetwijfeld wel de gang van zaken rondom Het Vrije Volk. Nog maar een aantal jaren geleden maakte het ronkende reclame als „de grootste en meest door het land verspreide” krant; nu is de krant gesaneerd naar alle kanten. Van de 41 edities met een oplage van 352.000 abonnees zijn er slechts enkele edities over en Het Vrije Volk heeft zich in feite teruggetrokken op Rotterdam, waarbij het ook nog maar de vraag is of het zich daar zal kunnen handhaven.

Er is nu een nieuwe fase in het proces van neergang (of eigenlijk gezeed liquidatie), dat bewust werd ingezet in 1967, toen op een PvdA-congres werd besloten Het Vrije Volk los te maken van de Partij van de Arbeid. Dat ging gepaard met allerlei geruststellende verklaringen van de kant van de directie en de partijleiding, die — zoals nu duidelijk is gebleken — één grote afleidingsmanoeuvre zijn geweest, welke de totale sloop moesten inleiden.

Het Vrije Volk, dat in het begin van deze eeuw als Het Volk was opgezet en tot ontwikkeling gebracht als orgaan van de SDAP en met steun van de vakbonden in stand werd gehouden, moest grotere „vrijheid” krijgen, zo heette het in 1967 op het losmakingscongres.

Tegenstanders van de losmaking die aan de banden met de vakbeweging en de vroegere offervaardigheid van sociaal-democratische arbeiders herinnerden, kregen voor geworpen, dat de „vrijheid” de werfkracht zou verhogen... De krant zou zich „onafhankelijk” gaan opstellen.

In de praktijk werd ze echter volledig afhankelijk van de concerns en in de redactionele kolommen verdween de opinie (zelfs al was die vanuit het standpunt van de arbeidersbeweging niet zo een fraaie) geheel en maakte plaats voor schreeuwerigheid, moord, seks en rancune die de „concurrentiepositie” van het blad echter niet verbeterde, maar haar verder van haar oude lezerskring vervreemde. Het Rotterdamse Vrije Volk zal

nu al gehuisvest worden bij de Christelijke Pers en de Arnhemse editie is opgekocht door Audet.

Het is toch wel tekenend, dat in een artikel van H. J. Roethof (PvdA-Kamerlid) in *Socialisme en Democratie* („Krantenfusies in versneld tempo”) met géén woord over Het Vrije Volk wordt gerept en dat de toestand bij De Tijd als aanleiding werd genomen.

Roethof vindt, dat de concentraties bij de dagbladpers „daarom een probleem op zichzelf vormen”, omdat de „krant zich van vrijwel elke andere onderneming onderscheidt in de zin, dat zij een publieke functie in de democratische staat vervult en in een geestelijke en morele behoefte voorziet”.

Dat is dan een mond vol — maar geestelijk en moreel is Het Vrije Volk bijvoorbeeld al naar het peil van De Telegraaf afgezakt, al behoren beide bladen dan ook niet tot dezelfde concentratie in het dagbladwezen.

En waar ligt het verschil tussen Trouw (van de N.V. Christelijke Pers) en Handelsblad/NRC (NDU), als zij voor de arbeiders „loonmatiging” bepleiten en Biesheuvel bijvallen in zijn bezuinigingswoede voor alles, behalve de militaire uitgaven?

Regionale pers

Terwijl de aandacht bij het concentratieproces van het perswezen vooral valt op de landelijke dagbladen, is het zeker op zijn plaats ook aandacht te schenken aan de regionale, ofwel streekpers.

Aanvankelijk kende ons land geen verschil tussen wat nu landelijke dagbladen heten en de regionale kranten. Vrijwel alle bladen waren bij de opkomst van het dagbladwezen lokaal en de politieke informatie en politieke strijd speelden zich in de negentiende eeuw voor een groot deel af in kranten, die in de provinciale hoofdsteden verschenen.

Bladen als de Arnhemse Courant, de Leeuwarder Courant, Het Nieuwsblad van het Noorden, de Middelburgse Courant, hadden toen een zekere faam, maar na de aanschaffing van het dagbladzegel ontstond een groei naar het „nationale dagblad” en werden de regionale dagbladen beperkter van betekenis.

Na 1945 deed zich echter het verschijnsel voor, dat plaatselijke kranten weer een grotere rol gingen spelen, ook al omdat buiten de randstad Holland nieuwe industriegebieden ontstonden en er nieuwe ontwikkelingen plaats vonden.

De plaatselijke pers werd daardoor ook het voorwerp van de monopoliebegeerte, niet alleen wat zijn commerciële mogelijkheden betreft, maar ook vanwege zijn rol als „beïnvloeder” van de publieke opinie.

Binnen de regionale pers blijkt er steeds meer blokvorming plaats te vinden. Er wordt daar eveneens driftig gefuseerd, samengesmolten en samengewerkt, waarbij de nadruk lijkt te liggen op redactionele samenwerking en bundeling om vanuit één centrum het „nieuws” voor te schotelen aan de lezer.

Slechts één provinciale krant tracht zich op dit moment zonder fusie of redactionele samenwerking te handhaven en wel de *Winschoter Courant*. Zij was van 1 januari 1968 tot eind 1970 redactioneel verbonden met de Paroolpers, maar wil zich nu nader „bezinnen” bij welke grote „informatiegroep” zij zich zal aansluiten.

Het is wel interessant om een overzicht te geven (al is het wat uitgebreid) in welke groepen de verschillende regionale dagbladen zijn opgenomen en waar zij hun redactionele voeding vandaan halen. De cijfers zijn van mei 1971 uit het jaarverslag van de Nederlandse Dagbladpers en inmiddels hebben alweer wat nieuwe verschuivingen plaatsgehadt.

Regionale Pers in Redactionele Samenwerking en oplagecijfers

Regionale Dagbladen in de Nederlandse Dagblad Unie (NDU) en Perscombinatie N.V.

Het Vaderland	35.000
Rijn en Gouwe	18.000
De Dordtenaar	31.000
Drentsche en Asser Courant (Hoogeveens Dagblad)	16.000
Emmer Courant	24.000
De Noord Ooster	6.000
Nieuw Utrechts Dagblad	21.000
Het Rotterdams Parool	26.000

Totaal	177.000

(Het Vrije Volk is hierin nog niet opgenomen, maar in wezen is het nu ook een plaatselijk blad.)

Redactionele samenwerking van Wegeners Courantenbedrijf met de Nederlandse Dagblad Unie (NDU) en Perscombinatie N.V.

De Graafschapbode	25.000
Nieuwe Apeldoornse Courant (Noord Veluws Dagblad, De Vallei, Tielse Courant)	46.000

Ver. Gemeenschappelijke Persdienst (GPD) (binnen- en buitenland)

Grafische Bedrijven Damiate N.V.

Haarlems Dagblad (IJmuider Courant, Beverwijkse Courant)	67.000
De Typhoon, Dagblad van de Zaanstreek	26.000

Verenigde Noordhollandse Dagbladen

Alkmaarse Courant (Dagblad voor West- Friesland, Helderse Courant, Dagblad Kennemerland, Enkhuizer Courant, Schager Courant, De Zaanlander)	77.000

N.V. v/h Firma M. J. v. d. Loeff	
Tubantia (Hengelosch Dagblad)	65.000
Arnhemse Courant (Nijmeegs Dagblad, Gelders Dagblad, Edese Courant)	38.000
Erven J. J. Tijl N.V.	
Prov. Overijsselsche en Zwolsche Courant (Nieuw Kamper Dagblad, Steenwijker Dag- blad, Het Nieuwe Land)	49.000
Nieuwsblad van het Noorden	120.000
De Gooi- en Eemlander	55.000
N.V. Friese Pers	
Leeuwarder Courant	91.000
Limburgs Dagblad	80.000
Provinciale Zeeuwse Courant	50.000
Brabants Nieuwsblad	38.000
Utrechts Nieuwsblad N.V.	
Utrechts Nieuwsblad	80.000
Amersfoortse Courant (Veluws Dagblad)	33.000
	869.000
<i>Rooms-Katholieke regionale dagbladen, samenwerkenden in de Zuid-Oost-Pers en Stichting Pers Unie</i>	
Associatie van Uitgevers van Dagbladen en Tijdschriften N.V.	
Audet	
Neerlandia Pers	
De Stem (Breda)	87.000
Gelderlander Pers	
De Gelderlander (Arnhems Dagblad)	102.000
Limburgia Pers	
De Nieuwe Limburger	70.000
Maas- en Roerbode	32.000
Dagblad voor Noord-Limburg	38.000
Westerpers N.V. (Onderdeel van Sijthoff Pers N.V.)	
Het Binnenhof	30.000
Leidse Courant	14.000
Noordhollands Dagblad	26.000
Twentsche Courant	42.000
VNU (Teulings-groep w.o. De Tijd, Spaarnestad)	
Brabant Pers	
Eindhovens Dagblad (Helmonds Dagblad)	108.000
Brabants Dagblad	83.000
Nieuwsblad van het Zuiden	48.000

Regionale Dagbladen welke eigendom zijn van Sijthoff Pers N.V.

Haagse Courant (Delftsche Courant, Westlandsche Courant, Westlandsche-Maas- sluissche Courant)	169.000
Rotterdams Nieuwsblad (Schiedamsche Courant, Vlaardings Dagblad, Dordrechts Nieuwsblad)	74.000
Goudsche Courant	16.000
Handels- en Transport Courant	2.000

Prot.-Christelijke regionale dagbladen:

N.V. De Christelijke Pers (met Dagblad Trouw)
Het Kwartet

De Rotterdammer	47.000
Dordts Dagblad	8.000
Nieuwe Haagse Courant	22.000
Nieuwe Leidse Courant	16.000

Redactionele samenwerking met Het Kwartet
Fries Dagblad 19.000

Grote Provinciale Dagbladen

De bij de Vereniging van Grote Provinciale Dagbladen (GPD) aangesloten bladen betrekken al hun berichtgeving en nieuws van de Verenigde Gemeenschappelijke Persdienst. Zij heeft een redactie in Den Haag, een vaste medewerker in Amsterdam, een vaste radio- en tv-medewerker en een eigen reisreporter. De omvang en de betekenis van dit samenwerkingsconcern blijkt echter wel uit het feit, dat zij correspondenten heeft in Washington, Bonn, Parijs, Londen en Brussel.

Zogenaamde nieuwsanalyses en achtergrondbeschouwingen, geleverd door deze Verenigde Gemeenschappelijke Persdienst zijn dan ook aan te treffen in de regionale dagbladen in alle delen van ons land. Het karakter wordt wel duidelijk bij de wetenschap, dat tot deze commentaarverzorgers figuren behoren als de door anticommunisme bezeten, zich het aureool van „Kremlinologe” aanmetende An Salomonson uit Wenen.

In de GPD is naar het aantal abonnementen gemeten, bijna de helft van de provinciale pers geconcentreerd.

De RK-bladen

De rooms-katholieke dagbladen zijn redactioneel ondergebracht in twee combinaties en wel de Stichting Pers Unie en de Zuid-Oost-Pers. Het valt op, dat in deze combinaties de Centrale Beleggingsmaatschappij (Cebema) te 's Hertogenbosch, meer bekend als het Teulings-concern, zijn positie steeds meer versterkt. Het Teulings-concern slokte jaren geleden de ene na de

andere Brabantse krant op en fuseerde vervolgens in 1964 met de *Uitgeverij De Spaarnestad*, zij vormden de *Verenigde Nederlandse Uitgeversbedrijven (VNU)*, waarvan de oud-burgemeester van Den Haag, Kolfschoten, in de plaats van oud-premier J. de Quay president-commissaris is geworden.

De VNU geeft bijna alle in Nederland (en ook voor een deel in België) verschijnende geïllustreerde damesbladen, een reeks jeugdbladen en zogenaamde vrije-tijdsbestedingsbladen uit. De totale oplage van deze bladen (als *Libelle*, *Margriet*, *Pep*, *Donald Duck*, *Avenue*) beloopt vier miljoen exemplaren, waarvan 600.000 stuks in België.

Protestants-christelijke bladen

De protestants-christelijke bladen kan men rekenen tot de kleinere groepering, welke met het landelijke dagblad *Trouw* en het Diemerkwartet, is ondergebracht in de NV *Christelijke Pers*. Het *Fries Dagblad* is daarmee redactioneel verbonden.

Dit dan wat betreft de drie grote combinaties van de provinciale pers. Er zijn dan nog provinciale bladen, die in het wezen van de zaak nog alleen maar de functie van kopbladen vervullen voor de NDU en de Perscombinatie N.V.

De uitgave van regionale dagbladen in het Rijnmondgebied wordt zo goed als volledig beheerst door het *Sijthoff*-concern — een zogenaamde besloten N.V., waarvan commissarissen en aandeelhouders onbekend blijven.

Dit rechtse *Sijthoff*-concern wilde zich in eerste instantie ook ontfermen over *Het Vrije Volk* en zijn Rotterdamse editie, maar besprekingen in die richting ketsten op het laatste moment af. Naar het heette, omdat *Sijthoff* bezwaar maakte tegen bepaalde figuren op de *Vrije Volk*-redactie, maar meer voor de hand liggend is dat dit in verband staat met allerlei verwickelingen rondom de advertentiewerving, die voor *Sijthoff* met zijn talrijke bladen in dit gebied een belangrijke rol speelt.

Een opvallend verschijnsel van de laatste tijd is, dat het *Telegraaf*-concern belangen probeert te verwerven bij de Noordhollandse *Dagbladpers*. Het is nu aandeelhouder in de *Uitgeverij Hollands Noorderkwartier*, via welke zij 38,5 procent van de aandelen in de Noordhollandse *Dagbladen* bezit. Deze greep van het *Telegraaf*-concern is zeker voorbereid door de vorig jaar overleden oud-*Telegraaf*-verslaggever W. Hensen, die directeur van de *Verenigde Noordhollandse Dagbladen* was.

Niet alleen maar techniek

Er worden in de discussies over de samenstellingen en fusies en in verband daarmee over de zogenaamde persvrijheid in ons land de meest merkwaardige redeneringen ten beste gegeven. Natuurlijk, de steeds grotere concentratie moet signaleerd worden als een ernstig gevaar en als een uitholling van de zogenaamde persvrijheid, die steeds meer ten prooi valt aan enkele machts- en geldconcentraties. Maar het is altijd al zo geweest,

dat voor het uitgeven van een krant geld nodig was. En de bourgeoisie mankeert het toch beslist niet aan geld!

Dat moet ook Roethof, die in de Tweede Kamer bij verschillende gelegenheden is opgetreden voor „overheidsteun” aan het dagbladwezen, indirect erkennen in zijn boven al genoemd artikel in *Socialisme en Democratie*. Hij vond in zijn pleidooi voor regeringsgelden aan De Tijd „het zwakke punt” dat het blad onderdeel uitmaakt van het VNU-concern „met 17 miljoen gulden jaarlijkse winst”.

In de meeste beschouwingen over de situatie in de krantenwereld valt de nadruk op de technische vernieuwingen en de noodzakelijke investeringen. In één der rapporten over de pers heet het: „De achtergronden van de persconcentraties in Nederland worden gevormd door enerzijds de algemene economische situatie, anderzijds de technische ontwikkeling in de grafische industrie en de telecommunicatie die tot structuurwijziging van de dagbladondernemingen als het ware uitnodigt”.

Maar al doen zich de wetten van de concurrentiestrijd in de krantenwereld evenzeer gevoelen als in het overige bedrijfsleven, er spelen ook andere factoren een rol. Het dagblad als dagelijks gedrukt en massaal verspreid massamedium moet dienen voor massabeïnvloeding. De fusies en concentraties worden dan ook niet alleen ingegeven door financieel-economische factoren, maar ook door het streven van de monopolistische groeperingen van de bourgeoisie om met name *hun belangen* via de publiciteitsmedia tot uitdrukking te brengen, waarbij wat onderlinge gevechten kunnen worden herleid tot tegengestelde opvattingen binnen deze bourgeoisie over enkele vraagstukken.

Zoals in West-Duitsland de concentratie van dagbladen en periodieken in de hand van de Duitse krantenmagnaat Springer gezien moet worden tegen de achtergrond van het verlangen naar politieke invloed, zo geldt dat hier voor het Telegraaf-concern, dat overigens nauw met de Westduitse Springer samenwerkt.

Er bestaat in de Springer-Telegraaf-wereld, maar ook — en laten we daar wel over wezen — in De Tijd-wereld, vrees voor de veranderingen, die zich onder de massa's voltrekken en die zij met hun publikaties willen dwarsbomen en tegenwerken.

Zij, die opkwamen voor bijvoorbeeld De Tijd, dachten zich een alibi te verschaffen door te suggereren dat zij voorstanders zijn van een zo groot mogelijke „verscheidenheid” in de pers, van zoveel mogelijk „opinies” en „meningen”.

Maar de verschuivingen in het lezerstal van De Tijd en haar kwijnende positie hingen er zonder twijfel mee samen, dat zij altijd pal heeft gestaan voor de onverbloemde KVP-propaganda en voor een politiek, die failliet is gegaan.

Het lijkt wellicht een wat vreemd toeval, maar het werd aardig onder woorden gebracht in de *Christelijke Historische Nederland*, die de positie van De Tijd (als katholiek dagblad) in verband bracht met „deconfessionalisering”, dat wil zeggen het loslaten van de confessie als richtsnoer voor het politieke han-

delen. „Aanvankelijk leek dit proces bij de katholieken minder duidelijk op gang te komen,” aldus de schrijver, „hetgeen mede te verklaren was uit het grote gezag van de hiërarchie op de gelovigen; het mandement uit 1954 paste wat dat betreft nog geheel bij de r.k. kerk van het oude type. Dat type begint echter wel te verdwijnen, hetgeen aan de deconfessionalisering van het politieke denken bij de katholieken een feller accent geeft dan in protestantse kringen, waar het ambtelijk gezag nooit zo een dwingend karakter had als in de r.k. kerk. Deze veranderingen hebben ook gevolgen voor de katholieke pers: sommige katholieke bladen zijn min of meer mee „gedeconfessionaliseerd”, zij worden minder nadrukkelijk als „katholiek” naar buiten gebracht”.

Zo men er al een zeker leedvermaak uit zou lezen, dan lijkt die voor het CHU-blad niet op zijn plaats, want in de protestantse pers kampt men toch met hetzelfde euvel.

De meeste burgerlijke kranten zijn altijd in leven gehouden door hun adverteerders en geldschieters. Zij, die over de politieke en zakelijke toekomst beslisten (en beslissen) waren niet de lezers, maar de grote adverteerders. En daar waar die adverteerders daartoe geen gelegenheid kregen (zoals in het geval van de enige onafhankelijke krant in Nederland *De Waarheid*) gingen zij over tot een uitgebreide boycot.

De inkomsten van de kranten worden voor twee-derde deel bepaald door advertentie-inkomsten en waar die nu een flinke achteruitgang vertonen als gevolg van de sinds een aantal jaren ingestelde radio- en tv-reclame zijn er dagbladdirecteuren, die aandringen op regeringssteun.

Tussen de regeringspartijen bestaat er geen eensgezinde opvatting over de houding, die de regering dient aan te nemen: De VVD-er Vrind schreef in *Liberaal Reveil* tegenstander te zijn omdat de „overheid een ongelooflijk groot belang bij de voorlichting heeft gekregen en de verleiding om met subsidie te manipuleren, daarom wel heel groot wordt”.

Een schijnheilig argument! Want de regering heeft natuurlijk wèl alle belang bij „voorlichting”, d.w.z. bij het versluieren of goedpraten van haar funeste regeringspolitiek, maar juist om die reden *menkt zij zich er nu al grootscheeps in!*

Het is immers de regering, die de papierprijzen opdrijft, geen belastingfaciliteiten verleent en daarmee de sterkste concerns bevoordeelt. De gehele perspolitiek van de regering is niet gericht op handhaving van een „zelfstandige pers”, maar heeft slechts ten doel de concentratie juist te bevorderen. De grote persconcentraties worden bevoordeeld, hetgeen niet alleen aan de hand van de verdeling van de Ster-pot, maar ook aan de hand van andere voorbeelden duidelijk te maken is!

Onder auspiciën van oud-minister Bakker werd de afbraak van de dienstverlening der PTT ingezet, in het bijzonder door afschaffing van de tweede postbestelling, welke extra en zware kosten op het verspreiden van de landelijke dagbladen legde en in het bijzonder *De Waarheid* trof.

Alle tekenen wijzen erop, dat de Nederlandse Spoorwegen (een staatsbedrijf onder verantwoordelijkheid van de minister van

verkeer!) het krantenvervoer wil afstoten en thans reeds véle verslechtingen bij de verzending van dagbladen per trein heeft ingevoerd.

De dubbelzinnige houding van de regering en de betoogtrant van Vrind blijkt ook in het geval met de Ster-pot. Drie maal tien miljoen gulden werden uit die pot uitgekeerd als „compensatie” voor advertentieverlies en het was een welkom douceurtje juist voor de grote krantenconcerns. De Telegraaf nota bene streek een flinke poet op en de Nederlandse Dagblad Unie kreeg 1.252.000 gulden. De uitkering voor De Waarheid, de enige consequente bestrijder van de regeringspolitiek, werd bepaald op 3000 gulden . . .

De Waarheid gevreesd

Het is trouwens toch opvallend hoe al diegenen, die de mond vol hebben over de noodzaak tot handhaving van een opiniepers, stelselmatig over De Waarheid zwijgen. De Waarheid blijft dank zij offerbereidheid van haar lezers en sympathiserenden in stand, maar haar opinie boezemt ook de roepers om „opinie” vrees in, vandaar dat zij haar maar liever dood-zwijgen.

De Waarheid laat zich niet inpassen in plannen tot „herstructurering”, die de regering nu weer als voorwaarde stelt voor guldens uit de opcenten van de Ster-pot. (Over overheidsbemoeienis gesproken.)

De betekenis van De Waarheid neemt voortdurend toe: onafhankelijk van de grote concerns en de regering, strijdend tegen de NAVO-politiek en politieke verrotting, mobiliserend in de acties voor hoger loon en lotsverbetering, voor de verdediging van de democratie.

Tegen elke verdrukking in handhaaft zij zich als krant van de arbeiders en alle antimonopolistische krachten. Haar invloed wordt door de reactie gevreesd en is groter dan het tal van haar lezers, omdat die haar ideeën en opvattingen uitdragen en haar argumenten gebruiken in het actief maken van de massa's.

Onmisbaar is De Waarheid in haar principiële bestrijding van de kapitalistische propaganda en misleiding en haar grote betekenis legt de werkers voor de communistische pers nieuwe taken en verplichtingen op.

Tijdens de *Maand van de Pers* in oktober, waartoe het dagelijks bestuur van de CPN had besloten, werden vele honderden nieuwe lezers gewonnen. De taken, die waren gesteld, betroffen niet „cijfertjes” alleen, maar waren een onderdeel van de acties van de partij.

De ervaringen leren, dat nog veel aan het werk kan worden verbeterd en dat de organisatie en voortdurende werving aan de gestegen mogelijkheden moeten worden aangepast, als weg om betere en grotere resultaten te behalen. Dat is een voorwaarde om met versterkte kracht de politieke strijd tegen het kapitalisme, tegen de regering-Biesheuvel te kunnen voeren en winnen.

„De arbeider” als studie-object van ondernemerssociologie

Het is de laatste jaren in ondernemerskringen gewoonte geworden in personeelsorganen en dergelijke een poging te doen de harde werkelijkheid van de kapitalistische maatschappij te verbloemen. Speciale medewerkers, bedrijfspsychologen en sociologen worden daarvoor aangetrokken en moeten steeds nieuwe woorden bedenken over de arbeiders, hun arbeidsvoorwaarden en het sociale leefklimaat. Ook bij bepaalde, zich „links” noemende intellectuelen in ons land is het mode geworden zich bezig te houden met *de arbeider*.

Het literaire maandblad *De Gids* heeft er onlangs zelfs een geheel nummer aan gewijd. Met zijn honderdvierendertig jaren heeft dit maandblad een eerbiedwaardige leeftijd bereikt. Men kan echter niet zeggen, dat bij *De Gids* met de jaren ook het verstand is gekomen.

Een vijftal academici hebben zich in bedoeld nummer over het „verschijnsel” arbeider gebogen en houden zich daarin bezig met zijn intelligentie, zijn erfelijkheid, zijn arbeidsbeleving, zijn omgeving en wat er voor deze heren nog allemaal meer aan een arbeider kan vastzitten.

Waarom opeens al deze hooggeleerde interesse voor alles wat met de arbeider te maken heeft?

De redactie van *De Gids*, waarin onder anderen ook Harry Mulisch en A. L. Constandse zitting hebben, geeft er als verklaring voor, dat allerlei met name genoemde oorzaken „... het begrip voor de situatie van de industrie-arbeider (heeft) blemmerd”, als gevolg waarvan dit soort arbeider volgens deze redactie „het materiaal werd onthouden voor het hebben van een maatschappijvisie en een vocabulaire om daarvoor te strijden. Bij dit tekort aan begrip voor en bij de arbeiders verschijnt dit nummer”.

Een nogal arrogant uitgangspunt van deze *Gids*-redactie, waaruit echter bijzonder duidelijk blijkt, dat althans bij haar elk begrip van een arbeider ontbreekt.

Over het door haar ontdekte gebrek aan maatschappijvisie en het ontbreken van woorden (vocabulaire) om voor het verkrijgen daarvan te vechten behoeft de redactie zich geen zorgen te maken. Dat zij die niet heeft kunnen ontdekken betekent gelukkig niet, dat bij de arbeiders zelf geen maatschappijvisie zou bestaan. Hierbij is het beschikbare aantal woorden niet doorslaggevend, maar wel het klassebewustzijn.

Waarom dan toch aandacht besteed aan het gezemel van deze vijf over de industrie-arbeider?

Wel, omdat *De Gids* met de uitgave van dit nummer een schoolvoorbeeld te zien geeft van de manier waarop men zich in dit soort kwasi-linkse kringen bezig houdt met „de” arbeiders.

Ze gedragen zich daarbij als deelnemers aan een wedstrijd paalzitten. Hoog boven alles verheven en blind voor wat er in werkelijkheid om hen heen gebeurt, zitten ze met gekruiste

benen op hun vierkante decimeter universiteitsopleiding en kijken naar dat gedoe ver beneden hen. Ze gluren naar het doen en laten naar wat zij als studie-object hebben uitgekozen en waarmee ze hun brood verdienen: DE INDUSTRIE-ARBEIDER! Alsof het onbekende, soms lastige, soms vermakelijke, maar altijd domme insecten zijn, die ze onder hun microscoop hebben gelegd.

Daarbij lezen ze alles wat reeds vóór hen door burgerlijke geleerden over de arbeider is geschreven, citeren uitvoerig uit tientallen boeken, gooien het hele zaakje in één pot en halen er dan willekeurig wat brokken uit. Ze overgieten het geheel met een dikke onverteerbare saus van pseudo-wetenschappelijk abracadabra (over vocabulaire gesproken!) en ziedaar... de industrie-arbeider in ons land is ontleed en verklaard en de wetenschap gediend.

Zo is in dit speciale nummer van *De Gids* de arbeidspsycholoog Ebels op zoek naar „wat een arbeider eigen” is.

Hij kan echter niets vinden! Maar wie zijn bijdrage leest, blijft slechts de conclusie over, dat Ebels niet weet *wat* hij zoekt en bovendien niet weet *waar* hij moet zoeken.

„Ondanks de soms luidruchtige aanprijzingen van illusies die op het tegendeel zouden wijzen, is aan de arbeider niet zoveel eigen” beweert de arbeidspsycholoog.

Bij deze wat duistere opvatting gebruikt hij als bewijs, dat instellingen als de scholen, de rechtbanken en de staat, de arbeider niet eigen zijn.

Wie zo praat is blind voor wat er vandaag de dag om hem heen gebeurt en heeft zich ook nooit verdiept in de *geschiedenis van de arbeidersklasse*. Als Ebels dat eens deed zou hij merken, dat de arbeider veel eigens heeft: de strijd voor de vrijmaking van de mens van zijn uitbuiters, tegen oud en nieuw kolonialisme, tegen oorlog, tegen honger en ellende, het zijn maar een paar „eigen”schappen van de vele die de arbeidersklasse altijd hoog in haar vaandel heeft geschreven.

Zolang de arbeidersklasse bestaat heeft zij gevochten voor deze hoge idealen; het is een strijd die tot nu voortduurt en waarvoor tot aan de dag van vandaag de arbeider zijn bloed en zijn leven offert, in Vietnam en Indonesië, in Griekenland zowel als in Spanje.

Maar Ebels ziet dat niet. Voor hem is de arbeider een dom en willoos creatuur, dat voorlopig nog wel niet het ontwikkelingspeil van een zekere Ebels, arbeidspsycholoog, zal bereiken.

Daarom beweert hij zonder blikken of blozen, dat de pogingen van de bourgeoisie om in ons land het stakingsrecht te beknotten, gewoon langs de arbeiders heen gaan.

Daarom beweert hij, dat „het proces van mondig worden” plaatsvindt zonder dat de arbeidersklasse daarbij betrokken is.

En dat schrijft Ebels allemaal, terwijl in de afgelopen jaren in ons land talrijke massale acties hebben plaatsgevonden voor de verdediging van de rechten van de arbeidersklasse en het op-

eisen van het aandeel in de enorme winsten, die de ondernemers in hun zakken steken.

Vele van deze acties werden in de afgelopen maanden met succes afgesloten. Regeringsbeslissingen werden afgedwongen of ongedaan gemaakt. De feiten daarover zijn zo bekend, dat we ze hier niet allemaal behoeven te herhalen. De strokartonarbeiders en de Rotterdamse havenarbeiders is ten tijde van hun succesrijke acties niet opgevallen, dat ze door Ebels eigenlijk nog niet mondig waren verklaard. Voor zulke uitvindsels van de ondernemers en hun arbeidspsychologen hadden ze toen geen tijd. Ze hadden waarachtig wel wat anders aan hun hoofd!

Misschien dat Ebels daarom wel tot zo een absurde conclusie kan komen, dat de acties van de arbeiders voor verbetering van hun positie en tegen het doorvoeren van verslechtingen plaatsvinden „uit wrok”!

A. de Swaan en het arbeidsrecht

Een andere auteur uit dit nummer, A. de Swaan, studeerde politieke wetenschappen aan de Amsterdamse Universiteit en voltooide zijn opleiding in Amerika. Vooral dat laatste is in zijn Gids-bijdrage, die hij „Een boterham met tevredenheid” noemde, duidelijk merkbaar.

De strekking van dit artikel is, dat de arbeiders zich over hun materiële welstand geen zorgen meer behoeven te maken. „Het arbeidsrecht beschermt ze tegen de meest onredelijke uitbuiting”, schrijft A. de Swaan letterlijk. Waarschijnlijk horen de bedrijfssluitingen, het ontslaan van duizenden arbeidskrachten, de bewuste tenachterstelling van gebieden als Groningen, voor deze man tot een soort van redelijke uitbuiting.

Bij hem gaat het er nu in de eerste plaats om hoe „we” de arbeiders kunnen beschermen tegen geestdodende arbeid en hun wat meer plezier kunnen geven in hun dagelijkse werk, want dat mist De Swaan zo sterk bij de arbeiders. Hij geeft en passant wel toe, dat het niet meevalt om van zeven- of achthonderd gulden schoon in de maand een gezin te onderhouden. Maar toch leven we in een tijd, waarin we ons gelukkig allerlei apparaten kunnen aanschaffen, legt De Swaan een pleister op de wonde. Want dat schijnt hem bijzonder te fascineren — die huishoudelijke apparaten. Hij komt er tenminste nog eens uitvoerig op terug en tekent ze daarbij af als een symbool van onze welvaart: die ijskasten en die elektrische koffiemolens. Maar zelfs hij durft toch niet zo ver te gaan, dat hij ook de stofzuiger nog noemt als een teken van welvaart!

Omdat er volgens De Swaan voor de arbeiders financieel eigenlijk niets meer te wensen overblijft, werpt hij zich maar op het gebrek aan arbeidsvreugde dat hij ontdekt meent te hebben in een aantal interviews, want dat is zijn manier om de werkelijkheid van het arbeidersbestaan te ontleden.

die afstompend werken, zoals de lopende band, waarbij iemand achtduizend maal per dag één-en-dezelfde beweging moet maken.

De Swaan noemt dat dan de prijs die de arbeider heeft moeten betalen voor de „welvaart” die hem deelachtig is geworden. Maar met een dergelijke opvatting schaart hij zich bij al diegenen, die hun kritiek richten op een dood mechanisme als de lopende band zelf, alsof deze machine in staat zou zijn de menselijke waardigheid aan te tasten. Daarbij laten ze echter de ondernemer buiten schot en richten hun kritiek *niet* op de kapitalist en *de manier, waarop deze in zijn bedrijf de lopende band laat werken en de arbeiders steeds meer laat opjagen.*

In de arbeidersbeweging zijn lang geleden al de stromingen, die dergelijke opvattingen verkondigden, overwonnen. De tijd, dat de arbeiders zich tegen de machines keerden en deze kapot sloegen, is geschiedenis.

Uit het gehele artikel van De Swaan spreekt — onder het mom van begrip — een duidelijke minachting voor wat hij „fabrieksarbeiders” noemt. Hij stelt ze voor als mensen, die een auto en een televisie kopen omdat ze daarmee hun minderwaardigheidsgevoel ten opzichte van de niet-fabrieksarbeiders kunnen afreageren. Het zijn voor hem de mensen, die uitsluitend naar de TROS kijken en liever niet hun collega's op visite vragen, omdat het dezen „niets aangaat wat wij met onze centen doen”.

Fabrieksarbeiders beleven geen plezier aan hun werk, zegt De Swaan en ze hebben er ook geen verdriet over. Ze ontlenen er ook geen eigenwaarde aan en zo kan het gebeuren, dat „iemand op zijn werk (is) en tegelijk ook niet”.

Op zo'n vertekende karikatuur van een industrie-arbeider bouwt dan deze held van de politieke wetenschappen zijn theorieën.

Inderdaad, niemand zal ontkennen dat er tal van geestdodende werkzaamheden in de bedrijven worden verricht. Maar dat deze werkzaamheden verricht worden door afgestompte, achterlijke en willoze wezens is een wel zeer arrogante en vooringenomen conclusie, die De Swaan waarschijnlijk van Amerikaanse „theoretici” heeft overgenomen.

Heeft de arbeider plezier in zijn werk?

De meeste arbeiders stellen er in het algemeen een eer in goede vaklui te zijn, hun beroep goed te beheersen en daarin tot zo groot mogelijke prestaties te komen. In zoverre voelen zij zich betrokken bij hun werk. Maar dat betekent niet, dat de omstandigheden waaronder zij moeten werken en het loon dat zij er mee verdienen hen koud laten, nog minder dat deze hun plezierig stemmen. Integendeel, daaraan ontbreekt zeer veel. De oorzaak ligt in het kapitalistische systeem en een oplossing voor dit probleem is alleen mogelijk door verandering van de maatschappijvorm.

Wie de geschiedenis van de arbeidersbeweging — al was het

alleen maar die van ons land — bestudeert weet, dat in jarenlange, keiharde strijd om een beter bestaan, een materiële strijd doodgewoon om meer geld in het loonzakje, deze altijd aan de strijd voor verbetering van de zogenoemde secundaire arbeidsvoorwaarden was gekoppeld. En de bereikte resultaten, vanaf de werktijdverkorting, loonsverhoging, tot aan verbeterde omstandigheden waaronder in de fabrieken en werkplaatsen wordt gewerkt, zijn dan ook niet het gevolg van de ruilhandel zoals De Swaan die omschrijft. De arbeiders hebben deze verbeteringen niet cadeau gekregen, of omdat ze daartegenover meer deden dan wat de baas van hen verlangde, of omdat ze bereid waren tot overwerk. Neen, de resultaten die werden bereikt, zijn verkregen door actief optreden.

De opvattingen van De Swaan getuigen van zulk een grote onwetendheid ten aanzien van alles wat arbeiders en hun strijd betreft, dat we ons niet meer verwonderen als deze auteur het terrein van de politieke wetenschappen helemaal verlaat en zich gaat bezighouden met het ziekteverzuim onder de arbeiders.

Mocht het hier en daar in De Swaans bijdrage in *De Gids* nog lijken alsof hij het opneemt voor de arbeider, bij dit laatste onderwerp laat hij duidelijk merken, dat de ondernemer hem nader aan het hart ligt.

Voor De Swaan is ziekte een „uitermate dubbelzinnige aanlegenschap”. Want „iemand die ziek is hoeft zijn verplichtingen niet na te komen”, aldus deze Nederlandse Amerikaan. Wie ziek is geniet bijzondere voorrechten, meent hij en die maken het ziek-zijn voor een mens zeer aantrekkelijk. Letterlijk schrijft hij dan ook: „Voor een fabrieksarbeider kan zo'n licht ziekbed (De S. bedoelt hier verkoudheid of griep - red. P. en C.) een welkome rusttijd zijn. Het loon wordt doorbetaald en de chefs zijn niet boos”...!

Nog verder gaat hij wanneer hij zegt: „Voor een plichtsgetrouwe en gewetensvolle arbeider is het probleem zichzelf te overtuigen dat hij ziek is...” en verder „Ziekte is een legitieme verschoningsgrond en bovendien nog oncontroleerbaar...”

Voor De Swaan is ziek-zijn een „verzetsmoment”! Geen medisch vast te stellen verschijnsel als gevolg van medisch controleerbare oorzaken. Maar een onderzoek in de Rotterdamse haven door de Bedrijfs Geneeskundige Dienst wees onlangs uit, dat een groot deel van de oudere arbeiders lichamelijk niet meer geschikt bleek voor hun werk. Eén op de vijf onderzochte arbeiders moest zonder meer arbeidsongeschikt worden verklaard en voor een aantal luidde het „voorlopig arbeidsongeschikt”.

Blijkens het onderzoek — het resultaat werd gepubliceerd in het *Maandblad van de Scheepvaart Vereniging Zuid* — had een aantal arbeiders, die ongeschikt werden verklaard, doorgewerkt zonder zich te realiseren dat zij daartoe lichamelijk niet meer in staat waren. Onder hen, die arbeidsongeschikt werden bevonden, zo stelde het onderzoek vast, „was een aantal, dat zonder klachten te uiten steeds heeft doorgewerkt”.

Ziek-zijn is echter voor De Swaan geen gevolg van de slechte omstandigheden waaronder (ook volgens hem) veel fabrieksarbeiders nog zo vaak moeten werken. Maar het is — zoals de ondernemers dat ook zeggen — uitsluitend een gebrek aan werklust, dat bevorderd wordt door de bestaande sociale voorzieningen, die het ziek-zijn voor de arbeiders zo gezellig zou maken.

Wie deze wanstaltige en door de ondernemers met graagte verkondigde theorieën van De Swaan gelezen heeft verwondert zich dan ook nauwelijks meer over de walgelijke nonsens die hij verder in zijn artikel bijeen weet te schrapen.

Bijvoorbeeld: De vrouwen in de fabrieken en werkplaatsen doen „erotisch geladen groepsaanvallen op hun chef”; vrouwen verdienen minder dan mannen al doen ze hetzelfde werk, alleen omdat er bij de vrouwen een „taai vooroordeel” zou bestaan, dat ze alleen „niet-technisch” werk aan kunnen en het gedwongen op één plaats blijven gedurende een aantal uren roept bij de vrouwen „een zekere geilheid” op als de bevestiging van hun eigen „vitaliteit”. Minder loon en precies afgemeten minuten voor het doen van behoeften heeft volgens De Swaan niets te maken met uitbuiting, maar is een gevolg van de psychische gesteldheid van de vrouw...

Alsof Philips het zelf schreef.

Arbeiders, die vijf minuten voor het einde van de werktijd hun boeltje gaan inpakken en de handen wassen, zijn volgens De Swaan bezig aan „collectief stout” zijn.

Hoofd- en handarbeiders

We wierpen aan het begin reeds de vraag op, waartoe dit zich bezighouden met het „verschijnsel” arbeider allemaal dient.

De uitleg, die de redactie van *De Gids* hieraan geeft, is net zo misleidend en onjuist als de gehele inhoud van dit speciale nummer. Met het bijbrengen van begrip voor en bij de industriearbeiders heeft het niets te maken.

Maar het artikel van Ebels geeft toch wel enkele aanwijzingen, die ons een eind in de richting kunnen helpen de werkelijke bedoelingen te doorgronden. Aan het slot van zijn bijdrage heeft Ebels het namelijk over een „diepe kloof” die zou bestaan tussen hoofd- en handarbeiders en hij verbindt daaraan de conclusie: „De historische taak van de hoofdarbeider, die zich bezighoudt met vraagstukken van mens en arbeid, ligt in het opsporen en verklaren van de universele betekenis van de vele particuliere verzetsmomenten in het leven van de arbeider”. Is de kloof tussen hoofd- en handarbeider zo diep als Ebels dat doet voorkomen?

Beslist niet, maar Ebels gaat dan ook met een grote boog om de ontwikkeling heen, die aan het eind van de twintiger jaren inzette en zich vooral in de laatste decennia in een razend snel tempo voltrekt.

Een verschijnsel, dat al eerder in *Politiek en Cultuur* werd ge-

signaleerd en omschreven als de massificatie van de intellectueel en de intellectuelisering van de massa.

Het partijbestuur van de CPN ging in een uitgebreide resolutie (9 april 1969) al eens nader op de verhouding hand- en hoofd- arbeider in.

Het is inderdaad zo, dat slechts één generatie terug een diepe kloof bestond tussen de betrekkelijk kleine groep van afgestudeerden en de grote meerderheid van het volk. Een scheiding overigens, die van boven af zorgvuldig in stand werd gehouden en die de heersende klasse nòg probeert te handhaven. Er ligt hier echter een dilemma, want ze wordt tegelijkertijd gedwongen aan het overbruggen van deze kloof mee te werken. Immers, de snelle groei van concerns als Philips, Shell en Unilever, met daarbij de minstens zo snelle ontwikkeling van de techniek vraagt steeds meer afgestudeerden. Het zelfstandig wetenschappelijk werken in deze ondernemingen echter wordt steeds meer verlaagd tot het zich bezighouden met een klein onderdeelje in het reusachtige apparaat: de massificatie van de intellectueel. Daarbij komt het feit, dat iedere functie in onze steeds ingewikkelder samenleving vraagt om een betere scholing dan voorheen.

Een arbeider heeft niet meer genoeg aan de kennis die hij — zoals voorheen — in hoofdzaak opdeed aan de hand van praktische ervaringen bij het uitoefenen van zijn beroep. Nu vereist zijn beroep een steeds grotere theoretische scholing vooraf: de intellectuelisering van de massa.

Bij deze ontwikkeling wordt het ook hoofdarbeiders steeds duidelijker, dat zij niets meer zijn dan loonarbeiders in dienst van de ondernemers. Steeds minder kan de ondernemer de schijn ophouden alsof de hoofdarbeiders een fundamenteel andere positie in onze maatschappij innemen dan de hand- arbeiders.

De pogingen van de opeenvolgende regeringen in ons land om de greep van de concerns op de universiteiten te verstevigen is daar een treffend voorbeeld van.

Ebels blijkt niet in staat te zijn — of niet te willen — achter de gevel van de inderdaad bestaande verschillen in werk en werkomstandigheden tussen hoofd- en handarbeiders te kijken. Deed hij dat wel dan zou hij merken, dat beiden op de loon- lijst staan van dezelfde ondernemer.

Zo is het hem blijkbaar ook onbekend, dat het opsporen en verklaren van de universele betekenis van vele particuliere (!) momenten van verzet in het bestaan van de arbeider al lang geleden begonnen is en beslist niet als specifieke taak aan de hoofdarbeider is voorbehouden. We laten daarbij maar even buiten beschouwing wat Ebels dan wel met dat „particulier” mag bedoelen.

Wie ook maar enigszins de pretentie heeft zich met de arbeiders bezig te houden zou toch moeten weten, dat alles wat zij in voortdurende strijd tegen haar uitbuiters hebben weten te bereiken, alleen maar tot stand kon komen, omdat zij geleerd

hebben de algemene betekenis op te sporen van elke bijzondere omstandigheid waaronder en waardoor elk afzonderlijk stuk strijd werd gevoerd.

Het zijn vooraanstaande leiders van de arbeidersbeweging als Marx en Lenin geweest, die in hun werken juist de betekenis van deze veralgemening aantoonde. Een betekenis, die tot de dag van vandaag nog actueel is.

Het zou onmogelijk geweest zijn de strijd van de Rotterdamse havenarbeiders, of die van de Groningse strokartonarbeiders tot een goed einde te brengen, indien aan hen die leiding gaven aan deze „verzetsmomenten” (om het Ebels te spreken) het inzicht in het „algemene of universele” van dit gevecht tegen de heersende klasse had ontbroken.

De communistische arbeiders en hun partij; de CPN, spelen in deze strijd een belangrijke rol. Zij immers beschikken over de juiste wetenschappelijke theorieën, die hen inzicht geven in de werkelijke oorzaken en achtergronden van elk stuk klassenstrijd afzonderlijk.

En hier komen we op een ander bijzonder aspect van de bijdragen, die deze academici voor dit speciale aan de arbeider gewijde nummer van *De Gids* hebben geleverd.

Nergens wordt ook maar één concrete actie genoemd of aangehaald waaruit zou kunnen blijken, dat de arbeider geen willoos aan zijn uitbouter overgeleverd schepsel is dat alles langs zijn koude kleren laat glijden.

Nergens wordt één concreet voorbeeld genoemd waaruit zou kunnen blijken, welke macht de arbeidersklasse bezit en hoe ze die in haar bestaan al vaak heeft weten te gebruiken.

Nergens bij al dit getheoretiseer over zulke zaken als „inductie van individualiserend waarnemen en denken”, geen woord over de maatschappijvisie die een toch zo groot deel van de arbeidersklasse heeft: die van een socialistische maatschappij.

Nergens een woord over die partij, die steunend op het standpunt van de klassenstrijd, deze maatschappijvisie wil verwezenlijken en voor miljoenen al verwezenlijkt heeft, de communistische partij.

Deze aflevering van *De Gids* is een literaire vorm anticommunisme van een overleefd soort, namelijk het doen vóórkomen alsof er geen communistische partijen bestaan — en vooral niet ingaan op de leidende rol die de communisten in de arbeidersbeweging vervullen.

Pas dan kan men in deze uitgave van *De Gids* een bijdrage van Rypke Sierksma begrijpen, die als grootste probleem van wat hij als „linkse beweging” ziet, dat van de organisatie — of het ontbreken daarvan — noemt. Vandaar misschien zijn roep om een „werkelijk linkse” krant, terwijl we toch mogen aannemen, dat Rypke Sierksma van het bestaan van *De Waarheid* op de hoogte is.

Met zijn roep om een „linkse Telegraaf” laat hij duidelijk merken uit welke hoek ook hier de wind waait, die de redactie van *De Gids* tot het uitgeven van dit nummer bewoog.

Natuurlijk, hier en daar wordt Marx geciteerd, want ook dat

is in deze kringen een modeverschijnsel. Niet om zich werkelijk te verdiepen in de theorieën van Marx, want dan zouden ze onherroepelijk aanlopen tegen diens uitspraak, dat het er niet alleen op aan komt de wereld te verklaren, maar vooral om haar te veranderen.

En daar is het de heren die dit nummer van *De Gids* vulden nu juist niet om te doen.

Zolang zij eraan meewerken de theorieën van de door de ondernemers aangeworven geleerden ook in ons land te verspreiden, zolang zij de arbeider als studie-object mogen blijven behandelen, zolang hebben ze immers brood op de plank!

J. WILDBRET

Japan geen wereldwonder

De laatste tijd wordt erg veel over Japan geschreven, waarbij vaak een amechtige bewondering klinkt voor dit economisch „wereldwonder”. Maar dat is misleidend. Er bestaat geen Japans wereldwonder, geschapen door God, den Keizer en nijvere Japanse handen . . .

Er bestaat een Japans imperialisme, dat tot de derde economische macht in de wereld is uitgegroeid en dat nu de aandacht opeist.

Japan groeide tot die macht langs de „normale” kapitalistische weg van maximale uitbuiting binnenslands en van uitplundering — gepaard gaande met oorlog — van andere landen. In het Japanse geval met name in Azië.

De ambities van Japan zijn vanaf zijn eerste stappen op de kapitalistische ontwikkelingsweg er op gericht geweest zich te voorzien van voorkeursmarkten en grondstoffenbronnen, en zelf een koloniaal imperium te worden. De bekende drijfveer van het imperialisme!

Het bijzondere van Japan daarbij is, dat het zelf niet over grondstoffen in eigen bodem beschikt. Dat het deze dus moet veroveren . . .

De ontwikkeling van het Japanse kapitalisme is dan ook constant gepaard gegaan met oorlogen en heeft een uitgesproken militaristisch en agressief karakter gekregen.

Door het uitmergelen van het eigen volk en met het bloed van vele andere Aziatische volkeren, kwam het Japanse kapitalisme in het zadel.

De eerste van deze koloniale oorlogen en imperialistische rooftochten was de oorlog met China in 1895, die onder meer Taiwan en de Pescadoren opleverde. In 1905 bracht Japan Rusland een nederlag toe en verwierf als oorlogsbuit Sachalin en vele nieuwe concessies in China. Korea werd in 1910 geannexeerd.

Aan de eerste wereldoorlog nam Japan niet rechtstreeks deel, maar het profiteerde er wel op grote schaal van door de Aziatische markten over te nemen, waar de Westerse mogendheden door de oorlog niet meer met hun produkten konden komen.

In de dertiger jaren was Japan voortdurend in militaire conflicten en oorlog met China gewikkeld, hetgeen de verdere mogelijkheid opende tot grote investeringen in de kolen- en staalproductie van Mantsjoerije. Tot het einde van de tweede wereldbrand, die het Japanse imperialisme samen met Hitler-Duitsland ontketende, was het land dus vrijwel onafgebroken in oorlog.

In de eerste zestig jaar van zijn kapitalistische ontwikkeling heeft Japan een groter deel van zijn beschikbare middelen voor militaire doeleinden gebruikt dan enig ander kapitalistisch land.

Deze geschiedenis van militarisme en oorlog verklaart veel over de economische expansie van Japan tot 1945.

Toen het land in 1945 de nederlaag leed, werd het voor het eerst in zijn geschiedenis door een vreemde mogendheid bezet. De bezettingsmacht was Amerika en dat zegt weer veel over de ná-oorlogse ontwikkeling.

Duidelijk is, dat in het huidige Japanse imperialisme de militaristische en agressieve kenmerken niet zijn verdwenen. De drijfveren zijn namelijk blijven bestaan: het veroveren (opnieuw veroveren) van grondstoffen- en afzetgebieden.

Uitbuiting Japanse arbeiders en boeren

De snelle ontwikkeling van het kapitalisme in Japan werd ook mogelijk door de tomeloze uitbuiting van de Japanse arbeiders en boeren.

Het is bekend: de Japanse arbeidskracht is goedkoop. Het wordt overal als een normale zaak verkondigd, zonder dat men er zich druk om maakt wat dat voor het leven van de Japanse mensen betekent.

„Wat indrukwekkend is in Japan,” zegt Maddison ¹⁾ in een van zijn laatste publikaties, „is, dat de Japanners als vanouds over een ongewoon groot vermogen beschikken om zich te onthouden van consumptie... de Japanners hebben zo weinig behoeften wat betreft voeding en behuizing... Een belangrijk deel van loonuitbetaling geschiedt in de vorm van halfjaarlijkse bonussen... omdat de Japanner doorgaans geen ander meubilair heeft dan lage tafels, is de behoefte aan ruimte beperkt...”

En zo gaat Maddison door in zijn, overigens niet oninteressante, beschrijving van Japan.

Een fijn land voor Schut en Udink, dat Japan. Slechts een zesde deel van de investeringen na de oorlog heeft daar plaats gehad in de bouw van woningen, terwijl dit in West-Europa ongeveer een kwart bedroeg.

Veel ruimte en lucht hebben de Japanners inderdaad niet, maar ze hebben het wel nodig — zoals elk levend mens.

Tokio is de grootste stad van de wereld en één mensenpakhuis, waar de woonoppervlakte per persoon minder dan de helft is als in Nederland en de luchtverontreiniging constant ver boven het „toelaatbare”.

De Japanse bourgeoisie heeft trouwens haar arbeiders altijd opgepropt in zo klein mogelijke ruimten om er maximaal profijt van te trekken. Dat was al zo in het begin van het kapitalisme, toen voor de ontwikkeling van de textielindustrie vrouwen van het platteland werden gehaald, waar ze in bosjes van de honger stierven; in de industrie werden ze „in leven gehouden” in bij de fabrieken behorende verblijven, met als tegenprestatie *achttien*-urige werkdagen in de textielproductie!

¹⁾ Angus Maddison: Twee modellen van economische groei. De economische geschiedenis van Japan en Rusland. Aula-reeks. Uitgeverij Spectrum, f 5,50. Enkele feitelijke gegevens in dit artikel zijn ook aan dit boekje, dat een interessante beschrijving van Japan geeft, ontleend.

En dit was kort voor de oorlog nog zo, toen de Japanse lonen extra laag waren vergeleken bijvoorbeeld met die in Nederland. Ze konden laag gehouden worden door elke kiem van vakbeweging te smoren en looneisen niet toe te staan.

Maar ook na 1945 behoren de Japanse lonen nog steeds tot de laagste in de kapitalistische landen.

Terwijl Japan in produktie op de derde plaats staat, ligt het wat betreft het gemiddelde inkomen op de negentiende plaats...

Japan begon zijn kapitalistische ontwikkeling aan het einde van de vorige eeuw. Dat was op een later tijdstip dan Amerika en West-Europa.

In 1868 werd het feodalisme afgeschaft en werd de keizer aan het hoofd geplaatst van een gecentraliseerde staat om deze kapitalistische ontwikkeling mogelijk te maken.

Britse banken legden het fundament.

Omdat Japan later begon, lag het in het begin dan ook achter bij de economische ontwikkeling van de Westelijke landen, maar het verkleinde de afstand met name in de eerste wereldoorlog.

Zelf leed het toen geen schade, maar haalde, zoals al opgemerkt, wel alle voordelen binnen door de import in verschillende Aziatische landen — bij afwezigheid van andere imperialisten — over te nemen.

Zo vergrootte het bijvoorbeeld zijn aandeel op de textielmarkten van India en China aanzienlijk, ten koste van Engeland.

Na de eerste wereldoorlog kwamen natuurlijk de Europese landen en ook de Verenigde Staten weer op het toneel in Azië en ontbrandde er een hevige concurrentiestrijd, met handels- en invoerbepalingen over en weer.

Het resultaat was, dat de prijzen van de goederen daalden, maar dat Japan zijn uitvoer zag stijgen met 70 procent (van 1929 tot 1937), hetgeen in geen enkel ander land werd geëvenaard.

Deze economisch snelle groei was een uiting van de ongelijke ontwikkeling in het kapitalisme.

Japan, dat zijn kapitalistische ontwikkeling dus later inzette, had het voordeel meteen de modernste produktiemethoden te kunnen hanteren, plus het voordeel van extra goedkope arbeidskracht.

Het bleef al spoedig niet bij de textielindustrie alleen, maar er volgden zware industrieën zoals de metaal-, de bouw- en de chemische industrie.

Er had een enorme concentratie plaats van de banken, omdat één van hun voornaamste activiteiten bestond uit de uitvoer van kapitaal en wel voor investeringen in Mantsjoerije, delen van China, Korea en vooral ook Taiwan.

De snelheid waarmee het Japanse kapitalisme groeide kwam tot uiting in een zeer sterk toenemende uitvoer van industriële produkten (in 1938 al 58 procent van de totale export) en uit hoge investeringspercentages, terwijl grote militaire uit-

gaven een oorlogsindustrie stimuleerden.

In 1938 was de Japanse koopvaardijvloot op twee na de grootste van de wereld. Maar het Japanse imperialisme had er niet genoeg aan.

Gecentraliseerd staatsapparaat

Natuurlijk blijft de vraag of er nog andere, specifiek Japanse omstandigheden waren, waardoor dit land het enige in Azië was, dat een snelle economische expansie doormaakte.

Er moeten verklaringen voor zijn, dat Japan het tempo van de Westerse kapitalistische landen min of meer kon bijhouden, terwijl de kloof tussen de andere Aziatische (niet socialistische) landen en de industriële landen steeds dieper werd.

Tot de in het oog lopende aspecten wordt gerekend, dat Japan in vergelijking met andere Aziatische landen een opvallend lage bevolkingsgroei heeft. Vanaf het einde van de vorige eeuw was er een gemiddelde toename jaarlijks van 1,2 procent, ongeveer evenveel als in Europa en de Verenigde Staten, terwijl deze in de andere landen van Azië en Afrika 2,5 à 3,5 procent bedraagt.

Toch mag de gang van zaken uiteraard niet alleen vanuit de bevolkingsgroei en -dichtheid worden verklaard.

Er was de verlate ontwikkeling, die uit het oogpunt van moderne toepassingen voordelen bood en er was het sterke militaristische karakter van die ontwikkeling.

Daarbij dient er op gewezen te worden, dat in Japan de vorming van een gecentraliseerd staatsapparaat, als voorwaarde voor de kapitalistische ontwikkeling, tamelijk snel ging, aangezien er vóórdien al een sterke homogeniteit in ras, taal en recht bestond, alsook een gecentraliseerd administratief apparaat.

Menig onderontwikkeld land in Azië heeft tegenwoordig juist met het tegendeel te kampen.

Japan had dus voldoende eigen impulsen om „op tijd” zijn eigen weg in te slaan — in elk geval die weg in te slaan vóórdat het kolonialisme van Amerika en Engeland gelegenheid had gezien om in Japan vaste voet te krijgen.

Aan deze „eigen” weg is overigens ook heel wat buitenlandse kapitaal te pas gekomen, zowel bij de geboorte en groei van het kapitalisme, als bij de grote expansie na 1945.

Zo werd dus het Japanse wereldwonder gevormd met lage lonen, uitplundering, roof en oorlogen als hoofdvoorwaarden. Japan is inderdaad het enige tropische land, dat zich ontworstelde aan de groep van geplunderde, koloniale landen en een plaats innam in de rij van imperialistische staten. Over de ruggen van miljoenen inwoners in Azië...

„Lebensraum”

door Hitler-Duitsland in Europa — al ingeleid in de dertiger jaren.

Het Japanse imperialisme aasde ook op meer „Lebensraum” als uitweg voor zijn innerlijke tegenstellingen en crisisverschijnselen.

Mantsjoerije en Taiwan waren niet genoeg en er moesten nieuwe afzetgebieden en grondstoffenbronnen worden gevonden.

Het militarisme vormde in Japan de voornaamste consument en drie-vierde van het budget was bestemd voor bewapening. De gehele politiek werd in het teken geplaatst van de expansiedrang.

Dit ging gepaard met uitgebreide politieke campagnes, die als dekmantel en rechtvaardiging voor de oorlogsvoorbereiding moesten dienen. Onderdeel daarvan was de propaganda voor een Nieuwe Orde, voor een „Groot-Oost-Azië” idee.

Golven van nationalisme spoelden over het land en de communistische en alle andere progressieve en democratische krachten werden vervolgd.

In 1936 sloten het Japanse en het Duitse fascisme het Anti-Kominternpact.

Een jaar later — in 1937 — begonnen Japanse troepen de strijd tegen China, waar Tsjang Kai-tsjek aan de macht was, en bezetten belangrijke steden als Peking, Sjanghai, Nanking, Kanton, Hangkau.

De Sowjet-Unie reageerde op deze inval door het sluiten van een non-agressiepact met China.

Ook uit de Verenigde Staten en Groot-Brittannië volgden reacties, die vrees voor de Japanse expansie weerspiegelden.

De Verenigde Staten en Groot-Brittannië hadden geholpen het Japanse imperialisme sterk te maken, zolang het hun belangen niet schaadde. Maar toen de invloedssferen van beide landen werden bedreigd, zoals ook die van het Nederlandse imperialisme in Indonesië, werd op tegenmaatregelen gezonnen.

Japan eiste de erkenning van zijn hegemonie in Azië; de Westelijke landen verlangden Japans terugtocht uit China en Indo-China (dat in 1941 was bezet).

Het Japanse imperialisme ging echter verder op zijn agressieve en oorlogszuchtige weg. Het was kwetsbaar in een grote oorlog, omdat het onvoldoende eigen grondstoffenvoorraden had voor een langdurig conflict. Indonesië en andere grondstoffen-rijke landen werden begerd!

De Verenigde Staten werden gedwongen militair terug te slaan, toen Japans vloot en luchtmacht in een verrassingsaanval op Pearl Harbour de Amerikaanse vloot grotendeels vernietigde en Japan de opmars in Azië inzette. Met de overval op Pearl Harbour was de „pacific war” begonnen, met China als bondgenoot van Amerika tegen Japan (een China volgestouwd met Amerikaanse adviseurs . . .).

Dank zij zijn oorspronkelijke overmacht op zee bezette Japan met betrekkelijk kleine legers de Philippijnen, Malakka, Birma, het toenmalige Nederlands-Indië.

De meest gehate Japanners in die landen werden de leden van de Kempetei, die met terreur de bezettingsmacht uitoefenden.

De herinneringen aan deze gruwelijke jaren welden wat Nederland betreft nog eens in alle hevigheid op, toen Hirohito hier zijn bezoek bracht.

De ervaringen voor de Aziatische volkeren waren bitter:

Het gruwelijke „blanke” kolonialisme werd door een even gruwelijk Japans kolonialisme vervangen.

Het Japanse imperialisme kon echter tegen de gecombineerde krachten van de Geallieerden en het verzet in de bezette landen niet op.

In het kort geschetst verliep de slotfase van de oorlog als volgt:

Vanaf begin 1944 werden de Japanners door de Geallieerden teruggedrongen. De val van Okinawa midden '44 was uitgangspunt voor een mogelijke Amerikaanse invasie in Japan zelf. Op 6 augustus 1945 gooiden de Amerikanen de eerste atoombom op Hirosjima.

Op 8 augustus verklaarde de Sowjet-Unie Japan de oorlog, versloeg de grootste Japanse troepenconcentratie in Mantsjoerije en leverde daarmee een beslissende bijdrage tot de nederlaag van Japan.

Op 10 augustus wierpen de Amerikanen de tweede atoombom, nu op Nagasaki.

Op 2 september 1945 werd officieel de nederlaag van Japan voltrokken door ondertekening van een overgavebevel en betrok generaal Mac-Arthur zijn hoofdkwartier in de USA-ambassade in Tokio.

De Amerikanen hadden hun atoombommen geworpen *nadat* de oorlog al beslist was. Zij hadden zich gehaast eerder in Japan te zijn dan een troepenmacht van de Sowjet-Unie: Japan moest voor het Westerse imperialisme behouden blijven.

Revolutionaire bewegingen tegen het keizerrijk moesten voorkomen worden.

Amerika probeerde ook in China te penetreren en daar een blijvende positie te veroveren. Het liet de Japanse lezers daar tot die van Amerika gearriveerd waren. Zoals is gebleken liep deze poging faliekant verkeerd uit.

De nederlaag van het Japanse imperialisme veroorzaakte in verschillende Aziatische landen een gezagsvacuüm, waardoor de vrijheidsbeweging kansen werden geboden. Een grote explosie van nationale bevrijdingsbewegingen vond plaats in Indonesië, Indo-China, in China en overal elders in Azië.

De overwinning van de revolutie in China besliste in 1949 uiteindelijk over de toekomst van dit land: noch ondergeschikt aan Amerika, noch aan Japan. Ook Noord-Korea en later Noord-Vietnam sloegen een eigen socialistische weg in.

De ontwikkeling in Japan was een andere.

Amerikaanse steun

Het Japanse imperialisme was inderdaad in 1945 de verliezer, maar werd niet definitief verslagen. Het kon weer herleven dank zij de steun van het Amerikaanse imperialisme en onder

de beschermende vleugels van de Amerikaanse bezettingstroepen. Het ging er ongeveer als in West-Duitsland, alleen in een ander tempo en uiteraard onder andere omstandigheden.

Japan was economisch volkomen uitgeput en met grote verwoestingen uit de oorlog te voorschijn gekomen. De grondstoffenvoorraden waren op, de steden zwaar beschadigd.

Het grootste deel van de koopvaardijvloot was tot zinken gebracht. Bovendien raakte het Japanse imperialisme Mantsjoerije, Korea en Taiwan kwijt, terwijl Okinawa ophield een normaal deel van Japan te zijn.

Anders dan in Duitsland was Japan niet omringd door andere zich snel ontwikkelende landen. De naaste burenen van Japan waren arm, of hadden een andere, een socialistische weg ingeslagen.

Het herstel vergde dan ook veel meer tijd dan in Duitsland. In 1953, toen alle industriële landen de vooroorlogse top al hadden overschreden, lag Japan daar nog 20 procent onder.

De Verenigde Staten hielpen Japan echter weer helemaal op de been, uitgaande van hun eigenbelang, dat er uit bestond een betrouwbare en trouwe bondgenoot te hebben op Aziatisch grondgebied „tegen het communisme”.

De ontwikkeling in China, Korea, Vietnam, Indonesië, enz. spoorde de Amerikaanse imperialisten daartoe aan.

De Amerikaanse bezetting tastte op geen enkele wijze het wezen van de kapitalistische economie in Japan aan.

De keizer bleef in zijn paleis als een soort beschermbeilige hoog boven dit gebeuren verheven . . .

Meer dan 200.000 Japanners, die eerst vanwege hun verantwoordelijkheid voor het fascisme en de oorlog uit hun posten waren gezet, kwamen na een paar jaar weer terug.

En toen dan ook in 1952 door Amerika en andere Westerse landen een vredesverdrag werd gesloten met Japan, waardoor dit land formeel zelfstandig werd, zette zich een versnelde economische ontwikkeling in.

Met hulp van de Amerikanen en met als voornaamste impuls: de oorlog in Korea!

Japan werd de basis, van waaruit deze Amerikaanse oorlog werd gevoerd; er waren een kwart miljoen Amerikaanse soldaten in Japan gelegerd!

Japan kreeg Amerikaanse opdrachten voor de scheepswerven; het moest leveren aan de Amerikaanse strijdkrachten op zijn eigen bodem, maar ook aan die daarbuiten: aan de vechtende militairen in Korea. Het Japanse imperialisme, net als elk ander trouwens „leeft” bij oorlog.

Amerikaanse steun stroomde naar Japan: 2,8 miljard dollar economische en 1 miljard dollar militaire hulp om weer van de grond te komen.

Zo kocht Amerika de Japanse bourgeoisie, maar had haar daarmee nog niet voorgoed in haar zak.

Het herstel van de enorme oorlogsschade in Japan, de Amerikaanse hulp en orders, het feit dat herstel van de oorlogsschade opnieuw met de modernste produktiemiddelen kon gebeuren, leidde tot een snelle stijging van de produktie, tot de

opbouw van nieuwe takken van industrie en exporten op het gebied van de scheepsbouw, elektronische en andere hoogontwikkelde produkten en tot grote investeringsplannen. De kennis daarvoor was in het land voorradig: de ervaring in complexe industrieën, in militaire operaties en buitenlandse handel en scheepvaart. De banken functioneerden volop. En waar dit niet het geval was, werd van de Amerikanen geleend en geleerd.

Van 1953—1965 nam de produktie met bijna 10 procent per jaar toe, aanzienlijk meer dan in andere landen.

De industriële produktie steeg zelfs met 14 procent.

In die jaren hadden alle kapitalistische landen een hoger groeipercentage dan in de vooroorlogse periode. Japan was dan ook alleen maar een bijzonder voorbeeld van de algemene kapitalistische „hoogconjunctuur”, waaraan uitbuiting, neokolonialisme en bewapening ten grondslag lagen.

Japan bereikte in versneld tempo in 1970 de derde plaats op de wereldlijst na de Sowjet-Unie en de Verenigde Staten. In produktie-omvang en produktiviteit staat het ongeveer gelijk met Europa.

Ook nu gaat in Japan de economische expansie gepaard met expansie van de bewapening. De militaire uitgaven stegen van 1962—1970 jaarlijks met 13 procent. Alhoewel de militaire sterkte nog ver beneden die van voor de oorlog ligt is voor de komende vier jaar een verdubbeling van de militaire uitgaven (vergeleken met de vier jaar daarvoor) gepland met als doel voornamelijk het eigen potentieel op te voeren.

In de afgelopen jaren werd Japan één van de grootste kredietleveranciers. De leningen naar landen van de zogenoemde derde wereld stegen heel snel tot 1,5 miljard dollar. De export van kapitaal is meer dan de helft van de totale Japanse export geworden.

Kapitaalsinvesteringen gaan bij voorkeur naar de „oude” invloedssferen van Japan, zoals Taiwan en Zuid-Korea. Maar vooral ook naar Indonesië, naar de olievelden en nikkelmijnen, waar de lonen laag zijn, nog vele keren lager zelfs dan in Japan.

Het Japanse imperialisme slaat zijn vleugels nog veel wijder uit. In Azië zijn vele vroegere markten en grondstoffengebieden weggevallen, in elk geval onttrokken aan de uitplundering en overheersing. In de eerste plaats China, maar ook Noord-Korea, Noord-Vietnam. Vooral China was een enorm afzetgebied met haar 800 miljoen inwoners dat verloren ging. (Alhoewel de handel met China toeneemt, is ze altijd nog kleiner dan de handel met Taiwan.)

Daarom wijkt het Japanse imperialisme uit naar Afrika, naar Zuid-Amerika, met voorkeur naar landen met reactionaire, militaire regimes.

De handel met Zuid-Afrika omvat bijvoorbeeld 40 procent van de totale Afrikaans-Japanse handel en de 300 Japanse zakenmensen, die zich in Zuid-Afrika gevestigd hebben, hebben daar de status van „honourable whites”.

Wat Zuid-Amerika betreft gaat het voornamelijk om Brazilië, waar vele tienduizenden Japanners wonen en in Argentinië heeft Japan een opdracht veroverd tot „modernisering en elektrificatie van de spoorwegen en de algemene communicatie”.

De export

Ook de Japanse export naar de andere imperialistische landen nam in de afgelopen jaren snel toe.

Zo klom Japan op de kapitalistische wereldmarkt op tot de vierde plaats bij de export van elektrische uitrustingen, precisie-instrumenten, uurwerken, camera's, radio's en t.v., chemicaliën, metaalwaren, researchuitrustingen, luchtmachtuitrustingen, olietankers enz.

Met name is er de laatste jaren een grote uitbreiding van export van staalprodukten naar de EEG-landen, wat een bron vormt voor vele conflicten.

Ook en vooral in Nederland pogen de Japanners een markt te vinden. Pas verscheen het bericht, dat de effectenbroker Daiwa zijn zetel voor West-Europa van Engeland naar Nederland verplaatste (ook voor de oorlog was die hier), omdat er vooral in ons land belangstelling bestaat voor beleggingen in Japanse waarden en Nederland als aanzet gezien wordt voor vestiging van Japanse ondernemingen.

Hirohito's bezoek aan Nederland zal daar zeker mee in verband hebben gestaan. Cals heeft er in elk geval propaganda voor gemaakt met zijn Nederlandse bijdrage tijdens de wereldtentoonstelling in Tokio in 1970.

Een van de „levens”vraagstukken voor het Japanse imperialisme is opnieuw het verkrijgen van de nodige grondstoffen, die het zelf niet heeft en waarvoor het dus helemaal op import is aangewezen.

De behoefte aan olie wordt voor 99 procent gedekt door import uit „de derde wereld”, vooral uit het Midden-Oosten, en hetzelfde geldt voor ijzererts, dat vooral uit India komt.

In dit licht moeten ook de versnelde Japanse inspanningen gezien worden om elders, vooral in Indonesië, olie te vinden. Het wil de olietoevoer, nu voor het grootste deel in bezit van andere kapitalistische firma's, zelf in handen krijgen en investeert daarom enorme bedragen in allerlei olie- en gasboringsprojecten.

Dit drijven van het Japanse imperialisme bepaalt weer zijn agressieve, militaristische karakter.

De economische expansie gaat evenals vroeger gepaard met allerlei nationalistische en militaristische campagnes.

De Japanse bourgeoisie maakte voor haar economische aspiraties dankbaar gebruik van de Olympische Spelen en de wereldtentoonstelling om nationalistische stemmingen te kweken.

Steeds meer verschijnen verhalen over de glorieuze daden (!) uit Japanse oorlogen, worden foto's van oorlogshelden en militair-fascistische liederen op grammofoonplaten verspreid.

Tegelijkertijd is de ontwikkeling van het Japanse imperialisme, afhankelijk als ze is van de internationale markt en grond-

stoffenvoorzieningen, sterk onderhevig aan de internationale crisisverschijnselen.

Er zijn stagnaties, in de staalindustrie, in de textiel.

Er is inflatie, prijs- en belastingstijgingen, en een stop op de lonen.

Er wordt luide verkondigd, dat rekening moet worden gehouden met een economische terugval. Kortom het algemene beeld van het kapitalisme van vandaag.

En ook dat staat op de achtergrond bij het huidige drijven van de Japanse bourgeoisie.

Als nieuwe grote imperialistische mogendheid in de wereldarena begint Japan tegenover het buitenland politieke eisen te stellen. Het eist opnieuw de hegemonie op in Azië en mikt zelfs op een positie in alle jonge, pas soevereine staten.

Zal alles zich herhalen? Hoe reageren de andere imperialisten? Wat is er veranderd?

Het uitgangspunt van de Verenigde Staten bij hun politiek in Japan vanaf 1945 is geweest te bereiken, dat Japan hun voornaamste steunpunt in Azië werd.

De Japanse regeringen hebben tot nu toe Amerika dan ook trouw gediend en Amerika vormde de hoeksteen van hun hele politiek. Japan moest bijdragen de isolatie- en omsingelingspolitiek tegenover China te laten slagen; het moest helpen bij de voorbereiding van een oorlog tegen China.

Japan was een uitvalspoort en wapenarsenaal voor alle Amerikaanse operaties in Azië, voor de oorlog in Korea en in Vietnam.

Het Japanse leger werd helemaal in het Amerikaanse geïntegreerd.

Nixon zei nog vorig jaar: „Japans partnerschap met ons is de sleutel tot resultaten in de uitvoering van de Nixon-doctrine in Azië”.

De nieuwe Nixon-doctrine komt neer op het standpunt „laat Aziaten met Aziaten vechten”. Zoals Nixon uitlegde heeft Japan immers voor dit doel een groot leger, een groot technisch en economisch potentieel, een strategische positie en genoeg militaire bases...

Japans buitenlandse politiek liep tot nu toe parallel met die van de Verenigde Staten: geen diplomatieke betrekkingen met China, wel met Taiwan.

Het was dan ook geen toeval, dat bij het China-debat in de UNO, de Japanse vertegenwoordiger trouw aan de zijde van Amerika en Taiwan stond. Deze houding wordt overigens in Japan zelf thans fel gekritiseerd.

De Verenigde Staten moeten heel wat doen om Japan aan hun zijde te houden, gezien de gegroeide economische macht en politieke aspiraties van het Japanse imperialisme, dat hier en daar met het Amerikaanse begint te botsen.

De Verenigde Staten hanteren bij hun streven allerlei uiteenlopende methoden. In de eerste plaats oefent Amerika druk uit op militair gebied.

Enerzijds plaatst Amerika op grote schaal militaire orders bij Japanse monopolies voor de Amerikaanse en marionettenlegers in Vietnam. Anderzijds hanteert het de bepalingen van het tussen Amerika en Japan gesloten Veiligheidspact als pressiemiddel.

Tegenover de belofte om Okinawa terug te geven aan Japan, wordt er aan herinnerd, dat nergens in het pact staat vermeld, dat de Verenigde Staten hun troepen in Japan niet met atoomwapens kunnen uitrusten. Maar dat er wél is bepaald, dat in geval van ernstige onrust en woelingen, Amerikaanse troepen in actie kunnen komen. Deze troepen op de militaire bases in Japan zijn een voortdurend pressiemiddel.

Het Veiligheidspact is een pact van plunderaars, die niet *ver-enigd* maar *gebonden* zijn . . .

Verder oefenen de Verenigde Staten economische druk uit. Zij openden het offensief tegen Japan afgelopen zomer met monetaire en invoermaatregelen, die vooral de positie van de yen en de Japanse export moesten treffen.

Zij waren vooral gericht tegen de Japanse textieluitvoer naar Amerika, die nu door de Verenigde Staten aanzienlijk wordt beperkt.

Het doel van de monetaire maatregelen is een revaluatie van de yen te bereiken van vijftien tot twintig procent.

De handelsbalans tussen beide landen vertoont een tekort voor Amerika van twee miljard dollar, wat door deze maatregelen vereffend moet worden. Japan weigert tot nu toe de yen te revalueren en er wordt verontwaardigd gereageerd tegen de invoerbeperkingen.

Amerika gaat nog verder — het eist enerzijds de volledige openstelling van de Japanse markt voor Amerikaans kapitaal, anderzijds een beperking van de export van auto's en kleuren t.v.'s. Verder eist het een verhoogde deelname van Japan aan de militaire uitgaven van Amerika voor de in Japan gelegerde Amerikaanse soldaten en handhaving van de aankoop van Amerikaanse wapens, terwijl Japan van plan is ze meer en meer door Japanse te laten vervangen.

Tegenstellingen herleefd

Het feit, dat Amerika meer en meer druk moet uitoefenen om Japan in het juiste spoor te houden, toont de scherpte van de imperialistische tegenstellingen die er zijn en die de politiek in Azië beheersen.

De economische macht die Japan is geworden, doet zich gelden in het stellen van zijn politieke eisen. Het wil niet meer met handen en voeten aan Amerika gebonden zijn en streeft naar een „eigen rol” in Azië, in de wereld.

Zelfs Sato, hoofd van de Japanse regering, die vele jaren in trouwe dienst van de Verenigde Staten is opgetreden, zei onlangs: „We gaan nu een tijdstip in, waar de Japanse macht gewicht in de wereldschaal zal leggen.”

Welk gewicht?

De Japanse bourgeoisie propageert steeds luider het idee van „Azië, één familie” — een Aziatische Gemeenschap, uiteraard onder leiding van Tokio.

Ze garandeert de „nieuwe, arme naties” voor de nabije toekomst effectieve hulp en overbrenging van de Japanse ervaring, die van dit land zo een „economisch wereldwonder” hebben gemaakt.

De ontwikkeling van de imperialistische tegenstellingen, met name die tussen de Verenigde Staten en Japan, zal tot een reeks nieuwe gebeurtenissen in Azië leiden, vooral waar dit plaatsvindt in een heel andere situatie dan voor de tweede wereldoorlog.

Er zijn thans een socialistisch China, Noord-Vietnam en Noord-Korea ontstaan. Er is de gigantische bevrijdingsstrijd in Vietnam tegen de Amerikaanse agressors. En er is ook in Japan een massale strijd tegen de verderfelijke Amerikaanse politiek.

De gehele isolatie- en omsingelingspolitiek tegen China, waarvoor Japan werd voorbestemd en ingezet door Amerika, is nu stuk gelopen. De erkenning van dit feit ligt onder meer in de aangekondigde reis van Nixon naar Peking en het innemen door de Chinese Volksrepubliek van haar rechtmatige plaats in de UNO, tegen de wil van de Verenigde Staten, maar met steun van de meerderheid van de UNO-leden.

Japan, zowel het volk als de bourgeoisie, is direct getuige van deze mislukking van de Amerikaanse politiek in Azië, van de Amerikaanse nederlagen in Vietnam en van de interne conflicten in de Verenigde Staten zelf. Het beweegt de imperialisten tot het stellen van hun verlangens aan Amerika of het weerstaan van Amerikaanse eisen, als die niet in hun kraam te pas komen.

Maar wat veel belangrijker zal blijken te zijn: het is een enorme nieuwe impuls voor de strijd van het Japanse volk tegen de Amerikaanse overheersing, tegen de hand- en spandiensten van de Japanse bourgeoisie en tegen de agressieve militaristische koers die het Japanse imperialisme wil volgen.

De Japanse bevolking herinnert zich de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki. Zij weet *wie* deze bommen heeft geworpen, maar bovenals *wie* haar in de tweede wereldoorlog stortte: de Japanse bourgeoisie, het Japanse fascisme en militarisme.

Het grote volksverzet van de afgelopen jaren in Japan richtte zich met name tegen de Amerikaanse bases op Okinawa, tegen de voor Japan discriminerende en onveilige inhoud van het Japans-Amerikaanse „veiligheids”verdrag.

De eerste grote uitingen van verzet manifesteerden zich in 1952, toen uit het tussen de kapitalistische landen en Japan gesloten vredesverdrag bleek, dat Japan weer de weg van het militarisme werd opgestuurd.

Japan werd bedolven onder honderden (Amerikaanse) militaire bases, passende in het Amerikaanse systeem van koloniale agressiepolitiek.

De acties daartegen bereikten in het voorjaar van 1954 een climax naar aanleiding van een Amerikaanse atoomproef bij Bikini, waardoor Japanse vissers werden besmet.

De acties tegen het Veiligheidsverdrag namen zo massale vormen aan, dat in 1960 Eisenhowers voorgenomen bezoek aan Japan moest worden afgelast.

De afgelopen jaren culmineerde zich de strijd rond het eiland Okinawa, dat één groot militair complex is. Dit eiland heeft sinds de tweede wereldoorlog onder Amerikaans beheer gestaan en heeft gediend als Amerikaanse uitvalsbasis tegen Vietnam, Laos en Cambodja. Er liggen Amerikaanse atoomwapens en ook zenuwgassen opgeslagen.

Bij een onlangs tussen de regeringen van Japan en Amerika gesloten overeenkomst, werd onder druk van het enorme verzet beloofd, dat Japan weer het bestuur over het eiland terug zou krijgen, maar dat het een Amerikaanse militaire basis zou blijven.

Aan de acties tegen die overeenkomst, voor het vertrek van de Amerikanen, tegen de agressie in Vietnam en de integratie van de Japanse legers voor dit doel, namen in het begin van dit jaar meer dan een miljoen Japanners deel.

Nieuw perspectief

Dezer dagen ging de strijd naar een nieuw hoogtepunt, toen de Okinawa-overeenkomst in het parlement behandeld werd.

Een algemene staking op Okinawa en demonstraties van honderdduizenden in Tokio en andere steden tegen de handhaving van deze en andere militaire basis vonden plaats. Er werd 12.000 man oproerpolitie tegen de demonstranten ingezet.

Zo ruimhartig de Amerikanen de afgelopen jaren waren voor de vrije ontplooiing van de Japanse bourgeoisie, zo hardhandig laten ze optreden tegen de vrije ontplooiing van de massastrijd van het Japanse volk.

De gehele wereld nam via t.v.-beelden of krantenfoto's en berichten kennis van de moedige strijd van de boeren en dorpsbevolking nabij Tokio, tegen de aanleg van een militair vliegveld; de boeren hielden twee maanden lang de bezetting van hun eigen stuk grond, dat ze niet wilden afstaan, vol tegenover een politiemacht van 10.000 gewapende mannen.

De Japanse communistische partij heeft een groot aandeel in het brede volksverzet. Ze treedt op tegen de Amerikaanse overheersing, voor volledige teruggave van Okinawa, tegen het Veiligheidspact en de Amerikaanse uitleg daarvan, en voor de *neutraliteit van Japan*.

De socialistische partij verdedigt ook deze eisen en beide partijen staan in felle oppositie tegenover de regering-Sato, wiens horigheid aan de Verenigde Staten trouwens steeds meer kritiek ondervindt, ook uit diens eigen (liberale) partij.

Japan wil zich bevrijden van de Amerikaanse overheersing.

Zal deze strijd resultaten afwerpen voor de Japanse monopolies of voor het Japanse volk?

Er is hier sprake van twee sterk tegenover elkaar staande belangen — zoals overal in de wereld.

In het begin van dit artikel wierpen we de vraag op: herhaalt de geschiedenis zich of zijn er doorslaggevende veranderingen? Veel herhaalt zich, maar er is ook veel veranderd. De ontwikkeling van het Japanse imperialisme draagt opnieuw alle kiemen in zich van agressieve, militaristische avonturen en oorlogsdreiging. Maar het Japanse volk en de volkeren van de wereld zijn de gruwelijke ervaringen van de tweede wereldoorlog niet vergeten. De internationale arbeiders- en democratische krachten treden op om een brede streep te zetten door de agressieve koers van de Japanse bourgeoisie; het Japanse volk treedt moedig op om een neutrale, vredelievende koers af te dwingen.

Nieuw is de situatie, dat Azië geen witte vlek meer is, een min of meer willoos gebied voor uitplundering en het uitvechten van imperialistische tegenstellingen, zoals voorheen.

Een deel, zelfs een groot deel van Azië (de Chinese Volksrepubliek) heeft het lot in eigen hand genomen en voert een zelfbewuste, op vrede en onafhankelijkheid gerichte koers.

Voor en in de tweede wereldoorlog binnengevallen en uitgeplunderd door het Japanse fascisme, is China nu zelf een macht geworden, die de eerste Chinese atoombom tot ontploffing heeft gebracht.

Nieuw is, dat een klein volk als het Vietnamese, jarenlang het militair-technisch en economisch sterke Amerikaanse imperialisme heeft weerstaan en het in de jungle en de steden nederlaag op nederlaag heeft toegebracht.

Nieuw is het ontplooiende verzet van het Japanse volk zelf, dat geen nieuwe Hiroshima's wil beleven.

Nieuw is dus, dat er een enorme machtige tegenkracht in Azië zelf is opgestaan, die de vrede en veiligheid in dit werelddeel zal verdedigen tegen het Amerikaanse, maar ook Japanse agressieve imperialisme.

Wat door de Verenigde Staten na de tweede wereldoorlog werd opgezet als bedreiging voor China en als uitvalsbasis voor hun agressiepolitiek in Azië — namelijk de opbouw van het imperialistische Japan — vormt nu een bedreiging voor de Amerikaanse positie zelf.

De volkeren in Azië zijn zich de gevaren bewust en zullen het imperialisme, met al zijn tegenstellingen en oorlogsdreigingen in toom weten te houden en uiteindelijk geheel weten te overwinnen.

CATRIEN WOLFF

Honderd jaar wereldgeschiedenis

De belangrijkste internationale gebeurtenissen verwerken in een boek „tot op het laatste moment van verschijnen” is een welhaast ondoenlijke opgave, die altijd ten koste van de duidelijkheid en de diepgang moet gaan. Dr. A. Stam heeft in zijn begin dit jaar uitgekomen *Honderd jaar Wereldgeschiedenis 1870—1970*¹⁾ een poging gedaan en slaagde erin bijvoorbeeld de inval in Cambodja en de dood van Egyptes president Nasser (september 1970) nog in zijn betoog te plaatsen. Dat geschiedde uiteraard beknopt, zoals eigenlijk het gehele werk maar zeer beknopt is gehouden, als men nagaat dat honderd jaar wereldgeschiedenis in zo een 457 bladzijden worden samengebracht.

De auteur heeft dit kennelijk ook zelf gevoeld, want in zijn voorwoord zegt hij, dat het boek bevat „wat ik het belangrijkste vind. Het is heel goed mogelijk 'an outline' van de laatste eeuw te schrijven, waarin op grond van een andere keuze uit het gebeuren een plausibele geschiedenis schets wordt gewrocht”.

Dr. Stam verklaart zich in de eerste plaats te richten tot de studenten in de sociale wetenschappen, die „behoefte hebben aan een beknopt overzicht van de wereldpolitiek sinds de opkomst van het moderne imperialisme”. Een duidelijke omschrijving van dit „moderne imperialisme” ontbreekt en er zijn op verschillende bladzijden tegensprekende definities over. De woorden modern imperialisme wekken wellicht de indruk, dat de internationale gebeurtenissen vanuit een bepaalde maatschappij-opvatting worden benaderd. Dat blijkt echter niet waar te zijn. Het boek is niet aanklagend of ontmaskerend tegenover het imperialisme, maar werd geschreven met een objectivistische toon, die in een aantal gevallen misleidend kan zijn.

Als voorbeeld hiervan kunnen gelden de bladzijden over de opkomst van het fascisme in de dertiger jaren, waarvoor de schrijver toont geen sympathie te hebben, maar waarvan de voorgeschiedenis, het agressieve en misdadige karakter en de rol van het grootkapitaal er niet scherp uitspringen. Over de beruchte Rijksdagbrand gaat het zo: „Aan de vooravond van die verkiezingen brak de Rijksdagbrand uit, welke was aangegicht door de Nederlander Van der Lubbe. Hoewel er geen reële bewijzen konden worden gevonden, beweerden de nazi's — en ook hun leiders geloofden zelf ten dele in die bewering — dat de KPD het vuur had aangestoken om het sein tot een opstand te geven”. Er waren echter — reële! — bewijzen, dat het een naziprovocatie betrof en de nazi's zelf de brand sticht-

¹⁾ Dr. A. Stam. *Honderd jaar wereldgeschiedenis van 1870—1970*, f 37,50. A. Oosthoek's Uitgeversmaatschappij N.V., Utrecht.

ten. Trouwens de naam van de communist Dimitrow, de moedige aanklager van het fascisme in het Leipziger Rijksdagbrandproces wordt niet eens genoemd.

Verder wordt gezegd, dat anno 1938 „het Duitse grootkapitaal grotendeels aan de nazi-heerschappij was onderworpen”. Maar het fascisme was de heerschappij van het grootkapitaal zelf! Een ander voorbeeld, waarin de objectivistische informatie-toon de werkelijke achtergronden verbergt, vindt men bij de gebeurtenissen in Congo in 1960. Daar heet het: „Enkele dagen na de soevereiniteitsoverdracht brak er muiterij uit onder de Congolese troepen, hetgeen tot wreedheden tegen de blanke bewoners en interventie van Belgische troepen leidde. Het rijke ertsgebied Katanga scheidde zich af en de Congolese regering viel uit elkaar, waarbij Kasavubu zich op het Westen en de labiele premier Loemoemba zich op de USSR oriënteerde.”

Welke machinaties er achter de gebeurtenissen in Congo schuil gingen wordt echter in het ongewisse gelaten. Maar er was toch duidelijk sprake van een botsing tussen de imperialistische machten en de Congolese bevrijdingsbeweging en van tegenstellingen tussen de imperialistische staten onderling, die afscheidingsbewegingen als in Katanga op touw zetten.

Ook schrijvers presentatie van gebeurtenissen in de Sowjet-Unie en de Chinese Volksrepubliek is op vele plaatsen aanvechtbaar en getuigt in wezen van een eenzijdige uitleg.

De indeling is grofweg in grote episoden (de grote mogendheden voor 1914 — wereldoorlog I — Tussen twee wereldoorlogen — wereldoorlog II — Het tijdperk van de koude oorlog) en de trefwoorden in de kantlijn en de index achter in het boek maken het mogelijk om bepaalde onderwerpen snel terug te vinden.

Er is een reeks informatie (jaartallen, bepaalde voorvallen, gesloten verdragen en pacten) in het boek, maar objectief is het niet.

S. VAN DONGEN

Verklaring van het dagelijks bestuur van de CPN

Het optreden van de regering-Biesheuvel stuit op een snel toenemend verzet. Tegen de maatregelen die dit kabinet heeft genomen om een bestedingsbeperking op te leggen en de sociale en culturele rechten en verworvenheden op diepgaande wijze aan te tasten, komen alle groepen van de werkende bevolking massaal in beweging.

De regeringspartijen en de kranten, radio en tv voeren een enorme campagne om de bevolking te intimideren en van actie af te schrikken. Bij hun verdediging van de regeringspolitiek schreeuwen zij om het hardst over crisisgevaaren en alle eisen tot loonsverhoging beantwoorden zij door te chanteren met bedrijfsssluitingen en werkloosheid. Tezamen met de ondernemers oefenen zij zware druk uit op de vakbeweging om haar de handen te binden en te dwingen af te zien van het aan de orde stellen van looneisen, die zullen leiden tot een verhoging van het levenspeil.

De monetaire en valuta-oorlog die tussen de voornaamste kapitalistische landen is uitgebroken, heeft een grote schok teweeg gebracht.

De wijze waarop de geldmachten elkaar naar de keel springen, heeft alle theorieën over een eeuwigdurende stabiliteit van het kapitalistische stelsel naar het rijk der fabels verwezen.

Het kapitalisme kan zich niet vrijwaren voor diepgaande schokken als gevolg van zich verscherpende tegenstellingen en crisissen.

De gebeurtenissen van dit moment tonen dat in alle duidelijkheid aan in de vorm van toenemende strijd om afzetmarkten, de op de scherpste wijze gevoerde concurrentie, in de panische reacties op de effectenbeurzen. Een aantal landen, zoals de Verenigde Staten, Engeland en Italië, kampen met grote werkloosheid; de onderontwikkelde landen worden getroffen door de daling van de grondstoffenprijzen.

De monopolies streven er in deze omstandigheden met alle middelen naar hun winsten te handhaven en zelfs nog verder op te voeren ten koste van de werkers.

Hoe treedt de regering op in deze ontwikkeling?

Zij grijpt terug naar het oude arsenaal van Colijn uit de dertiger jaren. Toen heette het aanpassing, nu matiging. De ervaring uit die tijd heeft echter aangetoond, dat daardoor de koopkracht van de massa van de bevolking wordt aangetast en de crisisverschijnselen alleen maar worden verscherpt.

Daarom wijst de Communistische Partij van Nederland een herhaling van deze politiek van de zijde van de regering-Biesheuvel ten scherpste af.

Ook iedere tegemoetkoming eraan, zoals deze bepleit wordt door een aantal rechtse vakbondsbestuurders, vooral uit NKV en CNV, moet worden teruggewezen. Het „begrip” voor deze politiek, dat rechtse PvdA-bestuurders, zoals Den Uyl, aan de

dag leggen, zal door de regering dankbaar als een steun in de rug worden aanvaard.

In tal van bedrijven, o.a. in de metaalindustrie, worden thans looneisen geformuleerd. De arbeiders in een reeks scheepsbouw- en metaalbedrijven hebben aan de orde gesteld, dat er een loonsverhoging van tenminste 25 gulden per week moet komen. Deze looneisen zijn ten volle gerechtvaardigd — niet alleen door de toenemende duurte, maar ook door de noodzaak om juist thans te komen tot een uitbreiding van de reële koopkracht en de vergroting van de binnenlandse markt.

Eveneens moet daartoe de beperking van de overheidsuitgaven voor wegebouw, scholen- en universitaire bouw ongedaan worden gemaakt. In plaats van de onproductieve uitgaven voor het militaire NAVO-apparaat, is verbetering van de sociale voorzieningen en uitkeringen vereist.

In de strijd tegen het kabinet-Biesheuvel zal het optreden van de arbeidersklasse van doorslaggevende betekenis zijn. Haar machtigste wapen is haar georganiseerdheid. Het is daarom met het oog op de strijd tegen de regeringspolitiek noodzakelijk om de vakbeweging, het NVV, massaal te versterken.

Het dagelijks bestuur van de CPN is van mening, dat de aansluiting in de actie van allen die stelling nemen tegen de aanvallen van de regering en de grote monopolies op de levensbelangen van ons volk vereist is. Het roept de leden van de CPN en de aanhangers van de partij op om daartoe alle krachten in te spannen.

Amsterdam, 1 november 1971.

(De Waarheid, maandag 1 november 1971.)

Begroeting CPN aan het congres van de Communistische Partij van Groot-Brittannië

Ter gelegenheid van het congres van de Britse Communistische Partij, dat werd gehouden op 13 en 14 november 1971 te Londen, zond de CPN de volgende begroeting:

Waarde Kameraden,

Het partijbestuur van de Communistische Partij van Nederland wenst uw congres veel succes toe in zijn werkzaamheden. We zullen met belangstelling kennis nemen van uw besluiten.

Onze partij acht het in het belang van de gemeenschappelijke actie om te komen tot regelmatige uitwisseling van ervaringen. De conferentie die in Londen is gehouden in januari dit jaar is in dit opzicht bijzonder nuttig geweest en heeft belangrijke gegevens over de activiteiten van de multi-nationale ondernemingen opgeleverd.

De CPN is van mening, dat ook in de toekomst nieuwe ontmoetingen van delegaties van onze partijen en studiebijeenkomsten van betekenis zullen zijn voor onze strijd.

Met kameraadschappelijke groeten,
het Partijbestuur van de CPN

H. J. Hoekstra (voorzitter)

Binnenkort verschijnt een nieuwe IPSO-publikatie

DE KAPITALIST ALS GIFMENGER-

Klassenstrijd tegen milieuvervuiling

ong. 95 blz., f 2,80

De milieuvervuiling en de bescherming van mens en natuur tegen dit grote kwaad van onze tijd staat midden in de actualiteit. Vaak wordt deze problematiek echter op misleidende wijze aan de orde gesteld. De progressieve elementen in de arbeidersbeweging hebben zich nog nauwelijks rekenschap gegeven van de ernst van dit kwaad en de dreiging die het voor de toekomst inhoudt.

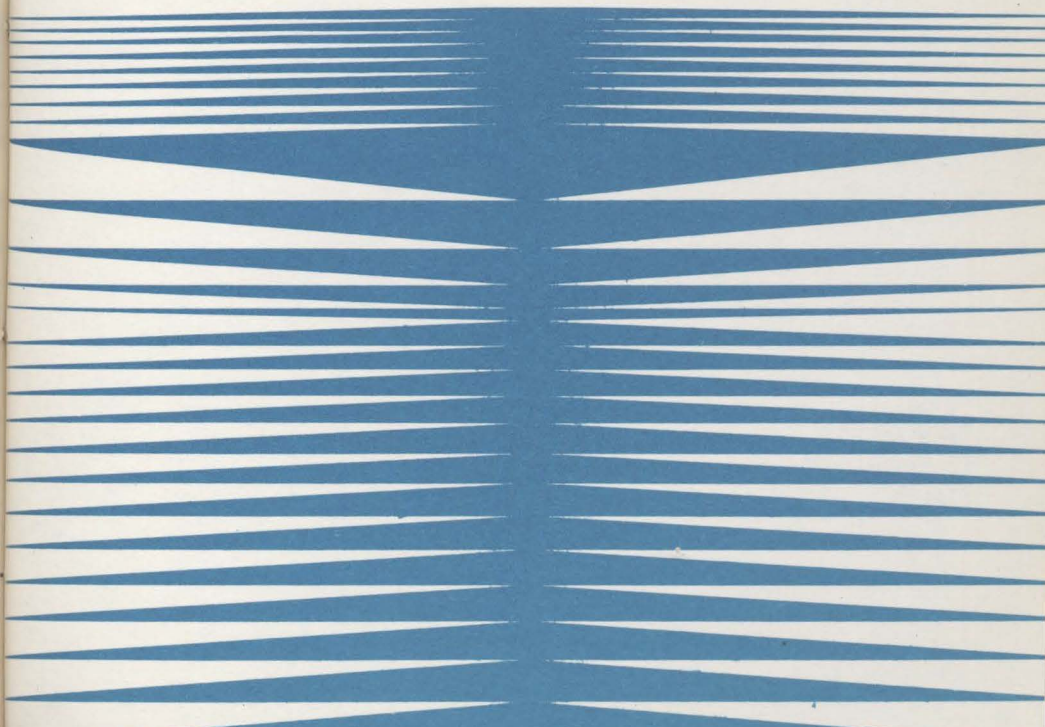
In dit nieuwe IPSO-rapport worden de vraagstukken van de milieuvervuiling en de milieubescherming vanuit het standpunt van de arbeidersklasse onderzocht en in het kader van de klassenstrijd tegen het monopoliekapitaal geplaatst.

Het rapport, dat begin december verschijnt is samengesteld door de chemicus J. Reiding. Er werden bijdragen geleverd door P. de Groot (oud-lid van de Tweede Kamer), J. A. Groenink (internist), M. Boshart (sociograaf) en anderen.

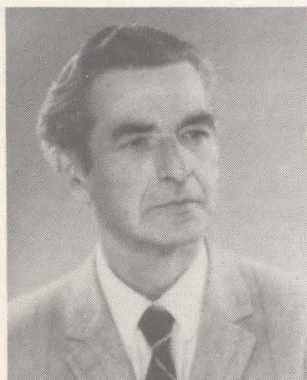
Voor diegenen die zich ook enigszins in technisch-wetenschappelijke aspecten willen verdiepen, is een nadere toelichting opgenomen.

Bestellingen te richten aan Stichting IPSO, Postbus 4381, Amsterdam, (tel. 020 - 22 17 38) of door overmaking op postgirorekening 2 25 22 98 t.n.v. Stichting IPSO, Amsterdam.

Ook verkrijgbaar in de boekhandel.

Zojuist verschenen bij uitgeverij Pegasus

GERARD MAAS

TER DOOD VEROORDEELD

308 blz., paperback, f 10,50

Een documentaire roman, waarin de schrijver vertelt over de illegale, anti-fascistische strijd tegen de bezetters van ons land tijdens de tweede wereldoorlog.

Een spannend en reëel beeld van de ontwikkeling van het illegale werk en van de opofferende activiteit van de communisten in het verzet.

Uit eigen ervaringen puttend, worden de gevangenschap in het concentratiekamp en het zenuwslopend wachten op de dood beschreven.

Verkrijgbaar in de boekhandel.

Na storting van het verschuldigde bedrag plus f 1.— voor porto- en verzendkosten op postgirorekening 173127 van Boekhandel Pegasus, Leidsestraat 25, Amsterdam, wordt dit boek U na verschijnen per omgaande toegezonden.

POLITIEK EN CULTUUR

31STE JAARGANG 12/1971 PRIJS 0.95

UIT DE INHOUD:

**WONINGBOUW KAN GOEDKOPER
EN SNELLER**

**AFBRAAKPOLITIEK EN
STUDENTENBEWEGING**

HET NEOKOLONIALISME VAN BONN

Woningbouw kan goedkoper en sneller	W. van het Schip	481
Afbraakpolitiek en studentenbeweging	Sylvia Schreuders	488
Het belang van de literatuur en de marxistische literatuurwetenschap	A. Wouters	497
Picasso en zijn tijd	Georges Tabaraud	507

UIT DE TIJDSCHRIFTEN

Het neokolonialisme van Bonn		512

BOEKBESPREKING

Terdoodveroordeeld	A. van Ommeren—Averink	521

PARLIAMENT

Partijbestuur CPN bijeen Het 24ste Congres op 26, 27 en 28 mei 1972		528

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is f 8,50 per jaar,
f 4,25 per halfjaar, losse nummers f 0,95
Studentenabonnement f 4,25 per jaar

Ons gironummer is 44 74 16. Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

maandblad, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

Woningbouw kan goedkoper en sneller

Onlangs maakte de kersverse minister van volkshuisvesting en ruimtelijke ordening, Udink, veel ophef over de oplevering van de tweemiljoenste na de oorlog gebouwde woning. Het zou hem echter beter hebben gepast, niet zozeer te kijken naar het aantal woningen dat werd gebouwd, dan wel naar het aantal woningen dat *niet* werd gebouwd.

Want het is toch een onomstotelijk feit, dat het woningtekort en alle daaruit voortvloeiende nood en narigheid, in ons gehele land onveranderd voortduren.

Zeker, in cijfers gezien is een aantal van twee miljoen woningen over een periode van vijftientig jaar hoger dan in welke voorafgaande periode ook en het heeft bij het in gebruik nemen van die tweemiljoenste woning dan ook niet aan bespiegelingen ontbroken. Maar hoe het probleem ook benaderd werd — in geen enkele beschouwing kon eraan worden voorbijgegaan, dat het probleem van de woningnood groter is dan ooit. Maar wat het zwaarst weegt is *dat een oplossing van het probleem niet in zicht is.*

Daar komt dan nog bij, dat de huidige produktie van nieuwe woningen een huuruitkomst heeft, die voor het merendeel van de loon- en salaristrekkenen, maar ook voor vrijwel alle bejaarden, onbetaalbaar is. De woningproduktie helpt hen dus niet uit de nood.

Het onbehagen over deze feitelijke toestand is zo enorm groot, dat daardoor soms de neiging ontstaat om het probleem van de verkeerde kant aan te pakken en zich te verzetten tegen de toepassing van woningen, waarop dat woord al lang niet meer van toepassing is. Het gaat dan bij dit verzet niet om de „woning” als zodanig, maar alleen om het feit, dat deze slooppanden meer dragelijke huren hebben.

De verontwaardiging onder de bevolking over de woningbouwpolitiek is zo alomheersend, dat de regering en haar trawanten naar allerlei misleiding en manipulaties grijpen om de werkelijke oorzaken te verbloemen.

Voor een klassiek voorbeeld van misleiding heeft bijvoorbeeld de afgelopen maanden de VARA-ombudsman Marcel van Dam gezorgd, die het ontbreken van voldoende en betaalbare woningen niet aan de regering en het huizenkapitaal, maar aan „ons allemaal” wilde wijten en . . . de Nederlandse loontrekkers bij alle aangekondigde matiging nog een half procent van hun loon wilde laten afstaan voor de „woningbouw”.

Enthousiasme kon hij er uiteraard niet mee wekken, al werd ook gepoogd met verklaringen van de leidingen van de vakcentrales wat klimaat te scheppen.

De enige eigenlijk, die met graagte instapte op het idee van Marcel van Dam was minister Udink zelf, omdat hij er een gelegenheid in ziet de aandacht af te leiden van de echte achtergronden van de woningnood en straks „het Nederlandse volk” de schuld voor het achterblijven in de schoenen te kunnen schuiven. Een duidelijk doorgestoken kaart, omdat dit kabinet zelfs niet bereid is tot een kleine verhoging van het aantal woningwetwoningen en tienduizenden bouwvakarbeiders werkloos laat rondlopen in een tijd van woningschaarste.

Oplossing mogelijk

Een oplossing van de woningnood is mogelijk, indien de zaken op doeltreffende en juiste wijze zouden worden aangepakt; dit houdt in het bouwen van woningen met betaalbare huren.

Laten we beginnen met vast te stellen, dat de woningnood een feitelijk en hard gegeven is en dat een aantal factoren daarop inwerken.

Gedurende de tweede wereldoorlog werden in vele delen van ons land hele huizenblokken vernietigd of zwaar beschadigd. Dat schiep een situatie, waarin voorzieningen moesten worden getroffen, die indertijd ook al niet te vlot van stapel liepen.

Voor de thans voortdurende vraag naar woningen kan niet meer alleen naar de oorlogsjaren worden verwezen, maar zijn de volgende oorzaken te noemen:

- a. de groei van de bevolking met ongeveer 4.000.000 mensen in de afgelopen 25 jaar;
- b. de verlaging van de huwelijksleeftijd, de mensen stappen jonger in het huwelijksbootje en hebben dus eerder behoefte aan een eigen woning;
- c. steeds meer jonge mensen willen al vroeg op eigen benen staan, verlaten het ouderlijk huis en doen een — vergeefs — beroep op de woningmarkt;
- d. de gemiddelde leeftijd is hoger geworden; oudere mensen houden dus langer een woning bezet dan vroeger het geval was.

Zo ziet het er in grote lijnen uit aan de zijde van diegenen, waarvoor de woningen broodnodig zijn.

Hoe is het nu aan de kant, waar het aanbod vandaan moet komen?

De produktie is onvoldoende, vooral als de kwaliteit van het oude woningbestand in acht wordt genomen.

Grote delen van dit oude woningbestand zijn 100 jaar of ouder.

Alleen al aan de hand van deze ouderdom kan men de conclusie trekken, dat op een aantal van ongeveer 4.000.000 woningen in ons land, volgens officiële cijfers een totaal van 700.000, hun tijd hebben gehad en aan het einde van hun bestaan zijn.

Voor hen, die enige kennis hebben van de woningen, die in serie zijn gebouwd aan het eind van de vorige eeuw in de grote steden, of van soortgelijke woningen op het platteland, is geen nadere uitleg nodig. Het is echter nuttig en noodzakelijk op te merken, dat ook toen al een huurwoning gebouwd werd met een economische levensduur van vijftig jaar. Indien een woning na die tijd ook nog overeind zou moeten blijven, zouden belangrijke investeringen tot oplapping nodig zijn. Dat is echter nauwelijks ergens geschied.

En omdat niet alleen deze investeringen ontbraken, maar zelfs het noodzakelijke minimumonderhoud werd nagelaten, holde de kwaliteit van deze huizen achteruit. Het beeld van hele stadswijken die in verval zijn, is daarom geen natuurverschijnsel dat ons plotseling heeft getroffen, maar een ontwikkeling, die men al tientallen jaren van te voren had kunnen zien aankomen en waar de produktie van her- en nieuwbouw op afgestemd had moeten worden.

Dat laatste wordt thans echter door de kapitale huizenbezitters en de achtereenvolgende rechtse regeringen ontkend, waarbij tegenwoordig de nieuwbakken theorie wordt verkondigd, dat „woningnood een welvaartsverschijnsel” is geworden. (!)

Deze slagzin moet de indruk wekken, dat alleen maar als gevolg van de „welvaart” de mensen hogere eisen zijn gaan stellen aan een woning.

Nu zou er over het misbruik van het begrip welvaart op zich al heel wat te zeggen zijn, want wie de ontwikkelingen goed volgt weet, dat wel de ondernemers profiteren van de conjunctuur maar zeker niet de werkers. Maar de nieuwbakken theorie gaat voorbij aan het gegeven, dat *elke* generatie in *iedere* periode hogere eisen stelde aan zijn woning dan een *voorgaande* generatie in een *achterliggende* periode; eisen, die een samenhang hebben met het totaal aan levensbehoeften, maar zeker ook met de stand van de produktiemogelijkheden. De verkondigers van de „welvaartstheorie” stellen, dat bij een neergaande conjunctuur of een economische crisis, de arbeiders en andere werkers wel genoeg zouden nemen met de krotten en andere slechte woningen, die ons land zo veelvuldig telt.

Hun verhalen hebben maar één bedoeling. Zij moeten namelijk verbergen dat het bouw- en huurbeleid niet gericht is en ook nooit was, op de oplossing van de woningnood.

Wat wordt er nu aan het vraagstuk gedaan?

De produktie van alle woningen, of het nu volkswoningen of particuliere huurwoningen zijn, steunt op één en hetzelfde principe, nl. de kostprijs moet uiteindelijk ten volle door de huur-kostprijsuur worden gedekt.

Wat wordt dan verstaan onder die kostprijsuur?

Dat is een jaarhuur van 10 à 10,5 procent van de stichtingskosten.

Waar de stichtingskosten dit jaar oplopen tot 50 à 60.000 gulden voor een woning (etagewoning) is de kostprijsuur 5.000 tot 6.000 gulden.

Die stichtingskosten gaan de laatste jaren met 10 à 12 procent per jaar omhoog, als gevolg van de voortdurende stijging van de bouwrijzen.

Met subsidies worden deze kostprijsuren *aanvankelijk* gehalveerd, maar zelfs met deze tijdelijke maatregel zijn en blijven de nieuwbouwwoningen ontoegankelijk voor arbeiders en daarmee gelijk te stellen inkomensgroepen.

En op grond van deze feiten *lijkt* het een onoplosbaar probleem, zelfs al zou de nieuwbouw van volkswoningen aanzienlijk worden uitgebreid.

De werkelijkheid is echter anders, indien deze cijfers uiteen worden gerafeld.

We willen dat doen aan de hand van statistische gegevens over 1970.

Dat zijn dan de landelijke gemiddelde cijfers over de volkswoningbouw (woningwetwoningen).

1. De stichtingskosten van een woning zijn dan:	f 42.375,—
In dit bedrag is opgenomen:	
aannemingsom, inclusief aanleg van centrale verwarming	„ 33.561,—
grondkosten: verwerving en aanleg van het terrein, bestrating e.d., riolering, groen enz.	„ 6.441,—
honoraria:	„ 2.373,—
Kostprijsuur 10 procent =	f 4.237,50

2. Wat maakt nu die woningen zo duur?

In de stichtingskosten is een bedrag van 12 procent BTW opgenomen (ondertussen verhoogd tot 14 procent). Indien deze belasting nu eens niet op de volkswoningen werd geheven, dan konden de kosten worden teruggebracht tot

f 37.834,—
en werd de kostprijsuur 10 procent = f 3.783,40

Dat scheelt al een slok op een borrel, maar er is nog veel meer dat de volkswoningbouw zo duur maakt.

3. In de aannemingsom is een winst verwerkt van 10 procent (deze cijfers zijn ontleend aan het Centraal Planbureau). Indien deze winst gehalveerd werd, dan zouden de stichtingskosten worden teruggebracht tot f 34.837,—
en de kostprijsuur 10 procent = f 3.483,70

4. Verdere verlaging van de stichtingskosten zou gevonden kunnen worden door minder van de grondkosten in de huur te berekenen.

Daarvoor spreken tal van argumenten. In die grondaanlegkosten zijn heel vaak verwerkt de kosten van de aanleg van wegen, straten en bruggen of viaducten.

Dit veroorzaakt, dat met name in het westen van het land, de grondkosten die op een woning drukken veel hoger zijn, dan het landelijk gemiddelde.

In Amsterdam is dat ongeveer f 10.000,—, in Rotterdam f 10,— à 12.000,— en een project in Schiedam had zelfs grondkosten van f 15.000,— per woning.

Om de betekenis van de grondkosten aan te duiden is het goed te stellen, dat elke 1000 gulden grondkosten met 90 gulden op de jaarhuur drukt.

De voornaamste gebruiker van de wegen, de autobezitter, betaalt reeds wegenbelasting. Bovendien zijn het niet alleen de bewoners van de wijk, die van de wegen, straten enz. gebruik maken. Het is dus alleszins verantwoord, een groter deel van deze grondaanlegkosten van de schouders van de huurders af te nemen.

5. Het voornaamste punt is echter de samenstelling van de kostprijs huur. Bij een rentestand van 8 procent moet de huurder jaarlijks 8,35 procent van de stichtingskosten opbrengen aan rente en aflossingen, gedurende 50 jaar.

Dat wil zeggen, dat hij in 50 jaar tijd, ruim 4 maal de stichtingskosten terugbetaalt aan de geldschieder.

De overige 1,65 tot 2 procent is bestemd voor vaste lasten, onderhoud en administratiekosten (in totaal dus 10 à 10,4 procent van de kostprijs huur).

Wat is nu het bijzondere van de financiering van de volkswoningbouw?

Het geld daarvoor wordt door het Rijk uitgeleend. En hoe komt het Rijk aan de nodige middelen? Het put dit uit de belastinginkomsten.

Was het tot voor 1967 nog zo, dat 4 procent werd berekend, vanaf dat jaar vraagt de regering voor het geld, dat zij dus „om niet” als belastinginkomsten ontvangt, een rente van 8 procent.

Conclusie

De conclusie onzerzijds is:

- 1e. De woningbouw in het algemeen is ontzettend duur aan huuruitkomsten. Meer dan de helft van de huur gaat weg aan belasting, hoge rente, grondaanlegkosten en winst.
- 2e. De volkswoningbouw is vrijwel even onbetaalbaar vanwege dezelfde kostenverhogende factoren. Het bijzondere is echter, dat dit wordt veroorzaakt door het regeringsbeleid en de regering zelf een grote winstmaker is.
- 3e. *De cijfers laten zien, dat volkswoningen gebouwd zouden kunnen worden tegen een huur, die niet meer dan één*

derde van de huidige nieuwbouwhuur behoeft te bedragen. Met andere woorden, de nieuwbouw is dus wel degelijk toegankelijk te maken voor hen die een inkomen beneden de 15.000 gulden (bruto per jaar) hebben.

- 4e. De voortdurende woningnood is dus *geen onoplosbaar probleem*, een welvaartsverschijnsel of een nationale ramp. Het is een kwestie van een politiek beleid, dat wel of niet gericht is op de belangen van de arbeidersklasse en andere werkende groepen.

Verandering van het huidige regeringsbeleid en het inslaan van wegen zoals hierboven geschetst, druisen uiteraard in tegen de enorme kapitaalsbelangen van hypotheekbanken en huizen-eigenaars als verzekerings- en exploitatiemaatschappijen. Indien grote aantallen woningen gebouwd zouden worden tegen huren, die op één-derde van de huidige kostprijsuur uitkomen, dan zou de kapitaals- en beleggerswereld op zijn achterste poten staan.

Kapitalen, geïnvesteerd in de oudbouw, brengen nu aanzienlijk meer op dan 8 procent.

Toch is het mogelijk een nieuwe koers af te dwingen door de vereniging van alle krachten, van huurdersverenigingen tot woningbouwverenigingen, die een gezond bouwbeleid ter harte gaat.

Het aaneensmeden van de krachten kan al plaatsvinden door eensgezind stelling te nemen tegen Udinks plannen tot huurharmonisatie.

Deze huurharmonisatie, waarbij de huren van de oude woningen zullen worden vergeleken met de hoge huren van de nieuwste nieuwbouw en dienovereenkomstig moeten worden opgetrokken, moet de nieuwe vette hap voor het huizenkapitaal worden. Het zal ertoe kunnen leiden, dat zelfs de belangstelling om nieuwbouw te financieren zal afnemen, omdat uit het oude huizenbestand een toenemend winstpercentage te persen zal zijn.

Udink maakt haast met zijn huurharmonisatie en wenst woningbouwverenigingen en gemeenten voor het blok te zetten. Weer met het schijnargument, dat het belang van de woningbouw het zou vereisen.

Onze berekeningen wijzen echter op het tegendeel. Het doelbewust hoog houden en verder omhoog brengen van de kosten huurprijzen, met name vooral van de volkswoningbouw, heeft *niets* te maken met leniging van de woningnood, maar is geheel in het belang van die particuliere kapitaals- en investeringsmaatschappijen, die een maximale huur en rente uit de huurder willen persen.

Het uiteenrafelen van de kostprijs en de huircijfers, zoals in de voorbeelden in dit artikel is gebeurd, heeft ook nog een andere betekenis. Het weerlegt namelijk het formeel door Udink gehanteerde argument voor huurharmonisatie. Udink zegt immers, dat de verschillen in huur tussen de oudere en nieuwste woningen moeten worden verkleind en hij wil dat

doen door de huren van de oudere woningen te gaan optrekken. Uit de in dit artikel gebrachte cijfers blijkt echter, dat de kostprijshuur van de nieuwbouw tot één-derde kan worden teruggebracht en als dat werkelijk zou gebeuren, dan zou ook het verschil in huur tussen oude en nieuwe woningen worden teruggebracht zonder huurverhoging voor de oude woningen.

Huurverhoging was en is in alle opzichten onaanvaardbaar, omdat zij de kosten van het levensonderhoud vergroot en de inflatie bevordert. Het door minister Udink zo graag gehanteerde argument als zou huurharmonisatie inflatie tegengaan, is hem hiermee uit handen geslagen.

De huurders en woningzoekenden zullen de komende maanden zeker van zich laten horen en zich tegen de huurplannen van Udink verzetten. Zij verlangen betaalbare huren en bespoediging — door energieke aanpak — van de woningbouw.

W. VAN HET SCHIP

Afbraakpolitiek en studentenbeweging

In de plannen van de regering-Biesheuvel om te bezuinigen op het onderwijs nemen de universiteiten een bijzondere plaats in. In de onderwijsbegroting kondigde minister De Brauw aan, dat de investeringen ten behoeve van de universiteiten sterk zullen worden afgeremd; het investeringsplafond werd met 50 miljoen gulden verlaagd. Voor de Amsterdamse universiteiten betekent dit, dat het voor investeringen bestemde bedrag in 1972 bijna twintig procent lager zal zijn dan dit jaar. Ook de stijging van het aantal personeelsplaatsen wordt aanzienlijk beperkt. In het Algemene Financieringsschema voor de universiteiten was aanvankelijk voorzien in een stijging in 1972 van 1625 personeelsplaatsen. Volgens de begroting mogen echter slechts 573 nieuwe personeelsleden aangetrokken worden. Verder wil de regering beperkingen doorvoeren bij de uitgaven voor het wetenschappelijke onderzoek. Met behulp van een aantal wetswijzigingen moet voor een aantal studierichtingen een studentenstop mogelijk worden gemaakt. En als klap op de vuurpijl zullen de studenten meer moeten betalen aan collegegelden, terwijl de studiebeurzen relatief gezien dalen.

Deze maatregelen op het financiële terrein gaan gepaard aan pogingen om het universitaire onderwijs te degraderen. De opleiding wil men volledig stroomlijnen naar de behoeften van de monopolies, die de universiteiten beschouwen als een toelevingsbedrijf van goedgeschoolde hogere en middenkaders. Op die manier wil de regering het wetenschappelijke onderwijs maken tot een beroepsopleiding. In de toelichting op de onderwijsbegroting wordt dit dan omschreven als „een ontwikkelingsproces, dienstbaar aan de maatschappij” . . .

De uitvoering van de plannen van prof. Posthumus moet leiden tot een kortere studieduur en tot een daarmee samenhangende specialisatie. De wet-Veringa heeft reeds het bestuurlijke kader geschapen voor de centraal beheerde universiteit, waar de besluiten worden genomen door een kleine topgroep die direct onder de minister staat. Voor het soepel laten draaien van deze onderwijsmachine moet nu een „planning” zorgen, die uitgewerkt is volgens de opzet van het Amerikaanse organisatiebureau McKinsey.

De planningsprocedure, die door dit bureau is ontworpen en die de regering in een nota aan de Tweede Kamer heeft voorgesteld, betekent een volledig ondergeschikt maken van de universiteiten aan het ministerie van onderwijs en wetenschappen. Door middel van een „Stuurgroep Post-secundair Onderwijs” (SPO), die — zoals reeds te voorzien is — zal worden vergeven van vertegenwoordigers van de grote ondernemingen, zal aan het wetenschappelijke onderwijs worden voorgeschreven hoe en waarvoor de ter beschikking staande gelden mogen worden gebruikt.

Dit moet dan op de volgende wijze gebeuren: De SPO zal een

lang termijnplan voor het wetenschappelijke onderwijs uitwerken, waarbij wordt vastgesteld welke middelen er per onderwijsgebied (per discipline) beschikbaar zullen zijn. De wetenschappelijke instellingen moeten dan binnen de aldus gestelde grenzen een planning op middenlange termijn maken. Samengevat in een landelijk plan worden deze door de SPO aan de minister voorgelegd, die dan per jaar vaststelt hoeveel geld er per instelling beschikbaar zal zijn. Zo zou alle macht over het wetenschappelijke onderwijs in handen komen van de minister, die zich laat adviseren door de vertegenwoordigers van de monopolies in de SPO.

Het is een inmiddels al bekend feit, dat dit soort plannen niet uniek is voor Nederland. Ook in andere Westeuropese landen kent men de technocratische herstructurering van de universiteiten. Via hun internationale verbindingen weten de concerns dergelijke uniforme regelingen aan de universiteiten in West-Europa op te leggen.

Dit geschiedt via de organen van de EEG en van de OESO (de organisatie voor „economische samenwerking en ontwikkeling”, waarin zowel de kapitalistische landen van Europa als de Verenigde Staten en Canada vertegenwoordigd zijn). De OESO heeft in 1968 een speciale afdeling opgericht voor onderwijsonderzoek en -vernieuwing (CERI), o.a. met behulp van giften van Ford en de Shell. CERI is bezig met de uitwerking van nieuwe bestuursvormen voor universiteiten en voert ook experimenten uit. Dit laatste is bijvoorbeeld in Nijmegen gebeurd. De resultaten van de experimenten zijn besproken op een conferentie in Parijs in het begin van november, waarbij ook een grote delegatie uit Nederland aanwezig was. Via de CERI kwam indertijd minister Veringa in contact met het McKinsey-bureau, dat opdracht kreeg om een volgens Amerikaanse methodes opgezette planning voor de universiteiten in Nederland uit te dokteren. Ook in de EEG-organen wordt geknutseld aan het academische onderwijs. Er is zelfs reeds besloten tot de vorming van een Europees Universitair Instituut, dat in Florence zal worden gevestigd en waar ongeveer 200 afgestudeerden zich met een aantal maatschappijwetenschappen zullen bezighouden. Deze bijzondere belangstelling van de EEG voor geschiedenis, rechten, sociologie en economie hangt samen met de behoefte om deze wetenschappen te gebruiken voor eigen doeleinden en om strijd te leveren tegen de progressieve opvattingen, die onder de beoefenaars van deze wetenschappen steeds meer veld winnen. De Nederlandse regering zal aan deze universiteiten in Florence enkele honderdduizenden guldens ter beschikking stellen.

Omvorming van universiteiten

De omvorming van de universiteiten, zoals De Brauw deze voorstaat, zal verstrekkende gevolgen hebben. Een van de consequenties is een steeds verder doorgevoerde scheiding tussen hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

Een van de pleiters hiervoor is prof. Belinfante. Hij verklaarde

in zijn afscheidsrede in de Senaat van de Amsterdamse universiteit, dat elke pretentie dat onderwijs en onderzoek onverbrekkelijk met elkaar verbonden zijn, moet worden losgelaten. Hij verbond daaraan de volgende conclusie: „Daarom ligt het voor de hand, dat over middelen voor een wetenschappelijk onderzoek niet meer wordt beslist door universitaire organen, maar bijvoorbeeld centraal door het instituut voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek.”

De ex-rector magnificus vond onmiddellijk het *Handelsblad/NRC* aan zijn zijde, dat hem onomwonden bijviel: „Dat is de harde realiteit. Net zo goed als het harde realiteit is, dat de universiteiten grotendeels niet veel meer dan duurdere beroepsopleidingen zijn, die door hun wetenschappelijke pretenties en met hun te grote aantallen studenten rechtstreeks op de chaos aansturen.”

Men moet wel lef hebben om zo even tussen neus en lippen door de schuld voor het wanbeleid, dat ten aanzien van het hoger onderwijs gevoerd is en nog gevoerd wordt en dat geleid heeft tot ernstige tekorten aan middelen, personeel en ruimte, op de schouders van de universiteiten en de studenten te leggen. Het blad verbindt daaraan de conclusie, dat we „net als in Amerika” gradaties in kwaliteit tussen de verschillende instellingen van wetenschappelijk onderwijs moeten toestaan.

Nu hoeven De Brauw en zijn medestanders in en buiten DS'70 er niet op te rekenen, dat zij hun plannen voor het opdoeken van het wetenschappelijke onderzoek op de universiteiten zonder slag of stoot zullen kunnen doorvoeren.

Dat zal allereerst niet kunnen door het verzet van de studenten, die al sinds het begin van de democratiseringsacties de eis „eenheid van onderwijs en onderzoek” hebben gesteld en reeds in verscheidene gedemocratiseerde instituten en faculteiten inhoud geven aan deze eis.

Aan de andere kant laten ook de stafleden zich niet willoos tot lesautomaten maken, tot mensen die zich niet meer met wetenschappelijk onderzoek zouden kunnen en mogen bezighouden. Op de rede van Belinfante is inmiddels reeds gereageerd door verschillende faculteiten. Als eerste kwam de faculteit der wiskunde en die der natuurwetenschappen met een protest. Zij noemde het in een brief aan de senaat grievend, „dat de rector, in een tijd waarin het wetenschappelijk onderzoek door allerlei financiële beperkingen dreigt te worden getroffen, zo denigrerend over de wetenschappelijke verrichtingen aan onze universiteit heeft gesproken”.

Een andere reactie kwam van prof. Brouwer, die er eveneens op wees, „dat de plaats van het onderzoek in de universiteit wordt bedreigd, enerzijds door de beperking van de studieduur (zoals het wetsontwerp-Posthumus beoogt - S.), anderzijds door de aanslag op de autonomie van de universiteit. En het is in die politieke constellatie, dat de gedachten van Belinfante een nieuwe dreiging oproepen, waartegen onze universiteit zich van hoog tot laag zou dienen te verzetten”.

Het gaat dus niet alleen om het wetenschappelijke onderzoek op de universiteiten, maar ook om de zeggenschap over dit

onderzoek. De regering, als uitvoerster van de politiek van de grote concerns, wil dit onderzoek onder haar directe controle brengen; zij streeft ernaar om het zoveel mogelijk centraal te laten beheren, bijvoorbeeld door instellingen als ZWO, — Belinfante kwam er niet voor niets mee aanzetten. Een andere methode die de regering wil toepassen, is de oprichting van speciale elite-universiteiten, waar — weer naar het voorbeeld van Amerika — uitgezochte academici een jaar of langer aan een bepaald onderzoek kunnen besteden, ongestoord door onderwijsbesognes en ver weg van de vervelende studenten, die voortdurend medebeslissingsrecht eisen over de inhoud en toepassing van hun studie. In Wassenaar is kort geleden een Instituut voor Voortgezet Wetenschappelijk Onderzoek van Mens- en Maatschappijwetenschappen van start gegaan, waar ieder jaar een veertigtal wetenschapsmensen een bepaald onderzoek kunnen verrichten; in 1972 zal op dit instituut de organisatie-wetenschap worden behandeld.

Bij dit proces om het onafhankelijke wetenschappelijke onderzoek van de universiteiten te verdringen, maakt de regering gebruik van haar bezuinigingspolitiek. De regering weigert eenvoudigweg de middelen te verschaffen en maakt zo de omstandigheden gunstig om de door de monopolies zo veelvuldig gepropageerde contractresearch in te voeren. Alweer is het *Het Handelsblad*, dat er geen doekjes om windt: „Nu bezuinigingen op wetenschappelijk onderwijs en onderzoek in het centrum van de belangstelling komen, rijst de vraag in hoeverre het onderzoek geheel door de overheid betaald moet blijven, of dat het onderzoek zichzelf gedeeltelijk zou kunnen betalen door de resultaten te verkopen of door opdrachten van de industrie en de overheid te aanvaarden”. Het blad beveelt dit recept nog extra aan door te verwijzen naar „het buitenland” (’t zal Amerika wel weer wezen), waar de wetenschap reeds lang gecommmercialiseerd is.

Zo’n ontwikkeling zou echter de beoefening van het fundamentele onderzoek, waarvan geen onmiddellijk profijt te verwachten is, ernstige schade berokkenen. Vooral omdat de grote ondernemingen, met het oog op de ontwikkeling van de economische conjunctuur, steeds minder belangstelling hebben voor dit deel van het wetenschappelijke onderzoek en hun uitgaven daarvoor aan het beperken zijn. Uit onlangs gepubliceerde cijfers over de research blijkt, dat vooral in Nederland en in Engeland de uitgaven hiervoor worden teruggedrongen. Opmerkelijk is daarbij, dat de Shell nu opeens weer heeft aangedrongen op het verrichten van een deel van hun fundamentele onderzoek door de universiteiten, met name noemt het concern het toxicologische onderzoek, dat vergiftigingsverschijnselen nagaat. Zo’n onderzoek, dat met het oog op de milieuhygiëne van belang is, wil het concern niet zelf verrichten, omdat het zeer grote kosten met zich meebrengt.

Collegegeld

Minister De Brauw wil niet alleen de collegegelden verhogen,

evenals trouwens de inschrijvings- en examengelden, maar tezelfdertijd het huidige stelsel van studietoelagen vervangen door een systeem van studieleningen. Voordat een student met zijn studie kan beginnen, moet hij dan reeds een schuldbekentenis van ettelijke duizenden guldens tekenen.

Dit past geheel in de plannen voor omvorming van de universiteit tot een instituut voor hogere beroepsopleiding en de centralistische planning van McKinsey.

In de memorie van toelichting op de onderwijsbegroting zegt De Brauw dit duidelijk. Hij noemt de invoering van een nieuw studiefinancieringsstelsel een „complement van de herstructurering, die immers zal moeten leiden tot een zorgvuldiger gebruik van onderwijs- en studentenvoorzieningen”. De minister voegt daaraan toe, dat „door een hogere eigen bijdrage van de onderwijsvragenden in de eerste plaats een rechtvaardiger verdeling van lasten wordt bereikt, terwijl bovendien de hieruit voortvloeiende beperking van de rijksuitgaven het entameren van nieuwe taken mogelijk maakt”.

De redenering is te schijnheilig om niet onmiddellijk te worden doorzien. Uit de onderwijsbegroting blijkt zonneklaar, dat er in het geheel geen nieuwe taken worden aangepakt en de lastenverzwaring voor de studenten heeft meer te maken met het plan om het aantal studenten af te remmen dan een of ander principe van rechtvaardigheid te dienen.

Op de stroom van protesten die de minister op zijn bureau kreeg, reageerde hij dan ook niet met verhalen over het recht. Hij zei in een interview: „Maar wat propageren wij: alleen een iets grotere bijdrage aan het onderwijs door de student. Over een integrale betaling spreken wij niet. Als het collegegeld op f 1000,— komt, wat is dat dan nog!”

Ja, het liefst zou hij de studenten nog veel meer laten betalen; graag zou hij de collegegelden zo opvoeren en ook zo verschillend maken, dat bepaalde studierichtingen uitsluitend het domein zouden worden van de bezittende klasse, waaruit hij zelf voortkomt.

Volgens De Brauw kan de meerderheid van de studenten best een hoger collegegeld betalen. Geruststellend voegde hij daaraan toe, dat het percentage van de studenten met een rijksstudietoelage verhoogd zal worden tot 40 procent. Op het ogenblik is dit echter slechts 28 procent. Afgezien van het feit, dat de uitgaven voor de rijksstudietoelagen wel zeer aanzienlijk moeten stijgen om dit verschil te overbruggen — en dit blijkt niet uit de cijfers voor 1972 — moet er op gewezen worden, dat tot dusverre juist een daling van het percentage heeft plaatsgevonden. De positie van de studenten, met name van degenen die uit de groepen met middeninkomens voortkomen, is daardoor voortdurend slechter geworden. Bovendien is het maximum van de studietoelage (die trouwens slechts aan vijf procent van de studenten wordt uitgekeerd) altijd ten achter gebleven bij de prijsstijgingen, waardoor de studenten in een steeds moeilijker materiële positie komen te verkeren. Het is niet te verwonderen, dat bij een vorig jaar gehouden enquête bleek, dat meer dan een derde deel van de studenten

aan de universiteit van Amsterdam naast hun studie een gedeeltelijke of volledige werkkring had.

Deze stelselmatige bezuinigingen in de rijksstudietoelagen van de afgelopen jaren heeft een afschuiving van een deel van de studiekosten op de student of zijn ouders ten gevolge gehad. Door de toepassing van het „profijtbeginsel” wil de regering deze afschuiving nog versterken. Wat De Brauw zo fraai omschrijft als „grotere eigen bijdrage van de onderwijsvragende”, is in feite een weigering van de regering om de kosten van het onderwijs voor haar rekening te nemen.

De verhoging van de collegegelden betekent een (zoveelste) drempel voor de democratisering van het hogere onderwijs. De instelling van studentenstoppen bij verschillende faculteiten heeft hetzelfde effect.

Indien minister De Brauw de kans krijgt om zijn plan tot vervanging van de rijksstudietoelagenregeling door een stelsel van studieleningen door te zetten, wordt de democratisering nog meer in gevaar gebracht. De regering zou daardoor een soort eigen risicoregeling invoeren, die velen kan afstoten om te gaan studeren.

Strijdkracht en organisatie

Tegen deze plannen van de regering zijn de studenten de afgelopen maanden steeds massaler in verzet gekomen. De studentenorganisaties (de grondraden) hebben deze acties georganiseerd en een vorm van overleg gevonden om ze landelijk te coördineren. Deze coördinatie vindt plaats in het LOG (Landelijk Overleg Grondraden), waar vertegenwoordigers van de organisaties uit de universiteitssteden regelmatig overleg plegen.

Dit heeft tot resultaat gehad dat de grondraden, die eerst afzonderlijk opereerden, nu al verschillende keren gezamenlijke oproepen tot collegestakingen en andere vormen van actie hebben gedaan. Zo werd ook voor de universiteiten de 29ste november tot een landelijke actiedag, waaraan vele duizenden studenten hebben deelgenomen.

Deze actie toonde aan, dat de studentenbeweging over een tijdelijke inzinking heen is en over een grote strijdkracht beschikt. Al diegenen, die met krokodillentranen in de ogen de dood van de studentenbeweging verkondigden, hebben ongelijk gekregen. Zij zagen maar al te graag een periode van interne discussies als het definitieve en roemloze einde van deze beweging.

In deze periode van betrekkelijke stilstand — betrekkelijk omdat de afgelopen acht jaar sinds de Studentenvakbeweging op het toneel verscheen, de studentenbeweging met grote snelheid tot een politieke factor van betekenis is geworden, moest een vaak felle discussie worden gevoerd.

Bij deze woordenstrijd kwam een reeks schadelijke opvattingen aan de orde, waarmee de studenten moesten afrekenen. Eén daarvan was de „theorie” van de geprivilegerde positie van

de student, die inhield dat de studenten op kosten van de arbeiders en werkende jongeren werden bevoorrecht en daarom niet voor hun eigen belangen mochten opkomen. De pseudo-linkse groepjes, die deze „theorie” verkondigden, schreven daarmee de studentenstrijd geheel af.

In feite zijn dit, hoe links de woordvoerders van deze theorie zich ook noemden, rechtse opvattingen, die haar oorsprong vinden bij de rechtse sociaal-democratie.

Met name bij leidende functionarissen van de vakbeweging bestond jarenlang de opvatting, dat de universiteiten en de studenten bevoorrecht zijn. Zij gaan ervan uit, dat niet het hele onderwijs die gelden behoort te krijgen die noodzakelijk zijn, maar dat er een soort concurrentie moet bestaan tussen de verschillende sectoren van het onderwijs bij de verdeling van een door de regering bepaald bedrag.

De regering-Biesheuvel tracht van deze opvatting gebruik te maken om verdeeldheid te zaaien binnen de sectoren van het onderwijs en in uitlatingen van ministers wordt voortdurend — ten onrechte — de indruk gewekt, alsof bezuinigingen op het hoger onderwijs ten goede komen aan werkende jongeren.

Het is thans duidelijk van welk een grote betekenis het is geweest die opvattingen te bestrijden. In de praktijk konden ze immers slechts leiden tot actieloosheid en het opgeven van de eigen studentenorganisaties.

Het besef, dat het juist nodig is de eigen organisaties te versterken, is in de meeste en belangrijkste universiteitssteden doorgedrongen. De scheurmakers, die de studenten allerlei onnutte discussies wilden opdringen, stuitten op een toenemende afwijzing.

In de acties van de 25ste september en vooral die van de 29ste november, waarin zo een grote eenheid van het gehele onderwijs werd gedemonstreerd, zijn deze pseudo-linksen helemaal geïsoleerd komen te staan.

De ervaringen hebben geleerd, dat studenten en intellectuelen geen aparte positie innemen en zich die ook niet laten opdringen, maar dat zij in hun strijd tegen de regeringspolitiek gezamenlijk moeten optrekken met alle sectoren van het onderwijs en de gehele bevolking.

Nu de resultaten daarvan zich beginnen af te tekenen en de studentenacties tot ontplooiing komen, voelen sommigen zich plotseling geroepen om nieuwe afleidingsmanoeuvres uit te voeren en quasi gewichtig als „ideologen” aan studenten en intellectuelen voor te schrijven hoe zij moeten optreden.

In een dubbelnummer van *Te Elfder Ure* probeert G. Harmsen van een discussie, waarmee de studenten zelf reeds afgekeerd hebben, gebruik te maken om een nieuwe discussie te introduceren over de organisatiemogelijkheden van studenten en intellectuelen.

Met zijn voorliefde voor gedetailleerde rapporten geeft hij een opsomming over achtentachtig „linkse” groepen en groepjes en brengt dan het thema van de zogenaamde autonomie van intellectuelen en studenten naar voren. Harmsen probeert een

grove begripsverwarring te wekken ten aanzien van dit begrip autonomie van de student en de intellectueel en hun georganiseerd zijn en doet een aantal schimmige uitspraken over de organisatie van de arbeidersklasse.

De belangenorganisaties van studenten en intellectuelen zijn uiteraard autonoom en géén buitenstaander heeft het recht zich met haar interne organisatorische aangelegenheden te bemoeien of voor te schrijven, welke standpunten zij moeten innemen. Zulke organisaties staan echter niet in een glazen kooi, zij werken in een kapitalistische maatschappij en dat wil zeggen, dat zij zich *politiek* niet in een vacuüm kunnen opstellen.

In de strijd voor hun belangen en in hun confrontatie met de regering-Biesheuvel nemen de studentenorganisaties dan ook politiek stelling en vinden hierbij de arbeidersklasse, die de leidende klasse is in de maatschappij, aan hun zijde.

Het georee van Harmsen over de studentenbeweging en de revolutionaire intellectuelen komt erop neer, dat hij hen (en zichzelf) als een elite beschouwt; hij valt door de mand, als hij hen wil aanpraten, dat er in de CPN geen plaats zou zijn voor intellectuelen, omdat dit hen maar in... hun theorievorming zou beperken. (!)

Door de *Sun*, die optreedt als uitgever van *Te Eljder Ure* en in de afgelopen jaren allerlei pseudo-linkse geschriften heeft geproduceerd, is Harmsen gepresenteerd als iemand, die de studentenbeweging kan beoordelen in haar relatie met de arbeidersbeweging, omdat hij daaraan „actief heeft deelgenomen”.

Wat dit laatste betreft: in een periode van lidmaatschap van de CPN werd zijn optreden bij de scholing, waar hij een scheiding tussen theoretische kennis en praktische strijd trachtte aan te brengen, snel doorzien en scherp afgewezen. Daarna hing Harmsen wat rond in een steeds meer degenererende PSP.

Zijn pogingen om de *Sun* naar voren te schuiven en deze een „politiek-theoretische en beperkt-organisatorische taak” toe te kennen, zijn des te twijfelachtiger, als men weet welke rol de *Sun* heeft gespeeld in de discussies in de studentenbeweging. Dit blad heeft alle mogelijke moeite gedaan om studenten te desoriënteren en haar uitgavenbeleid is op dit ogenblik niet veranderd.

Oorspronkelijk opgezet met onder andere gelden van de USN (Unie van Studenten te Nijmegen) heeft ze zich hiervan losgemaakt, waardoor er geen controle van deze studentenorganisatie op het uitgavenbeleid mogelijk is.

Frontvorming

De studentenbeweging heeft zonder twijfel behoefte aan goede publikaties die een positieve rol kunnen spelen bij de discussies. Van doorslaggevende betekenis is echter de ervaring in de praktische strijd.

Bezien we de situatie in de diverse universiteitssteden, dan zijn er zeker nog verschillen op te merken.

De studentenorganisatie in Nijmegen bijvoorbeeld, waar de *Sun* vooral opereert, is in zijn ontplooiing geremd door de invloed van pseudo-linkse opvattingen, die daar lange tijd zeer groot zijn geweest. De studentenbeweging in Nijmegen laat daarom nog niet die opleving zien, die thans bijvoorbeeld in Amsterdam en Groningen plaats vindt.

In de hoofdstad heeft de ASVA zich voortdurend op het standpunt gesteld van de zogenaamde „politieke vakbondslijn”. Dit houdt in, dat opgetreden wordt voor de verdediging van de belangen van de studenten op uiteenlopend gebied. Het omvat de actie voor verhoging van de rijksstudietoelage zowel als verdediging van de gedemocratiseerde instituten en strijd tegen de bezuinigingswoede van Biesheuvel c.s.

Het feit, dat de ASVA nadruk is blijven leggen op dit aspect van de belangenbehartiging had tot gevolg, dat zij het contact met de studenten ook in de periode van relatieve stilstand, heeft kunnen bewaren. Dit is de basis geweest van de heropleving, die thans gaande is.

Het is een les om dit principe te blijven verdedigen. Ook in andere steden, waar men aan deze gedachte heeft vastgehouden, zijn de grondraden in staat geweest de studenten te activeren voor hun belangen en bewust te maken van de gevaren van de huidige regeringskoers.

Het is uiteraard geen toeval, dat het overwinnen van de foutieve opvattingen over de geprivilegeerde positie van de student het eerst geschiedde in plaatsen, waar de arbeidersklasse het hechtst georganiseerd is. Zij heeft immers zelf in de loop van een hardnekkige en taaië strijd allerlei verdeeldheid zaaïende theorieën afgewezen.

Er is alle reden voor een gezamenlijke frontvorming van studenten en arbeiders; in de afgelopen acties is opnieuw gebleken, dat de studentenbeweging een belangrijke politieke factor vormt, die zich ten volle kan doen gelden door een juiste verbinding met de strijd van de arbeidersklasse als geheel.

SYLVIA SCHREUDERS

Het belang van de literatuur en de marxistische literatuurwetenschap

Begin november staakten in Nijmegen de studenten van het Instituut voor Neerlandistiek. De actie was een gevolg van het feit, dat een deel van de wetenschappelijke staf en de hoogleraren zich verzetten tegen een beslissing, die de benoemingscommissie van het instituut genomen had. Voor het eerst in de geschiedenis van de Nijmeegse universiteit, van de Nederlandse universiteiten in het algemeen, zou er een plaats worden ingeruimd voor een docent „materialistische literatuurtheorie”, iets wat bij het grootste deel van de staf en bij de hoogleraren, die vasthielden aan bestaande tradities, niet in goede aarde viel. Het Nijmeegse verlangen naar een materialistische literatuurtheorie maakt deel uit van een veel groter ongenoegen onder studenten, die de studie van taal en literatuur tot hun vakgebied gekozen hebben. Het is een uiting van een ontwikkeling, die nu reeds enkele jaren binnen de literatuurwetenschap plaats vindt, in Nederland zowel als in andere Westeuropese landen, een ontwikkeling die samenhangt met de groeiende belangstelling voor het marxisme in universitaire kring.

Om deze interesse goed te kunnen begrijpen zou het noodzakelijk zijn enig inzicht te geven in het feit, waarom de burgerlijke literatuurwetenschap zich slechts in een geringe belangstelling kan verheugen, iets wat het onderwerp van dit artikel ver zou overschrijden. Gesteld kan worden dat de broodmagere resultaten van de burgerlijke wetenschap een van de redenen vormen van de stijgende belangstelling voor het wetenschappelijke socialisme onder intellectuelen.

Het kan natuurlijk niet de bedoeling zijn hier uitvoerig in te gaan op de ontwikkeling die zich de laatste jaren binnen de literatuurwetenschap voltrokken heeft, zelfs niet in welke mate het marxisme van invloed is geweest op die ontwikkeling. Wel kan het nuttig zijn aan te geven wat het belang is van de discussie die binnen deze wetenschap gevoerd wordt.

De functie van de literatuur

Vanouds is de bestudering van de geschiedenis door de arbeidersbeweging als een noodzaak gezien. Zonder een juiste analyse van het verleden en het heden zou een juiste koers in de toekomst voor een groot deel van het toeval afhankelijk zijn. Datzelfde geldt uiteraard ook voor de literatuurgeschiedenis. Wie uitgaat van de opvatting dat de ontwikkeling van de werkelijkheid niet door toevalligheden beheerst wordt, zegt daarmee meteen ook dat de geschiedenis van de literatuur zijn wetmatigheden heeft die onderzocht en begrepen kunnen worden. Doordat de ontwikkelingswetten van de huidige maatschappij bekend zijn, zouden ook de ontwikkelingswetten van de literatuur blootgelegd kunnen worden. Enkele grove lijnen

zijn nu wel bekend, maar de literatuur is veel minder op zijn maatschappelijke bepaaldheid onderzocht dan andere gebieden van ons denken.

De noodzaak van een marxistische kunsttheorie is duidelijk. Niet alleen dat zij een uitgangspunt kan bieden voor het verklaren van de burgerlijke literatuur, maar vooral omdat zij deze literatuur kritisch zou kunnen waarderen, de waardevolle elementen zou kunnen scheiden van de waardeloze, is zij van het grootste belang. Een dergelijke methode zou kunnen aangeven op welke elementen van de bestaande literatuur moet worden voortgebouwd en welke als onvruchtbaar moeten worden afgewezen voor de verdere ontwikkeling ervan.

In dit kader moet ook het belang van de literatuur zelf worden gezien. De literatuur speelt als een bepaalde vorm van denken een rol in de ontwikkeling van de samenleving, een rol die zowel positief als negatief kan zijn. Zij behelst in de vorm van duizenden romans, toneelstukken en gedichten een groot deel van het geestelijke leven, van de ideeën die er omtrent de werkelijkheid bestaan. In die zin kan literatuur inzicht verschaffen in de maatschappelijke verhoudingen of die verhoudingen versluieren, ze kan iets duidelijk maken omtrent de situatie waarin wij leven, of de lezer de mogelijkheid geven de werkelijkheid te ontvluchten, al naar gelang de aard van de roman, het toneelstuk of gedicht. Een juiste waardering van literatuur kan daarom een bijdrage zijn bij het verwerven van een juister inzicht in de bestaande werkelijkheid.

De plaats van de literatuur in de maatschappij

Vanaf het ontstaan van het wetenschappelijke socialisme is de literatuur beschouwd als een verschijnsel van de bovenbouw, als een bepaalde vorm van denken, als iets dat in laatste instantie voor wat betreft zijn aard en zijn functie bepaald is door de basis, dus door de produktiekrachten op een bepaalde trap van ontwikkeling en de organisatie die deze produktiekrachten in een bepaalde historische periode ontwikkeld hebben. De literatuur is altijd beschouwd als een van de geledingen van die bovenbouw, net zoals alle andere vormen van denken als godsdienst, moraal, recht, politiek, enz.

Het hoeft geen betoog, dat al die verschillende vormen waarin het menselijke denken zich uit niet los van elkaar staan en dat ze, al worden ze dan uiteindelijk ook alle bepaald door de manier waarop de mens in een bepaalde historische periode in zijn levensonderhoud voorziet, ook invloed op elkaar uitoefenen. De abortuswetgeving is een actueel voorbeeld, waarvan het duidelijk is dat ze in overeenstemming moet worden gebracht met de eisen van deze tijd en dat een wet met een legale mogelijkheid tot abortus in de middeleeuwen een onbestaanbaar iets zou zijn geweest. Ze kan echter niet alleen beschouwd worden als een produkt van de historische omstandigheden, maar maakt als onderdeel van de rechtspraak deel uit van de bovenbouw en heeft zijn invloed op andere gebieden van

het denken, zoals de godsdienst en de moraal, en op de politiek niet in het minst.

Op dezelfde manier hangt de literatuur eveneens samen met andere sectoren van ons denken en bij haar verklaring vanuit de sociaaleconomische omstandigheden dient dus ook rekening te worden gehouden met de rol, die ons hele denken bij de totstandkoming ervan heeft gespeeld.

De vraag nu naar de verhouding tussen de literatuur en de omstandigheden waarvan ze een produkt is, naar de rol die ze speelt in het maatschappelijke proces, is de vraag die de marxistische literatuurwetenschap bezighoudt. De vraag is op verschillende manieren beantwoord en in de afgelopen halve eeuw is de nadruk dan eens op het ene, dan weer op een ander facet van de literatuur gelegd om tot een enigszins sluitende theorie te komen.

Zeker is, dat de marxistische literatuurbeschouwing pas bezig is aan haar kinderschoenen te ontgroeien en dat het van het grootste belang is dat ze zich verder ontwikkelt, om ook over hedendaagse culturele verschijnselen uitspraken te kunnen doen. De verworvenheden van het verleden mogen daarbij echter niet uit het oog worden verloren. Een korte schets van de standpunten zoals die in het verleden verdedigd zijn, standpunten, die tot op de dag van vandaag de discussie bepalen, kan misschien enig inzicht verschaffen in de geschiedenis van de problematiek.

Het debat over het expressionisme

De discussie over een marxistische literatuurbenadering kwam pas tussen de beide wereldoorlogen goed op gang. Vooral in Duitsland, waar de discussie in het teken stond van de oppositie tegen het fascisme, liep het debat over de eisen die aan de literatuur gesteld moesten worden, hoog op. In dat debat speelden twee theoretici van de marxistische literatuurbeschouwing een belangrijke rol: Bertold Brecht en Georg Lukàcs. Brecht was als toneelschrijver en regisseur nauw betrokken bij de toneelgezelschappen van arbeiders, Lukàcs had meer invloed onder de intellectuelen.

Bij de beoordeling van het expressionisme, de toentertijd heersende stroming in de literatuur, ontstaat er tussen Brecht en Lukàcs een discussie die zich voornamelijk in een tijdschrift van de schrijversbond afspeelde en die de geschiedenis is ingegaan onder de naam „expressionisme-debat”.

De polemiek gaat ver boven het niveau van theoretische haarkloverijen over literatuur uit en dat is waarschijnlijk de belangrijkste reden, waarom de standpunten zoals die toen bekendigd werden, ook in de huidige discussies nog een belangrijke rol spelen. Naast het belang dat de discussie namelijk had voor het naar voren halen van die elementen uit het expressionisme die van belang konden zijn voor de antifascistische strijd, ook op cultureel gebied, kwamen hier voor het eerst alle wezenlijke problemen van de marxistische literatuurbenadering aan de orde.

De kernvraag van het debat kan als volgt worden weergegeven: met welke literaire methode, met welke techniek is de antifascistische literatuur het meest gebaat, met andere woorden met welke literaire methode die de strijd tegen het fascisme als zijn belangrijkste doel ziet bereik je zoveel mogelijk mensen.

Lukàcs en zijn medestanders waren van mening, dat de progressieve schrijver zich zou moeten bedienen van de traditionele negentiende-eeuwse verteltechniek, zoals we die bij mensen als Van Lennep en iets later ook bij Couperus aantreffen. Hij stelt dus de burgerlijke roman uit de negentiende eeuw als voorbeeld voor de socialistische kunst. Met name het realisme van Balzac en Tolstoi werd door Lukàcs als het beste uitgangspunt voor een verdere ontwikkeling van de kunst gezien.

Brecht en de zijnen waren het daar niet mee eens. Hun opvattingen gaan ervan uit, dat revolutionaire kunst niet alleen revolutionair is vanwege haar inhoud, maar dat er pas van een revolutionair kunstwerk sprake kan zijn, als die inhoud ook door een revolutionaire techniek wordt uitgedrukt. Of met de woorden die Brecht gebruikt: de onderdrukkers werken niet te allen tijde op dezelfde manier. De onderdrukking kan dan ook niet te allen tijde op dezelfde manier worden uitgebeeld. Het zoeken naar nieuwe middelen, het experiment, is voor Brecht een fundamentele voorwaarde voor het scheppen van een werkelijk nieuwe kunst, die de massa aanspreekt en een bijdrage kan zijn in haar strijd.

Brecht is bovendien bang dat, wanneer de ellende van de wereld met verouderde middelen wordt weergegeven, deze ellende als literair consumptiemiddel verkoopbaar gemaakt zou worden. Deze angst bleek niet ongegrond. De nationaal-socialisten wisten heel wat kunstwerken met een in feite vooruitstrevend karakter voor hun reactionaire doeleinden te misbruiken.

Brecht verwijt Lukàcs dan ook een terugwijken voor de problemen, een uit de weg gaan van de strijd, als hij alleen maar teruggrijpt naar wat de negentiende eeuw te bieden heeft. „Het capituleren, het terugwijken, het utopische en idealistische dat nog altijd in de essays van Lukàcs zit, iets dat hij zeker zal overwinnen, is het wat zijn werk, waarin zoveel voorkomt wat de moeite waard is, zo onbevredigend maakt en je de indruk geeft dat het hem alleen om het kunstgenot gaat, niet om de strijd, om de vlucht, niet om de aanval”.¹⁾

Lukàcs en de negentiende-eeuwse traditie

Het terugwijken voor de problemen waarvoor de kunst zich in onze eeuw gesteld ziet heeft ook tot gevolg gehad, dat Lukàcs zich nauwelijks heeft beziggehouden met de literatuur van deze tijd. Steeds meer verdiepte hij zich in de negentiende

¹⁾ Bertold Brecht: *Über Realismus*, Edition Suhrkamp. Frankfurt am Main, 1971, pagina 45.

eeuw en hield hij de schrijvers van zijn tijd het burgerlijke realisme voor als het enig mogelijke aanknopingspunt voor een socialistische literatuur. Onbegrip voor de uitdrukkingsmiddelen, die de literatuur in de twintigste eeuw ging hanteren, heeft bij Lukàcs zeker een belangrijk erol gespeeld. Het verketteren van nieuwe vormen als decadent heeft meer te maken met zijn literaire smaak dan met wetenschap. Zijn standpunten kunnen zelfs beschouwd worden als een theoretische rechtvaardiging van zijn voorliefde voor de negentiende-eeuwse literatuur.

Lukàcs baseert zijn voorkeur op het feit, dat het burgerlijk realisme de werkelijkheid zo getrouw zou weergeven. Hij ziet het denken als een passieve weerspiegeling van de werkelijkheid en ruimt dus geen plaats in voor een actieve rol van het individu. Dat betekent voor de schrijver, dat hij als een soort medium de objectieve omstandigheden weergeeft, zonder zijn eigen subjectieve ervaringen bij de weergave een rol te laten spelen. In het geval van Balzac voert hij dat zelfs zover door, dat hij de mening verkondigt, dat Balzac bij het schrijven niet bepaald zou zijn door zijn klassepositie, maar door het feit dat hij de werkelijkheid wilde weergeven, Balzac slaande er dus volgens Lukàcs in bij het schrijven een visie op de werkelijkheid te ontwikkelen die los stond van het bewustzijn van zijn klasse. Het nut van een dergelijke literatuur zou volgens Lukàcs daaruit bestaan, dat de lezer in het werk de maatschappelijke verhoudingen weerspiegeld ziet.

Uiteraard is een dergelijke opvatting over de verhouding tussen het menselijke denken en de werkelijkheid buiten hem onjuist. De mens — en dus ook de schrijver — is niet alleen een produkt van de omstandigheden waaronder hij leeft, maar werkt ook actief, ook door middel van zijn bewustzijn, op de objectieve omstandigheden in. De werkelijkheid in de literatuur kan alleen een subjectieve weergave zijn.

De activiteit van Lukàcs heeft voor het overgrote deel bestaan uit het bekritisieren van romans, die volgens hem de werkelijkheid niet juist weergeven. Zo heeft hij kritiek op vele moderne romans, omdat daarin te veel nadruk wordt gelegd op de beschrijving van het gevoelsleven van de personages, terwijl aan de andere kant in de naturalistische roman zijns inziens te veel waarde wordt gehecht aan de beschrijving van details, die het verband met de personages in het boek missen.

De geringe betekenis die Lukàcs aan de rol van het individu toekent heeft er ook toe geleid, dat hij zich nooit heeft bezighouden met de vraag, in hoeverre de kunst door actief in te grijpen in het maatschappelijke gebeuren een positieve rol zou kunnen spelen bij de verandering van de maatschappij. Hij gaat alleen na wat de invloed is van de maatschappijstructuur op het denken, de invloed van het denken, dus ook van de literatuur, op de maatschappij, komt bij Lukàcs niet ter sprake.

De standpunten van Goldmann

Na de oorlog zijn de theorieën van Lukàcs verder uitgewerkt door de Fransman Goldmann. Volgens hem moet de literatuur-

wetenschap uitgaan van het gegeven, dat in de kapitalistische samenleving alle waarden ondergeschikt worden gemaakt aan het streven naar meerwaarde, dat het gebaseerd zijn op winstbejag van de huidige maatschappijvorm alle verhoudingen tussen de mensen dreigt te gaan bepalen.

De gevolgen daarvan probeert hij na te gaan in de literatuur. Een enkel voorbeeld kan zijn werkwijze misschien verduidelijken.

De roman „De boeken der kleine zielen” van Louis Couperus wordt beheerst door het streven van Constance, telg uit een geslacht van Haagse koloniale, om de relaties met haar familie weer te herstellen. Door haar gedwongen huwelijk met Van der Welcke is er een verwijdering ontstaan tussen Constance en haar familie, een verwijdering, die te wijten is aan het feit, dat de familie meent een stand te moeten ophouden die de omgang met zulke „onfatsoenlijke” kinderen als Constance niet toelaat. Dit stand ophouden, het streven naar „positie”, het verlangen naar fortuin, het zijn de elementen die het boek maken tot wat het is en die het conflict met Constance in feite veroorzaken.

Goldmann gaat er van uit, dat in elke burgerlijke roman een personage voorkomt, dat niet instemt met de visie op de werkelijkheid zoals die in zijn onmiddellijke omgeving — in ons geval het Haagse milieu — wordt uitgedragen. Dit personage is volgens hem „problematisch” door zijn zoeken naar meer „algemeen-menselijke waarden” als liefde, gemeenschapsgevoel, trouw, enz., waarden die echter niet verwezenlijkt kunnen worden omdat ze in strijd zijn met het maatschappelijke bewustzijn, dat zowel produkt van de bestaande maatschappijstructuur als voorwaarde voor het voortbestaan ervan is.

Dat betekent dus, dat de „problematische held” of zoals in het geval van Constance, heldin, een van de kenmerken is van de burgerlijke roman, dat de held van de roman steeds worstelt met een hem vijandig gezinde wereld. Er zijn genoeg voorbeelden uit de literatuur aan te halen om deze hypothese waarschijnlijk te maken.

De taak van de literatuurwetenschap bestaat er nu — volgens Goldmann — uit, steeds concreet het verband aan te tonen tussen de wijze waarop dit gegeven in een roman is uitgewerkt en de stand van de kapitalistische produktie.

Uit het voorbeeld dat hier gegeven is wordt ook duidelijk wat in het algemeen het wezenlijke is van de burgerlijke roman. Kenmerkend is niet, dat er burgerlijke mensen temidden van burgerlijke situaties in voorkomen, maar dat de werkelijkheid wordt weergegeven vanuit een burgerlijk bewustzijn. Het is Goldmann niet te doen om de analyse van aparte gebeurtenissen of gedachten in de literatuur, maar om de interpretatie van de visie op de werkelijkheid die de aard van het werk bepaalt, om daarna de maatschappelijke bepaaldheid van die visie aan te tonen. Maar al te vaak wordt aangenomen, dat de marxistische literatuurbeschouwing zich uitsluitend zou bezighouden met literatuur die direct maatschappelijke problemen behandelt, of „iets met politiek te maken heeft”.

Literatuur is echter altijd tijdsbepaald en een dierenverhaal of een sprookje ademt evenzeer de geest van de tijd waarin het geschreven is als een werk, dat een meer op de maatschappij gericht thema behandelt. De Max Havelaar is net zo bepaald door de maatschappelijke omstandigheden van het Nederland van omstreeks 1860 als een sprookje van Andersen, dat bijvoorbeeld is door de Deense omstandigheden van die tijd, al is dat bij het eerste werk gemakkelijker aan te tonen. Dat sprookjes „van alle tijden” zouden zijn is zelf een tijdsbepaald sprookje: wie de nu bestaande vergelijkt met de vorm waarin ze in het verleden werden verteld, ziet hoe de accenten verlegd zijn, hoe elke tijd ze naar zijn eigen behoeften heeft vervormd.

De Nouveau Roman als bewijs

Een groot gebrek van Goldmanns opvattingen is dat ze te schematisch zijn. Met de ontwikkeling van het kapitalisme ziet hij bovendien alleen de macht van de bourgeoisie en daarmee de invloed van de burgerlijke ideologie toenemen. Daaruit concludeert hij bijvoorbeeld dat de vervreemding in de literatuur een steeds belangrijker plaats zou gaan innemen. Deze stelling zag hij bewaarheid in de Nouveau Roman in Frankrijk, een stroming in de literatuur, die bewust is afgestapt van de beschrijving van het individu en zijn gedachten. In plaats van deze beschrijving komt nu een weergave van gevoelens en gedachten van personen aan de hand van levenloze voorwerpen. Robbe-Grillet, een van de meest uitgesproken vertegenwoordigers van deze stroming, meent dat de negentiende-eeuwse roman een roman is waarin de dingen een belangrijke rol spelen, maar waarin deze slechts bestaan dankzij hun relatie tot de individuen. Volgens Robbe-Grillet en Goldmann nu speelt het individu, naarmate het kapitalisme zich verder ontwikkelt, een steeds ondergeschikter rol.

Was tijdens het negentiende-eeuwse liberale kapitalisme het individu nog van belang, en kon het als „problematistische individu” de hele roman beheersen, onder de omstandigheden van het monopoliekapitalisme speelt het bewustzijn van het individu nauwelijks een rol, is het individu zelf een ding geworden. Bij Robbe-Grillet worden de personen van zijn roman dan ook niet zelf ten tonele gevoerd, hun aanwezigheid blijkt voor de lezer uit de dingen waarvan zij zich bedienen, de stoel waarop zij zitten, het glas waaruit zij drinken. De romanwereld van Robbe-Grillet is in de eerste plaats een wereld van dingen. De geschiedenis heeft Goldmann echter in het ongelijk gesteld. De Nouveau Roman in Frankrijk, waarin de vervreemding een belangrijke rol speelde, werd gevolgd door een romanproductie waarin dat veel minder of zelfs in het geheel niet het geval was, het werk van Etcherelli en Modiano gaat heel andere wegen. Bovendien is het vanuit Goldmanns stellingen onbegrijpelijk waarom in landen waarin het moderne kapitalisme verder ontwikkeld is als in Frankrijk, zoals in Nederland, de vervreemding een onbeduidende rol speelt in de literatuur.

Algemene schema's die geen rekening houden met de krachtsverhoudingen in een land, die bovendien voorbij gaan aan de eigen aard van elk land en zijn specifieke culturele ontwikkeling kunnen uiteraard nooit een bijdrage vormen voor de analyse van de per definitie nationale literatuur. Laat staan voor het verklaren van afzonderlijke literaire werken.

De werkelijkheid is veranderbaar

Bij Brecht is — zoals reeds gezegd — de schrijver een strijder, niet een medium waardoor de objectieve wetten van de maatschappelijke ontwikkeling zich voltrekken, maar iemand die de bewegingswetten van het kapitalisme begrijpt en er op zijn eigen, subjectieve wijze uitdrukking aan geeft. Hij geeft dus niet alleen zo getrouw mogelijk de bestaande situatie weer, maar stelt deze tegelijkertijd als *veranderbaar* voor. Hij laat de beslissing over de werkelijkheid niet over aan de goedwillendheid van de lezer of de toeschouwer in de zaal, maar stelt haar zo voor dat hij gedwongen wordt stelling te nemen, gedwongen wordt in te zien dat hij partij moet kiezen en dat zijn ingrijpen in de maatschappelijke ontwikkeling van beslissende betekenis is.

Brechts standpunt houdt dus automatisch in dat de techniek, dat de wijze waarop het kunstwerk de verbeelde werkelijkheid overbrengt, een belangrijke plaats gaat innemen bij het tot stand komen van het kunstwerk en bij de uitwerking die het heeft op het publiek. Zijn artistieke activiteit wordt beheerst door het experimenteren, door het zoeken naar een vorm voor zijn opvattingen, die een groot publiek voor zijn standpunten kan winnen.

Deze oriëntatie op een breed publiek heeft tot gevolg dat Brecht het standpunt als zou een werkelijk progressieve literatuur zich moeten baseren op het negentiende-eeuwse realisme afwijst. Hij ontkent weliswaar niet dat ook deze literatuur bruikbare elementen kan opleveren, maar hecht toch een veel groter belang aan de rol die de volkscultuur zou kunnen spelen als fundament voor de opbouw van een kunst, die de arbeidersklasse zou kunnen inspireren in de strijd tegen het kapitalisme. Het door Brecht nogal naar voren geschoven begrip volkscultuur of volkskunst, staat voor culturele uitingen die het produkt zouden zijn van het volk, zoals volksliederen, de volksdans, enz. Deze cultuur bestond naast die van de heersende klasse. Zij vormde het erfgoed van de plattelandsbevolking en werd vooral mondeling doorgegeven. In die landen waar het kapitalisme laat tot ontwikkeling kwam en waar dus het platteland lange tijd bleef overheersen, kon dit soort volkscultuur levend blijven. In Duitsland had een dergelijke ontwikkeling plaatsgevonden en Brecht kon dus teruggrijpen op overblijfselen van deze cultuur, die volgens hem nog niet besmet was met de burgerlijke ideologie.

Nederland daarentegen is een van de eerste handelsnaties en het zal duidelijk zijn dat uitingen van de volkscultuur zeld-

zaam zijn. Een enkel lied is bewaard gebleven, meestal omdat het deel uitmaakte van een meer omvattend volksgebruik, zoals het feest van Sint Maarten. Een bron van inspiratie kunnen deze schaarse resten voor een hedendaags kunstenaar in Nederland moeilijk zijn.

De laatste jaren is de discussie over deze problemen ook op de universiteiten weer op gang gekomen. Interessante publikaties heeft dat tot nu toe eigenlijk niet opgeleverd. De bekendste zijn die van J. F. Vogelaar in het tijdschrift *Raster*; ze blijven echter steken in een exegese van reeds bestaande opvattingen met een daaraan verbonden kritiek. Wat in ieder geval wel duidelijk wordt uit deze artikelen is, dat wanneer de discussie zich buiten de arbeidersbeweging ontwikkelt, het bij droogzwellen blijft. Het praten over „proletarische kunst” en het scheppen van een nieuwe kunstvorm „in een praktische solidariteit met de massa’s” helpt daar niets aan. Onopgelost blijven op deze manier de werkelijke problemen, de tradities waarop een kunst van en voor de arbeidersklasse zich zou moeten baseren en de manier waarop die tradities in deze tijd vruchtbaar gemaakt zouden moeten worden.

Om aan te geven hoe groot deze problemen zijn kan de streekroman als voorbeeld dienen. Deze roman behandelt vaak werkelijke problemen van gewone mensen en dat is er waarschijnlijk de oorzaak van, dat streekromans een groot lezerspubliek hebben. Dat betekent echter nog niet dat dit genre in zijn geheel een progressieve uitwerking heeft op het bewustzijn van het Nederlandse volk. De streekroman verwordt, door de commercialisering waaraan hij is blootgesteld, tot een folklorisering van het platteland, tot een verheerlijking van een landelijke eenvoud die nooit heeft bestaan. In sommige gevallen heeft hij, doordat hij een romantische vlucht in de natuur belichaamt, eerder een reactionair dan een vooruitstrevend karakter.

Het slechts laten zien van de buitenkant van een landelijke gemeenschap en het zich beperken tot het pittoreske ervan, hebben dit genre gedeeltelijk gemaakt tot een soort literatuur die wegvoert, niet alleen van de kleine zorgen van alledag, maar ook van grotere problemen, en als zodanig heeft het zijn functie binnen het kader van de burgerlijke ideologie.

Het blijft een feit, dat vooruitstrevende schrijvers uitstekende streekromans hebben geschreven. Ook dat toont aan dat eenzelfde gegeven door de wijze van behandeling tot verschillende resultaten kan leiden. Het toont eveneens aan, dat het mogelijk is het kaf en het koren in de reeds bestaande culturele traditie van elkaar te scheiden om — voortbouwend op de positieve elementen — de cultuur in vooruitstrevende richting verder te ontwikkelen.

Op een moment waarop de bourgeoisie in Nederland zelfs de

burgerlijke kunst slechts een kwijnend bestaan toestaat, een aculturele politiek voert door via het intrekken van subsidies elke culturele ontwikkeling onmogelijk te maken, op zo'n moment is het nodig culturele verworvenheden te verdedigen en uit te breiden. Een juiste waardering van de bestaande cultuur is daarvoor een noodzaak.

A. WOUTERS

Mededeling aan de lezers

Met ingang van januari 1972 zal de prijs van *Politiek en Cultuur* worden verhoogd. Deze prijsstijging is noodzakelijk geworden door de verhoging van de papier- en drukkosten.

De prijs wordt met ingang van januari 1972:

Jaarabonnement f 9,50 (studentenab. f 4,75)

Halfjaar-abonnement f 5,—

Losse nummers f 1,05

Wij verzoeken U vriendelijk uw abonnementsgeld met gebruikmaking van de bij dit nummer gevoegde acceptgirokaart te willen overmaken.

Adm. 'Politiek en Cultuur'
Leidsestraat 25
Amsterdam

Picasso en zijn tijd

Onlangs werd Pablo Picasso negentig jaar. In de gehele wereld verschenen toen artikelen over de betekenis van de schilder en zijn werk en er werden in tal van plaatsen tentoonstellingen gehouden.

Aan de vooravond van Picasso's negentigste verjaardag publiceerde Georges Tabaraud in „France Nouvelle” een artikel, dat daarom zo interessant is, omdat het de visie van de schilder betreffende zijn kunst geeft.

In de hele wereld viert men de negentigste verjaardag van Pablo Picasso, de grootste schilder van deze eeuw. De grootste is hier niet te veel gezegd. John Russel noemde hem in 1966 in de *Sunday Times*: „the perpetual president of modern art”, en John Berger sprak van: „de keizer van de moderne kunst”. André Fréminger is in zijn boek „Picasso” van mening dat: „zijn gezicht en zijn naam over de gehele wereld zonder twijfel meer bekendheid genieten dan ooit voor een kunstenaar het geval is geweest in het verleden, of ooit in de toekomst het geval zal zijn”. De tentoonstelling die in 1966 naar aanleiding van zijn 85ste verjaardag werd georganiseerd in het Grand Palais en het Petit Palais te Parijs trok meer dan 800.000 bezoekers. In de loop van de laatste jaren hebben andere overzichtstentoonstellingen en exposities in Rome, Londen, New York, Tokio, Zürich, Barcelona en Los Angeles tezamen enige miljoenen bezoekers getrokken. Niet alleen de naam van Picasso, maar ook zijn werk heeft de massa weten te bereiken, ondanks de zeer uiteenlopende waarderingen. Het is een onderdeel geworden van de internationale cultuur, een deel van de ontwikkeling en de kennis op het gebied van beeldende kunsten. Over geen enkele schilder of kunstenaar is zoveel geschreven, en ondanks dat verschijnen er nog voortdurend nieuwe boeken.

Het nu negentigjarige „mysterie Picasso” blijft intrigerend voor de kunstcritici die zich verdiepen in de betekenis van zijn leven en werken.

Vijfenzestig jaar na het begin van de kubistische revolutie werden achtereenvolgens drie tentoonstellingen gehouden: in 1969 347 gravures bij Leiris, in 1970 te Avignon de 165 grote olieverven, en in 1971 de tekeningen te Arles. Elk onderstreepte nogmaals de blijvendheid van

zijn werk. Tevens toonden zij aan, dat de bijna negentigjarige schilder zijn laatste woordje nog lang niet heeft gezegd, en dat hij zeker niet — zoals sommigen zouden wensen — „tot het verleden is gaan behoren”.

Zou alles dan zo langzamerhand gezegd zijn over de legendarische kracht en glorie van Picasso? Zou de 90ste verjaardag zoals deze in de hele wereld wordt gevierd dan niet meer zijn dan de triomf van een goedge „Jupiter van de Schone Kunsten”, gezeten op zijn Olympus, vanwaar hij uitziet over het voorgebergte van de Alpen, de Estérel, en de zee?

Niets is minder juist dan een dergelijk beeld. Het nu negentigjarige „mysterie Picasso” blijft intrigerend voor de kunstcritici die zich verdiepen in de betekenis van zijn leven en werken. En dan wil ik nog maar niet spreken over hen die vinden dat het belang van zijn werk wordt overdreven.

In december 1966 schreef een criticus van de *Times* dat: „na 1914 de moderne kunst bestaan zou hebben, met of zonder Picasso”. Dit moet men even serieus opvatten als wanneer iemand na 1900 zou durven beweren dat de Curies niets te maken hadden met de ontdekking van het radium of dat met of zonder Einstein juist zeven jaar na de publikatie van zijn stellingen de relativiteitstheorie wel had bestaan. John Berger staat er anders tegenover: Picasso zou alleen werken om zichzelf te bewijzen dat hij bestaat. En dan het blad *Elle*: dit is van mening dat alleen de invloed van de vrouw een uitleg kan zijn voor het werk van Picasso.

Laten we ons beperken tot deze drie verschillende zienswijzen!

Voor dit soort „Picassologen” is het spel des te gemakkelijker, omdat — in tegenstelling tot vele andere kunstenaars — Picasso zelf nooit veel heeft gezegd over zijn werk. Hoewel hij privé graag met zijn vrienden, vooral schilders, discussieert, heeft hij nooit geantwoord op wat anderen zoal schreven, zelfs over het kubisme. Hij liet het aan zijn geestverwanten zoals Sabates en Kahnweiler over om de zaken weer recht te zetten.

Voor je met een schilderij begint moet je het begrijpen, het eerst aan jezelf uit kunnen leggen. Terwijl je met het doek bezig bent denk je ook aan de uitleg aan anderen. Dat is niet gemakkelijk.

voor het nog onafgemaakte zwart-wit portret dat later „de zittende vrouw” zou worden. Dat was in de periode waarin de schilder door het vele gebruik van bepaalde paletmessen tot kubistische vormen kwam. Ik trachtte zo'n beetje duidelijk te maken dat het op mij een heel bijzondere indruk maakte van totaal evenwicht. Het was al ongewoon dat Picasso iemand toeliet in zijn atelier met onvoltooide doeken. Maar het was nog buitengewoner dat hij zo diep inging op zijn werk.

In die tijd leek zijn antwoord me zo belangrijk dat ik het dezelfde avond opschreef. Picasso zei: Wanneer iemand van een schilderij houdt zegt hij meestal dat het mooi is. Men meent dat de schilderkunst mooi moet zijn. Maar dat is niet juist. Dat klopt volstrekt niet. Voor je met een schilderij begint moet je het begrijpen, het eerst aan jezelf uit kunnen leggen. Terwijl je met het doek bezig bent denk je ook aan de uitleg aan anderen. Dat is niet gemakkelijk.

Jarenlang heeft men, ook in de partij, van mijn doeken gezegd dat een kind hetzelfde zou kunnen. Tegenwoordig zegt men dat minder. Men begint te begrijpen dat je er eerst hard aan moet werken, dat je moet onderzoeken. Al vijftig à zestig jaar lang heb ik het gevoel dat ik even ver ben. Een enkele keer geloof ik dat er toch wel iets meer is. Maar één enkele streek kan een hele dag werken teniet doen, zonder dat er iets over blijft.

En als nu degene die kijkt dat allemaal begrijpt, dan is dat voor mij een beloning. Maar direct als een schilderij af is begint alles opnieuw. Er is telkens een nieuw probleem. Zoals de tijd waarin we leven, die van de nieuwe technieken. Bijvoorbeeld het evenwicht. Je zou kunnen denken dat dat niet is veranderd. Maar toen men de Eiffeltoren bouwde moest men deze op vier kolossale poten zetten, aan de basis ver uit elkaar, om het evenwicht te krijgen. En kijk nu eens naar die hijskraan hier tegenover! Hij is tien verdiepingen hoog, verplaatst een enorm gewicht, en toch rust hij maar op één evenwichtspunt. De eerste keer dat men een dergelijke veel kleinere hijskraan in Parijs kon zien kwam Modigliani me in allerijl ophalen. Hij vond ook dat het begrip „evenwicht” was veranderd.

*Schoonheid is niet nabootsen,
het is vormen en scheppen.*

De architectuur is in de eerste plaats een zaak van de ingenieurs geworden: het gaat om het toepassen van ma-

materialen en technieken van deze tijd. Daarom is een stuwdam mooier dan de Opéra van Garnier. Bij het bouwen van de Opéra heeft Garnier gebruik gemaakt van verouderde technieken. Bij de constructie van het Parthenon pasten de Grieken de bouw toe van hout op steen. Het Parthenon is natuurlijk wel mooi. Maar kijk om je heen: er staan er talloze in de Midi. Pas toen de boogvorm ontdekt werd ontstonden er technieken eigen aan de tijd van het steen.

Schoonheid is niet nabootsen, het is vormen en scheppen. Picabia placht de volgende droom te vertellen: ik was net dood en ik kwam voor de poort van het Paradijs. Petrus vraagt me voor hij open doet, wat ik op aarde deed. Ik antwoord: schilderen.

— Dan is er geen plaats voor u, zegt Petrus, wij nemen geen schilders.

— En ik zag net Jean Gabriel Domergue langs gaan, dringt Picabia nog aan. Waarop Petrus het volgende antwoord geeft:

— Ja, maar dat is geen schilder.

Dat is natuurlijk een grapje. Maar er zit wel iets in. Want wat deed Domergue? Hij nam een mooi meisje en maakte er een slecht schilderij van, helemaal niet mooi. Neem nu Rembrandt. Die nam zijn oude moeder en maakte er een schitterend portret van. Waarom? Omdat je schoonheid niet na kunt schilderen, die moet je scheppen. En wanneer wij een klassiek schilderij maken is dat niet hetzelfde als toen Rembrandt dat deed. Ons begrip van evenwicht is immers ook veranderd. En dan moet je dat nieuwe evenwicht zien te vinden, dat van onze tijd. Als men het schilderij dan nog mooi vindt ook, dan is dat een beloning.

Naar aanleiding van een wandkleed dat bij hem werd afgeleverd en waarover hij maar matig tevreden was, had Picasso me een paar maanden daarvoor al eens gezegd:

„Tegenwoordig bewonderen wij de wandkleden van De Licorne, van Bayeux, van de Apocalypsen. Waarom: omdat ze van hun eigen tijd zijn. Eigentijds zijn, dat is de kern van de zaak. Een zeventiende eeuwse schilder die zestiende eeuwse werk maakte of een XVIIIde eeuwse die XVIIde eeuwse werk zou maken, ook al zou dat werk goed zijn, dat kan het toch niet helemaal zijn. Dat is net zoiets als wanneer ik als Géricault zou werken . . . Iedereen praat tegenwoordig over Pasternak. Ik heb omstreeks 1917 of iets later kennis gemaakt met zijn gedichten. Vrienden vertaalden ze. In die tijd leerde ik

Ehrenburg kennen. Dat vind ik net zo'n geval als met de schilderkunst: die gedichten dateren uit een andere tijd, die van 1917. Daarna kwam Maiakowski."

En dan zijn we toch wel ver van de zelfgenoegzaamheid zoals John Berger en anderen die zo graag in hem zien. De sleutel tot zijn werk heeft Picasso zelf aangegeven, tot een werk dat als enige een revolutie in de schilderkunst van onze tijd betekende: die van 1907.

Behalve van zijn werk heeft hij een duidelijke uitleg gegeven van het dialectische verband tussen de schilder en zijn tijd. Maar bovendien heeft hij dit verband een verandering doen ondergaan, door de verre erfenis van de Renaissance af te wijzen. Zo baande hij een weg naar alle onderzoeken van de moderne kunst en naar een nieuwe wijze om de werkelijkheid weer te geven. Tegenover een vorm van nihilisme, die in zijn jeugd werd versterkt door een Catalaanse anarchistische stroming, wist hij als revolutionaire schilder ook een voorbeeld te geven hoe men op kritische wijze de cultuur van vroegere perioden kan verwerken. Als hij later thema's van onder meer Cranach, Delacroix, Vélasquez of Manet weer gebruikt, is dat geen terugkeer naar het verleden, maar een confrontatie van twee tijdperken: het is een andere manier om de relatie schepping/tijd te laten zien.

Door de kracht van zijn werk, door zijn standvastigheid en door zijn expressieve vrijheid heeft Picasso een onmiskenbare bijdrage geleverd aan de gezamenlijke uitwerking van de resolutie van het Centraal Comité van de CPF, waarin de verhouding partij-kunstenaar werd vastgelegd. De verjaardag van geen enkele schilder is ooit zó in de hele wereld gevierd. Noch in de geschiedenis van de schilderkunst, noch in de algemene geschiedenis vindt men enige schilder die, niet alleen voor zijn kunst, maar ook voor zijn tijd, zo van belang is geweest.

Het neokolonialisme van Bonn

Het Westduitse imperialisme legt de afgelopen jaren steeds grotere nadruk op het veroveren van eigen grondstoffenbronnen in de tropische landen en heeft uitgewerkte plannen voor het doorzetten van een politiek van neokoloniale expansie.

In het blad *DWI-Berichte* (uitgave van het instituut voor internationale politiek en economie in Oost-Berlijn) heeft E. Czaya een aantal aspecten van de neokoloniale politiek van Bonn belicht.

Voor internationale concerns betekent het bezit van grondstoffenbronnen in tweeërlei opzicht een voordeel: zij beschikken over de winst behaald op de grondstoffen en zij beschikken tegelijkertijd over de materiële produkten.

De Westduitse staat heeft, aldus de schrijver, belang bij een zoveel mogelijk gewaarborgde en zolang mogelijk gehandhaafde grondstoffenvoorziening in de Bondsrepubliek.

De belangen van de staat en de monopolies vallen samen, omdat het monopoliekapitaal uit winsthonger beheersing van de buitenlandse grondstoffenbronnen wenst.

Het parallel lopen van de verlangens van het staatsmonopolistische kapitalisme en de staat leidt tot een politiek, die zich fundamenteel richt tegen de nationale belangen van de landen, waarin het Westduitse monopoliekapitaal met behulp van de staat zijn streven doorzet.

De schrijver merkt op, dat het Duitse imperialisme op het gebied van de grondstoffeneconomie steeds ten opzichte van de andere leidende imperialistische machten achter heeft gelegen. Hoewel het zijn industrie in vreedstijd via de „vrije” wereldmarkt voldoende kon voorzien, was het nooit bereid met de rol van „koper” genoegen te nemen.

Eén van de voornaamste militaire doelstellingen van het Duitse monopoliekapitaal, zo schrijft Czaya, was in beide wereldoorlogen ook het veroveren van hegemonieposities in de internationale grondstoffeneconomie.

Zijn nederlagen leidden echter juist tot de versterking van het grondstoffenmonopolie van de concurrerende machten.

De na-oorlogse periode begon voor de Duitse monopolies opnieuw zonder eigen grondstoffenbronnen in het buitenland. De enorme vlucht die hun binnenlandse industriële produktie heeft genomen was nauwelijks mogelijk geweest, als zij moeilijkheden met de import van grondstoffen hadden gehad. Toch doen zij steeds meer moeite om de beschikking over eigen grondstoffen in het buitenland te verkrijgen.

Hellmut Ley, president van de *Metallgesellschaft* (bond van metaalondernemers), stelt onomwonden vast: „Onze ondernemingen zijn op het gebied van de *halfprodukten* en de metalen, behalve door de internationale handel, ook door financieringen via de kapitaalmarkten van de wereld vervlochten; wij bezitten evenwel amper grondstoffenbronnen in de wereld...

Aan metalen op zich zelf ontbreekt het niet, maar wat wij

missen is het bezit van vindplaatsen en daarmee een gelijkwaardige rentabiliteitspositie tegenover de geïntegreerde ondernemingen” (hoogoven- en verwerkingsbedrijven met eigen grondstoffenbasis, schr.) . . .

En samenvattend vervolgde hij: „De winsten komen uit de mijnbouw.”

Nieuwe greep van Duits monopoliekapitaal

De nieuwe greep van het Duitse monopoliekapitaal naar de grondstoffenbronnen van dat deel van de wereld dat voor het imperialisme nog toegankelijk is, begon spoedig na de tweede wereldoorlog.

Toen in het begin van de vijftiger jaren de Zuidafrikaanse regering vooroorlogse Duitse beleggingen, die als vijandelijk kapitaal door haar geliquideerd waren, terugbetaalde, vloeiden deze bij voorkeur naar de mijnondernemingen van Zuid- en Zuidwest-Afrika. En al in het begin van de jaren vijftig gingen hoogovenbedrijven van de Bondsrepubliek samen om een gemeenschappelijke ertsbasis in Liberia te verkrijgen.

Toonaangevende politieke economen legden ook concepties voor een expansie op grotere schaal voor.

Czaya schrijft, dat sinds het einde van de zestiger jaren de monopolistische verwerving van buitenlandse grondstoffenbronnen geworden is tot een van de doelstellingen van de Westduitse expansiestrategie, die met voorrang behandeld wordt.

Steeds vaker hoorde men, dat Westduits kapitaal meer leidinggevend moest deelnemen aan bestaande ondernemingen, op eigen rekening in het buitenland naar grondstoffen moest boren en reeds bekende vindplaatsen via dochterondernemingen voor de grondstoffenvoorziening van de Bondsrepubliek moest openstellen en uitbuiten. De eis tot beheersing van internationale grondstoffenbronnen werd nu ook in toenemende mate met het oog op de bewapeningssector gesteld.

De nieuwe situatie was het eerst in september 1968 in Goslar op de algemene vergadering van de *Gesellschaft Deutscher Metallhütten- und Bergleute (GDMB)* waar te nemen. Het hoofdthema was: „De voorziening van onze economie van minerale grondstoffen.”

Nadrukkelijk werd in het verslag van de voorzitter dr. ir. Fritsche geëist, dat „de staat” een grondstoffenpolitiek op lange termijn zou ontwikkelen en aankondigen. Een paar weken later gaf Hermann Josef Abs, voorzitter van de *Deutsche Bank*, het opzienbarende interview van programmatische betekenis, waarin eigen grondstoffenbronnen in het buitenland als noodzakelijke „waarborg voor de toekomst” werden voorgesteld.

Terwijl in vroegere expansieperioden van het Duitse imperialisme ook de drang naar plantagebezit en land voor de vestiging van Duitse koloniale emigranten voorop stond, speelt dit motief in de neokolonialistische expansie nauwelijks nog een rol. De opvallende teruggang van de belangstelling voor be-

leggingen in de agrarische sector is, zo betoogt Czaya, vooral een gevolg van de wetenschappelijke en technische ontwikkeling; talrijke plantaardige grondstoffen (rubber, katoen, sisal — bij de laatste was vroeger het Duitse koloniale kapitaal leidinggevend) zijn teruggedrongen door de synthetische vervangingsmiddelen.

Verbeterde produktieprocédés hebben ook bij de voedingsmiddelen, waarvan de aanvoer vroeger tenminste ten dele door Duits buitenlands bezit verzekerd was (koffie, cacao, bananen) tot overproduktie en prijsdaling geleid. Bovendien is het bezit van plantages en vestigingsgebied overzee vanwege de tendens tot onteigeningen door landhervormingen een groot politiek risico geworden.

Het Westduitse kapitaal vindt het daarom voordeliger dat economische risico aan anderen over te laten.

Om genoemde redenen ook zien noch de Bondsrepubliek, noch de internationale monopolies de noodzaak, zich voor het verkrijgen van nieuwe agrarische grondstoffen aaneen te sluiten tot machtige kapitaalsgroepen en hierbij hun staten te mobiliseren voor bijzondere eisenprogramma's.

Geheel anders ligt het bij de voor de imperialistische expansiestrategie belangrijke industriële grondstoffen, die door eigendom van de producerende bedrijven en kartels internationaal in hoge mate zijn gemonopoliseerd, vooral bij erts, metalen en brandstoffen. Alle belangrijke particuliere en staatsuitgaven tot het verkrijgen van grondstoffenbronnen in het buitenland hebben betrekking op dit soort bedrijven.

De door de Westduitse monopolies dringend gewenste deelname aan de buitenlandse mijnbouw is niet zonder grote inzet en bepaalde risico's te verwezenlijken, want:

- de meest begeerde gebieden zijn al met concessies belegd;
- het samengaan van buitenlandse bezitters van concessies is daarom duur;
- het voorafgaand terreinonderzoek kost veel tijd en geld: zelfs als er iets in de grond is gevonden dat het delven waard is, gaan gewoonlijk jaren voorbij voor de produktie kan beginnen.

Staatshulp voor concerns

De poging in de huidige wereld een grondstoffenbasis te bemachtigen wordt met omvangrijke staatshulp ondernomen.

In de Bondsrepubliek bestaan er op twee gebieden van de grondstoffenvoorziening staatsprogramma's: één betreffende de grondstoffenvoorziening in het „crisisgeval”, waarop niet nader wordt ingegaan en één voor de voorziening met atoomenergie.

Andere kapitalistische industriestaten, in het bijzonder Japan, maar ook Frankrijk, de Verenigde Staten en Engeland, hebben eerder en in het algemeen verdergaande stimulerende staatsmaatregelen ter bevordering van de buitenlandse expansie van hun grondstoffenconcerns getroffen.

De genoemde factoren — en niet in de laatste plaats de internationale concurrentiestrijd — voeren echter ook in de Bondsrepubliek tot een snelle groei van het staatsmonopolistisch instrumentarium voor het garanderen van buitenlandse grondstoffenbronnen:

- De al bestaande algemene belastingfaciliteiten ter ondersteuning van buitenlandse investeringen (ontwikkelingshulpbelastingwet, de belastingwijzigingswet 1969, staatsgaranties ter dekking van politiek risico, enz.) zijn op het hier behandelde gebied al belangrijk uitgebreid.
- Steeds grotere staatssommen vloeien naar de concerns in de vorm van kredieten en subsidies, om hen te ontlasten van het risico van bodemonderzoek en de aanloopperiode. De staat neemt vooral een groot deel voor zijn rekening van de kosten, als de onderzoeken van de particuliere concerns zonder resultaat blijven.
- Andere staatskredieten (bijvoorbeeld voor kopermaatschappijen in Zuid-Afrika en Indonesië vergroten het aandeel van het betrokken Westduitse kapitaal, of versterken de invloed van de deelnemende particuliere concerns.
- In tal van gevallen zijn de financiële hulp van de staat plus de „technische hulp” aan regeringen van ontwikkelingslanden bij het uitbreiden van de infrastructuur onmiddellijk verbonden met de importbelangen en de opbouw van kapitaalsteunpunten van particuliere Westduitse concerns.

Terwijl tegenwoordig in vele andere kapitalistische landen de staat bij het verkrijgen van buitenlandse grondstoffenbronnen ook zelf actief als ondernemer gaat optreden, laat de Bondsrepubliek het bezit van concessies en produktieve ondernemingen in beginsel aan particuliere maatschappijen over, aldus de schrijver van het artikel.

Er wordt daarin vervolgens gewezen op de fusies van de grote monopolies en concerns, die een ongelijkmatig karakter hebben, maar onmiskenbaar steeds sneller plaatsvinden.

Dit speciale concentratieproces is op het gebied van de ijzer- en staalindustrie al in de vijftiger jaren op particulier monopolistisch niveau op gang gekomen.

Toentertijd sloten verscheidene Westduitse hoogovenbedrijven zich aaneen tot een exploratiemaatschappij voor de gemeenschappelijke uitbuiting van Liberiaanse ijzerertsminen. Het verkrijgen van eigen en het deelnemen aan andere ijzerertsminen leverden grote resultaten op.

Bij de olie-industrie doen zich bepaalde bijzondere omstandigheden voor, omdat hier niet alleen sprake is van een expansie van Westduitse concerns, maar omdat Westduitse bedrijven door het buitenlandse kapitaal worden opgekocht.

De schrijver constateert, dat tegenwoordig de Westduitse staat in het bijzonder ingrijpt bij die grondstoffen, die voor de algemene strategie van het Westduitse imperialisme van grote betekenis zijn.

Hij wijst daarbij op het bestaan van een speciaal uraniumvoorzieningsprogramma.

Uraniumvoorzieningsprogram

Tot 1980 heeft de Bondsrepubliek behoefte aan 29.000 tot 36.000 ton uranium. Het derde atoomprogram van de regering in Bonn (1968 tot 1972) had oorspronkelijk ten doel — op grond van exploitatie in binnen- en buitenland — ongeveer twee-vijfde van de behoefte te dekken; twee-vijfde moest door leveringsverdragen-op-lange-termijn met de producerende landen worden betrokken en het overige vijfde deel moest op de „vrije markt” worden verkregen.

Nu echter werd besloten „het voorafgaand onderzoek in het buitenland uit te breiden en meer dan 50 procent van de behoefte door onderzoek en deelnemingen te waarborgen” *om de particuliere ondernemingen zoveel mogelijk tegen risico bij het zoeken naar uranium te beschermen, draagt de staat 75 procent van de kosten bij.* Alleen als er uranium wordt gevonden, moeten de ondernemingen de subsidies terugbetalen, als ze het dubbele van het bedrag dat de Bondsrepubliek voorschoot, in nieuwe bodemonderzoeken investeren. Tot nu toe heeft het ministerie voor wetenschappen 30 miljoen DM aan particulieren voorgeschoten voor het zoeken naar uranium.

Alleen al voor voorafgaand onderzoek in Namibia werd 6 miljoen bijgedragen. In 1970 stond 17 miljoen DM ter beschikking.

Bij het zoeken naar uranium en het deelnemen aan bekende mijnen oefent de Bondsrepubliek weliswaar geen zichtbare druk uit om geïnteresseerde ondernemingen tot concentratie te bewegen. Maar in de praktijk hebben zich toch enkele, deels verbonden, groepen gevormd:

1. Uran GmbH & Co/KG, Frankfurt (Main); opgericht in 1967; kapitaal 10 miljoen DM.
Vennoten: Hibernai AG, Herne; Klöckner & Co/KG, Duisburg; Metallgesellschaft AG, Frankfurt (Main); Steinkohlen-Elektrizität AG, Essen; elk 25 procent.
2. Uranertsbergbau GmbH & Co/KG, Bonn; kapitaal: 45 miljoen DM.
Vennoten: C. Deilmann AG, Bentheim; Rheinische Braunkohlenbergwerke AG, Keulen; elk 50 procent.
3. Een consortium, bestaande uit de firma's Fried. Krupp AG en Saarbergwerke AG.

Opvallend is de vervlechting van de nonferro-metaalindustrie, de kolenmijnbouw, de aardolie-industrie en de energiewinning. Groepen, die de traditionele brandstoffen dolven en er hun voordeel mee deden, willen ook de nieuwe brandstof beheersen.

Czaya laat in zijn artikel het Nederlands-Westduits-Engelse project voor de verrijking van uranium in Almelo buiten beschouwing, hoewel dit toch een belangrijk onderdeel van het Westduitse uraniumprogram uitmaakt. Het gaat in Almelo weliswaar niet om een onderzoek naar de vindplaatsen van uranium, maar wel om het Westduitse imperialisme toegang tot

de atoomkennis te geven, die ook tot de aanmaak van Duitse atoomwapens kunnen leiden.

In het artikel wordt na een beschrijving van het uranium-programma gewezen op de stimulans, die de aardolieconcerns krijgen bij hun expansiepolitiek.

Expansie van aardolie-industrie

Onder dreiging van de uitverkoop van de minerale oliesector aan de buitenlandse concurrentie besloot Bonn onmiddellijk op het concentratieproces van deze industrietak in te werken.

Eén enkele maatschappij, zoals de staat die wenste, voor alle gebieden van de minerale oliesector, vergelijkbaar met de *Rubrikoble* kwam weliswaar niet tot stand, maar wel een onderneming ter gemeenschappelijke garantie van buitenlandse aanvoerbronnen.

In 1966 vormden verscheidene leidende Westduitse mijnbouw- en energieconcerns de *Deutsche Erdölversorgungs GmbH De-minex*, Düsseldorf. Het kapitaal bedraagt 50 miljoen DM. Partners zijn:

	procent
Wintershall AG, Kassel	18,5
Gelsenberg AG, Essen	18,5
Scholven-Chemie AG, Gelsenkirchen-Buer	18,5
Union Rheinische Braunkohlen Kraftstoff AG, Wesseling	13,5
Deutsche Schachtbau- und Tiefbohr GmbH, Lingen	10
Saarbergwerke AG, Saarbrücken	9
Preussag AG, Hannover/West-Berlijn	7

Daarmee zijn alle desbetreffende ondernemingen in West-Duitsland verenigd.

In 1969 kreeg deze maatschappij als opdracht een staats-programma voor de aardolievoorziening van de Bondsrepubliek uit te voeren.

In totaal wil de Westduitse regering haar binnen zes jaar (tot 1974) 575 miljoen DM als „starthulp” ter beschikking stellen. Deze middelen worden gebruikt als voorschot voor het verrichten van aardolie- en aardgasboringen tot 75 procent van de kosten en er hoeft slechts in bepaalde gevallen terugbetaald te worden. Wordt er niets gevonden, dan wordt er niets terugbetaald; is dit wel het geval dan kan maximaal 50 procent van de terugbetaling worden kwijtgescholden.

Vijfpuntenprogramma Brandt - Scheel

De schrijver wijst vervolgens op stimulansen voor de overige ertswinning en noemt het vijfpuntenprogramma van juni 1970. Op 26 juni 1970 besloot de regering-Brandt-Scheel tot dit vijfpuntenprogramma voor de voorziening van minerale grondstoffen, dat wezenlijk verdergaande stimulerende maatregelen van

staatswege inhoudt dan die, welke door vorige kabinetten gepland waren.

Buiten de stimulansen die al gegarandeerd zijn bij de exploitatie van uranium- en aardolievindplaatsen in het buitenland, moeten de geïnteresseerde concerns nu ook bij de garantie van aanvoerbronnen van zo belangrijke metalen als koper, lood, zink en hun ertsen doelbewuster door de staat worden ondersteund.

De geologische instituten van de staat moeten meer ten dienste worden gesteld van de economie, er moeten vraag- en aanbodprognoses worden opgesteld en een informatiesysteem worden opgebouwd.

Kernstuk van het program zijn de subsidies.

De voor de doorvoering van het vijfpuntenprogram in november 1970 vastgestelde richtlijnen houden in, dat aan de concerns — zonder iets af te doen aan de reeds bestaande stimulerende maatregelen bij uranium en aardolie — zowel voor het winnen van informatie, inclusief het verkrijgen van onderzoekrechten voor voorafgaand bodemonderzoek en exploratie, als voor het instellen van rentabiliteitsstudies, uit het budget tot 50 procent van de kosten als renteloos voorschot gegarandeerd kunnen worden. En alleen bij succes behoeft te worden terugbetaald.

Bovendien zegde de regering toe, de staatsgaranties voor investeringen in ontwikkelingslanden die nu reeds worden toegepast, met het oog op speciale omstandigheden bij mijnbouwwerkzaamheden, zowel als de belastingtechnische behandeling van zulke investeringen, te willen herzien.

Vertegenwoordigers van de concerns wijzen er op, dat de belastingwetten van de Verenigde Staten veel gunstiger mogelijkheden bieden voor winstsubsidies door overeenkomstige afschrijvingsregelingen en winstbelastingregels.

Voorals in de metaalindustrie, aldus Czaya, wensen verdere belastingfaciliteiten om wat zij noemen „buitenlandse bedrijfsverliezen” te kunnen compenseren met binnenlandse winst.

Door een systeem van beschermende maatregelen willen zij — zoals ook in Japan geschiedt — *halfprodukten* voortaan tolvrij kunnen importeren.

De invoer van afgewerkte metalen zou dan door invoerbelasting kunstmatig moeten worden verhoogd, terwijl toestemming moet worden verkregen hun leveringsprijs van metaalprodukten in het binnenland tot boven het wereldmarktniveau te verheffen.

Het gaat de concerns er niet zo zeer om „echte verliezen” in het buitenland op te vangen (want die zijn er niet), maar wel om minder effectieve produktietakken toch van hogere winsten te verzekeren.

Het program van Brandt-Scheel komt eigenlijk wel aan al deze wensen tegemoet, want er staat in, dat moet worden bekeken „of en zo ja, in hoeverre — in vergelijking met andere landen — een tenachterstelling bestaat van de Duitse investeerders, die aanleiding geeft tot beraad op verdere Duitse maatregelen.”

De politieke bestaansvoorwaarden van het kapitalisme en de technisch-wetenschappelijke ontwikkeling doen de monopolies zoeken naar nieuwe „spelregels” voor hun internationale concurrentiestrijd.

Ook de concentratie onder de Westduitse minerale oliefirma's is duidelijk gericht tegen de buitenlandse oliemonopolies. Gebruikmakend van de anti-USA-beweging in Venezuela, proberen de Westduitse monopolies zich toegang te verschaffen tot de daar aanwezige aardolie.

De reeds genoemde factoren begunstigen anderzijds de vorming van steeds machtiger internationale consortiums. Niet zelden treft men daarin meer dan tien partners aan uit verschillende landen en de monopolies van de Bondsrepubliek grijpen de kansen die hier worden geboden. Dikwijls konden zij bij nieuwe projecten weer aanknopen bij oude verbindingen met buitenlandse grondstoffenconcerns (zie de samenwerking tussen *Metallgesellschaft* en *British Metal Corporation/Rio Tinto Zinc Corporation*).

Hun superioriteit benuttend laten de concurrerende buitenlandse concerns partners uit de Bondsrepubliek echter gewoonlijk alleen met geleend kapitaal of met minderheid van aandelen als juniorenpartners toe.

In de toekomst willen de Westduitse monopolies dan ook zelfstandiger optreden (zie uranium). De buitenlandse monopolies volgen daarbij argwanend iedere stap in die richting.

Het valt op, zo zegt Czaya, dat de internationale „status” van de Westduitse grondstoffenconcerns de laatste tijd behoorlijk is gestegen.

Tekenend is, dat tot de drie leden van de commissie die in maart 1971 de 22 in Lybië werkzame buitenlandse oliemonopolies vertegenwoordigde bij de onderhandelingen met de Lybische regering over de olieprijs, het directielid van de Gelsenberger AG, Enno Schubert, behoorde.

De Westduitse monopolies zijn vooral geïnteresseerd in landen, die het buitenlandse kapitaal ver en bereidwillig tegemoet komen. Geprezen wordt de door president Tubman gevolgde „politiek van de open deur”. Gabons aanzienlijke bodemschatten worden — zo heet het — door „een ongewoon liberale beschermende wet ook voor particuliere kapitaalbeleggers interessant”; net als die van Indonesië (koper, aardolie) sinds president Sukarno ten val werd gebracht.

De militaire betekenis van grondstoffenbronnen

In een studie over de grondstoffenvoorziening in de Bondsrepubliek — met het oog op haar militair-strategische belangen — in vreedstijd en in geval van oorlog, stelt het orgaan van de *Gesellschaft für Wehrkunde* vast, dat op grond van de voorziening in eigen behoeften aan grondstoffen „de levens- en verdedigingsbelangen van de Bondsrepubliek op maritiem gebied wezenlijk groter zijn dan die van het Deutsche Reich in 1945”.

Czaya wijst er op, dat in deze studie achtereenvolgens „ter garantie van de normale grondstoffenimport” deze eisen worden gesteld:

- a) Verhinderling van een toenemend aandeel van het Pact van Warschau in de import van grondstoffen;
- b) Garantie van de grondstoffenbronnen in de „Derde Wereld”;
- c) Garantie van het transport over zee.

Uit het feit, dat de staat voor de bewapeningsindustrie belang heeft bij de garanderen van grondstoffenbronnen en de concerns een economisch monopolie wens, vloeit de agressieve politiek van het imperialisme in de grondstoffenlanden voort. De agressieve politiek van het Westduitse imperialisme brengt de militaire leiders in de Bondsrepubliek er toe — in overeenstemming met wat wordt genoemd onder punt c) — een versterkte NAVO-aanwezigheid op belangrijke zeeën en scheepvaartroutes te steunen.

De Westduitse militaire leiders stemmen in met een verwezenlijking van economische en militaire belangen, van de eigen Westduitse imperialistische belangen met die van andere imperialistische landen. Zij zien daarin een reële grondslag voor het gemeenschappelijk optreden van verschillende, dikwijls concurrerende belangengroepen op economisch, politiek en militair terrein, tegenover de landen die grondstoffen leveren en de socialistische staten.

Aan het slot van het artikel wijst Czaya er op, dat de grondstoffenpositie van de Westduitse Bondsrepubliek in het buitenland tegenover haar concurrenten nog relatief zwak is, maar dat haar positie zich toch duidelijk versterkt.

Hij meent, dat dit niet alleen de verwerkings- en concurrentiepositie ten goede zal komen aan het Duitse imperialisme, maar dat in het spel van de krachtsverhoudingen de machtspolitiek zal toenemen en — direct of indirect — kan leiden tot militaire betrokkenheid van de Bondsrepubliek in de grondstoffenlanden en op de wereldzeeën.

Ook wat dit laatste betreft dient daarom rekening te worden gehouden, zo merkt de schrijver op, met een vergroting van de kapitaalexport en een versterking van het neokolonialisme van de kant van Bonn.

Terdoodveroordeeld

Op 6 juni 1944, de dag van de invasie in Normandië, verwisselen éénentwintig gevangenen de dodencellen van de Scheveningse barakken voor die van de bunker in het concentratiekamp Vught in Noord-Brabant.

Het tweede front, waarop door de Sowjet-Unie reeds lang werd aangedrongen, was eindelijk tot stand gekomen. Dit vulde de gevangenen met nieuwe hoop om levend uit de klauwen van de nazi-bezitters te komen.

Gerard Maas, zelf één van die éénentwintig terdoodveroordeelden, beschrijft in een onlangs bij Pegasus verschenen boek ¹⁾ zijn persoonlijke belevenissen als lid en medewerker van de communistische partij.

Hij vertelt, hoe hij in de dertiger jaren door de strijd tegen het opkomende fascisme naar de communistische partij toegroeide en hoe dit bepalend is geweest voor zijn lotgevallen gedurende de fascistische bezetting.

Hoewel het boek in verhaalvorm is geschreven, waarbij de schrijver in Anton te herkennen is, zijn de gebeurtenissen en personen authentiek. De strijdmakkers van Maas en zijn medegevangenen treden soms onder echte en in het algemeen onder schuilnamen naar voren.

Het illegale werk van de communistische partij in de Zaanstreek, als deel van de gehele partij, komt in het boek goed tot zijn recht.

Als zoon uit een sociaaldemocratisch arbeidersgezin trad Gerard Maas in 1939 in zijn woonplaats Zaandam toe tot de CPN. Hij had meebeleefd hoe Hitler na 1933 zijn macht verder uitbreidde over tal van andere landen en zijn brute agressiepolitiek voerde. Slechts weinigen geloofden echter in die dertiger jaren, dat er óók een gevaar voor een Duitse bezetting van Nederland bestond.

De SDAP (Sociaal Democratische Arbeiders Partij) voerde toen geen consequente strijd tegen het fascisme. Onder haar rechtse leiding werd zelfs door figuren als Meyer Sluysers, thans DS'70, een campagne gevoerd, die communisme en fascisme nota bene op één lijn stelde; het doel daarvan was de eenheid van communisten en socialisten, waarvoor de communisten optraden, in de strijd tegen de uitplunderingspolitiek van de toenmalige premier Colijn en het fascisme te verhinderen.

Deze houding van de rechtse SDAP-leiders gaf in sociaaldemocratische kringen aanleiding tot vele, vaak felle discussies. De weerslag daarvan vinden we in Maas' boek. Hij beschrijft hoe het moedige optreden van Dimitrow, de Bulgaarse communist, voor een nazi-rechtbank in Duitsland, klonk als een klaroensstoot en bij velen bewondering en strijdlust wekte.

¹⁾ Gerard Maas: *Terdoodveroordeeld*. Uitgeverij Pegasus, f 10,50.

De communistische partij was in die jaren de enige partij in ons land, die het gevaar van het fascisme onderkende en daartegen krachtig stelling nam. Op het partijcongres in 1935 werd ook het gevaar van een Duitse bezetting van Nederland in alle duidelijkheid gesteld.

In die jaren las de schrijver op de muren dan ook de door communisten gekalkte leuze „Fascisme is moord”. Door de krachtige aanpak van het bedrijfs- en vakbewegingswerk legde de CPN in die tijd in haar praktische activiteiten de grondslag voor de vorming van een eenheidsfront. Het versterken van de partij richtte zich op het winnen van nieuwe leden in deze kring.

De algemene koers van de CPN, zoals die werd aangegeven in 1935, vond zijn bevestiging op het partijcongres in 1938. De schrijver nam aan dit congres als gast deel en het was de eerste directe ontmoeting met de communistische partij, die een geheel andere wending aan zijn leven zou geven.

Op dit congres werd niet alleen opgeroepen tot versterkte waakzaamheid tegen het Duitse fascisme, maar werd in een speciale inleiding ook de situatie in het toenmalige Nederlands-Indië besproken in verband met de dreiging van het Japanse fascisme en de noodzaak van een gemeenschappelijke strijd van Indonesische vrijheidsstrijders en de Nederlandse arbeidersklasse daartegen.

Dit partijcongres, het laatste dat plaats vond voor de Duitse bezetting, liet een onuitwisbare indruk achter en was richtinggevend voor de activiteiten van de schrijver gedurende de jaren van de bezetting.

Van betekenis is de wijze, waarop hij schetst hoe hij en met hem vele anderen, de weg naar de partij en de illegale strijd vonden; dat is zeker ook voor onze tijd van belang. De partij richtte — zoals al gezegd — haar werfkracht op het bedrijfs- en vakverenigingswerk. Zij kreeg er op deze manier vele waardevolle leden bij en versterkte haar verbinding met het volk. Deze nieuwe leden waren uiteraard niet meteen volledig theoretisch gewapend, zij waren vaak nog niet voldoende geschoold en zaten ideologisch veelal nog vast aan de opvattingen van hun verleden. Dat geldt ook voor Anton en hij beschrijft heel openlijk zijn ontwikkeling en geeft weer hoe hij op *die* momenten, waarin zich zijn groei voltrok, dacht. Dit komt onder meer tot uitdrukking in de theologische discussies in de gevangenis met christelijke illegalen, afkomstig van de Veluwe, die daarom overigens niet minder interessant zijn. De christelijke gevangenen toonden vaak een berusting in hun lot en zochten troost in het evangelie. Anton plaatste daar zijn fris verworven opvattingen van het communisme tegenover, verdedigde naar zijn vermogen de wereldbeschouwing van het communisme, maar verzucht ook (en het boek geeft dit weer): „Anton sprak niet uit, dat hij een beetje jaloers was op hun troost.” Een verzuchting die paste bij de Anton van *toen*, die de communistische wereldbeschouwing nog onvoldoende beheerste en daarin verder nog groeien moest.

Belangrijk in het boek is de beschrijving door G. Maas van de wijze, waarop de partij in 1940 omschakelde op de illegaliteit. Het ging om de opbouw van een goed beschermde, illegale partij-organisatie. Bekende mensen werden vervangen door onbekende, onder wie vele jongeren uit de jeugdbeweging, die noodgedwongen ophield te bestaan. Deze jongeren vormden tezamen met ervaren kaders het nieuwe functionarissenkorps. De partij in zijn geheel had uiteraard — omdat zij nooit verboden was geweest — uit eigen ondervinding geen illegale ervaring.

De nieuwe mensen beschikten vaak over maatschappelijke contacten uit andere organisaties, vakbeweging, sportclubs, voordat zij de stap naar de partij hadden gedaan. Dat was van groot belang voor de illegale strijd en voor de bescherming van de enige politieke partij, die tijdens de bezetting als partij bleef bestaan en doorwerken.

De eerste opdracht die Anton dan ook ontving, was om onder zijn eigen vrienden en kennissen een solidariteitsgroep te vormen. Via deze eerste opdracht doorloopt hij vervolgens andere scholen van het illegale partijwerk tot aan zijn opname in de districtsleiding van de Zaanstreek toe.

De lezer krijgt een goed beeld van het functioneren van de partij aan de basis. Het werk in de Zaanstreek, de lotgevallen van Anton, zijn medewerkers, vrienden en collega's op kantoor, worden in verschillende hoofdstukken goed geplaatst in het raam van de toestand in ons land en de gebeurtenissen op het wereldtoneel van de oorlogvoering.

Hierdoor zullen lezers, die deze tijd niet persoonlijk hebben meegemaakt, een juistere kijk krijgen op de bewozen periode en de rol van de communistische partij. Dat is trouwens ook wat de schrijver beoogt.

In het voorwoord merkt hij op: „Opvallend in vrijwel alle publikaties is de teneur, de verzetsactiviteiten van de illegale CPN te verzwijgen of verdraaid weer te geven. De communistische partij van Nederland was echter de enige partij in ons land, die haar politieke activiteiten in de bezettingsjaren overschakelde van legaliteit naar illegaliteit.”

Maas beschrijft ook de zware perioden in het illegale bestaan en de beproevingen. Ondanks moeilijkheden, tegenslagen, fouten en ook twijfels werd het werk uitgevoerd.

Een hechte illegale partij-organisatie kwam in de Zaanstreek tot stand en bleef bestaan, ondanks het feit dat de *Sicherheidsdienst* (SD) erin slaagde met behulp van Terheyden (de schuilnaam voor de verrader Vosveldt) de partij binnen te dringen en slagen toe te brengen.

De komst van Terheyden als nieuwe koerier had bij Anton door zijn nieuwsgierige optreden, dat spotte met elke illegale partijdiscipline, al direct een gevoel van onbehagen en wantrouwen gewekt. Terheyden wilde, hetgeen zeer ongebruikelijk was, een vergadering om de contactmensen van Anton te leren kennen. Om zijn zin door te drijven kraakte hij het verrichte

werk af. Het was allemaal maar amateurisme! Toen echter de vergadering van contactmensen tot stand kwam, onder de nodige voorzorgsmaatregelen, werd vervolgens in het bijzijn van anderen het werk geprezen.

Anton zou later een van Terheydens slachtoffers worden, maar dat kon hij ondanks zijn aversie op dat moment niet vermoeden. Ook niet, dat door diezelfde Terheyden de SD erin kon slagen in 1943 de illegale topleiding uit elkaar te slaan. Deze illegale topleiding bestond uit een driemanschap van Paul de Groot, Jan Dieters en Lou Jansen, respectievelijk algemeen secretaris en secretarissen van het in 1938 gekozen partijbestuur. Zij kregen in een partijbestuurszitting van 15 mei 1940 opdracht de partij illegaal te organiseren en maakten een onderlinge werkverdeling.

Via koeriers kreeg ook de Zaanse districtsleiding haar richtlijnen en taken.

Door verraad van Terheyden werd dit driemanschap uit elkaar geslagen. Dieters en Jansen werden gearresteerd, maar de Gestapo slaagde er niet in P. de Groot te pakken te krijgen, omdat Terheyden diens verblijfplaats niet wist.

Het contact tussen het district Zaanstreek en de landelijke leiding werd echter een tijdlang verbroken. Het was de vroegere verbindingsman, Piet de bankwerker, die het slechte nieuws, met gevaar voor eigen veiligheid, aan Anton kwam mededelen.

In een koffiehuis overleggen ze welke veiligheidsmaatregelen genomen moeten worden voor de Zaan en hoe de werkzaamheden zullen worden voortgezet tot het contact kan worden hersteld. Anton houdt zich enkele weken op de achtergrond en verlaat gedurende die periode zijn kosthuis, maar neemt later niet alleen meer de vervaardiging van *De Waarheid*, maar ook de redactie in de Zaan op zich.

Het omstreden artikel

Een van de belangwekkendste episoden in het boek is het werk met de illegale *Waarheid* en de houding van de Zaanse districtsleiding tegenover de inhoud en de strekking van de artikelen. De koers van de illegale *Waarheid* was steeds een voortzetting van de CPN-politiek geweest: optimaal verzet tegen de fascistische bezetter.

Maas beschrijft dit in zijn boek over het jaar 1941 aldus: „Op een koude januaridag tikte Anton de stencils van de illegale *Waarheid*. In het hoofdartikel werd opgeroepen: 'Geen capitulatie voor de vreemde overheerser! Geen samenwerking met hen, die met hen heulen! Omringt de NSB en alle nationaal-socialisten met een muur van gloeiende haat en verachting!'

In een ander artikel werd opgeroepen te protesteren tegen de brutale maatregelen tegen de joden. 'Beschermt onze joodse medeburgers tegen de fascistische terreur'.

Er was ook een artikel dat een overzicht gaf van de strijd voor

hogere uitkeringen voor de werkverschaffingsarbeiders, die door de strenge vorst uitgevroren waren."

Anton had deze artikelen met instemming en enthousiasme getikt, omdat zij de politiek van de partij en de gevoelens van de mensen vertolkten. De partijgenoten hadden er de stijl van P. de Groot, die in het driemanschap de redactie van De Waarheid voerde, in herkend.

Het was ook in deze geest, dat de districtsleiding in de Zaan in de illegaliteit De Waarheid schreef, toen zij zelf de tekst moest verzorgen. Verbazing en verontwaardiging doorgloeien dan ook Anton als hij na lange tijd voor het eerst, via een nieuwe contactman, een hoofdartikel van de nieuw opgetreden landelijke leiding ontvangt en bemerkt, dat daarin de politieke lijn van het driemanschap is *gewijzigd*.

In dat artikel heeft de koers van actief verzet plaats gemaakt voor een politiek van afwachten, van het met rust laten van de bezetter en het praten over een ná-oorlogse toestand op een moment, dat de gehate vijand nog in ons land stond en diende te worden bestreden.

De schrijver van dat artikel pleitte voor eenzelfde maatschappelijke structuur als die van vóór de oorlog en in het bijzonder schokte het Anton ook, dat met betrekking tot Indonesië werd gezegd, dat de betrekkingen moesten uitgroeien tot een gemenebest.

„Hoe kan dat nou?, dacht hij, de communisten zijn altijd opgetreden voor een vrij en onafhankelijk Indonesië.

Volgens hem bleek uit deze beschouwing duidelijk, dat met de nieuwe leiding er ook een nieuwe lijn was gekomen. Dat maakte de zaak heel moeilijk."

Dat was ook zo. Niemand in de districtsleidingen kon toen bevroeden, wie die nieuwe leiding was en hoe ze tot stand was gekomen. Maar aan de inhoud van het bewuste artikel en aan de verschijnselen om hen heen werd aangevoeld, dat er iets niet klopte.

Uit andere illegale bladen in de Zaan hadden de kameraden al gelezen, dat er in die kringen werd aangestuurd op „praatclubs", die hun tijd doorbrachten met gefilosofeer over de naoorlogse toestand en het daadwerkelijke verzet op een laag pitje plaatsten.

En de nieuwe leiding van de illegale partij veranderde de partijpolitiek en deed aan dit spelletje mee.

Publikaties en onderzoeken na de oorlog, zoals het witboek over de illegaliteit, het parlementaire enquêterapport en het rapport „De CPN in de oorlog" bevestigen gedocumenteerd, wat de illegale communisten in de Zaan toen nog niet weten konden, maar bliksems goed aanvoelden.

Vertrouwensmannen van de Londense regering deden alleen aan „verzet" om de terugkeer naar de vooroorlogse verhoudingen voor te bereiden en het elan voor maatschappelijke veranderingen, dat bij de besten in ons volk in de strijd tegen de bezetters groeide, in te dammen. Terwijl de Sowjet-Unie met alle kracht vocht aan het Oostfront, werd tegen het eind van de oorlog zelfs door deze vertrouwenslieden een poging

gedaan tot een afzonderlijke vrede te komen met de Duitsers. Deze capitulatiepolitiek werd zorgvuldig geënt in alle illegale groeperingen en de man, die deze taak verrichtte in de „nieuwe top” van de CPN, was „Richard” van der Gaag, Shell-employé, later officieel in Nederlandse diplomatieke dienst.

De eerste confrontatie met deze capitulatiepolitiek trof Anton in het eerste het beste artikel, dat hij van de nieuwe leiding ontving en dat hem voor een zeer belangrijke beslissing plaatste. Anton riep zijn naaste medewerkers bijeen en zij besloten het artikel *niet* in hun illegale Waarheid op te nemen. Anton schreef zelf, volgens de beproefde politieke lijn, een ander stuk en kwam in conflict met zijn verbindingsman, die ook het artikel van de nieuwe leiding niet kon bewonderen, maar Anton gebrek aan discipline verweet.

Anton, die erkende dat het een moeilijk geval was, wees dit verwijt echter van de hand, en zei dat er duidelijk sprake was van een *principieel meningsverschil*. „Met de vorige leiding hebben we nooit enig meningsverschil gehad. Nu wel!”, aldus het boek, waarbij wordt gewezen op de bijzondere omstandigheden van de illegaliteit.

Uit principiële overwegingen hield het Zaanse district vast aan de op het congres in 1938 uiteengezette en door de toen gekozen leiding gevolgde lijn.

Uit principiële overwegingen wees zij dan ook het beroep op discipline van de nieuwe — niet gekozen — leiding, die de politiek veranderde, af.

In legale verhoudingen had het meningsverschil uitgepraat kunnen worden, onder illegale verhoudingen bestond die mogelijkheid niet. Er kon in *die* omstandigheden dan ook niet worden gesproken over gebrek aan discipline, al had de kwestie van het democratisch centralisme en de partijdiscipline voor de lezers van nu en de omstandigheden van nu wel een verdere uiteenzetting verdiend.

Gearresteerd

In weerwil van de pogingen tot vorming van praatelubs en het daarin meegaan van de nieuwe leiding, zetten de afdelingen van de partij hun verzetsactiviteiten voort en streden met grote opofferingsgezindheid.

Het conflict in de Zaanstreek vond een oplossing, toen een nieuwe instructrice, Rie, kwam. Zij had al een grote vooroorlogse ervaring, sloeg aan bij de jonge Zaanse kameraden en bekeek met hen de gehele situatie. Anton en Rie besloten de werkzaamheden met meer kracht aan te pakken, Rie kwam zelf naar de Zaan en door de gezamenlijke krachtsinspanningen won het werk aan diepte en omvang.

Anton beleeft en beschrijft de hoop en verwachtingen van het oorlogsverloop. Op 10 juli 1943 landden Engelse en Amerikaanse troepen op Sicilië, maar dat was niet, zoals het boek abusievelijk vermeldt, het tweede front.

legers een groot offensief en wisten bij Orel twee doorbraken te forceren, die de Duitse legers uiteenscheurden.

Anton nam steeds intensiever deel aan het illegale werk; hij ging daarbij nog geregeld naar zijn kantoor in Amsterdam en een zekere uitputting door de spanningen en een gebrek aan voldoende voedsel deden zich gevoelen.

Op 25 augustus 1943 wordt hij op aanwijzing van de verrader Terheyden, die door het vele werk en de gebeurtenissen uit zijn gedachten was geraakt, bij de aanlegsteiger van de Zaanse salonboot, waarmee hij tussen Amsterdam en Zaandam heen en weer ging, gearresteerd.

Anton wordt overgebracht naar het Huis van Bewaring op het Leidseplein en vervolgens bij de SD in de Euterpestraat zwaar mishandeld. Het illegale partij-apparaat in de Zaan kon echter zijn verzetsactiviteiten voortzetten.

Anton stond een gruwelijke weg te wachten, maar mishandeling en vernedering krijgen hem niet klein en in de na-oorlogse jaren neemt hij zijn plaats in de rijen van de communistische partij weer in.

Dit boek van een communist uit de bezettingsjaren heeft, zoals andere, waaronder het indertijd verschenen boek van Dirk van der Voort, niet alleen betekenis omdat zij de ervaringen en de strijd uit die jaren verhalen. Zij zijn ook een boodschap voor de jeugd om waakzaam te zijn tegen het fascisme, in welke vorm zich dat ook voordoet, en dragen ervaringen over, die tot de belangrijkste uit de geschiedenis van de communistische partij behoren.

A. VAN OMMEREN—AVERINK

Partijbestuur CPN bijeen 24ste congres op 26, 27 en 28 mei

Het 24ste congres van de Communistische Partij van Nederland zal gehouden worden op 26, 27 en 28 mei 1972 in Amsterdam.

Het besluit hiertoe werd genomen op de zitting van het Partijbestuur van de CPN, die op 27 en 28 november jl. in Amsterdam plaats had.

Het Partijbestuur nam tevens het besluit, in 1972 een groot Waarheidfestival te organiseren.

De zitting van het Partijbestuur, waaraan ook werd deelgenomen door een aantal andere partijgenoten, die een belangrijke rol in de actie en in het werk van de partij spelen, was gewijd aan een bespreking van de politieke situatie en de stand van zaken in de partij.

De inleiding voor deze bespreking werd gehouden door de voorzitter van de CPN, Henk Hoekstra.

(De Waarheid, maandag 29 november 1971)

ZOJUIST VERSCHENEN IPSO-PUBLIKATIE

KLASSENSTRIJD TEGEN MILIEUVERVUILING

ong. 95 blz., f 2,80

De milieuvervuiling en de bescherming van mens en natuur tegen dit grote kwaad van onze tijd staat midden in de actualiteit. Vaak wordt deze problematiek echter op misleidende wijze aan de orde gesteld. De progressieve elementen in de arbeidersbeweging hebben zich nog nauwelijks rekenschap gegeven van de ernst van dit kwaad en de dreiging die het voor de toekomst inhoudt.

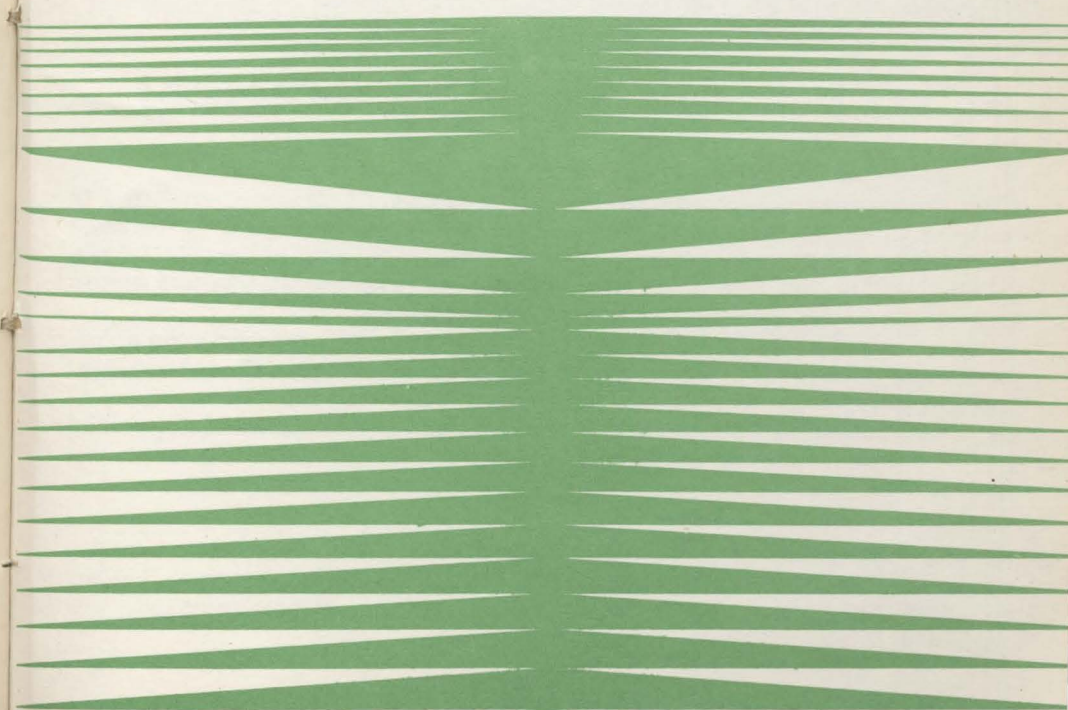
In dit nieuwe IPSO-rapport worden de vraagstukken van de milieuvervuiling en de milieubescherming vanuit het standpunt van de arbeidersklasse onderzocht en in het kader van de klassenstrijd tegen het monopoliekapitaal geplaatst.

Het rapport, dat begin december verschijnt is samengesteld door de chemicus J. Reiding. Er werden bijdragen geleverd door P. de Groot (oud-lid van de Tweede Kamer), J. A. Groenink (internist), M. Boshart (sociograaf) en anderen.

Voor diegenen die zich ook enigszins in technisch-wetenschappelijke aspecten willen verdiepen, is een nadere toelichting opgenomen.

Bestellingen te richten aan Stichting IPSO, Postbus 4381, Amsterdam, (tel. 020 - 22 17 38) of door overmaking op postgirorekening 2 25 22 98 t.n.v. Stichting IPSO, Amsterdam.

Ook verkrijgbaar in de boekhandel.

ZOJUIST VERSCHENEN

ANGELA DAVIS:

ALS ZE 'S OCHTENDS KOMEN ...

ong. 320 blz., paperback, ong. f 11.50

Een uitgave in samenwerking met het Angela Davis Defence Committee in de Verenigde Staten. Angela Davis, die reeds maanden in de gevangenis vertoeft en binnenkort voor de rechtbank zal verschijnen, belicht de achtergronden van het proces. Zij toont de klasse- en rassenbasis van het Amerikaanse juridische systeem en het gevangeniswezen.

In het werk zijn bijdragen opgenomen van vele anderen, waaronder de schrijver James Baldwin. Zij gaan in op de betekenis van Angela Davis' optreden voor de bevrijdingsstrijd van de Amerikaanse negers.

De opstanden in de Amerikaanse gevangenissen en de gewelddadige dood van George Jackson (een van de 'Soledad Brothers') tonen de actualiteit van dit boek.

Verkrijgbaar in de boekhandel.

Na storting van het verschuldigde bedrag plus f 1.— voor porto- en verzendkosten op postgirorekening 17.31.27 van Boekhandel Pegasus, Leidsestraat 25, Amsterdam, wordt dit boek U na verschijnen per omgaande toegezonden.